

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка (УКРАЇНА)
Університет Яна Кохановського в Кельцах (ПОЛЬЩА)

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (UKRAINE)
Jan Kochanowski University in Kielce (POLAND)

ISSN 2307-1222

DOI 10.32782/2307-1222.2024-57

STUDIA METHODOLOGICA

Випуск 57
Заснований 1993 року

Issue 57
Founded in 1993

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Всі права захищені.

Жодна частина цього журналу не може бути передрукована чи відтворена без письмового дозволу видавця – ТНПУ (Україна), UJK (Польща)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Лабашук Оксана – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Вільчинська Тетяна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Гарасим Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Грицак Наталія – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Дацків Ольга – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Женюхова Катарина – доктор філософії (славістика та слов'янські мови), доцент, професор Інституту славістики ім. Яна Станіслава САН, професор кафедри словацької мови та літератури Університету Кирила і Мефодія в Трнаві, Словаччина

Крижановська Ольга – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Лещак Олег Володимирович – доктор філологічних наук, професор надзвичайний, професор Інституту Літературознавства і Мовознавства, Університет ім. Яна Кохановського в Кельце, Польща

Луцак Наталія – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Мазуркевіч Міхал – доктор філологічних наук, професор, професор Інституту літературознавства і мовознавства, Університет ім. Яна Кохановського в Кельце, Польща

Навольська Галина – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Присяник Оксана – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри управління соціальними комунікаціями, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

Решетуа Тетяна Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Сендерська Йоанна – доктор філологічних наук, професор надзвичайний, професор Інституту літературознавства і мовознавства, Університет імені Яна Кохановського в Кельце, Польща

Слижук Олеся – кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Україна

Сорока Ольга – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Яценко Таміла – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Україна

Друкується за рішенням ученої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 12 від 23 квітня 2024 р.)

Видання «Studia Methodologica» зареєстровано у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 935 від 21.03.2024 року

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1309 від 25 жовтня 2023 року (додаток 4)

Спеціальності: 014 - Середня освіта, 035 - Філологія

Періодичність: 2 рази на рік.

Редакція не завжди поділяє погляди авторів. Матеріали друкуються мовою оригіналу

All rights reserved

No part of this journal may be reprinted or reproduced without permission in writing from the publisher – TNPU (Ukraine), UJK (Poland)

EDITOR IN CHIEF

Labashchuk Oksana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literatures and Methods of their Study, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Vilchynska Tetiana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Harasym Tetiana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of English Philology and English Language Teaching Methods, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Hrytsak Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literatures and Methods of their Study, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Datskiv Olha – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of English Philology and English Language Teaching Methods, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Žeňuchová Katarína – Doctor of Philosophy (Slavic Studies and Slavic Languages), Associate Professor, Professor of Jan Stanislav Institute of Slavistics, Slovak Academy of Sciences, Professor of the Department of Slovak Language and Literature of University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, Slovakia

Kryzhanovska Olha – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine

Leshchak Oleg Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor Extraordinary, Professor at the Institute of Literary Studies and Linguistics, Jan Kochanowski University of Kielce, Poland

Lupak Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Methodology of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Mazurkiewicz Michal – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Institute of Literary Studies and Linguistics, Jan Kokhanowski University in Kielce, Poland

Navolska Halyna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Prosianyk Oksana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Communications Management, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Reshetukha Tetiana Vasylivna – PhD in Social Communications, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Journalism, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National University, Ukraine

Senderska Joanna – Doctor of Philological Sciences, Professor is extraordinary, Professor of the Institute of Literary Studies and Linguistics, Jan Kokhanowski University in Kielce, Poland

Slyzhuk Olesia – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher of the Ukrainian Language and Literature Teaching Department, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

Soroka Olha – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Management of Sociocultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Yatsenko Tamila – Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Chief Researcher of the Department of Teaching Ukrainian Language and Literature, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

It is printed by the decision of the Academic Council of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Protocol No. 12 from 23 April 2024)

Journal “Studia Methodologica” is registered of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 935 as of 21.03.2024

Professional registration (category «B»): Decree of MES No. 1309 (Annex 4) dated October 25, 2023

Specialties: 014 - Secondary education, 035 - Philology

Periodicity: 2 times a year.

The editors do not always share the views of the authors. Materials are printed in the original language

ЗМІСТ
ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Святослав ПИЛИПЧУК МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ СТУДІЇ ІВАНА ФРАНКА «ПІСНЯ ПРО ПРАВДУ І НЕПРАВДУ».....	8
Софія ФІЛОНЕНКО ПРОСТІР ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЕТЕКТИВІ.....	20
Оксана ПОДВОЙСЬКА МОВНА СИТУАЦІЯ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	29
Оксана КУШНІР, Тетяна РЕШЕТУХА, Оксана ЛАБАЩУК МОДИФІКАЦІЯ АРХЕТИПУ МАТЕРІ У МОДЕРНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ, М. КОЦЮБІНСЬКОГО, М. ЯЦКІВА.....	39
Світлана БАРТІШ, Галина ДЕРКАЧ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	51
Наталія ПОПЛАВСЬКА КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ ФУТБОЛЬНОГО РЕПОРТАЖУ.....	61
Назарій СЛОБОДЯН УСНИЙ НАРАТИВ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ХАРАКТЕРУ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ.....	72
Тетяна СКУРАТКО, Алла ПАНАСЮК ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ МАЛОЇ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ҐЖИЦЬКОГО.....	84
Ольга СОБЧУК ПОНЯТТЯ «ІСТОРИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ» У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	95
Ольга ФЕДЬКО ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТРАКТАТІВ ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО.....	103
Яна БОЙКО ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ ТРАГЕДІЙ В. ШЕКСПІРА).....	114
Світлана ВІНАР МОЛИТОВНІ ІНВОКАЦІЇ У СТРУКТУРІ АНТИЧНОЇ ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ.....	122
Анна МАКСИМОВА ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	128
Наталія МАСЛЮК СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ СУРЯДНО-ПІДРЯДНИХ СПОЛУЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. ШЕВЧУКА).....	138
Ірина ВІРСТЮК, Микола ЗАПОЛОВСЬКИЙ ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ К.Д. ФЛОРЕСКУ «ЯКОБ ВИРІШУЄ ЛЮБИТИ».....	149
Анна ЛАШКО СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ).....	157
Ірина ОДРЕХІВСЬКА ЕДИТОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НАПРЯМ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	165
Тетяна ПАСТЕРНАК ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ КЛІКБЕЙТИНГУ У ЗАГОЛОВКАХ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕО З ЮТУБУ.....	174
Olga ISHCHENKO, Olga VERHOVTSOVA MEDIA PSYCHOLOGY IN CONTEMPORARY ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	180
Ірина КАЗИМІР ЕВФЕМІСТИЧНІ НОМІНАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ ЯК ПРОЯВ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СІНОНІМІЇ У СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ.....	189
Іванна ФЕЦКО ПЕРЕКЛАДНА ГАЛУЗЕВА ТЕРМІНОГРАФІЯ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ ДВОМОВНИХ ВИДАНЬ ХХІ СТОЛІТТЯ).....	197

Людмила ПОЛЩУК, Тетяна ПУШКАР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПЕРЕКЛАДУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	208
Маріана СТРИЖНЬОВА, Ольга ПОНОМАРЕНКО, Валентина КОВАЛЬЧУК ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ У СУЧАСНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОНЛАЙН-ЖУРНАЛАХ...	215
Наталя СТРЮК, Олеся БОЙВАН СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИТЕЗИ В НАПИСАХ НА ОДЯЗИ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ.....	229
Наталя ІВАНИЦЬКА, Лілія ТЕРЕЩЕНКО БОТАНІЧНИЙ КОД У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ: СИМВОЛІЗМ І ПЕРЕКЛАД.....	237
Ігор РЯЗАНОВ ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ У ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОГО РЕПЕРА ЕМІНЕМА.....	249

МЕТОДИЧНІ СТУДІЇ

Olena HALYTSKA ERFAHRUNG MIT DER DURCHFÜHRUNG DES AKADEMISCHEN ESSAY-WETTBEWERBS.....	259
Наталія ГАТЕЖ, Мирослава ЖАВОРОНKOVA ДОСТУП ДО МИСТЕЦТВА: МОБІЛЬНЕ НАВЧАННЯ, ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ У ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	270
Марія ГУДЗ, Наталія ГРИЦАК ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 6-МУ КЛАСІ.....	279
Ольга ДОЛГУШЕВА, Вікторія КОЧУБЕЙ БЛОГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	288
Романа ДУДИК ЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ.....	303
Руслана МЕЛЬНИКОВА, Катерина АНГЕЛОВСЬКА ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІГРОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	312
Дарина МУДРИК ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (АНГЛІЙСЬКОЇ) НА МЕХАНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	326
Елеонора ПАЛИХАТА, Галина БАЧИНСЬКА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ФЕНОМЕНІВ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ГЕЙМІФІКАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ.....	336
Наталя ПЛАХОТНЮК, Олег МАКАРЕВИЧ, Ірина БІЛЯК НАВЧАННЯ ПРИКЛАДНИХ ЛІНГВІСТІВ ТЕХНІЧНОМУ ПИСЬМУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	346
Олеся СЛИЖУК НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ У 7-9-МУ КЛАСАХ НУШ.....	355
Галина СТЕЦЬ, Світлана КИШАКЕВИЧ МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	362

CONTENTS

PHILOLOGICAL STUDIES

Sviatoslav PYLYPCHUK METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IVAN FRANKO'S FOLKLORISTIC RESEARCH "A SONG ON JUSTICE AND INJUSTICE".....	8
Sofiya FILONENKO SPACE OF WAR IN UKRAINIAN HISTORICAL DETECTIVE FICTION.....	20
Oksana PODVOISKA THE LANGUAGE SITUATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	29
Oksana KUSHNIR, Tetiana RESHETUKHA, Oksana LABASHCHUK MODIFICATION OF ARCHETYPE MOTHER IN MODERNISTIC PROSE OF O. KOBYLIANSKA, M. KOTSIUBYNSKY AND M. YATSKIV.....	39
Svitlana BARTISH, Halyna DERKACH THEORETICAL BASIS OF THE ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN LITERARY STUDIES.....	51
Nataliya POPLAVSKA COMMUNICATIVE PARAMETERS OF FOOTBALL REPORTING.....	61
Nazarii SLOBODIAN ORAL NARRATIVE: THE INTERDISCIPLINARY NATURE OF RESEARCH AND THE PROBLEM OF DEFINITION.....	72
Titiana SKURATKO, Alla PANASIUK GENRE ORIGINALITY OF THE SHORT PROSE OF VOLODYMYR GZHYTSKY.....	84
Olha SOBCHUK THE CONCEPT OF HISTORICAL DETECTIVE IN MODERN LITERATURE.....	95
Olha FEDKO GENRE PECULIARITY OF ZACHARIAS KOPISTENSKY'S TREATISES.....	103
Yana BOIKO A LINGUISTIC-COGNITIVE MODELLING OF ARTISTIC DISCOURSE IN TERMS OF FRAME SEMANTICS (CASE STUDY OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF W. SHAKESPEARE'S TRAGEDIES).....	114
Svitlana VYNAR PRAYER INVOCATIONS IN THE STRUCTURE OF ANCIENT DRAMA: THE COMMUNICATIVE ASPECT.....	122
Anna MAKSYMOVA LINGUISTIC PARAMETERS OF THE FUNCTIONING OF THE AMERICAN ENGLISH LANGUAGE AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE 21ST CENTURY.....	128
Nataliya MASLYUK THE SPECIFICITY OF THE USE OF SUBORDINATE-COORDINATE CONJUNCTIONS IN A SIMPLE SENTENCE (BASED ON THE WORKS OF V. SHEVCHUK).....	138
Iryna VIRSTIUK, Mykola ZAPOLOVSKYI LINGUAL FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE NOVEL "JACOB DECIDES TO LOVE" BY C. D. FLORESCU.....	149
Anna LASHKO THE SPECIFICS OF TRANSLATING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS (BASED ON THE OPERATION MANUAL TEXT).....	157
Iryna ODREKHIVSKA EDITORIAL STUDIES OF TRANSLATION AS AN AREA OF TRANSLATION RESEARCH.....	165
Tetiana PASTERNAK PRAGMALINGUISTIC FEATURES OF CLICKBAITING STRATEGY IN THE HEADLINES OF YOUTUBE EDUCATIONAL VIDEOS.....	174
Olga ISHCENKO, Olga VERHOVTSOVA MEDIA PSYCHOLOGY IN CONTEMPORARY ENGLISH MEDIA DISCOURSE.....	180
Iryna KAZYMIR EUPHEMISTIC NOMINATIONS OF MEDICAL REALM AS A MEANS OF CONTEXTUAL SYNONYMY IN MODERN NEWSPAPER DISCOURSE.....	189

Ivanna FETSKO TRANSLATIONAL DOMAIN-BASED TERMINOGRAPHY OF UKRAINE (BASED ON THE MATERIALS OF BILINGUAL PUBLICATIONS OF THE 21ST CENTURY).....	197
Liudmyla POLISHCHUK, Tetiana PUSHKAR THE CORRELATION BETWEEN TRANSLATION AND THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEX OF GLOBAL COMMUNICATION.....	208
Mariana STRYZHNOVA, Olga PONOMARENKO, Valentyna KOVALCHUK LINGUOCULTURAL CONCEPTS IN THE MODERN TOURIST ONLINE-MAGAZINES.....	215
Natalia STRIUK, Olesia BOIVAN SEMANTIC FEATURES OF ANTITHESIS IN ENGLISH AND UKRAINIAN INSCRIPTIONS ON CLOTHING.....	229
Natalia IVANYTSKA, Liliia TERESHCHENKO BOTANICAL CODE IN FICTION: SYMBOLISM AND TRANSLATION.....	237
Ihor RIAZANOV THE USE OF STYLISTIC DEVICES IN THE SONG LYRICS OF THE AMERICAN RAPPER EMINEM....	249

METHODOLOGICAL STUDIES

Olena HALYTSKA EXPERIENCE IN CONDUCTING THE ACADEMIC ESSAY COMPETITION.....	259
Natalia GATEZH, Myroslava ZHAVORONKOVA ACCESS TO THE ARTS: MOBILE LEARNING, AUGMENTED REALITY IN DECORATIVE AND APPLIED ARTS.....	270
Maria HUDZ, Nataliya HRYTSAK FORMATION OF MEDIA LITERACY OF STUDENTS IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN THE 6TH CLASS.....	279
Olha DOLHUSHEVA, Viktoriia KOCHUBEI BLOG AS A TOOL OF FOSTERING DIGITAL LITERACY AND COMMUNICATIVE SKILLS OF SECONDARY SCHOOL EFL LEARNERS.....	288
Romana DUDYK THE SIGNIFICANCE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS IN A SECONDARY SCHOOL.....	303
Ruslana MELNIKOVA, Kateryna ANHELOVSKA USE OF GAME TECHNOLOGY ELEMENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS...	312
Daryna MUDRYK TEACHING A FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH) IN MECHANICAL SPECIALTIES, PROBLEMS AND PERSPECTIVES.....	326
Eleonora PALYKHATA, Halyna BACHYNSKA THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF MODERN EDUCATIONAL PHENOMENA OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: GAMIFICATION AND DIGITALIZATION.....	336
Natalia PLAKHOTNIUK, Oleh MAKAREVYCH, Iryna BILIAK TEACHING TECHNICAL WRITING TO APPLIED LINGUISTS AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING.....	346
Olesia SLYZHUK DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF MEDIA LITERACY OF STUDENTS-READERS IN 7–9 CLASSES NUSH.....	355
Halyna STETS, Svitlana KYSHAKEVYCH METHODS OF COGNITIVE ACTIVITY FORMING OF PRIVATE SCHOOL STUDENTS IN MUSIC LESSONS.....	362

УДК 821.161.2-4.091906І.Франко:[801.81:001.891]

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2024-57-1>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ СТУДІЇ ІВАНА ФРАНКА «ПІСНЯ ПРО ПРАВДУ І НЕПРАВДУ»

Святослав ПИЛИПЧУК

доктор філологічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів

ORCID: 0000-0002-7445-6233

pylypchuk.sviat@gmail.com

У статті проаналізовано комплекс методологічних принципів, які застосував Іван Франко у ґрунтовній фольклористичній праці «Пісня про правду і неправду», що увійшла як інтегральний елемент до корпусу «Студії над українськими народними піснями». Відзначено, що вчений намагався стереометрично дослідити твір. Зокрема, брав до уваги максимально повну варіантну парадигму уснословесного артефакту, з'ясовував визначальні чинники, що стимулювали активний розвиток теми. Засвідчено, як крізь призму аналітичної оцінки варіантів «Пісні про правду і неправду» Іван Франко простежив розширення ідейно-тематичної амплітуди твору та вказав на його значний художньо-виражальний потенціал. Наголошено на тому, що автор студії зосередився на з'ясуванні генези пісні (встановив її прямий зв'язок із пам'яткою XIV–XV ст. «Слово о правді і неправді») та написанні її «літературної біографії» (простежив розвиток популярної теми «протистояння правди і неправди» у європейській словесній традиції починаючи від «притчі про Геракла на роздоріжжю» з V ст. до н. е.). До статті вчений аргументовано долучив чимало казок (головно українських) із цим магістральним мотивом. Підкреслено, що під час опрацювання відповідного фольклорно-літературного матеріалу різних народів Франко звернув увагу і на спільне (шаблонові формули, типові ситуації, традиційні світоглядні імперативи), і на відмінне («одомашнення» мандрівного добра, приномовлення до національних стандартів) у рецепції теми. У процесі осмислення багатих словесних скарбів фольклорист скористався здобутками культурно-історичної школи, зокрема «ретрогресивним методом», зорієнтованим на першочергове вивчення «найсвіжіших» творів із поступовим наближенням до найдавніших прототипів. Через застосування цього методу Франкові вдалося довести первісне буддійське походження казкового представлення опозиції «правда – неправда».

Ключові слова: *пісня, дума, мотив, генеза, казка, фольклорно-літературний матеріал, ретрогресивний метод, порівняльний аналіз.*

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IVAN FRANKO'S FOLKLORISTIC RESEARCH "A SONG ON JUSTICE AND INJUSTICE"

Sviatoslav PYLYPCHUK

Doctor of Philology, Docent

Ivan Franko National University of Lviv

1 Universytetska str., Lviv

ORCID: 0000-0002-7445-6233

pylypchuk.sviat@gmail.com

The article analyzes the range of methodological principles employed by Ivan Franko in his fundamental folkloristic study "A Song on Justice and Injustice", which was eventually incorporated in a major research "Studies on Ukrainian Folk Songs". It has been remarked that the scholar attempted at stereometric reception of the text. In particular, he consistently considered the entire paradigm of the folklore artefact, and identified the crucial factors stimulating active development of the theme. Through the prism of analytic evaluation of the existing variations of the "Song on Justice and Injustice" Ivan Franko traced out the expansion of the ideological and thematic range of the piece and pointed out its essential poetic potential. It has been emphasized that the author of the research put in effort to determine the genesis of the song (establishing its direct connection to the text dating back to the 14-15th c. "A Tale of Justice and Injustice") and compose its "literary biography" (tracing the development of the popular theme "antagonism of justice and injustice" in European oral lore since the "Parable on Hercules at the Crossroads" dating back to the 5th century BC). The scholar reasonably referred to numerous fairy tales (mostly Ukrainian) where this motif dominated. While scrutinizing the corresponding folklore and literary texts of various nations, Franko accentuated the shared (template formulas, typical situations, traditional ideological imperatives) as well as distinguishing ("domestication" of migrant items, adjustment to national standards) features of the theme reception. The folklorist tackled the ample verbal treasure applying the findings of the cultural-historical school, such as the "retrogressive method" involving primary consideration of the most recent texts followed by gradual regression to older prototypes. Due to this method, Franko was able to prove the primeval Buddhist origin of the antagonism «justice-injustice» represented in fairy tales.

Key words: *song, дума, motif, genesis, fairy tale, folklore and literary texts, retrogressive method, comparative analysis.*

У науковому доробку Івана Франка фольклористичні студії займали одне із центральних місць. Уже у ранніх працях дослідник виявив значне зацікавлення народною творчістю, намагався не тільки її популяризувати, а й ґрунтовно проаналізувати. На шляху до якісної фахової оцінки національного фольклору вчений апробував різні методологічні підходи. Зрештою, йому вдалося виробити

оригінальну стратегію осмислення уснословесного матеріалу, засновану на стереометричній рецепції певного твору. Якщо у перших спробах Франкової фольклористичної аналітики помітні значні прогалини і недохопи (тут доречно згадати аргументовані критичні висловлювання Михайла Драгоманова про статтю «Старинна романсько-германська новела в устах руського народу» (1883 р.), де некритично застосовано прийоми компаративістичної оцінки української казки), то у пізніших дослідженнях засвідчено наближення до оптимальної моделі вивчення «народного добра». Очевидно, вершинним досягненням Франка-фольклориста стали «Студії над українськими народними піснями». Цей корпус розвідок ученого про популярні народні пісні засвідчив уміння тонко і точно «прочитувати» фольклорні тексти через з'ясування цілого шерегу актуальних питань: генеза, варіантна парадигма, реконструкція, комплекс мотивів, ідейно-тематична спрямованість, історизм, художньо-виражальні особливості, зв'язок з іншими творами/жанрами та ін.). З-поміж усіх пропонованих студій глибиною проникнення у художню тканину твору вирізняється розбір пісні «Про правду і неправду». Саме тому, гадається, авторитетні фольклористи так високо оцінювали згадану статтю, виразно артикулюючи її переваги. Приміром, Роман Кирчів зазначив, що розвідку, у якій «продемонстровано багатий науково-продуктивний потенціал порівняльно-історичної методики дослідження», «можна вважати еталонною» [2, с. 890], вартою наслідування.

У пропонованій студії І. Франко застосував докладний текстологічний аналіз пісні «Про правду і неправду». Передусім він виокремив центральні мотиви твору. В окресленому комплексі мотивів він розмежував основні та додаткові. Основні – первісні, тож органічно вписуються у загальну картину сюжетного малюнку, логічно розгортають виклад магістральних проблем. Додаткові виникли значно пізніше і були принагідно допасовані до тексту. У пісні, за аргументованими свідченнями І. Франка, функцію додаткового виконує мотив «сирітства», який хоч і розгортає популярну тему, однак не «працює» на вияснення проблеми протистояння правди і неправди. «Взагалі ся тема про сиріт, де головне горе лежить зовсім не в неправді світових відносин, а в природі людського життя, являється пізньою і зовсім зайвою ампліфікацією нашої пісні, досить невдатним відгуком іншої, дуже популярної лірницької пісні про сирітку» [3, т. 43, с. 286]. По суті, І. Франко не лише констатував пізніше долучення зазначеного мотиву, а й указав його генетичні витоки, безпосередньо пов'язуючи зі знаним зразком лірницького репертуару, у якому весь сентимент зосереджено на зображенні нещасливої долі сироти.

Під час комплексного розбору фольклорного твору І. Франко звертав увагу на «психологію народної творчості». Дослідник з'ясовував, як кобзарі, основні виконавці пісні «Про правду і неправду», урахувували загальний суспільний настрій і розвивали ті теми, на які був першочерговий запит. Звісно, ідея торжества правди належить до так званих «вічних тем», які ніколи не втрачають актуальності, однак у певні історичні періоди (як правило, сповнені

випробувань, складних викликів) потреба пошуку справедливості, перемоги правди особливо загострюється і знаходить вираз у численних фольклорних творах відповідного змісту. Пісня «Про правду і неправду» чітко артикулює гостроту проблеми і zarazом точно відображає загальні побоювання щодо втрати балансу сил на терезах добра і зла, коли з'являється щоразу більше доказів переваги неправди у світі. Оця чутливість фольклору до найменших змін у суспільних настроях через посередництво кобзарів, бандуристів чи лірників знайшла продовження у простих і вельми вимовних словах пісні. Варто зазначити, що твір, у якому зрезонував увесь біль і страх громади перед можливою перемогою зла, з'явився передусім у лірницькому репертуарі. Згодом, уловлюючи помітні перепади психологічної напруги у народному середовищі, талановиті виконавці взяли на різні лади відтворювати пісню, що зумовило суттєве розростання її варіантної парадигми.

Першочерговий інтерес І. Франко виявив до тих варіантів, які надто далеко відійшли від первісного тексту і «підживлювалися», оновлювалися коштом пізніших, не завжди органічних вставок. Загалом пропоновані «доповнення» вирізнялися й стилістично, й «ідеологічно». Назагал вони були досить ефектними, мали неабиякий вплив на реципієнтів, однак не сприяли єдності враження, не допомагали чіткіше розкрити центральну тему твору, по суті, розфокусували увагу слухача. Прикладом перекроювання оригінального «тіла» твору, пізнішого втручання в його первісну структуру дослідник уважав звернення до нетипового образу «орлиних крил» (мовляв, кожен, знаючи, де є правда, готовий до неї «орлиними крилами летіти»), який на певному етапі життя пісні було прищеплено до тексту тільки з тої причини, що «дуже подобався кобзарям... і публіці» [3, т. 43, с. 286]. У процесі побутування, як засвідчують численні варіанти твору, згадані «крила» ставали і «ангельськими», і «соколиними», і навіть «солов'їними». Цей факт засвідчує, якими динамічними можуть бути трансформації у назагал стійких, із високим ступенем опірності фольклорних текстах, якщо ламається його первісна композиція та відбувається постійне приновлення до «злоби дня».

Не лише зміст пісні перебував у полі дослідницької уваги І. Франка. Він виявив значний інтерес і до її форми. Про поетику твору, значний художньо-виражальний потенціал у контексті реалізації важливої естетичної функції учений висловив низку міркувань. Зокрема, у третьому розділі розвідки зупинився на поясненні категорії символу, супроводжуючи теоретичні висліди відповідними ілюстраціями.

Подальше розгортання окремих мотивів пісні «Про правду і неправду» в народній пісенності І. Франко називав «подихом нової рефлексії». Він уважав, що під впливом цієї «нової рефлексії» суттєво змінюються і форма представлення, і спосіб витлумачення теми. На доказ висловленого спостереження дослідник навів уривок із лірницького переспіву думи про вдову та її сина, яку аргументовано називав «ядерною галицькою переробкою української пісні про правду»:

Зле у світі, зле чувати,
Типер правди не видати.
Типер Правду б'ють, карають,
А Ниправду величають.
Типер Правду б'ють, катують,
А Ниправду гонорують.
Типер Правда хліба просит,
А Ниправда сребло носит... [3, т. 43, с. 291].

Порівнюючи оригінал із пропонованою пізнішою переробкою, І. Франко зауважив, що у цитованому зразку опущено цілу низку ключових мотивів, унаслідок чого зміст пісні видається «біднішим і менше конкретним». Заради справедливості варто згадати, що, визнавши перевагу первісного варіанту пісні у чіткості і повноті розкриття теми, учений zarazом підкреслив художню довершеність галицького тексту (йдеться про наведений запис Володимира Гнатюка), який має «форму коротшу, легшу і більше вигладжену» [3, т. 43, с. 291].

У процесі доведення тези про широкий резонанс пісні «Про правду і неправду» як один із пізніших її відгуків автор «Студій...» розглянув так звану «Воянцку пісню». Вона також була відома у декількох варіантах. Один із них записав сам І. Франко 1887 р. Текст пісні дослідник опублікував у «Киевской старине», супроводивши короткою розвідкою, де вказав на обставини фіксації та наукову цінність цієї «досить пізньої, на галицькому ґрунті виконаної переробки і компіляції декількох, більш древніх пісенних мотивів» [3, т. 27, с. 250]. Вплив «Пісні про правду і неправду» тут виявляється у 4–9 рядках, які, за словами вченого, «є безсумнівною спробою надати древньому сказанню про козацькі чвари сучасного суспільно-морального значення через розширення поняття війни на сучасну соціальну боротьбу між «братами» [3, т. 27, с. 251]. Інший варіант під назвою «На війнах світ настає» відомий із праці Боржковського у тому ж часопису. Хоч основне ідейно-тематичне вістря обох зразків звернене на розкриття жахів війни, усе ж значну увагу в них приділено насвітленню опозиції «правда – неправда». Цей епізод «Воянцкої пісні», на переконання І. Франка, перейнятий власне з пісні «Про правду і неправду»:

Брат на брата ворогує,
Сестра сестрі смерть готує,
Донька матку зневажає,
Отець сина проклинає.
Нема добра та й не буде.
Була війна та й ще буде... [3, т. 43, с. 292].

Оскільки раніше пісню «Про правду і неправду» проаналізував М. Драгоманов на сторінках «Політичних пісень українського народу XVIII – XIX ст.», то цілком зрозуміло, що І. Франко під час свого опрацювання твору намагався врахувати думку колеги. Із певними спостереженнями він погодився, деякі аргументовано

відкинув. Приміром, твердження М. Драгоманова про визначальний вплив російської «Голубиної книги» на українську пісню [1, с. 211–223] І. Франко вважав хибним. У статті він навіть запропонував окремий розділ, де переконливо спростував тезу попередника. Автор «Студій...» передусім відзначив високу поетичну стійкість нашої пісні, яка «зворушливо і такими многими контрастами» малює боротьбу правди і неправди. Натомість «московський стих» майже «не виходить поза рами холодної алегорії» [3, т. 43, с. 294]. Якщо в українському творі акцентовано на громадських проблемах (не даремно ж його М. Драгоманов розглядав у корпусі «політичних пісень»), то соціальна тема у «Голубиній книзі» зведена до мінімуму, належно не відрефлектована. Обґрунтовуючи незгоду з твердженням женецького колеги про генетичну спорідненість (навіть залежність) української пісні з «великоруською віршею», І. Франко врешті зазначив: «Навіть те, що, на думку Драгоманова, найбільше нагадує московський стих, властиво має собі в тім стисі не подібність, а просте противенство. Бо коли в українській пісні панування неправди над правдою в світі пояснюється образowo так, що правда, покладена на вагу, оказалась важчою і пішла вниз, а неправда, як легка (*тут до Франкової характеристики можемо додати діалектне «пуста»*. – Авт.) піднялася вгору, то в московській вірші зовсім навпаки. Правда, перемігши кривду, підіймається вгору, до неба, і лишає добровільно кривді панування на землі» [3, т. 43, с. 295]. У продовження думки він додав, наскільки помітними під час порівняння творів є «глибокі різниці в концепції та обробленні ... різниці, що пояснюються почасти різницею світогляду авторів, різницею часу та обставин, серед яких постали ті твори, а в значній мірі також різницею джерел» [3, т. 43, с. 295].

Цей аспект Франкового дослідження у вужчому розумінні можемо сприймати як бажання встановити реальні джерела походження популярного народнопісенного твору, а у ширшому контексті – як черговий здобуток у послідовній праці на доведення оригінальності та автентичності української словесності, яка не формувалася винятково під чужими впливами (особливо московськими), а розвивалася самостійно, тисячними прикладами виявляла значний творчий заряд.

Як бачимо, окрім докладного текстологічного зондування пісні, І. Франко також удався і до її порівняльного вивчення. Загалом він високо оцінював потенціал компаративістичних шукань. «Всяким фантазіям, – підкреслював учений, – зробила кінець новіша школа учених, що взялися студіювати в зв'язку етнографію, історію літератури та штуки порівняльною методою. Всі фантазії... розвіялися, як дим, перед точною аналізою фактів та цілими рядами історичних свідоцтв і аналогій» [3, т. 43, с. 298].

І. Франко тяжів до того, аби через вписування пісні у широкий культурно-історичний контекст і, головню, через докладний текстологічний аналіз вийти на більш-менш точне встановлення часу її виникнення. У цій царині він не був першопрохідцем, адже задовго до нього і Микола Костомаров, і Пантелеймон Куліш, і вже згадуваний М. Драгоманов зробили чимало для визначення історичного підкладу багатьох народних пісень. Щодо власне пісні «Про правду і неправду»,

то ще 1883 р. із указівками на часові координати постановня твору виступив-таки М. Драгоманов. Авторитетний фольклорист пов'язував генезу пісні з періодом 1710–1720 рр., коли під впливом багатьох чинників (головно ж через процвітання неправди) актуалізувалася потреба судової реформи [1, с. 217–218]. Оскільки упорядник і коментатор «Політичних пісень українського народу» добачив певні текстуальні перегуки пісні із царським указом про створення Малоросійської колегії (це була реакція влади на суспільний запит щодо зміни судочинства), то й хронологічно «прив'язав» початок пісні до XVIII ст. І. Франко категорично не погодився зі сміливим і, відверто кажучи, недостатньо обґрунтованим висновком старшого колеги, бо вважав випадкову тотожність однієї фрази (йшлося про неправду в судах) абсолютно непереконливим доказом генетичної спорідненості текстів. На думку вченого, йдеться не про XVIII, а про XIV–XV ст., коли «під враженням татарського погрому та спричиненого ним захитання основ суспільного ладу на Русі оті нарікання на загальну неправду, а спеціально на неправду в судах, були дуже розповсюджені по Русі» [3, т. 43, с. 313]. Ще одним переконливим доказом, що наче печаткою скріплює оте «свідоцтво про народження», є «Слово о правді і неправді», написане в указаний період. Аналізована лірницька пісня, за визначенням І. Франка, «міцними нитками» зв'язана із цією пам'яткою питомого «староруського походження».

Сама ж ідея довести бодай приблизний період постановня фольклорного твору Франкові вельми імпонувала, і він зробив чимало для її успішної реалізації. Розбір пісні «Про правду і неправду» тому переконливий доказ. Тут бачимо, як через, образно кажучи, ворота однієї пісні І. Франко виходив на широке фольклорно-літературне поле, з'ясовував, як тема протистояння правди і неправди була представлена у попередній словесній традиції. Тому-то, аналізуючи кожен суголосний за змістом зразок, дослідник намагався встановити, чи саме цей текст сприяв творенню пісні і яка його роль у тривалому процесі розгортання теми. Тобто вчений узявся за вирішення амбітного завдання: написати «літературну біографію» популярного мотиву «опозиція правда – неправда», висвітлити історію його розвою.

Справді, одним із пріоритетних під час комплексного вивчення окремої популярної пісні для І. Франка стало встановлення її генези. Через з'ясування джерела, на основі якого виник твір, відкривається перспектива збагнути його первісний ідейно-змістовий заряд (він нерідко суттєво змінюється внаслідок тривалої усної форми побутування) та zarazом встановити новизну розроблення теми у досліджуваному варіанті. У процесі виявлення першовитоків «Пісні про правду і неправду» учений, як уже було зазначено, довів суттєвий вплив на формування народного твору знаної пам'ятки «староруської книжної традиції» «Слово о правді і неправді». Твердження це засноване не лише на констатації суголосності титулів, а й на докладному текстологічному вивченні обох творів. Учений першочергово виокремив концептуальні тези «Слова...» та довів їх повторення у пісні («Ідейний підклад, освітлення життєвих фактів, поодинокі явища, наведені для

характеристики, поетичні форми, навіть поодинокі вислови близькі аж до ідентичності. Правда – свята, вона – сам Господь; правда бореться з неправдою і підлягає їй задля людської слабості; вона тепер понижена у світі, занедбана, потоптана, щезла з людських відносин, крім хіба тих найінтимніших, як відносини матері до дітей; неправда панує в судах, сидить за столом у панів, пожирає весь світ. Сироти плачуть, брат брата влещує словами і кривдить у суді. Оце основні погляди однаково і староруського «Слова» і нової пісні» [3, т. 43, с. 314–315]. Очевидно, ідея протистояння правди і неправди у тих виразних життєвих картинах, що їх так живо змалював автор «Слова», вельми заімпонувала народному творцеві «свіжої» пісенної версії.

Однак варто зазначити, що для такого ретельного і знаючого дослідника, як І. Франко, недостатньо було встановити найімовірніше книжне джерело фольклорного артефакту. Його, як уже було зазначено, узагалі зацікавила літературна історія вказаної теми. Саме тому дослідник запропонував цікавий виклад основних етапів її тривалого «життя» у європейській словесності (додатково наведено й східні паростки сюжету). Узявши за точку відліку «притчу про Геракла на роздорожу» (пам'ятка грецької культури V ст. до н. е.), він у хронологічній послідовності з окресленням пропонованих магістральних контроверз між правдою і неправдою проаналізував основні твори цього ідейно-змістового фарватеру. Зокрема, під Франків літературознавчо-фольклористичний скальпель потрапили такі зразки: вступ до поеми Овідія «Метаморфози» («виспівано... найбільше безнадійну пісню про побіду кривди над правдою» [3, т. 43, с. 318], середньовічні вірші, німецькі поезії «з XIV або XV віку» (в них «нарікання на упадок вірності і правди на світі набирають остроти і епіграматичної колючості» [3, т. 43, с. 319]), латинсько-чеська вірша (сповнена «саркастичних стріл на весь суспільний лад» [3, т. 43, с. 320]), твори письменників періоду Реформації (Ганс Сакс, Матвій Крайц, Маглалена Еккорд, Антін Шор та ін.), французькі фарси та сатири (у них «річ взято більше матеріалістично» [3, т. 43, с. 326]), англійську пісню «Justice is dead» та ін. У силовому полі аналізованої теми І. Франко також розглядав «Морову «Утопію», Кабетову «Атлантиду», ідеальну державу Мореллі... Вольтерового «Кандіда» та Свіфтового «Гулівера» [3, т. 43, с. 326].

У корпусі аналізованих текстів (особливо з періоду XVII–XVIII ст.), за спостереженнями І. Франка, викристалізовується тенденція до пошуку правди «в чужих і далеких краях». Вельми інтенсивно вказаний мотив розвивався у польській літературі. Одним з яскравих прикладів є твір Ігнація Красицького «Пригоди Миколи Досвядчинського», у якому головний герой мандрує світом у пошуках правди, що її волею випадку запізнав на «утопічному острові Ніпу». Не менш цінною спробою осягнути тему є «гумористично-сатирична вірша» «Gdzie prawda?». Твір здобув особливу популярність у середовищі галицьких міщан і був відомий у багатьох варіантах. Саме цій пам'ятці польської словесності кінця XVIII ст. І. Франко приділив значну увагу, бо вважав, що цей твір сусідів суттєво вплинув на український фольклорно-літературний дискурс. Франкові були доступні

принаймні чотири варіанти «вірші» «Де правда?». Один із них (текст із рукописного збірника початку ХІХ ст.) учений увів у науковий обіг, долучивши до розвідки. У поезії йдеться про наївного шукача правди, який топче чоботи в надії її «відзискати». Спершу завітав до Німеччини, але там, як з'ясувалося, «правди не було й не буде», «бо хто любить правду, той не багатіє» [3, т. 43, с. 328]. Потім вирушив до мадярів, де дізнався: «Як угри постали, у себе правди ніколи не ховали» [3, т. 43, с. 328]. Далі доплентався до московії, щоб почути запевнення: «Немає у нас правди, до року не доживає, бо у всій росії лиш самі злодії» [3, т. 43, с. 328] і т. д. Справді, ця оригінальна поетична рефлексія, у якій «перенесено гру контрастів із суспільних верств на різні національності» [3, т. 43, с. 329], загальним настроєм перегукується з нашою народною піснею і zarazом засвідчує, наскільки чутлива європейська суспільність до «поняття правди», справедливості.

Без сумніву, основною методологічною засадою літературознавчих і фольклористичних досліджень І. Франка було якнайширше висвітлення проблеми. Саме тому, окрім згаданих книжних джерел, учений у межах студії розглянув ще й різножанрове фольклорне представлення опозиції «правда – неправда». Цілком виправдано у фокусі уваги опинилися зразки казкового репертуару. Вельми часто і в героїко-фантастичних, і в соціально-побутових казках на перший план виведено боротьбу цих двох сил. Зважаючи на огром відповідного уснословесного матеріалу, І. Франко зосередився на опрацюванні лише тих творів, де зображено такі події: «1) Чесний чоловік доводиться злобним товаришем (братом) до того, що за дрібну користь (шматок хліба, трохи збіжжя і т. ін.) дає собі виколоти одне око, потім друге, по чім злобний товариш покидає його в відлюднім місці. 2) Осліплений підслухує неспостережено розмову злих духів, відьом або віщих звірів, довідується з неї різних секретів, в тім числі й того, як йому відзискати зір, і при їх допомозі не лише робиться знов видющим, але добивається великих маєтків, а також руки царівни. 3) Його злобний товариш здибається з ним, а довідавшись, як він дійшов до свого щастя, іде на те саме місце і гине там від розсерджених демонів чи звірів, що мстяться за зрідження своїх секретів» [3, т. 43, с. 330]. Ба більше, докладний аналіз виокремлених зразків провадив винятково з огляду на одну вагому «обставину»: «Деякі варіанти сеї казки мають вступ, у якому ставиться питання: що важніше в житті, правда чи неправда, закон чи беззаконня? Від дебати приходять до закладу, в яким прихильник правди програє і тратить свій маєток, а найчастіше очі; чудесне відтискання зору і соціальне вивищення того чоловіка являється реабілітацією принципу правди і законності; кінцева катастрофа, яка постигає сторонника неправди, се немов показ, до чого доводить таке становище у житті» [3, т. 43, с. 330]. По суті, акцентований вступ – це та важлива єднальна ланка, що влітає означені казкові твори у корпус текстів із магістральною темою «змагання правди і неправди».

Артикульованому казковому мотиву щастило на увагу дослідників. Зосереджувалися вони на вивченні ареалу його поширення, шляхів мандрівки та способів опрацювання. Найбільший внесок у розв'язання комплексу окреслених питань

зробили такі знані науковці, як Йозеф Катона, Адальберт Келлер, Еміль Коскен та Теодор Бенфей. Саме їхні студії І. Франко взяв за основу у процесі вивчення питання. Зокрема, досить вичерпними вважав спостереження Е. Коскена, висловлені у книзі «Contes populaires de Lorraine». Французький учений залучив чимало (у тому числі й найсвіжішого) матеріалу та простежив «шлях розвитку» мотиву «правда – неправда», попередньо розділивши казки цього пласту на дві групи: з «моралізаційним вступом» і без нього.

Значним недоглядом більшості європейських учених, як зазначив І. Франко, було ігнорування слов'янського матеріалу. Між тим у цьому важливому осередку європейської цивілізації збереглася і живо побутувала значна кількість казкових творів, через аналіз яких можна вийти на вирішення складних, досі не розв'язаних проблем. Український фольклорист у тій частині своєї студії, де йдеться про розвиток теми «правда – неправда» у казках, зосередився на якомога докладнішому опрацюванні майже «нетиканого» слов'янського уснословесного контенту. Першочергово Франко залучив багатий український матеріал. Він виокремив вісім варіантів казки, в основу яких покладено мотив протистояння правди і неправди. Під час добору відповідних текстів учений вкотре підтвердив добру обізнаність із казкознавчою літературою: не оминув увагою жодного помітнішого видання українських казок. Зокрема, скористався записами Осипа Роздольського, Івана Рудченка, Павла Чубинського, Івана Манжури, Бориса Грінченка, Порфирія Мартиновича та Володимира Гнатюка. Кожну казку І. Франко розглядав як оригінальне національне опрацювання, однак не вважав це достатньою підставою для розриву чи втрати зв'язку з першоджерелом. Приміром, «дуже собі довгий» варіант Мартиновича, за словами дослідника, хоч і «скомплікований масою побутових деталей», усе ж «стоїть з усіх європейських варіантів найближче до згаданого прототипу» [3, т. 43, с. 339]. Окрім уже відомих друкованих текстів, до студії долучено казку з рукописного збірника початку XVIII ст. Йдеться про «Притчу о Правдѣ и о Кривдѣ», узятую з рукопису, який віднайшов В. Гнатюк у селі Літманова («Північно-Західна Угорщина», так звана «Угорська Русь»). І. Франко, не вагаючись, надрукував цю притчу-казку та констатував її суттєві відмінності «і в цілості, і в деталях» від попередньо розглянутих редакцій. Водночас спробував бодай приблизно встановити джерела походження казки. «Висловлені в притчі назви Індії, Тарсу і Кіпру, – розмірковував учений, – можна вважати доказом на те, що автор не взяв сього оповідання з уст місцевого люду, але мав перед собою якесь писемне джерело, що виразно вказує на Грецію і Візантію, або принаймні на середньовічну латину. Назви Тарсу і Кіпру свідчили би про традицію хрестових походів, а приплетену до них не до ладу Індію можна би вважати глухим відгуком якоїсь старшої традиції про індійське походження притчі. Все се, очевидно, мої догадки, – оригінал нашої притчі треба б відшукати, а поки що сю притчу мусимо лишити як ерратичний камінь, бог зна яким випадком і звідки занесений на наш ґрунт» [3, т. 43, с. 343].

Отже, І. Франко максимально повно інтегрував українські казки у широкий контекст світових фольклорних творів, де представлено опозицію «правда – неправда».

Загалом наші зразки зберегли спорідненість із казками інших народів, однак і у формі, і у способі інтерпретації центрального мотиву виявляють виразний локальний колорит. Український матеріал, на думку вченого, є важливим «зв'язуючим ognivom», за допомогою якого відкриваються таємниці мандрівки теми зі Сходу на Захід. Оскільки Україна була своєрідним містком, через який Європа запозичувала чимало добра з давніх культурних центрів Сходу, то насвітлення саме нашого казкового матеріалу стало вельми цінним для зрозуміння шляхів засвоєння теми.

Завершив огляд відповідного казкового циклу І. Франко розбором азіатських варіантів. На жаль, в Індії, яка, за твердженнями авторитетних дослідників, була батьківщиною казкового опрацювання теми, «в устах люду заховалося небагато і то пізніх та неясних слідів її; їх давно винищено разом з буддизмом» [3, т. 43, с. 343]. Усе ж тими «пізніми» та «неясними слідами» український учений не нехтує, а використовує як доказ стійкості явища, котре, незважаючи на цілеспрямоване винищення давнього буддійського культурного спадку, збереглося. Розглянувши пізні бліді індійські відголоски першоджерела, І. Франко насамкінець дослідив низку текстів із давніх буддійських книг, у яких зафіксовано найраніші спроби осмислити тему протистояння правди і неправди. З огляду на чіткість, логічність та сильний ідейно-тематичний підклад цього матеріалу, учений дійшов висновку: «Тепер, надіюся, видно досить виразно, як усі ті європейські парості коли не одним, то другим мотивом, а головню своєю ідейною основою, наскільки вона зовсім не затемнилася по дорозі та протягом століть, показують на свою далеку індійську, буддійську батьківщину» [3, т. 43, с. 351].

Загалом у корпусі «Студії над українськими народними піснями», куди увійшо дослідження «Пісня про правду і неправду», І. Франко успішно застосував методологію культурно-історичної школи. Учений часто висловлювався про переваги, наукову «пожиточність» цієї методологічної стратегії та окреслив її засадничі принципи. До найприкметніших зарахував «застосування методу скоріше ретрогресивного, ніж апріорного», тобто коли науковець ставить собі за мету «дослідити передусім ті частини традиційної літератури, які відносяться до епох менш віддалених, починаючи від найсвіжіших, досліджувати їх у такий самий спосіб і з застосуванням тих самих засобів історичної критики, якими ми досліджуємо історичні документи і явища писемної літератури, художньої. Так посуваючись назад, від явищ ближчих до дальших, від певніших до менш певних і не забуваючи ані на мить тієї засади, що цивілізація є справою міжнародною, є продуктом діяльності всіх віків і багатьох народів, які в різний спосіб контактували між собою, а отже, продукти духовні є в значній мірі витвором цієї діяльності і відлунням цих взаємин, ми можемо з часом сягнути і в сивину передісторії з більшою, ніж нині, надією дійти до якихось певних результатів» [3, т. 29, с. 280]. Саме такий шлях розбору «Пісні про правду і неправду» запропонував Іван Франко. Спершу він проаналізував варіантну парадигму тих уснословесних творів, що активно побутують, а потім поступово зглибив тему, залучаючи щоразу більше і щоразу давніші за

походженням фольклорно-літературні матеріали. Застосування «ретрогресивного методу» допомогло об'єктивно висвітлити різночасові трансформації теми та заразом засвідчити її незмінну майже тисячолітню актуальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгоманов М.П. Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст. Женева, 1883. 225 с.
2. Кирчів Р.Ф. Фольклористика в науковій діяльності Івана Франка (теоретико-методологічні аспекти). *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2008. Т. I. С. 881–898.
3. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986.

REFERENCES

1. Drahomanov, M. (1883). *Politychni pisni ukrayinskogo narodu XVIII-XIX st. [Political songs of the Ukrainian people of the 18th-19th centuries]* Zheneva. [in Ukrainian].
2. Kyrchiv, R. (2008). *Folklorystyka v naukoviy diyalnosti Ivana Franka (teoretyko-metodolohichni aspekty)*. [Folkloristics in Ivan Franko's scholarly activity (theoretical and methodological aspects)], *Ivan Franko: duch, nauka, dumka, volya. Materialy Mizhnarodnoho naukovoho konhresu, prysvyachenoho 150-richchyu vid dnya narodzhennya Ivana Franka*. [Ivan Franko: spirit, knowledge, thought, freedom. Materials of the International Scholarly Congress, dedicated to the 150th anniversary of Ivan Franko's birthday] (Vol. I), (pp. 881–898). Lviv. [in Ukrainian].
3. Franko, I. (1976-1986). *Zibrannya tvoriv: U 50-ty tomach. [Collected works: in 50 volumes]* Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

ПРОСТІР ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЕТЕКТИВІ

Софія ФІЛОНЕНКО

*доктор філологічних наук, професор
Українського католицького університету
вул. Л. Свенціцького, 17, м. Львів
ORCID: 0000-0003-1023-468X
sofilonenko23@gmail.com*

У статті розглядається жанр історичного детективу у сучасному українському письменстві, що став одним із найбільш популярних на книжковому ринку і сформував стабільні читацькі спільноти. Історичні детективи створюють Владислав Івченко, Богдан Коломійчук, Андрій Кокотюха, Юрій Винничук, Василь Добрянський, Ірен Роздобудько, Юрій Даценко, Ольга Саліпа, Наталка Сняданко та ін. здебільшого у форматі великих «книгосеріалів», циклів романів, об'єднаних зображуваням періодом, локаціями та серійними героями. Сучасні письменники зображують автентичну атмосферу минулого, проводять паралелі із сучасністю, шукаючи відповіді на істотні питання, пов'язані з консолідацією нації під час нинішньої російсько-української війни, проблемою національної ідентичності. Матеріалом для історичних детективів часто слугують події Першої світової війни та Національно-визвольних змагань 1917–1921 років. Цей історичний період широко представлений і в зарубіжній жанровій літературі. У повісті Богдана Коломійчука «Небо над Віднем», його романі «300 миль на Схід», романах Андрія Кокотюхи «Коханка з Площі Ринок», «Вигнанець і грішниця», романі Василя Добрянського «Скриня для гетьмана» простір війни поділений на фронт і тил, міста перед чи під час ворожої окупації. Європейська карта Першої світової війни слугує яскравим сетінгом для кримінальних сюжетів українських історичних детективів і дає змогу авторам не тільки поглибити соціальні, політичні, національні, психологічні конфлікти, але й порушити важливі питання української ідентичності, соціальної справедливості, політичного майбутнього України. Воєнні ландшафти накладаються на детективні розслідування, моделюючи дії сищиків і коригуючи їхню мотивацію: не тільки добитися викриття злочинців, але й відстояти інтереси української спільноти, вижити у ворожому імперському середовищі, втрутитися в геополітичну боротьбу. Це зумовлює комбінування жанрів детективу, воєнного нарративу, шпигунської прози у творах Богдана Коломійчука, Андрія Кокотюхи, Василя Добрянського.

Ключові слова: *сучасна література, українська література, популярна культура, масова література, жанр, історичний детектив, образ війни, сищик, Богдан Коломійчук, Андрій Кокотюха, Василь Добрянський.*

SPACE OF WAR IN UKRAINIAN HISTORICAL DETECTIVE FICTION

Sofiya FILONENKO

Doctor of Philological Sciences, Professor

Ukrainian Catholic University

17 Il. Svetsitsky str., Lviv

ORCID: 0000-0003-1023-468X

sofilonenko23@gmail.com

The article examines the historical detective genre in contemporary Ukrainian literature, which has become one of the most popular on the book market and has formed stable reading communities. Historical detective stories are created by Vladyslav Ivchenko, Bohdan Kolomyichuk, Andriy Kokotyukha, Yuriy Vynnychuk, Vasyl Dobryansky, Iren Rozdobudko, Yuriy Datsenko, Olga Salipa, Natalka Snyadanko and others, mostly in the format of large “book series”, series of novels united by the depicted period, locations and serial characters. Contemporary writers depict the authentic atmosphere of the past, draw parallels with the present, seeking answers to essential questions related to the consolidation of the nation during the current Russian-Ukrainian war, the problem of national identity. The events of the First World War and the National Liberation War of 1917–1921 often serve as material for historical detective fiction. This historical period is widely represented in World literature. In Bohdan Kolomyichuk's story “The Sky over Vienna”, his novel “300 Miles to the East”, Andriy Kokotyukha's novels “The Mistress from Rynok Square”, “The Exile and the Sinner”, Vasyl Dobryansky's novel “The Chest for the Hetman”, the space of war is divided into front and rear, cities before or during Russian occupation. The European map of the First World War serves as a vivid setting for the criminal plots of Ukrainian historical detective stories and enables the authors not only to deepen social, political, national, psychological conflicts, but also to raise important issues of Ukrainian identity, social justice, and the political future of Ukraine. Military landscapes are superimposed on detective investigations, stimulating the actions of detectives and adjusting their motivation: not only to expose criminals, but also to defend the interests of the Ukrainian community, to survive in a hostile imperial environment, to intervene in the geopolitical struggle. This leads to the blending of the genres of detective story, military narrative, and spy fiction in the works by Bohdan Kolomyichuk, Andriy Kokotyukha, and Vasyl Dobryansky.

Key words: *contemporary literature, Ukrainian literature, popular culture, popular fiction, genre, historical detective fiction, image of war, sleuth, Bohdan Kolomyichuk, Andriy Kokotyukha, Vasyl Dobryansky.*

Постановка проблеми. Українська детективна проза доби Незалежності розвинула багато жанрових модифікацій і формул: готичний, шпигунський, жіночий, дитячий, анімалістичний детективи, трилер, нуар, детектив про сучасність. Починаючи із 2010-х років найбільш актуальним і затребуваним став жанр

історичного детективу, що відповідає тенденціям світового книжкового ринку. У вітчизняному письменстві до цього жанру звертаються Владислав Івченко, Богдан Коломійчук, Андрій Кокотюха, Юрій Винничук, Василь Добрянський, Ірен Роздобудько, Юрій Даценко, Ольга Саліпа, Наталка Сняданко та ін. Чітко окреслився тренд створення «книгосеріалів» – великих циклів історичних детективів, об'єднаних зображуваним періодом, локаціями та серійними героями. Такі цикли романів користуються стабільним попитом у публіки і формують навколо себе читацькі спільноти. Сучасні письменники конкурують за увагу аудиторії, змагаючись у відтворенні автентичної атмосфери минулого, розгортанні гострої інтриги та окресленні впізнаваних персонажів, проведенні паралелей із сучасністю, пошуках відповідей на істотні питання, пов'язані з консолідацією нації під час нинішньої російсько-української війни, проблемою національної ідентичності. Недаремно історичним матеріалом для зазначеного жанру стають найбільш конфліктні й поворотні моменти українського минулого, які вирішували долю країни і народу: війни, революції, національно-визвольні змагання, боротьба з імперіями. В історичних детективах Україна постає частиною загальносвітового і загальноєвропейського геополітичного протистояння. Така проблематика фокусує увагу на питанні художнього простору в детективній прозі, зокрема в тих творах, які сюжетно відсилають до подій Першої світової війни та Національно-визвольних змагань 1917–1921 років, що логічно продовжили її після розпаду кількох імперій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова війна відображена в численних творах літературної класики (Анрі Барбюса, Еріха Марії Ремарка, Ернеста Гемінгвея, Річарда Олдінгтона, Сомерсета Моєма, Форда Медокса Форда та ін.) та кінематографу («Чотири вершники апокаліпсису», «Лоуренс Аравійський», «На Західному фронті без змін», «Прощавай, зброе», сучасних стрічках «Ескадрилья Лафает», «Остання битва», «Рани війни» та «1917»). Перша світова війна згадується в класичних детективах Золотої доби: так, її ветеранами є Еркюль Пуаро і капітан Гастінгс у романах Агати Крісті, лорд Пітер Вімзі у романах Дороті Сейєрс. Війна може не бути прямо присутньою у сюжетах детективів, але її відголоски простежуються в долях героїв та історіях злочинів. Своєрідною реакцією на війну став американський «крутий», «чорний» детектив (*hard-boiled mystery*) ветеранів Дешілла Хеммета і Реймонда Чандлера. Як наголошує дослідник Патрік Дір у статті «Кримінальна проза і війна», «детективна література та наративи про війну вже давно тісно пов'язані, бо воєнні конфлікти постачають матеріал для зображення змов, злочинів, жертв, таємниць, розгадок і слідства, починаючи із Золотої доби детективу, яка послідувала за Першою світовою війною» [7, с. 343].

Загалом, війна не є типовим сетінгом для сучасного детективу, позаяк вона переносить центральний конфлікт із протистояння закону і злочинності, базованого на індивідуальних історіях, на більш масштабну геополітичну боротьбу, де діє логіка колективізму і цінностей великих спільнот людей. Тим не менше

література про війну, за словами Патрика Діра, «...потребує детективних тропів...», бо це «...дає змогу авторам творів про війну порушувати моральні й політичні питання, акцентуючи, що злочин стався в зоні бойових дій, де треба збирати докази і проводити слідство. Зосередження уваги на окремому злочині допомагає зрозуміти жах і насильство війни, надаючи читачам відповіді у формі розгадки конкретного злочину, коли здається, що готових відповідей про війну небагато. Це ускладнює структуру та логіку воєнних наративів...» [7, с. 348].

На межі ХХ–ХХІ століть у зарубіжній жанровій літературі з'явилася ціла низка популярних детективних романів, сетінг яких стосується фронтів Першої світової війни. Зокрема, це твори британського письменника Роберта Годдарда «Шляхи світу» (Robert Goddard «The Ways of the World», 2013), австрійського письменника Алекса Беєра «Другий вершник» (Alex Beer «The Second Rider», 2018), південноафриканського письменника Ренні Ерса «Річка п'їтьми» (Rennie Airth «River of Darkness», 1999), американського письменника Чарльза Тодда «Випробування Віллса» (Charles Todd «A Test of Wills», 1996), сингапурсько-канадського письменника Крістофера Хуанга «Вбивство джентльмена» (Christopher Huang «A Gentleman's Murder», 2018), британського письменника Девіда Даунінга «Темні хмари сяють» (David Downing «The Dark Clouds Shining», 2018), американської письменниці Сюзанни Арруда «Позначка лева» (Suzanne Arruda «Mark of the Lion», 2006), американського письменника Джонатана Рабба «Троянда» (Jonathan Rann «Rose», 2005). З наведеного переліку творів та авторів стає зрозуміло, що формула історичного детективу про Першу світову війну є глобальною, її презентують різні національні літератури, в яких зберігається історична пам'ять про цю подію. Власну сторінку до субжанру вписує і українське письменство.

Розуміння своєрідності жанру історичного детективу (англ. historical mystery, historical detective/crime fiction) базується у статті на ідеях зарубіжних теоретиків детективної прози, які висловлені, зокрема в збірнику праць «Детектив як історик. Історія і мистецтво в історико-детективній прозі» за редакцією Рея Б. Брауна та Лоренса А. Крейсера (2000) [9], розділі «Історичний детектив» у монографії «Кримінальна проза» Джона Скеггса (2005) [8], розділі «Історичні детективи» в монографії «Сучасна американська кримінальна проза» Ганса Бертенса та Тео Д'гаєна (2001) [6]. Ці вчені акцентували поєднання літературних конвенцій історичного роману та детективної історії, створення особливої «ілюзії реальності» минулого часу (Джон Скеггс) [8, с. 132], увагу до «культурної антропології» та «культурної історії», віддзеркалення в детективах актуальних проблем свого часу: «Історичні романи часто промовляють так само багато про теперішнє, як і про минуле. Те саме стосується їхніх аналогів у кримінальній прозі» (Ганс Бертенс, Тео Д'гаєн) [6, с. 146].

Метою статті є дослідження художньої специфіки воєнних ландшафтів в історичних детективах сучасних українських письменників, що присвячені подіям Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша світова війна та Національно-визвольні змагання 1917–1921 років стали сюжетною основою для кількох великих детективних циклів сучасної української літератури: Владислава Івченка про пригоди «найкращого сищика імперії» Івана Карповича Підпригори; Андрія Кокотюхи про розслідування львівського адвоката-емігранта Климентія Кошового та про пригоди «вигнанця», колишнього поліцейського Платона Чечеля; Богдана Коломійчука про пригоди львівського комісара поліції Адама Вістовича; Василя Добрянського про розслідування капітана Жеграя на службі гетьмана Павла Скоропадського; Лори Підгірної про пригоди розвідника Марка Шведа.

Інтерес українських авторів історичних детективів до подій 1914–1921 років є абсолютно зрозумілим і виправданим, позаяк українці брали участь у Першій світовій війні на боці різних армій (Російської та Австро-Угорської імперій), а сама війна та революції вирішували долю української нації і державності. Тодішні події перегукуються з теперішньою російсько-українською війною 2014–2024 років, у якій нація також виборює право на власну ідентичність і державний суверенітет. Воєнний сюжет дає змогу детективістам загострити фоновий конфлікт у творах, спричинений складними відносинами органів правопорядку й державної безпеки та криміналу, диверсантів, терористів, колаборантів і шпигунів. Політичні і геополітичні сюжетні лінії стають супутніми до власне кримінальних, посилюють мотивації персонажів, визначають хід розслідування.

Детективи про період Першої світової війни вирізняються специфічними ландшафтами, де територія розділена на фронт і тил, а дія може відбуватися в містах перед чи під час ворожої окупації. Прикметно, що сюжет у детективах Андрія Кокотюхи, Богдана Коломійчука, Василя Добрянського, Владислава Івченка розгортається не лише в українських містах: Києві, Львові, Чернігові, але і в європейських країнах: Австрії та Німеччині (у містах Відні та Берліні). Це дає змогу авторам акцентувати включеність українців до більш масштабного конфлікту світового рівня, залежність долі нашої нації від результатів великого геополітичного протистояння, а також висвітлити місце українців у колоніальних системах імперських армій і органів правопорядку. Українські герої-сищики можуть вести слідство за кордоном, як-от капітан Жеграй у творах Василя Добрянського, або працювати в імперських правоохоронних і військових структурах, як-от Адам Вістович у творах Богдана Коломійчука та Платон Чечель у творах Андрія Кокотюхи.

У повісті Богдана Коломійчука «Небо над Віднем» (2015) розгортається панорама Львова влітку 2014 року напередодні російської окупації, що стане катастрофою для більшості героїв («Справи у Львові дуже кепські» [4, с. 47]; «Ми всі тут сидимо на діжці з порохом» [4, с. 104]). Простір для втечі з обложеного міста щодня звужується, і частина персонажів вирішує летіти до Відня на дирижаблі «Саубха» графа фон Шуленбурга, що спершу зависає над Станіславовим, а згодом над Карпатами – «такий собі Ноїв ковчег для тих, хто рятується від російського потопу» [4, с. 8]. Таким чином, у повісті протиставлені два ландшафти: земний

і небесний. На землі сплутується жахливий клубок із крадіжок, убивств та переслідування російських диверсантів і їхніх сербських поплічників, чим займається комісар поліції Адам Вістович, у той час на дирижаблі, на якому тікають вночі міські урядовці та львівська еліта, симетрично конфліктують різні політичні сторони, полюючи за вкраденим діамантом Габсбургів. Дирижабль «Саубха» постає виразною алегорією Австро-Угорської імперії, яка швидко прямує до свого розпаду, і саме повітряний корабель означає її крихкість і ненадійність («Світ уже ніколи не буде таким, як раніше, але нам у ньому все ще знайдеться острівець старої Австрії» [4, с. 49–50]). Початок Першої світової війни герої повісті Богдана Коломійчука, включно із сищиком Адамом Вістовичем, усвідомлюють як тотальну катастрофу, руйнацію звичного світу і стабільного життя в імперії.

Андрій Кокотюха в романі «Коханка з Площі Ринок» (2016), п'ятому з циклу про Климентія Кошового, змальовує окупований росіянами Львів восени 1914 року, де головний герой-адвокат опиняється у заручниках чужої влади, що трактує його як державного зрадника і неприхованого «мазепинця», прихильника самостійної України («Ви та ваші одnodумці прагнете створити свою державу. Це – зрада... злочин серйозний під час війни» [2, с. 31]). Окупаційна російська влада використовує детективний талант Кошового, фактично змушуючи його співпрацювати, щоб розплутати вбивство коханки офіцера-штабіста Антона Платова – польки Божени Микульської, в якому звинувачують росіянина.

Письменник подає виразну картину окупованого міста, де нова влада імітує благополучне життя під так званими «визволителями» («Росія не захопила ці землі й, зокрема, це місто. Государ повернув своє, звільнивши тутешніх слов'ян від чужого впливу» [2, с. 29]), але не в змозі навести лад і забезпечити нормальне існування мешканців: місто невпинно сповзає в руйнацію і занепад, процвітає мародерство, а львів'яни поставлені на грань виживання, вимушені рубати дерева в міських парках, нести фамільні цінності на Краківський базар.

У романі «Коханка з Площі Ринок» Львів зображено як арену боротьби кількох національних спільнот: австрійської, російської, польської та русинської (української), єврейської. Простір міста поділений на сфери впливу окупантів (денний Львів) і кримінальників, міських мафіозі (нічний Львів), до яких головний герой змушений звертатися по допомогу в проведенні розслідування вбивства Божени Микульської. Львівський ландшафт у творі постає театром протистояння кількох розвідок, польських, австрійських агентів та диверсантів, що позначає вплетення елементів шпигунського жанру до детективної прози.

У романі Андрія Кокотюхи «Вигнанець і грішниця» (2020) колишній поліцейський Платон Чечель, переслідуваний імперською владою Росії, змушений під час Першої світової війни легалізуватися у статусі «земгусара», службовця так званого «Земгору». По суті, ця посада є прикриттям для його неофіційних розслідувань на замовлення російських військових очільників, які вільно трактують право в час війни («Поки військовий стан не скасовано, всякий злочин вважається військовим» [3, с. 44–45]).

Дія роману розгортається в тиловому Чернігові, де Чечель розслідує спершу крадіжки з військових складів, викриваючи банду, а згодом допомагає поміщиці Мотроні Половецькій врятувати її непутящу і гулящу доньку Юлію на прохання полковника Якушева. Чернігів потерпає від численних соціальних проблем, спричинених війною і недолугими діями влади: дефіциту продуктів, чорного ринку алкоголю, навали біженців, соціального упослідження інвалідів-ветеранів, у місті виникають спонтанні жіночі бунти. Герой висновує: «Недосконала влада породжує досконалу злочинність» [3, с. 53]. Платон Чечель, виконуючи приватне доручення (він прагне зняти звинувачення Юлії у вбивстві коханця), виходить на слід великої змови, де самі ж російські військові начальники стають бізнесменами на крові, розкрадаючи державне майно і обкрадаючи біженців, швидко стаючи «мільйонщиками». Повний розклад армії в тилу гарантує, на думку сищика, майбутню поразку Російської імперії на фронті. Внаслідок слідства «вигнанець» Чечель також намагається прояснити для себе власну національну ідентичність і стосунки з імперською владою, розуміючи, що, попри бажання, вимушений служити злочинним можновладцям. Зіткнення з таємним українським братством, що ставить за мету виборення незалежної України, розкриває йому очі на власну політичну орієнтацію. Таким чином, ландшафт тилового Чернігова постає не тільки місцем конфлікту військових та цивільних осіб, злочинів урядовців, але й простором зіткнення національних інтересів, імперії та колонізованих українців.

У романі Богдана Коломійчука «300 миль на Схід» (2022) події Першої світової війни окреслені ретроспективно. Колишній львівський комісар Адам Вістович служить у віденській поліції в 1920 році, будучи одним із її найкращих функціонерів. Однак одразу дві країни – Польща та Радянська Росія – вимагають його видачі в австрійської влади. Вперше в усьому циклі автор дає право Адаму Вістовичу на власний голос, і сищик сповідається директору віденської поліції Шоберу про вербовку вічного суперника полковника Альфреда Редля ще до початку війни, а згодом про свою участь у Польсько-радянській війні на стороні Пілсудського і Петлюри. Розповідь героя переносить читачів у воєнний простір Галичини, де Вістович виконував завдання пробратися за лінію фронту і служити коригувальником вогню для американських пілотів, які допомагали польсько-українському війську. Простір роману розкреслений через опозицію польського Львова і радянського Запінля, де колишній комісар поліції задіяний у військових операціях. Професія коригувальника, диверсанта не відповідає фаху детектива, однак Адам Вістович успішно використовує професійні навички поліцейського під час війни.

У романі Василя Добрянського «Скрина для гетьмана» (2021) капітан Клим Жеграй виконує доручення Павла Скоропадського і змушений знешкодувати російських терористів у Берліні, щоб упередити замах на гетьмана і кайзера під час дипломатичного візиту. Автор змальовує окуповану німцями та австрійцями Україну, Київ, але головна дія відбувається в Німеччині напередодні її поразки в Першій світовій війні. Перебуваючи в Берліні, Клим Жеграй спостерігає яскраві

ознаки розпаду країни, розхитування влади кримінальниками і групами соціалістів, виходить на змову мафії і військової адміністрації. Простір мегаполіса поділений на «нічну» і «денну» сторони, як і в романі Андрія Кокотюхи «Коханка з Площі Ринок»: німецький уряд нездатний контролювати злочинність. Жеграю, який офіційно співпрацює з кримінальною поліцією Берліна, доводиться вести слідство на абсолютно незнайомій території без підтримки влади. Отже, історія розслідування перетворюється на історію виживання українського героя в токсичному середовищі. Тогочасна ситуація в Німеччині нагадує Жеграю час перед падінням української влади в Києві на початку 1918 року, тому породжує лихі передчуття поразки у світовій війни, що завершиться катастрофою і для Української Держави Гетьмана Скоропадського («Світ напередодні змін. Берлін незабаром впаде. Карта Європи зміниться. Старі народи повернуть порядок і справедливі кордони» [1, с. 314]).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, європейська карта Першої світової війни слугує яскравим сетінгом для кримінальних сюжетів українських історичних детективів і дає змогу авторам не тільки поглибити соціальні, політичні, національні, психологічні конфлікти, але й порушити важливі питання української ідентичності, соціальної справедливості, політичного майбутнього України. Воєнні ландшафти накладаються на детективні розслідування, моделюючи дії сищиків і коригуючи їхню мотивацію: не тільки добитися викриття злочинців, але й відстояти інтереси української спільноти, вижити у ворожому імперському середовищі, втрутитися в геополітичну боротьбу. Це зумовлює комбінування жанрів детективу, воєнного наративу, шпигунської прози у творах Богдана Коломійчука, Андрія Кокотюхи, Василя Добрянського. Подібні художні тенденції зображення простору війни наявні в циклах історичних детективів Владислава Івченка, Лори Підгірної, що може стати предметом окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добрянський В. Скриня для гетьмана: роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2022. 320 с.
2. Кокотюха А. Коханка з Площі Ринок: роман. Харків : Фоліо, 2021. 282 с.
3. Кокотюха А. Вигнанець і грішниця. Харків : Віват, 2022. 304 с.
4. Коломійчук Б. Небо над Віднем: роман і повість. Харків : Фоліо, 2015. 203 с.
5. Коломійчук Б. 300 миль на Схід: роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 320 с.
6. Bertens, Hans, D'haen, Teo. Contemporary American Crime Fiction. New York : Palgrave, 2001. 233 pp.
7. Deer Patrick. Crime Fiction and War. *The Routledge Companion to Crime Fiction* / Edited by Janice Allan, Jesper Gulddal, Stewart King and Andrew Pepper. New York : Routledge, 2020. Pp. 343–352.
8. Scaggs John. Crime Fiction. Routledge, 2005. 184 p.

9. *The Detective as Historian. History and Art in Historical Crime Fiction* / ed. by Ray B. Browne, Laurence A. Kreiser. University of Wisconsin Press, Popular Press 1, 2000. 320 p.

REFERENCES

1. Dobryansky, V. (2022). *Skrynia dlia hetmana: roman* [Chest for the Hetman: A Novel]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
2. Kokotyukha, A. (2021). *Kokhanka z Ploshchi Rynok: roman* [Mistress from Market Square: A Novel]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
3. Kokotyukha, A. (2022). *Vyhnanets i hrishnytsia* [An Exile and A Sinner]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
4. Kolomyichuk, B. (2015). *Nebo nad Vidnem: roman i povist* [Sky over Vienna: A Novel and a Tale]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
5. Kolomyichuk, B. (2022). *300 myl na Skhid: roman* [300 Miles to the East: A Novel]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
6. Bertens, Hans, D'haen, Teo (2001). *Contemporary American Crime Fiction*. New York: Palgrave.
7. Deer, Patrick (2020). Crime Fiction and War. *The Routledge Companion to Crime Fiction* / edited by Janice Allan, Jesper Gulddal, Stewart King and Andrew Pepper. New York: Routledge. Pp. 343–352.
8. Scaggs, John (2005). *Crime Fiction*. New York: Routledge.
9. *The Detective as Historian. History and Art in Historical Crime Fiction* (2000) / ed. by Ray B. Browne, Laurence A. Kreiser. University of Wisconsin Press, Popular Press 1.

МОВНА СИТУАЦІЯ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Оксана ПОДВОЙСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент

Херсонського національного технічного університету

вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький

ORCID: 0000-0002-6304-5906

podvoyska.oksana@kntu.net.ua

У пропонованому дослідженні представлено та проаналізовано результати невеликого опитування, проведеного авторкою у соціальних мережах та каналах навесні 2023 р. з метою виявлення особливостей мовної ситуації в Україні після повномасштабного вторгнення російських окупантів. Мотивом для проведення опитування послугував факт, що більшість українців, у тому числі російськомовних, за рік повномасштабної війни почали свідомо відмовлятися від використання російської мови в усіх сферах життя, причому як в усній та письмовій комунікації, як у професійних, так і в повсякденних ситуаціях. Метою пропонованої розвідки стало підтвердження чи спростування припущення щодо зміни ставлення українців (не лише громадян України) до державної мови та усвідомлення її як національної. У роботі як основний метод дослідження застосовано метод опитування за допомогою анкетування, що проводилося на платформі Google, і посилання на яке поширювалося соціальними мережами Facebook, Instagram та месенджерами з метою охоплення широкої аудиторії респондентів. В анкеті було запропоновано 12 питань, серед яких 11 із множинним вибором і одне питання – з відкритою відповіддю. Аналіз отриманих результатів дає змогу стверджувати про суттєві зміни у ставленні українців до державної мови і про її усвідомлення як національної мови. Якщо у більш ранніх опитуваннях (2017 р.) українська мова визначалася або рівною, або навіть меншою комунікативною потужністю щодо російської мови, то за результатами проведеного опитування 2023 р. було виявлено більшу комунікативну потужність української мови не лише у професійній комунікації, а й у повсякденній, у тому числі і незалежно від області країни. Незважаючи на тривалість військової агресії росії, що почалася відкрито з 2014 р., ставлення українців до української мови кардинально почало змінюватися у 2022 р., із початком повномасштабного вторгнення на територію України. За результатами проведеного дослідження найбільш разючі відмінності порівняно з опитуванням 2017 р. виявилися щодо використання української мови не лише як державної у професійному та офіційному спілкуванні, а також як засобу комунікації у повсякденних ситуаціях, що свідчить про усвідомлення ролі української мови як національної мови, як засіб відмежування від російських загарбників.

Ключові слова: *опитування, комунікативна переважність, українська мова, національна мова, державна мова.*

THE LANGUAGE SITUATION DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Oksana PODVOISKA

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Kherson National Technical University

11 Instytutska str., Khmelnytskyi

ORCID: 0000-0002-6304-5906

podvoyska.oksana@kntu.net.ua

This research presents and analyses the results of a small survey conducted by the author on social media and channels in the spring of 2023 to identify the peculiarities of the language situation in Ukraine after the full-scale invasion of the Russian occupiers. The motivation for the survey was the fact that during the year of full-scale war, the majority of Ukrainians, including Russian speakers, began to deliberately refuse to use the Russian language in all spheres of life, both in oral and written communication, in professional and everyday situations. This research aimed to confirm or refute the assumption that the attitude of Ukrainians (not only citizens of Ukraine) towards the state language and its perception as a national language has changed. The main research method used in this research was a survey conducted on the Google platform the link to which was distributed on Facebook, Instagram, and messengers to reach a wide audience of respondents. The questionnaire contained 12 questions, including 11 multiple-choice questions and 1 open-ended question. The analysis of the results shows significant changes in the attitude of Ukrainians towards the state language and its perception as a national language. While in earlier surveys (2017), the Ukrainian language was determined to have either equal or even less communicative power than Russian, the results of the 2023 survey revealed that the Ukrainian language has greater communicative power not only in professional communication but also in everyday communication, including regardless of the region of the country. Despite the duration of Russia's military aggression, which began openly in 2014, the attitude of Ukrainians toward the Ukrainian language began to change dramatically in 2022, with the beginning of the full-scale invasion of Ukraine. According to the results of the study, the most striking differences compared to the 2017 survey were found in the use of Ukrainian not only as the state language in professional and official communication but also as a means of communication in everyday situations, which indicates an awareness of the role of Ukrainian as a national language and as a means of distancing oneself from Russian invaders.

Key words: *survey, communicative preference, Ukrainian language, national language, state language.*

Постановка проблеми. Початок російського вторгнення в Україну датується ще 2014 р. І вже тоді ми відчували першу хвилю змін у мовній ситуації нашої країни. Деякі наші співвітчизники почали тоді принципово розмовляти українською не лише як державною мовою, виконуючи свої службові обов'язки, а й як мовою повсякденного

спілкування. І це відбувалося хоч і не так широко, але територіально охопило всі частини країни, що дає змогу говорити про певні зміни у мовній ситуації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мови від початку незалежності України завжди викликало жваву полеміку і дискусії, а часто ставало й інструментом політичних ігор та маніпуляцій, а мовна ситуація в Україні, яка складалася між конфліктом і консенсусом, постійно ставала об'єктом соціологічних та соціолінгвістичних досліджень (М.О. Шульга, Т.П. Марусик, О.І. Вишняк [4], Л.Т. Масенко [2; 3]). За період становлення країни мовна ситуація, за результатами більшості опитувань, розвивалася в умовах білінвізму, де українська та російська конкурували в різних статусах [4, с. 34–47].

Метою статті є виявлення змін у мовній ситуації в Україні, а також підтвердження чи спростування припущення щодо зміни ставлення українців (не лише громадян України) до державної мови та усвідомлення її як національної.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами масового опитування населення України, проведеного у 2017 р. науковцями Інституту української мови НАНУ спільно з Гіссенським інститутом славістичних студій (Німеччина), на запитання: «*Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним з атрибутів державності України?*» надали стверджувальну відповідь 79,7% респондентів. На запитання: «*Чи обов'язково громадянам України володіти українською мовою?*» ствердно відповіли 90,1% опитаних, натомість обов'язкове володіння російською підтримало значно менше респондентів – 33,2%, що на 1% менше групи навіть тих, хто вважає обов'язковим володіння англійською.

Стосовно ролі української мови як засобу повсякденної комунікації результати сильно відрізнялися.

У відповідях на запитання: «*Якою мовою Ви спілкуєтеся у повсякденному житті?*» менше половини респондентів відповіли ствердно щодо української. Варіанти відповідей «*тільки українською*» і «*в більшості випадків українською*» сумарно становили 46,9%. Російською мовою у повсякденній комунікації за відповідями респондентів користувалися 31,8% опитуваних, відповідь «*рівною мірою українською і російською мовами*» вибрали 20,8% респондентів [3, с. 25].

Таким чином, кількість російськомовних громадян перевищувала на 14,7% частку тих, хто вважав російську мову рідною. Це означає, що в повсякденному спілкуванні частка російськомовних громадян збільшувалася й завдяки тим, хто називав рідною мовою українську.

Як зазначає Лариса Масенко, за умов конкуренції двох або кількох мов в одній країні особливо важливим для виживання мови є саме її комунікативна потужність. За цим параметром мовні ситуації поділяються на рівноважні та нерівноважні. За рівноважної мовної ситуації обидві мови мають однаково сильну комунікативну потужність [2]. Отже, на той час російська мова і справді визначалася більшою комунікативною потужністю у повсякденній комунікації.

Із початком широкомасштабного вторгнення РФ у нашу країну мовні зміни інтенсифікувалися. Для багатьох із нас мова стала не лише засобом спілкування, а й спочатку також тим інструментом, який допомагав визначити ворога (згадаємо такі слова, як *паляниця, Укрзалізниця, нісенітниця*). А пізніше став поштовхом, на мою думку, до усвідомлення значення української мови як національної,

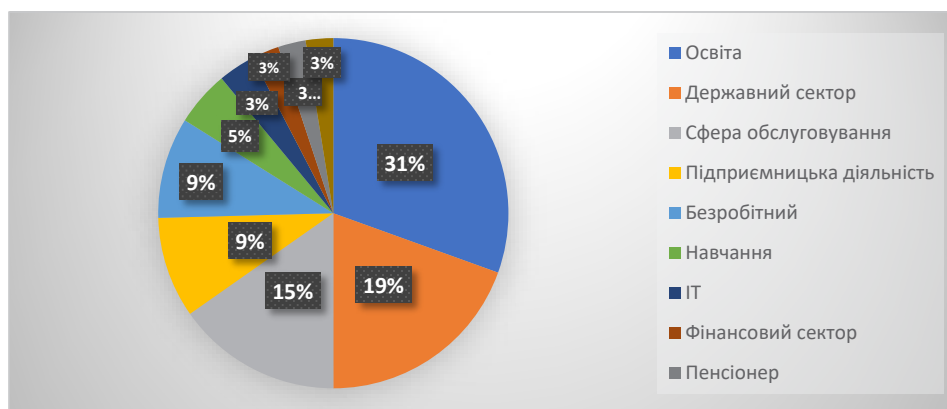
бо тепер більшість розуміє українську як засіб єдності, як елемент єдності нації та держави. Тарас Кремень, уповноважений із захисту державної мови, називає 2022 р. роком мовного відродження України, події якого підштовхнули мільйони українців до переосмислення свого культурного коріння та національної ідентичності. Він стверджує, що сьогодні всі ми є свідками значного ментального зсуву у національному самовизначенні – підтримка української як єдиної державної безпрецедентна за всі роки незалежності. В Україні відроджується громадський простір, перейменовуються вулиці на честь визначних українських діячів, і український духовний простір деокупує свою ж територію [1].

Ми багато чого втратили і продовжуємо, на жаль, утрачати. Але наша держава здобуває і дуже важливе – свободу, усвідомлення нації, єдність. І національна мова сприймається сьогодні багатьма українцями теж інакше.

Отже, ці зміни у мовній ситуації, які ми всі відчули, спонукали до проведення невеликого опитування «Мовна ситуація під час війни» з метою прослідкувати, як змінилося ставлення українців до національної мови після повномасштабного російського вторгнення, ступеня її поширеності порівняно з довоєнним періодом. Опитування було конфіденційним та містило 12 ключових питань, бо відомо, що опитування з великою кількістю питань або закінчують ще на початку, або відповідають наприкінці, не вдумуючись у відповіді.

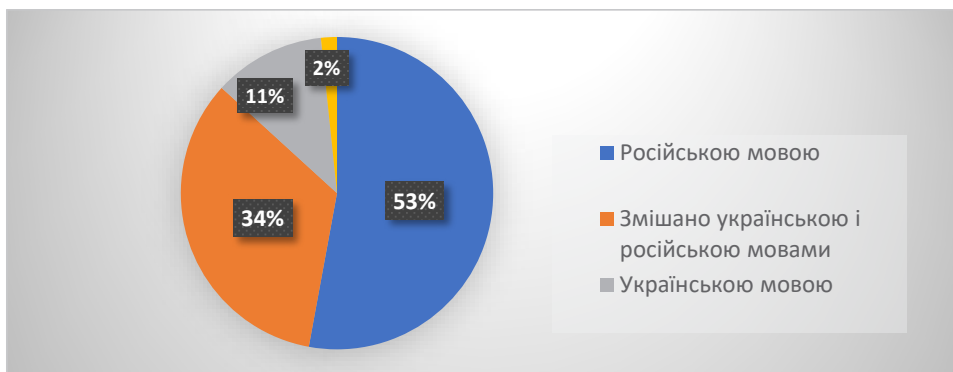
Отже, респондентам було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. У якій сфері Ви працюєте або займаєтеся основною діяльністю? Бо відомо, що професійна або громадська діяльність, яка займає велику частину життя, впливає на мовну особистість та його мовленнєву діяльність. За отриманими результатами видно, що більшість респондентів мають освіту або навіть працюють у цій сфері (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Сфера діяльності респондентів

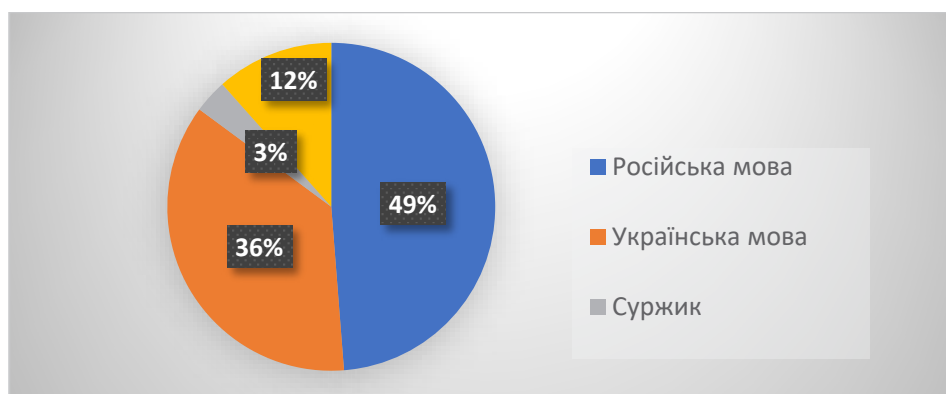
2. Якою мовою Ви переважно розмовляли у побуті до 24.02.2022? Питання ставилося для порівняння результатів у часових відрізках і для порівняння з результатами інших досліджень, проведених до цього періоду, та продемонструвало переважне використання російської мови у повсякденні (діаграма 2).

Діаграма 2. Мова повсякденної комунікації до 24.02.2022

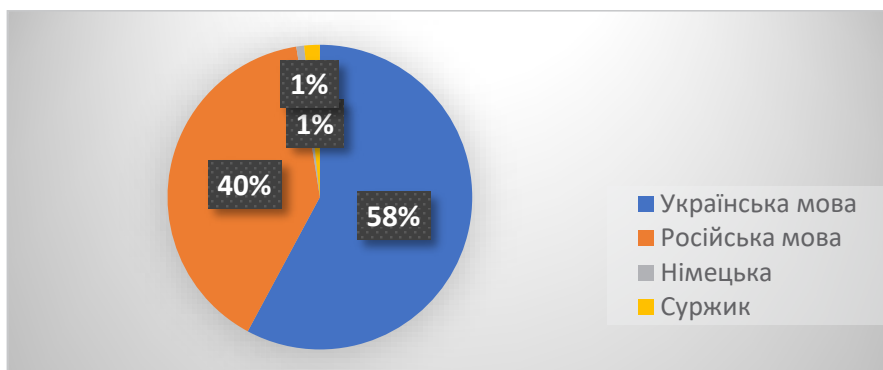
Якщо поєднати результати стверджувальних відповідей щодо використання тільки української у повсякденному спілкуванні та змішано української та російської, то в сумі отримуємо 45%, що в принципі схоже з результатами опитування, проведеного в 2017 р. Тобто повністю використовували російську мову у повсякденній комунікації більше половини опитуваних.

3. Якою мовою Ви користувалися під час подорожей країною до 24.02.22? Таке питання було включено в опитування через низку причин. Подорожуючи, люди часто намагаються переходити на мову тієї місцевості, яку вони відвідують. І цікаво було порівняти, якій мові респонденти надавали перевагу – мові свого повсякденного спілкування або мові місцевості. І, по-друге, порівняти отримані результати у співставленні з відповідями щодо актуальної ситуації, коли велика кількість людей із Півдня та Сходу України, більшою мірою російськомовних, вимушена були переміститися у західні, північно-західні, центральні області країни, де переважає уживання української. Як свідчать результати, опитувані також надавали перевагу російській мові навіть під час подорожей країною (діаграма 3).

Діаграма 3. Мова під час подорожей країною до 24.02.2022

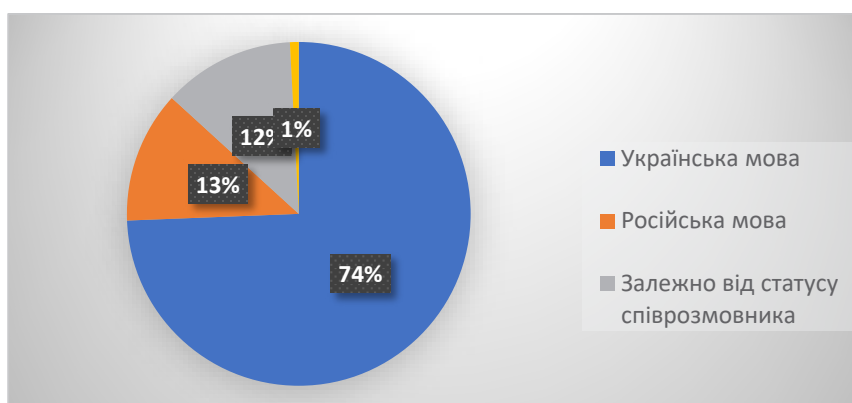
4. Якою мовою Ви переважно спілкувалися на роботі або під час навчання до 24.02.22? Це питання було також необхідним, щоб побачити відсоток уживання мови в розрізі вимог використання української як державної під час виконання службових обов'язків.

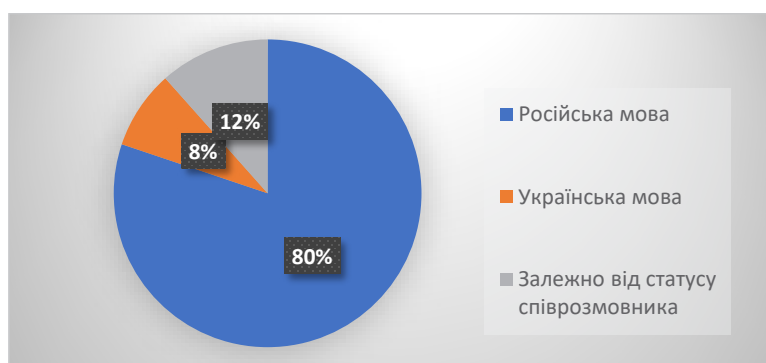
Діаграма 4. Мова у професійній комунікації до 24.02.2022

Як видно з результатів, незважаючи на законодавчі вимоги використання державної мови під час виконання робочих та службових обов'язків, відсоток тих, хто використовував українську мову, хоч і є більшим, усе ж таки велика кількість респондентів комунікувала російською, зокрема 40% (діаграма 4).

5. З особистого спостереження відомо, що під час розмови (звичайно, залежно від ситуації) ми часто переходимо на мову співрозмовника. Тож цікаво було побачити, наскільки було поширено це явище до широкомасштабного вторгнення і після.

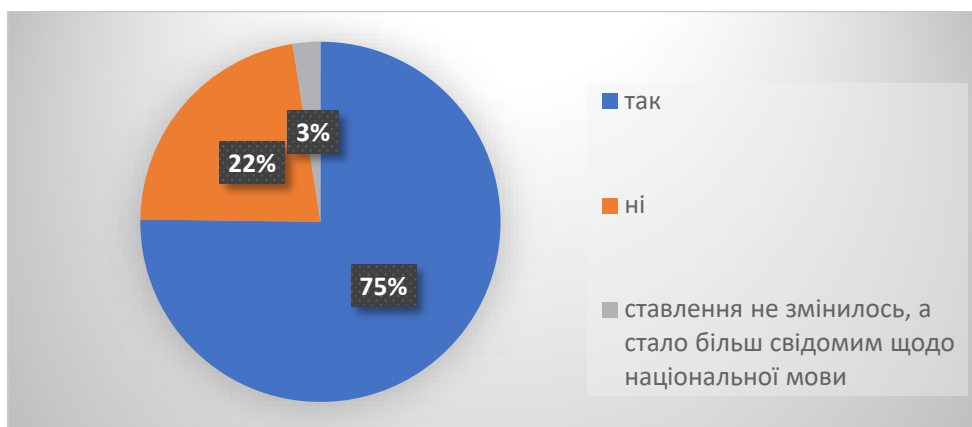
Діаграма 5. Вибір мови під час комунікації з україномовним співрозмовником до 24.02.2022

Діаграма 6. Вибір мови під час комунікації з російськомовним співрозмовником до 24.02.2022

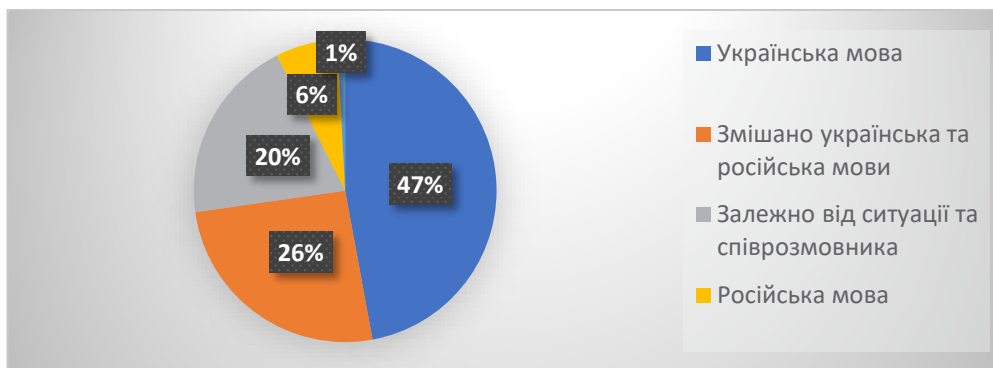
Як показали результати, у розмові більшість респондентів легко переходила на мову співрозмовника, що свідчить, з одного боку, про таку собі комунікативну «привітливість» опитуваних, а з іншого – про можливість легко висловлюватися обома мовами, у тому числі українською, незважаючи на комунікативну переважність російської мови у повсякденному спілкуванні (діаграми 5 та 6).

6. Отже, чи справді так змінилося ставлення українців до національної мови після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України? Для визначення рівня змін у мовній ситуації тому і було поставлене таке пряме питання, відповіді на яке показали правдивість таких припущень. 78% респондентів заявили про позитивні зміни у своєму сприйнятті та ставленні до національної мови. Інші 22% теж не можна розглядати як негативні у чистому вигляді, бо заперечна відповідь на це питання може означати також і позитивне ставлення та усвідомлення національної мови респондентом до 24.02.2022 (діаграма 7).

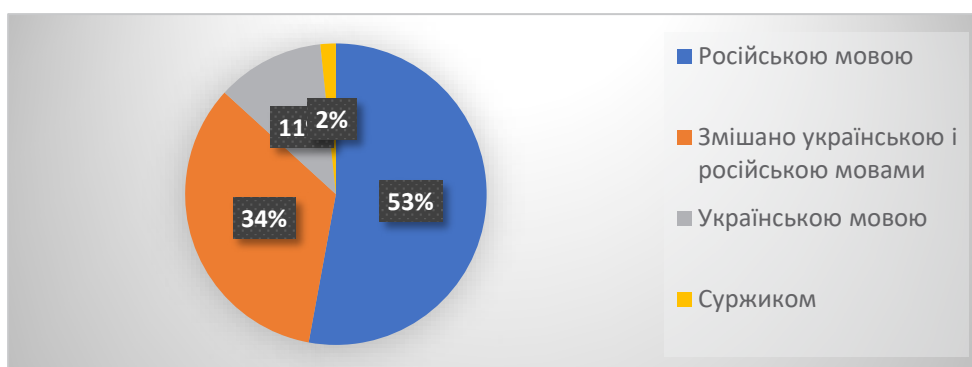

Діаграма 7. Зміна ставлення до національної мови після 24.02.2022

7. Яку мову Ви використовуєте у побуті після 24.02.2022? Як ми пам'ятаємо саме на це запитання були найбільші відмінності у відповіді щодо мови повсякденної комунікації до моменту повномасштабного вторгнення 24.02.22. Отже, порівняльний аналіз (табл. 1) демонструє, що мовна ситуація і справді змінилася (діаграми 8 та 9), українською у побуті користуються зараз **47%** проти **20%** порівняно з попереднім порівнюваним періодом, тобто більше ніж удвічі. Російською користуються сьогодні **6%** опитуваних проти **53%** респондентів до 24.02.22, що свідчить про свідомий перехід від уживання російської у побуті. Змішано українську і російську використовують сьогодні **26%** респондентів проти **34%** до 24.02.22, що теж свідчить про відмову від російської на користь української. 20% респондентів, які переходять на мову спілкування залежно від ситуації та співрозмовника, у принципі теж можна розглядати як позитивні зміни, бо раніше респонденти взагалі не вказували такі варіанти відповіді.

Діаграма 8. Мова повсякденної комунікації після 24.02.2022

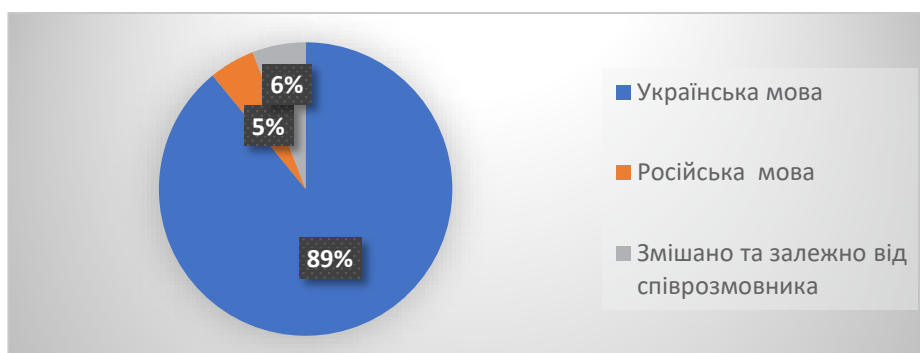

Діаграма 9. Мова повсякденної комунікації до 24.02.2022

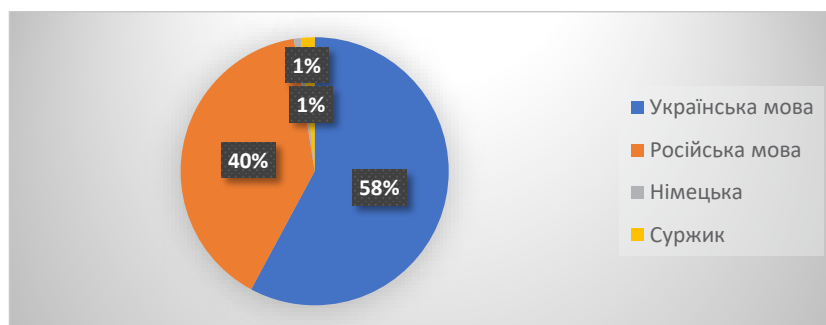
Таблиця 1

	До 24.02.22	Після 24.02.22
Українська	24%	47%
Російська	53%	6%
Змішано українська та російська	34%	26%
Залежно від ситуації та співрозмовника		20%

8. На питання щодо вибору мови під час своїх службових обов'язків та у професійній комунікації після 24.02.2022 респонденти також надали відповідь на користь української (діаграми 10 та 11). І російська значно втратила тут свою комунікативну переважність (табл. 2).

Діаграма 10. Мова у професійній комунікації після 24.02.22

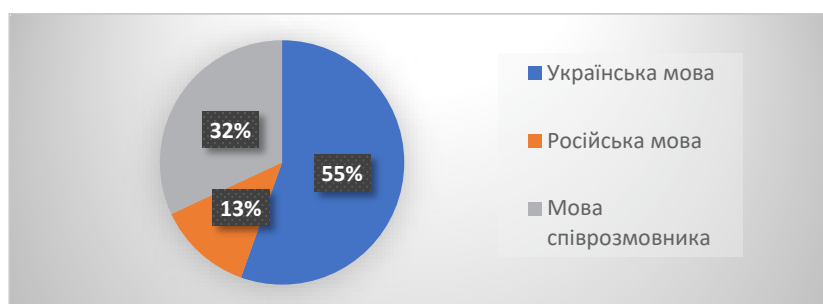

Діаграма 11. Мова у професійній комунікації до 24.02.2022

Таблиця 2

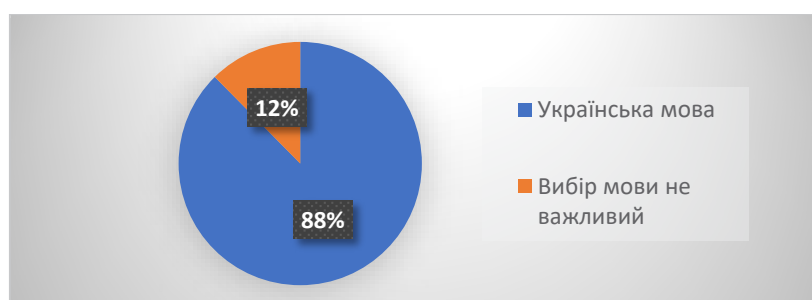
	До 24.02.2022	Після 24.02.2022
Українська	58%	89%
Російська	40%	5%
Змішано та залежно від співрозмовника; суржик	2%	6%

9. Дуже часто у професійній діяльності колеги між собою спілкуються не державною мовою, а мовою повсякденного спілкування. Тому цікаво було дізнатися, чи змінилася тут мовна ситуація так само після 24.02.22. Отже, як свідчать відповіді респондентів, навіть у приватних розмовах на роботі комунікативною переважністю характеризується саме українська (діаграма 12).

Діаграма 12. Мова у приватних розмовах під час професійної діяльності після 24.02.22

9. Своєю чергою, під час комунікації з офіційними установами, отримуючи послуги, респонденти, відповідаючи на питання, якою мовою б вони хотіли, щоб їх обслуговували, надали також перевагу українській. І лише 12% зазначили, що вибір мови для них неважливий, головне – це якість послуг та обслуговування (діаграма 13).

Діаграма 13. Мова під час обслуговування

10. І останнє питання було з відкритою відповіддю, бо хотілося почути, як змінилося усвідомлення українцями значення національної мови після повномасштабного вторгнення. Узагальнено можна представити це декількома цитатами: *Мова має значення; Мова – це зброя та ознака нашої нації; Не змінилося; Мова не має значення; Українська мова то є кайф.*

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати про значні зміни у сьогоденній мовній ситуації в Україні, відповідно до яких українська отримала більшу комунікативну потужність не лише у професійній комунікації, а й у повсякденній, що дає змогу стверджувати, що мовна ситуація в Україні після початку повномасштабного вторгнення суттєво змінилася: її нерівноважність на користь російської змінилася на користь української. При цьому спостерігається сприйняття української не тільки як державної, а й як національної. Перспективою подальших розвідок є проведення дослідження мовної ситуації за регіонами України у порівняльному аспекті, а також якою мірою вплинуло тимчасове переміщення осіб із південних та східних областей України та їхні мовні контакти і мовну ситуацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базів Л. Інтерв'ю з Тарасом Кремінем, уповноваженим із захисту державної мови. *Укрінформ*. 21.02.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3673008-taras-kremin-upovnovazhenij-iz-zahistu-derzavnoi-movi.html>
2. Масенко Л. Мовна ситуація України. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 35. URL: https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm
3. Масенко Л. Мовна ситуація України з погляду соціолінгвістів. *Диво. Мовознавство*. 2020. № 10. С. 24–26.
4. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.

REFERENCES

1. Baziv, L. (2023). Interview with Taras Kremin, upovnovazhenym z zakhystu derzhavnoi movy [Interview with Taras Kremin, Commissioner for the Protection of the State Language]. *Ukrinform*. 21.02.2023. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3673008-taras-kremin-upovnovazhenij-iz-zahistu-derzavnoi-movi.html>. [In Ukrainian].
2. Masenko, L. (2004). Movna sytuatsiia Ukrainy [The language situation in Ukraine]. (Issue 35). *Nezaleznyi kulturolohichni chasopys «I»*. Retrieved from https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-mov_syt.htm. [In Ukrainian].
3. Masenko, L. (2020). Movna sytuatsiia Ukrainy z pohliadu sotsiolinhvistiv [The language situation in Ukraine from the point of view of sociolinguists]. (Issue 10), (pp. 24–26). *Dyvo. Movoznavstvo*. [In Ukrainian].
4. Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom [The language situation in Ukraine: between conflict and consensus]. Kyiv: I. F. Kurasa IPiEND NAN Ukrainy, 2008. 398 p. [In Ukrainian].

МОДИФІКАЦІЯ АРХЕТИПУ МАТЕРІ У МОДЕРНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ, М. КОЦЮБІНСЬКОГО, М. ЯЦКІВА

Оксана КУШНІР

*кандидат наук із соціальних комунікацій
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0003-3201-5285
oksanakush8@gmail.com*

Тетяна РЕШЕТУХА

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0003-4515-3425
reshtetyana@gmail.com*

Оксана ЛАБАЦУК

*доктор філологічних наук, професор
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0001-6000-7237
lagoshnyak@ukr.net*

У статті досліджено модифікацію архетипу Матері в українській прозі в контексті розвитку модернізму як літературної течії на межі XIX–XX ст. Обґрунтовано, що творчість українських прозаїків О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Яцківа розвивалася у зв'язку з найновішими загальноєвропейськими естетичними та філософськими інтенціями епохи, засвідчила зміну парадигми світобачення, мистецьких орієнтирів, що вплинули на подальший розвиток усієї національної культури.

З'ясовано, що український модернізм, з одного боку, опирався на національну культурну традицію, з іншого – пропагував переосмислення патріархальних цінностей; визначено, що образний світ творців українського модерністичного мистецтва відповідає цим двом тенденціям. У цьому руслі проаналізовано переосмислення архетипу Матері, який є одним із фундаментальних концептів української ментальності. У творах О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Яцківа під час висвітлення

образу матері частково збережена певна спадковість художньої традиції його зображення, але все більше простежується прагнення письменників зануритися у царину людської психіки, віднайти духовне начало індивідуального характеру.

Автори інтерпретують архетип Матері бінарно: як постать люблячої, терпеливої і всепрощаючої матері та протилежний йому – злої мачухи чи свекрухи. Простежено, що в художньому світі українських модерністів переважає надмірна гіперболізація символу материнського почуття, утілена в образі страдниці (рідної матері, бабусі, тітки, дядини чи іншої жінки), котра уособлює міфологему жертвовного самозречення заради майбутнього щастя дітей, часто унеможливаючи становлення їхньої особистості. Тому виокремлено спроби авторів минулого порубіжжя століть відтворити згубний вплив власницького материнського інстинкту на долю дітей, обґрунтовано це тенденцією до руйнування патріархальних стереотипів та проголошенням ідеї вільної особистості, яка бунтує проти узаконених традицією родинних норм, має свободу вибору і сама творить свою долю.

Зроблено висновок щодо переосмислення українськими прозаїками патріархальних уявлень про сакральне служіння матері, новітню інтерпретацію ними естетичного потенціалу архетипу Матері.

Ключові слова: архетип, архетип Матері, образ матері, модернізм, українська проза.

MODIFICATION OF ARCHETYPE MOTHER IN MODERNISTIC PROSE OF O. KOBYLIANSKA, M. KOTSIUBYNSKY AND M. YATSKIV

Oksana KUSHNIR

*PhD of Science in Social Communications, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil*

Tetiana RESHETUKHA

*PhD of Science in Social Communications, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil*

Oksana LABASHCHUK

*Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Theory and Methodology
of Ukrainian and World Literature
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil*

The article studies the modification of the archetype Mother in Ukrainian prose within the context of the development of modernism as a literary movement at the turn of the 19th and 20th centuries. It argues that the works of Ukrainian prose writers

such as O. Kobyljanska, M. Kotsiubynsky, and M. Yatskiv evolved in connection with the period's latest pan-European aesthetic and philosophical intentions. It signified a shift in the worldview and artistic orientation paradigm that influenced the further development of the entire national culture.

It was identified that the Ukrainian modernist movement, on the one hand, was based on the national cultural tradition, and on the other hand, promoted a rethinking of patriarchal values. It was also determined that the imaginative world of Ukrainian modernist artists meets both of the tendencies. This article specifically analyses the reinterpretation of the archetype Mother, a fundamental concept in Ukrainian mentality. Depiction of the image of a mother in the works of O. Kobyljanska, M. Kotsiubynsky, and M. Yatskiv retains certain hereditary aspects of artistic tradition. The writer desires to delve into the realm of human psychology and discover the spiritual essence of individual character.

The writers interpret the archetype Mother dichotomously: as the figure of a loving, patient, and forgiving mother, and its opposite – an evil stepmother or mother-in-law. It is observed that in the artistic world of Ukrainian modernists an exaggerated hyperbolization of the symbol of maternal sentiment embodied in the image of the suffering woman (mother, grandmother, aunt, uncle, or another female figure) is dominated. This figure symbolizes the mythologeme of sacrificial self-denial for the sake of children's future happiness, often hindering the development of their personalities. Therefore, the article highlights the attempts by writers from the turn of the century to recreate the harmful influence of possessive maternal instinct on the fate of children. It is based on the tendency to destroy patriarchal stereotypes and proclaim the idea of a free individual who rebels against family norms legitimised by traditions, has freedom of choice, and shapes their own destiny.

The results of the article prove that Ukrainian prose writers have reinterpreted patriarchal notions of the sacred service of the mother, offering a contemporary interpretation of the aesthetic potential of the archetype Mother.

Key words: *archetype, the archetype Mother, the image of mother, modernism, Ukrainian prose.*

Постановка проблеми. Новітні соціокультурні виклики зумовлюють потребу переосмислення кризових суспільних явищ, тому сьогодні актуалізуються дослідження порубіжних художньо-естетичних процесів ХІХ–ХХ ст. З огляду на це, доцільно переосмислити українську прозу, яка розвивалася у річищі найновіших загальноєвропейських естетичних та філософських віянь епохи, засвідчила зміну парадигми світобачення, естетичних орієнтирів, пріоритетних моделей творчості, що вплинули на подальший розвиток усієї національної культури.

Феномен модерної свідомості, речниками якої були Ф. Ніцше, А. Бергсон, А. Шопенгауер, З. Фройд, К.-Г. Юнг, П. Верлен, Ш. Бодлер, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, М. Яцків, М. Вороний та ін., радикально вплинув на домінування позитивізму й започаткував новий стиль мислення в естетико-літературних

концепціях початку ХХ ст. Предметом їхніх рефлексій та спостережень стало підсвідоме та його роль у духовному житті людини, заглиблення у царину людської психіки, аж до рівня колективного підсвідомого, давало можливість віднайти духовно-ідеальне начало індивідуального характеру. Відтак літературно-художні символи апелювали до вічного, загальнолюдського, універсального, а отже, сягали своїм корінням міфологічних структур.

Мета статті – простежити модифікацію архетипу Матері у його позитивно-негативній полярності в контексті жіночих образів О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Яцківа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття архетипу відоме з часів античності і зазнало трансформацій та різних підходів до осмислення у філософії, психології та літературознавстві.

Виникнення терміна «архетип» пов'язують із надбаннями психоаналітика К.-Г. Юнга [21; 22] і розвинуто у працях Е. Неймана [22] та Н. Фрая [20]. Різні підходи до розуміння архетипів в українському літературознавстві розглянуто у статтях Я. Даценко [2], С. Михиди [13], М. Міщенко [14], М. Моклиці [15], І. Процик [17; 18], О. Тиховської [19] та ін. Науковці часто осмислюють архетип Матері крізь призму його відображення у жіночих образах української літератури (Л. Базів [1], Н. Лебединцева [12], С. Михида [13]).

Одним із фундаментальних концептів української ментальності є архетип Матері, який у літературі інтерпретовано бінарно: як образ люблячої, терпеливої і всепрощаючої матері та протилежний йому – злої мачухи чи свекрухи.

У психологічній інтерпретації К.-Г. Юнга архетип Матері проявляється у безмежній кількості символів. Перш за все він реалізується в образі рідної матері. Її безмежна любов, ласка, ніжність і турбота – це те, що зустрічає людину при народженні і супроводжує Упродовж життя. Для справжньої матері щастя вимірюється щастям її дітей. К.-Г. Юнг це пояснює перебільшеним розвитком материнського інстинкту, що, власне, визначає той образ матері, який прославлявся у всі віки й усіма мовами [21, с. 126–127].

Однак надмірна гіперболізація значення материнського образу прив'язує нас до матері ТА приковує її до своєї дитини, несучи фізичну і ментальну шкоду обом [21, с. 117]. Для такої матері діти – сенс її життя. Вона прагне всеохопної влади над ними, фанатично відстоюючи власні права, часто руйнуючи не лише власну особистість, а й приватне життя своїх дітей. Показово, що чим менше така мати усвідомлює себе, тим сильніша й могутніша її підсвідома воля до влади. Мати відчуває дитину як частину себе, тому її любов не раз стає задоволенням власного нарцисизму і вимагає поклоніння, обожнювання і жертвовного служіння їй від дітей. Це унеможлиблює повноцінний розвиток їхньої індивідуальності, нерідко обмежуючи їхню роль роллю материнської тіні [21, с. 106–148].

Український модернізм, з одного боку, опирався на національну культурну традицію, з іншого – пропагував переосмислення патріархальних цінностей. Образний світ перших творців модерністичного мистецтва О. Кобилянської, М. Яцківа

виразно відповідає цим двом тенденціям. Щодо образу матері, зокрема, частково ще збережена певна спадковість художньої традиції його зображення, але все більше виявляється прагнення десакралізувати образ владної матері, а отже, індивідуального становлення її дітей.

Найдовершенішою поемою материнської любові є повість О. Кобилянської «Ніоба». Головна героїня твору, Анна Яхнович, – це символ безмежного материнського почуття, образ матері-страдниці, у житті якої мов у дзеркалі відбилися долі її дітей. А їх у неї було стільки, «як число св. апостолів, і котрих всіх любила однаково, гордилася та любувалася ними» [8, с. 9].

Прообразом героїні О. Кобилянської є антична Ніоба. Переповнена материнським щастям, жінка пишалася своїми дванадцятьма дітьми перед богинею Лето, яка мала лише двох – Артеміду та Аполлона. Останні, щоб помститися, повбивали стрілами дітей Ніоби. У невимовному горі вона перетворилася на скелю, а з її камінних очей не переставали литися сльози.

Анна Яхнович подібно до міфічної Ніоби «сильна і відважна» у своєму материнському почутті, вона «здавалося, була б із самою судьбою ставала до борби, щоб їм лише щастя здобути» [8, с. 9]. Новітній Ніобі не під силу протистояти «молотові» долі: усі «її прекрасні, талановиті діти, що становили її гордість і втіху», загинули морально чи фізично [8, с. 10]. А старенька, білоголова, «горем похилена мати немовби скам'яніла від надміру терпіння, страждань і нездоланої самотності: «її біль бував червоний, як кров, і жодна людська душа не хотіла її в тім пощадити і зрозуміти» [8, с. 32].

Та силу до життя Анні давала незнищенна любов до дітей. Мати не викинула із серця сина Осипа за відступництво й одруження з єврейкою Рут, Василя, який висвятився нежонатим і мав позашлюбний зв'язок із жінкою, Олену, через жорстокий учинок якої загинула Ліза, Зоню за «зрадництво». Кожна з трагічно скалічених душ знайшла притулок у материнському серці. Та найбільше боліла її душа за «безталанною», «навіки пропащою дитиною» – пияком Андрушею [8, с. 30–31]. Він, як ніхто інший, завдав їй стільки горя і страждань: «жодне з її дітей не держало її душі в такому болючім русі, як сей слабосильний чоловік» [8, с. 32]. Але мати і в ньому вміла побачити «шляхетні хвилини» [8, с. 37], знана про свого сина «багато такого, чого інші не знали» [8, с. 37]. Вона не докоряла йому, бо мала для кожної своєї дитини «окремі очі» і тому «годна була любити й там, де другі відчували погорду й ненависть. Годна була сильно і глибоко любити» [8, с. 38].

Сенс життя Анни – у дітях, за якими незримо весь час прямують материнська опіка та підтримка. Вони відчувають це й усвідомлюють тягар, покладений на її плечі: «Мамо, ти наша дорога мученице ! <...> За що, властиво, натерпілися ви стільки в житті за нас», – звертається до матері Осип. «Ви, моя далека мамо, з хрестом, що його наложили на вас ваші діти, і який ви самі несли, будьте ви, мамо, моїм сповідником!» – записує у своєму щоденнику Зоня [8, с. 29]. Такі звертання поглиблюють трагізм образу Ніоби О. Кобилянської.

Слушно зауважив В. Моренець, що «Ніоба О. Кобилянської – найбільш нещасна із усіх, створених за сюжетом давнього міфа. Вона <...> протиставляє свою любов жорстокому світові, який руйнує її дітей» [16, с. 44]. Підсумовуючи своє життя, Анна робить висновок, який під силу лише матері: «Але тепер уже може смерть прийти до мене, бо не маю вже нічого дождати, чи радше перетерпіти...» [8, с. 55].

Зі смертю останньої, чотирнадцятої, дитини вратила сенс життя й Магдалена у новелі О. Кобилянської «За готар». Смертельна туга й жаль матері вразили навіть заскоружлих у егоїзмі односельчан: «Якби ви були виділи, як та жінка заводила, що та жінка доказувала! <...> Як кров червона, такий був у неї жаль. Дуріла – головою до стіни біла, кричала <...> Адже тепер уже всьому кінець» [8, с. 372].

Тяжко пережила Марійка з повісті «Земля» смерть старшого сина Михайла: «вилася нещасна мати коло вбитого сина, мов підстрелений звір. Кричала переразливим голосом, стогнала, зойкала й обмацувала його раз по раз зо всіх сторін» [7, с. 217]. А сліпа любов до молодшого Сави довго не впускала у свідомість думки, що він є вбивцею брата. Мати не могла втратити ще й його. «Лучче сповнила би очима своїми руками десять убивств, чим його втратити. Ніколи, ніколи! Ніколи не смів ніхто його від неї виривати, інакше ...» [7, с. 229].

Любов матері безмежна, але ненависть її страшна, і межа між ними часом надто крихка. Через любов до Сави Марія зненавиділа Анну й не прийняла Михайлових дітей, із любові до Михайла – прокляла Саву. Як зазначив О. Грицай, «подоба старої Марії в романі «Земля» осяяна тут і там поезією материнства, у сценах його материнського болю за сином Михайлом осягає вершини такої чудової трагії, що можемо це зачислити до наймогутнішого, що створила світова література» [5, с. 9].

Галерею образів матері-страдниці поповнив і М. Коцюбинський. Стара, немічна «баба» з новели «Що записано в книгу життя» уособлює міфологему жертвовного самозречення матері заради майбутнього щастя дітей. Героїня є носієм міфологічного світогляду, який не розрізняє понять добро, зло, мораль, а натомість керується категоріями користі чи шкоди. Тому, почувавшись лише тягарем у родині, становище якої і без того доволі скрутне, вона «довгими днями і ще по довгих ночах» [11, с. 100] кликала до себе смерть. Але та оминала її, тоді мати сама йде їй назустріч: просить сина за давнім звичаєм відвести її у гай (що у міфологічному контексті асоціюється з раєм) – помирати.

Архетип Матері є визначальним і в образі пророчиці Естерки з образка «Він іде!». Жінка передбачила загибель двох своїх синів, а «потому виплакала очі за ними» [10, с. 87]. Її туга, жаль не зітруться ніколи. Естерка – мати, і зі смертю її дітей загинула головна частина її ества, про що говорили «її скапичений од горя вид, її червоні очі, з яких без упинку стікала сльоза» [10, с. 188].

Анна, Магдалена, Марія, Естерка відповідають тому материнському образу, про який К. Керенї писав: «Вона – матір, і вона залишиться нею, навіть якщо повмирають усі її діти. Бо був час, коли вона носила під серцем дитя. Це почуття ніколи не покидає її душу. Навіть якщо дитина мертва» [4, с. 121].

Це почуття викликає асоціації зі стражданням Богоматері під хрестом, яка стала прообразом всіх матерів, що до них звертається в особі рідної героїні новели М. Яцківа «Боротьба з головою»: «Мамо, мамо!.. Ти одна у світі свята. Недарма оспівують тебе поети» [23, с. 151]. Образ матері часто пов'язаний із біблійною символікою, як, наприклад, у новелі О. Кобилянської «Думи старика»: «Мати ваша була немов постать із Св. Письма, з душею чистою, як та Марія, сестра Марти, про яку сказав Христос, що вибрала собі ліпшу половину, прислухаючись до святих наук» [8, с. 379].

За відсутності рідної матері її найчастіше заміняє бабуся, яку К.-Г. Юнг назвав Великою Матір'ю. Бабуся є найдорожчою людиною, сповідницею і покровителькою для Наталки Верковичівни у «Царівні» О. Кобилянської, для героїнь оповідань «У наймах», «Недоумна» М. Яцківа. Роль виховательки, наставниці може виконувати також тітка, дядина чи інша жінка, з якою підтримуються взаємини, як, наприклад, у «Царівні» та «Ніобі» О. Кобилянської. За визначенням К.-Г. Юнга, архетип Матері може проявлятися і в численних образах-символах, оточених поклонінням, обожненням. Найчастіше це образи Богородиці, церкви чи цілої країни («У наймах» М. Яцківа, «Віщуни», «Апостол черні» О. Кобилянської).

Особливим для українців є втілення материнського архетипу в образі Матері-землі. Материнську функцію можуть виконувати творіння цієї прародительки всього суцього, що приносять людині користь. Як приклад можна згадати образ корови Сивушки, якій жаліється мала пастушка з оповідання «У наймах»: «Видиш, Сивушко, які мої ніжки бідні! Скільки-то ворогів на них настає...» [23, с. 34].

Проте К.-Г. Юнг указував на амбівалентність архетипу Матері. На його думку, з ним, з одного боку, асоціюються такі риси, як материнська турботливість і співчуття, усе, що відрізняється добротою, лагідністю або підтримкою та сприяє зростанню й родючості. Але у протилежному трактуванні архетип Матері може означати щось таємниче, загадкове, темне: безодню, світ мертвих, усе, що поглинає, спокушує й отрує, тобто те, що навіює жах і що невідворотне, як доля [21, с. 219].

Мати, у характері якої домінують ці риси, своєю безмежною та гнітючою владою немовби приковує дітей до себе, огортає їх своєю тінню і цим унеможлиблює становлення їхньої особистості. Такі взаємини унормовані українською патріархальною традицією, заснованою на християнській моралі. Тому будь-який спротив із боку сина чи доньки вважався порушенням Божого закону й засуджувався громадою.

Модерна свідомість, що формувалася на межі XIX–XX ст., руйнує патріархальні стереотипи і проголошує ідею вільної особистості, яка має свободу вибору. Тому протест проти будь-якої влади, тиску і приниження сприймається як належний. Тож змінився і підхід до художнього зображення образу матері. Починає домінувати тенденція до відтворення згубного впливу власницького материнського інстинкту на долю дітей.

Так, у повісті «Земля» О. Кобилянської неповнолітня Парасинка «була німим оруддям» [8, с. 20] волі матері, яка, керуючись міркуваннями мудрої людини, віддала доньку заміж за нелюба. Аналогічно мати руйнує долю старшої доньки у

творі «Царівна». Вихована в дусі традиційних уявлень про щастя жінки, вона прищеплює донькам поведінку, обмежену рамками узвичаєних ролей покірної дружини, матері, добропорядної господині. Пані Павлінка думає передусім про «будучність» своїх дітей. Глибоко переконана, що «приватні чуття і думки не повинні в тій справі відігравати великої ролі» [6, с. 186], вона віддає старшу доньку Лену заміж за старого, скупого, вередливого Лордена. Натомість Наталка – натура вольова, сильна – протестує проти владної, дріб'язкової тітки і сама творить свою долю.

Ще одвертіший бунт проти узаконених традицією родинних норм О. Кобилянська демонструє у «новелі з народного життя» «Вовчиха». Захланна Зоя Вергер нівечить долю цілої родини. Невсипуще бажання збагатитися руйнує гармонійні стосунки з чоловіком, ніжні, безкорисливі почуття до дітей. Для неї сини й донька – лише робоча сила в господарстві, якій владна господиня жаліє шматка хліба. «Ви дасте, мамо? – докоряє син. – Ви, що й досі жалуете своїм власним дітям ліпше з'їсти й одягнутись? Ви? Ви? Себе дась колись, себе ... але ... тут урвав, – як підете в землю ... але тепер ... ви ще нікому нічого не давали, а як дали, то як за рідною мамою жалували» [9, с. 431].

У такій атмосфері у дітей зароджується ненависть до матері. Сини бунтують проти її гніту. Першим – старший Михайло. Дізнавшись, що мати обмовила його перед нареченою, хлопець вибухнув: «Мамо! – скрикнув нараз із такою силою обурення і гніву, з такими іскрами ненависті в очах і вдаряючи п'ястком у стіл, що миска й ложка захиталися. – Якби ви мені не мама, не жінка мого тата, я б вас убив, як вовчицю, і до креміналу сам замельдувався!». Мати ж тої миті «стояла рівна, як смерека, лиш лице побіліло, як полотно, а уста скривилися, аж зуби показалися здолу. Чи з болю... чи з ненависті... хто її знав» [9, с. 446–447].

Другий син теж майже з боєм здобуває собі щастя. Лише одній Санді мати доценту понівечила життя. Дівчина боїться Божого суду й людського поголосу, тож лише тяжко працює, покірно терпить знущання матері. Бунтувати, як брати, вона не наважується, тому веде з нею лиш «вічну, німу війну». Глибину життєвої драми Санди О. Кобилянська влучно передає через деталі одягу. «За нічим уже не жаль, Касандро, за нічим, – зізнається служниці вже постаріла панна. – Лиш одно плаче в мені, жінко, і того я не можу втихомирити в собі – се те, що по смерті мого тата мама жалувала мені купити чорну жалібну спідницю й чорну хустку на голову...» [9, с. 480–481].

У справжню боротьбу переростають стосунки сина з матір'ю у повісті О. Кобилянської «Через кладку». Богдан Олесь неказанно любить свою матір, але її ревні намагання розлучити сина з Манею Обринською спонукають його визнати: «О, матері! Яка жорстока, самолюбна та ваша доброта, яка вбиваюча...» [9, с. 184].

Десакралізацію образу матері спостерігаємо і в новелі М. Коцюбинського «Лист». Руйнування традиційних уявлень про добру матір починається вже з першої зустрічі з рідними: «Молоде сонце било в усі чотири вікна, і лице мами, як сухий гриб, виразно чорніло в його проміннях» [11, с. 184]. А далі – приготування

до великоднього обіду, що супроводжуються кривавими репліками, «порізати печінку... сточити кров... вимити кишки» [11, с. 186]. Кульмінацією цієї своєрідної містерії смерті є образ звиклої до крові матері: «Моя мати, моя добра старенька мати байдужно вдивлялась у миску, переповнену кров'ю, що гусли зловісно у ній, наче містичне око неситої смерті» [11, с. 188]. Відтоді між сином і матір'ю виникла нездоланна перепона: «Дні минали безрадісно, в'яло і без того тепла, якого я так прагнув зазнати в родині. Щось стало між нами. Я не смів притулитися до материних грудей...» [11, с. 192].

Образи Зої Вергер, пані Олесь в О. Кобилянської, старої неньки у М. Коцюбинського виразно свідчать про реалізацію модерністичної тенденції до переосмислення традиційних цінностей, зокрема до заперечення патріархальних уявлень про сакральне служіння матері.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Герої творів ранніх українських модерністів О. Кобилянської, М. Коцюбинського, М. Яцківа виразно вписуються у загальноєвропейську парадигму модерних образів. Автори по-новому переосмислюють архетип матері, демонструючи різні його вияви залежно від життєвих обставин та особистісних рис героїнь, утілюючи при цьому окрему іпостась архаїчної богині-матері. Розглянуті жіночі характери свідчать, що процес образотворення у досліджуваних авторів еволюціонував від переосмислення концептів патріархального світогляду до творення на їхній основі модерних архетипів. Новітня інтерпретація естетичного потенціалу символу Матері у прозі українських модерністів демонструє активне звертання до пластів національної культури в умовах нової філософської парадигми й потреб модерністичної свідомості.

Вектор подальшого дослідження теми може бути спрямований на вивчення інших архетипів у творчості ранніх українських модерністів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базів Л.М. Амбівалентність архетипу матері в українській модерній літературі (на матеріалі творчості Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Винниченка та О. Кобилянської) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2013. 18 с.

2. Даценко Я. Психопоетика творчості Григора Тютюнника : дис. ... канд. філол. наук (доктора філософії) ; Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2019. 214 с.

3. Івашина О., Михида С. Архетип матері в романі Марії Матіос «Майже ніколи не навпаки». Наукові записки. Серія «Філологічні науки». 2022. № 203. С. 26–31. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2022-203-4>

4. Кереньи К. Кора. Юнг К.-Г. Душа и миф: шесть архетипов. Киев : Port-Royal, 1998. С. 121–178.

5. Кирилюк С.Д. Мотиви та образи світової літератури у творчості О. Кобилянської : конспект лекцій. Чернівці : Рута, 2000. 48 с.

6. Кобилянська О.Ю. Твори : у 5 т. Т. 1. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962. 492 с.
7. Кобилянська О.Ю. Твори : у 5 т. Т. 2. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962. 480 с.
8. Кобилянська О.Ю. Твори : у 5 т. Т. 3. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 440 с.
9. Кобилянська О.Ю. Твори : у 5 т. Т. 4. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 512 с.
10. Коцюбинський М.М. Твори : у 3-х т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1979. 281 с.
11. Коцюбинський М.М. Твори : у 3-х т. Т. 3. Київ : Дніпро, 1979. 353 с.
12. Лебединцева Н.М. Архетип Великої Матері у поетичному світі 1980-х років. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. 2001. Т. 19. С. 56–64. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9279/Lebedyntseva_Arkhetyr_Velykoyi_Materi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. Михида С.П. Психопоетика українського модерну: проблема реконструкції особистості письменника : монографія. Кіровоград : Поліграф – Терція, 2012. 357 с.
14. Міщенко М.М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипичного аналізу). Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». 2014. № 1130(51). С. 90–94. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/16629>
15. Моклиця М.В. Основи літературознавства : посібник для студентів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 192 с.
16. Моренець В.П. До питання про літературні інтерпретації міфа про Ніобу. Слов'янське літературознавство. 1977. № 12. С. 41–51.
17. Процик І.В. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство». 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 368–377.
18. Процик І.В. Поняття архетипу в науковій літературі: генетико-теоретичний аспект. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. 2009. № 2. С. 56–67. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf
19. Тиховська О. Архетипна образність балад Т. Шевченка. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2014. Вип. 1(31) С. 239–244. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/766>
20. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. Антологія світової літературно-критичної думки / ред. В.М. Зубрицька. Львів : Літопис, 1996. С. 111–135.
21. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк ; наук. ред. О. Фешовець ; 2-е опрац. вид. Львів : Астролябія, 2018. 608 с.
22. Юнг К.Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство / отв. ред. С.Л. Удовик. Киев : Ваклер, 1996. 304 с.
23. Яцків М. На чорному коні: Оповідання і новели. Повісті. Статті і спогади. Київ : Дніпро, 1998. 446 с.

REFERENCES

1. Baziv, L.M. (2013). Ambivalentnist arkhetypu materi v ukrainskii modernii literaturi (na materialy tvorchoosti Lesy Ukrainky, M. Kotsiubynskoho, V. Vynnychenka ta O. Kobyljanskoi) [The ambivalence of the archetype of the mother in Ukrainian modern literature (based on the works of Lesya Ukrainka, M. Kotsyubynskyi, V. Vinnichenko and O. Kobyljanska)]. [Avtoref. dissertation kand. filol. nauk, Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka] [in Ukrainian].
2. Datsenko, Ya. (2019). Psykhopoetyka tvorchoosti Hryhora Tiutiunnyka [Psychopoetics of Hryhor Tyutyunnyk's work]. [Dissertation kand. filol. nauk (doktora filosofii), Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho] [in Ukrainian].
3. Ivashyna, O., & Mykhyda, S. (2022). Arkhetyp materi v romani Marii Matios «Maizhe nikoly ne navpaky» [The archetype of the mother in the novel «Almost Never the Other Way» by Maria Mathios]. *Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky* [Proceedings. Series: philological sciences]. № 203, P. 26–31. <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2022-203-4> [in Ukrainian].
4. Kereny, K. (1998). Kora [Kora]. In K.-H. Yunh. *Dusha y myf: shest arkhetyfov* [Soul and myth: six archetypes]. (p. 121–178). Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
5. Kyryliuk, S.D. (2000). Motyvy ta obrazy svitovoi literatury u tvorchoosti O. Kobyljanskoi: Konspekt leksii [Motives and images of world literature in the work of O. Kobyljanska: Lecture notes]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
6. Kobyljanska, O.Yu. (1962). *Tvory v 5-ty tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 1. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
7. Kobyljanska, O.Yu. (1962). *Tvory v 5-ty tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 2. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
8. Kobyljanska, O.Yu. (1963). *Tvory v 5-ty tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 3. Kyiv: Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
9. Kobyljanska, O.Yu. (1963). *Tvory v 5-ty tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 4. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury [in Ukrainian].
10. Kotsiubynskyi, M.M. (1979). *Tvory u 3-kh tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 2. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
11. Kotsiubynskyi, M.M. (1979). *Tvory u 3-kh tomakh* [Works in 5 volumes]. Vol. 3. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
12. Lebedyntseva, N.M. (2001). Arkhetyp Velykoi Materi u poetychnomu sviti 1980-kh rokiv [The archetype of the Great Mother in the poetic world of the 1980s.]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky* [Scientific notes of NaUKMA. Philological sciences]. Vol. 19. P. 56–64. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9279/Lebedyntseva_Arkhetyp_Velykoyi_Materi.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
13. Mykhyda, S.P. (2012). Psykhopoetyka ukrainskoho modernu: problema rekonstruktsii osobystosti pysmennyka [Psychopoetics of the Ukrainian modern: the

problem of reconstruction of the personality of the writer: monograph]: monohrafiia. Kirovohrad : Polihraf – Tertsiiia [in Ukrainian].

14. Mishchenko, M.M. (2014). Ukrainski natsionalni arkhetypy: vid kolektyvnoho nesvidomoho do usvidomlenoi natsionalnoi identychnosti (do aktualnosti metodolohii aretypychnoho analizu) [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national identity (to the relevance of the methodology of aretypic analysis)]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriiia «Filosofiiia. Filosofski perypetii» [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series «Philosophy. Philosophical vicissitudes»]. Vol. 1130 (51). P. 90–94. Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/16629> [in Ukrainian].

15. Moklytsia, M.V. (2002). Osnovy literaturoznavstva : posibnyk dlia studentiv [Basics of literary studies: a guide for students]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

16. Morenets, V.P. (1977). Do pytannia pro literaturni interpretatsii mifa pro Niobu [To the question of literary interpretations of the Niobe myth]. Slovianske literaturoznavstvo [Slavic literary studies]. Vol. 12. P. 41–51 [in Ukrainian].

17. Protsyk, I.V. (2011). Arkhetyp i symvol: problemy vyznachennia ta vzaiemodii [Archetype and symbol: problems of definition and interaction]. Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriiia «Linhvistyka i literaturoznavstvo» [Actual problems of Slavic philology. Series «Linguistics and Literary Studies»]. Vol. XXIV. Part 2. P. 368–377 [in Ukrainian].

18. Protsyk, I.V. (2009). Poniattia arkhetypu v naukovii literaturi: henetyko-teoretychnyi aspekt [The concept of an archetype in scientific literature: a genetic-theoretical aspect]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological sciences]. Vol. 2. P. 56–67. Retrieved from https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/fil_2009_2/056-67.pdf [in Ukrainian].

19. Tykhovska, O. (2014). Arkhetypna obraznist balad T. Shevchenka [Archetypal imagery of T. Shevchenko's ballads]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Filolohiiia. Sotsialni komunikatsii» [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Philology. Social communications»]. Vol. 1 (31) P. 239–244. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/766> [in Ukrainian].

20. Frai, N. (1996). Arkhetypnyi analiz: teoriia mitiv [Archetypal analysis: theory of myths]. In V.M. Zubrytska (Ed.) Antolohiiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky [An anthology of world literary and critical thought] (pp. 111–135). Lviv: Litopys [in Ukrainian].

21. Yunh, K.G. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious]. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].

22. Yunh, K.H., & Noimann, E. (1996). Psikoanaliz i iskusstvo [Psychoanalysis and art]. Kyiv: Vakler [in Russian].

23. Yatskiv, M. (1998). Na chornomu koni: Oповідання i novely. Povisti. Statti i spohady [On a black horse: Stories and short stories. Tales. Articles and memories]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Світлана БАРТИШ

кандидат філологічних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0009-0001-5126-7632

svbartish.new@gmail.com

Галина ДЕРКАЧ

кандидат філологічних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0003-0923-2134

halder@tnpu.edu.ua

У статті розглянуто теоретичні засади літературознавчої антропології та її значення для аналізу літературних текстів. Зазначено, що літературознавча антропологія виникає унаслідок намагання зрозуміти людину з антропологічного, літературного, філософського, етнографічного, культурологічного поглядів; методологічні перспективи, які використовує літературознавча антропологія для кращого розуміння літературних текстів, впливають саме з «люднознавства», оскільки визнання людини унікальною істотою, яка здатна створювати власний світ, лежить в основі антропологічної теорії. Виходячи з аналізу праць українських та зарубіжних дослідників, літературознавча антропологія трактується як одна з можливих методологічних перспектив чи один із можливих варіантів інтерпретації художніх текстів. У літературній антропології поєднуються два різні аргументаційні напрями, оскільки, з одного боку, більша увага приділяється знанню про людину, а з іншого – відображенню людини в літературі. Керуючись переконанням, що літературознавство існує для літератури, а не навпаки, йдеться скоріше про пропозиції інтерпретації, ніж про створення і захист теоретичних позицій як самоціль. Зауважено, що література є подвійно значущою з антропологічного погляду: вона зображує людину, розглядає її та естетично впорядковує, оформлює ставлення людини до світу. Щоб осмислити це в літературознавчій антропології, потрібний не так «метод» у строгому розумінні цього слова, як поєднання літературних, науково-історичних, науково-теоретичних, а також рецептивних і герменевтичних підходів.

Передбачаючи індивідуально-людський, гуманістичний погляд на тексти художньої словесності, літературознавча антропологія тим самим ставить нову призму їх дослідження. Визнання у художньому тексті першопланової ролі людини є імпульсом не лише для кількісної переоцінки цінностей, а й для переосмислення феномену самої людини. Через антропологічний принцип літературознавча наука намагається пояснити людину і навколишній світ, зрозуміти людину як творця культури та історії, а роль літератури полягає у тому, щоб дати людині «інше» знання про себе, бути коментарем її культурного та історичного розвитку.

Ключові слова: антропологічний підхід, антропологія літератури, інтерпретація тексту, літературний текст, літературознавча антропологія.

THEORETICAL BASIS OF THE ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN LITERARY STUDIES

Svitlana BARTISH

PhD in Philology,

*Lecturer of the Department of Ukrainian and
Foreign Literature and Methods of Their Teaching*

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Kryvonosa str., Ternopil*

Halyna DERKACH

PhD in Philology,

*Associate Professor of the Department of Foreign Languages
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Kryvonosa str., Ternopil*

The article deals with the theoretical foundations of literary anthropology and its significance for the analysis of literary texts. It is noted that literary anthropology arises as a result of an attempt to understand a person from anthropological, literary, philosophical, ethnographic, and cultural points of view; the methodological perspectives used by literary anthropology for a better understanding of literary texts derive precisely from “human studies” since the recognition of a person as a unique being who is capable of creating his world is the basis of anthropological theory. Based on the analysis of the works of Ukrainian and foreign researchers, literary anthropology is interpreted as one of the possible methodological perspectives or one of the possible options for interpreting artistic tests. In literary anthropology, two different argumentative directions are combined, since, on the one hand, more attention is paid to knowledge about man, and on the other hand, to the reflection of man in literature. Guided by the conviction that literary studies exists for literature, and not the other way around, it is more about proposals for interpretation than about the creation and defense of theoretical positions as an end in itself. It is noted that literature is doubly

significant from an anthropological point of view: it depicts a person, examines him and aesthetically organizes, forms a person's attitude to the world. To make sense of this in literary anthropology, what is needed is not so much a «method» in the strict sense of the word, as a combination of literary, scientific-historical, scientific-theoretical, as well as receptive and hermeneutic approaches. Anticipating an individual-human, humanistic view of literary texts, literary anthropology thereby sets a new prism for their research. Recognition of the primary role of a person in an artistic text is an impulse not only for a quantitative reassessment of values but also for a rethinking of the phenomenon of the person himself. Through the anthropological principle, literary science tries to explain man and the surrounding world, to understand man as a creator of culture and history, and the role of literature is to give man «different» knowledge about himself, to be a commentary on his cultural and historical development.

Key words: *anthropological approach, anthropology of literature, text interpretation, literary text, literary anthropology.*

Постановка проблеми. Для сучасної літературознавчої науки характерним є методологічний плюралізм. Множинність підходів до вивчення художнього тексту стала нормою наукового осмислення творів. Серед розмаїття методів інтерпретації художнього тексту виділяємо літературознавчу антропологію, період зародження і розвитку якої припадає на кінець ХХ – початок ХХІ ст. Літературознавча антропологія виникає унаслідок намагання зрозуміти людину з антропологічного, літературного, філософського, етнографічного, культурологічного поглядів. Виділившись із теоретичних засад загальної антропології, вона намагається зрозуміти і пояснити людину крізь призму художньої дійсності. Літературознавча антропологія ставить перед дослідником питання: хто така людина, як проявляється специфіка її спілкування з навколишнім світом та іншими людьми. Уже за самим характером свого змісту та формою організації текстових стратегій література просто змушує звертатися до таких аспектів, які ще донедавна залишалися поза увагою вчених-літературознавців, уважає Ф. Штейнбук [7, с. 103]. Тому прочитання людини в контексті художнього тексту, прагнення окреслити прийоми та засоби відтворення загальнолюдського в канві художнього тексту є цілком умотивованими, уважає Т. Музика [2, с. 103]. Літературознавча антропологія на сучасному етапі свого розвитку ставить перед собою мету виробити методіку, за допомогою якої можна було б побачити людину в різних проєкціях. Польський дослідник М. Марковський визначає її сучасний стан розвитку як «найновішу літературознавчу мутацію, яка, згідно з модерними поглядами, перетворює свій предмет, винаходячи нові способи дослідження» [1, с. 492].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вже чітко означено переваги літературознавчої антропології, хоча дискусії навколо цього питання не припиняються й досі.

Л. Тарнашинська ставить цілком закономірні запитання: чому ця методологія прокладає собі самостійний шлях, намагаючись виокремитися з-поміж

перевірених часом і практикою методологій саме нині? наскільки ця тенденція є своєрідною методологічною модою і наскільки – відповіддю на виклики часу? Дослідниця зазначає, що у сьогоденні існуванні людини присутній надзвичайно великий брак відчуття константи, постійними супутниками індивіда є переживання та стреси, відсутнє відчуття захищеності, впевненості у власних силах і можливостях, людина намагається зрозуміти себе через себе, через власну індивідуальність. Адже переломні періоди щоразу по-новому ставлять і формують проблему людини. Тому наука, у тому числі й літературознавча, намагається через антропологічний принцип пояснити і саму людину, і навколишній світ, зрозуміти людину як творця культури та історії. Визнання людини унікальною істотою, яка, звертаючись до сфери культури, здатна створювати власний світ, і лежить, власне, в основі антропологічної теорії [6, с. 49–150].

З'явившись як неминуха реакція на появу багатьох наук, спрямованих на вивчення людини в різних аспектах, філософська антропологія, яка прагнула цілісного знання про людину, «зіткнулася з проблемою мови вираження», зауважує О. Суховій [5, с. 8]. Закономірно, уважає Т. Музика, що цією «мовою вираження», «ґрунтом для переосмислення ключових антропологічних понять стало красне письменство» [2, с. 453], бо саме художні тексти «показують нам не артефакти та їхні внутрішні суперечності, а передусім людину, яка з їхньою допомогою намагається якось зорієнтуватись у власному світі» [1, с. 492]. Л. Тарнашинська теж звертає увагу на цю провідну думку, розглядаючи виникнення літературознавчої антропології як реакцію на «появу багатьох літературознавчих дисциплін, що вибрали об'єктом дослідження – через посередництво літературного тексту – людину в різних аспектах її буття», яка через канву літературного твору намагається цілісно розглянути людину. [6, с. 50]. Тобто, підсумовує Т. Романко, за допомогою літературних творів, через сприйняття художнього твору людина може віднайти істини буття, знайти відповіді на життєво важливі питання і, таким чином, досягнути суті власного існування. Літературний твір, рецепція художнього тексту та його інтерпретація є одними зі шляхів пізнання світу та самопізнання [4, с. 192].

Учені не мають єдиної думки щодо літературознавчої антропології. Одні вважають її самостійною науковою дисципліною, інші – відокремленням від загальної чи культурної антропології.

Мета статті – розглянути теоретичні засади літературознавчої антропології та її значення для аналізу літературних текстів.

Виклад основного матеріалу. Література часто трактує людину *зокрема і конкретно та універсально і загально*. Художні тексти показують людину в її умовах і можливостях, у її досягненнях і невдачах, по-особливому вони звертаються до людини в естетичному досвіді. У процесах вигадки та уявлення, читання і розуміння сприйнятого література вступає у зв'язок із людиною, її знаннями про себе саму і можливостями світосприйняття і світобудови. Тому література є подвійно значуща з антропологічного погляду: вона зображає людину, розглядає

її та естетично впорядковує, оформлює ставлення людини до світу. Щоб осмислити це в літературознавчій антропології, потрібний не так «метод» у строгому розумінні цього слова, як поєднання літературних, науково-історичних, науково-теоретичних, а також рецептивних і герменевтичних підходів.

Літературознавча антропологія робить свій внесок в антропологію загалом і антропологію культури зокрема. Коли вона робить цей внесок *літературно*, то це відбувається не лише з погляду на склад, процеси і функції знання і науки, а через особливе естетичне оформлення чи відображення (людського) досвіду, форм сприйняття та інтерпретаційних структур. Література у своїй продуктивній динаміці уяви, наслідування (мімесису) та виконання, з одного боку, *робить* щось із нами як із людьми; з іншого боку, як люди ми конструємо, розробляємо наше культурне, екзистенціальне і через це антропологічне знання про нас самих літературно, у літературі та як літературу.

Визначення літературної антропології, яке подає *Metzler Lexikon «Теорія літератури та культури»*, підкреслює два основні напрями: «Один бачить літературу як власну форму антропології, тоді як інший розуміється як реконструкція теоретичної основи для антропології літератури» [12, с. 375]. Концепт літературознавства як антропології було введено у 80-х роках дослідниками Фернандо Поятосом та Говардом Блохом у значенні *literary anthropology*. Цьому поняттю поступається англійське тлумачення слова *anthropology* в розумінні етнології, етнографії або культурної антропології/антропології культури. Отже, наголошує К. Ріддер, коли йдеться про антропологічний поворот, то у цьому контексті мають на увазі етнологічний поворот, а *literary anthropology* розуміють як літературознавчу науку, яка тяжіє до етнології та її предмет дослідження розуміє літературу і поетичну творчість первинно не як об'єкт «мистецтва», а як об'єктивацію, опредмечування «культури», до якої вона історично та географічно належить [13, с. 45–46]. У програмі *literary anthropology* В. Рідель бачить також виражене прагнення спрямувати психологічні науки на поняття «культура» і перейменувати їх у «культурологічні науки». Поняття культури відповідає тоді розумінню культури, форми вираження якої не записано ні в нормах поведінки, ні в суспільних функціях, а проявлено в семіотично опосередкованих формах відображення, які виражають соціальну дію у тісному зв'язку із засобами самовираження культури. Культура тлумачиться як значеннева тканина, виткана членами суспільства, через яку дії перманентно транслюються в інтерпретаційні знаки і символи. У такому розумінні культури обґрунтовано полемічний момент, оскільки це акцентування літературознавчої теорії повертається проти поняття поетичного, яке розумілося і застосовувалося раніше як не-референціальне використання мови, як одна зі звільнених із життєвої практики і повсякденної комунікації мовних ігор [13, с. 433].

Друге значення слова, яке приєднується до німецької поняттєвої традиції, розуміє літературу як антропологію, точніше кажучи, методи літератури стають предметом обговорення для антропологічних тем. К. Ріддер вітає те, що ця методика просувається у широких рамках культурології (гуманітарних наук), що

літературознавство навіть «сьогодні визначається як історична літературознавча наука» [13, с. 53]. При цьому дослідник наголошує, звичайно, що літературознавство не завжди повинно і може бути успадкованою формою історичної соціології культури, тому що це надто тісно звузило б рамки філологічних наук [13, с. 54]. Залишається зробити висновки, що літературознавча антропологія підтримує конкретну роль літератури в розкритті антропологічних інтересів.

У літературній антропології поєднуються два різні аргументаційні напрями, оскільки, з одного боку, більша увага приділяється знанню про людину, а з іншого – відображенню людини в літературі. Оскільки ці обидва аргументаційні напрями інколи навіть суперечать один одному і – саме літературно – можуть використовуватись у продуктивній суперечці, коливається методологічна і, відповідно, літературно-наукова оцінка літературознавчої антропології. Точність вимагає самокритичної рефлексії та розкриття імпліцитних антропологічних передумов і моделей, які повинно проводити кожне літературно-антропологічне дослідження. Тому що вона може стосуватися, насамперед, літератури *або* антропології. З іншого боку, вона може наводити докази і робити висновки історично *або* над-історично.

Літературознавча антропологія у своєму подвійному зацікавленні літературним зображенням й антропологічною орієнтацією науки також методико-історично керується двома різними традиційними лініями, які пояснюють два описані аргументаційні напрями. Одна традиційна лінія відображає літературно-наукове використання тем, питань і проблем антропології. Інтерес до неї з'являється у 1980-х роках у дослідженнях Просвітництва та кінця XVIII ст. Антропологія у цей час пов'язувалась із темами вузького, філософсько-історичного змісту, а отже, виходила з літературно-, філософсько- чи, відповідно, культурно-історичної постановки проблеми. «Загальним апексом [...] є диференційовані і часто суперечливі, амбівалентні результати тієї реабілітації чуттєвості, яка відбувається у XVIII столітті і в антропології пізнього Просвітництва досягає свого апогею» [8, с. 6] й обертається навколо проблеми «цілої людини». Іншу лінію у дослідженні, яка з'являється вже з кінця 70-х років XX ст., можна визначити як розширення культурно-антропологічних, етнологічних та культурно-соціологічних міркувань. Їхні концепти дедалі більше поширювалися на корпус літературних текстів та їх літературно-наукові, особливо дискурсивно-історичні, методи аналізу.

Вольфганг Рідель чітко розділяє ці обидва напрями на літературну антропологію (*Literarische Anthropologie*) (1) та антропологію літератури (*Literaturanthropologie*) (2) [13]. Літературна антропологія (1) робить висновки з окремих літературних текстів. У літературних текстах і за їх допомогою вона показує і *коментує* людину, її самовідображення та саморефлексію. Це вона робить також критично та історично змінним способом. Аргументована скоріше як культурно-наукова, антропологія літератури (2) формулює «культурно-наукове новорозуміння літературознавства як історичної культурної антропології» [13, с. 433].

Сучасний німецький дослідник Лотар ван Лаак виокремлює перспективні напрями літературно-антропологічних праць: літературна антропологія працює

над тим, щоб диференціювати «пластичність людини» і «повноту образу її культурного виду» [11, с. 341]. Антропологія літератури присвячує свої дослідження скоріше соціологічним та культурно-антропологічним методам (дискурсивної) форми цієї літературно-антропологічної різноманітності людини; окрім того, рецептивно-герменевтична систематизуюча перспективізація літературної антропології обговорює естетичні методи, прийоми інсценування, унаочнення і культурного примноження, відображення та самозбагачення, у яких розкривається динаміка людської дії у літературі та за допомогою літератури; і, нарешті, сьогодні (еволюційно) біологічно аргументувальна антропологія літератури ставить питання про природні причини тих своєрідностей та особливостей (і культурне ставлення до них), які є наслідком того антропологічного визначення, що людина «не має визначеної природи» [11, с. 341–342].

Повернемося ще раз до «антропологічного повороту», який стосується не лише руху всередині літературознавчих дисциплін (особливо у європейському просторі) і численних публікацій стосовно історично «антропологічних» тем та текстів, а також наукових зацікавлень XVIII ст. Саме в епоху Просвітництва людина попадає у центр філософських, медичних, теологічних, педагогічних і соціально-політичних зацікавлень: від цього часу психологія займається індивідом, етнологія, своєю чергою, – людським видом у його історичних та географічних варіантах. Для цієї величезної предметної сфери XVIII ст. створює поняття *антропологія* (гр. *anthropos* – людина, *logos* – слово, мова) і засновує нову дисципліну в університетах. XVIII ст. вирізняється всебічним дослідженням людини, її душі та тіла, її бажань і відчуттів. Тому, констатує А. Коженіна, людські почуття втратили свою поетичну невинність [10, с. 17]. Їх вимірюють, за ними спостерігають, їх експериментально стимулюють, записують в історії хвороби та аналізують – стримано в медицині, а також красномовними метафорами в літературі, новими формами вираження у художньому мистецтві, психологічно природною мовою тіла в театрі.

Отже, саме з «людинознавства» впливають методологічні перспективи, які використовує *літературознавча* антропологія для кращого розуміння літературних текстів. Керуючись переконанням, що літературознавство існує для літератури, а не навпаки, мову будемо вести скоріше про пропозиції інтерпретації, ніж про створення і захист теоретичних позицій як самоціль. Германіст В. Рідель виступав проти такої популярної серед літературознавців конкурентної боротьби між систематично закріпленими теоріями, позиціями, схильностями і більш відкрито говорив про літературну антропологію як *одну* з можливих методологічних перспектив чи *один* із можливих варіантів. «Як варіанти у цьому сенсі я розумію способи доступу до текстів і традицій, для яких не є обов'язковими величезні затрати теоретичних знань і які тим не менше (і, можливо, саме із цієї причини) є зручними у використанні, оскільки вони можуть пояснювати та розкривати літературну традицію серед кожного вибраного аспекту («перспективи»), за потреби «по-новому» прочитати її (але не будь-якою ціною), у будь-якому разі поглибити її розуміння і донести її до сучасних читачів (напр., студентів) [...]» [13, с. 355].

Передбачаючи індивідуально-людський, гуманістичний погляд на тексти художньої словесності, літературознавча антропологія тим самим ставить нову призму їх дослідження, наголошує Я. Поліщук. Ця призма, на думку дослідника, зумовлює нове заломлення світла принаймні у трьох планах. Вона пропонує характерний спосіб читання, у ході якого провідним чинником стає гуманістичний сенс твору; змінює ставлення до художнього тексту як такого, своєрідно його «олюднюючи», спонукає переглянути попередні способи інтерпретації художньої літератури, зауважуючи в них брак подібної оптики дослідження [3, с. 28–29]. погоджуючись із думками В. Ізера, дослідник зауважує, що визнання у художньому тексті першопланової ролі людини є імпульсом не лише для кількісної переоцінки цінностей, а й для переосмислення феномену самої людини. Людина трактується як істота, яка намагається вибудувати власний творчий світ. Сприймаючи та переживаючи дійсність, людина культурно трансформує її, задіює свою творчу уяву, а це найбільшою мірою характеризує літературну творчість [3, с. 29]. Отже, погоджуючись з Е. Касперським, стверджуємо, що література, будучи «найпотужнішим мистецтвом, яке ґрунтується на заміні дійсності на знаки, – здатна вбирати в себе образи всіх людських дій і прагнень, а загалом бути фундаментальним джерелом тривання культури і знання про людину» [9, с. 153].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Література є антропологічно релевантною у двох аспектах: вона звертається до людей і представляє їх, а також естетично формує їхні світогляд і досвід. Людина відчуває те, ким вона є, через літературу; і те, що робить її людиною, вона відображає у літературних текстах. Тому антропологічний підхід у літературознавстві займається полем, яке визначає зв'язок між мовою та способом життя, а також між текстом і життєвим світом. Література є джерелом для отримання знань про людину. Якщо художня література функціонує як засіб для генерування та обговорення «антропологічного» знання, тоді має сенс, навпаки, використовувати її як джерело для знань, які вона створює. Використання антропологічного підходу для аналізу художніх текстів дає змогу по-новому інтерпретувати їх і розглядати людину в різних аспектах її буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марковський М. Антропологія, гуманізм, інтерпретація. *Теорія літератури в Польщі : антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст.* Київ, 2008. С. 491–503.
2. Музика Т. Домінанти художнього втілення антропологічної концепції Василя Барки. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2012. Вип. 65. С. 163–167.
3. Поліщук Я. Антропологічна перспектива в літературознавстві. *Філологічні семінари.* 2013. Вип. 16. С. 26–31.
4. Романко Т. Феномен культовості сучасного роману ініціації з погляду літературознавчої антропології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Філологія.* 2010. № 901. Вип. 59. С. 191–196.

5. Суховій О.М. Антропологія Керкегора: рух філософії до літературності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Харків, 2003. 16 с.
6. Тарнашинська Л. Літературознавча антропологія: новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій. *Слово і час*. 2009. № 5. С. 48–62.
7. Штейнбук Ф. Текстові стратегії сучасної літератури в контексті антропології тілесно-міметичної категорії голосу. *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 103–112.
8. Anthropologie und Literatur um 1800 / Hrsg. v. J. Barkhoff, E. Sagarra. München : [s. n.], 1992. 277 S.
9. Kasperski E. Dyskurs antropologiczny. O antropologii literatury. Zasady pierwsze. *Slupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*. 2007. S. 153–170.
10. Košenina A. Literarische Anthropologie. Die Neuentdeckung des Menschen. München : Akademie Verlag, 2008. 254 S.
11. Methodengeschichte der Germanistik / Hrsg. v. J. Schneider. Göttingen : Hubert, 2009. 794 S.
12. Metzler Lexikon Literatur – und Kulturtheorie / Hrsg. von Ansgar Nünning. Stuttgart, 2013. 847 S.
13. Wahrnehmen und Handeln: Perspektiven einer Literaturanthropologie / Hrsg. von Wolfgang Braungart, Klaus Ridder, Friedmar Apel. Bielefeld, 2004. 368 S.

REFERENCES

1. Markovskyj M. (2008) Antropologiya, gumanizm, interpretaciya [Anthropology, humanism, interpretation]. *Teoriya literatury v Polshhi : antologiya tekstiv. Druga polovyna XX – pochatok XXI st.* [Theory of literature in Poland: an anthology of texts. The second half of the 20th – the beginning of the 21st century]. K. P. 491–503 [in Ukrainian].
2. Muzyka T. (2013) Dominanty xudozhnogo vtilyennya antropologichnoyi koncepciyi Vasylya Barky [Dominants of the artistic embodiment of Vasyl Barka's anthropological concept]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu im. V.N. Karazina. Seriya: Filologiya* [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Philology]. Xarkiv. Vol. 65. P. 163–167 [in Ukrainian].
3. Polishhuk Ya. (2013) Antropologichna perspektyva v literaturoznavstvi [Anthropological perspective in literary studies]. *Filologichni seminary* [Philological seminars]. K. Vol. 16. P. 26–31 [in Ukrainian].
4. Romanko T. (2010) Fenomen kultovosti suchasnogo romanu iniciaciyi z poglyadu literaturoznavchoyi antropologiyi [The cultphenomenon of the modern novel of initiation from the point of view of literary anthropology]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina* [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series: Philology]. Xarkiv. Vol. 59. P. 191–196 [in Ukrainian].
5. Suxovij O.M. (2003) Antropologiya Kerkegora: rux filosofiyi do literaturnosti : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filoz. nauk : specz. 09.00.04 «Filosofska antropologiya, filosofiya kultury» [Kierkegaard's anthropology: the movement of philosophy towards literature]. Xarkiv, 2003. 16 p [in Ukrainian].

6. Tarnashynska L. (2009) Literaturoznavcha antropologiya: novyj metodologichnyj proekt u dzerkali filosofskyx analogij [Literary anthropology: a new methodological project in the mirror of philosophical analogies]. *Slovo i chas* [World and time]. Vol. 5. P. 48–62 [in Ukrainian].
7. Shtejnbuk F. (2008) Tekstovi strategiyi suchasnoyi literatury v konteksti antropologiyi tilesno-mimetychnoyi kategoriyi golosu [Textual strategies of modern literature in the context of anthropology of the body-mimetic category of voice]. *Siveryanskyj litopys* [Severyan annals]. Vol 1. P. 103-112 [in Ukrainian].
8. Anthropologie und Literatur um 1800 [Anthropology and literature around 1800] (1992) Hrsg. v. J. Barkhoff, E. Sagarra. München : [s. n.]. 277 P. [in German].
9. Kasperski E. (2007) Dyskurs antropologiczny. O antropologii literatury. Zasady pierwsze. *Ślupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska*. P. 153-170. [in Polish]
10. Košenina A. (2008) Literarische Anthropologie. Die Neuentdeckung des Menschen [Literary Anthropology. The rediscovery of man]. München : Akademie Verlag. 254 P. [in German].
11. Methodengeschichte der Germanistik [Methodological history of German studies] (2009) Hrsg. v. J. Schneider. Göttingen : Hubert, 2009. 794 P. [in German].
12. Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie [Metzler Lexicon of Literary and Cultural Theory] (2013) Hrsg. von Ansgar Nünning. Stuttgart. 847 P. [in German].
13. Wahrnehmen und Handeln: Perspektiven einer Literaturanthropologie [Perceiving and acting: Perspectives from a literary anthropology] (2004) Hrsg. von Wolfgang Braungart, Klaus Ridder, Friedmar Apel. Bielefeld, 2004. 368 P. [in German].

КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ ФУТБОЛЬНОГО РЕПОРТАЖУ**Наталія ПОПЛАВСЬКА***доктор філологічних наук, професор**Тернопільського національного педагогічного університету**імені Володимира Гнатюка**вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль**ORCID: 0000-0003-1100-5002**poplav@tnpu.edu.ua*

У статті зазначено, що досягнення спортсменів, команд, окремих галузей спорту репрезентують та узагальнюють масмедіа. Спортивній журналістиці притаманні практично всі можливі жанри, серед них і репортаж. Проаналізовано домінантні комунікативні параметри футбольного репортажу: змістовність, логічність, правильність, точність, чистота, різноманітність, експресивність, які сприяють якості реалізації тексту футбольного репортажу, забезпечують переконливість матеріалу, активізують увагу адресата. Матеріалом слугували спортивний портал «Футбол» (<https://football.ua>) та вебсайт «Суспільне. Спорт» (<https://susplne.media/sport/>).

У ракурсі змістовності розглянуто репрезентативність заголовків футбольних репортажів, поділ матеріалу на змістові блоки. Увиразнено нерозривний зв'язок змістовності з фактуальністю як текстовою категоріальною одиницею. Оскільки логічність проєктується на структуру тексту, то детальніше висвітлено специфіку основної частини репортажу та його завершення. Наведено перелік типових порушень правильності української мови (тавтологія, кальки, відсутність чергувань прийменників у/в, неправильне закінчення іменників у різних формах, відсутність необхідних розділових знаків та ін.) і чистоти мови (надмір іншомовізмів, зокрема англізмів). Виокремлено мовні засоби, які сприяють дотриманню точності мови (систему футбольних термінів), різноманітності мови (різних мовних засобів для вираження одного і того ж змісту), експресивності мови (форми ступенів порівняння якісних прикметників, образні засоби: епітетні конструкції, порівняння, детермінологізовані терміни з трансформованою семантикою, окличні речення, ампліфікацію, парцеляцію).

Підсумовано, що аналіз спортивного порталу «Футбол» та вебсайту «Суспільне. Спорт» засвідчує належний рівень матеріалів футбольних репортажів, які відповідають стандартам професійної журналістики.

Ключові слова: *репортаж, масмедіа, текст, комунікативні параметри, термінологія, футбольні терміни, мовні засоби, українська мова.*

COMMUNICATIVE PARAMETERS OF FOOTBALL REPORTING

Nataliya POPLAVSKA

*Doctor of Philological Sciences, Professor
of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*

2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0003-1100-5002

poplav@tnpu.edu.ua

The article states that the mass media represent and generalize the achievements of athletes, teams, and individual sports fields. Almost all possible genres belong to sports journalism, including reporting. The dominant communicative parameters of the football reporting were analyzed: meaningfulness, logic, correctness, accuracy, purity, diversity, expressiveness, which contribute to the quality of the text of the football reporting, ensure the persuasiveness of the material, and activate the attention of the addressee. The sports portal «Football» (<https://football.ua>) and website «Social. Sport» (<https://suspilne.media/sport/>).

From the point of view of content, the representativeness of the headlines of football reports, the division of the material into content blocks is considered. The inseparable connection of content with factuality as a textual categorical unit is emphasized. Since logic is projected onto the structure of the text, the specifics of the main part of the reporting and its conclusion are covered in more detail. A list of typical violations of the correctness of the Ukrainian language (tautology, tracings, lack of alternation of prepositions, incorrect endings of nouns in various forms, lack of necessary punctuation marks, etc.) and purity of language (excess of foreignisms, in particular anglicisms) is given. Linguistic means that contribute to the observance of language accuracy (a system of football terms), language diversity (different language means to express the same content), language expressiveness (forms of degrees of comparison of qualitative adjectives, figurative means – epithet constructions; comparisons, determined terms with transformed semantics, exclamatory sentences, amplification, parcellation).

It was concluded that the analysis of the sport portal «Football» and website «Social. Sport» certifies the appropriate level of materials of football reports that meet the standards of professional journalism.

Key words: *reporting, mass media, text, communicative parameters, terminology, football terms, linguistic means, Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Спорт – організована за сукупністю правил діяльність людей, яка полягає у зіставленні їхніх фізичних та інтелектуальних здібностей під час проведення змагань. Водночас це динамічне поліфункціональне явище культури, вид і результат діяльності соціуму. Досягнення спортсменів, команд, окремих галузей спорту репрезентують та узагальнюють масмедіа. Спортивній журналістиці притаманні практично всі можливі жанри, серед них і репортаж

[1–4]. Це інформаційний жанр, «...предметом якого є цікаві для громадськості події дня. Автор має бути очевидцем або учасником події, що становить яскравий епізод або факт дійсності (мітинг, демонстрація, спортивні змагання та ін.). Предметом відображення у репортажі є подія, метою – відтворення її сюжету, а не осмислення значення» [5, с. 237].

Жанрові та стильові особливості репортажу в українській спортивній пресі проаналізувала О.В. Лаврик. Дослідниця звернула увагу на мету і функцію цього жанру, його структурну організацію, підсумувала особливості подієвих репортажів, проблемних, репортажів-коментарів, виокремила категорії часу і простору в них [6].

Серед різновидів спортивних жанрів увагу науковців привертає футбольний репортаж. П.Б. Струганець зазначає, що «зростання інтересу до мови футболу в сучасних умовах детермінували такі чинники: важливість якісного контенту державною мовою в ЗМІ; відкриття дедалі більшої кількості спортивних медійних платформ, порталів українською мовою; розширення футбольної глядацької аудиторії; обговорення спортивної проблематики в соціальних мережах» [7, с. 75]. Т.А. Єщенко вважає, що футбольний телерепортаж – це і текст, і дискурс сфери масмедіа, а погляд на об'єкт дослідження вмотивований парадигмою, у поле зору якої потрапляє об'єкт дослідження [8, с. 89]. І.М. Бабій та Н.О. Свистун висвітлили особливості структурно-семантичної організації футбольних телерепортажів, зокрема виявили широку систему мовних засобів і способів формування спортивного дискурсу. Науковці констатують, що мовні засоби служать «для відтворення коментатором процесу подій, що відбуваються на футбольному полі ... нерідко містять оцінно-експресивне навантаження, підвищують вичерпність та оригінальність подачі матеріалу, посилюють вплив на слухача (глядача)» [9, с. 70]. М. Галлер мовно-творчу роботу репортера вбачав у тому, щоб «прибирати камені спотикання, розкладати синтаксичні періоди, колоти слова-чудовиська, перебудовувати двозначні реченнєві конструкції, шукати синоніми – і все-таки вибирати стисліші й простіші рішення» [10, с. 206].

Усе ж попри окремі студії, присвячені аналізу футбольного телерепортажу, комплексного вивчення цього феномену досі немає. Тому проблематика є актуальною.

Мета статті – проаналізувати комунікативні параметри футбольного репортажу. Матеріалом слугували спортивний портал «Футбол» (<https://football.ua>) та вебсайт «Суспільне. Спорт» (<https://suspilne.media/sport/>) загальноукраїнського суспільного телеканалу «Суспільне. Спорт» у складі Національної суспільної телерадіокомпанії України на спортивну тематику.

Мовні факти паспортизовано з указівкою джерела інформації та дати публікації. Використано такі основні методи дослідження: пряме спостереження – для збору фактичного матеріалу, функційний метод – для інтерпретації семантико-стилістичного навантаження мовних засобів, які репрезентують ті чи ті комунікативні параметри; описовий метод – для характеристики домінантних комунікативних параметрів футбольного репортажу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативні параметри футбольного репортажу – це характеристики його змісту та форми, сумарна оцінка досконалості тексту. Науковці називають такі характеристики ще комунікативними ознаками, комунікативними якостями, критеріями досконалої мови та ін. Загалом виокремлюють понад 50 характеристик [11, с. 42]. До домінуючих комунікативних параметрів відносять змістовність (інформативність), логічність, правильність, точність, чистоту, різноманітність, експресивність. Саме такі параметри розглянемо у футбольному репортажі.

Змістовність футбольного репортажу визначає інформативне наповнення тексту. Заголовки репортажів зазвичай дуже промовисті, як-от: *У Музей футболу, розкішний стадіон та неймовірна фанатська підтримка: великий репортаж з матчу Боруссія Дортмунд – Уніон Берлін* (football.ua, 10.10.2023) [12]; *Товариський матч у школі олімпійського резерву із футболу у Житомирі: до гри долучилися випускники, які служать у ЗСУ* (susplne.media/sport, 30.12.2024) [13]. О.П. Голуб зауважує: «Заголовок має зорієнтувати читача в межах сторінки, допомогти йому зробити вибір, відкинути всю нецікаву для нього інформацію, яка не стосується теми. Заголовок повинен викликати у читача бажання читати далі. Цей елемент визначає жанр матеріалу, із самого початку орієнтує читача, з чим він матиме справу, яку користь отримає від прочитання саме цього матеріалу. Заголовок має бути інформативним та спонукати читача прочитати чи подивитися цей матеріал» [14, с. 47].

Буває, що репортажі розбито на рубрики. Наприклад, репортаж про поїздку на матч у Дортмунд розподілено на структурні частини так: *«Детальний гайд по відвідуванню одного з найбільш яскравих уболівальницьких міст світу»*; *«Дортмунд – непростий для подорожей фанатів зі Східної Європи»*; *«У місті знаходиться найбільший музей футболу у Німеччині і один з найбільших у Європі, а практично в кожному куточку відчувається любов до Боруссії»*; *«Матчдей – справжнє футбольне свято для кожного вболівальника»*; *«Житло в Дортмунді коштує достатньо дорого в дні матчів, тому його потрібно бронювати наперед»* (football.ua, 10.10.2023). Такі розлогі формулювання авторства Романа Котляра є маркером поділу на змістові блоки, слугують своєрідною анотацією до кожного наступного фрагмента тексту.

На вебсайті «Суспільне. Спорт» розміщено ексклюзивний репортаж із матчу збірної України під заголовком *«Шалені емоції на трибунах, коментарі гравців та найбільший камбек в історії України. Репортаж зі Скоп'є»* (susplne.media/sport, 17.06.2023) [15]. Спостерігаємо поєднання текстової частини з відеочастиною. У текстовому фрагменті викладено основні факти: *«Ексклюзивний репортаж Суспільне Спорт з матчу збірної України. Збірна України з футболу провела перший офіційний матч під керівництвом Сергія Реброва. На виїзді українці обіграли Південну Македонію у відборі на Євро-2024 – 3:2. Україна програвала по ходу матчу з рахунком 2:0, але за останні 30 хвилин змогла забити три голи і виграти гру. Цей результат – повторення найбільшого камбеку в історії*

збірної України» (suspilne.media/sport, 17.06.2023). А відеочастина відображає невелику екскурсію столицею Південної Македонії, спілкування з фанами та гравцями, а також передає емоції, які вирували під час матчу Південної Македонії з Україною.

Змістовність тексту нерозривно пов'язана з **логічністю**, характеристикою, яка проєктується на структуру тексту. Основна частина тексту репортажу побудована на фактах, які висвітлюють час і місце події, особливості перебігу футбольного дійства, що є визначальними для ідентифікації тексту як репортажу. Завершення репортажу, як правило, буває відкрите та закрите. «Закрите завершення нагадує завершене коло, що повертає читача до початку, до дійової особи, про яку йшлося в зачині. Це остання цитата, останній вислів, остання дія персонажу з перших рядків. Відкрите завершення привносить щось нове, наприклад вводить наприкінці нову людину, про яку в матеріалі до того не йшлося. Це може бути також новий елемент атмосфери, що натякає на розвиток події вже після закінчення репортажу [14, с. 48–49]. Для футбольного репортажу здебільшого характерне закрите завершення, наприклад: *«Якщо робити коротке саммарі поїздки, це місто однозначно вартує вашої уваги. Футбол тут максимально щільно працює у симбіозі з місцевими мешканцями, в кожному куточку відчувається гордість за головну команду... Це промислове місце, котре раніше було відоме переважно завдяки вугільним шахтам, тому шукати якісь цікаві пам'ятки тут не варто, їх не так багато і переважно вони пов'язані з футболом. Проте за рахунок специфічного вайбу створюється неповторна картина, що є справжнім маст-хевом для кожного шанувальника спорту номер один»* (football.ua, 10.10.2023).

Правильність як базова лінгвальна характеристика якості репортажу – це дотримання норм української літературної мови. У науковій розвідці «Спортивний репортаж як дзеркало суспільного мовлення (на матеріалі футбольних телетрансляцій)» В.М. Барчук наголосив на тому, що «завдання кожного, і особливо публічного, українця – виховувати серед інших чеснот мовний патріотизм, творити функціональні стилі усіх сфер діяльності, зокрема й українську спортивну журналістику, а також бути гідним пам'яті тих, хто відстояв нашу мову ціною життя в часи заборон і репресій» [16, с. 23]. За нашими спостереженнями, у футбольних репортажах є порушення літературних норм різних типів. Проаналізуємо аномативи, які зафіксували в одному репортажі на спортивному порталі «Футбол» (football.ua, 10.10.2023) [12]:

– тавтологія: *Напряму туди не завжди є прями авіарейси, аналогічна ситуація з автобусами та іншим транспортом;*

– кальки: *на протязі*, коли йдеться про час (*на протязі трішки більше чотирьох хвилин*); *вірний* зі значенням «правильний» – *невірне рішення (прийняти невірне рішення)*;

– відсутність чергувань прийменників у/в (*В нашому випадку; ...опинилися у одному з головних футбольних центрів світу...; В моєму випадку довелось їхати...; В попередньому реченні...*);

– неправильне закінчення іменників у формі множини: *слот* – *слота* (нормативно: *слоти*) (*Наразі можна полетіти в два часових слота*);

– неправильне закінчення іменників у формі родового відмінка однини: *потяг* – *потягу* (нормативно: *потяга*) (*однієї зі станцій місцевого потягу*); *об'єкт* – *об'єкту* (нормативно: *об'єкта*) (*Переходимо безпосередньо до головного об'єкту Дортмунда*);

– порушення орфографічної норми, зокрема неправильне написання іменників, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на *о*, *а* – *відео-* (*Після матчу він сказав, що краще було послухати консультацію з відео-асистентами* (нормативно: *відеоасистентами*. – Н.П.) *довше, аніж прийняти невірне рішення, за яке його потім критикували би ще більше*);

– відсутність необхідних розділових знаків у конструкціях із відокремленою обставиною, вираженою дієприслівниковим зворотом (*Знову ж таки, враховуючи обмеження в часі* (тут потрібно поставити кому. – Н.П.) *не було можливості потрапити туди, проте є фото з попереднього візиту до цього важливого місця*; *Говорячи про ложу преси* (тут потрібно поставити кому. – Н.П.) *варто зазначити, що вона зроблена максимально компактно...*; *Переходячи безпосередньо до поєдинку* (тут потрібно поставити кому. – Н.П.) *варто зазначити невдалу тенденцію Боруссії під керівництвом Едіна Терзіча цього сезону...*);

– відсутність необхідних розділових знаків у складному реченні: *Якщо є бажання та час прогулятися околицями аеропорту* (тут потрібно поставити кому. – Н.П.) *можна дістатися однієї зі станцій місцевого потягу...*).

Точність мови характеризує відповідність думки предметові чи явищу дійсності. У футбольному репортажі основний виразник точності – галузева термінологія. З-поміж футбольних термінів за ступенем спеціалізації їх значення функціують загальноспортивні термінологічні одиниці (*гра, перемога*), міжгалузеві спортивні терміни (*м'яч, поле*) і терміни тільки сфери футболу (*вінгер, офсайд*). Частотною є екстрагалузева термінологія, зокрема з військової сфери (*атака, напад, захист*).

Для прикладу розглянемо футбольні терміни, зафіксовані у репортажах: *гол, голкіпер* (*Додаткової впевненості додав і гол Ніко Шлоттербека, який він забив із 31 метра у дев'ятку з легким рикошетом від рукавиць голкіпера*); *захисний блок* (*Не вдавалося ефективно проходити захисний блок опонента*); *тайм, поле, команда* (*Проте у другому таймі на поле вийшла зовсім інша команда*); *просування м'яча* (*...були епізоди із невдалим просуванням м'яча вперед*); *фанати клубу* (*Особливо приємним для фанатів клубу, таких як автор цього репортажу, буде спеціальний автомат, де можна подивитися деякі відео із визначними моментами різних років...*); *фланги* (*...не надто вдало працювали обидва фланги*) (football.ua, 10.10.2023).

У кожному футбольному репортажі наявна номенклатура, яка слугує номінації футбольних клубів, гравців: *Боруссія Дортмунд* *вважається одним з найсимпатичніших клубів світу, як за стилем гри, так і фанатською базою*; *Враховуючи*

те, що найчастіше поєдинки Бундеслиги за участі **дортмундців** відбуваються о 15:30 за місцевим часом, перший варіант більш підходящий (football.ua, 10.10.2023); Далі чогось цікавого у матчі не було. Інтер не придумував собі проблем, а «елліни» не могли створити нічого, що натякнуло би на позитивний результат (football.ua, 17.01.2023).

Важливий комунікативний параметр футбольного репортажу – **чистота** мови. Цю ознаку, за словами Н.Д. Бабич, варто розглядати «у трьох аспектах: в орфографії – правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ, так званого акценту; у слововживанні – відсутність позалітературних елементів...; в інтонаційному аспекті – відповідність інтонації змістові та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток» [17, с. 125–126].

Натрапляємо на професіоналізми та професійні жаргонізми (сленгізми), але такі «вкраплення» не псують тканину тексту, а, на нашу думку, додають експресії, динаміки завдяки стислості висловлювання, як-от: *забити у дев'ятку* (дев'ятка – це верхній кут воріт, внутрішня частина воріт між стійкою і поперечкою). Наприклад: *Додаткової впевненості додав і гол Ніко Шлоттербека, який він забив із 31 метра у дев'ятку з легким рикошетом від рукавиць голкіпера. А втім, є мовні засоби, які можна назвати ложкою дьогтю в бочці меду. Це надмір іншомовізмів, зокрема англізмів. В одному репортажі задіяні такі лексичні одиниці: банер (Аеропорт у Дортмунді практично одразу зустрів великим банером із написом – «Stand with Ukraine», що достатньо приємно бачити); бекграунд (фанатський бекграунд наставника); вайб, маст-хев (Проте за рахунок специфічного вайбу створюється неповторна картина, що є справжнім маст-хевом для кожного шанувальника спорту номер один); гайд (Детальний гайд по відвідуванню одного з найбільш яскравих вболівальницьких міст світу); гандикап (...потрібно планувати виїзд із часовим гандикапом); катерінг (Катерінг для журналістів тут зроблений за вищими стандартами); матчдей (Матчдей – справжнє футбольне свято для кожного вболівальника); саммарі (коротке саммарі поїздки); слот (Проте варто завчасно дивитися на календар матчів, тому що топові зустрічі можуть бути у вечірньому слоті у суботу або в п'ятницю); супорт (Цього разу супорт традиційно був на висоті); фан-шоп, фуд-корт (Всередині фан-шопу є фуд-корт, де можна поїсти перед початком поєдинку, а також невелика тераса із видом на фасад Вестфаленштадіону); флеш-інтерв'ю (...є можливість взяти флеш-інтерв'ю в гравців або представників клубу); чек-ін (Тому перед вильотом можна провести час там (в аеропорту – Н. П.), скуштувати польські і не тільки страви в очікуванні свого чек-іну) (football.ua, 10.10.2023).*

Різноманітність мови можна продемонструвати за допомогою синонімічних словосполучень, як лексичних, так і граматичних [18, с. 191]: *забив гол – поклав четвертий дальнім ударом* (football.ua, 10.10.2023), *перемогли – обіграли* (suspilne.media/sport, 17.06.2023). Різноманітність експлікована застосуванням різних мовних засобів для вираження одного і того ж змісту.

Футбольний репортаж зазвичай характеризується **експресивністю**. Цей комунікативний параметр базується на стилістичній дихотомії: «позитивне/негативне, добре/погане; приємне/неприємне, високе/низьке тощо» [19, с. 189].

У репортажі *«Ще більш скажений Наполі, «стара» Аталанта і дві тренерські відставки: підсумки 18-го туру Серії А»* (football.ua, 17.01.2023) експресивність експлікована такими способами і мовними засобами:

– формами ступенів порівняння якісних прикметників (*Ще більш скажений Наполі; Боруссія Дортмунд вважається одним з найсимпатичніших клубів світу, як за стилем гри, так і фанатською базою*);

– образними засобами, зокрема епітетними конструкціями (*Здавалось би, що мегапрагматичний Аллегрі точно не здатен «перемудрити», та вихід Бремера замість Ругані після «сухих» перемог виглядав саме так; Матч з Інтером – це і справді було страшенне фіаско*); порівнянням у формі протиставлення (*Не тур, а справжній вогонь!*);

– детермінологізованими термінами із трансформованою семантикою, як-от із медичної сфери (*міланська лихорадка*);

– окличними реченнями (*Так, при тому далеко не всі поєдинки були з інтригами до фінального свистка, але ж скільки подій!*);

– ампліфікацією, зокрема нагромадженням характеристик для підсилення висловлення (*А ще нагадує себе часів Сассуоло – це і справді вишукано, красиво та ефектно*);

– парцеляцією для увиразнення ознаки (*Відставка номер 2. Розгромна*).

Висновки. Отже, комунікативні параметри футбольного репортажу, зокрема такі, як змістовність, логічність, правильність, точність, чистота, різноманітність, експресивність, слугують якості реалізації тексту, забезпечують переконливість матеріалу, активізують увагу адресата. Аналіз спортивного порталу «Футбол» (<https://football.ua>) та вебсайту «Суспільне. Спорт» (<https://suspilne.media/sport/>) засвідчує, що рівень матеріалів відповідає стандартам професійної журналістики. Усе ж у репортажах трапляються порушення норм української літературної мови. Тому актуалізується проблема дотримання культуромовних еталонів, а також увиразнюється потреба постійної роботи над удосконаленням журналістської майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beck D., Sport and media. Switzerland: University of Fribourg, 2003. 195 p.
2. Stead D. Sport and the Media. Sport and Society: A Student Introduction. SAGE Publications Ltd, 2008. P. 184–200.
3. Gerhardt C. A multi-modal analysis of live TV football commentary. Lavric E., Pisek G., Skinner A., Stadler W. The Linguistics of Football. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2008. P. 283–294.
4. Rowe D. Global Media Sport: Flows, Forms and Futures. London & New York: Bloomsbury Academic, 2011. 192 p.

5. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І.Л. Михайлин. Київ : Академ-видав, 2013. 320 с.
6. Лаврик О.В. Жанрово-стильові особливості репортажу в українській спортивній пресі. *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. Ч. 1. С. 196–202.
7. Струганець П. Типологія лексичних номінацій у футбольному телерепортажі. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 29. Т. 2. С. 74–78.
8. Єщенко Т.А. Футбольний телерепортаж крізь призму текстових категорій. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2023. Вип. 4(207). С. 88–92.
9. Бабій І., Свистун Н. Особливості структурно-семантичної організації спортивного дискурсу (на матеріалі футбольних телерепортажів). *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2023. № 2. С. 64–71.
10. Галлер М. Репортаж / пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2011. 348 с.
11. Культура мови: від теорії до практики : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 220 с.
12. Котляр Р. Музей футболу, розкішний стадіон та неймовірна фанатська підтримка: великий репортаж з матчу Боруссія Дортмунд – Уніон Берлін. *Football.ua*. 10.10.2023. URL: <https://football.ua/germany/515455-muzejj-futbolu-rozkishnijj-stadion-ta-nejjmovirna-fanatska-pidtrimka-velikijj-reportazh-z-matchu-borussija-union.html>
13. Клименко Д., Слободенюк О. Товариський матч у школі олімпійського резерву з футболу у Житомирі: до гри долучилися випускники, які служать у ЗСУ. *Суспільне. Спорт*. 30.12.2024. URL: <https://suspilne.media/651072-tovariskij-matc-u-skoli-olimpijskogo-rezervu-iz-futbolu-u-zitomiri-do-gri-dolucilisa-vipuskniki-aki-sluzat-v-zsu/>
14. Голуб О.П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста. Київ : Софія-А, 2016. 184 с.
15. Захарченко С., Каранов Є. Шалені емоції на трибунах, коментарі гравців та найбільший камбек в історії України. Репортаж зі Скоп'є. *Суспільне. Спорт*. 17.06.2023. URL: <https://suspilne.media/sport/509621-saleni-emocii-na-tribunah-komentari-gravciv-ta-najbilsij-kambek-v-istorii-ukraini-reportaz-zi-skope/>
16. Барчук В. Спортивний репортаж як дзеркало суспільного мовлення (на матеріалі футбольних телетрансляцій). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 15–24.
17. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
18. Poplavska N., Zalipska I. The language imagery and diversity of contemporary media text. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 64. Т. 2. С. 187–193.
19. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2005. 462 с.

REFERENCES

1. Beck, D. (2003). Sport and media. Switzerland: University of Fribourg. 195 s.
2. Stead, D. (2008). Sport and the Media. *Sport and Society: A Student Introduction*. SAGE Publications Ltd. P. 184–200.

3. Gerhardt, C. (2008). A multi-modal analysis of live TV football commentary. *Lavric E., Pisek G., Skinner A., Stadler W. The Linguistics of Football*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, P. 283–294.
4. Rowe, D. (2011). *Global Media Sport: Flows, Forms and Futures*. London & New York: Bloomsbury Academic. 192 s.
5. Mykhailyn, I.L. (2002). *Osnovy zhurnalistyky [Fundamentals of journalism]*. Kyiv: TsUL. 284 s. [in Ukrainian].
6. Lavryk, O.V. (2010). Zhanrovo-stylovi osoblyvosti reportazhu v ukrainskii sportyvni presi [Genre and style features of reporting in the Ukrainian sports press]. *Tele- ta radiozhurnalistyka: zb. nauk. pr.* [Television and radio journalism: coll. of science works]. Vol. 9 (1). Lviv: LNU im. I. Franka. P. 196–202 [in Ukrainian].
7. Struhanets, P. (2023). Typolohiia leksychnykh nominatsii u futbolnomu telereportazhi [Typology of lexical nominations in football TV reporting]. *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian Philological Studies]*. Vol. 29 (2). P. 74–78 [in Ukrainian].
8. Yeshchenko, T.A. (2023). Futbolnyi telereportazh kriz pryzmu tekstovykh katehorii [Football TV reporting through the lens of textual categories]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky [Scientific notes. Series: Philological sciences]*. Kropyvnytskyi: Vydavnychiy dim «Helvetyka». Vol. 4 (207). P. 88–92 [in Ukrainian].
9. Babii, I., & Svystun, N. (2023). Osoblyvosti strukturno-semantychnoi orhanizatsii sportyvnoho dyskursu (na materialy futbolnykh telereportazhiv) [Peculiarities of the structural and semantic organization of sports discourse (based on the material of football TV reports)]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Filolohiia [Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology]*. Vol. 2. P. 64–71 [in Ukrainian].
10. Haller, M. (2011). *Reportazh [Reporting]*. Kyiv: Akademiia Ukrainskoi Presy, Tsentr Vilnoi Presy. 348 s. [in Ukrainian].
11. *Language culture: from theory to practice*. Ed. by L. Struhanets (2015). Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 220 s. [in Ukrainian].
12. Kotliar, R. (2023). Muzei futbolu, rozkishnyi stadion ta neimovirna fanatska pidtrymka: velykyi reportazh z matchu Borussia Dortmund – Union Berlin [A football museum, a luxurious stadium and incredible fan support: a great report from the match Borussia Dortmund – Union Berlin]. *Football.ua*. Retrieved from: <https://football.ua/germany/515455-muzejj-futbolu-rozkishnijj-stadion-ta-nejmovirna-fanatska-pidtrimka-velikijj-reportazh-z-matchu-borussija-union.html> [in Ukrainian].
13. Klymenko, D., & Slobodeniuk, O. (2024). Tovaryskyi match u shkoli olimpiiskoho rezervu iz futbolu u Zhytomyri: do hry doluchylysia vypusknky, yaki sluzhat v ZSU [Friendly match at the Olympic reserve football school in Zhytomyr: graduates serving in the Armed Forces joined the game]. *Suspiljne. Sport*. Retrieved from: <https://suspilne.media/651072-tovariskij-matc-u-skoli-olimpijskogo-rezervu-iz-futbolu-u-zitomiri-do-gri-dolucilisa-vipuskniki-aki-sluzat-v-zsu/> [in Ukrainian].

14. Holub, O.P. (2016). *Mediakompas: putivnyk profesiinoho zhurnalista* [Mediacompass: a professional journalist's guide]. Kyiv: TOV «Sofia-A». 184 s. [in Ukrainian].
15. Zakharchenko, S., & Karanov, Je. (2023). Shaleni emociji na trybunakh, komentari ghravciv ta najbilshyj kambek v istoriji Ukrajiny. Reportazh zi Skop'je [Crazy emotions in the stands, players' comments and the biggest comeback in the history of Ukraine. Report from Skopje]. *Suspiljne. Sport*. Retrieved from: <https://suspilne.media/sport/509621-saleni-emocii-na-tribunah-komentari-gravciv-ta-najbilsij-kambek-v-istorii-ukraini-reportaz-zi-skope/> [in Ukrainian].
16. Barchuk, V. (2015). Sportyvnyi reportazh yak dzerkalo suspilnoho movlennia (na materiali futbolnykh teletransliatsii) [Sports reporting as a mirror of public broadcasting (based on the material of football telecasts)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zb. nauk. pr.* [The native word in the ethnocultural dimension: coll. of science works]. Drohobych: Posvit. P. 15–24 [in Ukrainian].
17. Babych, N.D. (1990). *Osnovy kultury movlennia* [Fundamentals of speech culture]. Lviv: Svit. 232 s. [in Ukrainian].
18. Poplavska, N., & Zalipska, I. (2023). The language imagery and diversity of contemporary media text. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University]. Vydavnychyi dim «Helvetyka». Vol. 64(2). P. 187–193.
19. Matsko, L.I., Sydorenko, O.M., & Matsko, O.M. (2005). *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkola. 462 s. [in Ukrainian].

УСНИЙ НАРАТИВ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ХАРАКТЕРУ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ

Назарій СЛОБОДЯН

*магістр філології, здобувач ступеню доктора філософії
Тернопільського національного педагогічного університету*

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0001-6117-3958

nazariy.sln@gmail.com

У статті розглянуто основні вектори дослідження наративу. Зазначено, що завдяки своїй універсальності усна оповідь стала об'єктом дослідження низки соціально-гуманітарних дисциплін, як то історія, психологія, лінгвістика, фольклористика та ін. Кожна із цих дисциплін виробила чи формує свою методологічну базу дослідження сюжетних текстів, які оприявнюють не лише індивідуальний досвід людини, а й, що є важливим, відтворюють колективний досвід, у якому синтезувалися загальнокультурна та комунікативна інтенції оповідача.

Метою статті є аналіз досліджень у сфері сучасних гуманітарних наук, для яких плідним матеріалом щодо вирішення широкого спектру проблемних питань став наратив, а також з'ясування сутності його дефініції.

Окреслено універсальність самої розповіді, або ж наративу, та простежено, як це підтверджується студіями відомих вітчизняних та зарубіжних учених, які провадять свої дослідження не тільки у сфері філології, а й є актуальним серед представників інших дисциплін. Зазначено, що міждисциплінарність наратології та об'єкта її дослідження – наративу – підтверджується філософською наукою, за якою наративи розглядаються як механізми організації людського досвіду, вони є локальними в силу історичних шляхів їх сприймання та володіють соціальною інструментальністю і прагматичним потенціалом. Удалося з'ясувати, що в психоаналітичній терапії усні оповіді дають змогу вивчати комунікативно важливі індивідуальні випадки з життя людини для конструювання певних типових моделей психічних структур. Як свідчать результати, важливим у дослідженні наративів стає лінгвістичний потенціал, адже з мовознавчої перспективи вони розглядаються як спосіб репрезентації минулого досвіду та є еквівалентами поодиноких мовних актів. У такий же спосіб знаходить свій вияв усна історія та фольклористика, проте слід наголосити, що об'єкт їхніх пошуків – історії про пережите – інтерпретуються з різних ракурсів: для істориків важливим є з'ясувати за допомогою джерел інформацію про певні події минулого, а фольклористи, працюючи у сфері антропології культури, простежують прояви світогляду та певні пити культур.

Ключові слова: *наратологія, наратив, міждисциплінарність, дефініція, об'єкт дослідження.*

ORAL NARRATIVE: THE INTERDISCIPLINARY NATURE OF RESEARCH AND THE PROBLEM OF DEFINITION

Nazarii SLOBODIAN

Master of Philology. Ph. D. candidate

Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil

2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0001-6117-3958

nazariy.sln@gmail.com

The article is dedicated to the investigation of the principal vectors of narrative. Being universal phenomenon, the oral narrative has become the object of research in a number of social and humanitarian disciplines such as history, psychology, linguistics, folkloristics, etc. Moreover each of these disciplines has already developed or it is forming its own methodological base for the narrative text studying which reveals not only the individual experience of a person, but, what is more, it reproduces the collective experience in which the general cultural and communicative intentions of the narrator were synthesized.

The aim of this article is to analyse the peculiarities of the narrative as the important thing for solving a wide range of problematic issues and to establish the essence of its definition.

The universality of the story itself or the narrative is defined in this work. The author outlines and confirms his summarising based on the studies of famous Ukrainian and foreign scholars who conduct their investigations either in the field of philology or the researches of other scientific disciplines. The interdisciplinary nature of narratology and the object of its research – narrative – is confirmed by philosophical science according to which narratives are considered as human experience organizing mechanisms. They are local due to the historical ways of their reception as they are characterized by social instrumentality and pragmatic potential.

The research shows that as a means of psychoanalytic therapy, oral narratives can be treated as a part for studying communicatively important individual cases of a person's life with further constructing typical mental structure models. The linguistic potential is highlighted as the important thing in the narrative studies. The results show that from a linguistic perspective the linguistic abilities are considered as a way of representing past experience and are equivalents to individual speech acts.

In the same way, oral history and folklore studies find their expression, but it should be emphasized that the object of their research – stories about experiences – are interpreted from different perspectives: for historians it is important to find out information about certain events of the past with the help of sources, and folklorists, working in the field of cultural anthropology, trace the manifestations of worldview and certain types of cultures. Furthermore, oral story and folklore study are represented in the same way of their expression. It should be emphasized that the object of their researches – stories about life experiences – are interpreted from different perspectives. Historians focus on finding out the information about certain events of the past based on the factual knowledge. Folklorists, working in the field of cultural anthropology, draw their attention to the manifestations of worldview and certain types of cultures.

Key words: *narratology, narrative, interdisciplinarity, definition, object of research.*

Постановка проблеми. В останні десятиліття актуальності набувають розвідки, у яких висвітлюється понятійний апарат сучасної філологічної науки. Однією з таких наукових сфер є наратологія, проблеми якої, зокрема її системного аналізу, специфіки функціонування оповідача, типології наратора тощо, часто стають предметом дослідження науковців. Важливими у цьому річизі є напрацювання українських наратологів, чий наукові дослідження так чи інакше присвячені теорії оповіді, зокрема Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, І. Бехти, Т. Кушнірової, Д. Капленко, В. Сірук та ін.

Український дослідник Ігор Папуша наголошує на важливості напрацювань у наратології для сучасної гуманітаристики. Він зазначає, що «нратологія може також забезпечити аналітичний критерій для усіх дисциплін, які займаються «текстами» в найширшому значенні цього слова: літературними і нелітературними, писемними і усними, словесними і несловесними. Бо ж нарація присутня не лише в літературних, міфологічних чи релігійних текстах. Вона також є у щоденному спілкуванні, будь воно усним чи письмовим, словесним чи несловесним» [1, с. 29].

Уперше в українській фольклористиці до аналізу усного наративу як форми реалізації людського досвіду звернулася О. Лабащук, яка розглядала усний автобіографічний наратив як форму виявлення і трансляції значимих культурних символів [2].

Сучасні дослідники народної прози часто акцентують на тому, що наративні тести стали предметом вивчення багатьох сучасних гуманітарних наук. Зокрема, дослідниця фольклору про Першу та Другу світові війни Оксана Кузьменко стверджує, що «як об'єкт дослідження усні оповідання, автобіографічні оповіді у формі меморатів, фабулатів чи переказів, які входять у силове поле терміна «фольклорний наратив», стали плідним матеріалом для вирішення широкого спектру проблемних питань соціологів, істориків, етнологів, етнопсихологів, лінгвістів. Очевидно, що кожна з дисциплін виробила чи формує свою методологічну базу дослідження сучасних сюжетних текстів, які належать не тільки індивідуальному досвіду особи, але, головне, є відтворенням (або творчим повторенням) досвіду колективного, у якому синтезувалися загальнокультурна та комунікативна інтенції оповідача» [3, с. 286].

Метою статті є спроба окреслення міждисциплінарного характеру усного наративу та узагальнення сутності його дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальність власне розповіді, або ж наративу, підтверджується словами основоположника структурної наратології Роланда Барта, який стверджує: «Процес розповідання у практично необмеженій різноманітності форм існує всюди, у всі часи, у будь-якому суспільстві люди різної, якщо не сказати протилежної, культури спільно дослухаються до одних і тих самих розповідей: розповідання ігнорує різницю між високою та масовою літературою, долаючи національні, історичні та культурні бар'єри, воно присутнє у світі, як саме життя» [4, с. 387].

Витоки дослідження наративу беруть свій початок ще з другої половини ХІХ ст., коли виникла німецькомовна теорія нарації. У Німеччині дискусії щодо проблем розповідної теорії викликали праці Отто Людвіга і Фрідріха Шпільгагена, які зосереджувалися на проблемі романної техніки; пізніше значним досягненням стала праця Кьоте Фрідеман «Роль розповідача в романі», у якій роман розглядався не як окремий жанр, а як складова частина епічного жанру. Варто наголосити, що для усіх епічних творів спільним є присутність розповідача, який не співпадає з емпіричним автором [5]. На думку І. Папуші, «теоретичне розрізнення наратора і емпіричного автора є одним із найбільших досягнень розповідної теорії. Ці нововведення в термінологічній системі призвели до того, що мистецтво нарації представлялося відтепер як загальний термін для усіх епічних форм» [5, с. 33].

Питання наратології розглядалися представниками структуралістичного напрямку (К. Леві-Строс, Р. Барт, Ж. Женетт), а сам термін «нратив» був запропонований відомим французьким філософом, семіотиком та структуралістом Ц. Тодоровим. Тоді ж зі зміною лінгвістичної парадигми на прагматичну, яка відбулася у другій половині ХХ ст., сам нратив почав розглядатись ученими як продукт комунікативної діяльності, і, як наслідок, значно розширився спектр досліджень, об'єктом яких стали усні оповіді, історії, автобіографічні нративи [6, с. 93].

У полі зору опинилася наратологія як наука, котра під впливом когнітивно-дискурсивної парадигми продемонструвала здатність до «структурування знання про певні події у «реальному» світі відповідно до певних когнітивних механізмів і моделей породження, прийняття та репродукції» [6, с. 93]. Під впливом цього ракурсу дослідження змінився, і нратив стали розглядати скоріше як спосіб, інструмент та форму організації мислення. «Оскільки нратив є ключем для виявлення специфічно нративних способів осмислення світу та індивідуальної репрезентації цього світу оповідачем, він став об'єктом досліджень наук, що шукають відповіді на проблеми, пов'язані з людським буттям» [6, с. 94].

У зв'язку з викладеним вище необхідно зазначити, що нратив як об'єкт дослідження має широко виражений інтердисциплінарний характер, адже після появи так званого «нративного повороту» в ХХ ст. термін «нратив» опинився у центрі уваги не тільки серед дослідників-філологів, а й серед представників багатьох соціально-гуманітарних та природничих дисциплін, як-от історія, психологія, правознавство, антропологія та ін. Представники наратології (Дж. Принс, Ж. Женетт, Ш. Римон-Кеннан) обґрунтовують феномен значного поширення нративних досліджень тим, що власне розповідь є невід'ємною частиною людського існування, адже акумулюється не тільки в художній творчості, а й у повсякденній комунікації.

Сучасна філософська традиція вбачає співвідношення «людина/світ» у тому, як суб'єкт описує це за допомогою мовленнєвих форм, які розкривають певні особистісні причини його поведінки. Саме тут ми можемо говорити про соціальні та індивідуальні практики, які завдяки нративу трансформуються і виражаються через відповідну форму та сенс, при цьому вибудовуючи досвід індивідуума

темпорально та логічно. Французький філософ Жан-Франсуа Ліотар у своєму дослідженні «Випробування постмодерном», розглядаючи питання щодо знання, його стану та моделей легітимізації у постмодерну епоху, а також різні типи мовленнєвих ігор та їх прагматику, акцентує на тому, що наративи оприявлюються як механізми організації людського досвіду, локальні в силу історичних шляхів їх сприймання, володіють соціальною інструментальністю та прагматичним потенціалом [7]. Один із підходів до визначення терміна «наратив» представлено в працях Й. Брокмейєра, який крізь призму філософії дає дефініцію наративу, як «не просто новий емпіричний об'єкт аналізу ... але й новий теоретичний підхід, новий жанр у філософії науки», а наративний поворот для вченого – це «частина значних тектонічних зсувів у культурологічній архітектурі знання, що супроводжують кризу модерністської епістемі» [8, с. 177].

На думку німецького дослідника теорії оповіді Вольфа Шміда, сучасна наратологія розглядає процес формування наративу як результат послідовних змін. Таку модель наративної трансформації вчений пропонує називати породжувальною, адже вона репрезентує певні логічні процеси. Важливим залишається виявлення низки операцій, на основі яких відбувається зміна початкового матеріалу. Автор зазначає: «Завдання породжувальних моделей полягає у відособленні наративних операцій, які трансформують початковий матеріал, що міститься у розповідному творі, у доступний спостереженню кінцевий продукт, тобто в розповідний текст, а також у тому, щоб відтворити логічну послідовність проведених операцій» [9, с. 138]. На схожій концепції ґрунтується наративна психоаналітична терапія, з якої впливають два визначення наративу: перше і ширше – наратив як процес творення історії, розповіді загалом; друге і вужче – наратив як конкретна, чітко окреслена форма розповіді.

Одним із головних методів дослідження у психоаналітичній терапії є «кейс-наратив». Специфікою цього методу є вивчення комунікативно важливих індивідуальних випадків у житті людини для конструювання типових моделей психічних структур. Варто підкреслити, що тут наратив виступає певним засобом для конструювання власного життєвого досвіду, водночас оприявлюючи емоційний стан людини.

За Р. Францозі, у психоаналітичній терапії існує два підходи до класифікації наративів:

1) прагматичне трактування, яке виділяє важливість контексту у формуванні наративу (процес розповіді історії на психотерапевтичному сеансі зумовлюється відносинами «психотерапевт – пацієнт»;

2) афективно-оціночний підхід, який розглядає унікальність кожної розповіді в тому, що виконавець наративу пропонує слухачам прийняти і розділи його точку зору.

Тут потрібно зауважити, що чим складніша структура наративу, тим вірогідніше, що автор відмовиться від простої хронологічної побудови на користь розповіді з афективно-оціночним компонентом, який, своєю чергою, вимагатиме від виконавця достатнього рівня наративної компетенції. Вона розвивається з віком, і з цього випливає те, що «1) співвідношення оціночного і розповідного

компонентів змінюється на користь першого за рахунок другого (збільшується кількість специфічних оціночних висловлювань); 2) відбувається певна трансформація історії, вона стає довшою, а сюжет ускладнюється; 3) стають звичними пряма та непряма мови» [10, с. 533].

Говорячи про лінгвістичну парадигму, можна впевнено стверджувати, що саме ідеї Ф. де Сосюра заклали підвалини для виникнення структуралістичної революції (К. Леві-Строс, М. Фуко, Р. Барт, Ж. Лакан), яка, своєю чергою, спричинила зміну напряму самої лінгвістики – від історичної та описової до теоретичної та формалізованої.

Засновник структурної антропології К. Леві-Строс застосував інструментарій лінгвістики для аналізу соціальних відносин, зробивши, таким чином, «лінгвістичну аналогію» дієвою щодо антропологічного аналізу соціального поведіння. Учений був першим, хто здійснив структурний аналіз наративу: міфи варто розглядати як варіації декількох важливих тем, котрі можна класифікувати як певні універсальні структури. Релевантним у цьому К. Леві-Строс уважав не наративне наповнення, а універсальні ментальні операції щодо класифікації та організації реальності [11].

Необхідно зазначити, що саме з концепцій структуралізму виник новий напрям – наратологія, у рамках якої вивчення наративу призвело до появи цілого спектру наратологічних теорій, серед яких: діалогічна теорія наративу (М. Бахтін), теорія «нової критики» (Р. Блекмер), психоаналітична теорія (К. Берк, Ж. Лакан), теорія герменевтики та феноменології (Р. Інгарден, П. Рікер), структуралістична та семіотична теорія (К. Леві-Строс, Р. Барт, Ц. Тодоров, Ж. Женетт), теорія рецептивної естетики (В. Ізер, Г. Яусс), постструктуралістські теорії та теорія деконструктивізму (Ж. Дерріда, Р. де Манн). Через це доволі важко говорити про наратологію як цілісну науку, проте можемо окреслити об'єкт дослідження вищеперелічених теорій – це наратив і спроба визначити фундаментальні принципи розповіді. Сам наратив у контексті цих теорій розглядається як особлива епістемологічна форма, за якою реальність може бути осягнутою людиною тільки через розповідь, через історію. Американський лінгвіст Вільям Лабов подав своє визначення терміна «нاراتив» з мовознавчої перспективи, яке досі в наукових колах вважають класичним: «Наратив – це один зі способів репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності впорядкованих речень, що передають тимчасову послідовність подій ... наративи функціонують як еквіваленти поодиноких мовних актів, таких як відповідь, висловлювання прохання, претензії тощо»

[12, с. 3]. Згідно з автором дослідження, необхідними лінгвістичними ознаками наративу є:

- 1) наявність підрядних речень, що відповідають за часову побудову розповіді;
- 2) дія відбувається в минулому часі;
- 3) присутність структурних компонентів-орієнтирів (опис місця та часу дії);
- 4) оцінка/ставлення автора до того, що відбувається [12, с. 5].

Досліджуючи міждисциплінарний характер наратології, доречно буде зазначити, що ще однією наукою, об'єктом дослідження якої часто стає наратив, є

усна історія. Проте тут варто з'ясувати певну специфіку, якою наділена ця наука, адже під цим поняттям розуміємо широке коло дослідницьких практик, якими вчені послуговуються сьогодні. Варто акцентувати на тому, що фіксація усної історії стає історичним документом, який дає змогу аналізувати та інтерпретувати минуле не тільки як воно відбулося, а й як воно впливає на сучасність та як людська суб'єктивність проявляється у різноманітних вимірах [2, с. 11]. Саме тому усні історії про пережите стають для істориків об'єктом пошуків відповіді на ті чи інші питання у площині історичного минулого, а для фольклористів, наприклад, важливим є сфера антропології культури, де можна чітко простежити прояви світогляду та типи культур.

Й. Рюзен так визначає основні характеристики наративного підходу в історії: а) ретроспективність (розгляд подій минулого через призму сьогодення та майбутнього); б) перспективність (залежність історичної оцінки подій від світогляду історика); в) вибірковість (підбір релевантної інформації); г) специфічність (вплив історичного знання на формування ідентичності); ґ) комунікативність (вплив культурного дискурсу на історичне знання); д) фіктивність (залежність історичних інтерпретацій від соціальних умов, у яких вони відіграють роль орієнтира в практичному житті) [13].

Якщо розглядати теорію оповіді в контексті фольклористичних студій, слушною є думка сучасної дослідниці фольклору О. Лабащук, яка вважає, що «вживання терміну «наратив» дає змогу уникати жанрових визначень окремого фольклорного твору чи сюжету, що особливо актуально у тих випадках, коли принципово неможливо атрибутувати фольклорну прозу, яка виконується у «меморатній конвенції». Існує декілька підходів до виділення наративу і визначення мінімальних ознак наративності. Найбільш прийнятним є підхід, коли наративом вважають тексти, які мають часову структуру і містять зміну ситуації» [2, с. 29].

Особливість усного наративу визначається в тому, що автор і наратор поєднуються в одній особі. Проте тут варто акцентувати на відмінності фольклорних і літературних текстів щодо відношення їх до дійсності та особливостей наратування. Розвиваючи цю тему, українська дослідниця Лілія Давидюк у статті «Наративний дискурс усних неказкових оповідань» стверджує, що «нарація фольклорних творів презентує способи структурування народного досвіду, що визначається насамперед епічною позицією творця-оповідача щодо комунікативно реалізованих подій» [14, с. 16].

Як зазначено в літературознавчому словнику-довіднику, наратив – об'єкт та акт повідомлення про справжні чи фіктивні події, здійснюваний одним (кількома) наратором, адресоване одному (кільком) нарататору [15, с. 476].

Одним із засадничих питань у дослідженні усних наративів є розмежування нарації та наративу. Нарація – це те, що зазвичай має синонімічне значення до слова «розповідь». Згідно з концепцією Мартінеса, нарація – це «репрезентація подій + х», тобто рекапітуляція (минулої) події, яка, окрім їх репрезентації, включає у себе стилістичні, риторичні та наративні властивості. Нарація – це

структура, у якій хтось розповідає щось іншій людині [16, с. 180]. Такий процес може відбуватися усно та віч-на-віч, але також у різний час (наприклад, за допомогою аудіо-, відеозапису тощо) і письмово (у цьому разі особи, які розповідають історію, є оповідачами та водночас авторами).

За «Наратологічним словником» Джералда Принса нарація має чотири значення:

1) наратив; дискурс, що представляє одну чи більше подій. Нарация традиційно відрізняється від опису (дескрипції) і від коментаря, але зазвичай включає їх у себе;

2) утворення наративу; розповідання сукупності ситуацій і подій;

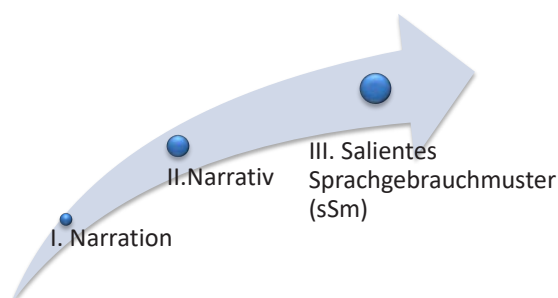
3) розповідання; за термінологією Ц. Тодорова, нарація є репрезентацією як розповідання для показу;

4) дискурс, у термінології Ж. Рікардо: нарація і фікція співвідносяться як дискурс до розповіді [17, с. 58].

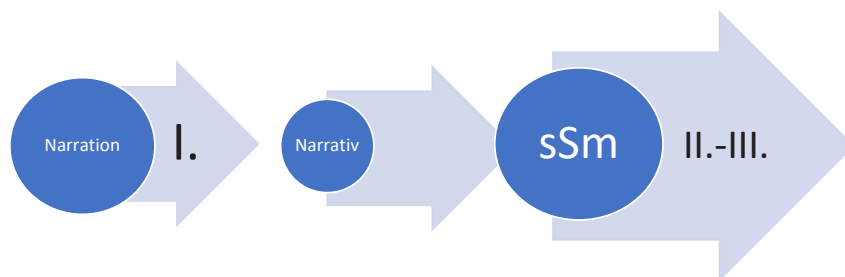
Наратив [narrative] же – це розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт, структура і структурація) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами одному, двом або кільком наратованим [17, с. 58]. Цікавою є позиція щодо визначення наративу сучасного німецького дослідника Марселя Кюкельгауза, який вивчав наратив із лінгвістичної перспективи і вважає, що «наратив – це колективна, спільна схема інтерпретації, тобто соціально прийнята модель інтерпретації. Вона проявляється у дискурсі через шаблонну послідовність мовних засобів вираження і є або а) скороченням, тобто згорнутою формою розповіді, або б) фрагментом історії, який з'являється як зразок у дискурсі і таким чином набуває наративного статусу» [18, с. 35]. Тут ідеться про два різні способи, за допомогою яких наратив може з'являтися в дискурсі: у першому випадку – про зведення наративу до певної послідовності мовних засобів вираження, а в другому – про те, що ця послідовність мовних засобів вираження береться з розповіді та реалізується в такий спосіб, що стає наче провідником до формування наративу. Репрезентація наративів у письмовій та усній мові (тобто послідовність мовних засобів вираження) буде називатися тут типовими моделями використання мови (*Salientes Sprachgebrauchmuster*) [18].

Якщо об'єднати в послідовність нарацію, наратив та типові моделі використання мови, то отримаємо таку схему, де *Narration* – це нарація, *Narrativ* – наратив, *Salientes Sprachgebrauchmuster (sSm)* – типові моделі використання мови:

за М. Кюкельгаузом, 2022:

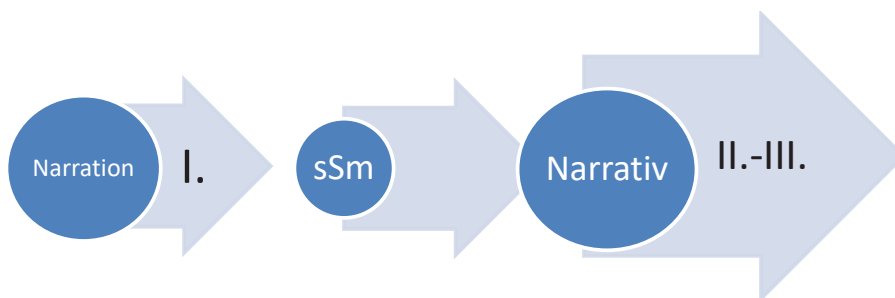

На рисунку поки не показано, що використання типових засобів вираження одночасно активує наратив і, таким чином, викликає певні асоціації, необхідні для творення контексту. Тому цей процес ми можемо показати такою схемою:
за М. Кюкельгаузом, 2022:

Наратив та типові моделі використання мови взаємопов'язані. У цьому разі нарація стає основою, початковим елементом, але наступним кроком у цьому процесі є не трансформація у наратив, а імпліцитний вибір фрагмента або елемента наративу, який, як правило, використовується в певній повторювальній манері, за допомогою чого і створюється оповідь:

за М. Кюкельгаузом, 2022:

Висновки. Отже, є всі підстави зробити висновок про те, що усний наратив сьогодні став предметом вивчення багатьох сучасних гуманітарних наук. Універсальність самої розповіді, або ж наративу, підтверджується студіями відомих вітчизняних та зарубіжних учених, які провадять свої дослідження не тільки у сфері філології, а й є актуальними серед представників багатьох соціально-гуманітарних та природничих дисциплін, як то історія, психологія, правознавство, антропологія та ін. Міждисциплінарність наратології та об'єкта її дослідження – наративу – підтверджується філософською традицією, за якою наративи оприявлюються як механізми організації людського досвіду, локальні в силу історичних шляхів їх сприймання, володіють соціальною інструментальністю та прагматичним потенціалом. У психоаналітичній терапії усні оповіді дають змогу вивчати комунікативно важливі індивідуальні випадки з життя людини для конструювання типових моделей психічних структур. Також необхідно підкреслити лінгвістичний потенціал у дослідженні наративів, які розглядаються як спосіб репрезентації минулого досвіду та є еквівалентами поодиноких мовних актів. У цій же сфері працюють фольклористи та усні історики, проте спільний об'єкт їхніх

досліджень – історії про пережите – стає джерелом для пошуку відповідей на ті чи інші питання в різних площинах: для фольклористів релевантною є сфера антропології культури, де чітко простежуються прояви світогляду та певні типи культур, історики ж шукають відповіді на ті чи інші питання у площині історичного минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Папуша І. *Modus ponens*. Нариси з наратології. Тернопіль : Крок, 2013. 259 с.
2. Лабащук О. Натальний наратив і усна традиція: синтактика, семантика, прагматика : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2013. 320 с.
3. Кузьменко О. Епізод як структурна домінанта фольклорних наративів про Першу світову війну. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-2/14.pdf>.
4. Барт Р. Від твору до тексту (переклад Юрка Гудзя). *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 2001. 832 с.
5. Папуша І. Міжнародна наратологія: проблеми дефініції. *Теорія літератури, компаративістика, україністика: Збірник наукових праць з нагоди сімдесятиріччя доктора філологічних наук, професора, академіка Академії вищої школи України Романа Гром'яка*. *Studia methodologica*. Вип. 19. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 400 с.
6. Єгорова А.В. Теоретико-методологічні засади «нарративного повороту». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2013. Вип. 10. С. 92–95.
7. Lyotard, J.-F. *The Postmodern Condition*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1983.
8. Brockmeier, J. *Autobiography, narrative and the Freudian conception of life history*. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*. 1983. № 4. P. 175–200.
9. Schmid W. *Elemente der Narratologie*, 2. Aufl. (de Gruyter Studienbuch), Berlin/ New York, 2008.
10. Franzosi R. *Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative*. *Annual Review of Sociology*. 1998. Vol. 24. P. 517–554. URL: <https://www.jstor.org/stable/223492>.
11. Lévi-Strauss C. *Structural Anthropology*, trans. Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf, New York : Basic Books, 1963.
12. Labov W., Waletzky J. *Oral Versions of Personal Experience: Three Decades of Narrative Analysis // Special Volume of a Journal of Narrative and Life History*. 1997. Vol. 7.
13. Rusen J. *Narrativity and Objectivity in Historical Studies*. URL: www.ruf.rice.edu/~culture/papers/Rusen.html.
14. Давидюк Л. Наративний дискурс усних неказкових оповідань. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V(39). Issue 143.
15. Гром'як Р.Т. *Літературознавчий словник-довідник*. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.

16. Martínez, M. Erzählen im Journalismus. In : Klein, Christian/Martínez, Martías (Hrsg.) : Wirklichkeitserzählungen. Felder, Formen und Funktionen nicht-literarischen Erzählens. Stuttgart : Metzler, 2009. P. 179–191.

17. Prince G. A Dictionary of Narratology. Lincoln: University of Nebraska Press, 1989, 126 p.

18. Kückelhaus, Marcel : *Narrative aus linguistischer Perspektive. Eine diskus- und korpusanalytische Untersuchung zu sprachlichen Merkmalen und salienten Sprachgebrauchsmustern*. Heidelberg: Universitätsbibliothek Heidelberg (=Hochschulschrift,), 2002.

REFERENCES

1.Papusha, I. (2013). Modus ponens. Essays in Narratology, 259 p.

2.Labashchuk, O. (2013). Natalnyj naratyv i usna tradyciya: syntaktyka, semantyka, pragmatyka [Natal narrative and oral tradition: syntactics, semantics, pragmatics]: monograph. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

3.Kuzmenko, O. (2012). Epizod yak strukturna dominanta folklornyx naratyviv pro Pershu svitovu vijnu [Episode as a structural dominant of folk narratives about the First World War [Electronic resource]. Resume access mode : <https://nz.lviv.ua/archiv/2012-2/14.pdf>. [in Ukrainian].

4.Bart, R. (2001). Vid tvorü do tekstu (perekład Yurka Gudzya) [From the work to the text (translation by Yurko Gudz)]. *Antologiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st* [An anthology of world literary and critical thought of the 20th century.]. Lviv: Litopys. 832 p. [in Ukrainian].

5.Papusha I. (2007). Mizhnarodna naratologiya: problemy definiciji [International narratology: problems of definition]. *Teoriya literatury, komparatyvistyka, ukrayinistyka: Zbirnyk naukovyx prac z nagody simdesyatyrichchya doktora filologichnyx nauk, profesora, akademika Akademiyi vyshhoyi shkoly Ukrayiny Romana Gromyaka* [Literary theory, comparative studies, Ukrainian studies: A collection of scientific works on the occasion of the seventieth anniversary of the doctor of philological sciences, professor, academician of the Academy of Higher Education of Ukraine Roman Gromyak.]. *Studia methodologica*. Vol. 19. Ternopil : *Pidruchnyky i posibnyky* [Textbooks and manuals], 400 p. [in Ukrainian].

6.Yehorova A. (2013). Teoretyko-metodologichni zasady «naratyvnogo povorotu» [Theoretical and methodological principles of the "narrative turn"]. *Naukovyj chasopys Nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova* [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov]. Vol. 9: *Suchasni tendenciji rozvytku mov* [Modern trends in language development]. P. 92–95 [in Ukrainian].

7.Lyotard, J.-F. (1983). *The Postmodern Condition*. Minneapolis : University of Minnesota Press.

8.Brockmeier, J. (1997). Autobiography, narrative and the Freudian conception of life history. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 4, 175–200.

9. Schmid W. (2008). *Elemente der Narratologie*, 2. Aufl. (de Gruyter Studienbuch), Berlin/New York.
10. Franzosi R. (1998). Narrative Analysis – Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative. *Annual Review of Sociology*. vol. 24. P. 517-554. Mode of access : <https://www.jstor.org/stable/223492>
11. Lévi-Strauss C. (1963). *Structural Anthropology*, trans. Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf, New York : Basic Books.
12. Labov W., Waletzky J (1997). Oral Versions of Personal Experience: Three Decades of Narrative Analysis. *Special Volume of a Journal of Narrative and Life History*. Vol.7.
13. Rusen J. *Narrativity and Objectivity in Historical Studies* // Retrieved from www.ruf.rice.edu/~culture/papers/Rusen.html.
14. Davydiuk, L. (2017). Naratyvnyj dyskurs usnyx nekazkovyx opovidan [Narrative discourse of oral non-fiction stories]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, V(39), Issue: 143 [in Ukrainian].
15. Hromyak R. (2006). *Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk* [Dictionary of Literary]. Kyiv : VCz «Akademiya», 752 p. [in Ukrainian].
16. Martínez, Matías (2009). Erzählen im Journalismus. In : Klein, Christian/ Martínez, Matías (Hrsg.) : *Wirklichkeitserzählungen. Felder, Formen und Funktionen nicht-literarischen Erzählens*. Stuttgart : Metzler, 179–191.
17. Prince G. (1989). *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press, 126 p.
18. Kückelhaus, Marcel (2022). *Narrative aus linguistischer Perspektive. Eine diskus- und korpusanalytische Untersuchung zu sprachlichen Merkmalen und salienten Sprachgebrauchsmustern*. Heidelberg: Universitätsbibliothek Heidelberg (Hochschulschrift).

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ МАЛОЇ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ГЖИЦЬКОГО

Тетяна СКУРАТКО

кандидат філологічних наук

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0001-7196-987X

tanyabidov@gmail.com

Алла ПАНАСЮК

кандидат філологічних наук

Тернопільського кооперативного фахового коледжу

вул. Руська, 17, м. Тернопіль

ORCID: 0009-0000-2539-8295

panasukalla@ukr.net

У розвідці досліджено розповідну структуру малої прози Володимира Гжицького в контексті розвитку української прози ХХ ст., окреслено ідейно-тематичну й жанрово-стильову своєрідність прозових творів письменника, показано їхні структурні особливості, охарактеризовано типологічні персонажні групи, указано на автобіографічний характер малої прози автора, досліджено сюжетно-композиційну майстерність митця, розкрито особливості художнього часу і простору малої прози автора як важливого жанрового чинника. Значну увагу зосереджено на характеристиці жанрового розмаїття малих епічних форм Володимира Гжицького, розкриттю концепції особистості автора та її втілення у художній творчості митця. Доведено, що синтез різних родо-жанрових ознак спричиняє виникнення нових жанрових різновидів малої прози у творчості письменника.

Творчість В. Гжицького розглядається в аспекті родо-жанрової динаміки на основі виявлення тенденцій ліризації висловлювання, а також характеру його функціонування у малій прозі письменника. Указано на те, що характерною жанровою своєрідністю прози Володимира Гжицького раннього періоду є його трансформований різновид малої епічної форми – новели й оповідання, у яких митець поєднав їхні жанрові ознаки, наповнивши нову жанрову модель проникливими живописними деталями, лейтмотивами, нюансами у відтворенні переживань, настроїв персонажів. Зауважено, що у творчості митця значне місце відводиться жанру лаконічної, ескізної-етюдної новели, побудованої на емоційній експресії. При цьому відбувається ліризація розповіді, яку веде гомодієгетичний наратор,

інколи ліричний суб'єкт, персонаж-свідок. Саме тому сюжети прозових творів письменника відзначаються динамічною дією, несподіваною розв'язкою, ускладненою композицією.

Окреслено новаторство В. Гжицького у творенні малих прозових жанрів, схарактеризовано єдність стилю автора у творах різних жанрів, розкрито його роль і місце в українському загальнолітературному процесі.

Ключові слова: жанр, мала проза, модернізм, новела, оповідання, поетика, художній дискурс, художній світ.

GENRE ORIGINALITY OF THE SHORT PROSE OF VOLODYMYR GZHYTSKY

Titiana SKURATKO

PhD in Philology

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University*

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0001-7196-987X

tanyabidov@gmail.com

Alla PANASIUK

PhD in Philology

Ternopil Cooperative Professional College

17 Ruska str., Ternopil

ORCID: 0009-0000-2539-8295

panasukalla@ukr.net

The research examines the narrative structure of Volodymyr Gzhytskyi's short prose in the context of the development of Ukrainian prose of the 20th century, outlines the ideological, thematic and genre-stylistic peculiarities of the writer's prose works, shows their structural features, characterizes typological character groups, points to the autobiographical nature of the author's short prose, investigates the plot – the compositional skill of the artist, the features of the artistic time and space of the author's short prose as an important genre factor are revealed. Considerable attention is focused on the characteristics of the genre variety of small epic forms of Volodymyr Gzhytskyi, the disclosure of the concept of the author's personality and its embodiment in the artistic work of the artist. It has been proven that the synthesis of various genre-genre features causes the emergence of new genre varieties of short prose in the writer's work.

The work of Volodymyr Gzhytskyi is considered in the aspect of genre dynamics based on the identification of the tendencies of the lyricization of the statement, as well as the nature of its functioning in the writer's short prose.

It is pointed out that the characteristic genre peculiarity of Volodymyr Gzhitskyi's prose of the early period is its transformed variety of small epic form - novella and short stories, in which the artist combined their genre features, filling the new genre model with insightful pictorial details, leitmotifs, nuances in the reproduction of the characters' experiences and moods. It is noted that a significant place in the artist's work is given to the genre of laconic, sketch-etude short story, built on emotional expression. At the same time, the story is lyricized, which is led by a homodiegetic narrator, sometimes a lyrical subject, a character-witness. That is why the plots of the writer's prose works are characterized by a dynamic action, an unexpected resolution, and a complicated composition.

The scientific article outlines V. Gzhitskyi's innovation in the creation of small prose genres, characterizes the unity of the author's style in the works of various genres, reveals his role and place in the Ukrainian general literary process.

Key words: *genre, short prose, modernism, novella, short story, poetics, artistic world, artistic discourse.*

Постановка проблеми. Сьогодні надзвичайно важливо об'єктивно, по-новому прочитувати творчість письменників радянського періоду, адже їхнє художнє слово було забороненим або тенденційно потрактованим у тоталітарному метакритичному дискурсі. Українська література є «неповною» (за Д. Чижевським) без переосмислення стереотипів тоталітарної епохи, без неупередженого поцінування унікальності творчості замовчуваних мистецьких постатей, що допоможе нашому літературознавству, як зазначала Віра Агеєва, «поступово повернути втрачену пам'ять» [1, с. 5]. У цьому контексті цікавою є думка Дмитра Павличка, який зазначав, що «сьогодні особливо болісно усвідомлювати, що майже всі видання репресованих у 30-ті роки письменників, яким уже пощастило з'явитися, мають серйозні пропуски, недогляди, бліді передмови, де найважливіше замовчується і спотворюється, а замовчування – форма спотворення історії» [2, с. 13]. Через це «реабілітація проскрибованого українського художнього слова 20–30-х років потребує уважного вивчення. Це справа примноження нашого духовного багатства» [2, с. 14].

Саме тому в контексті сучасних постколоніальних літературознавчих студій актуальним є звернення до творчого доробку В. Гжицького, який намагався донести до читача, що українці – нація індивідуальна, неповторна, заслуговує на повагу і має право на незалежність, власний культурний розвиток з урахуванням її історико-національних особливостей. Твори письменника привертають увагу правдивістю змалювання обставин і характерів, проникненням у психологію персонажів, точністю та зримістю деталей, а також художнім розкриттям і утвердженням таких моральних рис людини, як гідність, совість, відповідальність, патріотизм. Ключовою ідеєю прози митця є гуманізм. Тема відродження людини й України проходить яскравою ниткою крізь усю творчість письменника.

Прозовий доробок В. Гжицького є важливою, однак малодослідженою сторінкою на тлі складних літературних та історико-політичних перипетій ХХ ст.

Офіційна цензура таврувала у його творах усе, що не вписувалося в канони соцреалізму, закидаючи авторові партійну млявість, націоналізм, змушувала митця переробляти твори.

Творчість В. Гжицького, зважаючи на довгу заборону його творчості, лише схематично окреслена у працях І. Дорошенка, М. Новицького, М. Плісецького, Л. Тимошенко, А. Халімончука, С. Шаховського. Серед сучасних дослідників творчості митця варто назвати М. Левченко, Р. Лубківського, В. Мельника, А. Михайлову, М. Ониськіва, І. Приходько, Л. Романенка, Л. Сеника, М. Ткачука. Відрадно, що сьогодні творчість В. Гжицького повертається до українських читачів із забуття. У цьому контексті заслуговують на увагу нові дисертаційні праці щодо творчості митця А. Панасюк та Ю. Волощук. Варто зазначити, що окремі праці, присвячені творчості В. Гжицького, виходячи з радянського канону є надмірно ідеологізованими і потребують науково-творчого переосмислення. Також поки що немає комплексного монографічного дослідження творчого доробку В. Гжицького.

Тож зазначимо, що і сьогодні твори В. Гжицького є непересічним мистецьким явищем доби «Розстріляного відродження» і вагомим внеском в естетичну думку України. Багато порушених автором питань у складні 20–30-ті роки ХХ ст. не втратили своєї актуальності. Отже, на нашу думку, дослідження періоду українського модернізму неможливе без детального опрацювання прозової спадщини В. Гжицького.

Мета статті. Метою наукової праці є систематизація жанрової своєрідності малої прози В. Гжицького, з'ясування її проблематики, що дає розуміння складнощів доби тоталітаризму, катастрофічних наслідків радянської політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська мала проза 20–30-х років ХХ ст. була різнобічною та суперечливою і, за словами І. Денисюка, «виявила надзвичайну оперативність. В українській літературі форми малої прози стають на початку ХХ ст. провідними і досконало витонченими» [3, с. 110]. На теренах Західної України яскравими представниками малої прози того часу були О. Бабій, В. Бобинський, М. Ірчан, К. Поліщук, У. Самчук, В. Гжицький. У цій когорті митців яскраво виділявся уродженець Теробовлянщини Володимир Зенонович Гжицький (учень Василя Пачовського) – талановитий, видатний український письменник, публіцист, перекладач, мемуарист, член літературної організації «Західна Україна», людина великої внутрішньої волі, якої не зламали десять років заслання у виправно-трудовому таборі у Республіці Комі. Уважаємо, що саме Володимир Гжицький зумів розширити жанровий репертуар західноукраїнської малої прози вже на етапі її становлення (1914–1922 рр.), коли вона ще не була ідеологічно поділеною, але заявила про себе низкою цікавих, політично актуальних і гострих творів. «Її зачинателі шукали теми, свого героя у буремній дійсності, у боях із ворогом західноукраїнського люду, інтереси якого обстоювали й захищали. Не все вдавалося їм, часом підводили пошуки форми, художня недосконалість, але надихані великими ідеями часу, вони все ж впливали на читача», – зазначає М. Дубина [4, с. 19].

Характерною жанровою своєрідністю прози В. Гжицького раннього періоду є його трансформований різновид малої епічної форми – новели й оповідання, у яких митець поєднав їхні жанрові ознаки, наповнивши нову жанрову модель проникливими живописними деталями, лейтмотивами, нюансами у відтворенні переживань, настроїв персонажів. Цікавими є і його етюди («Петрикові чорногузи» (1966) – чотирнадцять етюдів про птахів). А також у його творчості з'являється жанр лаконічної, ескізної-етюдної новели, побудованої на емоційній експресії. При цьому відбувається ліризація розповіді, яку веде гомодієгетичний наратор, інколи ліричний суб'єкт, персонаж-свідок. Тому сюжети прозових творів письменника відзначаються динамічною дією, несподіваною зміною настроїв, неочікуваною розв'язкою, тематичною багатоплановістю, самоаналізом героя, ускладненою композицією. Вражають його малі прозові твори і напруженістю сюжету, оголеністю почуттів, експресивністю. Часто відчувається, що оповідачем є людина з важкою долею, людина, що пройшла крізь життєву бурю, адже і життєва стежка В. Гжицького була тернистою: митець був змушений розійтися із коханою дружиною Марією, відбувши покарання, він лише на схилі літ мав змогу повернутися на рідну землю (заарештований 38-літнім, а в Україну зміг повернутися, коли мав уже 61 рік).

1923–1932 рр. – активний, піковий період становлення і розвитку малої епічної форми. Зазначимо, що на перший план вийшли новела та оповідання, які були зрозумілі читачам. Саме ці два жанри стають домінуючими у ранній період творчості В. Гжицького. Автор вдається до засобів часової умовності, непослідовного історичного розвитку, окремі події змальовує ескізно, опускаючи проміжні історичні етапи (збірка оповідань «Цісарське право» (1931) [5]). У малих прозових жанрах митець часто звертається до суспільно-соціальних, етико-моральних проблем, що поєднує його творчість із практикою О. Кобилянської, В. Стефаніка, І. Франка, М. Черемшини, Л. Мартовича, для яких характерними були експресіоністська та імпресіоністична манера письма, глибокий психологізм, емоційна насиченість образу, напруга людських почуттів, несподіваний фінал. Зазначимо, що Володимир Гжицький у малій прозі розвивав традиції своїх попередників у галузі жанрології.

У творах 20–30-х років В. Гжицький переважно звертався до тем із життя Західної України – «моєї поневоленої, далекої, коханої батьківщини», як писав він у новелі «Могікани». У річищі художнього дискурсу того часу прозаїк акцентував увагу на злидарюванні західноукраїнської селянської бідноти («Родина Струсів» (1978)), відтворив картини жорстокої польсько-шляхетської пацифікації («Погоня» (1978)).

Тож, проаналізувавши малу прозу Володимира Гжицького, виокремимо три ключові жанри: оповідання (твори для дітей) «Комашина громада» (1926), «Колібри» (1964), «Казка» (1978), «Поєдинок» (1978), «Ведмедик» (1978), «Дрімлюга» (1978), «Дика качка» (1978), «Земляк» (1978); новелістичне оповідання («Цісарське право» (1928)) та новели: «Бунтар» (1923), «Спомин» (1926), «Трясовина»

(1927), «Кам Кабир» (1928), «Індіян» (1928), «Злодій» (1928), «Ларивон» (1929), «Могікани» (1929), «Лось» (1956), «Маланка» (1970), «Онуфрій Дума» (1970), «Побачення» (1970), «Родина Струсів» (1978), «Погоня» (1978). Варто зазначити, що серед малих прозових жанрів у творчому доробку митця раннього періоду домінуючою є новела.

Зазначимо, що окремі малі прозові твори В. Гжицького важко жанрово окреслити, оскільки вони за жанровими ознаками тяжіють то до оповідання, то до новели. Зауважимо, що Іван Денисюк такий процес, коли один жанр неможливо відрізнити від іншого через їхню спорідненість, називає трансформацією або концентрацією: «Багатоманітність новелістичних структур підпорядкована двом взаємопов'язаним і, здавалось би, амбівалентним тенденціям: концентрації і розкнутості в природі жанрової структури» [3, с. 149]. Отже, у доробку В. Гжицького 20–30-х років найповніше функціонували новела та новелістичне оповідання, які на жанротворчому рівні є надзвичайно близькими.

Осмилюючи функції та призначення оповідання й новели, В. Гжицький створив трансформований різновид малої епічної прози – новелістичне оповідання, за словами І. Денисюка, «гібрид різних прозових форм» [3, с. 206]. Адже на початку століття «у малій прозі відчувається намагання дещо почерпнути з великих форм прози» [3, с. 206]. Цей аспект простежується у «Цісарському праві» (1928) [5] В. Гжицького, саме воно є «новелістичним оповіданням», у якому органічно поєднано жанрові ознаки оповідання та новели, що було характерним для української літератури початку ХХ ст. («Жебрачка» Т. Бордуляка, «Гуси» О. Авдіковича, «На нові гнізда» В. Потапенка). Йдеться про спільні тенденції українського письменства з естетичними явищами світових літератур. «Спостерігається тяжіння до чіткішої дефініції жанрів, зростає культура підзаголовків, множаться різновиди малої прози» [3, с. 213]. Автор пише не просто оповідання, а новелізує його у дев'ятьох частинах. Митець, зображуючи звичаї, події того часу, акцентує увагу на гостроті фабули, характеротворенні, внутрішньому світові людини, її переживаннях. В. Гжицький ніби накладає ці два окремі жанри, і в результаті виділяється новий жанровий різновид – новелістичне оповідання.

Тож характерною жанровою своєрідністю творчості В. Гжицького є його трансформований різновид малої епічної прози – новелістичне оповідання, у якому автор поєднав ознаки жанру оповідання і новели, а результатом став новий жанровий різновид твору, що характеризується проникливими живописними деталями, лейтмотивами, нюансами у відтворенні переживань, настроїв персонажів. При цьому відбувається ліризація оповіді, яку веде гомодієгетичний наратор, інколи ліричний оповідач. Тому сюжети прозових творів письменника відзначаються динамічною дією, несподіваною розв'язкою, ускладненою композицією.

Більшість прозових творів малого жанру, написаних В. Гжицьким у 20-х роках ХХ ст., увійшла до збірки «Цісарське право» (1931) [5], назву якій дало одноіменне оповідання, адже «взаємодія новелістичних, нарисових і романних текстів, певний симбіоз епіки були доволі поширені в українській літературі, починаючи

з другої половини 20-х років ХХ ст.» [6, с. 306–307]. Зображуючи свого країнина-земляка, новеліст окреслив його характер як непересічної особистості, а головне – він змальовував динаміку характерів навіть у такому «необ’ємному» жанрі, як новела.

Тематика новел митця звернена до минулого і сучасного життя галичан. Прозаїк відтворював їхні радощі і страждання, світлу віру і безнадію («Бунтар» (1923), «Трясовина» (1927), «Злодій» (1928), «Індіян» (1928), «Ларивон» (1929), «Могікани» (1929) тощо). Так постає образ його батьківщини, яка тоді перебувала під владою панської Польщі. Саме тому з дев’яти творів збірки сім відтворюють узагальнені картини життя народу та його краю, ностальгічні нотки за яким пронизують художній наратив новел. Тут він знаходить у знайомому щось незнайоме, непомічене ніким, відкриває в людині її неповторну душу, яка завжди прагне розкритися. Як і його вчителі, В. Гжицький у художній дискурсивній практиці був вірний реалістичному способу моделювання світу й людини, але впроваджував модерністську, новітню техніку наративу, вдаючись до імпресіоністичної поетики, виразної деталі, метафори, яскравого епітета, щоб об’ємно намалювати картину.

В. Гжицький постає перед читачем надзвичайно уважним до деталей, наприклад часто у його малих прозових жанрах ідейний зміст захований у підтексті, а назва твору є символічною. Так, промовистими були назви творів митця, які часто мають екзотичне, неукраїнське походження («Індіян» (1928), «Кам Кабир» (1928), «Могікани» (1929)). Також у В. Гжицького важливими чинниками характеристики літературних типів є діалог, монолог, самохарактеристика, а важливу естетичну функцію у художньому світі творів митця відіграють пейзажі, картини яких увиразнюються, психологізуються за допомогою світлових ефектів, кольористики, художньої деталі, відчуттів і настроїв оповідача. Так, у малих прозових жанрах В. Гжицький часто виділяє одну яскраву деталь, співзвучну чи контрастну з душевним станом персонажа, тим самим психологізуючи оповідь, відводячи важливу роль психологічному аналізу та майстерному художньому відтворенню внутрішнього світу героя. Це дає можливість глибоко розкрити переживання, майстерно поєднати реальність і художній вимисел, інтригувати читача несподіваними поворотами сюжетної дії.

Використовуючи елементи імпресіоністичної поетики (гра світлотіней, семантика кольору, звукові навантаження тощо), наратор Гжицького відтворює враження і почуття персонажа, ємно моделює його внутрішній світ, гнучко вдаючись до зображальності, що служить важливим художнім елементом поетики, яка поєднує триєдині чинники: філософський, психологічний та естетичний. У контексті останнього художні картини Володимира Гжицького наповнені закоханістю у все природне, рідне, земне. Ця любов має витoki у дитинстві (любов до природи, рідної землі, людей праці). Природа в автора антропоморфна, тому людина до неї ставиться, як до собі рівної, як до живої. У такий спосіб новеліст розв’язує проблему добра і зла у світі, утверджуючи думку, що порушення рівноваги у просторі природи призводить до нещастя і дисгармонії. У цьому контексті

вражає опис природи у новелі «Лось»: «Довкола панувала могильна біла тиша, немов земля вся канула в небуття. Тайга зацімліла від крижаної стужі; окам'яніло небо, поблідли зорі, і місяць зупинився у своєму поході, прислухаючись до глибокої тиші» [7, с. 5–6]. Вражає і психологізація оповіді: «Від того гуркоту, здавалось, сонце померкло, природа завмерла в очікуванні, немов і потік зупинився. У першу мить лосик застиг на місці, потім тривожно оглянувся і, опам'ятавшись, помчав своїми слідами до того місця, де залишив матір. Вона бігла йому на зустріч. З розширеними від переляку очима, роздутими ніздрями, перескакуючи через бурелом і сушняк, грізно форкаючи, летіла, мов птах, мов вихор. Переляк матері передався йому, і він побіг за нею у глиб тайги» [7, с. 6]. Реципієнт наче відчуває переляк і весь страх молоденького лосика від пострілів. Також зазначимо, що автор дуже тонко відчуває багатобарвність народної розмовної мови, її красу і великі можливості. Він уміє відтворити найвище психологічне напруження героя, примусити читача затремити від хвилювання.

Можемо впевнено констатувати, що В. Ѓжицький утверджує у своїй творчості модерністську стильову манеру письма, застосовуючи традиційну й модерну сюжетно-композиційну організацію творів. Зазначимо, що композиційно мала проза В. Ѓжицького є складною, характеризується модерністськими прийомами, оскільки наповнена часо-просторовими зміщеннями, ретроспекціями, видіннями і візіями.

Як і Г. Косинка та В. Стефанік, В. Ѓжицький дотримувався принципів лаконічності, стислості письма, ємності думки, відсутності авторських коментарів. Його новелам притаманні естетична виразність художньо-композиційних елементів (події, пейзажної деталі, художнього стану), гра словом, що спостерігаємо у новелі «Помста»: «Смерть перед очима стала ближче, ніж учора. З відчаю ведмідь кидається напролом уперед, бо назад нема вороття, ззаду наступає море вогню. Дим виїдає очі. Вітер несе його цілі хмари, дихати немає чим. Ще хвилина, і він задихнеться. Знову біжить, коли раптом із диму виринає постать жінки. Побачивши звіра, вона несамовито кричить і замахується чимсь блискучим. Але ведмідь не чекає удару, валить жінку на землю, рве зубами її горло і з закривавленою пащею тікає туди, де ще немає диму, гнаний панічним жахом перед пострілами, людьми, вогнем...» [8, с. 37]. Характерно, що В. Ѓжицький, як і В. Стефанік, ототожнював себе зі своїми героями, виявляв просту людину села не лише у винятковій, екстремальній ситуації, а й у хронічній, максимально розкриваючи при цьому зболену душу мужика, знедолену людину, що перебуває на межі життя і смерті. У малій прозі В. Ѓжицького, як і у новелістиці В. Стефаніка, спостерігаємо, що конденсацією страждань своїх героїв та зболеним співчуттям до них автор розмикає час і простір, беручи вічні теми, завжди актуальні проблеми, прозаїк їх художньо узагальнює, виводячи болі та пережиття простої людини на рівень загальнолюдських.

Уважаємо, що специфіка малих прозових жанрів В. Ѓжицького базується на домінантних жанротворчих чинниках, які окреслилися в результаті його художніх шукань, що відбувалися у складний час суспільного життя, у час, коли до

митців слова застосовувалися сталінські репресивні методи. Зазначимо, що характер художніх шукань автора має яскраво виражений національно-експериментальний колорит, що засвідчують його твори, адже Володимир Гжицький завжди своїх персонажів змальовує у річищі гуманізму, що йшло в розріз із соціалістично-реалістичним методом.

Важливо, що у центрі твору наратор-усезнавець завжди ставить не подію, а людину як виразника складної політичної та об'єктивної реальності. Важливими жанротворчими чинниками є аналепсис (повернення в минуле), домінування гетеродієгетичного наративу та показ людських почуттів у триєдиному вияві: до людини, до Батьківщини та інших національностей. Малі прозові твори письменника часто містять елементи ліризму, драматизму, романтики та автобіографії. Важливу естетичну функцію у змалюванні психіки персонажа відіграє пейзаж, який часто змінюється завдяки різним світловим ефектам, порам доби, настроям оповідача.

В. Гжицький не намагається епічно широко показати чи описати якісь події або деталі, навпаки, він виділяє одну яскраву деталь, співзвучну чи контрастну з душевним станом персонажа. Важливу роль при цьому відіграють психологічний аналіз та його художнє відтворення, що допомагає митцеві проникати у внутрішній світ персонажів. Це дає можливість глибоко розкрити їхні переживання, майстерно поєднати реальність і художній вимисел, інтригувати читача несподіваними поворотами сюжетної дії. Використовуючи елементи імпресіоністичної поезики, наратор Гжицького по-новаторськи відтворює враження і почуття персонажа, його складний внутрішній світ.

Отже, продовжуючи традиції поезики і стилю В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Яцківа, Є. Ярошинської, Ю. Яновського, Г. Косинки, М. Хвильового (лаконізм, мінорний настрій, потік свідомості, проблема «зайвих людей», імпресіоністичні образи, схильність до мовних нововведень, психоаналіз соціальних явищ, напружений момент у душі героя, уведення у сюжетну канву екзотичних елементів, топосів, використання мандрівної тематики), В. Гжицький створює новели нового типу з особливим видом структурування світу, спрямованого на відтворення внутрішнього світу персонажів. Їх аналіз засвідчує наявність мотивів та образів, які мають філософський характер, зумовлюючи пошук відповідей на вічні питання: про сенс життя і смерті, покори і бунту, добра і зла, свободи і духовного рабства, любові і ненависті, самотності й віри. Дослідження особливостей стильової палітри новелістики В. Гжицького показує, що головними чинниками її жанрової модифікації є такі явища, як стильовий синтез фольклорного та літературного образотворення (що є чинником стильової еволюції), перекодування образів, психологізм. Важливо наголосити, що окремі новели митця із сильним ліричним струменем («Спомин», «Трясовина») наближаються до безфабульних новел, зокрема Є. Гуцала (збірки «Хустина шовку зеленого» (1966), «Запах кропу» (1969)). Імпресіоністичне образотворення В. Гжицького позначене яскравою метафоричністю з елементами «потіку свідомості», «дитячим» баченням світу. Саме система епітетів, порівнянь, «промовистих» назв і прізвищ та їх

синтез у складній ієрархії зумовлюють ускладнену і глибинну метафоричність, яка пронизує структуру образів. Звідси і полісемантика зображуваного.

Таким чином, мала проза митця відзначається ускладненими формами усно-розмовного мовлення, цілісними, завершеними образами, документальною точністю факту, філософськими узагальненнями, глибокою психологізацією, здатністю одиничне підносити до всезагального. Як наслідок, мала проза В. Гжицького поєднує у собі триєдині виміри художнього світу: філософський, психологічний та естетичний.

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проза В. Гжицького відображає літературну ситуацію цілої епохи в Україні (1920 – початок 1970-х років) з її втратами та здобутками, ідейністю та стильовою парадигмою.

У малій прозі В. Гжицького виявляється уміння митця розкрити творчий задум так, що ідеї не нав'язуються автором у сентенціях, а випливають із логіки й атмосфери оповіді. Тобто наратор не пропагує моральні чесноти, а залучає читача до активного сприймання порушених проблем, спонукаючи реципієнта до роздумів і відповідних висновків.

Отже, мала проза В. Гжицького є яскравим зразком модерного письма, непересічним літературним явищем, яскравим мистецьким полотном доби і вагомим внеском в естетичний дискурс України. Окреслені у творах митця малих прозових жанрів національні, соціальні, моральні проблеми не втратили своєї актуальності.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні жанрової своєрідності великої прози митця, висвітленні форми авторської свідомості у повістевому дискурсі письменника, розкритті жанрової матриці романістики автора, адже системне дослідження історії розвитку української літератури неможливе без детального вивчення різножанрової прозової спадщини В. Гжицького.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ : Наукова думка, 1994. 160 с.
2. Павличко Д. Біля мужнього світла. Київ : Рад. літературознавство, 1988. 330 с.
3. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. Львів : Академічний Експрес, 1999. 280 с.
4. Дубина М. Проблеми становлення й тенденції розвитку малої прози Західної України (20–30-ті роки XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ, 1997. 50 с.
5. Гжицький В. Цісарське право. Оповідання. Харків ; Одеса : Державне видавництво України, 1931. 201 с.
6. Бровко О. Новела в структурі української прози: модифікації та функції : монографія. Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. 400 с.
7. Гжицький В. Лось. Оповідання. Львів : Каменяр, 1966. 33 с.
8. Гжицький В. Помста. Оповідання. Львів : Каменяр, 1960. 58 с.

REFERENCES

1. Aheieva V. (1994) *Ukrainska impresionistychna proza* [Ukrainian impressionistic prose]. Kyiv: Naukova dumka, 160 s. [in Ukrainian].
2. Pavlychko D. (1988) *Bilia muzhnoho svitla* [Near the brave light]. K.: Rad. literaturoznavstvo. 330 s. [in Ukrainian].
3. Denysiuk I. (1999) *Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – poch. XX st.* [The development of Ukrainian short prose in the 19th century – beginning 20th century]. Lviv: Naukovo-vydavnyche tovarystvo «Akademichnyi Ekspres», 280 s. [in Ukrainian].
4. Dubyna M. (1997) *Problemy stanovlennia y tendentsii rozvytku maloi prozy zakhidnoi Ukrainy (20–30-ti rr. XX st.)* [Problems of formation and development trends of short prose of Western Ukraine (20-30s of the XX century)]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura». Kyiv [in Ukrainian].
5. Gzhytskyi V. (1931) *Tsisarske pravo. Opovidannia* [Imperial law. Story]. Kharkiv-Odesa: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 201 s. [in Ukrainian].
6. Brovko O. (2011) *Novela v strukturi ukrainskoi prozy: modyfikatsii ta funktsii: monohrafiia*. Derzh. zakl. «Luhan. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka» [Novel in the structure of Ukrainian prose: modifications and functions: monograph. Govt. closing «Luhan. national Taras Shevchenko University»]. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 400 s. [in Ukrainian].
7. Gzhytskyi V. (1966) *Los: Opovidannia* [Moose: Stories.]. Lviv: Kameniar, 33 s. [in Ukrainian].
8. Gzhytskyi V. (1960) *Pomsta: Opovidannia* [Revenge: Stories]. Lviv: Kameniar, 58 s. [in Ukrainian].

ПОНЯТТЯ «ІСТОРИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ» У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Ольга СОБЧУК

аспірантка

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0009-0008-9828-2048

olia171999@gmail.com

Стаття присвячена вивченню поняття історичного детективу у сучасному літературознавстві. У статті тлумачимо, що історичний детектив є літературним жанром, у якому події, персонажі та сюжет розгортаються в історичному контексті. Описано та проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних дослідників з питань становлення та розвитку історичного детективу як літературного жанру. На основі цього розкрито, що він поєднує дослідження та вивчення подій минулих епох зі складними детективними сюжетами. Проведено аналіз взаємодії історії та детективної літератури. Розглянуто, як цей жанр впроваджує історичні факти в художній текст та взаємодіє із сучасністю. Встановлено, що історичний детектив виявляється не лише цікавим літературним жанром, а й важливим джерелом для дослідження культурно-історичного та соціального контексту епохи, в якій він розгортається. Звернено увагу на можливості «історизації» детективної літератури. Показано, що детектив є інструментом, який допомагає автору осмислювати стан суспільства через розкриття злочину. Схарактеризовано, що історичний детектив завжди містить елемент пасеїзму та є схильним до ескапізму. Зауважено, що дослідження включають у себе аналіз структурних елементів історичного детективу, таких як сюжет, персонажі (сищик, суспільство), атмосфера, історичні або псевдоісторичні матеріали (щоденники, листи, газетні замітки) та виявлення підходів до визначення цього жанру. Продемонстровано, що в історичних детективах переважно виокремлюється два періоди: радянський та передвоєнний. Зауважено, що історичний детектив не є простим поєднанням «детективу» та «історії», позаяк події описуються чітко й правильно. Схарактеризовано роль розвитку культурного та освітнього потенціалу читачів у процесі читання історичних детективів. Підкреслено доцільність та перспективність знайомства молодого покоління із жанром історичного детективу, що сприятиме активному вивченню минулого та розвитку його історичної свідомості. Окреслено вплив детективу на сприйняття минулого у сучасному суспільстві та визначено нові перспективи дослідження у цьому напрямі.

Ключові слова: *детектив, жанр, історичний детектив, персонаж, сюжет, автор, структура детективу, масова література.*

THE CONCEPT OF HISTORICAL DETECTIVE IN MODERN LITERATURE

Olha SOBCHUK

Postgraduate Student

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0009-0008-9828-2048

olia171999@gmail.com

The article is devoted to the study of the concept of historical detective in modern literary criticism. The article interprets that the historical detective story is a literary genre in which events, characters and plot unfold in a historical context. The scientific works of Ukrainian and foreign researchers on the formation and development of the historical detective as a literary genre are described and analyzed. Based on this, it is revealed that it combines research and study of events of past eras with complex detective stories. The analysis of interaction of history and detective literature is carried out. It considers how this genre introduces historical facts into the artistic text and interacts with modernity. It is established that the historical detective turns out to be not only an interesting literary genre, but also an important source for the study of the cultural, historical and social context of the era in which it unfolds. Attention is drawn to the possibility of “historization” of detective literature. It is shown that the detective is a tool that helps the author to comprehend the state of society through the disclosure of a crime. It is characterized that the historical detective story always contains an element of passeism and is prone to escapism. It is noted that studies include the analysis of structural elements of the historical detective, such as the plot, characters (detective, society), atmosphere, historical or pseudo-historical materials (diaries, letters, newspaper notes) and the identification of approaches to the definition of this genre. It is demonstrated that historical detectives mainly distinguish two periods: Soviet and pre-war. It is noted that the historical detective is not a simple combination of “detective” and “history”, as events are described clearly and correctly. The role of development of cultural and educational potential of readers in the process of reading historical detectives is characterized. The expediency and prospects of acquaintance of the young generation with the genre of historical detective were emphasized, which will contribute to the active study of the past and the development of their historical consciousness. The influence of the detective on the perception of the past in modern society is outlined and new prospects for research in this direction are determined.

Key words: *detective, genre, historical detective, character, plot, author, detective structure, mass literature.*

Постановка проблеми. Аналіз поняття історичного детективу, на нашу думку, дозволяє опанувати, як жанр детективної літератури взаємодіє з культурною динамікою, соціокультурними аспектами суспільства і як це може впливати на

розвиток літературознавства та формування історичної свідомості. Має рацію А.А Кокотюха, що історичний детектив став одним із найяскравіших трендів сучасної гостросюжетної літератури. Популярність цього жанрового різновиду можна пояснити інтерференцією двох тенденцій: посиленого інтересу до національного минулого і прагнення вітчизняних авторів опанувати модні формули кримінальної прози [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками значно посилюється теоретичне осмислення жанру детективу. Аналіз літературознавчих праць дав змогу виокремити ключові напрями дослідження жанру детективу, такі як: жанр історичного детективу (Н.Н. Валуська, О.С. Колесник, І.В. Чорний, О.Д. Харлан та інші), специфіка жанру англійського історіографічного роману кінця ХХ – початку ХХІ ст. (О.С. Бойніцька), ретродетектив у сучасній українській та європейській літературі (С.В. Жигун, Л.Р. Лукіна, С.О. Філоненко, О.Д. Харлан та інші), розвиток детективного жанру у світовій літературі (Ж.Б. Бабяк, Л.М. Ромас, О.В. Рудюк, О.З. Перенчук та інші), український жіночий детектив (Т.М. Гуляк, А.М. Землянський, А.К. Титюк, С.О. Філоненко та інші).

Мета статті полягає у розкритті поняття історичного детективу у сучасному літературознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи із ХХ ст., коли у детективній літературі почали формуватись різні піджанри, історичний детектив зацікавив багатьох письменників. З кожним новим твором жанр розвивався, а кількість читачів, які вимагали нових вражень, лише зростала. Це сприяло еволюції розвитку історичного детективу. В останні десятиліття він є одним із популярних жанрів літератури. Читацький інтерес до жанру історичного детективу, на думку О.С. Колесник, зумовлений, по-перше, «бажанням людей дізнатися більше про минуле як власного народу, так і інших етносів та націй», по-друге, «у ХІХ та ХХ ст. детектив здебільшого був пов'язаний з осмисленням актуального для автора та реципієнта стану суспільства та міг містити елементи конструктивної соціальної критики» [2, с. 23].

Методологічно вагомим для нас є твердження О.Д. Харлан: «Історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [3, с. 164].

Питання поняття історичного детективу порушує й О.С. Колесник, увиразнюючи це як текст, у якому діють одночасно вигадані персонажі та справжні історичні особи. Більше того, подія, навколо якої розвивається сюжет, обов'язково є реальною, тому автору слід добре розумітись на культурних, соціальних, економічних та політичних аспектах життя певного етносу та періоду у часі. погоджуємось з тим, що історичний детектив не є простим поєднанням «детективу» та «історії», позаяк події описуються чітко й правильно. Вважаємо за доцільне підкреслити таку думку О.С. Колесник, оскільки припускається, що детективний жанр зазнав «історизації». Підґрунтям цьому вважає прагнення суспільства вивчити минуле. Крім цього, у ХІХ–ХХ століттях детектив був інструментом, з допомогою якого автор осмислював стан суспільства, використовуючи часто елементи конструктивної соціальної критики. Водночас відчутними ставали ознаки

романтизму реального світу, життя в якому для читача ставало простішим та цікавішим. О.С. Колесник підтримує думку, що історичний детектив завжди містить елемент пасеїзму, роль якого полягає у замилюванні привабливим світом, якого вже не існує. Підсумовує це все тим, що цей жанр є схильним до ескапізму, втечі від некомфортного сьогодення до іншого часу та простору [4].

У сучасних літературних студіях історичний детектив розглядається як жанр літератури, де події, персонажі та сюжет розгортаються в історичному контексті. Він поєднує розвідку, розкриття та вивчення минулих подій зі складними детективними сюжетами, що приваблюють читачів своєю загадковістю та детальністю. Водночас варто підкреслити, що історичний детектив має свою унікальну специфіку, яка вимагає особливого підходу до структури та композиції твору. Структура історичного детективу відрізняється від класичних детективних романів. Зазвичай вона включає два основних плани – сучасний та історичний. Події у сучасному плані, як правило, пов'язані з дослідженнями або розслідуванням діяльності головного героя. Сюжетний розвиток проходить паралельно з розкриттям минулого плану, де відбуваються історичні події, що мають прямий або дотичний вплив на теперішність. Така структура стимулює інтерес читача та забезпечує йому вдвічі більше загадкових сюжетних ліній. Погоджуємось, що класичні елементи детективу, у якому розкривається таємниця, зазвичай пов'язані зі злочином [5, с. 163].

Аналіз творів засвідчує, що один з ключових аспектів історичного детективу – це його прив'язка до певного історичного періоду та місця, які визначають атмосферу й автентичність твору. Його специфіка полягає в контекстуалізації подій у певних історичних епохах. Дотримання історичної достовірності є одним з ключових аспектів. Автори, що працюють у цьому жанрі, зобов'язані детально досліджувати період, у якому розгортається дія, та дотримуватися історичних фактів. Це ставить письменника перед викликом поєднати дію сюжету з історичною реальністю. Важливо, щоб подання часу і місця були вірогідними та основаними на детальному дослідженні. Крім цього, дискусійні питання виникають у теоретиків літератури щодо наявності обов'язкового жанрового елементу – присутності історичних осіб у творі. Сищик може бути фікційним детективом, але його розслідування і взаємодія з реальними історичними персонажами створюють особливу динаміку. Важливим аспектом у такому випадку є достовірність та правдоподібність подання характерів.

Огляд праць показує, що одним з головних елементів історичного детективу є також його поєднання з реальними історичними подіями. Акцентуємо увагу, що ці події повинні представляти точно та детально. Реальність історичних фактів підкріплює атмосферу твору і робить його більш переконливим. Детективний сюжет в історичному детективі так само відіграє важливу роль, тому що розкривається у процесі розслідування детективом, який стикається зі складними ситуаціями та загадками. Саме тому цілком погоджуємось, що в історичному детективі звичайно багато уваги приділяється опису історичного інтер'єру, звичаїв і побуту того часу, необхідною є присутність відомих історичних фігур [6, с. 126]. Щоб занурити читача в атмосферу епохи, що описується, переконати в достовірності того, що відбувається, автори використовують різні історичні або псевдоісторичні матеріали: щоденники, листи, газетні замітки.

У становленні історичного детективу чільне місце належить розвитку культурного та освітнього потенціалу. По-перше, він дає можливість вивчення історії через захоплюючі та реалістичні історії. По-друге, читачі можуть зануритися в життя минулих епох, відкриваючи для себе таємниці та інтриги, пов'язані з історичними періодами. Крім того, історичний детектив допомагає викликати інтерес до вивчення історії у широкому колі читачів, зокрема, серед молоді. Завдяки цьому жанрові можна підштовхнути молоде покоління до активного вивчення минулого та розвивати їх історичну свідомість.

Вважаємо цікавим твердженням учених те, що, бажаючи подолати літературну неповноцінність детективу і дещо пожвавити сюжет, автори намагаються поєднати його з історичним, психологічним чи будь-яким іншим жанром, вони забирають оповідь від суті, отримуючи в результаті замість детективу щось інше під назвою «псевдодетектив» [7].

Історичний детектив, на відміну від детективу, пов'язаного із сучасністю, передбачає більш активний діалог з текстами попередніх культур, минуле в ньому реконструюється з відомих літературних і документальних текстів і меншою мірою з власне історичних досліджень і архівних матеріалів. Причому, звернувшись до слів Р. Вінкса, відзначимо, що сучасні історичні твори трохи відхилилися від своєї першооснови, тому «розглядати детектив як історію так само приємно, як і розглядати історію як детектив; зараз розповідачі повертають історію до її джерел, що має позитивний вплив як на детектив, так і на історичне оповідання» [8, с. 10].

Проблема детективного жанру літератури перебуває у колі інтересів Я.О. Бригадира. Дослідник визначає, що для історичних детективів властива наявність історичного конфлікту, у руслі якого й розвивається детективна інтрига (прикладом, історичні детективи «Червоний» чи «Київські бомби» А.А. Кокотюхи) [9, с. 107]. Центр уваги переноситься з історії, висвітленої через долю окремої людини, що властиво історичному детективу.

Цікаві матеріали подані у статті «Кривавий водевіль на палубі: формула історичного детективу в романі Ірен Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки» С.О. Філоненко. Дослідниця визначає, що тематично в історичних детективах панують два періоди: це недалеко радянські часи, як-от у детективному романі Андрія Кокотюхи «Таємне джерело», та початок ХХ століття, існування України у складі Російської та Австро-Угорської імперій. У передвоєнний і передреволюційний час дія відбувається в романах Владислава Івченка «Найкращий сищик імперії на службі приватного капіталу», «Найкращий сищик імперії на Великій війні», «Найкращий сищик і падіння імперії», детективах Андрія Кокотюхи «Адвокат із Личаківської», «Привид із Вислової», збірці Богдана Коломійчука «Таємниці Єви» та в романі Ірен Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки». С.О. Філоненко також вважає, що «історичні детективи картографують простір криміналу, описуючи місця скоєння злочинів та процес їхнього розслідування» [10]. Автори створюють образний «картографічний» опис місця злочину, надаючи деталі про локацію, архітектуру, соціальні умови і культурний контекст, що існували у той період. Тобто акцентується увага на розгортанні кримінальних подій у конкретних історичних місцях та часах, враховується те, яку роль відігравали місця скоєння злочинів у минулому, як вони впливали на розслідування і як сама локація ставала своєрідним

свідком того часу. Картографія в цьому контексті може включати у себе докладний опис географічного розташування, вулиць, будівель і інших особливостей середовища, що впливають на хід розслідування. Процес розкриття злочину також може висвітлюватись в історичному контексті, у якому сищики застосовують ті методи і засоби, які вважались притаманними та характерними в їхній епосі. Такий підхід допомагає читачеві отримати глибше розуміння не лише самих злочинів, але і суспільних умов та менталітету того часу.

На межі ХХІ століття автори вже не просто презентували сищика у певному місці та в певний час, але й демонстрували глибоке розуміння духу тодішньої епохи, аналізували менталітет народу, зв'язок історичного минулого та сучасного теперішнього. Яскравим прикладом є інтригуючі сюжетні лінії історичних детективів У. Еко «Ім'я троянди» та О. Памука «Моє ім'я – червоний». Огляд творів показує, що автори знайомлять читачів із тогочасною культурою через пізнання минулого, філософські питання та боротьбу мистецьких шкіл.

Аналіз літературознавчих досліджень засвідчує, що сучасний історичний детектив приваблює конкретними фактами про історію, культурною спадщиною місцевості. Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. користуються популярністю серед читачів завдяки майстерній передачі авторами міфологічного образу міста, що занурює у конкретний історико-культурний контекст та національний менталітет. Загалом ця тенденція збережена у сучасних українських історичних детективах, в яких сищик «працює» у непрості роздвоєні часи. Так, у своєму історичному детективі «Ніхто не скаже «Прощавай» Василь Добрянський презентує події Української держави листопада 1918 року. Спочатку персонаж-детектив Клим Жеграй знешкоджує замах на гетьмана Скоропадського, а пізніше стає слідчим політичних протистоянь кримінального світу тогочасного Києва, зради в оточенні гетьмана та безжальної боротьби заради амбіцій.

Водночас виникають припущення, що метою історичного детективу є не просто переказ історичних подій, а й діяльність тих людей, які є безпосередньо причетними до ситуації. Завдання автора полягає у тому, щоб створити відчуття зв'язку з історичною епохою, за якого персонажі занурюються у тогочасний соціальний, політичний, економічний та побутовий колорит, думають та діють так само, як вони робили б це в історичній реальності. Реалістичність подій детективної літератури дозволяє читачам стати співучасниками зі справжніми історичними персонажами та співпереживати їм. Припускаємо, що у такий спосіб автор виховує та навчає своїх читачів власної історичної ідентичності та специфіки.

Належні передумови для подальшого дослідження заявленої проблеми закладені у твердженнях А. Мандзоні, італійського прозаїка. Цікавим є його висновок щодо історичного роману: «...навряд чи є унікальним через притаманну йому суперечність передумов і, як наслідок, нездатність набути переконливої та стабільної форми» [11]. Погоджуємось із думкою, що у нестабільності та мінливості форми будь-якого жанру, у тому числі й детективу, полягає його складність. Розглядаючи проблему історичного детективу, варто підкреслити, що для розслідування сищиком злочинів, а іноді й нелогічних, цей літературний жанр має постійно вдосконалюватися та розвиватися.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, історичний детектив – це жанр, що синтезує історичні події та детективний сюжет. Він вимагає

особливого підходу до структури твору і передбачає дослідження історичних фактів та достовірне подання персонажів. Урахування теоретичних аспектів історичного детективу дозволяє створювати твори, які привертають увагу широкої аудиторії читачів. Сучасний історичний детектив підкорив велику аудиторію читачів та посідає своє особливе місце в літературному світі. Сучасні автори історичного детективу ставлять перед собою завдання – переказати історичну правду, підкріпивши її детективним сюжетом. Водночас теоретичній критиці бракує цілісного та глибшого розуміння історичного детективу як літературного явища. Вбачаємо перспективним вивчення питання своєрідності історичного детективу кінця ХХ – початку ХХІ століть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кокотюха А. Чому український детектив відходить в історію. *ЛітАкцент*. 24.04.2015. URL: <http://litakcent.com/2015/04/24/chomu-ukrajinskyj-detektyv-vidhodyt-v-istoriju> (дата звернення: 10.01.2023).
2. Колесник О.С. Історичний детектив як літературна форма інтерпретації історії та культури. *Культура і сучасність* : альманах. Київ : Міленіум, 2022. № 1. С. 20–27.
3. Харлан О.Д. Жанр історичного детективу в сучасній європейській літературі: особливості функціонування. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. № 3. С. 162–170. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v3i0.2060 (дата звернення: 15.01.2023).
4. Колесник О.С. Історичний детектив як літературна форма інтерпретації історії та культури. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 1. С. 20–27. DOI: 10.32461/2226-0285.1.2022.262551.
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Т. 2. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
7. Scaggs J. *Crime fiction*. London : Routledge, Taylor and Francis Group., 2005. 170 p.
8. Winks R.W. Preface. *The Detective as Historian: History and art in Historical Crime Fiction*. / Ed. by Ray B. Browne and Lawrence A. Kreiser. New York : Bowling Green State University Popular Press, 2003. P. IX–X.
9. Бригадир Я.О. Український ретродетектив початку ХХІ століття: генеза і жанрові особливості : дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2017. 223 с.
10. Філоненко С.О. Кривавий водевіль на палубі: формула історичного детективу в романі Ірен Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Випуск VI. URL: <https://philology.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/32.pdf> (дата звернення: 05.01.2023).
11. Мандзоні А. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму : підручник / Наливайко Д.С., Шахова К.О. Тернопіль : Навчальна книга– Богдан, 2001. С. 206–214.

REFERENCES

1. Kokotyuha, A. (2015). Chomu ukrajinskyj detektyv vidhodyt v istoriyu [Why the Ukrainian detective goes down in history]. *LitAkcent*. Retrieved from: <http://litakcent.com/2015/04/24/chomu-ukrajinskyj-detektyv-vidhodyt-v-istoriju> (Last accessed: 10.01.2023) [in Ukrainian].
2. Kolesnyk, O.S. (2022). Istorychnyj detektyv yak literaturna forma interpretaciyi istoriyi ta kultury [Historical detective story as a literary form of interpretation of history and culture]. *Kultura i suchasnist: almanah* [Culture and modernity: an almanac]. Kyiv: Milenium, № 1. S. 20–27 [in Ukrainian].
3. Kharlan, O.D. (2017). Zhanr istorychnogo detektyvu v suchasnij yevropejskij literaturi: osoblyvosti funkcionuvannya [The historical detective genre in modern European literature: features of functioning]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i duhovnist* [World literature: poetics, mentalist and spirituality]. № 3. S. 162–170. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v3i0.2060 (Last accessed: 15.01.2023) [in Ukrainian].
4. Kolesnk, O.S. (2022). Istorychnyj detektyv yak literaturna forma interpretaciyi istoriyi ta kultury [Historical detective story as a literary form of interpretation of history and culture]. *Kultura i suchasnist: almanah* [Culture and modernity: an almanac]. № 1. S. 20–27 [in Ukrainian].
5. *Literaturoznachyj slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference] / za red. R.T. Gromyaka, Yu.I. Kovaliva, V.I. Teremka. Kyiv: PC «Akademiya», 2007. 752 s. [in Ukrainian].
6. *Literaturoznachcha encyklopediya* [Literary encyclopedia]: u 2 t. / avt.-uklad. Yu.I. Kovaliv. T. 2. Kyiv: PC «Akademiya», 2007. 624 s. [in Ukrainian].
7. Scaggs J. *Crime fiction*. London: Routledge, Taylor and Francis Group., 2005. 170 p. [in English].
8. Winks, R.W. (2003). Preface. *The Detective as Historian: History and art in Historical Crime Fiction*. / Ed. by Ray B. Browne and Lawrence A. Kreiser. New York: Bowling Green State University Popular Press, P. IX–X [in English].
9. Brygadyr, Ya.O. (2017). Ukrayinskyj retrodetektyv pochatku XXI stolittya: geneza i zhanrovi osoblyvosti [Ukrainian retrodetective of the beginning of the 21st century: genesis and genre features]. *Dys. na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk: 10.01.01*. Kyiv. 223 s. [in Ukrainian].
10. Filonenko, S.O. (2015). Kryvavyj vodevil na palubi: formula istorychnogo detektyvu v romani Iren Rozdobudko «Podvijna gra v chotyry ruky» [Bloody vaudeville on the deck: the formula of the historical detective in Irene Rozdobudko's novel "Double game in four hands"]. *Naukovi zapysky Berdyanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu*. Vypusk VI – *Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University*. Issue VI. Retrieved from: <https://philology.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/32.pdf> (Last accessed: 05.01.2023) [in Ukrainian].
11. Mandzoni, A. (2001). Zarubizhna literatura XIX storichchya. Doba romantyzmu: pidruchnyk [Foreign literature of the 19th century. The age of romanticism: textbook] / Nalyvajko D.S., Shahova K.O. Ternopil: Navchalna knyga–Bogdan. S. 206–214 [in Ukrainian].

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТРАКТАТІВ ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО

Ольга ФЕДЬКО

викладачка

*Українського державного університету науки та технологій
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0002-5514-9377
fedkoolha1986@gmail.com*

У статті охарактеризовано найважливіші структурні і функціональні особливості трактатів Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621), встановлено їх проблемно-тематичні пріоритети. Наголошено, що на появу творів вплинули як історично-політичні обставини в Україні, так і властиві для епохи українського Бароко прагнення до емоційності, культивування вміння впливати на почуття реципієнта, що виявляється в парадоксальному сполученні поєднувати непеєднане. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці вітчизняних літературознавців, культурологів та істориків, які дозволяють оцінити трактати Захарії Копистенського у різних контекстах: К. Борисенко, І. Ісіченка, Ю. Ларіна, О. Матушек, Н. Поплавської, Є. Пшеничного, Р. Радишевського, П. Степенькіної, Л. Ушкалова, І. Франка, В. Циганенко. Виокремлено застосовані у трактатах барокові прийоми текстотворення, простежено їх зв'язок з апологетикою. Доведено, що у трактаті «Книга о вѣрѣ единой» висвітлюються питання догматики, таїнств і ритуалів, а також соціальної практики членів християнської церкви. Центральна його ідея – суперечка про первинні догмати. За жанровою специфікою він є унікальним, оскільки в ньому поєднано системний виклад православного віровчення. Зasadничою для всього трактату є мотив єдності віри.

З'ясовано, що основний зміст трактату «Палінодія, або Книга про оборону» – спростування тверджень католицьких авторів про верховну владу Папи Римського над православною церквою. Оскільки твір спрямовано проти книги «Оборона церковної єдності» Лева Крєвзи, віленського уніатського архімандрита, то, відповідно, Захарія Копистенський дотримувався принципу побудови цього твору під час створення «Палінодії», тобто він також складається із чотирьох розділів, яким передують традиційна для тогочасного письменства Передмова. Констатовано, що трактати Захарії Копистенського – це структурно складні тексти (з алюзіями, ремінісценціями), за багат шаровістю яких потрібно відчитати всі наративи.

Ключові слова: *бароко, барокова проза, жанрова своєрідність, міжконфесійний діалог, наратив, риторичні фігури, трактат, художня специфіка.*

GENRE PECULIARITY OF ZACHARIAS KOPISTENSKY'S TREATISES

Olha FEDKO

teacher

Ukrainian State University of Science and Technologies

2 Lazariana str., Dnipro

Graduate of the third (educational and scientific) level of higher education

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0002-5514-9377

fedkoolha@gmail.com

The article characterizes the most important structural and functional features of Zacharias Kopystensky's treatises "The Book of the One Faith" (1619–1621) and "Palinodia, or the Book of Defense" (1621) and identifies their problematic and thematic priorities. It is emphasized that their appearance was influenced by both the historical and political circumstances in Ukraine and the desire for emotionality, cultivation of the ability to influence the recipient's feelings, which is characteristic of the Ukrainian Baroque era, which manifests itself in a paradoxical combination of the incongruous. The theoretical and methodological basis of the study is formed by the works of domestic literary critics, cultural critics and historians, which allow us to evaluate the treatises of Zacharia Kopystensky in different contexts, – K. Borysenko, I. Isichenko, Y. Larin, O. Matushek, N. Poplavska, E. Pshenychnyi, R. Radyshevskyi, P. Stepenkina, L. Ushkalov, I. Franko, V. Tsyhanenko.

The baroque textual techniques used in the treatises are highlighted, and their connection with apologetics is traced. It is proved that the treatise "The Book of the One Faith" covers issues of dogma, sacraments and rituals, as well as the social practice of members of the Christian church. Its central idea is the dispute over the primary dogmas. It is unique in terms of its genre specificity, as it combines a systematic presentation of Orthodox doctrine. The motif of unity of faith is fundamental to the entire treatise.

It is found that the main content of the treatise "Palinodia, or the Book of Defense" is a refutation of the Catholic authors' claims about the supreme power of the Pope over the Orthodox Church. Since the work is directed against the book "Defense of Church Unity" by Lev Krevza, the Uniate archimandrite of Vilna, Zacharias Kopystensky adhered to the principle of building this work when creating "Palinodia", that is, it also consists of four sections, preceded by a traditional Preface for the time. It is stated that the treatises of Zacharias Kopystensky are structurally complex texts (with allusions, reminiscences), the multilayered nature of which requires reading all narratives.

Key words: *baroque, baroque prose, genre originality, interfaith dialogue, narrative, rhetorical figures, treatise, artistic specificity.*

Постановка проблеми. Українські барокові трактати (XVII – початок XVIII ст.) – твори, в яких тривали міжконфесійні дискусії щодо з'ясування окремих богословських канонів. Це немалий корпус текстів, які потребують комплексного

дослідження у церковно-суспільному та літературному контекстах. Варто проаналізувати їх риторико-стилістичну організацію, авторський стиль. Ці твори важливі і нині для пошуків національних і духовних орієнтирів кожного українця. Вони також дають можливість простежити спектр і динаміку тогочасних суспільно-культурних стосунків, болючі проблеми епохи. Тому актуальність нашого дослідження впливає як з потреби пошуку нових підходів до аналізу української барокової прози, так і необхідності розглянути кожен текст як невід’ємний складник літератури епохи Бароко. У цьому сенсі доцільним видається дослідження трактатів Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621), які донині, попри їх відносну популярність, не стали об’єктом цілісного вивчення.

Теоретико-методологічну базу нашого дослідження становлять праці вітчизняних літературознавців, культурологів та істориків, які дозволяють оцінити трактати Захарії Копистенського у різних контекстах. Серед наукових праць корисними видалися нам дослідження К. Борисенко [1], І. Ісіченка [2; 3], Ю. Ларіна [4], О. Матушек [5], Н. Поплавської [6], Є. Пшеничного [7], Р. Радишевського [8], П. Степенькіної [9], Л. Ушкалова [10; 11], І. Франка [12; 13], В. Циганенко [14].

Мета статті – схарактеризувати найважливіші структурні й функціональні особливості трактатів Захарії Копистенського та встановити їх проблемно-тематичні пріоритети.

Об’єкт дослідження – трактати «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарії Копистенського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для епохи українського Бароко властиве прагнення до емоційності, культивування уміння впливати на почуття реципієнта, що виявляється в парадоксальному сполученні поєднувати непоєдане. Ігор Ісіченко у навчальному посібнику «Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.)» наголошує, що після Тридентського собору (1545–1563) «в релігійному житті Європи тривають структурні зміни, що формують атмосферу становлення Бароко» [2, с. 77]. До них дослідник відносить трагедійну Варфоломіївську ніч (1572 р.), календарну реформу 1582 р. папи Григорія XVIII, Берестейську унію 1596 р. Ці події висунули перед кожним потребу визначення своєї конфесійної ідентичності, а також посилили в багатонаціональній Речі Посполитій поміж католиками, уніатами та православними доктринальні суперечки, які перейшли у літературну площину. Тому релігійна проблематика продовжує залишатися визначальною у письменстві тієї доби, одним із жанрів якого є богословські трактати, що переважно аргументували правильність віровчення тієї чи іншої церкви, канонічність/неправомірність Берестейської унії, світоглядні суперечності Сходу і Заходу, упереджено трактували деякі історичні події. Наприклад, однією з таких стало хрещення Русі. Щоб аргументувати свої переконання, учасники суперечок зверталися до різноманітних історичних джерел і створювали власні моделі історії хрещення, посилюючи їх розширеними оповідями про походження християнства та історію його поширення на східнослов’янських землях.

Православні орієнтувалися на візантійську патристику, а уніати – на католицькі джерела. Уніати і православні були одностайні щодо її початків. Протистояння стосувалося лише юридичної приналежності Київської Русі: до Константинополя чи до Риму. Уніати, не заперечуючи прийняття християнства з Візантії, намагалися переконати, що в момент християнізації патріарх Константинополя визнавав верховенство папи. Обидва табори пов'язують поширення християнства в Київській Русі з часами Володимира Великого.

Богословські трактати стали важливою сторінкою міжконфесійного діалогу, в основі якого лежить ідея унії церков і поліфонія всіх зв'язаних із цим проблем. Правда, Іван Франко вважав, що дискусія була насичена не тільки доктринальними, а й політичними питаннями, бо у ній «порушено багато сучасних політичних питань, як релігійно-політична толерація, право держави вмішуватися в питання віри і обряду, право патронату та автономії церкви...» [12, с. 230]. Тому можна вважати, що внаслідок такого поєднання богословські трактати набувають нових ознак. Зокрема, посилюється публіцистична спрямованість, чіткіше проявляється суб'єктивність авторського тексту, автор якого уподібнюється учителю, духовному наставнику. На думку С. Плохія, після підписання унії єдиною і безальтернативною стає церква, об'єднана з Римом [15]. У цьому зв'язку у трактатах посилюється мотив збереження старожитної церкви, її догматики, традицій. Все активніше він артикулюється у 20-х роках XVII ст. Після відновлення православної ієрархії в Україні в 1620 році під керівництвом єрусалимського патріарха Феофана церква стикнулася з численними проблемами, які потребували вирішення. Ці виклики включали внутрішню кризу всередині церкви, падіння моральних стандартів серед духовенства, утвердження церкви як єдиного охоронця правдивої віри та Святого Передання, організацію та стандартизацію богослужінь і ритуалів, а також покращення освітнього рівня духовенства. Ці зусилля були так само спрямовані на протидію реформаційним тенденціям усередині православних братств, які прагнули самостійності, індивідуального тлумачення Святого Письма, відступали від православних догматів, таїнств і обрядів. Вирішальну роль у зміцненні Української Православної Церкви відіграло утворення на початку XVII ст. навколо друкарні Києво-Печерської лаври наукового об'єднання найвидатніших тогочасних православних релігійних і освітніх діячів, богословів, літераторів, учених, видавців, художників, меценатів, яке очолив Єлисей Плетенецький. До нього ввійшли Захарія Копистенський, Памво Беринда, Олександр Митура, Тарасій Земка, Лаврентій Зизаній, Гаврило Дорофієвич, Йов Борецький та ін. Лаврський гурток відіграв вагомий роль у відновленні Києва як визначного центру політичної та гуманітарної діяльності у православному секторі Речі Посполитої.

Послідовником Єлисея Плетенецького був Захарія Копистенський – відомий культурний та освітній діяч, богослов, який народився у Перемишлі, ймовірно у 1585 році. Його батько був православним єпископом. Освіту здобув у Львові, можливо, в школі Успенського братства. Часто мандрував давніми православними

монастирями, що допомагали йому в навчанні. У 1616 році переїхав до Києва, вступив до Київського братства і розпочав видавничу та полемічно-літературну діяльність. Сюди його запросив Єлисей Плетенецький, після смерті якого у жовтні 1624 обійняв посаду ігумена Києво-Печерської лаври і керівника лаврського гуртка. Помер у березні 1627 р. Серед творів, до друку яких він долучився, є «Часослов» (1617), «Требник» (1621) та «Книга про істинну єдність православних християн» (1623).

У своїй діяльності як керівник гуртка Захарія Копистенський високо поважав традиції православної церкви, яка після відновлення православної ієрархії в 1620 потребувала підтримки. Його особливо приваблювала рівність і єдність між вірянами, що, на його думку, було необхідними для істинної віри. Відмовою від істини і Бога він вважав будь-які спроби відступити від апостольського, а отже, і Христового вчення. Однак Захарія Копистенський також визнав, що тоді коли божественна істина залишається постійною, людство перебуває у стані постійних змін. Він не засуджував інкорпорацію чужих культурних впливів та світської науки й освіти. Фактично він запропонував комплексну культурно-освітню та філософську програму, яка наголошувала на засвоєнні західноєвропейських наукових досягнень. Він навів нові обґрунтування цієї асиміляції, до яких заохочував своїх читачів, що декорував у авторських передмовах до книг, публікованих у друкарні Києво-Печерської лаври.

З іменем Захарії Копистенського також пов'язують відновлення дискусії у 20-х роках XVII ст. від православних, яка припинилася після публікації «Треносу» Мелетія Смотрицького 1610 року у Вільно. У 1617 році опубліковано твір уніатського апологета Лева Кревзи «Оборона церковної єдності», в якому знову порушується важлива унійна проблема – стверджується спільність Східної Церкви з латинниками. У творі наголошується, що спільними для обох церков є Святе Письмо, наука Отців, розрізняються вони лише обрядами, які взаємно визнаються. У діалог із Левом Кревзою вступає своїми трактатами «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарія Копистенський. Гіпотетично можна припустити, що автор ретельно шукав відповіді на суперечливі догматичні питання, які стали актуальними у час, коли навколо Єлесея Плетенецького у Києві гуртувалися талановиті богослови, освітняни, що мали контрреформаційні погляди і шукали різні способи доведення своєї точки зору.

«Книга о вѣрѣ единой» опублікована під псевдонімом ієромонаха Азарії у друкарні Києво-Печерської лаври у 1619–1620 роках. Варто зауважити, що трактат чи не вперше було вписано в літературний контекст українського бароко у 2013 році захистом дисертації Юрія Ларіна «“Книга о вѣрѣ единой” (1619 р.) у контексті ранньої барокової полемічної літератури», в якій здійснено спробу цілісного аналізу поетики апологетичного трактату як явища ранньомодерної української літератури та аргументовано, що автором пам'ятки є Захарія Копистенський. Зосереджено увагу на риторичних фігурах, які автор використовує у творі,

окреслено коло теологічних й етнокультурних проблем, що цікавлять Захарію Копистенського, «розкрито джерельну базу твору, схарактеризовано жанрові типи вставних новел, способи їх художнього засвоєння й інтерпретації, емоційний складник взаємин автора й читача» [4, с. 17]. Нині ми маємо змогу користуватися оцифрованою версією стародруку цього твору, розміщеною на ресурсі НБУ імені В.І. Вернадського *Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини* [16]. У творі висвітлюються питання догматики, таїнств і ритуалів, а також соціальної практики членів християнської церкви. Центральна його ідея – суперечка про первинні догмати, зокрема про божественну трійцю. Погляди Копистенського на цю тему були сформульовані різними теоріями неоплатонізму та апофатичного богослов'я, включаючи ареопагітику та пізніші праці візантійської неоплатоніки, які підтримували ідею, що Святий дух також походить від Сина.

Подібної позиції щодо віри дотримувалися і острозькі книжники наприкінці XVI ст. Основний аспект їх конфесійної позиції – захист православних від нападів єзуїтів. Свої дискусії проти опонентів вони спрямовували на виокремлення найважливіших догматичних розбіжностей. Василь Суразький, наприклад, у трактаті «О єдиной вере», опублікованому в Остозькій друкарні 1588 року, переконує слухачів, що православні повинні триматися тієї віри, яка вийшла з Єрусалиму. Іван Франко вважав, що автор орієнтувався на писання Діонісія Ареопігита, в яких були аргументовані докази про походження віри християнської не з Риму, а з Єрусалиму [12, с. 55].

За жанровою специфікою трактат Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» є унікальним, оскільки в ньому поєднано системний виклад православного віровчення. Зasadничим для всього трактату є мотив єдності віри. Принциповою для православних була проблема походження Святого Духа. Тому вони розглядаються у двох перших великих розділах твору. Тут також розглянуто проблеми про опрісноки. У третьому розділі «Наука» з'ясовуються питання про примат Папи Римського в християнській Церкві. Наступними проблемами у догматичній системі Захарії Копистенського є роздуми про причастя, хрест, піст, у яких узагальнюється думка всієї конфесії, адже він бачить своє призначення у відданому служінні православним та збереженні апостольської чистоти православного обряду. За допомогою аргументів, які запозичує з авторитетних творів, спростовує погляди на ці проблеми католиків та протестантів. Автор детально аналізує догматичні розходження із протестантами, яких він не вважав гідними опонентами. Важливим джерелом істини для вирішення тих чи інших суперечливих питань він вважає Біблію, писання Отців Церкви.

Захарія Копистенський постійно звертався до філософських проблем, пов'язаних з розумінням природи і явищ, співвідношення душі і тіла, особистості, волі, свободи волі, демонструючи при цьому антиномічність метафізичного мислення, де Бог розглядається як єдиний, духовний, трансцендентний, а також як різноманітність, втілення сутності. Одним із провідних мотивів трактату є полемічні роздуми навколо основного догмату – божественної трійці. Виходячи із визнання

унікальної, непізнаваної та світлоносної еманційної природи божества, витлумачених з позицій неоплатонізму та апофатичного богослов'я з широким використанням ареопагітики, творів пізніших візантійських неоплатоніків, Захарія Копистенський доводить, що Святий Дух також походить від Сина.

Відстоюючи свої погляди, він звертався не тільки до Біблії, а й до творів католицьких апологетів (Т. Беди, Т. Аквінського, В. Платіни, П. Скарги), західних істориків (Ц. Баронія, Б. Кромера, М. Стрийковського), представників Реформації (М. Лютера, Т. Кальвіна, Я. Гуса, Л. Социна, С. Будного, М. Чеховича), а також неодноразово посилається на твори Василя Великого, Юстина Філософа, Кирила Олександрійського, Афанасія Великого, Кіпріана Карфагенського, Іринія Ліонського, Григорія Чудотворця, Діонісія Ареопагіта та ін. Ці джерела стали для автора зразковим матеріалом для вироблення своїх прийомів ведення полеміки.

За тематикою та використанням художніх прийомів «Книга о вѣрѣ единой» Захарії Копистенського перегукується не тільки з полемічними трактатами першої половини XVII ст., а й усією українською бароковою прозою (проповідями, козацькими літописами, житіями). На думку Ю. Ларіна, твір «відзначається бароковою риторичністю, кількістю та якістю стилістичних засобів, які використовував полеміст. У цьому апологетичному трактаті можна виявити багато риторичних фігур, у тому числі: фігур думки, слів, поєднань фігур слів і фігур думки» [4, с. 13].

Трактатом «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарія Копистенський продовжив дискусію, яка велася богословами і у 20–30-х роках XVII ст. після відновлення правового статусу Київської митрополії, щодо пошуків найправдивіших основ для виведення концепцій прийнятності/неприйнятності рішень Берестейської унії. Використовуючи різноманітні історичні джерела для підтвердження своїх аргументів, він виробив у цьому творі власні версії цієї проблеми, основним змістом яких є спростування тверджень католицьких авторів про верховну владу Папи Римського над усіма католицькими і православними церквами, засудження намагань Ватикану всіма засобами поширювати католицизм серед людей православної віри. Оскільки твір спрямовано проти книги «Оборона церковної єдності» Лева Крєвзи, віленського уніатського архімандрита, то, відповідно, Захарія Копистенський дотримувався принципу побудови цього твору під час створення «Палінодії», тобто він складався із чотирьох розділів, яким передувала традиційна для тогочасного письменства Передмова. Найдовшим і найповнішим був другий розділ, значна частина якого присвячена авторській інтерпретації тих історичних фактів, про які неодноразово згадували його попередники, як православні, так і католики. Тут він пропонує свою модель історії розподілу церков. У третьому розмірковує над історією православної церкви, виокремлюючи факти, що демонструють її незалежність від римської. Четвертий розділ становлять додатки, які є конспектами на різні теми.

У Передмові наголошував, що його твір написано із докладанням великої праці, а матеріал брав не лише з Біблії, а й з багатьох інших джерел: «То так одправивши о той Книзі, відай чительнику, же в благодаті божой з працею великою

написана єст, доводячи з письма святого, старого і нового тестаменту, і з поважних теологов, і з певних авторів і істориків речі[й] ісправній виражених. Которая то книга през мудрих і в письмі святом біглих, котрим подавана була, читана, пробувана і поправлена була. А над то под розсудок совершеннійших святой апостольської церкві подається» [17]. Виступаючи проти католицьких апологетів, він продемонстрував глибоку вченість у богословській літературі, а список його джерел, які він використовував, подав у кінці передмови («Каталог книг учителів которих ся до тоей книги уживало»). Він налічує більше ста позицій.

Така об'ємна джерельна база сприяла дослідженню цілої низки важливих для тогочасного життя політико-соціальних та історико-культурних проблем, особливо розвитку писемності, книжності, освіти слов'янських народів, взаємодії їхніх культур, чим засвідчив глибоку повагу і толерантність до сербів, чехів, словаків, поляків, болгар.

У відповідь на твердження католицьких авторів про малоосвіченість і неосвіченість слов'янських народів Захарія Копистенський наводить кілька імен, які достойно представляють візантійсько-слов'янську культуру і освіту. Крім розповіді про Кирила і Мефодія, яка подається у кількох розділах твору, він також цитує відомих богословів і вчених XII–XVI ст. Максима Грека, Артемія, своїх сучасників Стефана Зизанія, Леонтія Карповича. Крім того, Копистенський зазначає, що наука, якою хвалилися латиняни, мала грецьке походження. Виходячи з цього, богослов зазначає, що, беручи науку від латинян, ми, по суті, повертаємо свою науку. Допускав використання праць античних авторів поряд з християнськими. У його праці трапляються цитати із праць грецьких та римських мислителів, істориків та державних діячів. Не заперечував він і необхідності вивчення світських наук, хоча й визнавав примат справжньої внутрішньої духовності, а не зовнішньої мирської мудрості.

Слідуючи літописній традиції, він виводить походження слов'ян від біблійного Яфета, підкреслюючи, що народ цей славний тому й отримав назву «слов'янин». На думку Захарії Копистенського, це споріднені народи, які могли б жити в злагоді та мирі, якби унія не роз'єднала їх, завдавши великої шкоди. Неабиякого значення надано у трактаті проблемі хрещення Русі, що аргументувала окремішність православної церкви від Риму. Він виклав ідею чотирикратного хрещення, спростовуючи позицію опонента. Для цього використав інтерпретацію літописної розповіді про місію апостола Андрія до Київської Русі, підкреслюючи його тривале перебування на пагорбах Києва, щоб переконати, що Православна Церква не підпорядкована Папі Римському. Цей топос виокремлений Захарієм Копистенським задля артикуляції статусу апостола Андрія як першого патріарха Константинопольського та підтвердження вибору його першим апостолом (і отже, початковим) Ісусом Христом. Крім того, полеміст стверджував, що Андрій був старшим братом Петра і тому мав право на перше місце в ієрархії апостольства. Висловлюється твердження, що походження Київської митрополії та Києва пов'язане зі сповненням благословення та пророцтва Андрія на Київських горах.

Цікавим композиційним елементом «Палінодії» є розповідні відступи. Взірцем якої є містифікована промова Яна Щенсного Гербурта на варшавському сеймі, яку поміщено наприкінці другої частини. Основним її мотивом є докір промовця за поунійні сварки між двома народами. Н. Поплавська вважає, що це «своєрідна авторська містифікація твору польського письменника і громадського діяча, який прихильно ставився до українців та їх потреб, «Zdanie o narodzie Ruskim». Захарія Копистенський навмисне подав перекладений текст українськими словами-кальками, намагаючись не втратити враження достовірності виступу свого героя...» [6, с. 198]. Пафосний тон трактату, динамічності надають панегіричні характеристики князю Костянтину (Василію) Костянтиновичу Острозькому

(«О пресвітлом і преславном Василію, князяті Острозьком, воєводі Київськом»), його сину Янушу («О князяті Острозьком, каштеляні краковськом»), які поміщено у IV частині твору (розділу II, артикул 3), різні сатиричні фрагменти із залученням народних паремій. Це засвідчує реалізацію риторичних прийомів у творі. Є. Пшеничний зазначав, що Захарія Копистенський у «Палінодії» «щедро використовує риторично-патетичні засоби, які сприяють концентрації читацької уваги, глибшому осмисленню сказаного автором. Він часто послуговується безпосереднім звертанням до читача, коли говорить про речі, надзвичайно важливі, котрі той конче мусить знати» [7, с. 10–11].

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що трактати Захарії Копистенського – це структурно складні тексти (з алюзіями, ремінісценціями), різновимірні, за багаточисельністю яких потрібно відчитати всі наративи. Богослов заглиблюється у складні відносини між філософією та релігією, бездоганно вплітає у свої твори імена давньогрецьких і римських мислителів, істориків і державних діячів, допускає використання античних авторів поряд з християнськими творами. Однак, визнаючи важливість світських наук, він твердо вірить, що справжня внутрішня духовність перевершує світську мудрість. Сьогодні важливо правильно розшифрувати всі коди і сенси підтексту, закладеного як в усіх барокових трактатах, так і Захарії Копистенського зокрема, через розуміння яких можна заглибитись у розуміння своєї національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко К. Prosimetrum в українській літературі барокової доби. Донецьк : Норд-Прес, 2008. 124 с.

2. Ісіченко І. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Львів : Святогорієць, 2011. 568 с.

3. Ісіченко Ю. Українська барокова проза в пошуку літературної моделі початків східнослов'янської історії. *Писемність Київської Русі і становлення української літератури*. Київ : Наук. думка, 1988. С. 184–205.

4. Ларін Ю.В. «Книга о вѣрѣ единой» (1619 р.) у контексті ранньої барокової полемічної літератури : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 19 с.

5. Матушек О. Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського Бароко. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
6. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). Тернопіль : ТНПУ, 2007. 379 с.
7. Пшеничний Є. Захарія Копистенський. Життя і творчість : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. : 10.01.01 «Українська література». Київ, 1994. 17 с.
8. Радишевський Р. «Літос» і духовна спадщина Петра Могили. *Петро Могила. Літос*. Київ : Талком, 2018. 656 с.
9. Степенькіна П. «Палінодія» Захарії Копистенського як історичне джерело і пам'ятка української історіографії XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. Київ, 2005. 18 с.
10. Ушкалов Л. Світ українського бароко. Харків : Око, 1994. 112 с.
11. Ушкалов Л. Феномен української полемічної літератури. *Слово і час*. 2000. № 10. С. 16–22.
12. Франко І. Іван Вишенський і його твори. *Зібрання творів: У 50-и т.* Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 7–211.
13. Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського. *Зібрання творів: У 50-и т.* Київ : Наукова думка, 1983. Т. 40. С. 7–370.
14. Циганенко В. Образ князя Володимира Великого на сторінках Густинського літопису й «Палінодії» Захарії Копистенського. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2013. 28. С. 149–153.
15. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Київ : Критика, 2005. 496 с.
16. Копистенський Захарія. Книга о вірі єдиной, святои апостолскои церкве. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1620. [4], 317, 308 с.; 4°. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002122.
17. Копистенський Захарія. Палінодія. *Ізборник*. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm.

REFERENCES

1. Borysenko, K. (2008). *Prosimetrum v ukrains'kij literaturi barokovoi doby*. Donetsk: Nord-Pres, 124 s.
2. Isichenko, I. (2008). *Istoriia ukrains'koi literatury: epokha Baroko (XVII – XVIII st.)*. L'viv: Sviatohorets', 568 s.
3. Isichenko, Yu. (1988). *Ukrains'ka barokova proza v poshuku literaturnoi modeli pochatkiv skhidnoslov'ians'koi istorii*. Pysemnist' Kyivs'koi Rusi i stanovlennia ukrains'koi literatury. Kyiv: Nauk. dumka, 1988. S. 184–205.
4. Larin, Yu. V. (2013). «Книга о вѣрѣ иedynoj» (1619 r.) u konteksti rann'oi barokovoi polemichnoi literatury: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv. nats. un-t im. V.N. Karazina. Kharkiv. 19 s.

5. Matushek, O. (2013). Propovidi Lazaria Baranovycha v dyskursi ukrains'koho Baroko. Kharkiv: Majdan, 360 s.
6. Poplavs'ka, N. (2007). Polemisty. Rytoryka. Perekonuvannia (Ukrains'ka polemichno-publitsystychna proza kintsia XVI – pochatku XVII st.). Ternopil': TNPU, 379 s.
7. Pshenychnyj, Ye. (1994). Zakhariia Kopystens'kyj. Zhyttia i tvorchist': avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrains'ka literatura». Kyiv, 17 s.
8. Radyshevs'kyj, R. (2018). «Litos» i dukhovna spadschyna Petra Mohyly. Petro Mohyla. Litos. Kyiv: Talkom, 656 s.
9. Stepen'kina, P. (2005). «Palinodiia» Zakharii Kopystens'koho iak istorychne dzherelo i pamiatka ukrains'koi istoriohrafii XVII st.: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. istor. nauk. Kyiv, 18 s.
10. Ushkalov, L. (1994). Svit ukrains'koho baroko. Kharkiv: Oko. 112 s.
11. Ushkalov, L. (2000). Fenomen ukrains'koi polemichnoi literatury. Slovo i chas. № 10. S. 16–22.
12. Franko, I. (1980). Ivan Vyshens'kyj i ieho tvory. Zibrannia tvoriv: U 50-y t. Kyiv: Naukova dumka. T. 30. S. 7–211.
13. Franko, I. (1983). Istoriiia ukrains'koi literatury. Chast' persha. Vid pochatkiv ukrains'koho pys'menstva do Ivana Kotliarevs'koho. Zibrannia tvoriv: U 50-y t. Kyiv: Naukova dumka. T. 40. S. 7–370.
14. Tsyhanenko V. (2013). Obraz kniazia Volodymyra Velykoho na storinkakh Hustyns'koho litopysu j «Palinodii» Zakharii Kopystens'koho. *Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*. 28. S. 149–153.
15. Plokhij, S. (2005). Nalyvajkova vira: Kozatstvo ta relihiia v rann'omodernij Ukraini. Kyiv: Krytyka, 496 s.
16. Kopystens'kyj Zakhariia. Knyha o viri iedynoj, sviatoy apostolskoy tserkve. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pechers'koi lavry, 1620. [4], 317, 308 ts.; 4°. Retrieved from: http://irbisnbuv.gov.ua/tsgibin/irbis_ir/tsgiiirbis_64.ekhe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&Ts21TsOM=S&S21TsNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002122.
17. Kopystens'kyj Zakhariia. Palinodiia. Izbornyk. Retrieved from: http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm.

**ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО
ДИСКУРСУ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ ТРАГЕДІЙ
В. ШЕКСПІРА)**

Яна БОЙКО

*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
вул. Мала Шияновська, 2, м. Київ
ORCID: 0000-0002-0074-5665
yana.boiko.85@gmail.com*

У статті обґрунтовано методіку лінгвокогнітивного моделювання художнього дискурсу з позицій фреймової семантики як ефективного способу встановлення ступеню когнітивної близькості текстів оригіналу і перекладу на прикладі різночасових українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра. Лінгвокогнітивне моделювання у перекладознавстві сприяє подальшому розвитку лінгвокогнітивного підходу у теорії і практиці моделювання ментальних структур, забезпечуючи більш глибоке розуміння природи людського мислення та мовлення. Методи когнітивної транслятології у процесі лінгвокогнітивного моделювання художнього дискурсу оригіналу і перекладу спрямовані на дослідження взаємодії мови та когнітивних процесів для отримання високоякісної інформації про те, як мова відображає когнітивні процеси та взаємодіє з формуванням ментальних структур у автора і перекладача. Методологія концептуального аналізу включає зіставний метод та методи ідентифікації концептів, фреймового моделювання і фреймового мапування, використання яких передбачає залучення усього досвіду дослідника-інтерпретатора (почуттєвого, фізичного, історичного, соціального), набутого у процесі освоєння навколишнього світу, що надає можливість досліднику-інтерпретатору розкрити глибинні смисли, закладені автором у першотворі й перекладачем у його ретрансляції. Зіставний метод постає ефективним у ході зіставлення одиниць оригіналу і перекладу у художніх творах та їх українських ретрансляціях. Метод ідентифікації концепту дає змогу визначити концепти, вербалізовані у зіставляваних фрагментах текстів, і розкрити їхній концептуальний зміст шляхом фреймового моделювання. Метод фреймового мапування встановлює ступінь когнітивної близькості між вербалізованими концептами оригіналу й перекладу шляхом зіставлення слотів фреймів вербалізованих концептів, ідентифікованих у фрагментах тексту першотвору та його українських ретрансляцій.

Ключові слова: *концептуальний аналіз, метод ідентифікації концептів, метод фреймового моделювання, метод фреймового мапування.*

A LINGUISTIC-COGNITIVE MODELLING OF ARTISTIC DISCOURSE IN TERMS OF FRAME SEMANTICS (CASE STUDY OF UKRAINIAN RETRANSLATIONS OF W. SHAKESPEARE'S TRAGEDIES)

Yana BOIKO

*Doctor of Science in philology, Associate Professor,
Senior lecturer at Department of Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
2 Mala Shyianovska str., Kyiv
ORCID: 0000-0002-0074-5665
yana.boyko.85@gmail.com*

The article substantiates a method of linguistic-cognitive modelling of artistic discourse in terms of frame semantics as an effective method of establishing the degree of cognitive proximity of the original and translation texts on the example of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies. Linguistic-cognitive modelling in translation studies contributes to the further development of the linguistic-cognitive approach in the theory and practice of modelling mental structures, providing a deeper understanding of the nature of human thinking and speech. The methods of cognitive translatology in the process are aimed at researching the interaction of language and cognitive processes to obtain high-quality information about how language reflects cognitive processes and interacts with the formation of mental structures of the author's and the translator's mentality. The application of conceptual analysis involves the comparative method and methods of concept identification, frame modelling and frame mapping, the use of which presupposes the use of all the experience of the researcher-interpreter (sensory, physical, historical, and social), acquired in the process of mastering the surrounding world, which gives the researcher-interpreter the opportunity to reveal deep meanings encoded by the author in the original work and the translator in its retranslation. The comparative method becomes effective in the course of contrasting the units of the original text and its Ukrainian retranslations. The method of concept identification makes it possible to name the concepts verbalized in the compared text fragments and to reveal their conceptual content through frame modelling. The method of frame mapping establishes the degree of cognitive proximity between the verbalized concepts of the original and the retranslation by comparing the slots of the frames of the verbalized concepts identified in the text of the original work and its Ukrainian retranslations.

Key words: *conceptual analysis, method of concept identification, method of frame modelling, method of frame mapping.*

Постановка проблеми. Одним з основних механізмів пізнавальної діяльності визнається мова, яка розглядається як універсальний інструмент для прийому, зберігання, передачі інформації на основі мовних структур, співвідносних із моделями мислення. Тож відповідно до когнітивного підходу до вивчення мови та

мовних процесів, мова є засобом вираження інформації, яка є результатом сприйняття людиною навколишньої дійсності, її обробки отриманої інформації. Природна мова та пізнання – це явища, що формують тісний взаємозв'язок, у якому мова відображає світ, що сприймається мовцем. **Лінгвокогнітивне моделювання**, що виникло у руслі когнітивної лінгвістики, яка перебуває на межі декількох дисциплін різних галузей (психології, філософії, логіки, мовознавства, психолінгвістики, антропології, математики, кібернетики тощо), дає змогу розкрити, як реальні ситуації перетворюються на вербальний факт, виявляючи тим самим те, як саме люди оперують мовою під час обговорення існуючих проблем, на базі принципів репрезентативності, ідеалізації, інтегративності й інтерпретативності. Застосування методів когнітивної лінгвістики у **перекладознавстві** забезпечує об'єктивність і точність наукового пошуку. Домінування когнітивного підходу в перекладознавстві виявляється у прагненні дослідників з'ясувати, як людина (перекладач) відтворює авторську інформацію про дійсність, по-особливому організовуючи цю інформацію у пам'яті та перетворюючи на пакети знань у перекладі.

Метою статті є обґрунтування лінгвокогнітивного моделювання художнього дискурсу з позицій фреймової семантики як ефективного способу встановлення ступеню когнітивної близькості текстів оригіналу і перекладу на прикладі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для опису методів лінгвокогнітивного моделювання дискурсу часово віддаленого першотвору (трагедій В. Шекспіра) та його українських ретрансляцій XIX–XXI ст. необхідно зупинитися на методологічних засадах когнітивної транслятології щодо інтерпретації мовного матеріалу в текстах оригіналу і перекладу, оскільки сам процес інтерпретації є пізнавальною діяльністю.

До методів когнітивної транслятології належить **зіставний метод**, що заснований на надбаннях контрастивної лінгвістики і передбачає сукупність прийомів дослідження й опису мови шляхом її системного порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки на тлі спільних рис [2, с. 77]. Зазначений метод надає широкі можливості для поглибленого вивчення специфіки функціонування окремого явища в конкретній мові, доповнення наявних відомостей шляхом порівняння та контрастивного аналізу лінгвальних одиниць. Такий підхід надає також змогу виявити, наприклад, універсальність сфер певних лінгвістичних категорій, часткові подібності та відмінності об'єктів, що є предметом розгляду. У лінгвокогнітивному моделюванні художнього дискурсу трагедій В. Шекспіра та їх українських ретрансляцій **зіставний** метод застосовано під час визначення специфіки мовного вираження й особливостей концептуалізації світу у творах автора та перекладачів шляхом вилучення культурно маркованих і конотативно забарвлених вербальних засобів у часово віддалених першотворах і зіставлення з їх відповідниками в українських ретрансляціях XIX–XXI ст.

Диференціація ступеню **когнітивної близькості** (когнітивна еквівалентність, когнітивна аналогічність або когнітивна варіантність) між одиницями оригіналу (ОО) й

одинацями перекладу (ОП) відбувається шляхом застосування методології **концептуального** аналізу. Метод **концептуального** аналізу обґрунтували відомі науковці (А. Вежбицька, С. Жаботинська, О. Селіванова, І. Шевченко та ін.), дослідження яких об'єднані спільною метою, а саме розумінням концепту як об'єкта аналізу.

Методологія **концептуального** аналізу включає методи *ідентифікації* концептів, *фреймового моделювання* і *фреймового манування* [1, с. 13], використання яких передбачає залучення усього досвіду дослідника-інтерпретатора (почуттєвого, фізичного, історичного, соціального), набутого у процесі освоєння навколишнього світу, що надає можливість досліднику-інтерпретатору розкрити глибинні смисли, закладені автором у першотворі й перекладачем у його ретрансляції.

Мета **концептуального** аналізу – встановлення парадигми текстових концептів в оригінал і перекладі й опис їх концептуального змісту. Об'єктом дослідження є смисли, що передаються окремими словами (культурно маркованими і конотативно забарвленими) з метою не лише описати розглянутий концепт, а й структурувати його, виокремлюючи набір найбільш характерних ознак. Результатом **концептуального** аналізу у перекладознавстві вважається реконструкція структури концепту, його внутрішніх і зовнішніх зв'язків у мовній картині світу письменника, а також співвіднесення її зі структурою відповідного концепту у ретрансляціях.

Застосування методу **ідентифікації вербалізованих концептів** оригіналу (далі ВКО) і перекладу (далі ВКП) відбувається з урахуванням ОО й ОП, які зазвичай слугують іменами ВКО і ВКП [1, с. 13].

Когнітивно-дискурсивному розумінню **концепту** найбільшою мірою відповідає визначення концепту як багатовимірного смислового утворення, у якому виокремлюються ціннісний, образний та поняттєвий боки, що дає змогу розуміти його як ментальну сутність, оперативну змістову одиницю загальної картини світу людини [4, с. 129]. Під час аналізу концепту доцільно мати на увазі його понятійний, образно-перцептивний та ціннісний аспекти. Концептуальну характеристику розкривають через значення лексичних одиниць, їх визначення й контексти використання [4, с. 130]. Те саме слово у різних комунікативних ситуаціях може презентувати різні концептуальні ознаки або різні концепти залежно від комунікативних потреб, обсягу, кількості й якості тієї інформації, яку мовець хоче передати в комунікативному акті, від семантичних можливостей слова.

Мовні засоби вираження концепту можуть бути різними: лексеми та фразеологічні одиниці; вільні словосполучення; речення; тексти і сукупності текстів – для експлікації складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів. Інформація про репрезентований концептом феномен виявляється через **аналіз словникових дефініцій** імені концепту. Варто пам'ятати, що завданням словника є створення такої дефініції слова, яка б забезпечила його ототожнення у тексті й дискурсі.

Пошук прихованих смислів, доповнення характеристик концептів, яких бракує і які не були встановлені під час їх визначення чи категоризації, зумовлює застосування інструментарію **фреймової семантики**. Цей підхід пояснює зв'язки між словами, що не можна просто віднести до структурно-семантичних зв'язків,

таких як гіпонімія, синонімія або антонімія. Замість цього цей підхід дає змогу описати взаємозалежності між словами, що ґрунтуються на базових знаннях, які люди набувають через досвід і зберігають у довготривалій пам'яті [6, с. 1].

Метод фреймового моделювання є одним із найефективніших способів презентації концептуальної інформації, який використовується у дослідженні для побудови фреймів ВКО і ВКП із метою розкриття концептуального змісту концептів, актуалізованих за допомогою ОО й ОП, вилучених із першотвору та його українських ретрансляцій [1, с. 13].

Фрейми ВКО і ВКП складаються із **концептів-слотів**, реконструкція яких відбувається шляхом *семантичного і компонентного* аналізу словникових дефініцій одиниць аналізу – культурно маркованих або конотативно забарвлених ОО й ОП – для визначення їх референтної співвіднесеності, *контекстуального і стилістичного* аналізу – для виявлення тих значень, які актуалізовано в аналізованому фрагменті тексту, і встановлення типів конотації (образності, емотивності, оцінки, стилістичного забарвлення), *інтерпретаційно-текстового* аналізу – для розкриття глибинних смислів, закладених в ОО автором першотвору та в ОП перекладачем у його ретрансляції. Відповідно, номенклатура концептів-слотів у концептуальному змісті ВКО і ВКП відрізняється від номенклатури сем у значеннях ОО й ОП.

Формуючи концептуальний зміст ВКО і ВКП, концепти-слоти об'єднуються у п'ять смислових груп – інформаційних конституюєнтів: **Фактуальність** (Factuality), **Образність** (Imagery), **Емотивність** (Emotivity), **Оцінність** (Evaluation) і **Експресивність** (Expressiveness) [1, с. 14].

Запропоновані найменування інформаційних конституюєнтів у структурі фрейму є суголосними з назвами компонентів конотації – образний, емотивний, оцінний і експресивний, оскільки концептуальний зміст ВКО і ВКП, іменами яких постають культурно марковані і конотативно забарвлені ОО й ОП, відзначається саме такими компонентами смислу. Використання термінів «образність», «емотивність» і «оцінність» у ході *концептуального* аналізу стосовно інформаційних конституюєнтів у структурі концепту не є незвичним у дослідженнях із лінгвоконцептології, у яких структура концепту, яка виявляється через аналіз мовних засобів репрезентації концепту, постає сукупністю різних складників/компонентів/елементів/шарів/модусів, таких як ціннісний, образний і поняттєвий; смисловий, поняттєвий, фактуальний; предметний, поняттєвий, асоціативний, образний, ціннісний, ціннісно-оцінний, символічний та ін.

Фреймова модель відтворює відношення між концептами-слотами у структурі концепту. Перевага методу *фреймового моделювання* над іншими типами концептуального аналізу полягає у тому, що він надає можливість для швидкого виділення релевантних у даній ситуації значень і ефективного усунення нерелевантних, що сприяє підвищенню потенційної успішності аналізу в цілому. Саме *фреймове моделювання* як засіб репрезентації певної інформації дає змогу пов'язати когнітивний та мовний рівні, поєднуючи слоти фрейма з їх вербальним наповненням.

Метод фреймового мапування полягає у проектуванні структур знання (інформаційних конститuentів), що формують фрейм ВКО, на аналогічні структури знання у фреймі ВКП. Метод *фреймового мапування* використовується для встановлення ступеню когнітивної близькості між концептуальним змістом ВКО і ВКП за п'ятьма інформаційними конститuentами шляхом виявлення збігу та розбіжностей між концептами-слотами у складі зіставляюваних фреймів ВКО і ВКП із метою визначення когнітивної еквівалентності, когнітивної аналогічності або когнітивної варіантності концептуального змісту ВКО й ВКП. Зіставлення фреймів демонструє різну ступінь когнітивної близькості ОО й ОП [1, с. 23].

Розглянемо дію описаних методів концептуального аналізу на прикладі фрагменту з трагедії В. Шекспіра Hamlet та ретрансляції Ю. Андруховича.

W. Shakespeare: *Or, if thou wilt needs marry, marry a fool; for wise men know well enough what **monsters** you make of them. To a nunnery, go, and quickly too. Farewell* [8, с. 75] – Дія III, сцена 1.

Ю. Андрухович: *Тільки якщо вже обов'язково тобі заміж, то виходь за дурня. Бо розумні надто добре знають, яких **рогатих монстрів** усі ви з них робите. Іди в черниці, негайно, зараз же йди! Бувай* [5, с. 107].

У наведених фрагментах ОО *monsters* та ОП *рогатих монстрів* належать до експресивно-оцінної лексики, що підтверджується словниковими дефініціями компонентів ОО й ОП:

monster: 1) тварина дивної або жахливої форми; 2) особа з неприродною або надзвичайною потворністю, деформацією, злістю чи жорстокістю [7, URL].

рогатий: 1) той, що має роги, з рогами; 2) *образно* той, кого зрадила жінка [3, URL];

монстр: 1) *архаїзм* виродок, чудовисько; 2) *образно* про людину, яка різко виділяється негативними рисами [3, URL].

Фрейми ВКО MONSTER 'МОНСТР' у першотворі та ВКП РОГАТИЙ МОНСТР у перекладі моделюються у такий спосіб, як показано на *рис. 1*.

Рис. 1. Фреймове мапування концептуального змісту одиниці оригіналу та когнітивного аналогу у перекладі

У перекладі Ю. Андруховича між ВКО MONSTER і ВКП РОГАТИЙ МОНСТР спостерігаємо фактуальну рівнозначність – концепт-слот DEFORMITY 'ПОТВОРНІСТЬ', образну рівнозначність – концепт-слот ANIMAL 'ТВАРИНА' й оцінну рівнозначність інформаційних конститuentів – негативну оцінність в обох випадках. Однак архаїчне значення слова *монстр* у складі ОП *рогатих монстрів* – 'виродок, чудовисько' демонструє нерівнозначність ВКО й ВКП в Експресивності, оскільки ОО *monster* належить до стилістично нейтрального прошарку лексики. Також в інформаційному конститuentі Образність у ВКП РОГАТИЙ МОНСТР додано концепти-слоти РОЗЧАРУВАННЯ та СОРОМ, відсутні у ВКО MONSTER, уточнюючи в перекладі, що чоловіки перетворюються на рогоносців (*рогатих монстрів*) після того, як їх зрадили жінки, так само як батько Гамлета, коли був зраджений дружиною.

Рівнозначність інформаційних конститuentів ВКО MONSTER і ВКП РОГАТИЙ МОНСТР у Фактуальності, Образності й Оцінності, але нерівнозначність в Емотивності є підставою для визначення когнітивної аналогічності ОО та ОП у двох її різновидах – стилістичний і функційний когнітивний аналог. У перекладі Ю. Андруховича ОП *рогатий монстр* постає одночасно і стилістичним, і функційним когнітивним аналогом ОО в результаті появи в ОП архаїчного значення і додавання лексичної одиниці *рогатий*, яка не суперечить ідеї «бути чудовиськом» у прямому значенні, водночас репрезентуючи емоції ошуканої людини в переносному значенні.

Наведений приклад демонструє, що перекладач, вступаючи в когнітивний консонанс або дисонанс [1, с. 20] з автором оригіналу, по-своєму інтерпретує оригінальний текст і навіть у стані когнітивного консонансу (як у проаналізованому вище перекладі Ю. Андруховича) може додавати нові значення, щоб змусити читачів шукати додаткові сенси.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, методи когнітивної транслятології у процесі лінгвокогнітивного моделювання художнього дискурсу оригіналу і перекладу спрямовані на дослідження взаємодії мови та когнітивних процесів автора та перекладача для отримання високоякісної інформації про те, як мова відображає когнітивні процеси та взаємодіє з формуванням ментальних структур у людини, і включають метод *зіставного* аналізу та методи *концептуального* аналізу (*ідентифікації концепту*, *фреймового моделювання* та *фреймового манування*). Зокрема, *зіставний* метод постає ефективним у ході зіставлення одиниць оригіналу і перекладу у художніх творах та їх українських ретрансляціях. Метод *ідентифікації концепту* дає змогу визначити концепти, вербалізовані у зіставляваних фрагментах текстів, і розкрити їх концептуальний зміст шляхом *фреймового моделювання*. Метод *фреймового манування* уможливорює встановлення ступеню когнітивної близькості між вербалізованими концептами оригіналу й перекладу шляхом зіставлення слотів фреймів вербалізованих концептів, ідентифікованих у фрагментах тексту першотвору та його українських ретрансляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Я.В. Когнітивно-дискурсивна модель діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра ХІХ–ХХІ століть) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.16. Харків, 2023. 38 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2006. 464 с.
3. Словник української мови : в 11 т. / І.К. Білодід (гол.) та ін. Київ : Наукова думка. URL: <http://sum.in.ua/>
4. Шевченко О.М. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 48. Т. 4. С. 128–131.

5. Шекспір В. Гамлет / пер. Ю. Андруховича. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2008. 242 с.
6. Gavagna D. Frame Semantics: A Brief Introduction. URL: https://www.academia.edu/6478873/Frame_semantics_a_brief_introduction
7. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/>
8. Shakespeare W. The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark. Adelaide: University of Adelaide, 2015. 165 p.

REFERENCES

1. Boiko Ya.V. (2023) Kohnityvno-dyskursyvna model' diakhronnoi mnozhynnosti perekladiv chasovo viddalenooho pershotvoru (na materialy ukrains'kykh retransliatsij trahedij V. Shekspira XIX–XXI) [Cognitive-discursive model of the diachronic plurality in translation of the time-remote original text (case study of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies of the 19th–21st centuries)]: ref. dys. d-ra filol. nauk: 10.02.16. Kharkiv. 38 s. [in Ukrainian]
2. Kocherhan M.P. (2006) Zahal'ne movoznavstvo [General linguistics]. Kyiv: Vydavnychyj tsentr «Akademiia». 464 s. [in Ukrainian]
3. Slovnyk ukrains'koi movy v 11 t. (2023) [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian]
4. Shevchenko O.M. (2021) Poniattia kontseptu v suchasnij perekladoznavchij paradyhmi [The notion of a concept in the modern paradigm of translation studies]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Filolohiia»*. 48 (4), 128–131. [in Ukrainian]
5. Shakespeare W. (2008) Hamlet [The Tragedy of Hamlet]. Pereklad Yu. Andrukhovycha. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA. 242 s. [in Ukrainian]
6. Gavagna D. (2024) Frame Semantics: A Brief Introduction. Retrieved from: https://www.academia.edu/6478873/Frame_semantics_a_brief_introduction
7. Merriam-Webster's Dictionary. Retrieved from <https://www.merriamwebster.com/dictionary/>
8. Shakespeare W. (2015) The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark. Adelaide: University of Adelaide. 165 p.

МОЛИТОВНІ ІНВОКАЦІЇ У СТРУКТУРІ АНТИЧНОЇ ДРАМИ: КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

Світлана ВИНАР

старший викладач

Закладу вищої освіти «Український католицький університет»

вул. Іл. Свенціцького, 17, м. Львів

ORCID: 0000-0001-8046-497X

vynar_svitlana@ukr.net

Творчість Еврипіда, зокрема його драматичний диптих «Іфігенія в Авліді» та «Іфігенія в Тавріді», в основі якого лежить відомий міфологічний сюжет, продовжує перебувати у колі інтересів сучасних дослідників літератури. Питання структури і семантики жанру творів Еврипіда, дослідження їх у комунікативному аспекті дали б змогу з'ясувати феномен сприйняття античної драми наступними епохами.

Нагадаємо, що відмінність між Еврипідом і його попередниками полягала в переосмисленні міфу, у власній, відмінній від загальноприйнятої оцінці боже-ственного втручання у життя людини. Мабуть, тому в розглянутих трагедіях не завжди можна зустріти урочисті хвалебні пісні на честь богів (гімни), витоки яких йдуть від архаїчної молитви і які були досить популярними у будь-якому жанрі античної літератури. Та все ж теологічні найменування, молитовні інвокації прослідковуються у творах Еврипіда часто.

Ми намагалися проаналізувати основні функції Еврипідових молитовних звернень до богів (інвокацій) у комунікативному аспекті. Можна зробити висновок, що молитовні інвокації, які становлять ліричний компонент античної драми (поряд з її драматичним та епічним компонентом), виконують низку характерних для мовленнєвого акту комунікативних функцій, у різних ступенях їх використання. Тексти молитовних пісень (як і ліричної поезії загалом) часто ефектні, умовні своєю підвищеною емоційністю. Домінує у них експресивна функція, яка сприяє створенню загальної емоційної атмосфери для автора, актора і реципієнта. Повідомляючі (референтні) начала виражені у молитовних зверненнях слабше, роль їх виключно інформаційна. Поєднання реферативної функції з експресивною та фатичною, що є необхідною для встановлення комунікативних зв'язків із глядачем (чи читачем), створює сприятливі умови для рецепції античного сюжету.

Деяке переосмислення художньо-комунікативного навантаження молитовних інвокацій спостерігаємо у драмах українського порубіжжя (Лесі Українки, Людмили Старицької-Черняхівської). Міфологічні теоніми, звернення до богів у їхніх текстах перетворюється на міфологічний символ, основна їхня функція – максимально міфологізувати сучасні події. Ліричний компонент збагачує драматургічну форму психологічними чинниками, служить для розкриття внутрішнього конфлікту в драмі, сприяє розширенню читацької рецепції.

Ключові слова: *інвокація, комунікативний код, рецепція, символ, художня комунікація.*

PRAYER INVOCATIONS IN THE STRUCTURE OF ANCIENT DRAMA: THE COMMUNICATIVE ASPECT

Svitlana VYNAR

senior teacher of the department of philology

Ukrainian Catholic University

17 Il. Svientsitski str., Lviv

ORCID: 0000-0001-8046-497X

vynar_svitlana@ukr.net

Euripides' work, his dramatic diptych "Iphigenia in Aulis" and "Iphigenia in Tauris", in particular, which is based on a well-known mythological plot, continues to be of interest to modern researchers of literature. The question of the structure and semantics of the genre of Euripides' works, their research in the communicative aspect would make it possible to clarify the phenomenon of the perception of ancient drama in subsequent eras.

Let us recall that the difference between Euripides and his predecessors was in the reinterpretation of the myth in his own, different from the generally accepted assessment of divine intervention in human life. That is why, perhaps, in the tragedies considered it is not always possible to find solemn praise songs in honor of the gods (hymns), the origins of which come from an archaic prayer, and which were quite popular in any genre of ancient literature. Nevertheless, theological names and prayer invocations are often found in the works of Euripides.

We tried to analyze the main functions of Euripides' prayer appeals to the gods (invocations) in the communicative aspect. It can be concluded that prayer invocations, which constitute the lyrical component of ancient drama (along with its dramatic and epic component), perform a number of communicative functions, characteristic of a speech act, in different degrees of their use. The texts of prayer songs (as well as lyric poetry, in general) are often spectacular, conditioned by their heightened emotionality. They are dominated by an expressive function that contributes to the creation of a general emotional atmosphere for the author, actor and recipient. Reporting (referential) principles are less expressed in prayer appeals, their role is exclusively informative. The combination of the referential function with the expressive and phatic function, which is necessary for establishing communicative relations with the viewer (or reader), creates favorable conditions for the reception of the ancient plot.

Some rethinking of the artistic and communicative load of prayer invocations can be observed in the dramas of the Ukrainian diaspora (Lesia Ukrainka, Liudmyla Starytska-Cherniakhivska). Mythological theonyms, the appeal to the gods in their texts turn into a mythological symbol, their main function is to mythologize modern events as much as possible. The lyrical component enriches the dramatic form with psychological factors, serves to reveal the internal conflict in the drama, and contributes to the expansion of the reader's reception.

Key words: *invocation, communicative code, reception, symbol, artistic communication.*

Постановка проблеми. Антична драма починаючи від аристотелівської «Поетики» [1] продовжує викликати зацікавлення у вчених-літературознавців, праці яких присвячені дослідженню її структури, сюжету, композиції, а також особливостям сприйняття античної драми літературою наступних епох. Жанрово-композиційна рецепція античної драми викликає особливий інтерес у авторів, що розробляли аналогічні сюжети у рамках різних епох, наприклад у творах античності та в українській літературі порубіжжя (кінця XIX – початку XX ст.). В українському літературознавстві до цієї проблеми зверталися В. Антофійчук, О. Забужко, М. Ільницький, М. Майстренко, Т. Мейзерська, Ю. Микитенко, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Турган та ін.

Мета статті. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання ліризму грецької трагедії. Адже відомо, що для її структури характерні такі ліричні форми, як хорові і сольні пісні, гімни, гіменеї, молитви, плачі, благання, епінікії та ін. У нашій розвідці зупинимося на комунікативних особливостях гімнічних та молитовних партій Еврипідових трагедій про Іфігенію та українських драм епохи порубіжжя (Леся Українка, Людмила Старицька-Черняхівська) у порівняльному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молитовні інвокації, найпростішою формою яких були молитовні кличі з вираженням особистісним началом, відомі ще з архаїчних часів, «Іліади» та «Одіссеї». Як правило, свої молитви герої Гомерових поем адресували Зевсові, Афіні, Аполлонові, музам та іншим богам Олімпу. У подальшому подібні звертання стануть жанротворчим принципом гімну. Згадаймо, що походження терміна *гімн* (грец. ὕμνος) в античності пов'язували з дієсловом ὤμνα...ω – *ткати*, розуміючи його як «з'їткану» пісню (метафоричне сполучення слів у мовленнєву матерію викликало аналогії з ткацьким процесом). Згодом у орфічних гімнах структурна організація пісень на честь богів або героїв зазнає деяких змін. Розпочинається гімн зі звернення, заклику (інвокації) людини до свого покровителя та захисника, головну ж його частину займає похвала. Це епічна (наративна) частина з характерними для неї елементами «біографізму»: оповідь про народження героя (чи бога), окремі важливі епізоди його життя, подвиги. Такі описи божественного життя мають риси ареталогічного характеру (від. гр. *aretē* – *мужність*), завдяки яким здійснюється прославляння. Особисте прохання героя про допомогу (не забуваймо, що заради цього і створювався на перших порах гімн) відсувається на другий план, завершуючи собою гімн.

У драмах Еврипіда немає традиційних для різних жанрів античної літератури пісень-гімнів, однак герої його драм часто звертаються до богів у молитовних інвокаціях. З огляду на комунікативну ціль таких звернень, найчастіше це молитви чи звернення-заклики до богів із проханнями. Дещо рідше зустрічаються молитовні пісні генеалогічного характеру, вони пов'язані з міфологією, інформують про походження богів, їхню біографію.

У цьому контексті розглянемо благання Ахілла до Артеміди («Іфігенія в Авліді», ексод), що структурно є найбільш наближеним до гімну: а) розпочинається вітальними закликами до богині; б) інвокативи поєднуються з картинками діянь богині та їх вихвалянням: *О Діво, доню Зевса, славна ловами, / О ти, що в небо місяць нам викочуєш, / Прийми цю жертву, що тобі складаємо, / Ахейське*

військо й Агамемнон, вождь його, – / Красуні кров, що бризне з шиї білої (1563–67); в) завершується гімн особистим проханням Ахілла: *А нам безпечно морем попливти дозволь / І списом Троя зруйнують укріплену!* (1568–69).

Звернемо увагу, що молитовні інвокації з'являються не лише як прохання про допомогу, а й як подяка за щасливий розв'язок подій: *О Палладо Афіно, шанована й тут, / На землі, і на небі, серед богів, / Твою волю сповнить ми готові* («Іфігенія в Тавріді»: 1472–74).

Молитовні звернення в устах хору, який в античній драмі повинен реагувати на все, що відбувається на сцені, не мають такої чіткої структури, більш аморфні, найчастіше сприймаються як співчуття, благання, утворюють мотиви жалів, плачів: *О доме Атрідів!.. Пропало все!.. / Блискучий скінетр і давня / Слава отчого дому!* Через сильну емоційність домінуючою у них виступає експресивна та апелятивна комунікативні функції.

Пісня хору («Іфігенія в Авліді», стасим третій) складається зі строфи і антистрофи, загалом 48 віршів, які передають опис весілля Пелея і Фетіди. У цьому тексті фігурують численні теоніми та імена героїв (*Пелей, Фетіда, Еакіда, Зевс, Ганімед, Нерей, Вакх, Гефест*), міфологічні локальні назви (*земля Фессалії, Троя ... славетний край Приама, Фессалійський край*). Серед божественних іменувань зустрічаємо генетичні іменування, які характеризують відношення богів між собою (*фрігієць, Дардана син* (про Ганімеда), *донька Нерей* (про Фетиду)). Іменування здебільшого атрибутивні, епітети (складні прикметники, компаративи) несуть оціночну характеристику, змальовують богів, передусім із зовнішнього боку, у сіянні і блиску: *Ганімед ніжнолиций, мудрий Хірон, щитоносні мірмідоняни, музи пишноволосі, син богоподібний* (про Аполлона), *шлюб діви високородної* (про Фетиду).

Як бачимо, звернення до богів у драмах Еврипіда структурно ще близькі до давніх молитовних гімнів, але за комунікативною спрямованістю дещо відрізняються від них. У розглянутій пісні прослідковуються усі характерні для мовленнєвого акту комунікативні функції у різному ступені їх уживання. Основна комунікативна функція тут, як і будь-якого іншого повідомлення, референтивна. Експресивна (чи емотивна) в доповненні до неї допомагає створити загальну емоційну атмосферу для глядача чи читача. Ефектні, емоційно забарвлені, умовні своєю підвищеною експресивністю деталі служать для змалювання стереотипних образів богів. Древній грек не міг сплутати Зевса з Аполлоном чи Геру з Афродітою за їхніми зовнішніми даними і атрибутами. Такі деталі виступають як фонові знання, сигнали, детермінативи, спрямовані на встановлення контакту між автором (адресантом) і читачем (адресатом). З їх допомогою здійснюється фатична функція тексту як акту мовленнєвої діяльності.

Заклична мета молитовних інвокацій здійснюється за допомогою таких граматичних форм: теоніми чи імена героїв вживаються у Vocatīvus, рідше – в Nominatīvus, основний дієслівний спосіб наказовий (Imperatīvus). Спонукальний характер такого звертання, благальні інтонації спрямовані на те, щоб заволодити увагою адресата: *О Діво, доню Зевса, славна ловами ... / Прийми цю жертву* («Іфігенія в Авліді»: 1563–65); *О владарко, якщо звеселяє тебе / Цього міста принос – не відкинь його* («Іфігенія в Тавріді»: 453–54). Можливі також Coniunctīvus та Optatīvus для передачі побажань, спонукань до дії: *Доню Зевсову ясну, / Артемиду, закликаймо, / Нехай щасливе кораблям дасть плавання* («Іфігенія в Авліді»: 1514–16).

Розглянуті нами художні засоби і прийоми є обов'язковими за різних стилізацій античних сюжетів. Так, наприклад, у драматичній сцені «Іфігенія в Тавриді» Леся Українка, наслідуючи античну драму не лише у сюжетному, а й у жанрово-композиційному плані, вдається до застосування гімнічних партій. Сцена розпочинається з адресованої Артеміді хвалебної пісні, яку можна розцінювати як прооймій, що є одним із видів гімнічної поезії: *Богине, таємна, велична Артемідо, / Хвала тобі! / Хвала тобі, холодна, чиста, ясна, / недосяжна!; Заступнице міцна коханої Тавриди, / Хвала тобі! / Хвала тобі, потужна, невблаганна / богине стріл!* [4, с. 165]. Будучи повністю самостійним і гармонійно завершеним, прооймій покликаний створити особливу обстановку, налаштувати самого соліста і його слухачів, підготувати і ввести їх в урочисту ситуацію співу, яка супроводжує дію, а головне, виходячи з мети внутрішньої художньої комунікації, привернути до себе увагу божества-адресата.

Леся Українка зосереджує дію навколо одного мотиву: сум Іфігенії на чужині, туга за батьківщиною. Наймиліша жриця Артеміди, складаючи жертву цій богині, промовляючи слова пошани, несподівано падає перед олтарем на коліна і в розпачі благає: *Прости мене, величній богине! / Устами я слова сі промовляю, / А в серці їх нема...* [4, с. 165].

Межі молитовного прохання легко визначити: молитовна мова вводиться за допомогою особливих формул, що виступають поєднанням окличного відмінка з великою кількістю епітетів та хайретизмів (від гр. χαίρε – радуйся): *хвала тобі, слава тобі, віддаймо честь*. Як зазвичай, початком молитовного звернення є прохання до того чи іншого божества «почути». Безпосереднє звернення до божества, що вводиться у ситуацію зверненням «почуй», переводить звернення у комунікативний план прямого спілкування адресанта з божеством: *Вчуй мене, ясна богине, / Слух свій до мене склони* [4].

1896 р. в часописі «Життє і слово» вперше надрукована драматична дія «Сапфо» Лариси Старицької-Черняхівської, яку Іван Франко назвав «однією з перлин нашої літератури» [5, с. 123]. Антична традиція у художній структурі цього твору представлена трохи по-іншому, хоча вплив її помітний як у жанровому виборі (драматична дія), його композиції (зокрема, використання хорових партій), так і в зверненні до античних образів: богів і героїв, щоб краще передати ту атмосферу, у якій відбувалися події. Свого коханого Сапфо порівнює із сонячним Фебом, а Ерінна – із красенем Адонісом. Окрім того, зустрічаються назви інших богів: Зевса, Посейдона, Аїда, Аполлона, Ереба, Гіменей та богинь: Афіни, Діани. Уже у пролозі ми бачимо величний храм, по один бік якого стоїть статуя Афродіти, а по другий – Ероса. Цих богів вибрано не випадково, адже саме кохання, покровителями якого вони є, становить смисл життя для героїні драми – поетеси Сапфо. Молитовно складаючи руки і падаючи навколішки, вона звертається до богині Афродіти зі словами присвяченого їй гімну: *Розлягайтесь, пишні згуки, / Линьте роєм аж до неба, / Голосніше, грайте, ліри, / Афродіту славте всі!* [6, с. 44]. Для емоційного підсилення тут виступають хор грекинь і хор юнаків.

Аналіз молитовних сценічних звернень показує, що здійснюються вони трьома учасниками: адресантом-співцем, божеством і аудиторією. Особливості взаємодії учасників молитовної ситуації розкриваються у структурі звернення: дві

формули – заклику й опису – вказують на існування двох планів дії у молитві: молитовного заклику і поетичної розповіді. Участь аудиторії у молитовних зверненнях проявляється по-різному. Найчастіше аудиторія не висловлює свого власного ставлення до божества: її власне ставлення не відрізняється від того, котре зображується співцем (розповідь вісника про жертвоприношення Іфігенії та передача ним Ахіллової молитви у Еврипіда). У інших випадках слухач, який ніби стає посередником між двома традиційними учасниками молитви, вступає у діалог як конкретний персонаж (пісні хору як у Еврипіда, так і у Лесі Українки).

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Наведені роздуми свідчать, перш за все, про те, що антична трагедія як універсальний спосіб комунікації людства засвоювалася і розвивалася українською літературою як на проблемно-етичному, так і на жанровому, стильовому та інших рівнях. Однак рецепція міфологічного сюжету і художніх засобів, притаманних античній драмі (таких як молитовні інвокації, гімни) у більш пізніх стилізаціях набуває певних змін, первинний (античний) комунікативний код набуває додаткового значення: з його допомогою у процесі читацької рецепції відбувається навмисне «постаріння» сучасного твору. Це призводить, своєю чергою, до багатоплановості сприйняття твору, де античність і сучасність взаємно збагачуються додатковими комунікативними кодами та смислами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Поетика. Київ : Мистецтво, 1967. 129 с.
2. Еврипід. Іфігенія в Авліді. *Трагедії* / пер. з давньогр. А. Содомори та Б. Тена. Київ : Основи, 1993. С. 285–338.
3. Еврипід. Іфігенія в Тавриді. *Трагедії* / пер. з давньогр. А. Содомори та Б. Тена. Київ : Основи, 1993. С. 339–388.
4. Українка Л. Іфігенія в Тавриді. *Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 1. С. 165–170.
5. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. *Літературно-науковий вісник*. Львів : ЛНВ, 1901. Т. XV. Кн. 9.
6. Старицька-Черняхівська Л. Сапфо (Драматична дія). *Вибрані твори*. Київ : Наукова думка, 2000. С. 36–58.

REFERENCES

1. Aristotel. (1967). Poetyka [Poetics]. Kyiv : Mystetstvo. 129 s [in Ukrainian].
2. Evripid. (1993). Ifigeniia v Avlidi [Iphigenia in Aulis]. *Trahedii [Tragedies]* / per. z davniohr. A. Sodomory ta B. Tena. Kyiv : Osnovy. S. 285-338 [in Ukrainian].
3. Evripid. (1993). Ifigeniia v Tavridi [Iphigenia in Tauris]. *Trahedii [Tragedies]* / per. z davniohr. A. Sodomory ta B. Tena. Kyiv : Osnovy, 1993. S. 339-388 [in Ukrainian].
4. Ukrainka, L. (1975). Ifigenija v Tavridi [Iphigenia in Tauris]. *Zibrannia tvoriv [Collection of works]*: u 12 t. Kyiv : Naukova dumka. T.1. S. 165-170 [in Ukrainian].
5. Franko I. Z ostannikh desiatylit XIX v [From the last decades of the 19th century]. *Literaturno-naukovyvi visnyk [Literary and scientific bulletin]*. Lviv : LNV, 1901. T. XV. Kn. 9 [in Ukrainian].
6. Starytska-Cherniakhivska, L. (2000). Sapfo (Dramatychna diia) [Sappho (Dramatic action)]. *Vybrani tvory [Selected works]*. Kyiv : Naukova dumka. S. 36-58 [in Ukrainian].

ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ

Анна МАКСИМОВА

кандидат наук з державного управління

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

просп. Гагаріна, 26, м. Дніпро

ORCID: 0000-0002-8332-4988

maximova250@gmail.com

У статті визначено, що соціокультурні стереотипи в американській англійській мові зумовлюють характер конотацій мовних значень, створюють складну семантичну ауру мовного знаку. Вони, безсумнівно, пов'язані з внутрішньою формою слова, мотивуванням його значення. Показано, що внутрішня форма слова в американській англійській мові втрачається, якщо семантичний зв'язок перестає усвідомлюватися носіями мови. У когнітивно-семіологічному описі соціокультурні стереотипи співвідносяться з поняттям прототипу. Для когнітивно-семіологічної парадигми лінгвокультурології в американській англійській мові це поняття цінне тим, що допомагає осмислити процеси категоризації та значною мірою залежить не тільки від власне когнітивних механізмів, а й від того культурно-дискурсивного простору, у якому знаходиться людина. Метонімічне мислення в американській англійській мові дає змогу за прототипом упізнавати всю категорію у цілому. Для кожної категорії можна сформулювати набір характерних ознак, що максимально повно втілені саме в прототипі. Для фразеологізмів американської англійської мови можна говорити про такі ознаки, як: 1) діловий, побутовий; 2) функціонує; 3) має механізм функціонування (відповідні методи та інструменти); 4) має людський ресурс; 5) має територію держави; 6) впливає на розвиток США та світу, приносить прибуток; 7) ресурси формуються за рахунок внесків засновників, зовнішніх інвестицій, державного фінансування; 8) забезпечує створення та розподіл ВВП; 9) функціонують у повсякденному та ринковому середовищі. Обґрунтовано, що лінгвокультурологічна проблематика американської фразеології англійської мови звернена до вирішення кількох питань. Перше питання стосується технічного боку, що полягає в уточненні термінологічного апарату дослідження. Другий відноситься до змістовної частини, що стосується сутності термінологічних понять. Культурна специфіка американських фразеологізмів англійської мови передбачає відповідність мовної одиниці елементу менталітету або духовної культури суспільства, його історії, вірувань, традицій і природних умов життя. Національна специфіка фразем етнічно зумовлена вже самою приналежністю до певного етносу. Показано, що системними властивостями етносу є мова і культура.

Ключові слова: внутрішня форма слова, стереотипи, когнітивно-семіологічна парадигма, метонімічне мислення, етнонаціонально-культурна специфіка, фразеологічна інтерференція, порівняльний аналіз ідіоматики, культурно-мовна специфікація, лінгвокультурологічна проблематика.

LINGUISTIC PARAMETERS OF THE FUNCTIONING OF THE AMERICAN ENGLISH LANGUAGE AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE 21ST CENTURY

Anna MAKSYMOVA

*Doctor of Public administration,
teacher of the department of international relations
and social and humanitarian disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
26 Gagarina ave., Dnipro
ORCID: 0000-0002-8332-4988
maximova250@gmail.com*

The article determines that sociocultural stereotypes in American English determine the nature of the connotations of linguistic meanings, create a complex semantic aura of a linguistic sign. They are undoubtedly connected with the inner form of the word, with the motivation of its meaning. It is shown that the internal form of a word in American English is lost if the semantic connection ceases to be understood by native speakers. In the cognitive-semiological description, sociocultural stereotypes are correlated with the concept of a prototype. For the cognitive-semiological paradigm of linguculturalology in American English, this concept is valuable because it helps to understand the processes of categorization, and to a large extent depends not only on the actual cognitive mechanisms, but also on the cultural and discursive space in which a person is located. Metonymic thinking in American English allows you to recognize the entire category as a whole by the prototype. For each category, it is possible to formulate a set of characteristic features that are embodied as fully as possible in the prototype. For phraseological units of the American English language, we can talk about such signs as: 1) business, household; 2) functions; 3) has a functioning mechanism (appropriate methods and tools); 4) has human resources; 5) has the territory of the state; 6) affects the development of the USA and the world, brings profit; 7) resources are formed at the expense of founders' contributions, external investments, state funding; 8) ensures creation and distribution of GDP; 9) function in everyday and market environment. Linguistic and cultural problems of the American phraseology of the English language are addressed to the solution of several issues. The first question concerns the technical side, which consists in clarifying the terminological apparatus of the study. The second refers to the substantive part, which concerns the essence of terminological concepts. The cultural specificity of the American phraseological units of the English language involves the correspondence of the linguistic

unit to the element of mentality or spiritual culture of the society, its history, beliefs, traditions and natural conditions of life. The national specificity of the phrase «ethnic» is due to belonging to a certain ethnic group. It is shown that language and culture are systemic properties of ethnos.

Key words: *left-internal word form, stereotypes, cognitive-semiological paradigm, metonymic thinking, ethno-national-cultural specificity, phraseological interference, comparative analysis of idiomatics, cultural-linguistic specification, linguistic-cultural issues.*

Постановка проблеми. Розвиток американської англійської мови зумовив потреби вивчення та розуміння мовних явищ, процесів та тенденцій, які відбуваються у мові. Такий підхід забезпечує розуміння символів, звичаїв, традицій та ритуалів, що впливають на розвиток американської англійської мови. Лінгвісти вивчають інноваційну структуру американської англійської мови, проте відкритим залишається питання вивчення її лінгвальних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення американської англійської мови потребує й вивчення лінгвального складника (мовні стереотипи, внутрішня форму слова, когнітивні процеси, метонімічне мислення, лексична символіка, національно-культурна специфіка, лінгвокультурна специфіка, лінгвокультурні універсалії). Цим займалися Ю. Зацний (сучасні американські фразеологізми), Н. Глушаниця (способи перекладу), Н. Данкевич (американські фразеологізми), В. Ревенко (у заголовках преси) [1], проте лінгвокультурні особливості американської англійської мови ніхто не досліджував, що й зумовило актуальність даного дослідження.

Метою **статті** є визначення лінгвальних особливостей американської англійської мови та окреслення її методологічних засад.

Виклад основного матеріалу дослідження. «У багатьох джерелах дискурс та мова сприймаються як прояв культурної комунікації. Незважаючи на етнокультурні особливості, у спілкуванні виділяється міжкультурний дискурс. Соціальні, вікові та гендерні особливості спілкування також ідентифікуються з типами дискурсу. У таких випадках йдеться, зокрема, про політичний дискурс і феміністичний дискурс», – зазначає Максимова. Водночас соціальні умови та етнос впливають на розвиток американської англійської мови.

Соціокультурні стереотипи в американській англійській мові зумовлюють характер конотацій мовних значень, створюють складну семантичну ауру мовного знаку (Black Friday, Christmas creep, couch commerce). Вони, безсумнівно, пов'язані з внутрішньою формою слова, мотивуванням його значення. Однак, незважаючи на свою невловимість, внутрішня форма, як і конотація, може бути пов'язаною з дискурсивною діяльністю та впливати на вживання слова. Внутрішня форма слова в американській англійській мові втрачається, якщо семантичний зв'язок перестає усвідомлюватися носіями мови. У когнітивно-семіологічному описі соціокультурні стереотипи співвідносяться з поняттям прототипу, який став для Е. Рош базовим у сучасній когнітивній психології.

Для когнітивно-семіологічної парадигми лінгвокультурології в американській англійській мові це поняття цінне тим, що допомагає осмислити процеси категоризації та значною мірою залежить не тільки від власне когнітивних механізмів, а й від того культурно-дискурсивного простору, у якому знаходиться людина. Досліди Е. Рош показали, що будь-яка категорія має внутрішню структуру, що складається із центру (прототипу) і периферії, що є також характерним для фразеологізмів американської англійської мови.

Метонімічне мислення в американській англійській мові дає змогу за прототипом упізнавати всю категорію у цілому. Для кожної категорії можна сформулювати набір характерних ознак, що максимально повно втілені саме в прототипі. Причому ознаки можна побудувати в певну ієрархію. Для фразеологізмів американської англійської мови можна говорити про такі ознаки, як: 1) діловий, побутовий; 2) функціонує; 3) має механізм функціонування (відповідні методи та інструменти); 4) має людський ресурс; 5) має територію держави; 6) впливає на розвиток США та світу, приносить прибуток; 7) ресурси формуються за рахунок внесків засновників, зовнішніх інвестицій, державного фінансування; 8) забезпечує створення та розподіл ВВП; 9) функціонують у повсякденному та ринковому середовищі.

Ієрархія ознак дає змогу описати структуру категорії, її центр і периферію. Виділення того чи іншого прототипу в американській англійській мові зумовлене мовними і культурними особливостями. Так, для фразеологізмів американської англійської мови, незважаючи на наявність різноспрямованих фразеологізмів, які характеризують економічні процеси та явища, усе ж таки найбільш широко вживаним залишається застосування слів *economy*, *economics*. Наприклад, *crap-shoot economics*, *donut economy*, *gig economy*, *Goldilocks economy (Goldilocks scenario)*, *zero-friction economy*, *cappuccino economics (cappuccino economy)*. Так, символом ділової активності є терміни *economy*, *economics*.

Використання стійкої лексичної символіки як репрезентантів соціокультурних стереотипів тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти в американській англійській мові створює їм друге колективне «Я». Для людини, що засвоїла цю символіку, дійсність ніби подвоюється. З одного боку, це світ безпосередньо розкритих предметів і світ образів, об'єктів, відносин і якостей, які позначаються словами. Образне слово – це особлива форма відображення дійсності. Людина може довільно називати ці образи незалежно від їх реальної наявності, може довільно управляти цим другим світом. У результаті сприйняття та усвідомлення людиною світу в американській англійській мові виявляється похідним від культурно-історичного буття людини і його соціокультурних стереотипів, які стимулюють появу в імплікатурі образного слова різних смислових конотацій.

Символічні форми дискурсивної діяльності. Символічні форми дискурсивної діяльності людини породжують й нові форми сприйняття дійсності, нові «фігури сприйняття», а отже, і новий смисловий спектр об'єктивуючих його значень у фразеологізмах американської англійської мови. У цілому в американських

фразеологізмах англійської мови не застосовуються художні символи, що свідчить про прагматичність цієї сфери.

Лінгвокультурологічна проблематика американської фразеології англійської мови звернена до вирішення кількох питань. Перше питання стосується технічного боку, що полягає в уточненні термінологічного апарату дослідження. Другий відноситься до змістовної частини, що стосується сутності термінологічних понять. Обидва питання важливі в силу того, що сприяють установленню чітких меж, а також об'єкта і предмета лінгвокраїнознавчого дослідження фразем. Ідеться про відображення у фразеологічних одиницях культурної детермінованості та/або національного маркування об'єктивованого в них смислів. Використання різнорідних термінів створює різнобій і деяку розмитість під час визначення предмета дослідження. За уявної зрозумілості і однопорядковості названих вище явищ нечіткість їх змістовної бази не сприяє ефективності лінгвокультурологічного аналізу фразем. У пошуках засобів подолання ситуації, що виникла, В.Г. Гак пропонує розрізнити національну і культурну специфіку мовних одиниць, у тому числі і фразеологічних. Їх національна специфіка (*Black Friday, musical-chair county, Fifth Amendment capitalist*) виявляється під час зіставлення фразем різних мов і зумовлюється двома чинниками: об'єктивним і суб'єктивним. Об'єктивний чинник передбачає виділення об'єктивованого фраземами природних і культурних реалій, характерних для життя одного народу, але відсутні у житті іншого народу. Суб'єктивний чинник полягає у факультативній виборності: фраземи, що відображають одні й ті ж реалії, у різних мовах, як правило, представлені різними структурно-семантичними моделями.

Культурна специфіка американських фразеологізмів англійської мови (*Christmas creep, Mongolian hordes, proletarian drift*) передбачає відповідність мовної одиниці елементу менталітету або духовної культури суспільства, його історії, вірувань, традицій і природних умов життя. Складний характер взаємодії національного і культурного компонентів свідчить про їх нерозривний зв'язок. І все ж розрізнення національної та культурної специфіки співвіднесених фразем не є єдиною можливим трактуванням явища, що аналізується. Національна специфіка фразем етнічно зумовлена вже самою приналежністю до певного етносу. Отже, системними властивостями етносу є мова і культура. Відповідно, специфіку фразем, зумовлену приналежністю до певного етносу, справедливо називають національною, етнокультурною, національно-культурною або культурно-мовною. Таким чином, лінгвокультурологічне дослідження фразем американської англійської мови має бути зосереджене на осмисленні їхньої національної специфіки, що реалізується в особливостях взаємодії даної мови та даної культури.

Термін «етнонаціонально-культурна специфіка» обмежує дію культурно-мовної специфіки фразем рамками одного етносу. У зв'язку із цим важливо встановити статус носіїв лінгвокультурної специфіки фразем. Що це: «етнос», «етносоціум», «етнічна спільність», або «енокультурне співтовариство»? Хоча така взаємозаміна не тягне за собою принципових наслідків, усе ж більш коректними,

на нашу думку, є використання поняття «етнокультурне (етномовне) співтовариство». Друге питання стосується визначення сутності культурно-мовної специфіки. Якщо взяти до уваги всі перераховані вище визначення культури і зупинитися на виділених вище трьох складниках культури: цивілізаційному, соціально-психологічному та діяльнісному, то національна культурна специфіка, полягатиме в особливому функціонуванні всіх трьох складників культури в лінгвокультурному просторі даного етнокультурного (етномовного) співтовариства. При цьому елемент етно, представляючи певну лінгвокультурну спільність, маніфестує «квант» специфічної культурної інформації, що інтегрує три групи ознак: а) властиві всьому людству (тому вони неспецифічні); б) характерні для групи локальних культур (вони відносно специфічні); в) характеризують лише дану локальну культуру (вони абсолютно специфічні). Якщо аналізувати фраземи американської англійської мови, то для них є характерною належність до третьої групи ознак, оскільки характеризують дану локальну культуру.

Національна специфіка фразем виявляється у таких компонентах культури: а) традиціях, які визначаються як стійкі елементи культури, звичаї, що розуміються як традиції у «соціонормативній» сфері культури і обрядах, які виконують функцію несвідомого залучення до пануючої у даному суспільстві системи нормативних вимог; б) побутовій культурі; в) повсякденній поведінці; г) національній особливості мислення; г) художній культурі, що відбиває культурні традиції етносу; д) способі освоєння географічного середовища; е) особливостях соціополітичного устрою.

Завдання лінгвокультурологічного дослідження фразем полягає у тому, щоб виокремити елементи, що відображають їхню лінгвокультурну специфіку. Для цього використовуються два методи: порівняльний і інтроспективний. Є випадки, коли лінгвокультурні стандарти однієї етномовної спільноти використовуються як універсальні. З іншого боку, поєднання даних дослідницьких евристик дає змогу уникнути протилежної крайності, що полягає у безсистемному описі лінгвокультурної різноманітності окремих мов. Разом із тим питання про лінгвокультурну специфіку фразем не може вважатися вичерпаним без звернення до іншого боку, складовою частиною якого є кардинально протилежний підхід до досліджуваної проблеми. Йдеться про лінгвокультурне питання співвідношення культурно-мовної специфіки та культурно-мовних універсалій, що має різні рішення, аж до взаємовиключних. у кінцевому підсумку його рішення знаходиться у руслі загального підходу до проблеми взаємин мови і культури. Цілком природно, що, наприклад, нігілістичний погляд на визнання системних зв'язків мови і культури веде до заперечення культурно-мовної специфіки фразем узагалі. З іншого боку, визнання глобального домінування їхньої етнокультурної специфіки автоматично ігнорує існування лінгвокультурних універсалій. У нашому уявленні лінгвокультурна специфіка і лінгвокультурні універсалії не перебувають у відносинах взаємовиключення. Вони співіснують. Таке розуміння повністю узгоджується з твердженням Б. Рассела про те, що наше знання про світ і речі (у цьому разі йдеться

про знання, одягнені у плоть мови) «складається зі знання двох видів: коли речі відомі як конкретності і як універсалії». Відповідно, універсальний і етнокультурний складники знаходяться у компліментарних відносинах один до одного. Розмірковуючи про світ універсалій, Б. Рассел відзначає, що цей світ «незмінний, непорушний, точний, чудовий для математиків, логіків, творців метафізичних систем і всіх, хто любить досконалість більше за життя». Наявність лінгвокультурних універсалій в американській англійській мові зумовлена загальнолюдським характером нашого мислення, загальнопоступальним розвитком людської культури та цивілізації, загальністю буття й пізнання і, відповідно, їх універсальними законами та категоріями. Лінгвокультурна ж специфіка є результатом своєрідного мовного кодування об'єктів навколишнього світу. Усі перераховані вище чинники вступають у складну взаємодію, що зумовлює різні конфігурації їх поєднань один з одним в американській англійській мові. Різноманітна комбінаторика названих чинників зумовлює у фразеомоутворенні різну кількість взаємодіючих чинників та їх різне поєднання в різних мовах.

До лінгвокультурних універсалій можна віднести аналогії, сформовані в американському етнокультурному середовищі й перевірені часом : *glass ceiling, glass wall, golden bungee, golden handcuffs, golden ghetto, lipstick effect, lipstick indicator, silicon-chip capitalism, Silicon Mountain*. Отже, незважаючи на універсальний характер людського мислення, освоєння навколишньої дійсності виробляється специфічним, властивим для даної національно-культурної спільності способом, що не може не відбитися на фраземі тієї чи іншої мови. Не є винятком американські фразеологізми англійської мови, у якій фраземи формуються під впливом таких чинників, як загальнолюдське мислення і особливості освоєння навколишньої дійсності. Усе вищесказане свідчить на користь того, що наявність культурно-мовної специфіки аж ніяк не скасовує дії культурно-мовних універсалій. Мовні факти представляють багатий матеріал, який указує на гетерогенний характер взаємодії універсального і специфічного в американській англійській мові. Необхідність дотримання цих вимог продиктована неоднозначним характером взаємодії культури і мови в американській англійській мові, зумовленими їхньою знаковою природою, широким використанням символів і образів у мовній і культурній практиці. Універсальне і культурно-специфічне знаходить відображення у мові як системі, яка під час аналізу вибудовується у певну мовну картину світу. Лінгвокультурологічне дослідження в американській фразеології англійської мови неминуче зіштовхується з проблемою визначення терміна «мовна картина світу». Це поняття увійшло в лінгвістичний ужиток ще з робіт В. фон Гумбольдта та має широке застосування у силу актуальності лінгвокультурологічних досліджень. Звісно, це первинна модель світу. Вона може бути репрезентована як у мові, так і в інших медіаторних засобах. У широкому сенсі модель світу має пояснювальну силу, картина світу – описову, констатуючу.

1. Проблемність сучасної міжкультурної комунікації посилюється, головним чином, прагненням до спрощеного спілкування. Молоді люди стали говорити

уривчастими фразами, де немає місця «ускладненню» спілкування одиницями і структурами етномовного характеру. Усе впевненіше і більш явно в міжкультурному спілкуванні відбувається європеїзація культур. Цей процес є сприятливим, коли він збагачує мови, а в іншому разі він породжує мовні бур'яни. В американській англійській мові останнім часом сформувалася тенденція, коли іноземні слова запозичуються механічно і не адаптуються до автохтонної мовної культури.

2. Особливо багато перешкод створює фразеологічна інтерференція. Вона має специфічний прояв під час спілкування близькоспорідненими і неблизькоспорідненими мовами. Вивчення ідіоматики характеризується синергетичною взаємодією мовного, комунікативного, прагматичного, психічного і культурного аспектів. При цьому маються на увазі не тільки і не стільки зовнішні умови побутування мови в суспільстві, а й внутрішньо зумовлені природою людини мовні способи і засоби вираження всього того, що пов'язано з діяльністю певного етномовного колективу.

3. Порівняльний аналіз ідіоматики двох і більше мов в аспекті лінгвокультурології виходить із розуміння ідіоматики як свого роду етномовної матриці семантизації навколишнього світу. Зіставлення самих процесів семантизації у різних лінгвокультурах включає у себе всі основні сфери життєдіяльності людини. Етномовне кодування культуруносних смислів ідіоми починається з осмислення тієї денотативно-прагматичної ситуації, у якій знаходиться предмет духовно-практичної діяльності. Порівнювати денотативно-прагматичні ситуації в американській фразеології англійської мови, що визначають ідіомами різних мов, означає поняття її раціональності в реалістичному чи ілюзорному плані. Приклади: *ghost farmer, ghost brand, ghost work, big-box store, digital nomad, fallen angel*. Але в будь-якому разі таке розуміння включає у себе систему духовно-практичної діяльності людини та становить визначений ланцюжок в історичному розвитку культури. Етнокультурну семантику порівнюваних ідіом необхідно відрізнити від асоціативної семантики, яка, володіючи суб'єктивним характером, не може служити засобом диференціації різних лінгвокультурних повідомлень. Уміст із тем і логічна та асоціативна семантика є крайніми крапками етнокультурної семантики ідіоми.

4. Культурно-мовна специфікація порівнюваних ідіом зумовлюється тим, що семіотизація життя (приведення предметів, подій та ситуацій знакової семантики, перетворення їх на вихідні відомості) на рівні ідіоматики здійснюється, як правило, двома способами кодування соціально ціннісно-змістовної інформації: семантично та семіотично. В основі семантичного кодування лежить символізм. Семіотичні механізми виникнення культурних значень складу культурно-знакових ідіом, навпаки, позбавлені символічних умовностей. Тут «містерія» людських відносин сприймається як прообраз вселенської «таємниці», яка має подібно до тексту свій сюжет, свою прагматику, свої систему та стилістику. «Містерія» людських відносин – це своєрідний міф, який служив давнім людям деякою мовою, вбудованою семантично. В американській англійській фраземи в основі лежить символізм: *lipstick effect, lipstick indicator, pin-drop syndrome, Sofa Sunday, windshield time*.

5. Національно-культурна особливість ідіоматики тієї або іншої мови пояснюється лінгвокреативними процесами. У міру накопичення у нашій свідомості достатньо великої кількості культурних значень в американській англійській мові виникає необхідність їх упорядкування, категоризації та адекватної вербалізації. Із цією метою лінгвокреативне мислення використовує вже сформовану в тій чи іншій мові значення, породжуючи нові, похідні семантичні структури. На початковому етапі для цього залучаються механізми, що породжують зміст, які використовують аналізи аналогій та подібності, пізніше – конвергентно-дівергентні процеси. У американських фразеологізмів англійської мови сформовано широкий спектр аналогій та асоціативних зв'язків, зокрема: *chief content officer, death care industry, glass wall, insider nontrading, mouse race, rainbow ceiling, sticky floor*. Оскільки семантичні та семіотичні механізми тепер «працюють» у єдності семіозису та номінації, порівняльний аналіз ідіом має враховувати: а) породження ідіом як особливих антропоцентричних знаків; б) етнокультурну специфіку їх функціонування; в) різні шляхи та способи семантичного перетворення одиниць первинної номінації (їх метафоризацію, метонімізацію, ідіоматизацію і т. п.). Іншими словами, у центрі порівняльного аналізу є інтерпретація у двох її іпостасях – як основний засіб семіотизації дійсності та як аспект порівняльного дослідження. В американській англійській мові наявні фразеологізми, утворені поєднанням метафор та метонімії, серед яких найбільш поширені *billionaire bait, blue-collar warfare, blue-collar, blue states*. Для метонімізації американської англійської мови характерні вислови: *Bill Gates tax, carrot mob, checkbook environmentalist, clicks and bricks (clicks and mortar), clockless worker, fat tax, pink slip party, silver industry, two-pizza team*.

6. Закріплення за знаком у результаті інтерпретації певного значення – основа первинної семантизації навколишнього світу. Однак часто людина сприймає світ не таким, яким він є, а за сукупністю різних моделей його інтерпретацій, що слугує лінгвокультурологічною базою вторинної семантизації дійсності. Виявлення специфіки первинної семантизації базується на тому, що інтерпретаційні можливості зароджуються у рамках відповідного мінімально змістовного простору, що формує поле взаємодії етнокультурного знання з реальністю. Так, сенс опосередковано-виробничої номінації «тридцять сребреников» – це «ціна зради». Концептуальний компонент значення ідіоми, що співвідноситься з явищами навколишньої дійсності, має значення ідіом, співвідноситься з явленнями навколишньої дійсності (через їх відзеркалення в етномовному знанні), несе в собі характерні ознаки мовної категоризації, системно-структурної організації ідіомотворюючих мовних одиниць.

Інтерпретаційний компонент семантики ідіоми формується під час дії кількох чинників:

- а) вибірковості об'єктів розумового відображення;
- б) модифікації вербалізованого змісту шляхом його включення в існуючі моделі семантичних стосунків у системі тієї або іншої мови;
- в) потенційного різноматіття денотативно-конотативної комбінаторики, що зумовлена національно-культурною унікальністю семантики ідіом;

г) можливості експліцитного та імпліцитного представлення змісту ідіоми.

З урахуванням проведеного дослідження можемо стверджувати, що на формування американських фразеологізмів англійської мови сильний вплив здійснюють культурне середовище та національні особливості народу, який, здійснюючи свою діяльність у даній професійній сфері, привносить до мови нові слова, вирази та засоби мовної милозвучності, формує нові логічні зв'язки. Ці особливі зв'язки формуються під впливом професійного середовища, але нашаровуються саме на культурну та національну базу, у результаті утворюючи неповторний професійний неологізм, який буде зрозумілим усім у конкретній групі з одними характеристиками. Культурно-мовна специфікація порівнюваних ідіом, семантизація навколишнього світу також знаходять своє відображення у формуванні нових американських фразеологізмів.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Вивчення американської англійської мови потребує розуміння її лінгвальних особливостей, зокрема внутрішньої будови слова, національної специфіки фразем, лінгвокультурологічних універсалій. Можемо стверджувати, що на формування американських фразеологізмів англійської мови сильний вплив здійснюють культурне середовище та національні особливості народу, який, здійснюючи свою діяльність у даній професійній сфері, привносить до мови нові слова, вирази та засоби мовної милозвучності, формує нові логічні зв'язки. Ці особливі зв'язки формуються під впливом професійного середовища, але нашаровуються саме на культурну та національну базу, у результаті утворюючи неповторний професійний неологізм, який буде зрозумілим усім у конкретній групі з одними характеристиками. Культурно-мовна специфікація порівнюваних ідіом, семантизація навколишнього світу також знаходять своє відображення у формуванні нових американських фразеологізмів.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження соціолінгвальних параметрів американської англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ревенко В.В. Фразеологічні одиниці в заголовках британських та американських Інтернет-видань. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 133–136.
2. Kapral I., Usova I., Maksymova A., Yefymenko T., Boyko S. Peculiarities of Advertising Information Representation in the English-Language Mass Media Discourse. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13. № 4. P. 1–37.

REFERENCES

1. Revenko, V. (2019) Phraseologichni odynytsi v zagolovkah britaskykh ta amerykanskix internet vydan: [Phraseological units in the titles of British and American online publications]. *Zakarpatski philologichni studii: naukoviy zhurnal* [Transcarpathian philological studies: scientific journal]. V. 1. Iss. 11. P. 133–136. [in Ukrainian]
2. Kapral I., Usova I., Maksymova A., Yefymenko T., Boyko S. (2023) Peculiarities of Advertising Information Representation in the English-Language Mass Media Discourse. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13. № 4. P. 1–37.

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ СУРЯДНО-ПІДРЯДНИХ СПОЛУЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. ШЕВЧУКА)

Наталія МАСЛЮК

*аспірантка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

б-р Шевченка, 81, м. Черкаси

ORCID: 0000-0002-9746-6039

mashluk.natalka@gmail.com

Статтю присвячено аналізу особливостей уживання синкретичних сурядно-підрядних сполучників у простому ускладненому реченні на матеріалі творів В. Шевчука. Специфіку функціонування сполучних засобів досліджено на матеріалі прикладів, вибраних із художніх текстів «Три листки за вікном», «Дім на горі», «На полі смиренному», «Око прірви», «Привид мертвого дому».

Характеристику сурядно-підрядних сполучників зроблено за типологією сполучних засобів К.Г. Городенської. До аналізованого різновиду синкретичних сполучних засобів зараховано протиставно-пояснювальні, протиставно-допустові, розділово-допустові, зіставності – відповідності. З'ясовано специфіку вияву формально-граматичних зв'язків та семантико-синтаксичних відношень у простому реченні із сурядно-підрядними сполучниками.

У творах В. Шевчука сполучники сурядності – підрядності демонструють різну продуктивність функціонування: пояснювально-ототожнювальні сполучні засоби частіше вживані в простих ускладнених реченнях, тоді як протиставно-розділові та розділово-допустові – у складних. Сполучники зіставності – відповідності не зафіксовані в обстежуваному матеріалі.

У межах предикативної частини складного речення чи простого ускладненого речення пояснювально-ототожнювальні сполучні засоби увиразнюють значення простого дієслівного чи складеного іменного присудка. Типовим виявом уживання цих сполучних засобів є відокремлення другорядних членів речення, зокрема означення (прикладки), обставини.

Протиставно-допустові сполучні засоби вжиті для вираження відповідних семантико-синтаксичних відношень між однорідними присудками.

У межах предикативної частини складного речення найчастіше сполучник поєднує однорідні присудки.

Активність функціонування сурядно-підрядних сполучників у простому реченні підтверджують приклади з художніх творів. З укладеного корпусу ілюстративного матеріалу лише 25% сполучних засобів виражають синкретичні

семантико-синтаксичні відношення. Найбільш частотними є пояснювально-отожнювальні сполучники тобто – 43%, чи – 11%, або – 13%; протиставно-допустові але – 13%, проте – 4,2%; розділово-допустові чи...чи – 9,2%. Інші сполучні засоби не зафіксовані.

Ключові слова: синкретичні сполучники, зіставності – відповідності, протиставно-допустові, протиставно-пояснювальні, розділово-допустові, твори Валерія Шевчука.

THE SPECIFICITY OF THE USE OF SUBORDINATE-COORDINATE CONJUNCTIONS IN A SIMPLE SENTENCE (BASED ON THE WORKS OF V. SHEVCHUK)

Nataliya MASLYUK

*Graduate student of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*

81 Shevchenko blvd, Cherkasy

ORCID: 0000-0002-9746-6039

masluk.natalka@gmail.com

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of using syncretic conjunctions in a simple complicated sentence on the basis of works by V. Shevchuk. The specificity of functioning of connective means is studied by means of a file of examples compiled on the basis of the literary texts “Three Leaves Outside the Window”, “The House on the Mountain”, “In the Field of Humility”, “The Eye of the Abyss”, “The Ghost of a Dead House”.

The study of the selected groups of subordinating conjunctions was carried out according to the qualification of K. G. Gorodenska. The analyzed types of syncretic connecting means include disjunctive-explanatory, disjunctive-concessive, partitive-concessive, conjunctions of comparison and correspondence. The specifics of the manifestation of formal grammatical relations and semantic and syntactic relations in a simple sentence by the conjunctions are determined.

In the V. Shevchuk’s novels, the conjunctions of conjunction-subordination demonstrate different productivity of functioning: explanatory-equating conjunctions are more often used in simple complex sentences, while disjunctive-partitive and partitive-concessive conjunctions are used in complex ones. The conjunctions of comparison and correspondence are not recorded in the material under examination.

Within the predicative part of composite sentences or a simple complex sentence explanatory-equating conjunctions emphasize the meaning of a simple verbal or compound nominal predicate. The typical case of using these conjunctions is to separate secondary members of a sentence, in particular, attribute (apposition), adverbial modifier.

Within the predicative part of a composite sentence, the conjunction most often connects homogeneous predicates.

The active functioning of subordinate-coordinate conjunctions in a simple sentence is confirmed by examples from literary works. Out of the body of illustrative material, only 25 % of the conjunctions express syncretic semantic-syntactic relations. The most frequently used are the explanatory-equating ones тобто – 43%, чи – 11%, або – 13%, the disjunctive-concessive ones але – 13%, проте – 4,2%, the partitive-concessive ones чи...чи – 9,2%. Other conjunctions were not documented.

Key words: *syncretic conjunctions, comparison and correspondence, partitive-concessive, disjunctive-explanatory, disjunctive-concessive, works of Valeriy Shevchuk.*

Постановка проблеми. У традиційному мовознавстві сполучники кваліфікують як службові (неповнозначні) частини мови [6, с. 177; 8, с. 24–26]. Однак у новітніх лінгвістичних дослідженнях їх виведено за межі лексико-граматичних класів і схарактеризовано як аналітичну синтаксичну морфему, що поєднує предикативні частини складного речення та члени речення й виражає семантику відношень [2, с. 346; 4, с. 9–12]. Сучасні підходи до класифікації складних речень, як-от виокремлення синкретичних синтаксичних структур [11], зумовили перегляд семантико-синтаксичного навантаження сполучних засобів, оновлення їх категоризації [4]. Це спричинено появою у сучасному художньому дискурсі прикладів контамінації як у сфері побудови речень, так і в царині вживання сполучних засобів. Розвиток сполучникової системи сучасної української мови спонукає до ретельнішого дослідження розмаїття семантико-синтаксичного та формально-граматичного вияву сполучників у синтаксичних структурах різної складності. Одним з аспектів дослідження гетерогенності вживання синкретичних сполучних засобів стало вивчення особливостей їх функціонування у межах простих ускладнених речень. Це й зумовило актуальність розвідки.

Метою статті є з'ясування особливостей уживання сурядно-підрядних синкретичних сполучників у простому ускладненому реченні.

Мета статті передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) вибрати приклади вживання сурядно-підрядних сполучників у простому реченні/предикативній частині складного речення;
- 2) окреслити синтаксичні умови функціонування сурядно-підрядних сполучників для поєднання елементів простого/формально простого речення;
- 3) визначити кількісні показники частотності вживання синкретичних сполучників із метою виокремлення елементів у межах простого речення чи предикативної частини складного речення.

У процесі дослідження використано *метод суцільної вибірки* з метою відбору матеріалу дослідження, *метод лінгвістичного опису* – для з'ясування специфіки вживання синкретичних сполучників, *метод кількісних підрахунків* – для встановлення частотності вживання сурядно-підрядних сполучників як кваліфікаторів певного виду відокремлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання класифікації сполучних засобів є одним з актуальних у мовознавчих розвідках [1; 4; 7]. Поштовхом

до цього стали зміни в підходах до визначення статусу частин мови [2], дослідження перехідних утворень, що зумовлюють модифікації вираження ними граматичних зв'язків і відношень [1; 4; 10; 11] та вможливають новітню категоризацію синтаксичних структур [11]. Сучасне дослідження синкретизму сполучників сфокусоване на формально-граматичному та семантико-синтаксичному їх функціюванні. Такі підходи презентовані в наукових розвідках І.Р. Вихованця [2], К.Г. Городенської [2–4], О.В. Ковтун [7], Л.В. Шитик [11]. Специфіку функціювання сполучників у структурі складного речення презентовано в дослідженнях Г.С. Весельської [1], О.П. Кадочнікової [5]. Комплексно описано систему сполучників у «Грамматичному словнику української мови: Сполучники» [3] та в монографії «Сполучники української літературної мови» [4]¹ К.Г. Городенської.

Сучасний художній дискурс постійно урізноманітнює уживання сполучників у межах простого речення чи предикативної частини складного речення, що зумовлює поповнення характеристик сполучникової системи української мови. Цим обґрунтований вибір фактичного матеріалу дослідження – романи В. Шевчука «Дім на горі», «На полі смиренному», «Око прірви», «Початок жаху», «Привид мертвого дому», «Три листки за вікном».

За способом вираження сполучними засобами семантико-синтаксичних відношень їх поділяють на сполучники сурядності та підрядності [2, с. 346; 4, с. 17]. Сполучники сурядності як виразники сурядного зв'язку, на думку сучасних мовознавців, пов'язують граматично рівноправні предикативні частини складного речення або однорідні члени простого ускладненого речення/предикативної частини складного речення. Підрядні сполучники натомість маркують підрядний зв'язок, яким поєднані граматично нерівноправні предикативні частини складного речення [2, с. 346; 4, с. 34–35].

Трансформаційні процеси в структурі складного речення зумовили розмивання меж між складносурядними і складнопідрядними реченнями [10, с. 599]. Це вможливило констатувати появу перехідного типу синтаксичного зв'язку, за якого предикативні частини набувають ознак граматичної рівноправності/нерівноправності або ж, навпаки, нерівноправності/рівноправності. З огляду на це, К.Г. Городенська виокремлює сполучники сурядності – підрядності та підрядності – сурядності на основі вираженого ними синкретичного зв'язку [3, с. 3; 4, с. 38–45].

Групу синкретичних сполучників сурядності – підрядності презентують сурядні засоби зв'язку, що маркують підрядні змістові відношення [4, с. 40–41; 11, с. 258–324]. До таких сполучних засобів зараховують кілька семантичних підгруп: пояснювально-ототожнювальні *тобто, себто, цебто, або, чи*; протиставно-допустові *а, але, зате, однак, однак, проте, та, так*; розділово-допустові *хоч ...хоч, чи то ...чи то, чи ...чи*; зіставні *отже й, отже і* [4, с. 38–42; 11, с. 107–108].

На думку сучасних мовознавців, просте ускладнене речення є основною синтаксичною одиницею для вживання пояснювально-ототожнювальних сполучників [4, с. 41]. К.Г. Городенська констатує їхню семантико-синтаксичну неоднорідність і кваліфікує як маркери відношень тотожності між поєднаними елементами [там само, с. 38, 87].

¹ Основні позиції функціювання сурядно-підрядних сполучників аналізуємо за К.Г. Городенською [3; 4].

Пояснювальні сполучники в простому ускладненому реченні (як і в межах предикативної частини складного речення) приєднують пояснювальний елемент, що надає додаткового (увиразненого, удокладненого, конкретного) значення пояснюваному [там само, с. 41]. На думку О.П. Кадочнікової, поява такого ускладнювального елемента є наслідком «згортання предикативної частини зі значенням тотожності до будь-якого з компонентів структурної схеми речення» [5, с. 35]. Підтвердженням цієї думки є приклади речень, у яких пояснювальні сполучники приєднують члени речення, що не можуть бути відокремленими, оскільки становлять граматичний центр предикативної частини, напр.: *Він-таки, здається, намовив Созонта, який складав новочасні Четьї-Мінеї, **тобто** внамірився писати не про давньоколишніх святих, а про суцїх...* («Око прїрви»); *Одежа була чорна, з полотна, без розкриль, **тобто** не розділена навпїл, але пошита щільно, як дияконський стихар, із вузькими рукавами – цю накидку пєрегрини носять поверх звичайних одєж, схованих під нею* (там само); *Три дні – мало, дванадцять – багато, окрім того, сім днів – це тиждень, **тобто** святе число, визначене Господом при творенні світу* (там само).

Пояснювальна частина, як засвідчують дїбрані приклади, увиразнює значення простого дієслівного чи складеного іменного присудка. У семантичному плані подеколи, окрім семантики вдокладнення думки, може бути відтінок причини чи мети, напр.: *Признаюся, ці слова мене вразили, бо я сам був із таких, кого часто брав сумнів у головних вартостях житєйських, і, <...>, нездатний ставав, **тобто** охлялий, сонний <...>* («Око прїрви») – <...>, нездатний ставав, ^{чому?} *тому що був охлялий, сонний <...>; <...> треба було згуртувати думки, щось про себе і світ додумати, щось вирішити, збагнути, **тобто** або повернути собі духовну силу і взятися до нової роботи, або ж готуватися до зустрічі з Богом <...>* (там само) – <...> *треба було згуртувати думки, щось про себе і світ додумати, щось вирішити, збагнути* ^{з якою метою?}, *щоб* або повернути собі духовну силу і взятися до нової роботи, або ж готуватися до зустрічі з Богом <...>.

Однак найчастіше пояснювально-ототожнювальні сполучні засоби *тобто, себто, цебто, або, чи* постають у формально-граматичному плані маркерами відокремлення другорядних членів речення, причому в семантико-синтаксичному плані вони є виразниками тотожності за значенням пояснювального елемента попередньому слову, словосполученню – пояснюваному компонентів речення [4, с. 87]. Такі компоненти функціують у ролі:

– відокремленого означення, зокрема прикладки, напр.: *Все добро своє, <...>, він, ^{який?} **себто** я, набув злісними нападами й грабунками* («Три листки за вікном»); *Тоді Нечерда, ^{який?} **чи** інакше Дядечко, сказав: – Піди-но постав, негідний сину, мені кухля!* (там само); *І я, холодцюватий, відчуваю, що мене в цьому світі тільки й тримає, що холод мого остереження, інакше розтопився б і розлився смердючою калюжею і вже ніколи б не знайшов сили зібрати воду свою, ^{яку?} **тобто** можливість вільно мислити й творити* («Око прїрви»); *Можна назвати його кільцем, ^{яким?} **або ж** змієм, що кусає власного хвоста* («Три листки за вікном»);

– відокремленої обставини: *Наступного дня померла й Олена, причому точнісінько так само, ^{як саме? де?} як Анастасія, **тобто у струмку**, омиваючи своє тіло («Око прірви»).*

В обстеженому літературному матеріалі зрідка натрапляємо на приклади вживання пояснювального компонента до вже відокремленого члена речення, зокрема до прикладки, напр.: *І побачив Созонт, як із олтаря вийшов так само, як він сам не раз виходив, дяконувавши, якийсь світлий дякон ^{який?} – **не він**, ^{який?} **тобто не в його подобі**, ішов і обкаджував церкву, махаючи срібним кадилом («Око прірви»).*

В. Шевчук послуговується пояснювально-ототожнювальними сполучниками і в складних реченнях відповідної семантики для поєднання предикативних частин.

Сурядно-підрядні сполучники з протиставно-допустовою семантикою – *а, але, проте, зате, однак, однак та* – у простому ускладненому реченні вживають між однорідними членами речення [4, с. 41]. Оскільки формальний показник допустовості (сполучник *хоч, незважаючи на те що, дарма що*) відсутній, його можна ввести задля виявлення відповідної семантики між поєднуваними елементами речення подібно до того, як це робимо в складному реченні [9, с. 108], напр.: *Я вигнаний з-перед очей твоїх, **проте** хочу побачити храм твій святий («Око прірви»)* – *Хоч я вигнаний з-перед очей твоїх, **проте** хочу побачити храм твій святий.*

У творчому доробку В. Шевчука протиставно-допустові сполучники вжиті в межах предикативних частин складного речення як виразники семантико-синтаксичних відношень протиставності й допустовості між однорідними присудками, напр.: *Знав, що там обов'язково зустріну органіста, **але не боявся** тієї зустрічі («Три листки за вікном»); *Ця ж, що стояла насправді, теж мала таку ж усмішку й такі ж очі, **але була** йому незнайома, як і цей двір, у який він збирався ввійти («Дім на горі»).**

Більш частотними є сполучні засоби з протиставно-допустовим значенням у парцельованих реченнях, які граматично становлять окремі прості речення, але семантично пов'язані з попередньою синтаксичною конструкцією (простим чи складним реченням), напр.: *Я не дуже радо йду на це, бо волю не базікати, а діяти. **Однак** я погодився («Три листки за вікном»); *Це краще від того, що нашептала у раю Єві гадина. **Але** не прийму вашої ради (там само).**

Аналізований різновид сурядно-підрядних сполучників чисельніше представлений у складних реченнях, де слугує маркером протиставно-допустових відношень між предикативними частинами.

Синкретичні сполучники *хоч ...хоч, чи то ...чи то, чи ...чи* одночасно вказують на розділове й допустове значення та виражають указівку на логічну невідповідність змісту поєднуваних елементів [3, с. 256, 273, 277]. За К.Г. Городенською, сполучник *хоч ... хоч* може бути вживаний для поєднання предикативних частин чи однорідних членів речення [там само, с. 256].

У сучасних мовознавчих розвідках аналізований сполучний засіб визначено також як сполучник підрядності, маркер допустово-протиставної семантики [3,

с. 249] за умови наявності в реченні формального показника протиставності – сполучника *але* (*зате, однак*). Найтиповішим прикладом уживання сполучникового комплексу *хоч... але* [11, с. 119–120] у творах В. Шевчука є поєднання однорідних членів речення, зокрема присудків, у межах предикативної частини, напр.: *Там, у віконці, звузилося підглядальне око, і хоч не бачив Федір Василевого рота, але знав, що той розтягнувся в оскалі* («На полі смиренному»); *Кожен відчувався ніяково, проходячи повз той відвертий, насмішкуватий погляд, кожен з нас потуплювався, бо в кожного в нутрі сидів теплий кошлатий хлопець, що розтоплював нас і заліплював повіки, – ми тільки й думали про келії і постелі, які хоч вихололи за цей час, але скоро нагріються знов* (там само).²

Зафіксовані конструкції, у яких формальний показник протиставності відсутній, проте відповідну семантику можна легко відновити, умовно ввівши в наступну предикативну частину протиставний сполучник. Однак серед дібраного лексичного матеріалу виявлено лише складні речення, напр.: *Та хоч і мав Єремія багато літ, мабуть, ніхто із тепер живої братії не дочекається його останнього часу: переживе він нас усіх* («На полі смиренному»). – *Та хоч і мав Єремія багато літ, але, мабуть, ніхто із тепер живої братії не дочекається його останнього часу: переживе він нас усіх*.

Зазвичай за відсутності сполучника протиставності визначальним є порядок розташування складників речення або поєднаних елементів речення. Однак застосування прийому трансформації речень (якщо такий підхід не порушує змістового наповнення синтаксичної одиниці) дає змогу визначити препозитивний щодо частини з допустовим сполучником компонент як приєднаний протиставним зв'язком, напр.: *Загалом же наших книг тиснених я ще не бачив, хоч німецькі та італійські зрів у моєї добродійки Анастасії-Параскеви, княгині Заславської, за дорученням якої я й почав писати Пересопницьке Євангеліє <...>* («Око прірви») – *Хоч німецькі та італійські зрів у моєї добродійки Анастасії-Параскеви, княгині Заславської, за дорученням якої я й почав писати Пересопницьке Євангеліє <...>, але загалом же наших книг тиснених я ще не бачив*.

Уможлиблюють таке перетворення дібрані речення, що побудовані за аналогією схемою, напр.: *Однак співали вони з великим захопленням, хоч очі їхні світили сторожко й пильно стежили за тим надто смутним чоловіком на танку* («На полі смиренному»); *Увесь маєток на них видав, але не знайшли вони мені ліку, хоч давали пити й глитати всіляку бридоту, натурали мене мастями* («Око прірви»).

Як засвідчує дібраний лексичний матеріал, В. Шевчук уживає повторюваний сполучник *хоч...хоч* переважно в складних реченнях, напр.: *Хоч було навколо сутінно й порожньо, хоч усе сірою барвою покривалося, обличчя Агапітове стало наче сонце осяяне* («На полі смиренному»).

Приклади поєднання аналізованим сполучним засобом головних чи другорядних членів речення кількісно обмежені. Автор уживає його для приєднання предикативної частини й водночас поєднання в її межах однорідних членів речення,

² Оскільки в останньому реченні присудки мають різні вищо-часові форми, до того ж вони поширені різними обставинами, таке речення, слідом за Л.В. Шитик, можна вважати напівскладним [11, с. 361–362].

зокрема присудків, напр.: <...> чомусь він вірив, що я, *хоч малий і нерозумний, хоч із мізерним тілом і читаю ще книжки таки дитячі, і тільки часом беруся за дорослі, таки маю його просторікування збагнути* <...> («Привид мертвого дому»).

Більш різноманітний вияв демонструє сполучний засіб *чи...чи* [11, с. 107, 120]. Як сурядно-підрядний сполучник він є синоніміїним до розділово-допустового *хоч...хоч* [3, с. 277]. Однак такі конструкції в художньому доробку В. Шевчука поодинокі. Не зафіксовано сполучника з розділово-допустовою семантикою в простому реченні. Найчастіше синкретичний сполучник *чи...чи* слугує засобом зв'язку в складних реченнях, напр.: *Бо, чи вісник я, чи не вісник, маю зараз щось вирішити і щось учинити* («Початок жаху»); *Чи є позагробне життя, чи його немає, люди не зникають, як я вже казав, аж доки живе на землі пам'ять про них* («Привид мертвого дому»).

Зафіксовано також використання аналізованого сполучника як компонента сполучникового комплексу *чи...чи...а* в складному реченні [4, с. 160; 11, с. 120–121], напр.: *Чи спав, чи й не спав, а навідався до мене гарний юнак* («На полі смиренному»).

Менш розмаїто представлений у творах В. Шевчука сурядно-підрядний сполучник *чи то...чи то* [3, с. 273; 11, с. 107, 120]. Аналізований сполучний засіб автор не використовує у межах простих чи формально простих речень. Водночас у складних конструкціях письменник трансформує його в *чи то...чи* або вживає в складі сполучникового комплексу *чи то...чи...але* [4, с. 160; 11, с. 120–121], напр.: *Чи то так впливало на неї західне небо, чи так налаadowувала себе, зрозуміла раптом Галя: оця стара, яка сидить так велично й поважно на порозі, й справді гідна королівської корони* («Дім на горі»); *І чи то вода була якась особлива, чи не проминув іще мій напад, чи, може, в сон я знову запав, таке в мене буває, але побачив, що у печеру зайшов величезний, ніби людина, ворон...* («Око прірви»).

Сурядно-підрядні сполучники *отже і, отже й* виражають відношення зіставності-відповідності між предикативними частинами або другорядними членами речення [3, с. 196]. Однак прикладів використання автором аналізованих сполучних засобів не зафіксовано.

Укладений на основі творів В. Шевчука корпус ілюстративного матеріалу містить 191 приклад уживання сурядно-підрядних сполучників у синтаксичних одиницях різного типу. Серед них лише 25% одиниць демонструють функціонування синкретичних сполучних засобів у простому ускладненому реченні чи в предикативній частині складного речення. Найчисельніше в доробку автора представлені сполучники *тобто* – 43%, *або* – 13%, *але* – 13%, *чи* – 11%, *чи...чи* – 9,2%. Менш продуктивними є *проте* – 4,2%, *себто* – 2,2%, *чи то...чи то* – 2,2%, *хоч...хоч* – 2,2%. Інші сполучні засоби не зафіксовані.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, функціонування сполучників сурядності – підрядності в простому ускладненому реченні/предикативній частині складного речення вможливлене потребою виразити синкретичні семантико-синтаксичних відношення.

У творчому доробку Валерія Шевчука синкретизм семантико-синтаксичних відношень, виражених сполучниками сурядності – підрядності у межах предикативних частин чи між ними у складних реченнях, представлений неоднорідно. У простому ускладненому реченні/предикативній частині складного речення автор використовує переважно пояснювально-ототожнювальні сполучники, а протиставно-розділові та розділово-допустові представлені здебільшого як засоби зв'язку предикативних частин у складному реченні. Сполучники зіставності – відповідності, представлені у «Граматичному словнику української мови: Сполучники» К.Г. Городенської, не зафіксовані в художніх творах В. Шевчука.

З'ясовано, що в простому ускладненому реченні чи в предикативній частині складного речення пояснювально-ототожнювальні сполучні засоби вдокладнюють значення простого дієслівного чи складеного іменного присудка. Типовим виявом уживання синкретичних пояснювально-ототожнювальних сполучників є відокремлені другорядні члени речення. Найбільш частотними у творчому доробку В. Шевчука є сполучники *тобто, або, чи*.

Протиставно-допустові сполучні засоби *але, проте* вжиті для вираження відповідної семантики відношень між однорідними присудками.

Характерним для творчого стилю письменника є використання розділово-допустових сполучників із варіативністю їхнього формального вияву. У межах предикативної частини для поєднання однорідних присудків найчастіше використано сполучник *чи...чи*.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні функційного потенціалу інших різновидів синкретичних сполучних засобів у простому ускладненому реченні чи в предикативній частині складного речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Весельська Г.С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Житомир : ЖДУ, 2014. 159 с.

2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. *Академічна граматики української мови*. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.

3. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: Сполучники. Київ ; Херсон : ХДУ, 2007. 340 с.

4. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.

5. Кадочнікова О.П. Різномірні кореляції пояснювальних конструкцій: формально-граматичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки (Мовознавство)*. 2016. Т. 189. С. 34–38. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10404/Kadochnikova_Riznorivnevi_koreliatsii_poiasniuvalnykh.pdf (дата звернення: 28.11.2023).

6. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник / С.О. Караман та ін. Київ : Літера ЛТД, 2011. С. 293–298.

7.Ковтун О.В. Функціонально-семантична кореляція сполучників і сполучних комплексів у сучасній українській літературній мові : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 144 с.

8.Коломієць Л.І., Майборода А.В. Сполучник. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія* / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. С. 514–516.

9.Маслюк Н.В. Семантико-синтаксичні функції синкретичних сурядно-підрядних сполучників (на матеріалі творів В. Шевчука). *Мовознавчий вісник*. 2021. Вип. 30. С. 105–113. URL: <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4550/4816> (дата звернення: 05.01.2024).

10. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.

11. Шитик Л.В. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : монографія. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2014. 474 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Шевчук В. Дім на горі. Вид. 3-є. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 558 с.
- 2.Шевчук В. Три листки за вікном : роман. Київ : А-БА-БА-ГАЛА-МА-ГА, 2011. 702 с.
- 3.Шевчук В. Чотири романи : На полі смиренному. Око прірви. Мор. Сповідь. Київ : А-БА-БА-ГАЛА-МА-ГА, 2013. 768 с.
- 4.Шевчук В. Привид мертвого дому. Київ : Пульсари, 2005. 600 с.
- 5.Шевчук В. Початок жаху. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2840> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES

1. Veselska, G.S. (2014). *Novi yavyscha u funktsionuvanni suriadnyh spoluchnykiv v ukrayinskiy movi kintsya XX – pochatku XXI st. : monohrafiya* [New phenomena in the functioning of conjunctive conjunctions in the Ukrainian language of the late XX – early XXI centuries : monograph]. Zhytomyr : Vydavnytstvo ZHDU, 159 [in Ukrainian].
2. Vykhovanets, I.R., Horodenska, K.H. (2004). *Teoretychna morfolohiya ukrayinskoyi movy : Akademichna hramatyka ukrayinskoyi movy* [Theoretical morphology of the Ukrainian language : Academic grammar of the Ukrainian language]. Kyiv : Universytetske vydavnytstvo «Pulsary», 400 [in Ukrainian].
3. Horodenska, K.H. (2007). *Hramatychnyi slovnyk ukrainskoi movy: spoluchnyky* [Grammatical dictionary of the Ukrainian language: connectors]. Kyiv ; Kherson : Vydavnytstvo KhDU, 340 [in Ukrainian].
4. Horodenska, K.H. (2010). *Spoluchnyky ukrainskoi literaturnoi movy : monohrafiya* [Connectors of the Ukrainian literary language : monograph]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 208 [in Ukrainian].

5. Kadochnikova, O.P. (2016). Riznorivnevi koreliatsii poiasniuvalnykh konstruktsii: formalno-hramatychnyi aspekt [Multilevel correlations of explanatory constructions: formal-grammatical aspect]. In : *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky (Movoznavstvo)* [Scientific notes of NaUKMA. Philological Sciences (Linguistics)]. 189, 34–38. Retrieved from : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10404/Kadochnikova_Riznorivnevi_koreliatsii_poiasniuvalnykh.pdf [in Ukrainian].
6. Karaman, S.O., Karaman, O.V., Pliushch, M.Ya. ta in. (2011). Suchasna ukrainska literaturna mova : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Modern Ukrainian literary language: a textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv : Litera LTD, 560 [in Ukrainian].
7. Kovtun, O.V. (2014). Funktsionalno-semantychna koreliatsiia spoluchnykiv i spoluchnykh kompleksiv u suchasni ukrainskii literaturnii movi : monohrafiia [Functional-semantic correlation of connectors and connecting complexes in the modern Ukrainian literary language : monograph]. Vinnytsia : VNTU, 144 [in Ukrainian].
8. Kolomiiets, L.I., Maiboroda, A.V. (1969). Spoluchnyk [Conjunction]. In : Bilodid, I. K. (Ed.) ta in. Suchasna ukrainska literaturna mova : Morfolohiia [Modern Ukrainian literary language: morphology]. Kyiv : Naukova dumka, 514–516 [in Ukrainian].
9. Masliuk, N.V. (2021). Semantyko-syntaksychni funktsii synkretychnykh suriadno-pidriadnykh spoluchnykiv (na materialy tvoriv V. Shevchuka) [Semantic-syntactic functions of syncretic subordinate-coordinate conjunctions (on the material of V. Shevchuk's novel's)]. *Movoznavchyi visnyk*. 30, 105–113. Retrieved from : <https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4550/4816> [in Ukrainian].
10. Slynko, I.I., Huivaniuk, N.V., Kobylianska, M.F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy : Problemni pytannia : Navch. posibnyk [Syntax of the modern Ukrainian language : Problematic issues : Education manual] Kyiv : Vyscha shkola, 670 [in Ukrainian].
11. Shytyk, L.V. (2014). Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odynyts v ukrainskii literaturnii movi : monohrafiia [Synchronous transition of syntactic units in the Ukrainian literary language : monograph]. Cherkasy : vydavets Chabanenko Yu. A., 474 [in Ukrainian].

**ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ
К.Д. ФЛОРЕСКУ «ЯКОБ ВИРІШУЄ ЛЮБИТИ»**

Ірина ВІРСТЮК

випускниця факультету іноземних мов

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

вул. Садова, 5, м. Чернівці

ORCID: 0000-0003-2831-8064

irina.virstiuk@ukr.net

Микола ЗАПОЛОВСЬКИЙ

кандидат філологічних наук

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

вул. Садова, 5, м. Чернівці

ORCID: 0000-0002-0779-710X

m.zapolovskyj@chnu.edu.ua

Статтю присвячено дослідженню лексичних, стилістичних та текстових особливостей роману Каталіна Доріана Флореску «Якоб вирішує любити» та його перекладу, здійсненого Юрієм Богдановичем Прохаськом. Основним методом дослідження є порівняльний, який уможливорює отримання інформації про корелятивність окремих елементів текстів оригіналу та перекладу. Вона зумовлюється як відносинами між мовами, що беруть участь у перекладі, так і екстралінгвістичними чинниками, що впливають на процес перекладу. Також у статті використовуються описовий, контекстуальний та апроксимативно-статистичний методи дослідження. Визначено, що автор роману тяжіє до глибокого психологізму, а ще детально змальовує предмети матеріального світу. Це відбувається на межі культур і національної приналежності, що вплинуло на стиль твору. Переклад же вирізняється добром нестандартних варіантів, якщо брати до уваги норми літературної української мови. У роботі аналізується безеквівалентна лексика та якими способами перекладач упорався з труднощами її відтворення. Наведено приклади застарілої лексики, за допомогою якої передається дух зображеної епохи. Визначено основні принципи, яких потрібно дотримуватися під час відтворення українською мовою часово-просторової лексики. Звернено увагу на значення слів у різних проміжках часу. Наведено приклади перекладу епітетів за допомогою дотепних еквівалентів української мови, близьких вітчизняному читачеві. Метафори передано за допомогою точного перекладу, субституції, компенсації, парафрази. В останній частині розкрито тематику, індивідуальний стиль та колорит текстів оригіналу й перекладу. Зокрема, автор детально описує сільські

реалії, тож завдання перекладача – максимально зберегти спосіб викладу письменника, при цьому не спотворити його належне сприйняття читачем. Тому він адаптує текст до тієї міри, щоб не приховати цей стиль та не викривити іншомовну культуру. Як результат, мова перекладу дуже багата й насичена цікавими, влучними і нечасто вживаними словами, що стало «візитівкою» перекладача.

Ключові слова: текст, оригінал, переклад, слово, речення, автор, перекладач, роман.

LINGUAL FEATURES OF THE TRANSLATION OF THE NOVEL “JACOB DECIDES TO LOVE” BY C. D. FLORESCU

Iryna VIRSTIUK

Master of Philology

*Graduate of the Faculty of Foreign Languages,
Department of Germanic Philology and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

5 Sadova str., Chernivtsi

ORCID: 0000-0003-2831-8064

irina.virstiuk@ukr.net

Mykola ZAPOLOVSKYI

Candidate of Philological Sciences

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

5 Sadova str., Chernivtsi

ORCID: 0000-0002-0779-710X

m.zapolovskyj@chnu.edu.ua

The article is dedicated to the investigation of lexical, stylistic, and textual features of the novel “Jacob Decides to Love” by Catalin Dorian Florescu and its translation by Yuriy Prohasko. The main research method employed is a comparative one, allowing for the examination of the correlation of individual elements between the original text and the translation. This correlation is influenced by both the relationships between the languages involved in the translation and extralinguistic factors affecting the translation process. Descriptive, contextual, and approximative-statistical research methods are also used in the article. It is determined that the author of the novel tends towards deep psychological insight and meticulously depicts objects of the material world. This occurs at the intersection of cultures and national identities, influencing the style of the work. The translation, on the other hand, stands out for the selection of non-standard variants, considering the norms of literary Ukrainian language. The article deals with non-equivalent vocabulary and explores how the translator coped with the difficulties of its reproduction. Examples of outdated vocabulary are provided, conveying the feeling of the depicted era. The fundamental principles to be followed

when reproducing Ukrainian temporospatial vocabulary are identified, emphasizing the meaning of words over different time periods. Examples of the translation of epithets using witty equivalents in Ukrainian, close to the native speaker, are presented. Metaphors are conveyed through precise translation, substitution, compensation, and paraphrase. The last part delves into the themes, individual style, and atmosphere of the original and translated texts. The author particularly describes rural realities, and the translator's task is to preserve the writer's narrative style to the extent that it does not distort the reader's proper perception. Therefore, the translator adapts the text enough not to conceal this style and not to distort the foreign culture. As a result, the language of the translation is very rich and filled with interesting, apt, and rarely used words, becoming one of the translator's specific characteristics.

Key words: *text, original, translation, word, sentence, author, translator, novel.*

Постановка проблеми. Як відомо, художній переклад – це двоаспектний процес, який знаходиться під впливом численних перемінних чинників. Німецька та українська художня література не лише написана різними мовами, вона репрезентує різні культурно-соціальні умовності. У процесі трансформації однієї мови в іншу перекладаються не слова, не абзаци, а художні твори. Тож перекладачеві необхідно звертати особливу увагу не лише на конкретні специфічні засоби, за допомогою яких мова створює естетичні ефекти у цільовій культурі, чи на методи і стратегії, які використовують перекладачі для досягнення експресивної ідентичної, а й досягнути культурно-соціальні цінності та відтворити їх у художньому перекладі. А він значно складніший, аніж переклад творів інших жанрів, оскільки передбачає не лише двомовне перенесення, а обмін двома культурами та двома соціумами, що включає обмін емоціями, асоціаціями та ідеями. Отже, перед перекладачем художнього твору постає подвійне завдання: зрозуміти текст оригіналу, тобто сприйняти його як читач, а потім перетворити його мовою перекладу.

Для детальнішого висвітлення цього питання матеріалом розвідки було вибрано німецькомовний роман швейцарсько-румунського письменника Каталіна Доріана Флореску «Jakob beschließt zu lieben» та його український переклад у виконанні Юрія Богдановича Прохаська («Якоб вирішує любити»). З огляду на біографічні дані письменника, зміст і особливості твору, а саме поєднання культур, наявність вираженого колоритного забарвлення, а також зображення насичених стилістичних та мовних картин, було вирішено аналізувати саме лексичні, стилістичні та текстові аспекти цих праць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сприйняття та розуміння художнього тексту була об'єктом дослідження багатьох учених-філологів (зокрема, О.Ф. Бурбак, Р.П. Зорівчак, Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй, С.В. Скрипник, О.І. Чередниченко та ін.). Знайомство з результатами їхніх досліджень робить очевидним факт, що потік мовної свідомості, який відображується у динамічній структурі тексту художнього твору, має певну ідеологічну спрямованість, свою поетичну структуру та специфічні засоби вираження цих складників. У контексті

цієї статті – це те, що хвилює письменника роману, що він хоче сказати і як він це робить, а отже, і те, як він сам проявляється у своїй творчості, бо літературний твір – це і відображення особистості самого автора, його світогляду, творчого методу та мови. Правильно зрозуміти специфіку і суть потоку свідомості автора означає знайти потрібні «ключі» до аналізу його твору, сфокусувати всі складники тексту. Щоб здійснити переклад художнього твору, перекладачеві (Ю. Прохаську) треба було спочатку цей текст проаналізувати. Основним прийомом цього аналізу є дослідження тексту шляхом розкриття його образної поетичної структури у тісній єдності з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів. В основі такого синтезуючого аналізу міститься категорія образу автора (К.Д. Флореску). Такий аналіз неможливий без розкриття поетичної (композиційної) структури тексту, системи образів у їх сюжетному розвитку як вираження ідейного задуму твору, особливостей його жанру, естетичних функцій словесних образів у їхньому взаємному зв'язку та зумовленості.

Актуальність нашого дослідження якраз і зумовлена подібним вивченням текстів оригіналу та перекладу, у процесі якого лінгвальні (мовні) засоби розглядаються під призмою розглянутих вище категорій і стає можливим відображення дійсного «життя» (функціонування) слова в художньому тексті.

Метою статті є спроба висвітлення лексичних, стилістичних і текстових характеристик перекладу роману «Якоб вирішує любити».

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої. Навпаки, це складний процес, що включає низку труднощів, які необхідно долати перекладачеві.

Особливу групу слів під час перекладу становить так звана «безеквівалентна лексика». Її кількість у тексті залежить від авторського стилю, змісту самого твору, часу його створення та багатьох інших чинників. Національно-культурний компонент семантичної структури окремої безеквівалентної лексеми є невід'ємним складником змісту цілого тексту, тому визначальним чинником є також її частотність. Спочатку розглянемо власні імена: особові імена, географічні назви, назви установ, організацій, газет тощо (15 одиниць, або 30%), які перекладають за допомогою транскрипції та транслітерації. Це найлаконічніші способи, завдяки яким створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотації небуденності, оригінальності. У принципі правильне наслідування оригінального звучання назв – вияв поваги до народу.

У проаналізованому художньому творі зафіксовано значну кількість антропонімів та топонімів. За допомогою транскрипції Ю. Прохасько перекладав майже всі власні імена. Виняток становить назва села, у якому проходять головні події. В оригіналі твору село, яке насправді можна знайти на карті в Румунії, носить назву *Triebswetter*, яку застосовує німецькомовне населення. Румунською ж знаходимо назву *Tomnatic*, яка відповідно транслітерується українською, тож отримуємо – *Томнатик*. Проте у цьому творі *Triebswetter* має певне смислове навантаження.

Твір починається з лютої негоди, і вже на перших сторінках у діалозі двох чоловіків маємо підтекст і гру слів із назвою села: *Wo bin ich hier? ... In Triebswetter. Wie Sie sehen, passt das trübe Wetter wunderbar zu unserem Dorfnamen.*

Тут топонім має смислове ім'я, тобто є своєрідним тропом, рівнозначним метафорі чи порівнянню і використовуваний у стилістичних намірах для характеристики персонажа або соціального середовища. Якщо використати під час перекладу «Томнатік», то смислових утрат не уникнути. Ю. Прохасько підходить творчо до цієї проблеми й інтерпретує назву як «Грозенау», і речення сформовано так: «Де це я? ... У Грозенау. Як бачите, назва чудово пасує до цієї негоди» [1]. Таким чином, зберігши підтекст і додавши румунського колориту, він утворив назву з типово румунськими закінченнями «ау».

Але не завжди виходить передати підтекст власної назви. У творі дві центральних постаті: два Якоби, дві різні особистості, дві різні вдачі. Якщо вирвати речення з іменами з тексту, український читач, який не знає добре змісту, не побачить різниці, чи це батько (*Jakob*), чи це син (*Jacob*). В оригіналі відмінності між Якобами видно візуально чітко: *Es lag Jakob nicht an einer Hochzeit im Dorf, mit Pomp und Gästen, von denen er sowieso wusste, was sie dachten* [2]. – «Якобу не залежало весілля в селі, з помпою і гістьми, про яких він і так знав, що вони думають» [1].

А ось ще один приклад: *Sieben Monate später kam ich auf die Welt. Ich, Jacob, aber mit s.* [2] – «Через сім місяці я з'явився на світ. Я, Якоб, але Jacob через «с» а не «к» [1]. Тут Ю. Прохасько, перекладаючи попереднє речення, доповнив його, щоб читач зрозумів орфографічну різницю. Якоб старший і молодший – це дві різні людини. Син отримав ім'я з іншим правописом, бо це була помста дідуся Якоба-меншого зятеві, чим він показав, що син не буде його спадкоємцем, як, власне, і сталося.

Слова-реалії (35 одиниць, або 70%), до яких уналежнюємо слова, що означають різного роду предмети побуту, матеріальної та духовної культури, властивої тільки якомусь одному народові. Під час перекладу власне реалій (12 одиниць, або 25%) було використано транскрипцію (наприклад, *Polka* – полька, *Csardas* – чардаш). За допомогою гіперонімії (видове поняття мови оригіналу передається родовим мовою перекладу) Ю. Прохасько переклав *Schnaps* як «горілка» (зафіксовано лише 1 випадок, або 4%). Тут відбувається т. зв. дерезалізація, тому що конкретне поняття передалося лексемою надзвичайно широкою, розпливчатою референцією. За такого виду перекладу стилістична роль реалій незначна.

Переклад історичних реалій (21 одиниця, або 44%) передбачає наявність фонових знань про історичний контекст, культурну специфіку тощо. Наприклад, слово *Burghüter* (особа, яка охороняє замкову споруду) Ю. Прохасько передав як «замковий» із позначенням наголосу на останньому складі. «Замковий» як іменник неможливо знайти в жодному словнику української, перекладач використав як часткове калькування, так і креативність.

Відповідником слова *Kaiserin* було вибрано не «імператриця», а «цїсарева», оскільки воно несе суспільний характер: це вживання переважає у сільській місцевості, що є географічним тлом подій у творі.

На нашу думку, важливо розглянути ще один приклад: *Maisbrei* – «мамалига». Уважаємо, що перекладач застосував варіант «мамалига» оптимально, адже для нашого мовного сприйняття він виражає колоритність національної культури Румунії та має стилістичне забарвлення на відміну від нейтральної «кукурудзяної каші» або «кулеші» з гуцульським забарвленням.

«Якоб вирішує любити» – це роман, у якому архаїзація мови виступає стилістичним засобом. Архаїзми та історизми виступають основним способом часової стилізації мови перекладу, що служить засобом літературно-історичного пізнання. Скажімо, такі слова, які позначають військову приналежність, вимагають детального вивчення завдань особи. Більшість із них має прями відповідники в українській мові. Наприклад, тлумачення німецькою *Kanonier* ідентичне українському визначенню «гармаш». Приміром, деякі приклади з німецької мови навіть мають співзвучні відповідники: *Infanterie* – «ніхота» та «інфантерія». Ю. Прохасько зупинився на першому, тому що термін «ніхота» для тогочасної епохи був ближчим, аніж іншомовний абсолютний синонім.

Ще однією трудністю під час перекладу історизмів є багатозначні слова, які залежно від періоду мали різні значення. Яскравим прикладом є слово *Panzer*, що часто перекладається як «танк». Але, беручи до уваги, що йдеться про час Тридцятилітньої війни, відповідник «танк» не підходить, бо до вжитку він увійшов значно пізніше. Натомість адекватним перекладом слова є «панцир», що і зробив Ю. Прохасько.

Окремо слід згадати такі стилістичні засоби, як порівняння, метафори та епітети. Під час перекладу метафор Ю. Прохасько використав:

1) точний переклад (8 одиниць, або 38%): *Wie mit Teer überzogen* [2] – «наче дьогтем налитий» [1], *blähen sich auf wie ein Segel* [2] – «надиматися мов вітрило» [1]; *dein Hirn schwimmt im Schnaps* [2] – «твій мозок плаває в горілці» [1]; *auf dem Kadaver einer Zeit* [2] – «на труні часів» [1]. Тут спостерігається повна відповідність передачі образів лексичними засобами української мови;

2) субституцію (8 одиниць, або 38%): «*Jakob*) sie (Schnapsflasche) an den Mund setzte [2] – «приклався до горлечка» [1]. У перекладі спостерігаємо заміну одного образу іншим за допомогою лексичної одиниці української мови;

3) компенсацію (4 одиниці, або 19%): *Er will uns verhöhnen* [2] – «він хоче взяти нас на глум» [1] або *ich und Nähnadel, das wäre zum Lachen* [2] – «я і голка – курям на сміх» [1] (відтворення неметафоричного елемента оригіналу фразеологічною одиницею у перекладі);

4) парафраз (1 одиниця, або 5%), за якої метафора вихідної мови відтворюється необразними засобами цільової: *Teufels Küche* [2] – «пекло» [1].

До передачі експресивності епітетів Ю. Прохасько підійшов, на нашу думку, також креативно. Вибираючи еквіваленти, він зупинився на цікавих, цілком

небанальних варіантах, що демонструють багатство української мови і свідчать про вигадливість перекладача: *mit großen Schritten* [2] – *сягнистими кроками* [1]; *seine speckige, unförmige Mütze* [2] – *засмальцьований, неоковирний картуз* [1]; *zu groß gewachsener Junge* [2] – *до цибатого хлопця* [1]; *die warmen, zuckenden Körper der Kühe und Pferde* [2] – *теплі, тремкі коров'ячі та кінські тіла* [1].

Деякі епітети отримали іменникові еквіваленти: *gebündeltes Korn* [2] – *снопи збіжжя* [1]. Перекладач урахував особливості двох мов, і те, що носії німецької мови називають «зв'язаним збіжжям», для україномовного читача найменується «снопом».

Під час аналізу перекладу Ю. Прохаська ми одразу виділили його індивідуальний стиль: використання діалектизмів (*Hahn* – *когут*, *Bahnhof* – *двірець*), зокрема і галицьких, що не дивно, адже перекладач родом із Прикарпаття.

Щодо текстових характеристик роману, то першочергово кидається у вічі, що він просякнутий сільським колоритом із детальним описом побуту та ландшафту місцевості. К.Д. Флореску вклав у свій доробок власне бачення сільського світу.

На нашу думку, перекладаючи роман «Якоб вирішує любити», походження Ю. Прохаська позитивно вплинуло на збереження колориту оригіналу. Саме з боку ментальності він, як ніхто інший, підходить до інтерпретації твору К.Д. Флореску. Наприклад, він відмінно виконав опис рутинних справ селян: *Wir haben viel zu tun, pflügen, Kartoffeln, Rüben, Raps und Mais pflanzen* [2] – «У нас багато роботи: зорати, посадити картоплю, буряки, посіяти ріпак, кукурудзу» [1]. Тут перекладач детально відтворює окремі сільськогосподарські заняття, беручи до уваги їхні мовні особливості. Колорит твору є одним із найважливіших засобів емоційної виразності: *Du musst mir nichts über Amerika erzählen, du bist nicht dort gewesen* [2] – «Не кажи мені нічого про Америку, ти там не був» [1].

Тож перед Ю. Прохаськом постало завдання відтворити всю палітру специфічного та колоритного мовного полотна. Адже сільська місцевість – один із найцікавіших топонімів у плані культури та звичаїв. Саме в селах акумулюються вже пережиті реалії і сучасне сприйняття реальності, і це все на тлі природної ідилії. А ще кожне село має багато схожостей та відмінностей з іншими селами. Під час перекладу текстів із даною тематикою особливо важливо приділити увагу географічному розташуванню, культурі, мовній специфіці зображеної місцевості. До того ж від перекладача вимагалось бути ознайомленим із лінгвокультурними особливостями сільських топонімів.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. На основі теоретичного матеріалу визначено, що К.Д. Флореску у своєму романі тяжіє до глибокого психологізму і детально змальовує предмети матеріального світу. Окрім того, автор як особистість перебуває на межі культур і національної приналежності, що не могло не вплинути на його стиль. Стиль же Ю. Прохаська вирізняється добором нестандартних варіантів під час інтерпретування, якщо брати до уваги норми літературної української мови.

Установлено, що під час перекладу безеквівалентної лексики потрібно враховувати те, що це пов'язано з носіями певної культури, фоновими знаннями та асоціаціями, що на певному етапі міжмовних контактів можуть бути відсутніми у носіїв іншої культури і мови. Зокрема, це підтверджується тим, що в опрацьованому романі під час перекладу реалій було використано транскрипцію, транслітерацію, калькування та гіперонімію.

З'ясовано, що під час відтворення стилістичних засобів перекладач використав точний переклад, субституцію, компенсацію та парафраз, серед яких домінуючим є саме точний переклад. Це свідчить про наявність у нашій мові еквівалентних до вихідних метафор лінгвальних засобів їх вираження. Також епітети зберегли в українській мові свої лексичну та стилістичну функції завдяки творчому підходу перекладача.

Проілюстровано, що Ю. Прохасько зберіг колорит першотвору та адаптував культурно-ментальний аспект тексту для українського читача.

Перспективу подальшої розвідки вбачаємо в аналізі німецького та українського матеріалів роману ще й на рівні синтаксису та морфології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Флореску К.Д. Якоб вирішує любити : роман. Чернівці : Книги-XXI, 2016. 384 с.
2. Florescu C.D. Jacob beschließt zu lieben. München : C.H. Beck. 2011. 403 S.

REFERENCES

1. Florescu, C.D. (2016). Yakob vyrishuye liubyty [Jacob decides to love] : роман [novel]. Chernivtsi : Knyhy-XXI [Books-XXI]. 384 p. [in Ukrainian]
2. Florescu, C.D. (2011). Jacob beschließt zu lieben [Jacob decides to love]. München : C.H. Beck. 403 p. [in German]

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТУ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ)

Анна ЛАШКО

асистент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький

ORCID: 0009-0001-9720-2009

a.s.lashko@cuspu.edu.ua

Статтю присвячено вивченню та аналізу особливостей перекладу текстів науково-технічного характеру. Науковий стиль вирізняється лаконічністю, об'єктивністю та інформативністю. Щоб здійснити адекватний переклад, необхідно враховувати специфіку даного стилю. Перекладачам може завдавати труднощів використання спеціальних термінів та термінологічних сполучень, тому у статті розглядаються мовні та термінологічні аспекти і висвітлюються складнощі, що виникають під час перекладу.

Актуальність запропонованого дослідження визначає швидкий розвиток науково-технічної сфери, що зумовлює появу нових технічних приладів, а також інструкцій з експлуатації до них. З'ясовано, що технічна інструкція з експлуатації як різновид фахових текстів – це тематично, стилістично та семантично організована, логічно структурована і завершена єдність, що характеризується широким використанням спеціальної термінологічної лексики і складністю граматико-синтаксичної будови.

У статті досліджуються жанрово-стилістичні особливості відтворення науково-технічних текстів на прикладі інструкції з експлуатації до кавової машини Miele CVA 6401. Різниця між іноземними та вітчизняними науково-технічними текстами є у стилістичних особливостях на рівні синтаксису та лексики, які слід адаптувати під час перекладу. Для цього використовуються перекладацькі трансформації. Акцентовується увага на необхідності врахування мовленнєвого контексту та вибору відповідних еквівалентів для забезпечення максимальної зрозумілості та точності перекладу.

Стаття спрямована на практиків перекладу, дослідників у галузі мовознавства та фахівців, які зацікавлені у покращенні якості перекладів текстів науково-технічного стилю. Завдяки систематичному підходу та практичним рекомендаціям стаття може слугувати цінним джерелом для тих, хто вивчає та застосовує перекладацькі стратегії у цій специфічній сфері.

Ключові слова: *інструкція з експлуатації, науково-технічний текст, переклад, перекладацькі трансформації, термін.*

THE SPECIFICS OF TRANSLATING SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS (BASED ON THE OPERATION MANUAL TEXT)

Anna LASHKO

Instructor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1 Shevchenka str., Kropyvnytskyi

ORCID: 0009-0001-9720-2009

a.s.lashko@cuspu.edu.ua

The article is devoted to the study and analysis of the peculiarities of the translation of scientific and technical texts. Scientific style is characterized by brevity, objectivity and informativeness. In order to carry out an adequate translation, it is necessary to take into account the specifics of this style. Translators may find it difficult to use special terms and terminological combinations. Therefore, the article considers linguistic and terminological aspects and highlights the difficulties that arise during translation.

The relevance of the proposed study determines the rapid development of the scientific and technical sphere, which causes the appearance of new technical devices, as well as operation manual texts for them. It was found that the technical operation manual texts as a kind of professional texts are thematically, stylistically and semantically organized, logically structured and complete unity, characterized by the wide use of special terminological vocabulary and the complexity of the grammatical and syntactic structure.

The article investigates the genre and stylistic features of the reproduction of scientific and technical texts using the example of the operation manual text for the Miele CVA 6401 coffee machine. The difference between foreign and domestic scientific and technical texts is in stylistic features at the level of syntax and vocabulary, which should be adapted during translation. For this, translation transformations are used. The article focuses on the need to take into account the speech context and choose appropriate equivalents to ensure maximum intelligibility and accuracy of the translation.

The article is aimed at translation practitioners, researchers in the field of linguistics and specialists who are interested in improving the quality of translations of scientific and technical texts. With its systematic approach and practical recommendations, the article can serve as a valuable resource for those studying and applying translation strategies in this specific field.

Key words: *operation manual text, scientific and technical text, translation, translation transformations, term.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток науково-технічної сфери зумовлює появу все нових і нових пристроїв та приладів і, відповідно, інструкцій з експлуатації до них, що знаходять широке практичне застосування. Міжнародна співпраця та обмін досвідом на всіх рівнях і в усіх сферах людської діяльності сприяє розвитку інтересу до проблеми дослідження фахових текстів і особливостей їх перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням перекладу текстів науково-технічного стилю займалися багато видатних науковців. Вагомий внесок щодо

даної теми зробили Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, В.В. Коптілов, Я.І. Рецкео, А.В. Федоров, Т.Р. Кияк, А.Л. Пумпянський, С.М. Стрелковський, В.І. Карабан, З.І. Кучер, Л. Гоффман, Г. Крінгс та ін. Проаналізувавши їхні праці, можна зробити висновок, що науково-технічний переклад має своє особливе місце у сфері перекладу і цілком відрізняється від інших функціональних стилів за певними лексичними, морфологічними, граматичними та стилістичними особливостями.

Мета статті – визначити труднощі перекладу науково-технічної літератури на матеріалі інструкції до кавової машини (німецькою мовою) і запропонувати перекладацькі трансформації, найефективніші для їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-технічний стиль охоплює широкий спектр різних видів текстів (власне наукові тексти, науково-навчальні матеріали, інформативно-реферативні матеріали, науково-оцінні праці, науково-популярні тексти, власне технічні тексти), кожен з яких виконує конкретну функцію та має свої особливості. Науково-технічним текстам притаманні певні лексичні, граматичні та стилістичні особливості, які в процесі перекладу створюють додаткові труднощі. Переклад технічних текстів потребує відповідних знань та досвіду перекладача, а також його досконалої роботи з текстом, тому що будь-яке відхилення від оригіналу може спричинити те, що переклад буде некоректним і це призведе до відповідних неприємних або навіть небезпечних ситуацій.

Оскільки процеси глобалізації, цифровізації та інновацій стимулюють прогрес високих технологій, ринок побутової техніки також зазнає серйозних змін із появою низки нових продуктів. Для того щоб споживачі в Україні могли вільно користуватися імпортованими товарами, здійснюється переклад технічного характеру.

Основними стилістичними характеристиками інструкцій з експлуатації є ясність, лаконічність і точність. Водночас вони також впливають на переклад технічного тексту [9]. Тому можна сказати, що специфіка технічного перекладу безпосередньо пов'язана з рисами, притаманними таким текстам. До них можна віднести: стислий зміст, велику кількість скорочень і спеціальної термінології; наявність графічних елементів, зображень, схем, формул тощо [10].

Окрім того, особливістю сучасного етапу науково-технічного розвитку є переплетіння термінів із різних галузей. Тому перекладачеві необхідно користуватися спеціальними словниками відповідно до вибраної тематики [11].

Вивчення граматичних структур тексту інструкції дає змогу визначити її характерні ознаки. Оскільки інструкція спонукає читача до виконання певної послідовності дій, то в таких текстах широко використовується наказовий спосіб дієслів (Imperativ):

<p>Stellen Sie eine Tasse unter den Zentralauslauf. Berühren Sie die Sensortaste für das gewünschte Getränk.</p>	<p>Поставте чашку під центральну випускную насадку. Натисніть клавішу сенсора для необхідного напою.</p>
<p>Schütten Sie die ersten beiden Kaffeegetränke beim ersten Betrieb weg, damit alle Kaffeereste von der Werkkontrolle aus dem Brühsystem entfernt sind.</p>	<p>Під час першого використання випийте перші два напої, щоб видалити із системи всі залишки кави після заводського контролю.</p>

Якщо в усному викладі цих текстів можуть використовуватися форми наказового способу однини і множини, то в письмовому – лише форма наказового способу множини.

Також широко використовуються дієслова в інфінітиві:

Sie können auch zwei Portionen Espresso oder Kaffee auf einmal anfordern und diese in eine Tasse oder zwei Tassen gleichzeitig füllen.	Ви можете одразу вибрати приготування двох порцій еспресо або кави, і вони приготуються одночасно в одну або дві чашки.
---	--

У текстах-інструкціях також помітне використання великої кількості термінів:

Zentralauslauf, Pulverschacht, Milchsaugrohr, Abtropfschale.	Центральна випускна насадка, відсік для меленої кави, трубка забору молока, піддон.
--	---

Під час перекладу інструкцій з експлуатації перекладачі часто стикаються з труднощами різного характеру, викликаними різноманітними чинниками. Як зазначає В.І. Карабан, «*дії перекладача нагадують багатопроцесорний комп'ютер*», тобто у роботу перекладача закладено процес «*виявлення – аналіз – вирішення*» проблематичних ситуацій [3].

Співвідношення лексики та символів оригінального і цільового текстів є надзвичайно серйозною проблемою для перекладачів. Надмірне збільшення тексту може викликати скарги з боку клієнтів, які платять за кінцевий варіант перекладу, тоді як надмірне стискання тексту може призвести до втрати його сенсу.

Варто зауважити, що процес перекладу може бути ускладнений зовнішніми та внутрішніми чинниками [7]. Зовнішні проблеми можуть виникати через розмір або складність вихідного тексту, багатозначні терміни або відсутність відповідних термінів у мові перекладу. Тому для адекватного відтворення потрібно правильно зрозуміти вихідний текст, але інколи це дуже складно через його гібридний характер. Щоб вирішити цю проблему, застосовуються стратегії перекладу: «одомашнення» чи «очуження» [8]. Перша стратегія передбачає уведення та відтворення перекладачем загальноприйнятої мовної традиції у цільовому тексті, тоді як друга передбачає уведення чогось нового, що не є властивим для її культури.

Також для подолання усіх труднощів, які постають перед перекладачем під час перекладу текстів науково-технічного стилю, зокрема текстів-інструкцій, необхідно застосовувати перекладацькі трансформації.

Виконавши практичний аналіз інструкції з експлуатації до кавової машини Miele CVA 6401, можемо зробити висновок, що використання трансформацій пов'язане з адаптацією тексту до культури мови перекладу. Загалом усі вжиті нами трансформації не змінили зміст та сенс тексту оригіналу, а лише допомогли зробити текст-інструкції зрозумілішим для українського читача.

Як лексичні, так і граматичні трансформації часто потребують уведення додаткових лексичних одиниць. Це зумовлено декількома причинами: відмінностями у структурі речення, відсутністю відповідних слів або лексико-семантичних варіантів даного слова. Іншою причиною може бути синтаксична зміна структури речення, де потрібні певні елементи [6].

Aus dem Zentralauslauf laufen zwei Portionen des Kaffeegetränks.	Із центральної випускної насадки подаються дві порції бажаного кавового напою.
Wenn Sie innerhalb von ca. 15 Sekunden keine Getränketaste berühren, wird das Kaffeepulver in den Satzbehälter entsorgt.	Якщо Ви протягом 15 секунд не доторкаєтесь до будь-якої кнопки з напоєм, мелену каву буде видалено у збірний контейнер.

Окрім додавання (лексичних одиниць), було використано вилучення лексичних одиниць задля уникнення тавтології, що ніяк не вплинуло на загальне розуміння змісту тексту.

Aus dem Zentralauslauf läuft das Kaffegetränk in die Tasse .	Із центральної випускної насадки подається кава.
Wenn Sie tierische Milch verwenden, nehmen Sie ausschließlich pasteurisierte Milch .	Якщо Ви використовуєте тваринне молоко, вибирайте лише пастеризоване.

Під час перекладу ми вдавалися до прийому генералізації для полегшення розуміння вихідного тексту.

Schütten Sie die ersten beiden Kaffegetränke beim ersten Betrieb weg, damit alle Kaffeereste von der Werkkontrolle aus dem Brühsystem entfernt sind.	Під час першого використання вилийте перші два напої , щоб видалити із системи всі залишки кави після заводського контролю.
Füllen Sie nicht mehr als einen gestrichenen Kaffeelöffel gemahlene Kaffeepulver in den Pulverschacht .	Засипайте не більше однієї мірної ложки меленої кави у відсік .

Серед граматичних трансформацій одним із найбільш уживаних було вилучення граматичних одиниць (сполучників, часток, прийменників, займенників) із метою уникнення семантичного навантаження.

Kaffee ☐ unterscheidet sich vom Espresso durch die spezielle Röstung der Kaffeebohnen und die höhere Wassermenge.	Кава ☐ відрізняється від еспресо особливим обсмаженням кавових зерен і більшою кількістю води на чашку.
Wählen Sie mit den Pfeiltasten nein . Berühren Sie OK .	Оберіть ni та доторкніться OK .
Nun können Sie Ihr gewünschtes Getränk zubereiten.	Тепер Ви можете приготувати бажаний напій.

Для німецької мови характерне вживання пасивних конструкцій, а в українській мові пасивний стан уживається рідко. Найчастіше відбувається заміна дієсловом в активному стані, рідше – дієсловом на -ся, дієслово «бути» поєднується з дієприкметником, неозначено-особовою формою дієслова. Ця трансформація супроводжується змінами в об'єктно-суб'єктних відношеннях. На прикладах нижче можна побачити застосування трансформації заміни стану та способу:

Das Display zeigt währenddessen den Ablauf an .	Тим часом, на дисплеї відображається процес.
Bei der Zubereitung von zwei Portionen wird durch einmaliges Berühren von OK nur die Zubereitung der ersten Portion gestoppt .	Під час приготування двох кавових напоїв, доторкнувшись до OK , можна переривати приготування лише першого напою .

Заміни частин мови є найбільш поширеним і різноманітним видом. У процесі перекладу можуть замінюватися граматичні одиниці: форми слова, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв'язку тощо. Ця зміна пов'язана з культурними відмінностями між носіями двох мов, а також відмінностями в граматичних структурах. Якщо під час перекладу з'являється неприйнятне в українській мові поєднання слів, можна замінити одну частину мови іншою.

Die austretenden Flüssigkeit und der Dampf sind sehr heiß.	Рідина та пара на виході дуже гарячі.
Im Display erscheint Pulverkaffee zubereiten ?	На дисплеї відображається приготування розчинної кави?
Sie können mit der Funktion <i>Kaffeekanne</i> mehrere Tassen Kaffee automatisch nacheinander zubereiten (max. einen Liter), um z.B. eine Kaffeekanne zu füllen .	Функцію <i>кавоварки</i> можна використовувати для автоматичного приготування декількох чашок кави одна за одною (макс. один літр) до заповнення кавника.

Факультативні заміни порядку слів (перестановки) можуть бути зумовлені достатньою кількістю причин, головною з яких є відмінності в українській та німецькій будові речень. Ми застосовували її з метою досягнення легкості сприйняття інформації.

Aus folgenden Kaffeespezialitäten können Sie wählen.	Ви можете вибрати наступні кавові напої.
Verwenden Sie den mitgelieferten Kaffeelöffel, um richtig zu dosieren.	Для правильного дозування використовуйте ложку для меленої кави, що додається.

Німецька мова налічує велику кількість складних речень, ускладнених зворотами, інфінітивними конструкціями, тому з метою зробити речення більш простими для розуміння та лаконічними нами було використано трансформацію заміни кількості та типів речень.

Berühren Sie die Pfeiltasten $\wedge \vee$, bis <i>Heißwasser</i> hell unterlegt ist. Berühren Sie OK.	Оберіть $\wedge \vee$, щоб виділилася «Гаряча вода», та натисніть OK.
---	--

Серед лексико-граматичних трансформацій можна виділити експлікацію та антонімічний переклад.

Щодо описового перекладу, то він дає можливість для надання більш повного пояснення, але водночас має і недоліки, перш за все це громіздкість описів, які виглядають досить неоднорідно в тексті перекладу. Ми використали дану трансформацію для точного розкриття та повного розуміння змісту речень.

Der Kaffeevollautomat bricht die Zubereitung von Heißwasser ab.	Кавомашина автоматично перериває процес приготування, зупиняючи подачу гарячої води.
Nur mit kalter Milch (< 10°C) können Sie guten Milchschaum zubereiten.	Для ідеальної консистенції молочної пінки використовуйте лише холодне молоко (< 10°C).

Антонімічний переклад використаний задля досягнення точності та відповідності нормам української мови.

Füllen Sie den Milchbehälter bis max. 2 cm unter den Rand mit Milch .	Наповніть ємність для молока, не доливаючи мін. 2 см до краю .
--	---

У відсотковому співвідношенні найбільше було використано трансформацій на лексичному рівні – 54%, тоді як на граматичному рівні – 41%. Найменше було використано лексико-граматичних трансформацій – 5%.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Визначені особливості науково-технічних текстів безпосередньо впливають на їхній комунікативний характер, який повинен бути відтворений під час перекладу та бути зрозумілим користувачу. Тому варто зазначити, що перекладач зобов'язаний знати і вправно застосовувати стилістичні та лексико-граматичні правила виконання перекладу текстів науково-технічного стилю.

Дослідження труднощів перекладу інструкції до кавової машини в німецько-українській мовній парі дало змогу з'ясувати, що підвищенню адекватності перекладу сприяють подолання проблем відтворення термінологічної лексики та усунення розбіжностей у будові граматичних категорій шляхом застосування трансформацій на лексичному (переклад складених іменників, вилучення лексичних одиниць, додавання лексичних одиниць, генералізація), граматичному (вилучення граматичних одиниць, факультативна заміна порядку слів, заміна частин мови, заміна стану та способу, заміна форми часу, заміна кількості та типів речень) та лексико-граматичному (експлікація, антонімічний переклад) рівнях.

Подальшою перспективою наукового пошуку у цьому напрямі вважаємо дослідження особливостей відтворення в українських перекладах конструкцій, притаманних німецькій мові, що становлять найбільші проблеми перекладу текстів типу інструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми науково-технічного перекладу : колективна монографія. Дніпропетровськ : НГУ, 2007. 256 с.
2. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2010. 232 с.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
4. Михайленко О.О. Функціонально-стилістична специфіка перекладу науково-технічного тексту. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47(2). С. 21–30.
5. Петренко О. Особливості перекладу тексту науково-технічного стилю. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 3. С. 298–303.
6. Сухенко К.М. Лексичні проблеми перекладу. Київ : Київ. ун-т, 2000. 124 с.
7. Ajunwa E. Fidelity Challenges in Translation. *Translation Journal*. 2015. URL: <https://translationjournal.net/January-2015/fidelity-challenges-in-translation.html> (дата звернення: 27.12.23).
8. Dukāte, Aiga. Manipulation as a Specific Phenomenon in Translation and Interpreting. Doctoral Dissertation. Riga, 2007. 220 p.
9. Herman M. Technical Translation Style: Clarity, Concision, Correctness. In Sue Ellen Wright and Leland D. Wright, Jr. *Scientific and Technical Translation*. American Translators Association Scholarly Monograph Series VI. Amsterdam: John Benjamins, 1993. 298 p.
10. Kuhai K.B. Technical translation essence. *Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу*

: збірник тез доповідей шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції, 6 квітня 2021 р. Київ : КНУТД. 2021. С. 250–254.

11. Kuhai K.B. Technical translations challenges. *Перспективні напрями світової науки* : збірник статей учасників тридцять першої міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки XXI сторіччя», 25 лютого – 1 березня 2015 р. Запоріжжя, 2015. Т. 1. С. 49–51.

REFERENCES

1. Aktualni problemy naukovo-tekhnichnoho perekladu [Actual problems of scientific and technical translation]: kolektyvna monohrafiia [the collective monograph] (2007). Dnipropetrovsk. 256 p. [in Ukrainian]

2. Bilozerska L.P., Voznenko N.V., Radetska S.V. (2010). Terminolohiia ta pereklad [Terminology and translation]. Vinnytsia: Nova Knyha. [in Ukrainian]

3. Karaban V.I. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovo i tekhnichnoi literatury [Translation of English scientific and technical literature]. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problem [Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: Nova Knyha. [in Ukrainian]

4. Mykhailenko O.O. (2014). Funktsionalno-stylistychna spetsyfika perekladu naukovo-tekhnichnoho tekstu [Functional and stylistic specifics of translation of scientific and technical text]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Linguistic and conceptual pictures of the world]. Vol. 47(2). P. 21–30. [in Ukrainian].

5. Petrenko O. (2015). Osoblyvosti perekladu tekstu naukovo-tekhnichnoho styliu [Peculiarities of translation of scientific and technical style text]. *Filolohichni nauky* [Philological sciences]. *Movoznavstvo* [Linguistics]. Vol. 3. P. 298–303. [in Ukrainian]

6. Sukhenko K.M. (2000). Leksychni problemy perekladu [Lexical problems of translation]. Kyiv. [in Ukrainian]

7. Ajunwa E. (2015). Fidelity Challenges in Translation. *Translation Journal*.

8. Dukāte A. (2007). Manipulation as a Specific Phenomenon in Translation and Interpreting. Doctoral Dissertation. Riga, 220 p.

9. Herman M. (1993). Technical Translation Style: Clarity, Concision, Correctness. In Sue Ellen Wright and Leland D. Wright, Jr. *Scientific and Technical Translation*. American Translators Association Scholarly Monograph Series VI. Amsterdam: John Benjamins, 298 p.

10. Kuhai K.B. (2021). Technical translation essence. Innovatsiini tendentsii pidhotovky fakhivtsiv v umovakh polikulturnoho ta multylinhvalnoho hlobalizovanoho svitu [Innovative trends in the training of specialists in the conditions of a multicultural and multilingual globalized world]: *Zbirnyk tez dopovidei shostoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [A collection of abstracts of reports of the sixth All-Ukrainian scientific and practical conference] (06.04.2021). Kyiv. P. 250–254. [in Ukrainian]

11. Kuhai K.B. (2015). Technical translations challenges. *Perspektyvni napriamy svitovoi nauky* [Prospective directions of world science]: *Zbirnyk statei uchasnykiv trydtsiat pershoi mizhnarodnoi naukovo-praktychno konferentsii «Innovatsiinyi potentsial svitovoi nauky XXI storichchia»* [A collection of articles by the participants of the thirty-first international scientific and practical conference «Innovative potential of world science of the 21st century»] (25.02–01.03.2015). Vol. 1. *Nauky humanitarnoho tsykladu* [Sciences of the humanitarian cycle]. Zaporizhzhia. P. 49–51. [in Ukrainian]

ЕДИТОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК НАПРЯМ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ірина ОДРЕХІВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна;

наукова співробітниця

Школи славістичних та східноєвропейських студій

Лондонського університету

вул. Тавітон, 16, Лондон

ORCID: 0000-0002-2568-8775

Scopus-Author ID: 57193123179

iryna.odrekhivska@lnu.edu.ua

i.odrekhivska@ucl.ac.uk

У статті представлено едитологію перекладу як міждисциплінарну галузь перекладознавства, що вивчає багатоаспектний процес підготовки перекладних текстів до публікації, роль редакторів, перекладачів та інших суб'єктів у формуванні якісного кінцевого продукту та особливості їхньої співпраці, вплив редакторських рішень на сприйняття перекладених текстів, ширшу взаємодію дискурсів і літератур та на міжкультурну комунікацію. Оскільки напрям едитології перекладу ставить завдання розробити інтерпретаційний механізм редакторських практик у перекладі, що також включає дотримання і професійних стандартів, і етичних міркувань, і цілісності оригінальної праці, у цій статті запропоновано для застосування трирівневу модель концептуального аналізу редакторської практики в перекладі, яка складається з мікро-, мезо- та макрорівнів. На мікрорівні пропонуємо проводити функціонально-структурний аналіз, який охоплює лексичний, семантичний, стилістичний та прагматичний аспекти перекладного тексту. Цей рівень аналізу розкриває, як саме текст позиціонується через конкретні приклади використання цільової мови, які мовні тенденції чи редакторські практики відображає. На мезорівні увага зосереджується на міжособистісному вимірі, а саме на редакторській оцінці ставлення перекладача до авторських інтенцій і способу їх актуалізації та конкретизації. Макрорівень торкається аналізу актуалізованого дискурсу, що також охоплює приклади зсувів, маніпуляцій та тенденційного переписування тексту в перекладі. Едитологія перекладу має велике значення для дослідження представлення української літератури в міжнародному контексті, зокрема в англomовному світі. Історія українсько-англійського перекладу свідчить про те, що саме редактори як куратори перекладних видань концептуально

організували матеріал, активно співпрацюючи з перекладачами та відіграючи ключову роль у формуванні образу української літератури та її впровадженні у світові наративи.

Ключові слова: едитологія перекладу, множинне перекладацтво, переклад, перекладознавство, практика перекладу, редактор.

EDITORIAL STUDIES OF TRANSLATION AS AN AREA OF TRANSLATION RESEARCH

Iryna ODREKHIVSKA

*PhD in Philology (Translation Studies), Associate Professor,
Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics*

Ivan Franko National University of Lviv

1 Universytetska str., Lviv, Ukraine

Visiting Research Fellow

School of Slavonic and East European Studies

University College London

16 Taviton str., London

ORCID: 0000-0002-2568-8775

Scopus-Author ID: 57193123179

iryna.odrekhivska@lnu.edu.ua

i.odrekhivska@ucl.ac.uk

The present article explores editorial studies of translation as an interdisciplinary field of translation studies that deals with the multifaceted process of preparing translated texts for publication, examining the roles of editors, translators, and other contributors in shaping a high-quality final product, as well as considering the influence of editorial decisions on the perception of translated texts, and the broader interaction of discourses and literatures in the realm of intercultural communication. Recognizing the significance of developing an interpretive mechanism for analyzing editorial practices in translation, which also includes compliance with professional standards, ethical considerations, and the integrity of the original work, the paper proposes a three-level model for the conceptual analysis of editorial practices in translation. At the micro-level, we propose conducting a functional-structural analysis that encompasses lexical, semantic, stylistic, and pragmatic aspects of the translated text. This level of analysis reveals how the text positions itself through specific examples of target language usage, showcasing linguistic trends or editorial practices. At the meso-level, attention is focused on the interpersonal dimension, specifically on the editorial assessment of the translator's attitude toward authorial intentions and the manner in which they are actualized and specified. The macro-level involves the analysis of the actualized discourse, encompassing examples of shifts, manipulations, and tendentious rewriting in the translation. Editorial studies of translation are particularly important

for investigating the representation of Ukrainian literature internationally, notably in the English-speaking world. The history of Ukrainian-English translation reveals that editors, acting as curators of translation publications, conceptually structured the material and engaged actively with translators. They played a pivotal role in shaping the presentation of Ukrainian literature and integrating it into global literary narratives.

Key words: *editor, editorial studies of translation, multiple translatorship, translation, translation practice, translation studies.*

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. під впливом методологічного та міждисциплінарного перегляду світової гуманітаристики у фокусі перекладознавчих досліджень постав «екс-центричний» погляд на переклад, що полягає у відході від текстоцентричних досліджень перекладу до наукової пропозиції гуманізаційного вектору. Зосередження уваги на перекладі як суспільній практиці, прояві активізму та як діяльності колективних чи індивідуальних соціальних суб'єктів дає змогу осмислено враховувати особливості видавничого процесу перекладу, чинників довколалітературної ситуації, тобто т. зв. «мультидискурсивного посередництва», у процесі оприсутнення іноземного твору в цільовому культурному просторі. Така зміна фронтиру сучасних перекладознавчих студій не передбачає руйнування самого центру – дослідження перекладу як тексту, йдеться радше про переосмислення засад наукового пошуку та вдумливе тлумачення суб'єктності (перекладача – редактора – видавця), яка визначає характер та динаміку вписування перекладного твору в ширший контекст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що у 1975 р. один з основоположників сучасного перекладознавчого дискурсу – Антон Поповіч акцентував на вивченні редагування перекладу в дисциплінарному «картографуванні» перекладознавства, виокремивши галузь *праксеології перекладу*, що об'єднує три напрями досліджень: соціологію перекладу, методологію перекладацької критики та редакторську практику перекладу [14, с. 20], лише нещодавні дослідження Гайді Кругер [9], Браяна Мосопа [11], Маріо Бісяди [5; 6], а також українських дослідників [13] засвідчують перехід від фрагментарних студій над аналізом лексико-стилістичних аспектів редакторської роботи в актуалізації певного твору в іншомовній культурній площині до спроб її системного теоретико-методологічного опису й соціально-культурного позиціонування.

Із погляду міжгалузевої проєкції плідними для потенційної інтеграції постають напрацювання Зеновія Партика, який представив *едитологію* як прикладну суспільну галузь, що має два важливі теоретичні складники для дослідження норм, методик та закономірностей: видавничу діяльність і редагування [2]. Якщо другий вимір – це безпосереднє готування текстової версії до публікування, то аспект видавничої діяльності варто розглядати у ширшому значенні. Після утвердження цифрового книговидання (*digital publishing*) настав етап значного впливу медіакомунікацій на діяльність видавництва, політику літературних інституцій та мультимодальний характер книжкових проєктів. Це формує нові виміри

діалогічності, й книга постає «трансмедійною структурою», яка влітається у багат шаровий медіанаратив. Така медіаінтерактивність перекладних видань вкотре підкреслює важливість вивчення едитології перекладу як комплексного та міждисциплінарного напрямку новітнього перекладознавства. Із цієї перспективи розгляд едитології перекладу тісно пов'язаний зі студіями над рецепцією перекладного твору [3; 1] та соціологією перекладної літератури [7; 15].

Відповідно, **мета статті** – обґрунтувати доцільність розгляду едитології перекладу як окремого напрямку перекладознавчих досліджень, запропонувати концептуальну модель та окреслити потенційний механізм розвідок у цій площині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідна точка цієї статті – перекладацький стандарт ISO 17100 2015 р., згідно з яким над перекладом мають працювати щонайменше перекладач та редактор, окрім ще (поза)штатного (внутрішнього) рецензента. У цьому контексті Гідеон Турі в основоположній праці з дескриптивного перекладознавства характеризує етап т. зв. «проміжних рішень», критикуючи метод порівняння вихідного та цільового текстів [19]. Турі вказує, що, оскільки доступними є лише пари текстів оригіналу та перекладу, немає можливості дізнатися, скільки різних дієвців насправді брали участь у створенні перекладу й які різні ролі вони відігравали [19]. Загалом редакторська практика залишається прихованою частиною видавничого процесу, оскільки основний принцип професії редактора полягає у тому, щоб редакторські втручання, якщо застосовані належно, не привертали до себе уваги. Проте, з іншого боку, типовою практикою на етапі перекладознавчого аналізу вже опублікованого перекладу стає приписування будь-яких видозмін, текстуальних трансформацій, видавничих маніпуляцій чи т. зв. «зсувів» одразу перекладачеві, ігноруючи всю складність структури перекладного книговидання та чинників редакторської політики. Тому усталена практика – об'єднання всіх у одну «особу перекладача» [19] – потребує перегляду, що стало стрижневою темою двотомного видання за редакцією Ганне Янсен та Анни Вегенер «Authorial and Editorial Voices in Translation» 2013 р. [8]. Запозичивши термін *множинне авторство (multiple authorship)*, яке увів Джек Стілінджер, щоб запропонувати реалістичний погляд на «індивідуалістичне» авторство у літературі й показати, як літературний твір насправді поєднаний із соціальними, культурними та матеріальними умовами його створення [16], Янсен та Вегенер випрацьовують концепцію *множинного перекладацтва (multiple translatorship)*, яку розглядають у тривимірному спектрі:

1) горизонтальна вісь: як суб'єкти взаємодіють, ведуть співпрацю та позиціонуються на різних етапах процесу перекладу;

2) вертикальна вісь: які сліди, грані та вектори впливу залишають різні суб'єкти в архітектурі перекладеного твору, що постає «багатоголосим» результатом перекладу;

3) третя вісь, що перетинає дві попередні: роль авторитету, влади й колективної відповідальності у діяльності «множинного перекладача» [8].

Така триаспектна модель зводить в одну площину діяльність усіх «ситуативних агентів» перекладу, за терміном Крістіни Тайвалкоскі-Шіхов [17]. У цьому

зв'язку вдало висловилася Жеральдін Броді: «Опублікований текст, наче фінансовий баланс, слугує своєрідним знімком перебігу перекладу. Як у випадку з будь-яким набором рахунків, необхідно зазирнути за номінальну вартість тексту, щоб сформувати розуміння усієї діяльності, яку він представляє» [4].

Виходячи із цього, саме напрям едитології перекладу ставить завдання розробити інтерпретаційний механізм редакторських практик у перекладі, що також включає дотримання і професійних стандартів, і етичних міркувань, і цілісності оригінальної праці. З огляду на завдання едитології перекладу, пропонуємо для застосування трирівневу модель концептуального аналізу редакторської практики в перекладі.

На мікрорівні проводимо функціонально-структурний аналіз (лексики, семантики, стилістики, прагматики перекладного тексту), який виявляє, як текст опосередковується через конкретні зразки використання цільової мови і як віддзеркалює мовні тенденції, редакторські практики тощо. Загалом редакторська робота на мікрорівні дуже варіативна за характером і обсягом [9]. Однак Крюгер зазначає, що редагування може мати такі універсальні «мовні» наслідки, як посилені експліцитність, спрощення, конвенціоналізація та нормалізація до певного письмового стандарту [9]. На мезорівні аналіз зосереджується на міжособистісному вимірі, тобто на редакторській оцінці ставлення перекладача до авторських інтенцій та способу їх актуалізації і конкретизації, тоді як на макрорівні відбувається аналіз актуалізованого дискурсу, що теж розглядає приклади зсувів, маніпуляцій та тенденційного переписування. На мезо- та макрорівнях доцільно, передусім, аналізувати паратексти, тобто всі додаткові способи оприсутнення тексту в культурі, щоб пролити більше світла на його побудову та документувати процес його творення. Джеремі Мандей стверджує, що варто використовувати рукописи для дослідження прийняття рішень у перекладі, тому що «неопубліковані першоджерела, які передують [цільовому тексту] і будуються на ньому, є цінним вікном у робочу лабораторію» [12]. У цьому вимірі напрям генетичної критики, що зародився у Франції, чітко окреслює роль «авантекстів» для розуміння особистісної історії твору, його автора-перекладача чи редактора та його контекстуалізації.

Едитологія перекладу особливо важлива для дослідження репрезентації української літератури в іншомовному просторі, наприклад в англomовному світі. Історія україно-англійського перекладу показує, що саме редактори у ролі кураторів перекладних видань концептуально структурували матеріал, його опрацьовували та долучалися до роботи перекладачів, відіграючи формотворчу роль у представленні українського письменства, його інтеграції у світові наративи та окресленні потенційного герменевтичного кола. Це, зокрема, теж включало надання довідкової інформації, історичного контексту та культурних нюансів у передмовах, виносках та анотаціях.

Зразковим прикладом тандемної роботи у промоції української класики для англomовної аудиторії можна назвати співпрацю Соні Морріс як редакторки та Роми Франко як перекладачки в рамках заснованого ними видавництва Language

Lanterns. У 1998–1999 рр. вони презентували масштабний перекладацький проєкт – шеститомне видання *Women's Voices in Ukrainian Literature*, яке представило англomовні переклади вибраної прози восьми українських письменниць 1880–1920 рр.: Олени Пчілки, Наталії Кобринської, Дніпрової Чайки, Любові Яновської, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської, Грицька Григоренка (псевдонім Олександри Судовщикової-Косач) та Лесі Українки. Кожен том мав свою назву: *The Spirit of the Time, In the Dark of the Night, But... The Lord is Silent, From Heart to Heart, Warm the Children, O Sun, and From a Crust of Bread*, яку вибрано редакторкою на основі однойменного твору зі спеціально відібраного та укладеного континууму перекладних текстів, що представлені у кожній книзі. Притаманно, що після першої жіночої збірки *Перший вінок* 1887 р. за редакцією Олени Пчілки та Наталії Кобринської не видавалися серії книг, присвячені жіночим літературним голосам. Тому сам факт видання англomовної перекладної серії стає цікавим «поверненням» до джерела, але вже в іншому мовно-культурному просторі.

У 2004 р. Соня Морріс та Рома Франко видали ще двотомник короткої прози чоловічих голосів української літератури – *Passion's Bitter Cup* та *Riddles of the Heart*, які теж писали в епоху 1880–1920 рр. У 2010 р. цю «чоловічу» серію було оновлено та видано як трилогію *Desperate Times* із такими томами: *Brother against Brother, Between the Trenches* та *Conflict and Chaos*. Як бачимо, завдяки послідовній, чітко спланованій та ґрунтовній співпраці Соні Морріс та Роми Франко як редакторсько-перекладацького дуету ці англomовні переклади вибраних творів українських прозаїків постали у взаємоузгодженому концептуальному обрамленні, що підкреслює і унікальність українського художнього письма, і його релевантність світовим темам. Випрацюваний тематичний підхід до подання перекладів не лише підкреслює самобутність української літератури, а й позиціонує її у ширшому літературному дискурсі епохи кінця ХІХ – початку ХХ ст. Що важливо, усі томи показують системно обґрунтований підхід до оформлення: переклади не містять жодних виносков внизу сторінки (як зазначила редакторка, *works are allowed to speak for themselves* [10]), наприкінці видання завжди подано коротку біографічну довідку про автора, щоб описати історико-соціальний контекст, а видання чоловічої короткої прози мають глосарії наприкінці кожного тому, щоб полегшити розуміння назв озброєнь, імен військових старшин і командирів та ін. Як зазначає Марта Тарнавська у своїх рецензіях, опублікованих у *World Literature Today*, на видання Соні Морріс та Роми Франко, переклади читаються легко, проте інколи можна натрапити на редакторські огрішності: скажімо, кайзера Австро-Угорщини подано в перекладі як *the tsar*, й іноземні прізвища, подані в оригіналі по-українськи, не вивірено з їхніми правильними відповідниками, для прикладу – *Honkur* замість *Gouncourt*, що є прізвищем французьких письменників-братів ХІХ ст. [18] Ці неточності на мікрорівні жодним чином не впливають на позитивне враження від перекладацького проєкту, зокрема на якість співпраці на мезорівні та гармонійне вписування українських творів у багатоплановий англomовний дискурс через центральні теми жінки, війни, життя

простих селян та ієрархії суспільства (на макрорівні). Навпаки, концептуальна стрункість та далекосяжна видавнича стратегія української прози, яку показав тандем Соні Морріс та Роми Франко, доводять практичну цінність досліджень едитології перекладу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Едитологія перекладу – це міждисциплінарна галузь перекладознавства, яка вивчає багатоаспектний процес підготовки перекладених текстів до публікації, роль редакторів, перекладачів та інших суб'єктів у формуванні якісного кінцевого продукту та особливості їхньої співпраці, вплив редакторських рішень на сприйняття перекладених текстів, а також на ширшу взаємодію дискурсів і літератур та на міжкультурну комунікацію. Перспективи дослідження едитології перекладу мають значний науковий та практичний потенціал, бо дають змогу проаналізувати складну динаміку, яка виникає у редакторському процесі через баланс між адекватністю вихідному тексту та необхідністю культурної адаптації для цільової аудиторії, політику перекладу та етичні наслідки редакторських рішень, ролі технологій на редакторському етапі, формування ринкової привабливості та сприйняття перекладного видання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Одрехівська І. Аналітична модель дослідження рецепції української літератури в інокультурному просторі. *Іноземна філологія*. 2020. Вип. 133. С. 173–183.
2. Партико З. Загальне редагування: нормативні основи. Львів : Афіша, 2017. 416 с.
3. Пермінова А. Рецептивна модель поетичного перекладу (на матеріалі перекладів американської поезії ХХ століття) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2015.
4. Brodie G. Schiller's Don Carlos in a Version by Mike Poulton, Directed by Michael Grandage: The Multiple Names and Voices of Translation. *Authorial and Editorial Voices in Translation 1 – Collaborative Relationships between Authors, Translators, and Performers*. Eds. Hanne Jansen and Anna Wegener. Montréal: Éditions québécoises de l'œuvre, collection Vita Traductiva, 2013.
5. Bisiada M. Translation and editing: a study of editorial treatment of nominalisations in draft translations. *Perspectives*. 2018. № 26:1. P. 24–38.
6. Bisiada M. Universals of editing and translation. *Empirical modelling of translation and interpreting* / ed. by Hansen-Schirra S., Czulo O. and Hofmann S. Berlin: Language Science Press, 2017. 241–275.
7. Casanova P. The World Republic of Letters. tr. by M. DeBevoise. Harvard University Press, 2004. 440 p.
8. Jansen H., Wegener A. (eds). Authorial and Editorial Voices in Translation. Vol. 1. Collaborative relationships between authors, translators, performers. Vita Traductiva. Editions quebecoises de l'oeuvre. 2013. 269 p.
9. Kruger H. The effects of editorial interventions: implications for studies of the features of translated languages. *Empirical translation studies: new methodological*

and theoretical traditions / ed. by Gert de Sutter, Marie-Aude Lefer, Isabelle Delaere. Berlin: De Gruyter, 2017. P. 113–155.

10. Morris S. (Ed.). *Brother against brother: selected prose fiction* (Mykola Chernyavsky ... et al.). Translated by Roma Franko. Toronto: Language Lanterns Publications, 2010.

11. Mossop B. *Revising and editing for translators*. Routledge, 2020. 302 p.

12. Munday J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge, 2012. 364 p.

13. Odrekhivska I. Translation Editology: Conceptualising the Unknown Known Interdisciplinary Area of Translation Studies. *Respectus Philologicus*. 2017. Vol. 31. № 36.

14. Popovic A. *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran, 1975. 293 p.

15. Sapiro, G. *The Sociology of Literature*. Tr. by M. Bedecarre and Ben Libman. Stanford University Press, 2023.

16. Stillinger J. *Multiple Authorship and the Myth of the Solitary Genius*. New York & Oxford: Oxford University Press, 1991. p. vi.

17. Taivalkovski-Shilov K. Voice in the Field of Translation Studies. *La Traduction des voix intra-textuelles / Intratextual Voices of Translation*. Montreal: Editions quebecoises de l'oeuvre. Collection Vita Traductiva, 2013. P. 1–9.

18. Tarnawsky Marta. Review: Hrytsko Hryhorenko, Lesya Ukrainka. *From Heart to Heart: Women's Voices in Ukrainian Literature*, 4. Roma Franko, tr. Sonia Morris, ed. Saskatoon, Saskatchewan. Language Lanterns. 1999. *World Literature Today*. 2001. № 75:1. P. 175–176.

19. Toury G. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. John Benjamins Publishing Company, 2012. 350 p.

REFERENCES

1. Odrekhivska I. (2020). Analitichna model doslidzhennya recepciyi ukrayinskoyi literatury v inokulturnomu prostori [Modelling the Reception Studies of Ukrainian Literature in the Target Cultural Space]. *Inozemna filologiya*, 133, 173–183. [In Ukrainian].

2. Partyko Z. (2017). *Zagalne redaguvannya: normatyvni osnovy* [General editing: normative aspects]. Lviv: VF Afisha. 416 s. [In Ukrainian].

3. Perminova A. (2015) *Receptyvna model poetychnogo perekladu (na materialy perekladiv amerykans'koyi poeziyi XX stolittya)* [Reception Model of Poetry Translation (as based on the material of 20th century American poetry translation): dys... dok. filol. nauk: sp. 10.02.16 «perekladoznavstvo». Kyiv: 2015. [In Ukrainian].

4. Brodie G. (2013) Schiller's Don Carlos in a Version by Mike Poulton, Directed by Michael Grandage: The Multiple Names and Voices of Translation. *Authorial and Editorial Voices in Translation 1 - Collaborative Relationships between Authors, Translators, and Performers*. Eds. Hanne Jansen and Anna Wegener. Montréal: Éditions québécoises de l'œuvre, collection Vita Traductiva.

5. Morris S. (Ed.). (2010). *Brother against brother: selected prose fiction* (Mykola Chernyavsky ... et al.). Translated by Roma Franko. Language Lanterns Publications, Toronto.
6. Bisiada M. (2018). Translation and editing: a study of editorial treatment of nominalisations in draft translations. *Perspectives*, 26:1, 24–38.
7. Bisiada M. (2017). Universals of editing and translation. *Empirical modelling of translation and interpreting*, ed. Hansen-Schirra S., Czulo O. and Hofmann S. Berlin: Language Science Press, 241–275.
8. Casanova P. (2004). *The World Republic of Letters*. tr. by M. DeBevoise. Harvard University Press. 440 p.
9. Jansen H., Wegener A. (eds). (2013). *Authorial and Editorial Voices in Translation*. Vol.1. Collaborative relationships between authors, translators, performers. Vita Traductiva. Editions quebecoises de l'oeuvre. 269 p.
10. Kruger H. (2017). The effects of editorial interventions: implications for studies of the features of translated languages. *Empirical translation studies: new methodological and theoretical traditions* / ed. by Gert de Sutter, Marie-Aude Lefer, Isabelle Delaere. Berlin: De Gruyter, p. 113–155.
11. Morris S. (Ed.). (2010). *Brother against brother: selected prose fiction* (Mykola Chernyavsky ... et al.). Translated by Roma Franko. Language Lanterns Publications, Toronto.
12. Mossop B. (2020). *Revising and editing for translators*. Routledge. 302 p.
13. Munday J. (2012). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge. 364 p.
14. Odrekhivska I. (2017). Translation Editology: Conceptualising the Unknown Known Interdisciplinary Area of Translation Studies. *Respectus Philologicus*. Vol. 31. № 36.
15. Popovic A. (1975). *Teória umeleckého prekladu: Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran. 293 p.
16. Sapiro, G. (2023). *The Sociology of Literature*. Tr. by M. Bedecarre and Ben Libman. Stanford University Press.
17. Stiller J. (1991). *Multiple Authorship and the Myth of the Solitary Genius*. New York & Oxford: Oxford University Press. p. vi.
18. Taivalkovski-Shilov K. (2013). Voice in the Field of Translation Studies.” *La Traduction des voix intra-textuelles / Intratextual Voices of Translation*. Montreal: Editions quebecoises de l'oeuvre. Collection Vita Traductiva, p. 1–9.
19. Tarnawsky Marta. (2001). Review: *Hrytsko Hryhorenko, Lesya Ukrainka. From Heart to Heart: Women's Voices in Ukrainian Literature, 4. Roma Franko, tr. Sonia Morris, ed. Saskatoon, Saskatchewan. Language Lanterns. 1999.* / *World Literature Today*, 75:1. p. 175 – 176.
20. Toury G. (2012). *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. John Benjamins Publishing Company, 350 p.

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ КЛІКБЕЙТИНГУ У ЗАГОЛОВКАХ НАВЧАЛЬНИХ ВІДЕО З ЮТУБУ

Тетяна ПАСТЕРНАК

*кандидат філологічних наук, доцент
Національної академії Служби безпеки України
вул. М. Максимовича, 22, м. Київ
ORCID: 0000-0003-0589-6881
tanya.pasternak@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню явища клікбейтингу з погляду лінгвопрагматики. Аналіз сфокусовано на прагмалінгвістичних особливостях стратегії клікбейтингу у заголовках англomовних навчальних відео з ЮТубу. Зокрема, досліджено формально-структурні, лексичні та синтаксичні особливості. Матеріалом дослідження слугували близько 200 заголовків відео про шляхи та способи вивчення іноземних мов, вибрані шляхом випадкового вибору у мережі ЮТуб. Клікбейтинг визначено як маніпулятивну стратегію у заголовках, яка свідомо вводить в оману користувача ЮТубу і спонукає його до переходу за посиланням із метою отримання власної вигоди, відмінної від заявленої у заголовку. Установлено, що лінгвопрагматичними особливостями стратегії клікбейтингу у заголовках до відео про шляхи та способи вивчення іноземних мов є: фіксована кількість слів у заголовку (від 5 до 12); однокомпонентні та двокомпонентні моделі; використання типових для ефективного навчання дієслів у наказовому способі й інфінітивній формі, якісних прикметників у ступенях порівняння для гіперболізації значення, кількісних числівників для конкретизації, неозначено-особових займенників зі значенням узагальнення. Найуживанішими синтаксичними структурами є номінативні (в тому числі ускладнені дієприкметниковими зворотами) й інфінітивні конструкції.

Ключові слова: стратегія клікбейтингу, прагмалінгвістичні особливості, заголовок, відео, ЮТуб.

PRAGMALINGUISTIC FEATURES OF CLICKBAITING STRATEGY IN THE HEADLINES OF YOUTUBE EDUCATIONAL VIDEOS

Tetiana PASTERNAK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
National Academy of Security Service of Ukraine
22 M. Maksymovycha str., Kyiv
ORCID: 0000-0003-0589-6881
tanya.pasternak@gmail.com*

The article is devoted to the study of such a phenomenon as clickbaiting from the point of view of linguistic pragmatics. The analysis focuses on pragmalinguistic features of the clickbaiting strategy in the headlines of English YouTube educational videos. In particular, formal-structural, lexical and syntactic features are investigated. The material of the study makes up about 200 titles for videos about the ways and means of learning foreign languages, chosen by random selection in the YouTube network. Clickbaiting is defined as a manipulative strategy in headlines that deliberately misleads YouTube users and encourages them to click the link. This is supposed to result in benefit, different from the one stated in the title. It has been established that the pragmalinguistic features of the clickbaiting strategy in the titles to the video about the ways and means of learning foreign languages are as follows: a fixed number of words in the title (from 5 to 12); one-component and two-component title models; use of verbs typical for effective learning in the imperative and infinitive form; qualitative adjectives in degrees of comparison for hyperbolization of value; quantitative numerals for specification, indefinite-personal pronouns with the meaning of generalization. The most commonly used syntactic structures are nominative (including those with participle constructions) and infinitive constructions.

Key words: *clickbaiting strategy, pragmalinguistic features, title, YouTube, video.*

Постановка проблеми. Нові реалії життя й стрімкий розвиток технологій сприяють радикальній медіалізації та цифровізації більшості соціальних галузей. Зокрема, ера цифрових технологій перенесла традиційне навчання в аудиторіях у медіапростір, забезпечивши доступність і різноманітність навчального контенту. Інтернет перетворився на один з основних ресурсів надавання й отримання освітніх послуг. Усе більшої популярності набуває змішане навчання для вивчення широкого спектру дисциплін із залученням медіаресурсів: освітніх платформ, ЮТуб-каналів, соціальних мереж тощо.

ЮТуб є однією з найпопулярніших і найдієвіших онлайн-платформ для розміщення та перегляду навчального відео. Із мільярдами активних користувачів щоденно ЮТуб надає безліч можливостей для творчих людей, які мають бажання займатися викладацькою діяльністю і заробляти на цьому гроші. Однак у зв'язку зі зростанням кількості контенту і, відповідно, конкуренції важливо вміти ефективно просувати свій продукт, щоб відео отримувало більше переглядів та взаємодії з аудиторією. Як правило, одним із найпростіших і найефективніших засобів просування відео в ЮТубі є влучний заголовок, основними функціями якого є інформування про вміст контенту і його кінцевий результат, а також привертання уваги через емотивність та сенсаційність.

Останні дослідження заголовків статей у ЗМІ показують, що вони більше не є точними резюме вмісту контенту. Прагнення авторів до залучення якомога більшої кількості глядачів до перегляду відео чи статті призводить до спотворень і викривлень, а у певних випадках до пропаганди й дезінформації. Обман стає стійким явищем у сучасній онлайн-комунікації завдяки певним технологіям. Однією з найпоширеніших стратегій, що свідомо вводить в оману глядача або читача, стає *клікбейтинг* (clickbait – термін, утворений від злиття двох англійських слів:

click – клацання, bait – наживка) [1]. Клікбейтинг – це стратегія спонукання, що спрямована змусити користувача перейти за посиланням, на яке він за звичай не перейшов би [2].

Мета статті. У запропонованій статті ми проаналізуємо стратегію клікбейтингу з погляду лінгвопрагматики, дослідимо прагмалінгвістичні особливості клікбейтингу (формально-структурні, лексичні та синтаксичні) у заголовках англомовних навчальних відео з ЮТубу.

Матеріалом дослідження стали близько 200 заголовків відео про шляхи та способи вивчення іноземних мов, вибрані шляхом випадкового вибору у мережі ЮТуб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із погляду прагмалінгвістики заголовок виконує кілька важливих функцій попри його обмеження в обсязі й інституційну приналежність: називну, інформативну, апелятивну, емотивну та рекламноатрактивну [3, с. 47]. До прикладу, типовий заголовок із 12 слів повинен одночасно розкрити зміст контенту, привернути увагу й зацікавити аудиторію. Але, перш за все, він слугує основним «гачком» для читача статті чи глядача відео з ЮТубу.

Клікбейтинг не є принципово новим явищем у лінгвопрагматиці [4–6]. Ця техніка активно використовувалася для реклами товарів та послуг за допомогою використання перебільшених і сенсаційних заголовків у таблоїдних газетах ще в 1980-х роках. У журналістиці заголовки використовували цей метод для залучення уваги читачів, а не для надання інформації. Відмінною рисою клікбейтингу є маніпуляція емоціями читачів, що варіюються від простої цікавості до страху не дізнатися щось надважливе для свого життя, що спонукає їх переходити за посиланнями під заголовками на кшталт *Do you want to learn English forever?* Сьогодні клікбейтинг набуває масового поширення практично в усіх галузях, що використовують Інтернет-ресурси: новинах, індустрії розваг, навчанні, політиці та ін. [7].

У заголовках відео чи статей, що використовують клікбейтинг, спостерігається часткова або повна невідповідність між заголовком і змістом контенту [8]. Як результат, таке явище може призвести до розчарування, втрати часу і витіснити більш якісний контент. Таким чином, масштаби поширення клікбейтингу на просторах Інтернету та спричинені ним проблеми спонукають академічну спільноту досліджувати механізми і природу цього явища задля виявлення та видалення його контенту [9].

Сучасні дослідження зосереджені переважно на класифікації та виявленні клікбейтинга в онлайн-новинах [10–12]. Однак у прагмалінгвістичному ракурсі це явище досі залишається недостатньо вивченим.

Ми дослідили стратегію клікбейтингу на матеріалі близько 200 заголовків відео з мережі ЮТуб про шляхи та способи вивчення іноземних мов і виокремили її прагмалінгвістичні особливості: формально-структурні, лексичні та синтаксичні.

Структурні особливості. За структурою заголовки, що містять клікбейтинг, поділяються на однокомпонентні та двокомпонентні (з підзаголовком). Середня кількість слів у однокомпонентному заголовку (1) коливається від 5 до 12 слів, а у двокомпонентному (2) – від 6 до 8 (основний заголовок) і 1 до 4 слів (підзаголовок), що пояснюється науково обґрунтованою оптимальною для сприйняття довжиною у 12 слів [13, с. 79]

(1) *HOW TO LEARN LANGUAGES EFFECTIVELY* (однокомпонентний заголовок, 5 слів);

(2) *How to Learn English with Movies (New Technique)* (двокомпонентний заголовок, 6+2 слова).

Лексичні особливості:

1. Використання типових для ефективного навчання мови дієслів (*to learn, to speak, to practice, to improve, to increase, to become, to understand, to use, to memorize, to remember*) у наказовому способі (3) та у неозначеній формі (4):

(3) *Learn English while you SLEEP;*

(4) *How to learn any language FAST and NEVER forget it.*

2. Уживання якісних прикметників (*fast, simple, confident, the best*) і прислівників (*effectively, everyday, fluently, free, never*), що пропонують швидке, ефективне та легке вивчення й одночасно гарантують результат. Використання таких прикметників і прислівників у вищому і найвищому ступенях гіперболізують значення іменника чи дієслова (5, 6).

(5) *How to Learn English FASTER;*

(6) *The Best Way to Learn English Speaking.*

3. Уживання кількісних числівників для конкретизації обсягу інформації, затраченого часу і зусиль для вивчення мови чи покращення рівня її володіння (7, 8, 9).

(7) *How to learn any language in six months;*

(8) *Improve your English in 30 days with this ACTION PLAN;*

(9) *8 SECRETS TO LEARN ENGLISH FAST.*

Заявлений у заголовку термін вивчення будь-якої мови – шість місяців (*six months* (7)) є відвертим обманом, хоча й дуже привабливою спокусою. Однак таке нереалістичне твердження все одно змусить користувача перейти за посиланням хоча б для того, щоб підтвердити свої здогадки про обман або спростувати їх, припускаючи спроможності новітніх технологій.

4. Використання неозначено-особових займенників зі значенням узагальнення (10), що створює ефект доступності і посиленості для всіх: *any (language), anything, everywhere*.

(10) *How to Learn Anything Fast: Teach Your Brain English.*

Синтаксичні особливості:

Аналіз виявив, що типовими синтаксичними структурами для стратегії клік-бейтингу є номінативні й інфінітивні конструкції. Безособові акузативні заголовки (11, 12) перш за все апелюють до фактивних дій.

(11) *Learn ANY language FAST with ChatGPT;*

(12) *Improve Your English | Speaking Skills Everyday.*

Семантичними особливостями інфінітивних конструкцій, іноді ускладненими дієприкметниковими зворотами, є те, що вони дають конкретну пораду (13); натякають на легкий, приємний і цікавий спосіб досягнення мети (14, 15); передають бажаний кінцевий результат (16).

(13) *How to use Chat GPT for Learning and Improving English;*

(14) *How to learn English by watching videos and movies - the most enjoyable way to learn English;*

(15) *How to Learn English FASTER;*

(16) How to learn English as an adult? 0 to fluency.

Використання поширених номінативних заголовків (17, 18) перш за все реалізує інформативну функцію, привертаючи увагу конкретикою і лаконічністю:

(17) The Best Way To Learn English;

(18) Top 5 Movies to Learn Spoken English!

Характерною особливістю є також використання прямих питальних речень, які в ролі заголовка апелюють до емотивної сфери: мрій і бажань читача (19); уводять елемент інтриги з подальшим спростуванням або розвінчанням (20).

(19) *Do You Have 1 Hour? You Can Speak Like a Native English Speaker;*

(20) *Can You Use ChatGPT To Improve Your English Pronunciation?*

Висновки. Отже, стратегія клікбейтингу – це маніпулятивна стратегія, що застосовується у заголовках, яка свідомо вводить в оману користувача ЮТубу і спонукає його до переходу за посиланням із метою отримання власної вигоди, відмінної від заявленої у заголовку. Лінгвопрагматичними особливостями стратегії клікбейтингу у заголовках до відео про шляхи та способи вивчення іноземних мов є: фіксована кількість слів у заголовку (від 5 до 12); використання типових для ефективного навчання дієслів у наказовому способі й інфінітивній формі, якісних прикметників у ступенях порівняння для гіперболізації значення, кількісних числівників для конкретизації, неозначено-особових займенників зі значенням узагальнення. Найуживанішими синтаксичними структурами є номінативні (у тому числі ускладнені дієприкметниковими зворотами) й інфінітивні конструкції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Zannettou S., Chatzis S., Papadamou K., Sirivianos M., The good, the bad and the bait: detecting and characterizing clickbait on youtube. 2018 IEEE Security and Privacy Workshops (SPW), IEEE. 2018. P. 63–69.
2. Biyani P., Tsioutsoulouklis K., Blackmer J., “8 Amazing secrets for getting more clicks”: detecting clickbaits in news streams using article informality. Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence. 2016. № 30(1).
3. Bell A. The language of news media. Oxford: Blackwell. 1991. 277 p.
4. Mormol P. «I Urge you to see this...». Clickbait as one of the dominant features of contemporary online headlines. *Social communication*. 2019. № 2. P. 1–10.
5. Pujahari A., Sisodia D.S. Clickbait detection using multiple categorisation techniques. *Journal of information science*. 2021. № 47(1). P. 118–128.
6. Pengnate S.F., Chen J., Young A. Effects of clickbait headlines on user responses: an empirical investigation. *Journal of international technology and information management*. 2021. № 30(3.). P. 1–18.
7. Rony M.M.U., Hassan N., Yousuf M. Diving deep into clickbaits: who use them to what extents in which topics with what effects? Proceedings of the 2017 IEEE/ACM International Conference. 2017. P. 232–239.
8. Andrew B. Media-generated shortcuts: do newspaper headlines present another roadblock for low-information rationality? *The Harvard International Journal of Press/Politics*. 2007. № 12(2). P. 24–43.

9. Tafesse W. YouTube marketing: how marketers' video optimisation practices influence video views. *Internet Research*. 2020. № 30(6). P. 1689–1707.
10. Blom J.N., Hansen K.R. Click bait: forward-reference as lure in online news headlines. *Journal of pragmatics*. 2014. № 76. P. 87–100.
11. Orosa B.G., Santorun S.G., García X.L. Use of clickbait in the online news media of the 28 EU member countries. *Revista latina de comunicación social*. 2017. № 72. P. 1261–1277.
12. Scott K. You won't believe what's in this paper! Clickbait, relevance and the curiosity gap. *Journal of Pragmatics*. 2021. № 175. P. 53–66.
13. Потятиник Б.В. Інтернет-журналістика : навчальний посібник. Львів : ПАІС, 2010. 244 с.

REFERENCES

1. Zannettou, S., Chatzis, S., Papadamou, K., Sirivianos, M., (2018). The good, the bad and the bait: detecting and characterizing clickbait on youtube. 2018 IEEE Security and Privacy Workshops (SPW), IEEE. pp. 63–69.
2. Biyani, P., Tsioutsoulis, K., Blackmer, J., (2016). «8 Amazing secrets for getting more clicks»: detecting clickbaits in news streams using article informality. Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence. 30 (1).
3. Bell, A. (1991). The language of news media. Oxford: Blackwell.
4. Mormol, P. (2019). «I Urge you to see this...». Clickbait as one of the dominant features of contemporary online headlines. *Social communication*. №2. pp. 1–10.
5. Pujahari, A., Sisodia, D.S. (2021). Clickbait detection using multiple categorisation techniques. *Journal of information science*. 47 (1). pp. 118–128.
6. Pengnate, S.F., Chen, J., Young, A. (2021). Effects of clickbait headlines on user responses: an empirical investigation. *Journal of international technology and information management*. 30 (3.). pp. 1–18.
7. Rony, M.M.U., Hassan, N., Yousuf, M. (2017). Diving deep into clickbaits: who use them to what extents in which topics with what effects? Proceedings of the 2017 IEEE/ACM International Conference. pp. 232–239.
8. Andrew, B. (2007). Media-generated shortcuts: do newspaper headlines present another roadblock for low-information rationality? *The Harvard International Journal of Press/Politics*. 12 (2). pp. 24–43.
9. Tafesse, W. (2020). YouTube marketing: how marketers' video optimisation practices influence video views. *Internet Research*. 30 (6). pp. 1689–1707.
10. Blom, J.N., Hansen, K.R. (2014). Click bait: forward-reference as lure in online news headlines. *Journal of pragmatics*. 76. pp. 87–100.
11. Orosa, B.G., Santorun, S.G., García, X.L. (2017). Use of clickbait in the online news media of the 28 EU member countries. *Revista latina de comunicación social*. 72. pp. 1261–1277.
12. Scott, K. (2021). You won't believe what's in this paper! Clickbait, relevance and the curiosity gap. *Journal of Pragmatics*. 175. pp. 53–66.
13. Potiatynyk, B.V. (2010). Інтернет-журналістика: навч. посіб. [Internet journalism: textbook]. Lviv: PAIS, 2010. 244 s. [in Ukrainian].

MEDIA PSYCHOLOGY IN CONTEMPORARY ENGLISH MEDIA DISCOURSE

Olga ISHCENKO

*Senior Lecturer at the Department of Theory,
Practice and Translation of English Language
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
37 Beresteyskyi ave, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3662-7732
olga.v.ishchenko@gmail.com*

Olga VERHOVTSOVA

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation
National Aviation University
1 Liubomyra Guzara ave, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0446-190X
olverts@gmail.com*

Media psychology is a study of human behavior, feelings, thoughts and ideas that are influenced by media. This branch of psychology, that considers personality in the context of interaction with modern means of communication, researches the constantly developing relationship between people and the media from a psychological point of view.

The research has been carried out with the aim to prove that media psychology is a tool of linguistic representation of emotion in media discourse. This suggests an examination of how psychological principles apply to the study and analysis of language in the modern media context. The article also aims to reveal the linguistic features of positioning the subjects of discourse in the situation of risk and to formulate the principles of ecological representation of potentially traumatic information in the English-language media discourse. The focus has been placed on the issues that affect people's ability to resist negative effects of media.

The research is grounded in an integrated approach, which involves contextual analysis of English media discourse and considers both generation and reception contexts. It also highlights a psychological perspective, exploring its impact on individual consciousness, studying the mechanisms of discourse generation and perception, and emphasizing its individual and personalized aspects.

The article examines diverse communicative goals in the context of media psychology, particularly highlighting how media influences our understanding and actions during crises or traumatic events. The communicative intentions could perform different functions through language. For instance, informative intention seeks to educate, while

expressive intention evokes emotional responses. Persuasive intention aims to sway beliefs or behaviors, directive intention guides or instructs, and performative intention fosters a change through speech. The authors emphasize the crucial role of grasping these communicative intentions in order to prove ethical media discourse. The further in-depth interdisciplinary research on the interactions between media discourse and people's psychology is suggested to foster better understanding and the ability to manage media impact on society.

Key words: *media discourse, media psychology, social behavior, psychological factors, communicative intention, psychology of mass communication.*

РОЛЬ МЕДІАПСИХОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Ольга ІЩЕНКО

старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

просп. Берестейський, 37, м. Київ

ORCID: 0000-0002-3662-7732

olga.v.ishchenko@gmail.com

Ольга ВЕРХОВЦОВА

старший викладач кафедри іноземних мов та перекладу

Національного авіаційного університету

просп. Любомира Гузара, 1, м. Київ

ORCID: 0000-0002-0446-190X

olverks@gmail.com

Медіапсихологія – це дослідження людської поведінки, почуттів та думок, на які впливають засоби масової комунікації. Це галузь психології, яка розглядає особистість у контексті взаємодії із сучасними засобами комунікації, досліджує з психологічного погляду стосунки між людьми та ЗМІ, що постійно розвиваються.

Дослідження проведено з метою довести, що медіапсихологія є інструментом мовної репрезентації емоцій у медіадискурсі. Автори прагнуть перевірити, як психологічні принципи застосовуються до вивчення та аналізу мови в сучасному медіаконтексті. У даному дослідженні зроблено спробу розкрити лінгвістичні особливості позиціонування суб'єктів дискурсивної діяльності у предметній ситуації ризику та сформулювати принципи екологічного подання потенційно травматичної інформації на матеріалі англomовного медіадискурсу. Основну увагу зосереджено на проблемах, які впливають на здатність людей протистояти негативному впливу ЗМІ.

Теоретичним підґрунтям дослідження став інтегрований підхід: контекстуальний аналіз медіадискурсу, у якому враховуються контексти породження дискурсу та рецепції, та психологічний підхід, який вивчає вплив на свідомість індивідуума, розглядає механізми породження та сприйняття медіадискурсу та акцентує увагу на його індивідуальній природі та персоніфікації.

У статті розглядаються різноманітні комунікативні цілі в контексті медіапсихології, зокрема підкреслюється, як медіа впливають на наше розуміння та дії під час криз або травматичних подій. За допомогою мови комунікативні наміри можуть сприяти виконанню різних функцій. Наприклад, інформативна інтенція спрямована на навчання, тоді як експресивна інтенція викликає емоційні реакції. Інтенція переконання має на меті вплинути на поведінку, директивна інтенція спрямовує чи інструктує, а перформативна спонукає до змін. Автори підкреслюють важливість розуміння цих комунікативних намірів для сприяння створенню етичного медіадискурсу. Пропонується подальше поглиблене міждисциплінарне дослідження взаємодій між медіадискурсом і психологією споживачів медіадискурсу задля розширення можливостей краще розуміти та керувати впливом медіа на суспільство.

Ключові слова: *медіадискурс, медіапсихологія, соціальна поведінка, психологічні чинники, комунікативна інтенція, психологія масової комунікації.*

Media psychology is a relatively new field, the subject of which is the identification and description of the main components of media culture: media literacy, media education; media awareness, study of psychological phenomena of information perception by a person.

It tries to find out whether the exposure to media portrayals of violence increases aggression, in what way portrayals of gender roles affect children's understanding of what it means to be a woman, a man, or a member of the opposite sex, and how media messages can persuade someone to donate to charity, how stories affect our sense of self, and why we laugh and cry at movies, TV shows and podcasts. All these factors are very important subjects for research in media psychology.

The fast expanding world of media technologies offers many opportunities for the application of media psychology in a wide variety of industries, from entertainment and education to health care and politics since it influences human emotions, behavior, cognitive process and attitude to individuals and societies.

The cultural space of modern man is under the significant influence of information media. Effective interaction with the information space and the formation of psychological resistance to socially harmful information is a necessary solution in the conditions of personality formation.

Media psychology appeared more than a century ago. Psychologists began to study how the media affects children when television became widespread in the 1950s. However, media psychology was not recognized as an official field of psychology until 1986. Since then, the field continues to expand: several scientific journals specifically devoted to media psychology have appeared, additional books have been published that

fully or partially cover this area of research, and the number of universities devoted to the field has also increased studies and research.

There are numerous articles, books, research papers that study different facets of media psychology. The book «Media Psychology 101» by Christopher J. Ferguson provides key concepts and theories in media psychology, covering topics such as media violence, effects of advertising, social media, and the influence of technology on behavior [1]. Jennings Bryant and Mary Beth Oliver [2] offer a comprehensive overview of various theories and research on media effects, including how media shapes perceptions, attitudes, and behaviors. David Giles covers a range of topics within media psychology, discussing media consumption, effects on behavior, cognition, emotions, and the role of media in shaping attitudes and beliefs [3]. Academic journals such as *Media Psychology*, *Journal of Media Psychology*, and *Media Psychology Review* regularly publish research articles, studies, and reviews on various aspects of media psychology. In her work, Petrunko emphasizes that aggression in the media environment appears as a psychological phenomenon that potentially activates manifestations of aggression (media aggression) in media consumers directed towards causing physical harm to oneself and others. Therefore, the attitude towards media aggression cannot be valueless; on the contrary, it is always evaluative, and the quality of these assessments determines existing social, cultural-ethical, and other norms in society [4, p. 41]. In their monograph «Media Psychology: at the Intersection of Information and Educational Spaces,» Barishpolets and Voznesenska identify a significant meaningful component of media psychology as the dialogical nature of discourse, which involves «building a balance of interpretations, shifting the ‘gravitational field’ of media psychological thinking precisely towards interpretations» that can be diverse and contradictory. Thus, a balance between these facets of reality must be ensured [5, p. 27]. It’s worth considering the socio-cognitive approach to discourse analysis proposed by T.A. van Dijk, which emphasizes the necessity of considering the inseparable unity of three entities in studying ideology: cognition, society, and discourse [6, p. 124].

These resources and many others contribute to the growing body of literature and research in the field of media psychology, offering insights into how media influences individuals, society, and human behavior in general.

The research aims to uncover certain linguistic features of media discourse where the subjects are involved in situations of risk, particularly those that have the potential to be traumatic. The attempt has been made to formulate the principles which can guide the ethical and responsible representation of potentially traumatic information in English-language media discourse. Finding out media psychological effects is decisive in understanding their impact on mental health and social behavior.

The relevance of the work comes out of the fact that media are becoming more and more important today and it’s crucial to learn how to maximize their positives and minimize their negatives impact on the public.

The theoretical basis of the research is an integrated approach: a contextual analysis of media discourse, which takes into account the contexts of discourse generation and

reception, and a psychological approach that studies the impact on the individual's consciousness, examines the mechanisms of media discourse generation and perception, and focuses on its individual nature and personification.

Today the English-speaking media are full of messages related to crisis and conflict situations. No doubt, the role of the media in providing people's awareness is of greatest importance. While supplying information to public they can cause trauma along with mental health issues. The media are saturated with bad news like a terrorist attack, attempted military coups with a lot of victims, train collisions, seizures of hostages, murder of policemen, bomb explosions – such events happen regularly. This stream of cruelty in the media raises questions: what is happening to us under the influence of negative news? Does it have a hidden influence on us or does it go unnoticed? Researchers agree that constant consumption of cruelty cannot help but affect a person. The negative effect of regularly observing other people's injuries is widespread and known as “indirect traumatization”.

Psychological reactions associated with contact with violence, accidents, suffering people, abuse, natural disasters, warfare overwhelm an individual's ability to cope effectively fostering a growing sense of vulnerability, anxiety and helplessness.

Psychotraumatization can cause emotional, behavioral and cognitive responses leading to acute stress or different trauma related disorders. Consider the example:

He later saw up to ten Hamas fighters beating and raping a woman as she begged them to kill her [7, p. 1]. In this message we read about the incredible cruelty, inhuman suffering that befell the unfortunate woman. The sentence intends to convey a sense of concern, compassion, deep sympathy or attention towards the situation in the region. It highlights the vulnerability of victims, potentially aiming to evoke empathy from the audience. The expressive intention behind this statement seems to be to draw attention to the plight of these individuals who were in a difficult or precarious situation in the place of the conflict and to highlight efforts being made to help and support them.

Potentially traumatic information in English-language media discourse refers to content that has the potential to cause distress, anxiety, or trauma to individuals exposed to it. This information could involve graphic images, violent or disturbing events, explicit details of tragedies, accidents, war, terrorism, or other distressing subjects. Like any other media, the English-language media cover a wide range of topics, including violent, disturbing, sensitive and stressful events. This is necessary to inform the public, to raise people's awareness. At the same time, it is important to consider the potential impact on the audience, especially when the content of the information can have traumatic effects that can upset or provoke.

Naydionova proposes an “algorithm for ecologically presenting potentially traumatic information,” which involves a resource-based psychological framework: resource-trigger (or confrontation) and resource-integration. In other words, initially, a resource is provided that enables better mastery of one's state, and only then we address the potentially traumatic experience. “Knowledge of risk protects if a person knows what they can oppose to these risks, how to protect themselves from them” [8, p.180].

The given statement describes a specific scheme of a communicative act used for analyzing media discourse in times of crisis. This scheme highlights the essential elements of the message (presuppositions) and defines the communicative intention of the leader (to inform, advise, warn, change perception of information).

The communicative intention aims to provide more information to the audience about the main protagonists of the crisis situations; persuade representatives of nations of the necessity to support the affected population and prevent further escalation of the conflict. The communicative intention refers to the purpose or goal behind a particular act of communication. It's the underlying motivation or objective that drives an individual to convey a message, express thoughts, or engage in interaction with others. Understanding communicative intention is essential in grasping the meaning behind someone's communication and how they aim to convey information. There are several types of communicative intentions such as

1) *informative* (to provide facts, share information, or educate others about a topic or situation):

"If you think Gaza is heading for a neat and happy ending, you're wrong" [9, p. 11]. Matthew D'Ancona's article discusses the ongoing difficulties and conflicts in Gaza. The author focuses on socio-economic problems, political tensions and humanitarian crises. The title suggests that there is a misconception or misplaced optimism about the future of the region, and the author seeks to challenge this perception by highlighting the complexities, caused by ongoing Israeli-Palestinian war

2) *expressive* (showing emotions, feelings, attitudes, or personal opinions. This can include sharing joy, sadness, anger, or any other emotion):

How did a brilliant teenager who loved quizzes, photography and playing the trumpet end up killing herself at Britain's top all-girls boarding school? [10, p. 11]. This phrase provoke an emotional response and engage the reader's empathy. How could a brilliant young girl, so talented (who loves quizzes, photography, and playing the trumpet) finish so tragically? This information causes readers to feel anxiety and sympathy, worry for their children, raising awareness of the importance of mental health support

3) *persuasive* (the intention to influence others' beliefs, attitudes, or behaviors):

It seems increasingly to be the case that the UN is not merely incapable of making moral judgements but is actively making the world a worse place [7, p. 18]. Rod Liddle, the author, is convinced that the UN is not effective in making moral or ethical decisions, moreover, the contribution of this organization to solving global situations or conflicts is negative. The phrase "actively making the world a worse place" suggests a perception that the actions or decisions taken by the UN are exacerbating existing problems or creating new ones rather than mitigating or solving them.

Directive (the intention to guide or instruct others on what to do often involving commands, requests, or advice):

Quick thinking activist stopped a Victorian attraction being ruined for more parking place [7, p. 25]. The intention behind such a headline could be to highlight the proactive and resourceful actions of an individual or a group in safeguarding historical or cultural

landmarks from potential destruction or alteration for the sake of modern conveniences like parking spaces. It could also aim to inspire others to take similar actions to preserve historical sites and maintain their integrity;

4) *performative* (the intention to perform a speech act that brings about a change saying “We promise” or “I apologize”):

In 2050 our grandchildren will not ask what we said – they will be living with the consequences of what we did or didn't do [7, p. 27]. This statement underscores the idea of responsibility and foresight. It implies that instead of merely talking or discussing problems without taking action, it's crucial to actively address these challenges now because the effects of our actions, or lack thereof, will be felt by our descendants.

The predicted result of a publication is to make the audience more informed about what the affected countries are experiencing. The synergy of such speeches is the cumulative effect resulting from the interaction and coexistence of verbal, non-verbal, and para-verbal semiotic means [11, p. 199].

The predicted result can vary significantly depending on various factors such as the content, audience, context, timing, and the platform where it's published. Publications often seek to engage their audience by providing valuable information, thought-provoking content, or entertainment. A predicted result could be increased by reader/viewer engagement, comments, shares, or interactions, indicating a positive reception. Publications may aim to increase awareness about a particular topic, event, product, or cause. The predicted result could be a wider reach, attracting more viewers or readers, and potentially influencing opinions or behavior. Some publications aim to inspire action or bring about behavioral change in the audience. Predicted outcomes could include calls to action, participation in campaigns, or changes in attitudes or practices related to the published content. Publications in commercial settings may aim for increased sales, conversions, or achieving specific business goals. Predicted results could include increased revenue, customer acquisition, or brand visibility. A publication might generate positive or negative reactions from the audience or stakeholders. Predicted results could include praise, criticism, controversy, or backlash.

It should be noted that it is difficult to predict the impact of a negative post as it involves many factors and can be complex because audience reactions and consequences can be varied and unpredictable. Sometimes negative posts can cause a strong reaction, and sometimes they can go unnoticed. Estimating how many people will see or read a negative article can also be difficult. The reach of a publication may vary depending on how it is distributed through social networks and other media. Some publications have more authority and influence than others. A negative publication in a well-known and respected source may carry more weight than in lesser-known publications.

We analyzed an issue of the Sunday Times, the newspaper with a large circulation of 1.3 million copies. On 30 pages edition there were only negative titles like *What causes cerebral abscess? Labour and Tory rebels... Art display that ended with a gun to my head. My baby was trapped. Army officer shot dead. The ice cold war. Fears for hostages. Boris on trial. Lies, damned lies. UAE's autocrats think a free press is a crime.*

Media are expected to deliver not bad news only. Positive information may have an important impact on psychological state, motivation and general development of media consumers. Optimistic publication can improve people's mood, low stress, anxiety, help them get rid of negative emotions and relax. Positive articles, success stories or motivational texts can inspire readers to achieve their goals, believe in themselves and strive for better.

Conclusion. In modern English language media discourse, discussions surrounding media psychology are crucial for fostering awareness, critical analysis, and informed engagement with media content. It aids in understanding how psychological principles intersect with media messages, technologies, and societal trends, thereby influencing individual perceptions, behaviors, and the broader cultural landscape.

Modern media, including social media, employs various **persuasive techniques**, such as emotional appeals, framing, and selective presentation of information, to influence opinions and attitudes. They can evoke emotional responses and affect cognitive processes. The authors think that people greatly underestimate the influence of the media. It seems that the media are much more than a harmless list of what happened and the facts found by journalists. They sneak into our subconscious and affect our lives in the most bizarre ways. They can influence decision-making and behavior, change our attitude towards immigrants, they can invade our dreams, prevent us from seeing the real risk of a particular disease, shape our view of what is happening in another country... And they can even affect the health of the economy of the entire state. There is growing evidence that the emotional consequences of news consumption can take a toll on our health, increasing our chances of having a heart attack or developing medical conditions in later years. Anxiety tendencies can greatly influence how we perceive the world.

In our opinion the further in-depth research on the interactions between media discourse and people's psychology would be necessary to see whether they promote a more knowledgeable and media literate society.

BIBLIOGRAPHY

1. Ferguson C.G. Media Psychology 101. New York : Springer Publishing Company, 2016. 248 p.
2. Bryant J., Oliver M. B. Media Effects: Advances in Theory and Research. New York : Routledge, 2020. 454 p
3. Jiles D. Media Psychology. New York : Routledge, 2015. 336 p.
4. Петрунько О.В. Агресивне медіасередовище: якісний і змістовий дискурс. *Рідна мова: Освітній кварталник українського вчительського товариства у Польщі*. 2011. № 16. С. 36–43.
5. Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів : монографія / за наук. ред. Л.А. Найдьонові, Н.І. Череповської. Київ : Міленіум, 2014. 348 с.
6. Van Dijk T.A. Society and discourse: How social contexts influence text and talk. Cambridge University Press, 2009. 279 p.

7. The Sunday Times. Issue #10394 Dec 3. 2023
8. Найдьонова Л.А. Медіапсихологія війни як основа концептуальних трансформацій медіаосвіти: від медіатравми до травмаінформованих практик. *Проблеми політичної психології*. 2022. № 12. С. 173–197.
9. D’Ancona Matthew. If you think Gaza is heading for a neat and happy ending, you’re wrong. *The New European*. Issue #366 Dec 2023. P. 11.
10. Sian Oriffiths. I hacked Caithlyn’s phone myself. *The Sunday Times*. Issue # 10393 nov.26 2023.
11. Манакін В.М. Сугестивна функція мови як прагмалінгвістичне явище. *Studia Linguistica*. 2011. № 2. С. 196–203.

REFERENCES

1. Ferguson, C.J. (2015). *Media psychology 101*. Springer Publishing Company.
2. Bryant, J., & Oliver, M.B. (Eds.). (2009). *Media effects: Advances in theory and research*. Routledge.
3. Jiles, D. (2015). *Media Psychology*. Routledge.
4. Petrunko, O. (2011). Agresyvne mediaseredovyshe: yakisnyi i zmistovnyi discoursy. [Aggressive media environment: quality and content discourses] «Ridna mova»: Osvitniy kvartalnyk ukrayinskogo vchytelskogo tovarystva v Polshchi [«Mother Tongue»: Educational quarterly journal of Ukrainian teachers’ community in Poland], (16), 36–43. [in Ukrainian]
5. Barishpolets, O., Golubeva, O., Myronenko, G., Naydionova, L., Obuhova, N., & Cherepovska, N. (2014). *Mediapsyhologia: na peretyni informatsiynogo ta osvitiynogo prostoriv* [Media psychology: at the intersection of information and educational spaces]. [in Ukrainian]
6. Van Dijk, T. A. (2009). *Society and discourse: How social contexts influence text and talk*. Cambridge University Press.
7. The Sunday Times. Issue #10394 Dec 3. 2023.
8. Naydionova, L. (2022). *Mediapsyhologia viyny yak osnova kontseptualnyh transformatsiy mediaosvity: vid mediatravmy do travmainformovanyh praktyk*. [Mediapsychology of war as a basis of conceptual transformations of media education: from media trauma to trauma-informed practices] *Problemy politychnoyi psyhologiyi* [Problems of political psychology] 12, 173–197. [in Ukrainian]
9. D’Ancona, M. (2023). If you think Gaza is heading for a neat and happy ending, you’re wrong. *The New European*. Issue #366 Dec 2023. P. 11.
10. Oriffiths, S. (2023). I hacked Caithlyn’s phone myself. *The Sunday Times*. Issue # 10393 nov. 26 2023.
11. Manakin, V. (2011). *Suggestyvna funktsiya movy yak pragmalingvistychne yavyshe* [Suggestive function of the language as a pragma-linguistic phenomenon] *Studia Linguistica*. 2. p. 196–203. [in Ukrainian]

ЕВФЕМІСТИЧНІ НОМІНАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ ЯК ПРОЯВ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ У СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Ірина КАЗИМІР

кандидат філологічних наук

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський

докторантка кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці

ORCID: 0000-0002-0230-4281

kazymir.iryuna@kpmi.edu.ua

В умовах пандемії прослідковуються прикметні зміни подачі тієї чи тієї інформації ЗМІ в англomовній лінгвокультурі. ЗМІ трансформуються в одне з основних джерел транслявання інформації. Соціально-політичне середовище диктує ЗМІ імплементувати нові мовленнєві засоби для передачі інформації. Запропонована стаття покликана розв'язати проблему евфемістичних номінацій медичної тематики на матеріалі газетного дискурсу в межах когнітивно-дискурсної парадигми. Обґрунтовано доцільність розгляду явища евфемії у руслі когнітивно-дискурсної парадигми з опертям на контекстуальну семантику лексичних одиниць. Розглянуто поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Проаналізовано фактологічний матеріал евфемізмів медичної тематики. Виокремлено евфемістичні номінації з контекстуально-синонімічною домінантою, спосіб їх творення та тематичні групи. Виявлено, що евфемізми та дисфемізми є медіаторами категорії контекстуальної синонімії, актуалізуючи емергентно-метафоричні поняття на матеріалі медичної тематики. Виокремлено такі тематичні групи евфемістичних номінацій: ментальний стан людини, хвороба, чоловічі статеві органи, дії людини, професії, їжа та фізіологічний стан людини. В основі евфемістичних номінацій із контекстуально-синонімічною домінантою знаходяться метафора, генералізація, мейозис та антономазія. Кількісно переважаючий метафоричний тип утворення евфемістичних номінацій свідчить про асоціативні зв'язки між когнітивним мисленням та семіотичним відтворенням. Евфемістичні номінації як прояв контекстуальної синонімії слугують експресивізації та конкретизації мовлення у масово-якісних статтях медичної тематики. Контекстуально-синонімічні одиниці, маючи величезний прагматичний потенціал, стають одними з основних мовних засобів передачі денотативної та конотативної інформації.

Ключові слова: *евфемістична номінація, контекстуально-синонімічна домінанта, контекстуальна синонімія, евфемізм, дисфемізм.*

EUPHEMISTIC NOMINATIONS OF MEDICAL REALM AS A MEANS OF CONTEXTUAL SYNONYMY IN MODERN NEWSPAPER DISCOURSE

Iryna KAZYMIR

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of the English Language
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University*

*61 Ohiienko str., Kamianets-Podilskyi
Doctoral student at the Department of English
Yurii Fedkovich Chernivtsi National University*

Kotsiubynskoho st., 2, Chernivtsi

ORCID: 0000-0002-0230-4281

kazymir.iryana@kpnu.edu.ua

It has been noticed the apprehensible shifts within the underlying pandemic conditions, in disseminating information by the mass media in the English-speaking linguistic culture. Mass media has been transformed into one of the main sources of information. The socio-political environment imposes media to implement new means of communication for information transmission. The proposed article is aimed at solving the problem of euphemistic nominations of medical topics based on the material of newspaper discourse within the cognitive-discursive paradigm. The expediency of considering the phenomenon of euphemism in line with the cognitive-discourse paradigm based on the contextual semantics of lexical units has been substantiated. The conceptual and terminological apparatus of the study is considered. The factual material of medical euphemisms is analyzed. Euphemistic nominations with a contextual-synonymous dominant, the method of their creation and thematic groups have been singled out. It has been found that euphemisms and dysphemisms are mediators of the category of contextual synonymy, actualizing emergent-metaphorical concepts on the material of medical realm. The following thematic groups of euphemistic nominations are singled out: human mental state, disease, male reproductive system, human actions, professions, food, and human physiological state. Metaphor, generalization, meiosis and antonomasia are the basis of euphemistic nominations with contextually synonymous dominance. The quantitatively predominant metaphorical type of formation of euphemistic nominations testifies to associative connections between cognitive thinking and semiotic reproduction. Euphemistic nominations as a manifestation of contextual synonymy serve to express and specify speech in mass-quality articles on medical topics. Contextual-synonymous units, having a huge pragmatic potential, become one of the main linguistic means of conveying denotative and connotative information.

Key words: *euphemistic nomination, contextual-synonymous dominant, contextual synonymy, euphemism, dysphemism.*

Постановка проблеми. Газетний дискурс сьогодні покликаний не лише інформувати, а й здійснювати вплив на читача. Засоби масової інформації перетворилися на потужний засіб регулювання суспільної думки, де мовлення та мова є невід’ємними складниками реалізації успішної комунікації у суспільстві. Ухилення в мас-медійному дискурсі від прямих номінації, замовчування надто грубих слів чи висловів призводять до посиленого вивчення феномену евфемізації у мові сучасних англomовних ЗМІ. Вивчення синонімії як активного засобу поповнення словникового складу сучасної англійської мови активізує підвищений інтерес до вивчення не лише понятійного аналізу слова чи виразу, а й уживання його вторинної форми в контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Евфемізми вивчаються у роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців (В. Великорода, Л. Небелюк, І. Гальперін, В. Заботкіна, Л. Крисін, Б. Ларін, А. Кацев, Є. Корнелаєва, М. Булах). Серед зарубіжних лінгвістів евфемізмами медичної тематики займаються: E. Crespo-Fernández, Zebuniso No‘monova, Wafaa Mudhaffar Ali Agha, Felt Christian, Dunn Stewart, R. Holder, Šebková, Kristýna, Pascaline Faure.

Мета статті – установити роль евфемізмів у межах категорії контекстуальної синонімії. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: обґрунтувати доцільність розгляду явища евфемії у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми з опертям на контекстуальну семантику лексичних одиниць; розглянути понятійно-термінологічний апарат дослідження; проаналізувати фактологічний матеріал евфемізмів медичної тематики; виокремити евфемістичні номінації з контекстуально-синонімічною домінантою, спосіб їх творення та тематичну групу.

Матеріалом дослідження послуговували газетні статті масово якісної британської періодики (*THE GUARDIAN, THE TELEGRAPH, DAYLY MAIL, MIRROR*) за 2021–2024 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнято вважати, що вторинна номінація є результатом асоціації, що виникає між існуючими предметами чи явищами. У цьому разі створюються нові емергентні поняття. Класичне використання лексичної синонімії не є засобом вторинної номінації, оскільки лексеми синонімічного ряду використовують для конкретного розкриття змісту слова, утім, лексичні одиниці контекстуальної синонімії за допомогою додаткових та вторинних властивостей можуть позначати такий зміст, де їхнє значення актуалізується лише у визначеному контексті.

Сьогодні евфемізми є невід’ємною частиною повсякденного спілкування. Термін «евфемізм» традиційно розглядається як заміна неприємного або образливого слова і функціонує як «завіса», яка накладається на означуване. Евфемізми зазвичай використовуються у ситуаціях, які вимагають уникнення чогось неприємного і сприяють продуманості та коректності під час комунікативної ситуації. Насправді вони необхідні й неминучі для успішної комунікації у XXI ст. [10].

Лінгвістична наука розмежовує широке та вузьке розуміння терміна «евфемізм». У межах широкого розуміння ним називають слово чи висловлювання, яке

функціонує у певних умовах або ситуаціях, тобто дискурсі, з метою заміни таких позначень, які оратор тлумачить як небажані, не абсолютно ввічливі не лише у вигляді окремих лексем, а й у вигляді інформаційних блоків, пропозицій згідно із законами синтаксису [3, с. 6].

За визначенням лінгвістки Олени Селіванової, евфемізм є стилістичною фігурою, де спостерігається навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їх пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів, зумовлену соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками [5, с. 135].

Традиційна лінгвістика трактує евфемію як особливий різновид синонімії. В.Б. Великорода зазначає, що між процесом вихідної назви та евфемізмом існує відношення синонімії, між евфемізмом може виступати ідеографічний чи стилістичний синонім вихідної номінації, тобто синонімія виступає одним із лексичних засобів евфемізації та стає результатом евфемістичного перейменування [2]. Стає очевидним, що евфемізми як засоби вторинної номінації можуть слугувати лексичній заміні у певному контексті.

Вивчення процесу евфемізації з погляду когнітивного підходу уможливорює вивчати цю проблему ширше: у такому разі евфемізація виступає значно ширшим поняттям, аніж внутрішньосистемні парадигматичні зв'язки між лексичними одиницями, такими як синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія тощо. Вона може досліджуватися як ментальний процес, в основу котрого входять певні концептуальні схеми та моделі вторинної інтерпретації знань [3, с. 5]. Такі ментальні схеми можуть бути емергентними, тобто транслювати новий зміст того чи того поняття.

Лінгвістка Є.В. Корнелаєва розрізняє okazionalni та zagalnovzhyvani евфемізми. Okazionalnymi евфемізмами називає індивідуально-контекстуальні заміни, неологізми, евфемізми професійної лексики та соціальних жаргонів, що характеризуються обмеженим уживанням та потребують пояснень у контексті під час використання, що виходить за межі професійного дискурсу [4, с. 72].

М.Б. Булах відносить евфемізм до синонімів, мовляв, під час утворення нових евфемізмів, особливо у мові ЗМІ, необхідно намагатися досягнути правильний зміст того чи того евфемістичного слова чи вислову. Досліджуючи категорію контекстуальної синонімії на матеріалі газетного дискурсу, можна стверджувати, що вторинні номінації у вигляді евфемізмів можуть транслювати емергентні ментально-метафоричні, метонімічні чи метафтонімічні явища [1, с. 101]. Евфемізми характеризуються високим ступенем контекстуальності і можуть ідентифікуватися лише у певному контексті за умов правильності розуміння його адресатом [6].

У межах нашого дослідження до евфемізмів відносимо такі лексичні одиниці, які характеризуються вторинністю номінації, імпліцитним характером небажаних сем, наявністю контекстуально-синонімічної домінанти та позитивними чи «пом'якшеними» конотаціями в межах медичної тематики.

У контексті охорони здоров'я використання евфемізмів часто не рекомендується, оскільки вони можуть спотворювати зміст надто чутливих питань, які потребують обговорення. Існують чіткі ситуації, коли використання евфемізму, наприклад прирівнювання сну до смерті, викличе значну плутанину і не буде корисним. Учені вважають, що іноді можна використовувати евфемізм у процесі спілкування з пацієнтом у такий спосіб, щоби його стан покращувався [8]. Утім, під час вибору того чи того мовленнєвого засобу для медичного працівника рекомендується збалансовувати свою відкритість та чіткість спілкування з урахуванням досвіду пацієнта і рівня його виснаження. Важливо також урахувати релігію та вік пацієнта у виборі правильної термінології під час комунікації з пацієнтом та його родиною [6].

Аналіз газетних текстів медичного спрямування свідчить про те, що задля уникнення тавтології чи образної заміни первинної назви хвороби чи номінації на позначення певних дій у медичній галузі використовують засоби вторинної номінації – контекстуальні синоніми, джерелом поповнення котрих слугують перифрази, евфемізми чи дисфемізми.

Відібраний фактологічний матеріал лексичних одиниць містить евфемістичні номінації та контекстуально-синонімічну домінанту.

Таблиця 1

Евфемістичні номінації з контекстуально-синонімічною домінантою

№	Контекстуально-синонімічна одиниця	Евфемізми	Спосіб творення	Тематична група
1	<i>to lie on a deathbed</i>	<i>his final moments, last moments</i>	метафора	фізіологічний стан людини
2	<i>to end the pandemic</i>	<i>a winning position, the end is in sight, the finish line</i>	метафора	позначення дії людини
3	blood tests	holy grail	метафора	позначення дії людини
4	screening test	<i>gamechanger</i>	метафора	позначення дії людини
6	abortions	<i>to preserve and enhance quality of life; a healthcare</i>	генералізація	позначення дії людини
8	Whitehall is dead	<i>corridors of empty rooms; to work from home; to build up relationships with team over Zoom calls'</i>	метафора	позначення дії людини
9	<i>chemotherapy, cancer, deadly disease, a double mastectomy</i>	journey, to run a marathon, fight	метафора	хвороба
10	<i>different-coloured plant foods</i>	<i>to eat the rainbow</i>	метафора	їжа

№	Контекстуально-синонімічна одиниця	Евфемізми	Спосіб творення	Тематична група
11	<i>handicapped</i>	<i>trans-abled, old version of myself, original me</i>	антономазія	хвороба
12	<i>female surgeon</i>	<i>crème de la crème</i>	запозичення з іншої мови	професія
13	<i>endometriosis</i>	<i>highly strung</i>	мейозис	хвороба
14	<i>COPD, emphysema, asthma</i>	<i>chronic respiratory illness</i>	генералізація	хвороба
15	<i>penis</i>	<i>mushroom, tool</i>	метафора	чоловічий статевий орган
16	<i>depression</i>	<i>red flag</i>	метафора	ментальний стан людини
17	<i>brain fatigue, memory, concentration problems</i>	<i>cognitive symptoms</i>	генералізація	розумовий стан людини
18	<i>muscle and joint pain</i>	<i>physical disorders</i>	генералізація	фізичний стан

Евфемізми слугують джерелом поповнення контекстуальної синонімії у межах таких тематичних груп, як: *ментальний стан людини, хвороба, чоловічі статеві органи, дії людини, професії, їжа та фізіологічний стан людини*. Контекстуально-синонімічний ряд складається з домінанти (*handicapped*), яка виступає гіперонімом, та евфемізмів (*trans-abled, old version of myself, original me*) у вигляді гіпонімів. Проаналізувавши випадки категорії контекстуальної синонімії, можна зробити висновок, що саме тематична група на позначення дій людини у межах медичної тематики кількісно переважає. Більшість евфемістичних номінацій у наведених контекстах утворюється за допомогою метафори. Це свідчить про актуальність розгляду категорії контекстуальної синонімії у межах метафоричної інтеграції.

На матеріалі газетного дискурсу знаходимо випадки опозиційного типу евфемії – дисфемію, яка утворюється за допомогою метафори (*to be pregnant – macabre game of chance*), генералізації (*feminists – murderers*) та мейозису (*ovarian cancer – the biggest killer*).

Дисфемізми характеризуються більш різкою формою вираження емоційної оцінки, замінюючи стилістично нейтральне поняття на більш грубе для посилення виразності. Учені зазначають, що дисфемістичне мовлення посилює ступінь чутливості, таким чином, посилюючи негативну полярність або зміну полярності з нейтральної на негативну [7].

Евфемізми є найвищою формою лексичної дипломатії у медицині, оскільки вони є більш доступними, гідними синонімами та заміниками небажаних або невідповідних слів для певної ситуації. Використання евфемізмів зумовлене психологічними чинниками, але в охороні здоров'я вони набувають моральних і соціальних характеристик. Евфемізми необхідні для спілкування з невиліковно хворими дорослими в хоспісах і дітьми, які страждають на невиліковну хворобу.

Висновки. Аналіз фактологічного засвідчує, що евфемізми чи дисфемізми як засоби вторинної номінації є медіаторами контекстуально-синонімічного ряду і слугують уникненню тавтології, експресивізації мовлення та увиразнення певного поняття з метою впливу на читача. Виникнення непрямих номінацій у вигляді евфемізмів можна пов'язати зі способами транслювання у мові подібності, схожості та асоціативності. На формування вторинних контекстуально-синонімічних назв, зокрема евфемізмів та дисфемізмів, впливають мовно-національна специфіка творення та вживання слів, зміни у суспільно-політичному житті та суб'єктивно зумовлені інтенції адресантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах М.Б. Евфемізми в медіатексті: функціональний аспект. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. № 33. С. 97–110.
2. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2008. 20 с.
3. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. Київ, 1972. 404 с.
4. Корнелаєва Є.В. Лінгвістична природа евфемізмів. *Львівський філологічний часопис*. 2019. № 33. С. 70–75.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. Crespo-Fernández, Eliecer. Euphemism and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*. 2014. № 40. P. 5–26. 10.5817/BSE2014-1-1.
7. Felt Christian. Recognizing Euphemisms and Dysphemisms Using Sentiment Analysis. *Proceedings of the Second Workshop on Figurative Language Processing*, P. 136–145. URL: <https://aclanthology.org/2020.figlang-1.20.pdf>.
8. Herbert Anthony. The Role of Euphemisms in Healthcare Communication. *Journal of Healthcare Communications*. 2016. Vol. 1. № 2:14. P. 1–2. URL: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/EuphemismHerbert.pdf>.
9. Wafaa Mudhaffar Ali Agha. Euphemism And Dysphemism in the Age of Coronavirus! «Political and Healthcare Speeches : A Critical Discourse Analysis». P. 118–137. URL: <https://www.iasj.net/iasj/download/39d788ce0f4cdae0>.
10. Zebuniso No'monova. The Role of Euphemisms in Medical Communication. URL: <https://zienjournals.com/index.php/tjpch/article/view/1826/1522>.

REFERENCES

1. Bulakh M.B. (2016). Evfemizmy v media teksti: funktsionalnyi aspekt [Euphemisms in media text: functional aspect] Aktualni problemy ukrainskoi lnhvistyky: teoriia i praktyka. 2016. № 33. S. 97–110 [in Ukrainian].
2. Velykoroda V.B. (2008). Semantychni ta funktsionalno-prahmatychni kharakterystyky evfemizmyv v anhliiskii movi [Semantic and functional-pragmatic characteristics of euphemisms in the English language]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Lviv, 2008. 20 s. [in Ukrainian].

3. Zhovtobriukh M.A., Kulyk B.M (1972) Kurs suchasnoi ukrainskoi movy [Modern Ukrainian language course]. Kyiv. 404 c. [in Ukrainian].
4. Korneliaeva Ye.V. (2019). Lihvistychna pryroda evfemizmiv [Linguistic nature of euphemisms]. Naukovyi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti «Lvivskiy filolohichniy chasopys». № 33. S. 70–75. [in Ukrainian].
5. Selivanova, O. (2006). Suchasna lihvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Contemporary Linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 716 p. [in Ukrainian].
6. Crespo-Fernández, Eliecer. (2014). Euphemism and political discourse in the British regional press. *Brno Studies in English*. 40. 5–26. 10.5817/BSE2014-1-1. URL: <https://www.researchgate.net/publication/287593086> [25.01.2024].
7. Felt Christian. Recognizing Euphemisms and Dysphemisms Using Sentiment Analysis. *Proceedings of the Second Workshop on Figurative Language Processing*, P. 136–145. URL: <https://aclanthology.org/2020.figlang-1.20.pdf> [25.01.2024].
8. Herbert Anthony (2016). The Role of Euphemisms in Healthcare Communication *Journal of Healthcare Communications*. Vol.1 No. 2:14. P. 1–2. Retrieved from: <file:///C:/Users/Asus/Downloads/EuphemismHerbert.pdf> [25.01.2024].
9. Wafaa Mudhaffar Ali Agha (2023). Euphemism And Dysphemism in the Age of Coronavirus! Political and Healthcare Speeches : A Critical Discourse Analysis P. 118–137. Retrieved from: <https://www.iasj.net/iasj/download/39d788ce0f4cdae0> [25.01.2024].
10. Zebuniso No'monova. The Role of Euphemisms in Medical Communication Retrieved from: <https://zienjournals.com/index.php/tjpch/article/view/1826/1522>

ПЕРЕКЛАДНА ГАЛУЗЕВА ТЕРМІНОГРАФІЯ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛІ ДВОМОВНИХ ВИДАНЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)

Іванна ФЕЦКО

кандидат філологічних наук, доцент

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів

ORCID: 0000-0001-9396-8608

ivanka_fly@ukr.net

Українська літературна мова своїми витокami сягає давніх часів і становить культурне надбання нації, виступає вагомим чинником єдності національного мовного простору, виконує роль ланки, що з'єднує покоління між собою. Інтелектуальне надбання людства збирають і зберігають словники, які, відображаючи лексичну систему мови, водночас фіксують передову думку епохи та рівень розвитку літературної мови, традиції її розквіту в історичному процесі. Однією з визначальних умов якісного оволодіння першоосновами будь-якої науки є засвоєння спеціальної термінології. Нині вчені наголошують на важливості термінних словників, оскільки без них неможливий ані розвиток різних галузей знань, ані сучасне міжнародне спілкування в різноманітних наукових галузях.

У статті здійснено спробу детального аналізу термінографії в проєкції на сьогодення. Проаналізовано досвід укладання двомовних галузевих словників ХХІ століття, визначено принципи їхньої побудови. Зосереджено основну увагу на науковій цінності праць, що зумовлено потребами сучасної української термінографії. Охарактеризовано словники юридичної термінології та порівняльного правознавства («Французько-український словник юридичних термінів», «Німецько-український словник юридичних термінів», «Французько-український та українсько-французький юридичний словник»), термінології економіки («Новий великий німецько-український економічний словник», «Економічний словник (німецько-український)»), «Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики», «Англо-український словник сучасної банківської термінології», «Англо-український словник з бізнесу», «Великий польсько-український, українсько-польський словник термінології сучасного бізнесу»), термінології техніки («Українсько-англійський словник термінів технологічних систем ремонтного виробництва», «Англо-український словник зварювальної термінології», «Нанотехнології. Українсько-англійський словник-довідник концептуальних понять») тощо.

Українська термінографія стрімко розвивається: щороку виходить друком велика кількість різногалузевих термінних словників, науковці покращують методологію опрацювання й фіксації термінів у лексикографічних працях, опрацьовують нові галузі знань, проводять щорічні міжнародні наукові конференції.

Ключові слова: видання, словник, термін, термінографія, українська мова.

TRANSLATIONAL DOMAIN-BASED TERMINOGRAPHY OF UKRAINE (BASED ON THE MATERIALS OF BILINGUAL PUBLICATIONS OF THE 21ST CENTURY)

Ivanna FETSKO

candidate of Philological Sciences, Docent

Ivan Franko National University of Lviv

1 Universitetska str., Lviv

ORCID: 0000-0001-9396-8608

ivanka_fly@ukr.net

The Ukrainian literary language dates back to ancient times by its origins and constitutes the cultural heritage of the nation, acts as an important factor in the unity of the national language space, and plays the role of a link that connects generations to each other. The intellectual property of humanity is collected and preserved by dictionaries, which, reflecting the lexical system of the language, at the same time record the advanced thought of the era and the level of development of the literary language, the traditions of its flourishing in the historical process. One of the determining conditions for qualitative acquirement of the fundamentals of any science is the mastering of special terminology. Nowadays, scientists emphasize the importance of term dictionaries, as without them neither the development of various fields of knowledge, nor modern international communication in various scientific fields is possible.

The attempt to analyze the terminography in the projection to modern date was made in the manuscript. The experience of compiling of the bilingual field-based dictionaries of the XXI century was analyzed, and the principles of their construction were determined. The main attention was focused on the scientific value of the works that is driven by the needs of modern Ukrainian terminography. Dictionaries of legal terminology and comparative jurisprudence (“French-Ukrainian dictionary of legal terms”, “German-Ukrainian dictionary of legal terms”, “French-Ukrainian and Ukrainian-French legal dictionary”), economic terminology (“New large German-Ukrainian economic dictionary”, “Economic Dictionary (German-Ukrainian)”, “Interpretive English-Ukrainian Dictionary of Economic Terms with Elements of Theory and Issues”, “English-Ukrainian Dictionary of Modern Banking Terminology”, “English-Ukrainian Business Dictionary”, “Great Polish-Ukrainian, Ukrainian-Polish dictionary of modern business terminology”), technological terminology (“Ukrainian-English dictionary of terms of technological systems of repair production”, “English-Ukrainian dictionary of welding terminology”, “Nanotechnology. Ukrainian-English dictionary-handbook of conceptual concepts”), etc. were characterized.

Ukrainian terminography is developing rapidly. A large number of multi-disciplinary terms glossaries are published every year, scientists improve the methodology of processing and fixing terms in lexicographic works, develop new fields of knowledge, hold annual international scientific conferences.

Key words: *publication, dictionary, term, terminography, Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Швидкий розвиток усіх галузей науки, техніки і мистецтва супроводжується розширенням та появою нових термінів спеціальної сфери. У наш час упорядкування, стандартизація, уніфікація та узгодження української термінології з офіційною міжнародною термінологією є однією з актуальних проблем [1, с. 5]. У період стрімкого розвитку різноманітних галузей можна побачити гостру потребу в передачі великої кількості фахової інформації з інших мов. Останнім часом помітна все більша зацікавленість науковців проблемами термінології. Значне місце в лінгвістичних дослідженнях належить вивченню терміносистем, що виникають у результаті розвитку нових наукових напрямів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для сучасної української термінології особливе значення мають напрацювання дослідників, зорієнтовані на узагальнення здобутків попередніх періодів розвитку. Так, І. Кочан здійснила спробу детального аналізу української термінографії 20-х років ХХ ст., визначила яскраві персоналії, інституції та їхній внесок у розбудову української наукової мови [9]. Також дослідниця охарактеризувала українське термінознавство 1940–1950-х рр. ХХ ст. [7] – періоду майже замовчуваного в науковій літературі. Не менш цікавим і важливим для наукового кола термінологів є аналіз 1960–1990-х років ХХ ст. – періоду досить неоднозначного в історії становлення української наукової мови. У своїй праці І. Кочан вказала на основні напрацювання в термінології та тогочасні термінні словники, окреслила роль діаспори в утвердженні національної термінології. Досить цінним напрацюванням І. Кочан є публікація про здобутки українського термінознавства в організаційному (проведення конференцій, нарад, семінарів; співпраця з міжнародними термінологічними організаціями), науковому (захист кандидатських дисертацій, написання монографій), навчальному (наявність підручників, посібників з термінознавства) та лексикографічному (видання окремих термінних словників) аспектах [8]. Л. Туровська зробила спробу подати короткий огляд термінознавчої думки в Україні від ХІХ до початку ХХІ ст., проаналізувала й узагальнила теоретичні напрацювання українських термінологів, спрямовані на з'ясування особливостей розвитку окремих галузевих терміносистем як у ретроспективі, так і на сучасному етапі, формування засад творення українських фахових номінацій, питань теорії і практики укладання фахових словників [19]. Л. Симоненко зосередила увагу на основних аспектах розбудови української наукової термінології другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. [17]. Окремо дослідниця опрацювала важливі надбання української термінографії 90-х рр. ХХ ст. [15] й охарактеризувала здобутки та прорахунки термінної лексикографії в роки незалежності [16]. Однак поза увагою дослідників залишається питання перекладу фахових терміноодиниць, функціонування цих систем термінів у різних галузях суспільного життя, дослідження перекладних різногалузевих видань як минулого, так і сучасного періоду, що і становить актуальність нашого дослідження.

Мета статті – висвітлити й проаналізувати основні різногалузеві двомовні термінні словники, які видано в Україні впродовж ХХІ століття, визначити їхню значущість для української термінографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні питання термінології є одними з найактуальніших у мовознавстві. Оскільки термінолексика посідає значне місце у загальнонаціональному словнику будь-якої мови, постійно зазнає змін і розвитку, створюючи труднощі перекладу фахової літератури, то й зростає попит фахівців будь-якої галузі суспільного життя на перекладні галузеві термінні словники.

Одним із найдавніших пластів термінолексики української мови, який своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, є юридична термінологія. Представників юридичної професії завжди вирізняло надзвичайно уважне ставлення до мови, слова, його вживання у текстах документів. З огляду на те, що професія юриста багатогранна й охоплює такі важливі сфери, як законодавство і законотворення, юстиція, нотаріат, державне управління, правничі науки, правова інформація тощо, і що мова права – це складна, багаторівнева підсистема літературної мови зі своїми функціонально-стильовими різновидами та жанрами, з багатим запасом специфічних мовних засобів, цілком зрозуміло, чому серед усього різноманіття двомовних термінних видань саме словникам юридичної галузі належить провідне місце.

Розбудова сучасної демократичної європейської України неможлива без використання позитивного багатовікового досвіду французьких законотворців. Видання «Французько-українського словника юридичних термінів» [20] є великою подією в українському термінознавстві та зіставній лінгвістиці. Словник містить близько 35 тис. словникових статей, що охоплюють терміноодиниці з різних галузей права, які використовують у Франції та франкомовних країнах. Практично всю французьку термінолексику було запозичено з оригінальних французьких текстів, які містять закони та інші нормативні акти Французької республіки, а також у правовій літературі.

Актуальним виданням у галузі юридичної термінології, юридичної лексикографії та порівняльного правознавства є «Німецько-український словник юридичних термінів» [10]. Праця має значення для вирішення таких важливих теоретичних питань, як порівняльний аналіз різних правових систем Німеччини та України з метою встановлення контрастивних рис, з'ясування загальних основ різних правових систем обох країн, вирішення термінологічних проблем, які виникають під час вивчення права Німеччини і його зіставлення з національним правом України. Словник містить близько 27 тисяч словникових статей, що охоплюють терміноодиниці з різних галузей права, якими послуговуються у Німеччині та німецькомовних країнах, та їхніх україномовних еквівалентів.

Великим спеціалізованим двомовним словником юридичних термінів є «Французько-український та українсько-французький юридичний словник» [21]. Видання нараховує понад 60 тис. мовних одиниць, які вживають у сучасній французькій та українській юридичній та діловій мовах. Словник відображає основні правові інститути та поняття у галузі теорії держави і права, конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, кримінального, трудового,

екологічного, господарського, міжнародного права, цивільного і кримінального процесу та криміналістики. За відсутності збігів французьких та українських понять наведено короткі пояснення.

Значний і надзвичайно важливий пласт словника української мови становить економічна терміносистема як система назв економічних явищ і понять, що функціонують в економічних галузях законодавства, ділової документації й економічних наук. На сучасному етапі економіка є однією з найбільш важливих галузей у розвитку суспільства, оскільки вона відображає рівень й особливості піднесення цивілізації певного суспільства в ту чи ту епоху. Нині в усіх закладах вищої освіти України, які забезпечують підготовку фінансистів та економістів підприємств, працівників податкових адміністрацій, банківських установ та фахівців інших спеціальностей економічного профілю, викладання здійснюють державною мовою – українською. Тому зростає необхідність формування високої мовної культури майбутніх фахівців, опанування мови фаху й досконалого вивчення термінологічного інструментарію сучасних економічних термінів і понять залежно від сфери й мети спілкування. Для поглибленого вивчення фахових понять економіки укладено низку словників, серед яких найповнішим німецько-українським словником з економічної тематики є «Новий великий німецько-український економічний словник» [14], що містить близько 80 000 термінів. У цьому виданні наведено терміни та терміносполуки, що охоплюють різні сфери економіки (як теоретичної, так і прикладної), а також різні галузі фінансів та банківської справи (бюджет, кредитна справа, податкова система, цінні папери, статистика, страхування), міжнародні економічні та валютні відносини, діловодство, організація виробництва тощо. До словника також зараховано мовні одиниці, які вживають у ділових перемовинах та діловій кореспонденції. У словнику використано англійські, американські, австрійські, французькі, італійські, латинські терміни та скорочення, які широко використовують у сучасній німецькій економічній літературі та в засобах масової інформації.

«Економічний словник (німецько-український)» [3], який призначено для наукових працівників, що займаються пошуковою діяльністю в науково-дослідних структурах чи народному господарстві і використовують у своїй практичній діяльності німецьку економічну літературу, містить близько 7000 термінів та термінних сполучень, котрі найчастіше вживають у таких галузях знань, як економічна теорія, банківська справа, фінанси, облік, статистика, ринкове господарство, внутрішні та зовнішні торговельні зв'язки, організація виробництва. Наявність поряд з одним терміном ще й іншого, запропонованого в дужках, указує на їхню синонімічність і можливе паралельне використання.

Новий підхід до інтегрованого засвоєння економічних знань та англійської мови започатковує «Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики» [22], що містить 1023 одиниці. Необхідність підготовки словника зумовлена часом та об'єктивними умовами суспільного життя сьогодення. У виданні наведено найпоширеніші та найуживаніші терміни з

економічної теорії, маркетингу, логістики, менеджменту, бухгалтерського обліку, банківської справи, грошового обігу, інших наук та напрямів, а також запропоновано їх тлумачення. Дидактична цінність словника полягає в тому, що у разі роз'яснення економічного змісту одного терміна наведено покликання і на інші терміни, що дозволяє ширше охопити тематичний зміст визначеного напрямку.

Словник складається з трьох частин: основної, додаткової та контрольної. Основна частина складається з двох розділів – тлумачного англо-українського словника та словника українсько-англійського, в якому автор тлумачення не наводить. Додаткова частина допоможе краще засвоїти запропоновану інформацію, продемонструє приклади застосування деяких понять у загальному контексті, наочніше та детальніше наведе той матеріал, який цього потребує. Умовно основну та додаткову частини можна поєднати в навчальний розділ, контроль за рівнем засвоєння якого покладено на третю, контрольну частину. Вона містить у собі завдання різних рівнів складності, що можуть бути класифіковані також за методами їх розв'язання.

Поряд із загальновизнаними тлумаченнями економічних термінів праця містить сучасну проблематику економіки України, зокрема її регіонального сектору, визначену в науковій та періодичній літературі.

З огляду на динамізм розвитку сучасної банківської системи, стрімкі зміни та поповнення термінології новими одиницями, уточнення та систематизація термінів банківської справи, їхній переклад з іноземної мови на українську та тлумачення є невіддільною частиною сучасною термінографії. «Англо-український словник сучасної банківської термінології» [2] містить близько 7000 термінів і понять, що формують цілісну систему знань щодо банківської діяльності. До словника ввійшли як традиційні, усталені терміни, які не втратили своєї актуальності в банківській терміносистемі, так і ті, що з'явилися у банківській галузі останніми роками і відображають нові явища в розвитку банківської системи.

Ефективну допомогу студентам та викладачам економічних факультетів і бізнес-шкіл в опрацюванні з навчальною метою англомовної фахової літератури, у засвоєнні відповідної термінології надає «Англо-український словник з бізнесу» [13]. Словник містить понад 18000 термінів і терміносполук, які охоплюють основні сфери ділової активності людини, зокрема менеджмент, маркетинг, трудові ресурси, планування, організацію виробництва, облік, фінанси, кредит, аудит, статистику, страхування, демографію, соціологію, право тощо. Укладаючи словник, автори особливу увагу звертали на введення до нього термінів-назв найновіших понять і категорій економічної галузі, а також тих, які з відомих причин донедавна були в Україні непопулярними.

Цінним для польських та українських бізнесменів, торгових представників та менеджерів, які зацікавлені в налагодженні ділових контактів та зміцненні зв'язків із закордонними партнерами, є «Великий польсько-український, українсько-польський словник термінології сучасного бізнесу» [4]. Загалом словник містить близько 200 000 виразів, зокрема 80 000 українських та польських

термінів, які розташовано за принципом гніздової системи у словникових статтях. Видання містить економічну та ділову термінолексику, якою послуговуються у повсякденній комунікації професіонали-практики, охоплює нові слова і терміни, що ввійшли до активного словника останніми роками.

Без єдиної термінології не може обійтись і наука, техніка, виробництво з їхнім взаємним та внутрішнім зв'язком. Наприклад, технічна термінологія, як сукупність термінів та їх тлумачення в певній галузі знань, має особливе значення не тільки для повного взаєморозуміння між фахівцями у процесі обговорення окремих проблем, але діє й за умов вирішення суперечливих правових питань між виробником і замовником (споживачем).

У процесі формування «Українсько-англійського словника термінів технологічних систем ремонтного виробництва» [18] автори використовували чинні стандарти, технічні словники, нормативно-технічні документи, а також багаторічний досвід роботи в галузі ремонту техніки, що дозволило не тільки формувати тлумачення термінів із конкретизацією і необхідними доповненнями щодо стандартних визначень, але й навести тлумачення деяких термінів, які не передбачені стандартами, але застосовують їх у практиці ремонтного виробництва. Словник містить понад 1300 термінів. Терміни і статті запропоновано українською та англійською мовами, як довідкові – російською, відповідно до чинних державних та міжнародних стандартів, а за відсутності терміна в цих стандартах – перекладом терміна з української. Для деяких статей у словнику наведено ілюстрації, які сприяють більш повному розкриттю сутності терміна.

Ремонтне виробництво техніки пов'язане із широким спектром галузей теоретичних та прикладних знань: теорією тертя та зношування, технічним діагностуванням, теорією надійності, взаємозамінністю та технологічними процесами (зварювання та наплавлення, механічної обробки, зміцнювальної технології тощо). Швидкий розвиток зварювальної науки і техніки, поповнення її терміносистеми новими одиницями зумовив потребу у виданні «Англо-українського словника зварювальної термінології» [1]. Словник складається з двох частин: англо-українського та українсько-англійського словника зварювальної термінології. Англо-українська частина містить близько 8000, а українсько-англійська – 5000 найуживаніших науково-технічних термінів зі зварювання та споріднених технологій англійською та українською мовами і їхній переклад відповідно.

Фундаментом науково-технічної революції XXI століття є нанотехнології разом із комп'ютерно-інформаційними технологіями й біотехнологією. Історія нанотехнологій склалася з безлічі паралельних безперервних розробок у різних галузях науки і техніки. Зокрема, вона виникла з поєднання багатьох технологій, які пов'язані з мікроскопічними дослідженнями й аналізом стану поверхонь різних речовин у мікроелектроніці. Як і саму галузь знання, її терміносистему абсолютно не вивчено, майже відсутні перекладні й тлумачні словники. Результатом розгалуженого наукового пошуку досліджуваної термінології є видання «Нанотехнології. Українсько-англійський словник-довідник концептуальних понять»

[5]. У словнику запропоновано основні поняття та визначення, які прийнято в галузі нанотехнологій – сучасній міждисциплінарній сфері науково-технічної діяльності. Це фундаментальний понятійний словник (госарій) із нанотехнологій, що містить 1120 основних термінів і лексем та висвітлює низку концептуальних питань, корисних для розуміння природи процесів, що відбуваються в наномасштабному світі.

Терміни відповідних галузей наукової та практичної діяльності людини, які відтворюють мовотвірні процеси у сучасній українській та англійській мовах, охоплює «Українсько-англійський словник термінів сільськогосподарської техніки» [11]. Словник містить понад 3000 усталених терміноодиниць ґрунтообробної, посівної, садильної, меліоративної, землерийної, тваринницької та іншої сільськогосподарської техніки, назви процесів сільськогосподарського виробництва, які виконують сільськогосподарські машини та апарати. Словник містить стислий граматичний довідник у таблицях і зразках, який дає можливість повторити основні граматичні теми та правила перекладу типових граматичних конструкцій, таблицю перекладу англо-американських одиниць вимірювання в метричну систему, а також правила відтворення українських власних назв засобами англійської мови.

Висновки. З огляду на нестримний розвиток сучасної науки, техніки і мистецтва, інтенсифікацію міжнародних зв'язків у цих галузях, безперервне збільшення обсягу та ускладнення змісту наукової інформації, потребу забезпечення розвитку комунікації між фахівцями різних країн виникає необхідність у нових термінографічних виданнях. Термінні словники, відображаючи одиниці спеціальної галузі, мають чітко окреслене функційне призначення – відображати поняттєво-термінологічний апарат різних галузей суспільного життя та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Однак галузеві перекладні словники – це не лише перелік термінних одиниць певної галузі знання, а цілісна лінгвістична модель, яка сприяє класифікації, зберіганню й передачі фахової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український словник зварювальної термінології. Українсько-англійський словник зварювальної термінології. Київ : Екотехнологія, 2005. 256 с.
2. Англо-український словник сучасної банківської термінології : близько 7000 понять і термінів / укл. Л.І. Черняк та ін. Київ : УБС НБУ, 2013. 413 с.
3. Гладич Г.Я. Економічний словник (німецько-український). Тернопіль : «Економічна думка», 2004. 120 с.
4. Домагальскі С. Великий польсько-український, українсько-польський словник термінології сучасного бізнесу. Тернопіль : Богдан, 2010. 1800 с.
5. Комарова Л.О., Залеський Є.М. Нанотехнології. Українсько-англійський словник-довідник концептуальних понять. Київ : ВІКНУ, 2011. 416 с.
6. Конопляник Л.М. Особливості укладання нових галузевих словників (на прикладі англо-українського словника з фізики). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 11. Т. 1. С. 119–122.

7. Кочан І.М. Українське термінознавство 1940–1950-х років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 709. С. 74–78.
8. Кочан І.М. Українське термінознавство сьогодні. *Філологічні студії* : збірник наукових праць. 2017. Вип. 9. С. 93–101.
9. Кочан І.М. Українські термінологічні словники 20-х років ХХ століття з позицій сьогодення. *Термінологічний вісник*. 2011. Вип. 1. С. 156–162.
10. Німецько-український словник юридичних термінів. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 576 с.
11. Піхтовнікова Л.С., Морозов І.В., Зембінська Т.М. Українсько-англійський словник термінів сільськогосподарської техніки. *Ukrainian-English Dictionary of Agricultural Machinery Terms*. Харків : Колегіум, 2008. 182 с.
12. Покровська О.А., Сапожнікова Л.Я., Руденко С.М. Українська термінографія : історія, теорія, практика : монографія. Харків : ХДУХТ, 2015. 132 с.
13. Семко Н.М. Англо-український словник з бізнесу / За ред. Н.М. Семко. Львів : Оріяна-Нова, 2006. 318 с.
14. Сивак М.В. Новий великий німецько-український економічний словник. Київ : УБС НБУ, 2008. 1515 с.
15. Симоненко Л.О. Українська термінографія 90-х років ХХ ст. *Українська термінологія і сучасність* : збірник наукових праць. 1998. С. 228–232.
16. Симоненко Л.О. Українська термінологічна лексикографія на роки незалежності: здобутки та прорахунки. *Українська термінологія і сучасність* : збірник наукових праць. 2003. Вип. V. С. 18–22.
17. Симоненко Л. Основні етапи розвитку української термінології другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Мовознавство: Шостий міжнародний конгрес українців*. Київ – Донецьк, 2007. С. 192–201.
18. Сідашенко О.І., Тіхонов О.В., Пільгуй Н.М. Українсько-англійський словник термінів технологічних систем ремонтного виробництва. Харків : ХНТУСГ, 2016. 412 с.
19. Туровська Л.В. Українське термінознавство: від зародження до сьогодення. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвипуск. С. 211–214.
20. Французько-український словник юридичних термінів. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 372 с.
21. Французько-український та українсько-французький юридичний словник / укл. Н.Р. Малишева, І.С. Микитин. Харків : Право, 2017. 736 с.
22. Яковенко Р.В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики : дидактичний довідник. Кіровоград : Лисенко В.Ф., 2015. 130 с.

REFERENCES

1. Anhlo-ukrainskyi slovnyk zvariivalnoi terminolohii. Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk zvariivalnoi terminolohii (2005) [English-Ukrainian dictionary of welding terminology. Ukrainian-English dictionary of welding terminology] / ukl. N.H. Khomenko. Kyiv: Ekotekhnolohiia, 256 s. [in Ukrainian].

2. Anhlo-ukrainskyi slovnyk suchasnoi bankivskoi terminolohii: blyzko 7000 poniat i terminiv (2013) [English-Ukrainian dictionary of modern banking terminology: about 7.000 concepts and terms] / ukl. L.I. Cherniak ta in. Kyiv: UBS NBU, 413 s. [in Ukrainian].
3. Hladych, H.Ya. (2004). Ekonomichnyi slovnyk (nimetsko-ukrainskyi) [Economic dictionary (German-Ukrainian)]. Ternopil: «Ekonomichna dumka», 120 s. [in Ukrainian].
4. Domahalski, S. (2010). Velykyi polsko-ukrainskyi, ukrainsko-polskyi slovnyk terminolohii suchasnoho biznesu [A large Polish-Ukrainian, Ukrainian-Polish dictionary of modern business terminology]. Ternopil: Bohdan, 1800 s. [in Ukrainian].
5. Komarova, L.O., Zalieskyi, Ye.M. (2011). Nanotekhnolohii. Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk-dovidnyk kontseptualnykh poniat [Nanotechnology. Ukrainian-English dictionary-handbook of conceptual concepts]. Kyiv: VIKNU, 416 s. [in Ukrainian].
6. Konoplianyk, L.M. (2014). Osoblyvosti ukladannia novykh haluzevykh slovnykiv (na prykladi anhlo-ukrainskoho slovnyka z fizyky) [Peculiarities of compiling new branch dictionaries (on the example of the English-Ukrainian physics dictionary)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology.* № 11. T. 1. S. 119–122 [in Ukrainian].
7. Kochan, I.M. (2011). Ukrainske terminoznavstvo 1940–1950-kh rokiv [Ukrainian terminology of the 1940–1950s.]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”.* № 709. S. 74–78 [in Ukrainian].
8. Kochan, I.M. (2017). Ukrainske terminoznavstvo sohodni [Ukrainian terminology today]. *Filolohichni studii – Philological studies: zbirnyk naukovyih prats.* Vyp. 9. S. 93–101 [in Ukrainian].
9. Kochan, I.M. (2011). Ukrainski terminolohichni slovnyky 20-kh rokiv XX stolittia z pozytsii sohodennia [Ukrainian terminological dictionaries of the 20s of the 20th century from the standpoint of today]. *Terminolohichni visnyk – Terminological visnyk.* Vyp. 1. S. 156–162 [in Ukrainian].
10. Nimetsko-ukrainskyi slovnyk yurydychnykh terminiv. (2016). Odesa: Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia», 576 s. [in Ukrainian].
11. Pikhtovnikova, L.S., Morozov, I.V., Zembinska, T.M. (2008). Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk terminiv silskohospodarskoi tekhniki [Ukrainian-English Dictionary of Agricultural Machinery Terms]. Kharkiv: Kolehium, 182 s. [in Ukrainian].
12. Pokrovska, O.A., Sapozhnikova, L.Ya., Rudenko, S.M. (2015). Ukrainska terminohrafiia: istoriia, teoriia, praktyka: monohrafiia [Ukrainian terminology: history, theory, practice: monograph]. Kharkiv: KhDUKhT, 132 s. [in Ukrainian].
13. Semko, N.M. (2006). Anhlo-ukrainskyi slovnyk z biznesu [English-Ukrainian business dictionary] / Za red. N.M. Semko. Lviv: Oriiana-Nova, 318 s. [in Ukrainian].
14. Syvak, M.V. (2008). Novyi velykyi nimetsko-ukrainskyi ekonomichnyi slovnyk [New large German-Ukrainian economic dictionary]. Kyiv: UBS NBU, 1515 s. [in Ukrainian].

15. Symonenko, L.O. (1998). Ukrainska terminohrafiia 90-kh rokiv XX st. [Ukrainian terminology of the 90s of the 20th century]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity: zbirnyk naukovyih prats.* S. 228–232 [in Ukrainian].

16. Symonenko, L.O. (2003). Ukrainska terminolohichna leksykohrafiia na roky nezalezhnosti: zdobutky ta prorakhunky [Ukrainian terminological lexicography for the years of independence: gains and miscalculations]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity: zbirnyk naukovyih prats.* Vyp. V. S. 18–22 [in Ukrainian].

17. Symonenko, L. (2007). Osnovni etapy rozvytku ukrainskoi terminolohii druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. [The main stages of the development of Ukrainian terminology in the second half of the 20th – the beginning of the 21st century]. *Movoznavstvo: Shostyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv – Linguistics: The Sixth International Congress of Ukrainianists.* Kyiv–Donetsk, S. 192–201 [in Ukrainian].

18. Sidashenko, O.I., Tikhonov, O.V., Pilhui, N.M. (2016). Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk terminiv tekhnolohichnykh system remontnoho vyrobnytstva [Ukrainian-English dictionary of terms of technological systems of repair production]. Kharkiv: KhNTUSH, 412 s. [in Ukrainian].

19. Turovska, L.V. (2017). Ukrainske terminoznavstvo: vid zarodzhennia do sohodennia [Ukrainian terminology: from the beginning to the present]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk – Odesa Linguistic Bulletin.* Spetsvypusk. S. 211–214 [in Ukrainian].

20. Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk yurydychnykh terminiv (2016) [French-Ukrainian dictionary of legal terms]. Odesa: Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia», 372 s. [in Ukrainian].

21. Frantsuzko-ukrainskyi ta ukrainsko-frantsuzkyi yurydychnyi slovnyk (2017) [French-Ukrainian and Ukrainian-French legal dictionary] / ukl. N.R. Malysheva, I.S. Mykytyn. Kharkiv: Pravo, 736 s. [in Ukrainian].

22. Yakovenko, R.V. (2015). Tlumachnyi anhlo-ukrainskyi slovnyk ekonomichnykh terminiv z elementamy teorii ta problematyky. Dydaktychnyi dovidnyk [Interpretive English-Ukrainian dictionary of economic terms with elements of theory and issues. Didactic guide]. Kirovohrad: Lysenko V.F., 130 s. [in Ukrainian].

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПЕРЕКЛАДУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Людмила ПОЛІЩУК

кандидат педагогічних наук

Житомирського державного університету імені Івана Франка

вул. Пушкінська, 48, Житомир

ORCID: 0000-0002-9468-5412

polischukludmyla@gmail.com

Тетяна ПУШКАР

кандидат педагогічних наук

Житомирського державного університету імені Івана Франка

вул. Пушкінська, 48, Житомир

ORCID: 0000-0001-5060-7167

tatpushkar68@gmail.com

У статті розглядаються особливості формування національної ідентичності в умовах глобальної комунікації. Досліджено взаємозв'язок між культурою і її відображенням у процесі перекладу. Відомо, що переклад є важливим засобом міжкультурної комунікації з кількома ключовими аспектами: 1) розширення розуміння: переклад дає змогу розширити розуміння між людьми, які говорять різними мовами; 2) збереження культур: переклад допомагає зберегти та передавати культурні нюанси, традиції та цінності через мови, забезпечуючи унікальність кожної культури; 3) сприяння співпраці: у бізнесі та наукових сферах переклад дає змогу поліпшити співпрацю між різними країнами та культурами, відкриваючи нові можливості для інновацій та обміну досвідом; 4) зменшення мовних бар'єрів: переклад сприяє зниженню мовних бар'єрів, спрощуючи спілкування з тими, хто говорить різними мовами. Досліджено міжкультурні можливості різних мов та вплив культур на переклад. Також у статті досліджується переклад як складне явище, у центрі якого виявляються соціальні, психолінгвістичні, психологічні та культурні аспекти. Сьогодні переклад має статус окремої науки з чітко вираженим предметом, об'єктом дослідження і, відповідно, своєю термінологічною системою і є серйозною науковою дисципліною, яка може пояснити й описати основні положення перекладацької діяльності. За допомогою перекладу здійснюється опосередковане спілкування людей, які належать до різних культурних товариств, де культурним посередником є перекладач. Виконуючи важливі соціальні функції, переклад як вид мовленнєвої діяльності повинен розглядатися

у сукупності всіх своїх функцій, соціальної природи та реалізовувати потреби людей у спілкуванні. Переклад розкриває такі аспекти, як відтворення культурних нюансів та точність передачі ідеї. Невірний переклад може спричинити непорозуміння, обмежуючи обмін ідеями та знанням між культурами. Використання мовних елементів, які віддзеркалюють унікальні аспекти культури, сприяє збереженню та поширенню національних цінностей. Правильний переклад термінів і виразів зберігає культурні концепції. Окрім того, розуміння контексту та врахування культурних реалій сприяє успішному обміну.

Ключові слова: глобальна комунікація, культура, національна ідентичність, ознака, переклад.

THE CORRELATION BETWEEN TRANSLATION AND THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEX OF GLOBAL COMMUNICATION

Liudmyla POLISHCHUK

PhD in Pedagogy

Zhytomyr State University named after Ivana Franka

48 Pushkin str., Zhytomyr

ORCID: 0000-0002-9468-5412

polischukliudmyla@gmail.com

Tetiana PUSHKAR

PhD in Pedagogy

Zhytomyr State University named after Ivana Franka

48 Pushkin str., Zhytomyr

ORCID: 0000-0001-5060-7167

tatpushkar68@gmail.com

This article explores the features of shaping national identity in the realm of global communication. The relationship between culture and its reflection in the process of translation is being investigated. Translation is recognized as a crucial tool for intercultural communication with several key aspects: 1) expanding understanding: translation enables broadening understanding among people who speak different languages; 2) preserving cultures: translation aids in preserving and conveying cultural nuances, traditions and values across languages, ensuring the uniqueness of each culture; 3) promoting collaboration: in business and scientific realms, translation enhances collaboration between different countries and cultures, opening new opportunities for innovation and knowledge exchange; 4) reducing new barriers: translation contributes to the reduction of language barriers, simplifying communication with those who speak different languages. Explored intercultural opportunities of various languages and the influence of cultures on translation. Also, the article examines translation as a complex

phenomenon, highlighting its social, psycholinguistic, psychological and cultural aspects. Today, translation holds the status of a distinct science with a well-defined subject, research object and, accordingly, its terminological system. It stands as a serious scientific discipline capable of explaining and describing the fundamental principles of translation activity. Translation facilitates indirect communication between people from different cultural background, with the translator acting as a cultural intermediary. Performing important social functions, translation as a type of speech activity should be considered in the totality of all its functions, its social nature and realize the needs of people in communication. Translation reveals such aspects as the reproduction of cultural nuances and the accuracy of conveying an idea. Incorrect translation can cause misunderstandings, limiting the exchange of ideas and knowledge between cultures. The use of language elements that reflect unique aspects of culture contributes to the preservation and dissemination of national values. Correct translation of terms and expressions preserves cultural concepts. In addition, understanding the context and taking into account cultural realities contributes to a successful exchange.

Key words: global communication, culture, national identity, sign, translation.

Постановка проблеми. Глобальна комунікація є однією з визначальних тенденцій XXI ст. Економічний, політичний, соціальний і культурний розвиток призводить до зростання зв'язків між різними країнами світу. Скорочення витрат у сфері комунікаційних технологій спрощує співпрацю з партнерами у найвіддаленіших регіонах. Глобалізаційні процеси впливають на всі аспекти сучасного життя. Глобальна комунікація – це обмін інформацією, ідеями та культурними аспектами між людьми з різних країн та культур. Вона включає у себе взаємодію на міжнародному рівні, аспекти міжкультурної співпраці, обмін знаннями та ідеями на глобальному рівні. Глобальна комунікація і переклад взаємопов'язані, сприяють взаєморозумінню та об'єднанню різних культур і мов у світовому масштабі.

Протягом усієї історії переклад відігравав одну з найважливіших соціальних ролей, здійснюючи міжмовні контакти не тільки між різними народами, а й між різними культурами та літературами. Із другої половини XX ст. переклад має велике значення у встановленні науково-технічних і комерційних зв'язків. Сучасна інтеграція неможлива без інформаційного обміну у світовому колі. За допомогою перекладу здійснюється опосередковане спілкування людей, які належать до різних культурних товариств, де культурним посередником є перекладач. У зв'язку із цим багатьма вченими визнається той факт, що переклад означає не лише перехід від однієї мови до іншої, а й від однієї культури до іншої. Виступаючи посередником між двома мовами, переклад неодмінно стикається з таким явищем, як міжкультурна комунікація, адже мова – це, перш за все, феномен культури. Отже, переклад є важливим чинником в обміні міжкультурними досягненнями та цінностями і слугує покращенню міжкультурної комунікації.

Питання взаємозв'язку між процесом перекладу та формуванням національної

ідентичності неодноразово було предметом дослідження у галузі перекладознавства. Однак це питання необхідно переглянути, адже воно має неабияку чутливість до динамічності контексту, у якому здійснюється переклад. Сьогодні одним з актуальних аспектів взаємозв'язку перекладу та формування національної ідентичності в умовах глобальної ідентичності є вплив Інтернет-платформ та соціальних мереж, зокрема як глобальні медіа формують уявлення про національну культуру через переклад і як це впливає на сприйняття національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених досліджують взаємозв'язок перекладу та формування національної ідентичності в умовах глобалізації (Мая Гордец), взаємодію перекладу зі змінами в комунікаційному просторі та їхнім впливом на національну свідомість (Люсілла Черстві), історичних та сучасних аспектів перекладу в контексті культурної еволюції та ідентичності.

Взаємозалежність між культурою та мовою досліджувалися Л. Барною, Т. Сепорою та С. Мохадасом, М. Снел-Хорнбі та ін. Проблеми перекладу та необхідність його кореляції з культурним підґрунтям відображено у наукових доробках Ал.П. Караманіан, І.В. Пінюти та ін.

Історичний науковий доробок у сфері взаємозв'язку перекладу та формування національної ідентичності в умовах глобальної комунікації мають вітчизняні науковці: Н. Швець (дослідження у сфері культурної лінгвістики та впливу перекладу на національну свідомість), О. Вишневецька (дослідження у галузі мовознавства та перекладознавства), Н. Землянська (спеціалізується на міжнародній комунікації та взаємодії мов), О. Бриська (дослідження ролі перекладу у формуванні національної ідентичності).

Мета статті – дослідити взаємозв'язок між народними комунікаціями, перекладами та процесами формування національної ідентичності в умовах глобальної світової спільноти; проаналізувати вплив сучасних засобів комунікації та глобалізації на сприйняття та інтерпретацію культурних аспектів, а також утвердження національної самосвідомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі, де глобальна інформаційна, науково-технічна та освітня взаємодія стає нормою, виявляється, що знання іноземних мов є необхідністю та ключовим елементом інтеграції у світовий та європейський простір. На сучасному етапі вивчення іноземних мов і культур відіграє ключову роль у розвитку міжнародних в'язків. Культурна взаємодія є одним з основних методів поліпшення розуміння між націями. Зростання світових в'язків вимагає вільного володіння іноземними мовами для ефективною комунікації. Труднощі комунікації з'являються, коли культури взаємодіють у результаті взаємодії двох або більше особистостей [3]. Наприклад, Л. Барна виділяє такі проблеми: 1) припущення щодо подібності (ми розглядаємо власну поведінку та власні дії як універсально можливі та відкидаємо або сприймаємо негативно відмінну (іншу) поведінку); 2) мовні відмінності (виникає, коли унеможлиблюється порозуміння через взаємодію двох мов або в межах однієї мови за наявності багатозначних слів у різних контекстах, країнах та культурах); 3)

проблеми невербального характеру (наша мова тіла, зоровий контакт та жести також можуть комунікувати: звичне кивання головою може розглядатися як «так» в одній культурі та як «ні» – в іншій); 4) упередження та стереотипи (стереотипи передбачають розподіл усіх людей за якісними характеристиками, якими вони, на наше переконання, мають володіти); 5) схильність до оцінювання (люди намагаються зрозуміти поведінку та особливості комунікації інших людей із погляду власної культури, не розглядаючи причин такої поведінки або такого спілкування); 6) відчуття підвищеної тривоги (культурні відмінності співрозмовника можуть викликати відчуття невпевненості та тривоги щодо подальшої поведінки та комунікативних дій) [3]. Л. Барна також радить удосконалити навички «слухання», що дає можливість зрозуміти зміст того, що нам намагаються донести. Шукати зворотний зв'язок, усвідомлювати відмінності інших людей та приймати їх, бути відповідальними за наші дії і наші емоції – перелік порад дослідника [3]. У світі, де межі стираються, іноземні мови визначають успішну взаємодію та просування, а також є ключем до відкриття нових можливостей та формування гармонійного образу життя у глобальному суспільстві. У сучасних умовах розвитку інформаційної, науково-технічної та глобальної взаємодії, інтеграції у світовий та європейський простір сфера перетину культур різних народів зростає за рахунок появи спільних соціокультурних елементів [1]. Безліч нерозв'язаних питань залишається у теорії та практиці відтворення соціокультурного явища в перекладі. Необхідно зазначити, що соціокультурна компетенція – це знання культурних особливостей носія мови, його традицій, норм поведінки й етикету, уміння розуміти та адекватно використовувати їх у процесі спілкування, залишаючись при цьому носієм іншої культури. Соціокультурна компетенція є основним орієнтиром для формування комунікативної лінгвістичної компетенції. Уміння взаємодіяти в межах міжкультурного спілкування потребує розмаїття навичок: майстерності емпатії, ініціативи в міжкультурному спілкуванні, уміння передбачити соціокультурні виклики, які можуть викликати непорозуміння, та готовності брати на себе відповідальність за їх рішення, уміння проявити дипломатичність та бути представником власної культури.

Труднощі в адаптації до нової культури виникають із різних причин, одна з них – етноцентризм, що є загальним для кожної людини. Етноцентризм – це тенденція оцінювати інші культури через призму відчуттів і стандартів, вважаючи їх власні за вищі чи нормативні. Це може призводити до неправильного розуміння та суджень про інші етнічні групи [4]. Культура має вплив як на словесну, так і на невербальну комунікацію. Способи введення учасників у розмову пов'язані культурними відмінностями.

У міжкультурній комунікації багато слів та виразів можуть стати значущими для взаємопорозуміння між сторонами. Наприклад, використання ідіом чи культурно-специфічних виразів, які можуть мати різний сенс у різних культурах. Англійський вираз *kick the bucket* означає «померти», але якщо перекласти дослівно, в іншій мові може не виникнути такого ж самого розуміння. Слово *gifted* означає

«талановитий», але в німецькій gift означає «отрута», що може викликати плутанину. Переклад з однієї мови іншою можливий, якщо в мові оригіналу є поняття, що відповідають поняттям мови перекладу і смисли понять мов оригіналу та перекладу відповідають один одному. Так само важливим у перекладі є передача культурологічного та соціального аспектів, як і відтворення змісту повідомлення. Суть даної проблеми пояснюється існуванням такого поняття, як міжкультурна асиметрія. Асиметрія у соціокультурній комунікації – це помітні відмінності в міжкультурній компетенції одного з учасників міжкультурної комунікації, які впливають на її ефективність. Таке явище значно ускладнює процес перекладу іншомовного тексту [2]. Суть у тому, що для кожного мовно-культурного середовища характерні унікальні слова, які не зустрічаються в інших середовищах. Наприклад, за допомогою різних мов може відтворюватися один і той самий фрагмент реальності, але його вимова буде інакшою, приміром, для англійської та української. Це відображає унікальність сприйняття світу через призму конкретної мови.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Жодна культура не є ізольованою. Дві важливі особливості характеризують кожну культуру – це окремість і взаємопроникність. Перша із цих характеристик забезпечує унікальність і своєрідність кожної етнічної культури, тоді як остання сприяє взаємодії та взаємозбагаченню культур за рахунок проникнення ознак однієї культури в іншу (інші). Наявні концепції (зокрема, гіпотеза лінгвістичної відносності) однобічно трактують своєрідність культур і визнають ізольованість культур. Однак такі висновки вимагають коректування, оскільки в реальності культури взаємопроникні і взаємодоповнюючі. Велике значення для взаємопроникнення культур має міжмовна, особливо перекладацька, діяльність. Переклад допомагає здійснювати процес знайомства з чужою культурою. Можна сказати, що він займає проміжне положення між мовою і культурою, виконуючи посередницькі функції між цими двома сутностями. Перекладацькі проблеми, пов'язані з наявними культуральними артефактами, переборні в процесі міжмовної комунікації як за посередництвом прирівнювання структур вихідної і цільової мов, так і за допомогою різних способів передачі артефактів чужої культури.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо детальне вивчення особливостей відтворення культуральних особливостей вихідної мови цільовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поліщук Ю. Соціокультурна комунікація під час перекладу *Філологічні науки*. 2018. № 5(57). С. 497–499.
2. Федорів Я. Лінгвістичні моделі дискурсу публічних виступів: нариси із сучасних культурно-мовленнєвих практик. Київ : ВПЦ НаУКМА, 2010. С. 188.
3. Barna Laray M. *Stumbling Blocks in Intercultural Communication. Basic Concepts of Intercultural Communication. Second edition.* Intercultural Press of Nicholas Brealey Publishing. Boston – London, 2013. P. 337–345.

4. Tengku Sepora T. Mahadi. Language and culture *International Journal of Humanities and Social Sciences*. 2012. Vol. 2. № 17. P. 230–235.

REFERENCES

1. Polishchuk, (2018). Yu. Sotsiokulturna komunikatsiia pid chas perekladu [Sociocultural and communication during translation] *Filolohichni nauky* № 5 (57). P. 497–499 [in Ukrainian].

2. Fedoriv, Ya. (2010). Linhvistychni modeli dyskursu publichnykh vystupiv : narysy iz suchasnykh kulturno-movlennievykh praktyk [Translating to English : Linguistic models of public speech discourse, sketches from contemporary cultural and linguistic practices]. K.: VPTs NaUKMA, 2010. P. 188 [in Ukrainian].

3. Barna, Lara (2013). *Stumbling Blocks in Intercultural Communication. Basic Concepts of Intercultural Communication*. Second edition. Intercultural Press of Nicholas Brealey Publishing. Boston – London. P. 337–345.

4. Tengku, S., Mahadi, T. (2012). Language and culture. *International Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 2. No. 17. P. 230–235.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ У СУЧАСНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОНЛАЙН-ЖУРНАЛАХ

Маріана СТРИЖНЬОВА

асистент

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, м. Київ

ORCID: 0000-0002-3088-8923

maris@ukr.net

Ольга ПОНОМАРЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, м. Київ

ORCID: 0000-0003-0634-208X

olga0508009510@gmail.com

Валентина КОВАЛЬЧУК

асистент

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, м. Київ

ORCID: 0000-0003-1627-2660

kovaltchouk@ukr.net

У статті порівняно спільні лінгвокультурні гіперконцепти і співмірні національно-специфічні концепти українського, англійського та французького туристичного дискурсу, які є складниками їхнього смислового поля. Це дослідження проведене із застосуванням елементів описового та концептуального аналізів, а також із урахуванням специфіки певної лінгвокультури й конкретного контексту, комунікативної ситуації та історичного підґрунтя (передісторії). Прийом перекладу був застосований для унаочнення різниці планів вираження та сприйняття у різних лінгвокультурах. Виявлені найчастотніші гіперконцепти – «туризм», «щастя», «краса», «гостинність», «природа» – охоплюють такі концепти: «туризм» – «подорож», «відпочинок», «споживання», «якість туризму», «дорога», «пригода»; «щастя» – «позитивні емоції», «розваги», «вигода»; «краса» – «туристична привабливість». Аналіз відібраного корпусу прикладів засвідчив наявність значної кількості спільних понять для досліджуваних дискурсів, однак їхнє функціонування модифікується національними реаліями. Отже, були виокремлені концепти, які разом із відповідними тематичними гіперконцептами належать до національних гіперконцептів ідентичності: «українськість», «французькість» або «англійськість»:

«гостинність» – «розміщення», «харчування», «суспільства», «національна кухня» (зокрема, «гурманство», «вино», «виноробство»); «культура» – «визначні місця», «історичність»; «природа» – «погода», «ліс», «село», «сільська місцевість» та ін. В українській лінгвокультурі переважають концепти «гостинність», «культура», «пригода», «суспільство», «природа», «дорога». У французькій та англійській – «споживання», «вигода», «унікальність», «історичність», «приватність», «село», «сільська місцевість». У кожній з культур є етноспецифічні лакунарні поняття, які виражають особливості певного народу та зазвичай передаються за допомогою транслітерації (переважно назви страв або визначних місць). Таким чином, туристичні онлайн-журнали є джерелом значного обсягу культурної фонові інформації концептів і виконують не тільки пізнавально-розважальну, але й розвиваючу та культурно-просвітницьку функцію.

Ключові слова: лінгвокультурні гіперконцепти, етноспецифічні концепти, туризм, відпочинок, подорож, гостинність, природа, онлайн-журнали.

LINGUOCULTURAL CONCEPTS IN THE MODERN TOURIST ONLINE-MAGAZINES

Mariana STRYZHNOVA

Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60 Volodymyrska str., Kyiv

ORCID: 0000-0002-3088-8923

maris@ukr.net

Olga PONOMARENKO

Assistant Professor

Educational and Scientific Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60 Volodymyrska str., Kyiv

ORCID: 0000-0003-0634-208X

olga0508009510@gmail.com

Valentyna KOVALCHUK

Assistant Professor

Educational and Scientific Institute of Philology

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60 Volodymyrska str., Kyiv

ORCID: 0000-0003-1627-2660

kovaltchouk@ukr.net

The article deals with common linguocultural hyperconcepts and relevant nationally-specific concepts of Ukrainian, English and French tourist discourses, which are included in their semantic field. This study was carried out using elements of descriptive and conceptual analyses, as well as taking into account the peculiarities of certain linguoculture and specific context, communicative situation and historical basis (prehistory). The translation technique has been applied to illustrate the difference between the way

of expression and that of perception in different linguocultures. The most frequently occurring hyperconcepts (“tourism”, “happiness”, “beauty”, “hospitality”, “nature”) embrace the following concepts: “tourism” – “trip”, “rest”, “consumption”, “quality of tourism”, “road”, “adventure”; “happiness” – “positive emotions”, “entertainment”, “benefit”; “beauty” – “tourist attractiveness”. The analysis of the selected corpus of examples showed the existence of a significant number of common concepts in the touristic discourse, but their functioning is modified by national realities. Thus, we distinguished the following concepts with the relevant thematic hyperconcepts refer to the national identity hyperconcepts: “Ukrainianness”, “Frenchness” or “Englishness”: “hospitality” – “accommodation”, “food”, “society”, “national cuisine” (in particular, “gourmandism”, “wine”, “wine-making”); “culture” – “landmarks”, “historicity”; “nature” – “weather”, “forest”, “village”, “countryside” and other. In Ukrainian linguoculture prevail such concepts as “hospitality”, “culture”, “adventure”, “society”, “nature”, “road”. In French and English ones prevail “consumption”, “benefit”, “unicity”, “historicity”, “privacy”, “village”, “countryside”. In each culture there are ethnospecific lacuna expressing the particular features of a certain nation and they are usually rendered by means of transliteration (like names of dishes or landmarks). In such way, tourist online magazines are the source of significant amount of cultural background information of concepts and perform not only entertaining but also developing and cultural-educative function.

Key words: *linguocultural hyperconcepts and ethnospecific concepts, tourism, rest, trip, hospitality, nature, online magazines.*

Постановка проблеми. В теорії лінгвістики накопичено значний досвід вивчення понять дискурсу та дискурсивного аналізу, але лінгвокультурні й концептуальні особливості сучасних онлайн-матеріалів україно-, англо- та франкомовного туристичного дискурсу ще не досить вивчені як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема у порівняльному та міждисциплінарному аспектах. Тому актуальним є аналіз концептів туристичного дискурсу неспоріднених лінгвокультур, зокрема української, англійської та французької, об’єктом якого є туристичні сайти, які належним чином відображають сучасний стан досліджуваного дискурсу. Отже, окреслюється потреба комплексного лінгвоконцептуального дослідження мовних і мовленнєвих особливостей туристичної сфери, яка обслуговує внутрішньонаціональні та міжнаціональні потоки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми будемо розглядати поняття «концепт», аналізуючи українські, англійські та французькі туристичні концепти згідно з основними засадами лінгвокультурологічного підходу. Відповідно до нього досліджуваний концепт сприймають як явище культурне, результат сполучення семантики слова із власним (=лінгвіста) або народним досвідом (І. Голубовська, В. Жайворонок, С. Кондратенко, В. Кононенко, Ю. Письменна, І. Саєвич та ін.) [1, с. 47–48].

Професор І. Голубовська називає культурні концепти «ключовими словами культури», тому що вони є «культурно детермінованими ментальними утвореннями, котрі мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів і установок етносів, і у яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і

сприйняття світу [2, с. 401]. В. Жайворонок визначає концепт як «вмістилище узагальненого культурного смислу (сенсу), що дає підстави вважати мовну одиницю культурним концептом» [3, с. 10]. В. Кононенко досліджує лінгвокультурологічний та етнопсихологічний аспект українських духовно-ціннісних концептів як етноспецифічний («земля», «мати», «хата», «хліб», «доля»), так і зі сфери емоцій [4]. С. Потапчук визначає свою модель концепту: 1) ядро – лексема; 2) базові шари, що оточують ядро в послідовності від менш абстрактних до більш абстрактних; кількість і зміст цих шарів у свідомості різних людей є різними; 3) інтерпретаційне поле концепту, що містить оцінки й трактування змісту ядра концепту національною, груповою та індивідуальною свідомістю [5, с. 104]. В. Пліс проаналізував наявні типології і дійшов висновку, що концепти поділяються за ступенем абстрактності змісту – конкретні та абстрактні; за їхньою природою – розумова картинка, схема, гіперонім, фрейм, інсайт, сценарій і калейдоскоп; за рівнем смислового наповнення – пропорційні, граничні та рудиментарні; за способом вираженості у мові – номіновані та неноміновані; за рівнем відображення народної ментальності – національні та універсальні [6, с. 115]. Ю. Письменна представила модель міжмовного зіставного аналізу різних груп культурно маркованих лексем і фразеологічних одиниць. У результаті свого дослідження вона встановила існування тезаурусних зв'язків етноспецифічних номенів, які належать до єдиного концептуального простору етнічної культури [7]. І. Саєвич акцентує увагу на аксіологічному підході до визначення суті культури. Матеріальні та духовні цінності «є різновидами смислів і найчастіше виражаються як ідеали і норми, що формують основу аксіологічної картини світу певного етносу» [8, с. 249].

Отже, очевидно, що вітчизняні лінгвісти вивчали структуру концептів та представили їх загальні типології, проте ще не досліджували сучасні туристичні концепти. В. Ліпінська зосереджувалася на особливості англійської та української терміносистем у галузі міжнародного туризму. Сфера туризму, згідно з баченням науковиці, охоплює: галузь гостинності, що пов'язана із розміщенням туристів; галузь харчування, де відповідні послуги надаються у спеціальних закладах; галузь розваг для організації дозвілля туристів і галузь транспорту, що забезпечує перевезення туристів між місцями призначення [9, с. 37–43]. До них можна додати, на нашу думку, галузь паломництва як релігійного виду туристичної діяльності.

Зарубіжні дослідники Р. Лангакер [10], І. Світсер [11], Л. Талмі [12] та ін. розуміють концепт як ментальну репрезентацію. Комплексне бачення та розуміння завдань лінгвокультурології передбачає концептуальне осмислення категорій культури у системі образів, які за своєю суттю є місцем кумуляції світобачення народу. За лінгвокультурним підходом специфіка національної концептосфери вивчається від культури до свідомості, де концепт визначається як базова одиниця культури, що володіє понятійним і ціннісним компонентами [10].

Мета статті. Спираючись на викладене вище, окреслюється метацієлі лінгвістичної розвідки – проаналізувати і порівняти основні спільні лінгвокультурологічні

концепти в онлайн-журналах (зокрема, «Навколо світу», «National geographic» і «Géo»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищеним інтересом до опису різних видів дискурсу в міжкультурній комунікації, в т. ч. туристичного дискурсу. На загал, вчені виділяють такі різновиди зв'язків і кореляцій між концептами різних культур: 1) часткове накладання змісту подібних концептів; 2) повна відмінність між концептами; 3) концепти-лакуни, які не мають відповідників у іншій мові; 4) співіснування концептів різних мов у свідомості поліглота [9, с. 26].

Пошук туристичних концептів було здійснено за ключовими словами, належністю до семантичного поля назви концепту та лінгвокультурним асоціаціям. Під час відбору було взято до уваги шість основних принципів, запропонованих проф. І. Голубовською: 1) принцип словникової (культурної) розробленості; 2) принцип частотності вживання; 3) принцип високої словотвірної розробленості; 4) принцип поширеності в межах фразеологічних одиниць мови; 5) принцип облігаторності аксіологічної маркованості; 6) їх «ключовий» характер для духовності певного лінгвокультурного ареалу [13, с. 401].

Розглянемо деякі з цих концептів, які виражені в обох мовах подібними поняттями. Почнемо з гіперконцепту «туризм» (*tourisme*), який є родовим поняттям для багатьох різновидів. Він охоплює різні види туристичних поїздок, наприклад, *інсентив-туризм* (*incentive tourisme, tourisme incentive*), що означає безкоштовну чи пільгову поїздку, організовану для працівників компанії, клієнтів, дилерів, торгових агентів, топ-менеджерів та інших як винагорода за високі показники у роботі [14, с. 275], *агротуризм*, *велотуризм*, *екотуризм*, *інклюзивний туризм*, *культурний туризм*, *соціальний туризм* (*agritourism, cycling, ecotourism, inclusive tourism, cultural tourism, social tourism; agrotourisme, cyclisme, écotourisme, tourisme inclusif, tourisme culturel, tourisme social*) та ін. До концепту «подорож» належать такі ключові поняття: *дорога*, *шлях*, *поїздка*, *прогулянка*, *екскурсія* (*road, way, trip, walk, excursion; route, voie, voyage, balade, excursion*). Також важливими для семантичного поля цього концепту є такі дієслова: *мандрувати*, *відвідувати*, *переїжджати*, *рушати*, *рухатися уздовж*, *огинати* (*to travel, to visit, to move, to move, to move along, to go around; voyager, visiter, partir, se déplacer le long, contourner*) та ін.

Серед спільних гіперконцептів частотним є «щастя», що передається, зокрема, за допомогою концепту «позитивні емоції» (здебільшого в досліджуваних текстах трапляються лексичні одиниці «радість», «задоволення», «захоплення» та ін.), «вигода», «розваги». Реалізацію цих концептів розглядатимемо через менші концепти, які є складниками щойно зазначених та відображають національну специфіку, тобто «українськість», «англійськість» або «французькість». Спільними універсальними концептами для туристичної галузі на загал є «подорож», «гостинність», «розваги», «відпочинок», «дорога», «пригода». В українській лінгвокультурі переважають концепти «гостинність», «культура», «пригода»,

«суспільство», «природа», «дорога». У французькій та англійській – «споживання», «вигода», «унікальність», «розваги».

Концепт «емоції», який виражає поняття суб'єктивного чуттєвого сприйняття навколишнього світу, в основному представлено позитивними поняттями, притаманними туристичній сфері: *радість, захоплення, зачарування; приголомшливий, вражаючий, надзвичайний; милуватися, веселитися, втішатися, бути на сьомому небі та ін.; joy, admiration, fascination; stunning, spectacular, extraordinary; to admire, to have fun, to enjoy, to be in seventh heaven; joie, admiration, enchantement; admirer, s'émerveiller, être au septième ciel.* За допомогою подібних слів у повідомленнях у споживачів інформації виникає приємне враження від прочитаної статті та бажання продовжувати читання певного журналу. Також очікується, що реципієнти почнуть серйозно задумуватися про поїздку в один із описаних туристичних напрямків.

Концепт «вигода» представлений в аргументації переваг певного виду діяльності, придбання, розміщення та ін. Наприклад:

Наш проєкт як відеонідручник з географії, читати який цікаво. А для багатьох з тих, хто має можливість подорожувати і надає перевагу самостійним поїздам до екзотичних країн, ми стали своєрідним путівником.

The Benefits of a Lunch Break. It's a chance to take a break from the heat (or cold), recharge our metabolism, and socialize before going back to our routines. – Переваги обідньої перерви. Це шанс перепочити від спеки (чи холоду), «перезарядити» наш метаболізм і поспілкуватися до того, як повернутися до наших звичайних занять.

L'énergie solaire est aujourd'hui l'une des énergies renouvelables les plus plébiscitées en France. Les professionnels comme les particuliers se tournent vers une production d'énergie grâce au soleil pour des raisons écologiques comme économiques. – Сонячна енергія сьогодні є однією з найбільш затребуваних у Франції. Як професіонали, так і приватні особи переходять до виробництва енергії, отриманої від сонця як через екологічні, так і через економічні причини.

У представленні концепту «розваги» в досліджуваних лінгвокультурах можна знайти як спільні, так і етноспецифічні риси, якщо описуються національні розваги.

Усі турботи організатори взяли на себе та створили святковий тур «Новорічна казка Волині». Програма передбачає нічну театралізовану шоу-екскурсію в замок, мініконцерт органної музики, поїздку на справжню ферму диких кабанів, пікнік із шашликом і гарячим глінтвейном і, звичайно, грандіозну новорічну вечірку.

Five new reasons for families to return to the British seaside this summer, from pools to rides. – П'ять причин для сімей, щоб повернутись до британського узбережжя цього літа, від басейнів до скачок.

Avec 2.22 millions d'entrées en 2022, le cinéma UGC Ciné Cité Les Halles se positionne comme le complexe de cinéma le plus fréquenté du monde. – Із 2,22 мільйона відвідувань у 2022 кінотеатр «UGC Ciné Cité Les Halles» позиціонує себе як найбільш відвідуваний кінокомплекс світу.

Тепер звернімося до гіперконцепту «культура» і таких його складників, як «визначні місця» та «історичність». Концепт «визначні місця» охоплює низку понять: *пам'ятник, музей, театр, дохідний будинок, замок, реставрація, реконструкція, архітектура, національний парк, історико-культурний центр* (*monument, museum, theater, tenement house, castle, restoration, reconstruction, architecture, national park, historical and cultural center; monument, musée, théâtre, immeuble, château, restauration, reconstruction, architecture, parc national, centre historique et culturel*) та ін. Серед етноспецифічних історичних понять варто виокремити: *Парк Слави (Київ), «Біг Бен», «Лазурний берег» (Côte d'Azur)*.

Гіперконцепт «гостинність» представлений меншими концептами «розміщення» та «харчування», які мають багато спільних одиниць вираження в українській та французькій мовах: *ол-інклюзив (усе включено), готель, мотель, двоспальні та односпальні номери, кемпінг, ресторан, спа, кафе, шведський стіл, кава-брейк* та ін. У французькій мові: *tout inclus, hôtel, motel, chambres doubles et individuelles, camping, restaurant, spa, café, buffet, pause-café* та ін. Окремо доцільно звернути увагу на етноспецифічну назву альпійського гірського помешкання: *chalet*, що у вихідному значенні перекладається як «хижка пастуха». Типовий «шале» – це малий дерев'яний будиночок в Альпах, збудований у швейцарському стилі. Проте сучасні шале – це багатоповерхові кам'яні будівлі зі всіма зручностями (Словник термінів гірськолижника і сноубордиста). Англійська мова є вихідним джерелом для багатьох з цих понять: *all inclusive, hotel, motel, double and single rooms, camping, restaurant, spa, café, buffet, coffee break* та ін.

Гіперконцепт «краса», зокрема, та пов'язаний з ним менший концепт «туристична привабливість» здебільшого виражені прикметниками: *яскравий, різноманітний, світлий, просторий, легендарний, культовий, чудовий, прекрасний, пафосний, ошатний, жвавий, мальовничий, неймовірно цікаве та затишне* (*bright, diverse, bright, spacious, legendary, iconic, magnificent, beautiful, pretentious, elegant, lively, picturesque, incredibly interesting and cozy; lumineux, varié, lumineux, spacieux, légendaire, iconique, magnifique, beau, prétentieux, élégant, animé, pittoresque, incroyablement intéressant et confortable*) та ін.

Серед етноспецифічних сфер А. Приходько зазначає специфіку устрою домівки, оцінно маркований рослинний і тваринний світ, національне вбрання, музику та інструменти, сувеніри, специфіку міжособистісних стосунків, орієнтири в життєвому просторі (*хата, вишиванка, спідниця, кожух, тополя, калина, барвінок, гопак, вечорниці, трембіта, бандура, рушник, писанка, кум, начальник, добробут, злагода, борщ, сало, вареники, галушки* та ін.) [15, с. 297]. Більша частина зазначених прикладів є безеквівалентними, тому вони вживаються переважно для опису традиційної української культури. О. Галинська виділяє також концепти історико-культурної свідомості народу, в яких відображена обрядовість, вірування та міфологія української лінгвокультури: *батько, мати, вода, земля, небо, сонце, душа, хата, хліб, піч, калина*. В англійській мові це *water, fire, heaven, stone, sun, oak, lily* [1, с. 101]. Оскільки у Великобританії мало сонячних днів

протягом року, вони дуже цінують його і концепт «сонця» близький до концепту «життя» як джерело енергії для всього живого.

Tales From a (Relatively) Sunny Seaside Town in England. – Казки з (відносно) сонячного міста на узбережжі Англії.

У французькій лінгвокультурі подібними концептами вважаємо *père, mère, eau, feu, ciel, pierre, verre, coq, lys blanc, fromage, viticulture, vin, gourmandise* і т.п. Зупинимось детальніше на останніх концептах «виноробство», «вино» та «гурманство», які є визначними і етноспецифічними у разі сприйняття французів іншими народами. Вино навіть є символом багатьох виноробних міст Франції, наприклад, м. Бордо:

Si on vous dit "Bordeaux", vous nous dites "vin"... Ouvrez les yeux et levez la tête lorsque vous vous baladez dans la ville, les signes viticoles sont partout, et il est intéressant de constater à quel point ils ont changé avec les modes et les styles (du XVIe siècle à aujourd'hui). – Якщо Вам кажуть «Бордо», Ви нам кажете «вино»... Розплющіть очі та підніміть голову, коли Ви гуляєте в місті, виноробні ознаки є повсюди, а найцікавіше констатувати, наскільки (якою мірою) вони мінялися залежно від моди та стилів (з XVI ст. до сьогодення).

Цей ключовий концепт також трапляється у багатьох фразеологічних одиницях: «*Quand le vin est tiré, il faut le boire*» («відкорковане вино потрібно випити»), що означає «довести справу до кінця»), «*Un bon vieillard ressemble à un bon vin qui a déposé sa lie*» («Добрий старий нагадує хороше вино, в якому осів осад») [7, с. 205]. Відома назва ігристого вина «Шампанське» теж походить із французької мови, де воно спершу позначало крейдову долину (у провінції Шампань, Франція). Також у сфері виноробства існує запозичення з французької мови «теруар» (фр. *terroir* – особливий ґрунт під виноградом або земельна ділянка) [16, с. 219, 220].

До концепту «гурманство» належать такі національні страви української кухні, як *борщ, сало, вареники, галушки, голубці* та ін. Щодо французької кухні, то тут важливі *равлики (escargots), багетти (baguettes), круасани (croissants), буябес (bouillabaisse)* та ін. Як бачимо, останні три слова передані за допомогою транслітерації, тому що ці лексичні одиниці не мають прямих відповідників у національній кухні України. Вони відображають суто французькі реалії та є етноспецифічними лакунарними поняттями. В англійській лінгвокультурі традиційними стравами є *roastbeef (ростбіф), beefsteak (біфштекс), eggs and bacon (яєшня з беконом), muesli (мюслі), Cristmas pudding (різдвяний пудинг)* та ін.

Гіперконцепт «природа» є особливим для кожної з лінгвокультур, оскільки він відображає національну специфіку сприйняття національної природи і краси, тому наведемо контекстуальні приклади.

Улітку пізнавальна поїздка до Батурина чудово поєднується з еко-відпочинком на природі, адже місто стоїть на мальовничому березі річки Сейм. За легендою тут під час полювання сховався від литовських князів гарний олень, і вони вирішили, що сама природа створила це місце для захисту. Тут дуже гарна природа, унікальний каньйон річки Смотрич плюс архітектурні пам'ятки.

The Sperrin Mountains are an ancient, storied landscape of stone circles, dark skies and literary trails rising from the emerald pastures between Derry and Belfast. – Гори Сперін є старовинним легендарним ландшафтом кам'яних кіл, темних небес та літературних маршрутів, що піднімаються від смарагдових пасовищ між Дері та Белфастом.

Sur l'ancien terrain de polo du parc de Vallière a été érigé un premier parcours de neuf trous par l'architecte Tom Simpson, au début du XXe siècle, au milieu d'une forêt de pins, de landes de bruyère et de rochers moussus. – На початку ХХ століття на давньому майданчику для поло парку Вальєра архітектор Том Сімпсон облаштував перше поле для гольфу на 9 лунок посеред соснового лісу, вересових пустирів і мохових каменів.

Les merveilles de la nature. La nature nous relie les uns aux autres et à l'ensemble du vivant. – Чудеса природи. Природа нас єднає один з одним і з усім живим.

У наведених прикладах вбачається яскрава образність опису захоплюючої рідної природи, що надихає поціновувачів таких туристичних напрямків відвідати описані місця. Описи природи є невід'ємним складником кожного опису туристичного місця в онлайн-журналах.

Концепт «природа» дещо відрізняється у французькій та українській лінгвокультурі. Звісно, ядро цього концепту залишається незмінним – це навколишнє середовище та сутність світобудови. Але периферія різниться залежно від позалінгвальних чинників і реалій кожної країни. Насамперед ідеться про відмінності клімату Франції та України. Клімат Франції тепліший. Звідси відмінність у рослинному та тваринному світі. Французи звикли радше до мокрого снігу взимку, вони не замислюються над такими поняттями, як «мороз», «ожеледиця», «заметіль», «завірюха». Ставлення французів до природи не настільки насторожене, як в українців. Їм також звично спостерігати менш різноманітні пейзажі. У Франції більше гір, ніж в Україні, тому ландшафт поділений природними перепонами на більшу кількість частин. До того ж у Франції тривалішу історію має вільне підприємництво, тому місцеві жителі звикли більше заощаджувати та раціонально використовувати природні ресурси. Посівні площі та рілля здебільшого складаються з невеличких «шматочків», розміщених між штучними насадженнями, перелісками чи на схилах пагорбів чи гір. Це сприяє тому, що французи сприймають таку частину природи, як поле, точніше – пейзаж, вигляд з верхівки пагорба на низку невеликих за розміром полів, де часто вирощуються різні культури. Бувають і більш-менш монокультурні групи полів, але все одно це – групи, а не простори українського степу. Тому сприйняття концепту поля у французькій лінгвокультурі, як правило, еквівалентне полю, обрамленому перелісками.

Також для французької лінгвокультури характерне переважне сприйняття поля на стадії його оброблення – орання, засівання, а не спостерігання за дозріванням врожаю, що властиве українській лінгвокультурі. Велика частина території Франції відведена під виноградники. В Україні такого немає. Тому концепт природи у її стосунку до виноградарської промислової галузі зближує поняття

«природа», «усамітнення», «старовина», «історичність», «село», «сільська місцевість», «спокій» із поняттями «виноробство», «затишок», що слугує зв'язком між дикою природою та містом, адже вино ще з початку ХХ сторіччя було невід'ємним атрибутом щоденного життя всіх французів.

Меншим концептом у полі французького гіперконцепту «природа» є «ліс». Чимала територія Франції вкрита лісами. У сучасній французькій лінгвокультурі ліс – це місце піших прогулянок. У Франції різноманітні природничі (натуралістичні) організації проводять екскурсії лісом, прикрашають його опудалами чи статуями тварин, влаштовують місця для пікніків і маршрути для туристичних походів, є певні види спорту, які практикують у лісі. Це довгі піші переходи, забіги по пересіченій місцевості, різноманітні види естафет, туристичні походи, кросфіт, альпіністські експедиції, дигерські експедиції.

До того ж ліс, особливо восени, – це місце для традиційного для французів сімейного відпочинку, а саме: збирання виноградних равликів, пікніки, насолода лісовою природою, спокоєм і чистим повітрям. Це також збирання грибів – білих, маслюків, глив, шампінйонів.

В українській лінгвокультурі концепт «ліс» має більш виражений відтінок диких хащів, що виражається як у стародавніх звичаях, так і у сучасній культурі. Ліс – це одвічне місце для полювання. Для пересічних людей полювання часто було важким, небезпечним. Поетичне ставлення до лісового промислу характерне в основному для професіоналів – мисливців, збирачів грибів, ягід, лікарських рослин.

Обмежені рамки цього дослідження не дозволяють описати деталізовано всі концепти туристичного дискурсу, але викладений аналіз уже дозволяє підбити підсумки.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. У статті було проаналізовано вираження окремих лінгвокультурних концептів у матеріалах українських, англійських і французьких онлайн-журналах: «туризм» «щастя», «краса», «гостинність», «природа». «туризм» – «подорож», «відпочинок», «споживання», «якість туризму», «дорога», «пригода»; «щастя» – «позитивні емоції»; «краса» – «туристична привабливість»; «гостинність» – «розміщення», «харчування», «суспільство», «національна кухня» (зокрема, «гурманство», «вино», «виноробство»), «визначні місця», «історичність», «розваги»; «природа» – «погода», «ліс», «історичність», «село», «сільська місцевість» та ін. В українській лінгвокультурі переважають концепти «гостинність», «культура», «пригода», «суспільство», «природа», «дорога». У французькій та англійській – «споживання», «вигода», «унікальність», «історичність», «приватність», «село», «сільська місцевість». Концепти «гостинність», «визначні місця», «відпочинок», «якість туризму» є універсальними, однак можуть містити національно-специфічні ознаки залежно від регіону, де здійснюється туризм. Необхідно також виокремити гіперконцепти, які найбільше різняться за національно-культурним наповненням і передають унікальні, навіть лакунарні поняття, а також відображають національну

самобутність, тобто «українськість», «англійськість» або «французькість»: «природа», «гостинність», «національна кухня», «національні розваги», «національне надбання», «національна кухня» та інші.

Таким чином, насичені ємними концептами туристичні онлайн-журнали задовольняють не лише розважальні, але й пізнавальні потреби читачів. Лінгвістичні дослідження, здійснені за допомогою концептуального аналізу текстів туристичного україно-, англо- і франкомовного дискурсу, виявляють його нові значимі риси, які є релевантними як для сучасної лінгвістики і лінгвокультурології, так і для інших суміжних дисциплін (наприклад, українського і французького лінгвоукраїнознавства і перекладознавства, культурології, міжкультурної комунікації). Глибинне вивчення концептосфери сприяє розробці комплексної теорії мовної дії і взаємодії комунікантів, лінгвокультурної картини світу. Перспективою подальших наукових розвідок у цій сфері є детальний лінгвокультурологічний аналіз концепту як одиниці культурних ментальних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галинська О.М. Ключові етноконцепти крізь призму лінгвокультур (на матеріалі української та англійської народної фразеології). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 31(70). № 4(3), 2020. С. 99–105.

2. Єфіменко О.Є. Концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2005. 266 с.

3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

4. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. Київ–Івано-Франківськ, 2004. 248 с.

5. Потапчук С.С. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи до вивчення концепту у сучасному мовознавстві. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного інституту. Рівне : РДГУ, 2007. № 15. С. 104–109.

6. Пліс В.П. Типологія концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Закарпатські філологічні студії* : науковий журнал / голов. ред. І.М. Зимомря. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. Вип. 9. С. 115–119.

7. Письменна Ю.О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15. Київ, 2008.

8. Саєвич І.Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. *Матеріали Міжнародної наукової конференції 10–12 жовтня 2013 р.* С. 249–254. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2406/1/I_Sayevich_konf_GI.pdf.

9. Ліпінська В.В. Особливості англійської та української терміносистем у галузі міжнародного туризму. *Вісник НТУУ «КПІ». Філологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2014. Вип. 3. С. 37–43.

10. Langacker R.W. Grammar and conceptualization. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. P. 30–53.
11. Sweetser E. From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 174 p.
12. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. 566 p.
13. Голубовська І.О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. Київ, 2010. С. 400–412.
14. Зима О.Г., Кузьминчук Н.В. Інсенсив-туризм як приклад успішного менеджменту організацій. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2012. Вип. 1(2). С. 275–282.
15. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивнодискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
16. Косович О.В. Особливості французької лінгвокультури на матеріалі фразеологічних одиниць, які репрезентують лексичний концепт *le vin* («вино»). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70). № 4. Частина 3, 2020. С. 200–207.

REFERENCES

1. Halyns'ka, O.M. (2020). Klyuchovi etnokontsepty kriz' pryizmu lnhvokul'tur (na materialy ukrayins'koyi ta anhliys'koyi narodnoyi frazeolohiyi) [Key ethnical concepts through the prism of linguacultures (on material of Ukrainian and English folk phraseology)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Zhurnalistyka – Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Philology. Journalism*. Volume 31 (70). № 4 (3). Pp. 99–105.
2. Yefymenko, O.E. (2005). Kontsept «step» v ukrayins'kiy movi: slovnykova, tekstova i psikholinhvistychna paradyhma [Concept “steppe” in Ukrainian: dictionary, text and psycholinguistic paradigm]: dys. ... kand. filol. nauk [PhD dissertation]: 10.02.01. Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H.S. Skovorody. [Kharkiv National Pedagogic University named after H.S. Skovoroda]. Kharkiv.
3. Zhayvoronok, V.V. (2006). Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk [Signs of the Ukrainian ethnic culture: dictionary-reference book]. Kyiv: Dovira.
4. Kononenko, V. (2004). Kontsepty ukrayins'koho dyskursu [Concepts of ukrainian discourse]. Kyiv–Ivano-Frankivs'k.
5. Potapchuk, S.S. (2007). Lnhvokohnityvnyy i lnhvokul'turolohichnyy pidkhody do vuvchennya kontseptu u suchasnomu movoznavstvi [Lnhvokognitive and lingvocultural approach to the study of concept in modern linguistics]. *Aktual'ni problemy suchasnoyi filolohiyi. Movoznavchi studiyi: zbirnyk naukovykh prats Rivnens'koho derzhavnogo humanitarnogo institutu. Rivne – Actual issues of modern philology. Linguistic studies: collection of scientific works of Rivne State Humanitarian University*. RDHU. № 15. Pp. 104–109.
6. Plis, V.P. (2019). Typolohiya kontseptiv u suchasniy kohnityvniy lnhvistytsi [Typology of concepts in modern cognitive linguistics]. *Zakarpats'ki filolohichni studiyi: naukovyy zhurnal – Transcarpathian philological studies: scientific magazine*. Uzhhorod. Edition house “Helvetyka”. Volume 1. Edition 9. Pp. 115–119.

7. Pys'menna, Yu.O. (2008). Etnichni osoblyvosti kontseptualizatsiyi diysnosti movamy yevropeys'koho kul'turnoho arealu (na materialy leksyky i frazeolohiyi ukrayins'koyi, rosiys'koyi, anhliys'koyi ta italiys'koyi mov) [Ethnic features of conceptualisation of reality by the languages of European cultural natural habitat (on material of vocabulary and phraseology of the Ukrainian, Russian, English and Italian languages)]: Dys. ... kandydata filol. nauk: 10.02.15. [PhD dissertation]. Kyiv.

8. Sayevych, I.H. (2013). Klyuchovi kontsepty kul'tury: kryteriyi vyokremlennya [Key concepts of culture: criteria of selection]. *Materialy Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi 10–12 zhovtnya 2013 – Materials of the International scientific conference held on October, 10–12 in 2013*. Pp. 249–254. Retrieved from: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2406/1/I_Sayevich_konf_GI.pdf.

9. Lipins'ka, V.V. (2014). Osoblyvosti anhliys'koyi ta ukrayins'koyi terminosystem u haluzi mizhnarodnoho turyzmu [Features of English and Ukrainian terminological systems in the sphere of international tourism]. *Visnyk NTUU «KPI». Filolohiya. Pedagogika: zbirnyk naukovykh prats' – Bulletin of NTUU «KPI». Philology. Pedagogics*. Edition 3. Pp. 37–43.

10. Langacker, R.W. (2000). Grammar and conceptualization. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. P. 30–53.

11. Sweetser, E. (2001). From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge: Cambridge University Press. 174 p.

12. Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press. 566 p.

13. Holubovs'ka, I.O. (2010). Etnichni osoblyvosti ukrayins'koyi natsional'no-movnoyi kartyny svitu [Ethnic features of the Ukrainian nationally-language picture of the world]. *Studia Linguistica*. Edition 4. Kyiv. Pp. 400–412.

14. Zyma, O.H., Kuz'mynchuk, N.V. (2012). Insentyv-turyzm yak pryklad uspishnoho menedzhmentu orhanizatsiy [Incentive tourism as an example of successful management of organizations]. *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects of development of sphere of trade and services*. Edition 1(2). 275–282.

15. Prykhod'ko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvnodyskursyvnii paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive and discourse paradigm of linguistics]. Zaporizhzhya: Prem'yer.

16. Kosovych, O.V. (2020). Osoblyvosti frantsuz'koyi linhvokul'tury na materialy frazeolohichnykh odynyts', yaki reprezentuyut' leksychnyy kontsept le vin («vyno») [Features of French linguaculture on material of phraseological units which represent lexical concept *le vin* (“wine”)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi – Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Philology. Social Communications*. Volume 31 (70). № 4. Part 3. Pp. 200–207.

Ілюстративний матеріал і корпус емпіричних даних:

1. Журавель І. Маленькі міста – великі враження: куди поїхати на вікенд в Україні. URL: <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/malenki-mista-veliki-vrazhennya-kudi-poyihati-na-vikend-v-ukrayini-27-01-2022>.

2. Неділько Н. Незвідана Україна: піщані дюни і блакитні озера Дніпропетровщини. URL: <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/neizvedannaya-ukraina-peschanye-dyuny-i-golubye-ozera-dnepropetrovshhiny-18-11-2021>.

3. Пашкіна Т. Дніпро на уїк-енд: детальний маршрут одnodенної прогулянки містом. URL: <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/dnepr-na-uikend-podrobnyj-marshrut-odnodnevnoj-progulki-po-gorodu-09-02-2022>.

4. Семиволос Л. Чернівці взимку з дітьми: що сподобається мандрівникам шкільного віку. URL: <https://vokrugsveta.ua/uk/blogi/chernivtsi-vzimku-z-ditmi-shho-spodobayetsya-mandrivnikom-shkilnogo-viku-16-02-2022>.

5. Словник термінів гірськолижника і сноубордиста. URL: <https://avsv.com.ua/terms#newsletter>.

6. Le Feuvre D. Quels sont les plus beaux golfs de France? URL: <https://www.geo.fr/voyage/quels-sont-les-plus-beaux-golfs-de-france-202653> (04/11/2020).

7. Privé M. Que faire à Bordeaux quand on aime le vin et la gastronomie? URL: <https://www.geo.fr/voyage/que-faire-a-bordeaux-quand-on-aime-le-vin-et-la-gastronomie-195558> (07/05/2019).

ILLUSTRATIVE MATERIAL AND BODY OF EMPIRICAL DATA

1. Zhuravel I. Malenki mista – velyki vrazhennia: kudy poikhaty na vikend v Ukraini [Little towns – big impressions: where to go for a weekend in Ukraine]. Retrieved from; <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/malenki-mista-veliki-vrazhennya-kudi-poyihati-na-vikend-v-ukrayini-27-01-2022>.

2. Nedilko N. Nezvidana Ukraina: pishchani diuny i blakytne ozera Dnipropetrovshchyny [Unknown Ukraine: sand dunes and blue lakes of Dnipropetrovsk region]. Retrieved from: <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/neizvedannaya-ukraina-peschanye-dyuny-i-golubye-ozera-dnepropetrovshhiny-18-11-2021>.

3. Pashkina T. Dnipro na uik-end: detalnyi marshrut odnodennoi prohulianky mistom [Dnipro for a weekend: detailed route of one day walk along the city]. Retrieved from: <https://vokrugsveta.ua/uk/vokrugsveta/dnepr-na-uikend-podrobnyj-marshrut-odnodnevnoj-progulki-po-gorodu-09-02-2022>.

4. Semyvolos L. Chernivtsi vzymku z ditmy: shcho spodobaietsia mandrivnykam shkilnoho viku [Chernivtsi in winter with children: what school age travellers would like]. Retrieved from: <https://vokrugsveta.ua/uk/blogi/chernivtsi-vzimku-z-ditmi-shho-spodobayetsya-mandrivnikom-shkilnogo-viku-16-02-2022>.

5. Slovyk terminiv hirs'kolyzhnyka i snoubordysta [Dictionary of alpine skier and snowboarder] (2023). Retrieved from: <https://avsv.com.ua/terms#newsletter>.

6. Le Feuvre D. (2020). Quels sont les plus beaux golfs de France? [What are the most beautiful golfs of France?]. Retrieved from: <https://www.geo.fr/voyage/quels-sont-les-plus-beaux-golfs-de-france-202653> (04/11/2020).

7. Privé M. (2019). Que faire à Bordeaux quand on aime le vin et la gastronomie? [What to do in Bordeaux if one likes wine and gastronomy?]. Retrieved from: <https://www.geo.fr/voyage/que-faire-a-bordeaux-quand-on-aime-le-vin-et-la-gastronomie-195558> (07/05/2019).

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИТЕЗИ В НАПИСАХ НА ОДЯЗІ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

Наталя СТРЮК

*доктор філософії з філології,
доцент*

Донецького національного університету імені Василя Стуса

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця

ORCID: 0000-0002-5857-6120

natalia.striuk@gmail.com

Олеся БОЙВАН

кандидат педагогічних наук, доцент

Донецького національного університету імені Василя Стуса

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця

ORCID: 0000-0002-3512-0315

olesiaboivan@gmail.com

Стаття присвячена дослідженню особливостей антитези в написах на одязі англійською та українською мовами. Джерелом добору емпіричного матеріалу було вибрано популярні інтернет-магазини та сайти-аукціони через їхню публічність, доступність та широке охоплення цільової аудиторії: молоді люди, які є представниками сучасної лінгвоспільноти, за допомогою текстових принтів відображають злободенні прагнення та настрої. Емпіричний корпус дослідження складається з 1328 написів на одязі англійською мовою та 808 написів українською, відібраних методом суцільної вибірки, для яких характерним є використання фігур і тропів.

У статті розглянуто останні тенденції студіювання антитези у мовознавстві. Акцентовано, що у сучасній філології антитеза потрактовується як один з основних тропів, який базується на антонімії понять чи образів. З'ясовано, що за допомогою написів на одязі презентуються ідеї, прагнення та вподобання власників такого вбрання. Аналіз семантики опозитів у текстових принтах дозволяє визначити актуальні теми, категорії та ідеї, які фігурально переосмислюються, зіставляються чи протиставляються носіями англійської та української лінгвокультур.

Визначено, що частота використання антитези є практично однаковою для написів на одязі англійською та українською мовами.

У результаті дослідження виділено дві тематичні групи: ТГ Людина та ТГ Явища і процеси об'єктивної дійсності, які відрізняються за продуктивністю в досліджуваних лінгвоспільнотах.

У рамках кожної групи виокремлено низку антонімічних пар, які є ізоморфними для текстів на вбранні англійською та українською мовами. Зазначено, що дослідження демонструє наявність опозитів, які є характерними лише для носіїв одягу певної лінгвоспільноти. Виокремлені аломорфні риси антитези у текстових принтах дозволяють зробити певні узагальнення соціального характеру.

Ключові слова: напис на одязі, антитеза, семантика, англійська мова, українська мова.

SEMANTIC FEATURES OF ANTITHESIS IN ENGLISH AND UKRAINIAN INSCRIPTIONS ON CLOTHING

Natalia STRIUK

*Doctor of Philosophy in Philology,
Associate Professor*

Vasyl' Stus Donetsk National University

21 600-richchia str., Vinnytsia

ORCID: 0000-0002-5857-6120

natalia.striuk@gmail.com

Olesia BOIVAN

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Vasyl' Stus Donetsk National University

21 600-richchia str., Vinnytsia

ORCID: 0000-0002-3512-0315

olesiaboivan@gmail.com

The article is devoted to the study of the features of antithesis in English and Ukrainian inscriptions on clothing. Popular online stores and auction sites were chosen as the source of empirical material selection due to their publicity, accessibility and wide coverage of the target audience: young people who are representatives of the modern language community, and with the help of text prints reflect topical aspirations and moods. The empirical corpus of the study consists of 1328 English and 808 Ukrainian inscriptions on clothing, selected by the continuous sampling method, which are characterized by the use of figures and tropes.

The article discusses the latest trends in the study of antithesis in linguistics. It is emphasized that in modern philology, antithesis is interpreted as one of the main tropes, which is based on the antonymy of concepts or images. It was found that with the help of clothing inscriptions, the ideas, aspirations and preferences of the owners of such garments are presented. The analysis of the semantics of opposites in textual prints allows us to identify relevant topics, categories and ideas that are figuratively reinterpreted, compared or contrasted by speakers of English and Ukrainian cultures.

It was found that the frequency of using the antithesis is practically the same for inscriptions on clothing in English and Ukrainian.

As a result of the study, two thematic groups were distinguished: Man and Phenomena and processes of reality, which differ in productivity in the studied language communities.

Within the framework of each group, a number of antonym pairs are distinguished that are isomorphic for English and Ukrainian texts on clothing. It is noted that the study demonstrates the presence of oppositions that are typical only for wearers of clothing of a certain language community. The allomorphic features of the antithesis in the text prints allow us to make certain social generalizations.

Key words: *inscription on clothing, antithesis, semantics, English language, Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Людина, свідомо чи підсвідомо, вивчає та аналізує оточуючі об'єкти шляхом протиставлення або ототожнення їхніх властивостей, що репрезентує загальну тенденцію мислення [4, с. 93]. Відповідно, протиставлення та відношення протилежності, які реалізуються за допомогою такої лінгвістичної моделі, як антитеза, поширені у художніх творах, публіцистичному, науковому та побутовому мовленні.

На думку дослідників, антитеза є одним з чотирьох базових тропів (метафора, метонімія, синекдоха та антитеза), значення якого для семантики, синтактики та прагматики тексту виявляється вельми суттєвим [4, с. 93; 11].

Проте внаслідок очевидної структури та змістового наповнення антитези вона часто сприймається як належне та мало досліджується [4, с. 93]. Відповідно, виникає потреба в аналізі такого тропу на матеріалі текстів нових жанрів мовлення, одним з яких є написи на одязі.

Написи на одязі – це короткі тексти, надруковані або вишиті на вбранні. За допомогою таких принтів людина реалізує потребу у самопрезентації, виражаючи власну ідентичність, демонструючи гумор чи соціальні коментарі. Антитеза, будучи одним із тропів, функціонує як ретранслятор суб'єктивного ставлення людини до навколишнього світу, який відображає зміни у суспільстві та еволюцію мови загалом. Отже, аналіз семантики антитези у написах на одязі дозволить визначити, які поняття та образи підлягають переосмисленню, протиставляються чи зіставляються сучасними представниками англійської та української лінгвоспільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні мовознавчі розвідки переважно фокусуються на дослідженні антитези в рамках політичного дискурсу, аналізуючи знакові промови провідних політичних діячів сьогодення [8; 9]. Антитеза розглядається крізь призму критичного аналізу дискурсу як риторичний троп чи стратегія, що використовується з метою досягнення певного впливу на слухача [9]. Низка дослідників тлумачить антитезу як мовностилістичний засіб, який вживається для презентації політичних обіцянок у переконливій формі [8].

Одним із напрямів сучасних досліджень є аналіз особливостей використання антитези разом з іншими мовностилістичними засобами у художніх творах новітніх авторів. Таке протиставлення часто побудоване на основі контекстуальних

антонімів, що є несподіваним для читача і спонукає до переосмислення прочитаного та надання власної оцінки подіям у творі [5].

У світлі поточних суспільно-історичних подій зростає інтерес до декомунізації та дерадянзації, що знаходить відображення і у мовознавчих розвідках. Так, антитеза розглядається в рамках пропагандистського дискурсу комуністичної партії як когнітивний та риторичний інструмент, що використовується для пропаганди соціалістичних цінностей [11].

Мета дослідження полягає у здійсненні зіставного аналізу семантичних особливостей антитези у написах на одязі англійською та українською мовами. Досягнення мети стає можливим за умови вирішення таких завдань: з'ясувати тлумачення феномену антитези у сучасному мовознавстві; розглянути основні підходи до семантичної класифікації аналізованого тропу; проаналізувати семантичні особливості антитези у виокремлених написах на одязі; провести аналіз кількісних результатів дослідження.

Оскільки запропонована стаття є частиною комплексного вивчення засобів образності, які вживаються у текстових принтах, матеріалом розвідки слугують 1328 написів на одязі англійською та 808 написів українською мовою, які характеризуються використанням фігур і тропів. Емпіричний матеріал дібраний методом суцільної вибірки з Інтернету, зокрема популярних інтернет-магазинів та сайтів-аукціонів протягом 2017–2023 років.

Слід зауважити, що у статті максимально збережено оригінальну графіку текстових принтів на одязі: вживання малих та великих літер, символів. Знак «|» використовується для позначення розміщення частини тексту з нового рядка з метою демонстрації композиційного розташування елементів напису.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно філологи тлумачать антитезу як стилістичний прийом (троп, фігуру мови), що базується на зіставленні чи протиставленні порівнюваних понять чи доменів [4, с. 94; 13, с. 167; 14]. Сутність такого тропу полягає в протиставленні контрастних за своїм характером словесних образів, що розкривають контрадикторну природу або несумісність різних сторін предмета чи явища.

Дж. Фанесток наголошує, що антитеза – це словесна структура, яка зазвичай розташовує поняття, що протиставляються або зіставляються, в паралельних фразах чи частинах фрази [10, с. 46–47]. Проте слід наголосити, що, на думку Р. Гарріса, джерелом антитези є власне семантична опозиція, а не просто розміщення протиставлених термінів у паралельних структурах [11].

Лексичну основу антитези становить антонімія [1, с. 86–93; 6, с. 32]. Причому для антитези характерним є вживання як мовної, так і контекстуальної антонімії: троп будується на основі мовних (часто сталих, усталених антонімічних пар), okazіональних антонімів (індивідуально-авторських, контекстуальних) та антонімічних фраз [4, с. 94; 7, с. 161; 10, с. 49; 14, с. 4].

Антонімічні пари, що утворюють антитезу, традиційно поділяють на тематичні групи відповідно до семантичного критерію. Так, Н. Гриня пропонує

таку класифікацію опозицій: поняття, пов'язані зі станом і діяльністю людини; поняття, що виражають стан руху і спокою; поняття, що виражають почуття і настрої; поняття, що характеризують якості та властивості; поняття, пов'язані з позначенням часу і простору [1, с. 89].

С. Зубченко виділяє три основні тематичні групи (ТГ) антитези з подальшим поділом на підгрупи: ТГ Людина (абстрактні поняття, нації, вік, релігія, фізичні та інтелектуальні здібності, соціальні стани, частини тіла, війна, спосіб життя, гендер), ТГ Просторово-часово-кількісні відношення (час, простір, кількість, розмір) та ТГ Природа (географічні назви, явища, флора, ландшафт, речовини, стихії, фауна, клімат, температура) [3].

С. Дишлева розмежовує антонімічні біноми, які є засобом характеристики людини (зовнішність, частини тіла, фізичні властивості, внутрішні риси характеру, психічний стан, поведінка, вік, особа, стать, родинні стосунки, дії, стосунки, життя і смерть, соціальні відносини, релігійні уявлення) та опозити, що вживаються для оцінки предметів, явищ і процесів об'єктивної дійсності (пори року, частини доби, частини світу, частини Сонячної системи, природні явища, рослини і тварини, час, кількість, розмір, форма, колір, матеріал, температура, смак, абстрактні поняття) [2].

У результаті аналізу написів на одязі було встановлено, що вживанням антитези характеризуються 80 (6%) мікротекстів англійською мовою та 53 (6,5%) українською.

Беручи за основу вище зазначені класифікації та враховуючи особливості досліджуваного матеріалу, написи на одязі, які містять антитезу, поділяємо на дві тематичні групи: ТГ Людина та ТГ Явища і процеси об'єктивної дійсності.

Аналізовані опозиції **ТГ Людина** відображають поняття, пов'язані з описом, характеристиками та особливостями життєдіяльності людини. У межах цієї групи було виділено 35 (44%) англійських та 35 (66%) українських написів. Для обох досліджуваних лінгвокультур характерними є антонімічні пари, що позначають дії людини (1), (2), людські якості та характеристики (3), (4), наприклад:

(1) англ. *COMING IN A MESS ... Going out in style* 'Приходить у безладі... Виходити на стилі';

(2) укр. *ЩОБ НЕ ПЛАКАТЬ, Я СМІЯЛАСЬ*;

(3) англ. *NAUGHTY BUT NICE (I MULTITASK)* 'Вредний, але хороший (я багатозадачний)';

(4) укр. *БУДЬ МІЦНИМ, КОЗАЧЕ! БО СЛАБКИХ Й ТАК ВЖЕ ДОСТАТНЬО.*

Аломорфними рисами написів цієї групи є наявність опозитів, що описують частини тіла людини в англійській вибірці (5) та антонімів, пов'язаних з війною, в українській (6), наприклад:

(5) англ. *I HAVE A GOOD HEART BUT I GOTTA GO SOMETHING ABOUT THIS FILTHY MOUTH* 'У мене добре серце, але треба щось робити з цим брудним ротом';

(6) укр. *Найбільше мир цінують ті, хто пізнав війну.*

Антонімічні пари, які належать до ТГ Явища і процеси об'єктивної дійсності, налічують 45 (56%) англomовних та 18 (34%) українomовних одиниць. В обох досліджуваних лінгвoспільнотах антонімічні біноми позначають абстрактні поняття (7), (8) та часові відношення (9), (10), наприклад:

(7) англ. *DARLING I'M A Nightmare DRESSED LIKE A Daydream* 'Дорогий, я жах, одягнутий, як мрія';

(8) укр. *Не міло, а душа є людиною. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА*;

(9) англ. *TODAY I AM | A MERMAID TOMORROW | I WILL BE | A UNICORN* 'Сьогодні я русалка, завтра я буду єдинорогом';

(10) укр. *СЬОГОДНІ | ЗАВТРА*.

Аломорфною рисою англomовних написів на одязі аналізованої групи є наявність контрастів, які називають розмір (11) та порядкові відношення (12), наприклад:

(11) англ. *HERE | COMES | BIG | TROUBLE | IN A LITTLE T-SHIRT* 'Ось іде велика біда в маленькій футболці';

(12) англ. *MAY BE I WAS TOO LATE TO BE HIS First BUT RIGHT NOW I'M HAPPY TO BE HIS Last THIS GIRL LOVES HER HUSBAND* 'Можливо, я запізнилась, щоб бути його першою, але зараз я щаслива, тому що я для нього остання. Ця дівчина кохає свого чоловіка'.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, використання антитези однаково характерне для написів на одязі як англійською, так і українською мовами. Однак антитеза в англomовних принтах на вбранні частіше побудована на протиставленні понять, що позначають явища і процеси об'єктивної дійсності, тоді як українomовні тексти базуються на антонімах, пов'язаних з діями та описом людини. Для написів англійською мовою притаманним є використання опозитів, що позначають розмір, порядкові відношення та частини тіла людини. Україномовна лінгвoспільнота виказує тенденцію до протиставлення понять, пов'язаних з війною.

Аломорфні особливості антитези у написах на одязі дозволяють зробити низку узагальнень соціального характеру: так, носії вбрання з текстовими принтами англійською мовою більш відкриті до сприйняття навколишнього світу, власники одягу з написами українською мовою більш фокусується на собі, на власному Я. Для представників англійської лінгвoспільноти вагомими є вимірювані, унормовані, стандартизовані поняття; важливою темою, яка викликає асоціації в українців, є війна.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні впливу соціально-історичних факторів на семантичні особливості антитези та інших фігур і тропів у написах на одязі з плином часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриня Н.О. Контраст як семантико-функціональна категорія тексту (на матеріалі лексикографічних джерел та лінгвістичних учень). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2012. № 19. С. 86–93.

2. Дишлева С.М. Антонімія в англійському поетичному мовленні ХХ століття. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2016. Вип. 14. С. 63–69.
3. Зубченко С.В. Антитеза як засіб репрезентації ментальної моделі Геродота. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Романо-слов'янський дискурс.* 2011. Вип. 565. С. 42–46.
4. Лотоцька К. Антитеза: когнітивні, функціональні та мовні аспекти аналізу. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Мовознавство.* 2002. Вип. 8. С. 93–99.
5. Лоцинова І.С. Мовностилістичні засоби у романі Ірен Роздобудько «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю...». *Закарпатські філологічні студії = Transcarpathian Philological Studies.* 2022. Т. 2 (В. 25). С. 163–168.
6. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2010. 844 с.
7. Станіславова Л.Л., Терещенко Л.В. Антитеза в сучасній українській афористиці. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2015. Вип. 9. С. 160–166.
8. Astiandani F.R., Setiawan S., Mustofa A. Speech acts and language styles of Biden's victory speech for promoting peace values. *Studies in English Language and Education.* 2022. Vol. 9(2). P. 812–831.
9. Derakhshani M., Qaiwer S.N., Kazemian B., Mohammadian S. Critical discourse analysis and rhetorical tropes in Donald Trump's first speech to the UN. *Theory and Practice in Language Studies.* 2021. Vol. 11(10). P. 1224–1236.
10. Fahnestock J. *Rhetorical Figures in Science.* New York–Oxford : Oxford University Press, 1999. 234 p.
11. Harris R.A. The fourth master trope, antithesis. *Advances in the History of Rhetoric.* 2019. № 22. P. 1–26.
12. Shurma S. Setting an opposition: Antithesis in propaganda for 1960 Ukrainian SSR. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava.* 2023. Vol. VIII (1). P. 129–146.
13. Tseronis A., Forceville C. The argumentative relevance of visual and multimodal antithesis in Frederick Wiseman's documentaries. *Multimodal Argumentation and Rhetoric in Media Genres.* / A. Tseronis, C. Forceville (Eds). Amsterdam : John Benjamins, 2017. P. 165–188.
14. Van Belle H. Playing with oppositions: Verbal and visual antithesis in the media. *Argument Cultures : Proceedings of OSSA / J. Ritola (Ed.).* 2009. P. 1–13.

REFERENCES

1. Hrynia, N.O. (2012). Kontrast yak semantyko-funktsionalna katehoriia tekstu (na materialy leksykohrafichnykh dzherel ta linhvistychnykh uchen) [Contrast as a semantic-functional category of the text (based on the material of lexicographic sources and linguistic studies)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Inozemni movy.* № 19. P. 86–93 [in Ukrainian].

2. Dyshleva, S.M. (2016). Antonimiia v anhliiskomu poetychnomu movlenni XX stolittia [Antonymy in English poetic speech of the 20th century]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Serii 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov.* Vol. 14. P. 63–69 [in Ukrainian].
3. Zubchenko, S.V. (2011). Antyteza yak zasib reprezentatsii mentalnoi modeli Herodota [Antithesis as a means of representing Herodotus' mental model]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu. Romano-slov'ianskyi dyskurs.* Vol. 565. P. 42–46 [in Ukrainian].
4. Lototska, K. (2002). Antyteza: kohnityvni, funktsionalni ta movni aspekty analizu [Antithesis: cognitive, functional and linguistic aspects of analysis]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo.* Vol. 8. P. 93–99 [in Ukrainian].
5. Loshchynova, I.S. (2022). Movnostylistychni zasoby u romani Iren Rozdobudko «Ia znaiu, shcho ty znaiesh, shcho ya znaiu...» [Linguistic tools in Irene Rozdobudko's novel "I know that you know that I know..."]. *Zakarpatski filolohichni studii = Transcarpathian Philological Studies.* Vol. 2 (25). P. 163–168 [in Ukrainian].
6. Selivanova, O.O. (2010). Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 844 p. [in Ukrainian].
7. Stanislavova, L.L., Tereshchenko, L.V. (2015). Antyteza v suchasni ukrainskii aforystytsi [Antithesis in modern Ukrainian aphorism]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva.* Vol. 9. P. 160–166 [in Ukrainian].
8. Astiandani, F.R., Setiawan, S., & Mustofa, A. (2022). Speech acts and language styles of Biden's victory speech for promoting peace values. *Studies in English Language and Education.* Vol. 9(2). P. 812–831.
9. Derakhshani, M., Qaiwer, S.N., Kazemian, B., & Mohammadian, S. (2021). Critical discourse analysis and rhetorical tropes in Donald Trump's first speech to the UN. *Theory and Practice in Language Studies.* Vol. 11(10), P. 1224–1236.
10. Fahnestock, J. (1999). *Rhetorical Figures in Science.* New York–Oxford: Oxford University Press. 234 p.
11. Harris, R.A. (2019). The fourth master trope, antithesis. *Advances in the History of Rhetoric.* № 22. P. 1–26.
12. Shurma, S. (2023). Setting an opposition: Antithesis in propaganda for 1960 Ukrainian SSR. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava.* Vol. VIII (1). P. 129–146.
13. Tseronis, A. & Forceville, C. (2017). The argumentative relevance of visual and multimodal antithesis in Frederick Wiseman's documentaries. In: A. Tseronis & C. Forceville (Eds). *Multimodal Argumentation and Rhetoric in Media Genres.* Amsterdam: John Benjamins. P. 165–188.
14. Van Belle, H. (2009). Playing with oppositions: Verbal and visual antithesis in the media. In: J. Ritola (Ed.). *Argument Cultures: Proceedings of OSSA.* P. 1–13.

БОТАНІЧНИЙ КОД У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ: СИМВОЛІЗМ І ПЕРЕКЛАД

Наталя ІВАНИЦЬКА

доктор філологічних наук, професор

Вінницького торговельно-економічного університету

Державного торговельно-економічного університету

вул. Соборна, 87, м. Вінниця

ORCID: 0000-0002-9925-1285

n.ivanytska@vtei.edu.ua

Лілія ТЕРЕЩЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент

Вінницького торговельно-економічного університету

Державного торговельно-економічного університету

вул. Соборна, 87, м. Вінниця

ORCID: 0000-0002-2774-8540

l.tereshchenko@vtei.edu.ua

Стаття присвячена аналізу використання ботанічного коду як літературного елемента в творах англomовних та українських авторів і дослідженню особливостей вираження поетико-символічних характеристик ботанічного коду в перекладі. Ботанічний код як особлива лінгвокультурна та символічна система використовується в художніх творах для вираження особливого поетичного мислення. З урахуванням складності теми дослідження вимагає інтегрованого підходу, який використовує теорії та методи літературної критики, стилістики, наратології та перекладознавства. Метафори та образна мова не просто являють собою текстове оформлення для благозвучного оформлення розповіді, а глибоко відображають внутрішню організацію художнього дискурсу, зокрема, у випадку актуалізації концептуальних метафор як особливих когнітивних структур. Загалом застосування теорії когнітивної метафори дозволяє відтворити дві стійкі метафори, пов'язані з ботанікою: ЛЮДИНА є КВІТКА; СВІТ ЛЮДЕЙ – це САД. Зокрема, в роботі аналізується символіка англійського саду як такого, а також низка окремих флоронімів – троянди, лілії, гліцинії, аконіту тощо. Проводиться порівняльний аналіз трактувань декількох квітів в українському та англійському культурному та літературному контексті. Згадується історія розвитку флоріографії. Наведено приклади вдалих і невдалих спроб перекладів ботанічних назв, зокрема і транспозиції ботанічних культурних кодів у перекладах художніх творів, адже перед перекладачем стоїть неабиякий виклик – здійснити літературознавчий аналіз

ботанічного символу в оригіналі та знайти відповідник, який буде зберігати не лише прагматику тексту, але і його естетичні характеристики, не порушивши при цьому природню логіку навколишнього світу. Доходимо висновку, що художній символ є не тільки лінгвістичним, але й екстралінгвістичним явищем, і його інтерпретація вимагає глибоких знань культурного контексту, соціальної психології, міфології, історії певного народу.

Ключові слова: когнітивна метафора, символ, флоронім/фітонім, художній переклад.

BOTANICAL CODE IN FICTION: SYMBOLISM AND TRANSLATION

Natalia IVANYTSKA

Doctor of Philological Sciences, Professor
Vinnitsia Trade and Economic University of SUTE
87 Soborna str., Vinnitsia
ORCID: 0000-0002-9925-1285
n.ivanytska@vtei.edu.ua

Liliia TERESHCHENKO

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Vinnitsia Trade and Economic University of SUTE
87 Soborna str., Vinnitsia
ORCID: 0000-0002-2774-8540
l.tereshchenko@vtei.edu.ua

The article presents the analysis of the use of the botanical code as a literary element in the works of English and Ukrainian authors and the study of the peculiarities of expressing the poetic and symbolic characteristics of the botanical code in translation. The botanical code is a special linguistic, cultural and symbolic system that is used in works of fiction to express a special poetic thinking. Given the complexity of the topic, the study requires an integrated approach that uses theories and methods of literary criticism, stylistics, narratology, and translation studies. Metaphors and figurative language are not just a textual design for the more eloquent expression of the content, but deeply reflect the internal organization of artistic discourse, in particular, while actualizing of conceptual metaphors as special cognitive structures. In general, the application of the theory of cognitive metaphor allows us to recreate two stable metaphors related to botany: HUMAN BEING is A FLOWER; THE WORLD OF HUMANS is A GARDEN. The paper analyzes the symbolism of the English garden as such, as well as a number of individual floronyms – roses, lilies, wisteria, aconite, etc. A comparative analysis of the interpretations of several flowers in the Ukrainian and English cultural and literary context is carried out. The history of the development of florography is mentioned. Examples of successful and unsuccessful attempts to translate botanical

names, including the transposition of botanical cultural codes in translations of literary works, are given, because the translator faces quite a challenge – to carry out a literary analysis of the botanical symbol in the original and to find a counterpart that will preserve not only the pragmatics of the text, but also its aesthetic characteristics without disturbing the natural logic of the surrounding world. We come to the conclusion that a symbol in fiction is not only a linguistic, but also an extralinguistic phenomenon, and its interpretation requires deep knowledge of the cultural context, social psychology, mythology, and history of a certain people.

Key words: *cognitive metaphor, symbol, floronym/phytonym, artistic translation.*

Постановка проблеми. Художній твір за своєю природою містить незліченні елементи, що слугують для створення образу в уяві читача. Ботанічний код як особлива лінгвокультурна та символна система використовується в художніх творах для вираження особливого поетичного мислення. На думку А. Марчук і О. Копусь, таке мислення реалізується вербально засобами метафоричної естетики, яка, з одного боку, представляє основні ментальні символи, притаманні певній лінгвокультурній спільноті, а з іншого – відображає особливості авторського ідіостилу та індивідуальної системи асоціативних зв'язків [2, с. 114]. Символи хоч і отримують своє вираження через механізм метафоричного переносу, проте віддзеркалюють ширші смислові і структурні відношення між різними рівнями буття, адже виражають цілісний фрагмент знань, який звертається не лише до семантики мовного знака, а до фонового, культурного підґрунтя. Тобто розшифрування символу вимагає звернення до досвіду колективного підсвідомого, вираженого або невираженого у мовних знаках певної культурної групи. Відповідно, трактування символу має різну глибину занурення в минуле і може змінюватись з часом, що ускладнює роботу над змістом будь-якого літературного твору, особливо якщо він представлений у перекладі, тобто опосередковано через інтерпретацію іншого реципієнта.

Мета статті полягає в аналізі використання ботанічного коду як літературного елементу в творах англomовних та українських авторів і дослідженні особливостей вираження поетико-символічних характеристик ботанічного коду в перекладі.

Дослідження ботанічного символізму як такого [2; 3] у сучасних лінгвістичних студіях набуває більш конкретизованого характеру, зокрема флористичні символи вивчаються у поезії або прозі англomовних, польських та українських авторів, що належать до різних літературних течій та історичних періодів [4; 5; 6; 7; 8], або навіть досліджують відображення одного флористичного символу в різних авторів [9]. На нашу думку, окремим напрямом досліджень мають стати роботи, присвячені транспозиції ботанічних культурних кодів у перекладах художніх творів, адже перед перекладачем стоїть неабиякий виклик – здійснити літературознавчий аналіз ботанічного символу в оригіналі та знайти відповідник, який буде зберігати не лише прагматику тексту, але і його естетичні характеристики, не порушивши при цьому природну логіку навколишнього світу.

З урахуванням складності теми дослідження вимагає інтегрованого підходу, який використовує теорії та методи літературної критики, стилістики, наратології та перекладознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символізація включає процес емоційно-інтуїтивного сприйняття індивідом образної інформації, що була створена попередніми поколіннями [2]. Символ використовує референтний аспект, щоб позначити реальну сутність, яка має значення не тільки сама по собі, але й як вираження загальної ідеї. Подвійна значимість символу проявляється у семантичній структурі, яка поєднує два значення – конкретне і абстрактне [10, с. 155].

Сучасні дослідники символу наголошують на асоціативній вмотивованості зв'язку між тим, що символізується і самим символом як на ключовому ментальному механізмі переходу від конкретного до абстрактного, за допомогою чого розкривається глибинний зміст ситуації. Складні абстрактні ідеї, переживання та уявлення перетворюються на більш складні символічні форми, де орнаментальність, декоративність відображають внутрішні мисленнєві процеси автора. Проблема їхньої вербалізації провокує активні пошуки подібностей у світі реальних предметів, явищ, істот [11]. Метафора і символізм ідеально здійснюють ці функції для вкладання нового сенсу в традиційні номінації.

Варто зазначити, що метафори та образна мова не просто являють собою текстове оформлення для благозвучного оформлення розповіді, але, скоріше, вони глибоко відображають внутрішню організацію дискурсу, зокрема, у випадку концептуальних метафор як особливих когнітивних структур, що лежать в основі нашого метафоричного використання мови [5, с. 13]. У цьому світлі можна розглянути приклади когнітивних метафор як психічних схем, що використовуються для інтерпретації реальності, наприклад, «ЛЮДИ – це РОСЛИНИ СВІТУ», а «СВІТ – це САД». У такій метафорі систематичні відповідності характеристик з'єднують цільову галузь (відповідно, людей і світ) з вихідною галуззю і дають підґрунтя для подальших можливих аналогій, що втілюються в чисельних ботанічних образах.

Загалом застосування теорії когнітивної метафори дозволяє відтворити дві стійкі метафори, пов'язані з ботанікою: ЛЮДИНА є КВІТКА; СВІТ ЛЮДЕЙ – це САД. Перша метафора базується на можливості виділення таких спільних рис для вихідної і цільової галузей:

- частини рослини > органи тіла людини;
- зростання квітки > процес дорослішання людини;
- чутливість і делікатність квітки > емоції людини;
- розквіт квітки > найпродуктивніший період життя людини.

Друга метафора зосереджена на таких спільних рисах:

- біоценоз саду > співіснування людей у суспільстві;
- розмаїття квітів > гетерогенність суспільства;
- культивування квітів > свідомий розвиток суспільних відносин.

Kövecses (2002) наводить такі вирази як ілюстрацію реалізації згаданих вище когнітивних метафор: *'budding beauty'*, *'to cultivate a friendship'*, *'a friendship in*

full flower’, ‘*their relation blossomed*’, ‘*the fruit of our love*’ тощо [11]. Зрештою, не забуваймо, що першим місцем проживання людей, згідно з Біблією, був саме Едем – райський сад, який є символом блаженно щасливої обителі. А Гетсиманський сад є образом місця мук, туги і глибокої, відчайдушної молитви.

Флоріографія (мова квітів) є відомою образною системою, яка служить засобом криптографічного спілкування за допомогою використання квітів. Значення квітам приписувалося протягом тисячоліть, і та чи інша форма флоріографії практикується в традиційних культурах усього світу. Інтерес до флоріографії розквіт у вікторіанській Англії та США протягом XIX ст. Певні квіткові композиції активно використовувались, щоб відправити зашифроване повідомлення, дозволяючи відправнику проявити свої почуття, заборонені для висловлення вголос у вікторіанському суспільстві. Так звані *tussie-mussies* («букетики зі значенням») почали носити як модний аксесуар. Значення, надане конкретним квітам у західній культурі, різнилося – майже кожна квітка мала численні асоціації, перелічені у сотнях флористичних словників, але з часом знавці дійшли згоди щодо найпоширеніших значень [12]. Обізнаність великої кількості людей про флористичний символізм не могла не знайти своє відображення в англійській літературі.

Розглянемо, як ботанічний код проявляється у художньому тексті. У романі «*The Solitude of Emperors*» D. Davidar пише: *A line of poinsettia bushes, exuberantly coloured, marked the farthest boundary. Paths of beaten red earth laced the garden, and I took one of them. I recognized a few of the flowers – roses of pink and gold, thrusting their petals out for inspection, a blaze of yellow marigolds near the garage, hibiscus bushes lining the driveway, and a multitude of other plants and blooms, each individual leaf, petal and sepal distinct and perfect in the relentless clarity of the light. As I walked among the flower beds, my eye was caught by a row of short stumpy shrubs slathered with flowers in arresting colours* [13]. З одного боку, в цих рядках представлені суто спеціалізовані лексичні одиниці, наприклад, термін *poinsettia*, який вказує на різновид різдвяної троянди (*euphorbia pulcherrima*), а з іншого – активізуються широкоживані лексеми, як-то троянди, гібіскус або просто кущі. При цьому застосовується хроматична метафоризація, посилена модифікуючими прислівниками (*exuberantly*) або іменниками (*blaze*).

В англійській культурі сади і світ природи загалом завжди вважалися важливими елементами для посередництва відносин між природою та культурою, цивілізацією та навколишнім середовищем, і такий тип відношення був поширений з Британії (і дещо адаптований) в інші частини світу, зокрема, під час колоніального періоду. В результаті колоніальні та постколоніальні літературні зображення садів та рослин демонструють сукупність символів, образів та цінностей.

У вікторіанську епоху англійці, що проживали в Індії, обов’язково оточували власні домівки так званим «англійським садом», який служив «санітарною зоною» між їхнім домом і навколишнім азійським оточенням. Отже, наповнення такого саду було надзвичайно важливим, воно одразу вказувало відвідувачам наскільки радикально господар відділяв себе від індійського суспільства і позиціонував

європейцем [10]. Те, що в книзі Д. Давідара досконало описуються «англійські сади», але не згадуються традиційні для Індії «сади Великих Моголів» – *Mughal gardens*, показує особливості суспільно-політичного життя історичного періоду, який описується. Також сади та їх наповнення асоціюються з двома персонажами книги, відображаючи розбіжності у їхніх характерах та цінностях.

Дослідники вказують, що виділення певної ознаки як основи номінації має безпосередній вплив на сприйняття предмета особою, яка його сприймає. Це означає, що вибір конкретної мотиваційної ознаки може змінювати спосіб сприйняття та розуміння об'єкта пізнавачем. Ці фактори включаються в процес номінації для того, щоб виражати певні аспекти та семантичні нюанси об'єкта, які вважаються важливими для мовної спільноти та її світосприйняття. Як-от наприклад, чорнобривці та калина посідають важливе символічне місце в українській культурі, асоціюються з багатьма обрядами і символізують життя, красу і рідну землю.

У грецькій культурі, особливо в античному епосі, лавр був священним деревом, символізуючи перемогу і славу. Лаврова гілка була нагородою для переможців на олімпійських іграх, і слово «лавровий» використовувалося для позначення високошанованих осіб.

Неопалима купина, відома також як кущ Мойсея, є важливим символом єврейської традиції. Вона співвідноситься з біблійним оповіданням про Мойсея і Бога, який говорив з нього через неопалиму купину. Цей символ висвітлює духовний зв'язок і спілкування з Богом.

Кедр в єврейській культурі символізує міць і стійкість. Це дерево посідає важливе місце у релігійних традиціях і може бути пов'язане з образами Ліванських кедрів або з різними аспектами духовності.

Троянда (*rose*) є дуже багатозначним символом, який переносить різні конотації. Вона символізує як небесну досконалість, так і земну пристрасть, вічність та час, життя та смерть. Троянда втілює довершеність, таємницю життя, невідоме, красу, благодать та щастя. Як символ жіночих божеств, вона означає любов, життя, творчість, родючість. У поховальних обрядах вона позначає вічне життя, вічну весну і воскресіння. Також троянда символізує мовчання і таємницю, іноді говорять «*sub rosa*» (пер. «під трояндою»), що означає конфіденційність [12].

Крім того, темно-червона троянда та її шипи використовувались для позначення як крові Ісуса Христа, тоді як вважається, що п'ять пелюсток троянди ілюструють п'ять ран Христа під час розп'яття; рожеві троянди означають меншу прихильність; білі троянди припускають чесноту, а жовті троянди символізують дружбу або відданість. Розмаїття символічних значень троянди відображається у фразеологізмах, де ця лексема набуває як позитивних, так і негативних відтінків значення. Наприклад, *to blush like a rose* означає соромитися, а *to come up roses* («складається дуже вдало») виражає успішний результат. Водночас *to lose one's roses* («зблякнути, зачахнути») має негативне значення.

Безперечно, троянда може вважатися королевою всіх квітів і її символізм стає прозорим у багатьох випадках, наприклад: “*Do you think she'll be pretty, Papa?*”

You've always had a discerning eye for a pretty face". She'll be all right. She'll be a Renoir. Fair and bloomy as a rose [14] – проводиться паралель між описом маленької дитини та квіткою, щоб зазначити гордість дідуся і як він сподівається на її краще майбутнє, адже вона становить частинку їхньої родини.

Нерідко згадка троянди у творі створює особливий образ, пов'язаний із витонченістю, грацією. Саме так Розамунд Пілчер викликає ряд асоціацій у свого читача: *She bore them off to her little kitchen, found a jug, filled it with water, and put the roses in just as they were, without taking time to arrange them in any way. They fell, as roses do, gracefully into shape. Carrying the jug, she returned to the sitting room, and put it, with some ceremony, in the place of honour on top of her walnut bureau. The red of the flowers against the white walls was bright as drops of blood. She turned to him.* [87]. На противагу вже очікуваній красі, у виразі *the red of flowers... was bright as drops of blood* колір квітів постає не символом вроди, а стає передвісником негативних подій, символічно пов'язаним із кров'ю.

Авторка роману «The Shell seekers» далі розвиває цей символічний зміст: *The roses he had brought her had started to open, the petals curling back from the tight inner buds, like hands opening in supplication. She paused to smell them, but, poor things, they still had no scent. Never mind, she told them, you're beautiful. You'll just have to be content with your good looks* [14]. Отже, *троянди без запаху*, зовнішньо гарні, але без свого особливого призначення – наповнювати світ приємним ароматом – є символом нерозділеного кохання, відмови від шлюбної пропозиції. На думку одразу спадає порівняння з українською культурою та давніми традиціями, де гарбуз означав відмову від пропозиції заручитися.

У художніх творах подекуди прямо омовлюється символізм квітів. Наприклад: *Тепер ти збагнув, що таке квіти? То вічні знаки великого кохання. <...> Скільки різних квітів, стільки й різних чуттів. Незабудки – то тремтлива, несмілива ніжність. А шипшина лісова – то вірність і палкість. А лілея водяна ... – Знаю, – зачаровано підхопив Зореслав, – то – цнота, чистота. – Правда, – згодилася дівчина. (О. Бердник «На вогні святому спалимо розлуку»)* [15].

Цікаво відзначити, що в українських та англійських словникових визначеннях фітоніма *лілія/lily* наголошується на білому кольорі [9]. В англійській мові для зазначення забарвлення кришталєво-білого кольору вживається флоронім *lily-white*, який у переносному значенні означає «чесний, бездоганий» – *lily-white character*. Незважаючи на суттєве поширення цього флороніма в англійській та шотландській традиції, можемо вважати, що він є інтернаціональним символом, який має біблійне підґрунтя, оскільки біла лілія є символом Діви Марії, а отже, ця квітка позначає невинність, чистоту, душевну красу, беззахисність, святість, наприклад: *«А в нашій подружньому житті я хочу бути тільки караїмом: це гарантує чистоту нашої родини, моя кізонько біла, моя лілеє непорочна!»* (В. Чередниченко «Євпаторія») [15]. І. Малкович використовує поетичне порівняння, у якому міститься похідний прислівник від «лелія»: *«йде лелійно, як дитя»*, тобто «беззахисно, невинно» [15].

Утім в англomовному культурному просторі образ лілії часто асоціюється з бездоганністю і досконалістю, відповідно їй можна лише зашкодити, але аж ніяк не поліпшити – *to paint the lily, guild the lily* («безглуздо поводитись», «надміру хвалити»).

Подібні трактування доречно брати до уваги перекладачам, особливо коли ідеться про антропонімізовані флороніми, адже вибір імені персонажа є важливою наративною стратегією автора, яка повинна бути збережена у перекладі [16]. Ім'я Лілі Поттер у циклі романів Дж.К. Роулінг про Гаррі Поттера [17] може тлумачитися як назва відповідної квітки, що символізує чесність, делікатність, елегантність героїні. Варто зазначити, що перекладачі в українському варіанті тексту вибрали Лілі замість Лілія, яке звучало б для українців досить природно і при цьому більш чітко винесло б на передній план приховані характеристики флороніма.

Тим доречніше було б збереження перекладного варіанту Лілія з огляду на те, що сестру героїні авторка назвала Петунією. На мові квітів петунія може означати «образу та гнів». Опис досить доречно характеризує жінку, яка ніколи не розповідала своєму племіннику, як померла його мати, поки не розлютилася і не випалила: «...а потім, з вашого дозволу, вона пішла і дала себе підірвати...» [17].

Розглянемо ще декілька прикладів, коли перекладачеві потрібно зважити на символізм ботанічного коду. Цікавим є перенесення характеристик саду для позначення городу в українському тексті: *When the basket was empty, she picked it up and made her way back to the house, but slowly, in no hurry, visiting first her vegetable garden to check that the rabbits had not been feasting on the young spring cabbage, and then back to pause by her little tree of Viburnum Fragrans, its twiggy stems smothered in deep pink blossom that smelled, miraculously, of summer. She would <...> clip a spring or two, to scent the sitting room. She moved on, with every intention of going back indoors, but was diverted once more. This time by the delightful prospect of her house, set back beyond the wide, green lawn. There it stood, washed in sunshine, against a backdrop of bare-branched oak trees and a sky of the most pristine blue. [76].* «Коли кошик був порожнім, вона підняла його і попрямувала назад до будинку, але повільно, без поспіху, провідавши спочатку свій **город**, щоб переконатися, що кролики не поласували **молодою весняною зеленню**, а потім повернулася, затримавшись біля свого маленького деревця **запашної калини**, її тонкі стебла потопали в **темно-рожевих квітках**, які неперевершено пахли **вітальню**. Вона рушила далі, маючи намір повернутися до будинку, але знову відволіклась, на цей раз чудовим видом на її будинок, розташований за широкою зеленою галявиною. Ось він стояв, залитий сонячним світлом, на тлі **величних дубів ще без листя і найсинішого неба**». У цьому випадку бачимо різні відмінності у двох середовищах. Англійський кущ калини відрізняється від українського за своїми фізичними характеристиками: рожевий цвіт протиставляється білому, а властивості ягід для англійської культури не є значущими, лише аромат квітів. Так само *spring cabbage* (родина *Brassica oleracea*) не буде асоціюватись в українців

з капустою, тому що капуста, навіть рання, виростає в Україні влітку, зате така назва відповідає різного роду листовим городнім рослинам, які використовуються на ранні салати і називаються українською збірним терміном «зелень». Використаний флоронім *oak trees* передає образ величних дубів, створений за допомогою двох слів замість одного (*oaks*). Епітет *bare-branched oak trees* можна перекласти шляхом антонімічного перекладу «ще без листя», оскільки йдеться про ранню весну, коли очікується, що дерева от-от зазеленіють, а голі гілки більше асоціюються в українців з осінню, коли дерева скидають свій убір.

Деякі фітоніми, які притаманні англійській мові, мають додаткове значення, відсутнє в українській культурі, тому потребують подальшого роз'яснення, як-от наприклад *wisteria*, що символізує стійкість і довге життя. В українській мові є лише один відповідник – квітка гліцинія – тому ми вважаємо недостатнім перекласти цей термін дослівно, його потрібно розкрити, щоб дати читачеві повністю зрозуміти контекст (характеристики головної героїні, якій довелося багато пережити, і квітів, які є символами витривалості): *And Penelope told us about how it used to be, and how her mother had planted all the old roses, and the wisteria, and then she told us about her being killed in London during the Blitz. I never knew about this. When she told us, I wanted to cry...* [17]. «Пенелопа розповіла нам про те, як це було раніше, і як її мати посадила всі старі троянди і довговічні гліцинії, а потім вона розповіла нам про те, як її мама загинула в Лондоні під час бомбардування. Я ніколи про це не знала. Коли вона розказала нам, мені хотілось плакати...».

У романі про Гаррі Поттера на першому занятті професор Снейп запитує Гаррі: ‘*What would I get if I added powdered root of asphodel to an infusion of wormwood?*’ [17] – *Що я отримаю, додавши змелений корінь асфоделя ... – Тож знай, Поттере: асфодель, або жовтий нарцис, і полин утворюють одне з найсильніших снодійних зіль...*

На вікторіанській мові квітів асфодель – це вид лілій, який означає «я шкодуватиму про вас вічно», а полин означає «мені тебе не вистачає» і символізує гіркоту втрати. Тому прихований сенс питання професора Снейпа, поставленого суворим тоном людини, яка звикла ховати свої емоції, – це визнання: «Я гірко жалкую через смерть Лілі». Український перекладач бере образ жовтого нарциса, не лілії або золотоцвітника (прямих відповідників слова), бо саме ця квітка часто кладеться в Україні на могили. Також вибирається варіант «полин», а не «чорнобиль», тому що він асоціюється в українців з гіркотою.

Професор Снейп також запитує Гаррі про різницю між рослинами *monkshood* і *wolfsbane*, а коли той визнає, що не знає, пояснює: “*As for monkshood and wolfsbane, they are the same plant, which also goes by the name of aconite*” [17] «– *Яка різниця, Поттере, між аконітом і тоєю? – Не знаю, – тихенько відповів Гаррі ... – Аконіт і тоя – це дві назви однієї рослини, відомої ще під назвою борець. Ну? Чому ви нічого не записуєте?*». Перед українським перекладачем стояло нелегке завдання – знайти три назви однієї рослини, та ще й так, щоб одна з них виявилась асоціативною, адже аконіт асоціюється з «лицарством», тоді як

тоя (вовчий аконіт) може означати «мізантропію» або неприязнь до інших. Тут можна сказати, що Снейп порівнює героїчні вчинки Лілі Поттер зі своєю неоднозначною натурою. Саме тому аконіт виявився другим найменуванням, а не третім, оскільки потрібно було перевести увагу на символічність назви «борець», яка однак неповною мірою показує двозначність характеру професора Снейпа, на яку він сам натякав.

Отже, перекладач під час роботи з ботанічним кодом може звернутись до дослівного перекладу лише в тих випадках, коли флоронім не несе додаткового значення у тексті оригіналу. Не досить передати лише денотативне значення, необхідно зрозуміти, чому певний фітонім виражений в такій формі та які асоціації він несе. Перекладач виступає посередником-тлумачем між представниками двох культур для забезпечення цілісного сприйняття задуму автора.

Висновки. Отже, художній символ є не тільки лінгвістичним, але й екстралінгвістичним явищем, і його інтерпретація вимагає глибоких знань культурного контексту, соціальної психології, міфології, історії певного народу. Ботанічний код, що використовується в художніх текстах, дає можливість краще зрозуміти особливості мислення певної лінгвокультурної спільноти. Застосування флористичних символів у тому чи іншому контексті створює особливу атмосферу та допомагає усвідомити інші смисли, сховані за нібито буденними позначеннями. Той факт, що символи мають численні трактування, може створювати складності під час роботи з художнім текстом, вимагає від перекладача копінткого літературного, лінгвокультурного і прагматичного аналізу, а також певною мірою ерудиції й таланту для підбору вдалого символу в цільовому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марчук Л., Копусь О. Символіка як метафоричне сприйняття та вербалізація навколишнього світу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2019. Випуск 50. С. 113–117.
2. Buchmann S. *Flowers in literature, art, and myth. The Reason for flowers: Their history, culture, biology, and how they change our lives*. New York : Scribner, 2019. P. 209–220.
3. Kranz I. *The Language of Flowers in Popular Culture and Botany. The Language of Plants: Philosophy, Science, Literature* / ed. M. Gagliano, J.C. Ryan, and P. Vieira. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2017, 193 p.
4. Коломієць І.І. Флоролексеми в українській поезії II половини ХХ століття: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 18 с.
5. Amenta A. *Estranged Flowers: Plant Symbolism in Antonia Pozzi's and Krystyna Krahelska's poems. Language and Literary Studies of Warsaw*. 2019. 9. 13–26.
6. Duckworth M. *Guanio-Uluru L. Plants in Children's and Young Adult Literature*. New York : Routledge, 2021. P. 220.
7. Mancoff D.N. *The Pre-Raphaelite Language of Flowers*. Munich, London, New York : Prestel, 2021. P. 32–40.

8. Ryan J.C. Editorial. *Plant Poetics*. 2020; 7(1): 34–40.
9. Чернявська А.В. Символізм флороніма лілія в українській та англійській мовах (на матеріалі фразеологізмів і художніх творів). *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8(1). С. 155–159.
10. Нечипоренко В.О. Лексичні та стилістичні труднощі перекладу фразеологізмів у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2020. № 46. Том 3. С. 155–159.
11. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York : Oxford University Press, 2002.
12. Wilkinson P.R. *Thesaurus of Traditional English Metaphors*. London : Routledge, 2003. 896 p.
13. Davidar D. *The Solitude of Emperors*. Toronto : McClelland & Stewart Inc., 2007. 320 p.
14. Pilcher R. *The Shell Seekers*. New York : St. Martin's Press, 1997. 582 p.
15. Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК). URL: <https://uacorpus.org/Kyiv/ua>.
16. Терещенко Л., Нечипоренко В. Проблеми перекладу власних імен у літературних творах для дітей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 39. Вип. 3. С. 135–140. URL: <http://www.apfn-journal.in.ua/39-3-2021>.
17. Rowling J.K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London : Bloomsbury, 1997. 224 p.

REFERENCES

1. Marchuk, L. & Kopus, O. (2019). Symbolika yak metaforychne spryiniattia ta verbalizatsiya navkolyshnoho svitu [Symbolism as a metaphorical perception and verbalization of the outside world]. *Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky*, 50: 113–117.
2. Buchmann, S. (2019). Flowers in literature, art, and myth. *The Reason for flowers: Their history, culture, biology, and how they change our lives*. New York: Scribner. P. 209–220.
3. Kranz, I. (2017). *The Language of Flowers in Popular Culture and Botany. The Language of Plants: Philosophy, Science, Literature* / ed. M. Gagliano, J.C. Ryan, and P. Vieira. Minneapolis: University of Minnesota Press, 193 p.
4. Kolomiets, I.I. (2003). Floroleksemy v ukrayinskiy poezii II polovyny XX stolittia: funktsionalno-stylistychnyi aspekt [Florolexems in Ukrainian poetry of the second half of the 20th century: functional and stylistic aspect]: aftoref. ... kand. philol. nauk. Kyiv National University named after T. Shevchenko. 18 p.
5. Amenta, A. (2019). Estranged Flowers: Plant Symbolism in Antonia Pozzi's and Krystyna Krahelska's poems. *Language and Literary Studies of Warsaw*, 9: 13–26.
6. Duckworth, M. & Guanio-Uluru, L. (2021). *Plants in Children's and Young Adult Literature*. New York: Routledge, 220 p.
7. Mancoff, D.N. (2021). *The Pre-Raphaelite Language of Flowers*. Munich, London, New York: Prestel, P. 32–40.

8. Ryan, J.C. (2020). Editorial. *Plant Poetics*, 7(1): 34–40.
9. Chernyavska, A.V. (2019). Symvolizm floronima liliya v ukrayinskii ta anhliyskii movakh (na materiali frazeolohizmiv i khudozhnikh tvoriv) [Symbolism of the floronym lily in the Ukrainian and English languages (on the basis of phraseologisms and literary works)]. *Zakarpatski filolohichni studiyi*, 8(1): 155–159.
10. Nechyporenko, V.O. (2020). Leksychni ta stylistychni trudnoshchi perekladu frazeolohizmiv u suchasnyy anhliyskiy movi [Lexical and stylistic difficulties of translating phraseological units in modern English]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*, 46 (3): 155–159.
11. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
12. Wilkinson, P.R. (2003). *Thesaurus of Traditional English Metaphors*. London: Routledge, 896 p.
13. Davidar, D. (2007). *The Solitude of Emperors*. Toronto: McClelland & Stewart Inc., 320 p.
14. Pilcher, R. (1997). *The Shell Seekers*. New York: St. Martin's Press, 582 p.
15. General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language (GRAK). Retrieved from: <https://uacorporus.org/Kyiv/ua>.
16. Tereshchenko, L. & Nechyporenko, V. (2021). Problemy perekladu vlasnykh imen u literaturnykh tvorakh dlia ditey [Problems of translating proper names in children's literature]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk*, 39 (3): 135–140.
17. Rowling, J.K. (1997). *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London: Bloomsbury, 224 p.

ВИКОРИСТАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ У ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОГО РЕПЕРА ЕМІНЕМА

Ігор РЯЗАНОВ

викладач

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, м. Київ

ORCID: 0000-0002-5163-8261

i.riazanov@kubg.edu.ua

У статті проаналізовано використання стилістичних прийомів у пісенних текстах реп-жанру відомого американського репера, музичного продюсера та актора Емінема. Стаття демонструє результати лінгвістичного дослідження частоти використання тропів у пісенних текстах реп-жанру, що уособлюють стиль субкультури хіп-хопу, на прикладі двох студійних альбомів популярного сучасного автора та виконавця реп-пісень, лауреата премії «Греммі» 2015 р. за найкращий реп-альбом Емінема. Гіпотезою для наукового дослідження слугувало припущення, що в авторських пісенних текстах реп-жанру Емінема присутні деякі стилістичні тропи, котрі використовують автори пісенних текстів, як, наприклад: метафора, алегорія, порівняння, гіпербола, іронія, оксиморон, літота, уособлення (персоніфікація) та ін. А отже, метою дослідження було з'ясувати правильність такого припущення та виявити присутність чи відсутність певних тропів у творчості Емінема. У статті наведено рядки текстів пісень двох студійних альбомів автора пісенних текстів реп-жанру Емінема, котрі вперше були презентовані у 2017 («Revival») та 2018 («Kamikaze») рр. Проведене дослідження довело, що такі стилістичні прийоми, як тропи, а саме метафора, порівняння, гіпербола, іронія, оксиморон, літота, уособлення та ін., широко використовуються авторами пісенних текстів реп-жанру, що яскраво видно з аналізу текстів пісень сучасних студійних альбомів популярного репера Емінема. Слід зауважити, що дослідження проводилося виключно на прикладі творчості одного виконавця та автора пісенних текстів реп-жанру, а отже, можна логічно припустити, що використання стилістичних тропів є характерним саме для творчості зазначеного репера. Тому лінгвістичне дослідження наявності таких стилістичних прийомів, як тропи у пісенних текстах реп-жанру, загалом потребує подальшого вивчення на прикладі пісенних текстів реп-пісень інших популярних реперів. Проте після проведеного дослідження можливо констатувати, що використання тропів принаймні можливе у пісенних текстах реп-жанру.

Ключові слова: *алегорія, гіпербола, метафора, оксиморон, пісенний текст, порівняння, реп-жанр, стилістичний прийом, уособлення (персоніфікація).*

THE USE OF STYLISTIC DEVICES IN THE SONG LYRICS OF THE AMERICAN RAPPER EMINEM

Ihor RIAZANOV

Teacher

Borys Grinchenko Metropolitan Kyiv University

13-B Levko Lukianenko str., Kyiv

ORCID: 0000-0002-5163-8261

i.riazanov@kubg.edu.ua

The article analyzes the use of stylistic tropes in the song rap lyrics of the famous American rapper, music producer and actor Eminem. The article demonstrates the linguistic study results of the frequency for using tropes in the song lyrics of rap songs that embody the hip-hop subculture style, using the example of two studio albums by a popular contemporary author and performer of rap songs, winner of the 2015 Grammy Award for Best Rap album Eminem. The hypothesis for scientific research was the assumption that in the author's song lyrics of the rap genre Eminem there are some stylistic devices like tropes that are often used by rappers, such as: metaphor, allegory, comparison, hyperbole, irony, oxymoron, litotes, personification, etc., and therefore, the purpose of the study was to find out the correctness of such an assumption and to identify the presence or absence of certain tropes in the texts of Eminem's work. The article contains lines of lyrics from the two studio albums of the author of rap lyrics Eminem, which were first presented in 2017 ("Revival") and 2018 ("Kamikaze"). The conducted research proved that such stylistic techniques as tropes, namely metaphor, allegory, comparison, hyperbole, irony, oxymoron, litotes, personification, etc., are widely used by the authors of song lyrics of the rap genre, which is clearly visible from the song lyrics analysis of modern studio albums of the popular rapper Eminem. It should be noted that the study was conducted exclusively on the example of one performer's creativity and the author of the rap genre song lyrics, and therefore, it can be logically assumed that the use of stylistic tropes is characteristic of this rapper's creativity. Therefore, the linguistic study upon the presence of the phenomenon of stylistic devices tropes in the rap genre song lyrics as a whole requires further study on the example of rap song lyrics by other popular rappers. However, after the conducted research, it can be stated that the use of tropes is at least possible in the song lyrics of the rap genre.

Key words: *allegory, comparison, hyperbole, metaphor, oxymoron, personification, rap genre, song lyrics, stylistic device.*

Постановка проблеми. З огляду на те, що тексти пісень за визначенням є ліричними творами, а отже, можуть містити стилістичні прийоми, логічно припустити, що у пісенних текстах реп-жанру також можливо знайти стилістичні

прийоми, а саме тропи (наприклад, метафору, алегорію, порівняння, гіперболу, іронію, оксиморон, літоту, уособлення (персоніфікацію) та ін.).

Метою статті є аналіз текстів пісень реп-жанру на предмет наявності в них стилістичних тропів. Завданнями дослідження є: знайти стилістичні тропи у пісенних текстах реп-жанру, віднести їх до відповідних типів та порівняти насиченість стилістичними тропами текстів реп-пісень одного студійного альбому репера Емінама «Revival» 2017 р. та іншого «Kamikaze» 2018 р. Предметом дослідження виступає творчий доробок американського автора та виконавця реп-пісень Емінама.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему аналізу текстів реп-пісень щодо різних аспектів, у тому числі й використання стилістичних прийомів, розглядали: І.В. Козубай, А.Ю. Хаджи, А.В. Гудова (особливості вживання англомовного сленгу в американських реп-піснях), Р.М. Сімчук (відтворення народної творчості у реп-піснях), А.О. Безай (концептуальні метафори реп-пісень), Д.Ю. Хіміч (особливості американських реп-пісень), Т.Н. Рябуха (стилістичні прийоми у реп-піснях) та ін.

З огляду на те, що стилістичний аналіз є одним із важливих прийомів лінгвістичного дослідження пісенного тексту, завданням дослідження є проаналізувати рядки пісенних текстів реп-жанру відомого американського реп-виконавця та автора реп-пісень Емінама (Маршалла Брюса Метерза III – сценічне ім'я Емінем, стилізоване як EMINEM), лауреата премії «Греммі» 2015 р. за найкращий реп-альбом, із метою знайти в рядках його пісень стилістичні тропи.

Виклад основного матеріалу. Пісенний реп-жанр протягом кількох десятиліть не втрачає своєї актуальності, розвивається, набуває нових, більш сучасних рис та широко розповсюджується по всьому світу в сприятливих умовах глобалізації та інтеграції культур [1, с. 88]. А отже, вивчення пісенних текстів реп-жанру все більше привертає увагу лінгвістів із різних країн. Однак ця тема все ще недостатньо розкрита та потребує глибшого вивчення.

У ході дослідження було опрацьовано 19 пісенних текстів студійного альбому репера Емінама «Revival» 2017 р. та 13 пісенних текстів студійного альбому зазначеного автора та виконавця «Kamikaze» 2018 р. У двох пісенних текстах із першого вище названого альбому не було знайдено стилістичних тропів, а також у двох текстах реп-пісень зі студійного альбому, зазначеного другим. Таким чином, до таблиці занесено результати дослідження щодо 17 пісень з альбому Емінама «Revival» та 11 пісень із альбому «Kamikaze». Під час порівняння частоти використання стилістичних прийомів реп-пісень Емінама з альбому «Revival» та альбому «Kamikaze» відразу впадає у вічі те, що його альбом 2017 р. є набагато більш насиченим стилістичними тропами, ніж його альбом 2018 р. Тож перший є цікавішим із лексичного та стилістичного погляду (табл. 1).

**Використання стилістичних тропів у текстах пісень студійних альбомів
Емінама «Revival» 2017 р. та «Kamikaze» 2018 р. [3; 4]**

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літога	уособлення (персоніфікація)
«Revival» – 2017	«Walk on Water»	<p>«I walk on water But I ain't no Jesus I walk on water But only when it freezes»</p> <p>«Soon as I grab, squeeze I lose my grip like the flying trapeze»</p> <p>«That's a hard Vicodin to swallow»</p> <p>«I feel the ice cracking»</p> <p>«Kids look to me as a god»</p>	+	+					
	«Believe»	<p>«And I started from the bottom – Like a snowman»</p> <p>«I'm way in the sky»</p> <p>«These thoughts can be harsh cold as ice»</p> <p>«But this middle finger is as free as a bird»</p> <p>«I was that door, you walked over to it»</p> <p>«Shit becomes too much to bear»</p>	+	+				+	+

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літота	уособлення (персоніфікація)
	«Chloraseptic»	<p>«Instinctive nature to bring the anguish to the English language»</p> <p>«Wire bound notebook got tied around your throat Hook it inside your mouth»</p> <p>«I'm at your throat like Chloraseptic»</p>	+						
	«Untouchable»	<p>«No matter how many lives you ruin»</p> <p>«The world's coming to an end»</p> <p>«Pull your pants up»</p> <p>«They are like eyesores tom police Talk to you like just a piece of trash»</p>			+				
	«River»	<p>«All my sins need holy water»</p> <p>«Truth and my lies right now are falling like the rain So let the river run»</p> <p>«It's a chess match, she's on his back like a jet-pack»</p>	+						
	«Revival (Interlude)»	«I've drowned and high from the ashes»			+				

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літопа	уособлення (персоніфікація)
	«Like Home»	<p>«<i>Shout to everybody</i>»</p> <p>«<i>Who's been on this trip with me?</i>»</p> <p>«<i>All he does is watch Fox News like a parrot and repeats</i>»</p> <p>«<i>This chump barely even sleeps</i>»</p> <p>«<i>This shit's like a cult</i>»</p> <p>«<i>Let's start from zero</i>»</p> <p>«<i>Here's to the land that made me</i>»</p>	+		+				
	« Bad Husband »	<p>«<i>So much baggage needs, need a luggage rack</i>»</p> <p>«<i>I watched you pull yourself</i>»</p> <p>«<i>I'm your shiny rocks in a tiny box</i>»</p>	+			+			
	« Tragic endings »	<p>«<i>I'm stumbling, I can't see straight</i>»</p> <p>«<i>Now I'm the one thing You couldn't hate more But you're the one thing That I would die for</i>»</p> <p>«<i>Selfishly addicted, definitely doesn't help that she Makes me feel like I've died and gone to heaven</i>»</p>	+		+				

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літота	уособлення (персоніфікація)
	«Framed»	« <i>Three personalities burstin' out of me, please beware</i> »			+				
	«Nowhere fast»	« <i>Our world's on fire, but we don't care, yeah</i> » «But now we're on a path headed to nowhere and fast»			+			+	
	«Heat»	« <i>All day, all night you feel my heart</i> »			+				
	«Offended»	« <i>'Cause nobody likes me, everybody hates me They want me to go eat some worms (I hope you offended) And drag my name through the mud, through the dirt But I'ma make you eat my words (I hope you offended)</i> »	+		+				
	«Need Me»	«Then I breathe a sigh of relief, I don't believe in»	+						
	«In Your Head»	«Escaping to get away and go wherever this road takes me It's making me crazy»							+

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літота	уособлення (персоніфікація)
	«Castle»	«I built this castle Now we're trapped on the throne I'm sorry we're alone I wrote my chapter You'll turn the page when I'm gone I hope you'll sing along This is your song»	+						
	«Arose»	«If you remind time like a tape» «Feels like I'm underwater submerged like a submarine» «My vocal cords don't permit me, I scream, but it's not aloud» «To rewrite a mistake, I'm rewinding the tape»	+	+	+				
«Kamikaze» – 2018	«The Ringer»	«Old me killed the new me, watch him bleed to death I breathe on the mirror, I don't see my breath Possibly I'm dead, I must be possessed Like an evil spell, I'm E-V-I-L (“Evil” spelled)»	+						
	«Greatest»	«You say we're cut from the same cloth»	+						
	«Paul (Skit)»	«It's a slippery slope»	+						
	«Normal»	«Maybe it says somethin' about me (Yeah, yup) Should I look in the mirror?»	+						

Результати аналізу реп-пісень Емінама			Тропи						
Назва студійного альбому	Назва пісні	Цитати, у яких виявлено тропи	метафора / алегорія	порівняння	гіпербола	іронія	оксиморон	літота	уособлення (персоніфікація)
	«Em Calls Paul (Skit)»	«In 100 feet turn left»	+						
	«Stepping Stone»	«We were globally huge» «Down to the river with you»	+		+				
	«Not Alike»	«Knowledge is power, but powerless If you've got it and you do not acknowledge it»					+		
	«Kamikaze»	«And ruined your welcome mat» «Smash into everyone, crash like an F-15»	+		+				
	«Fall»	«Revenge is the best medicine»	+						
	«Nice Guy»	«When you joke, it upsets me» «You say you sleep alone, but yet your mattress is king size»				+	+		
	«Venom»	«When the world gives you a raw deal Sets you off 'til you scream, "Piss off! Screw you!" When it talks to you like you don't belong Or tells you you're in the wrong field»							+

Висновки. У ході дослідження проаналізовано тексти реп-пісень відомого американського виконавця та автора пісенних текстів реп-жанру Емінама, лауреата премії «Греммі» 2015 р. за найкращий реп-альбом, щодо наявності в них стилістичних тропів, таких як метафора, порівняння, гіпербола, іронія, оксиморон, літота, уособлення.

Як і передбачалося нашою гіпотезою, було виявлено рядки пісенних текстів реп-жанру з двох студійних альбомів репера 2017 («*Revival*») та 2018 («*Kamikaze*») рр., у яких зустрічаються зазначені стилістичні тропи. А також слід зазначити,

що альбом Емінема «*Revival*» є набагато більше стилістично забарвленим, аніж його альбом 2018 р. Результати дослідження представлено в табл. 1.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козубай І., Хаджи А. Лінгвосемантичні особливості використання прецедентних імен у структуруванні американських реп-пісень. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 29. Т. 2. 274 с.
2. Іншина Н.О., Куліш В.С. Сленгові афро-американізми в сучасних англо-мовних реп-текстах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. № 22.
3. Album Eminem Revival Released December 15, 2017: Eminem – Revival (Interlude) Lyrics | Genius Lyrics. URL: (дата звернення: 15.01.2024).
4. Album Eminem Kamikaze Released August 31, 2018: Eminem - Kamikaze Lyrics and Tracklist | Genius. URL: (дата звернення: 15.01.2024).

REFERENCES

1. Inna Kozubai, Anna Hadzhi Linhvo-semantychni osoblyvosti vykorystannia pretsedentnykh imen u strukturuvanni amerykanskykh rep-pisen / Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Linguo-semantic Features of the Use of Precedent Names in Structuring American Rap Songs / Actual Issues of Humanities: Interuniversity collection of young scientists' scientific works of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University] / [Editors-compilers M. Pantiuk, A. Dushny, I. Zymomria]. – Drohobych: publishing house «Helvetyka», 2020. Issue 29. Volume 2. 274 P.
2. Inshyna N.A., Kulish V.S. Slenhovi afro-amerykanizmy v suchasnykh anhlomovnykh rep-tekstakh / Naukovyi zhurnal Aktualni problem filolohii ta perekladoznavstva [Slang Afro-Americanisms in Modern English-language Rap Texts / scientific journal actual problems of philology and Translation Studies], Khmelnitsky. 2021. No. 22.
3. Album Eminem Revival Released December 15, 2017: Eminem - Kamikaze Lyrics and Tracklist | Genius [Electronic resource: accessed – 15.01.2024].
4. Album Eminem Kamikaze Released August 31, 2018: Eminem - Kamikaze Lyrics and Tracklist | Genius [Electronic resource: accessed – 15.01.2024].

UDC 808-028.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2024-57-27>

ERFAHRUNG MIT DER DURCHFÜHRUNG DES AKADEMISCHEN ESSAY-WETTBEWERBS

Olena HALYTSKA

*Doktorin der Philosophie, Außerordentliche Professorin, Außerordentliche
Professorin des Lehrstuhls für Deutsche Philologie
der Nationalen*

Lesja-Ukrajinka-Universität Wolhynien

13 Prospekt Voli, Lutsk

ORCID: 0000-0003-0677-2071

halytska@vnu.edu.ua

Der Artikel beschreibt die Erfahrungen mit der Durchführung des akademischen Essay-Wettbewerbs unter Studierenden der ersten (Bachelor-)Stufe der Hochschulbildung. Beim akademischen Essay-Wettbewerb von Studierenden wurden die Ergebnisse der Forschungsgruppe vorgestellt. Der akademische Essay-Wettbewerb fand zum Gedenken an Prof. S. O. Zastrovska im Mai 2023 im Rahmen der jährlichen Wissenschaftstage der Nationalen Lesja-Ukrajinka-Universität Wolhynien statt. Der Wettbewerb wurde von der Autorin dieses Artikels initiiert und vom Lehrstuhl für Deutsche Philologie der Fakultät für Fremdsprachen organisiert. Für den Wettbewerb wurden 25 akademische Essays eingereicht. Der Wettbewerb zum Thema «Akademische Integrität» umfasste verschiedene Etappen. Zunächst wurde eine Ausschreibung veröffentlicht, in der das Thema vorgestellt und die Teilnahmebedingungen erklärt wurden. Dann folgte Registrierung und Einreichung von Essays: Studierende konnten sich für den Wettbewerb registrieren und ihre finalen Essays innerhalb der festgelegten Frist einreichen. Die Prüfung auf Plagiate erfolgte mithilfe der Software StrikePlagiarism.com und Unicheck. Die Jury bewertete die eingereichten Essays von Erststudierenden und wählte die vielversprechendsten Teilnehmenden aus. Die Auswahl basierte auf Kriterien wie Originalität der Ideen, Relevanz zum Thema und Schreibqualität. Die Essays sollten klare Argumente und sprachliche Präzision aufweisen sowie eine klare Struktur haben. Die Gewinner wurden von den Organisatoren bekanntgegeben und für ihre Leistungen mit Preisen und Zertifikaten gewürdigt. Die besten Essays wurden veröffentlicht. Die Organisatoren haben Feedback von den Teilnehmenden eingeholt, um den Wettbewerb für zukünftige Jahre zu verbessern und sicherzustellen, dass er einen positiven Einfluss auf die Förderung von akademischer Integrität hat. Hervorzuheben ist die Themenvielfalt der eingereichten Essays, die von den Studierenden eigenständig und entsprechend ihrer Interessen formuliert wurden.

Die Teilnehmenden des Wettbewerbs versuchten in ihren Essays Fragen zu klären, wie zum Beispiel: Was ist akademische Integrität und welche Rolle spielen Motivation und Selbstmotivation bei der akademischen Tätigkeit? Die Organisation und Durchführung des Wettbewerbs trug zur Steigerung der Effektivität und Qualität der Forschungsarbeit der Studierenden bei. Die kognitive Aktivität der Studierenden wurde aktiviert und die Motivation aller Teilnehmenden des Bildungsprozesses gestärkt.

Schlüsselwörter: akademisches Schreiben, akademische Rhetorik, akademischer Essay, Forschungsgruppe, Wettbewerb.

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ АКАДЕМІЧНИХ ЕСЕ

Олена ГАЛИЦЬКА

докторка філософії (філологія), доцентка

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

пр. Волі, 13, м. Луцьк

ORCID: 0000-0003-0677-2071

halytska@vnu.edu.ua

У статті описано досвід проведення конкурсу академічних есе серед здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. У конкурсі студентських академічних есе презентовано результати роботи проблемної групи. Конкурс академічних есе проводився у пам'ять про проф. С.О. Застровську у травні 2023 р. в рамках щорічних Днів науки Волинського національного університету імені Лесі Українки. Організатором конкурсу, ініційованого авторкою цієї статті, виступила кафедра німецької філології факультету іноземних мов. На конкурс на тему «Академічна доброчесність» подано 25 академічних есе. Конкурс проведено у декілька етапів. Спочатку було опубліковано оголошення про конкурс, у якому подано тему та пояснено умови участі. Після цього відбулася реєстрація та подання есе: студенти мали змогу зареєструватися на конкурс та подати свої фінальні есе у визначений термін. Перевірка на плагіат здійснювалася за допомогою програми StrikePlagiarism.com та Unicheck. Журі оцінило есе, подані студентами першого курсу, та відібрало найперспективніших учасників. Відбір відбувався за такими критеріями, як оригінальність ідей, відповідність темі та якість написання. Есе демонстрували чітку аргументацію та мовну точність, а також чітку та лаконічну структуру. Переможців оголошено організаторами та відзначено за досягнення призами і грамотами. Найкращі академічні есе опубліковано в наукових виданнях. Організатори отримали зворотний зв'язок від учасників із метою поліпшення конкурсу на наступні роки та забезпечення його позитивного впливу на просування академічної доброчесності. Слід підкреслити різноманітність тем поданих есе, які сформульовано здобувачами вищої освіти самостійно та відповідно до їхніх інтересів. У своїх есе учасники конкурсу намагалися розкрити такі питання, як що таке академічна доброчесність і яку роль відіграють мотивація

та самомотивація в академічній діяльності. Організація й проведення конкурсу сприяли підвищенню ефективності та якості студентської науково-дослідницької роботи, активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та посиленню мотивації усіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: академічне письмо, академічна риторика, академічне есе, конкурс, проблемна група.

EXPERIENCE IN CONDUCTING THE ACADEMIC ESSAY COMPETITION

Olena HALYTSKA

*PhD in Philology, Assoc. Prof., Assoc. Prof. at the Department of German Philology,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
13, Voli ave., Lutsk*

The article describes the experience of conducting the academic essay competition among students of the first (bachelor) level of higher education. In the academic essay competition of students, the results of research group work were presented. The academic essay competition was held in memory of Prof. S. O. Zastrovska in May 2023 as part of the annual Science Days of the Lesya Ukrainka Volyn National University. The competition was organised by the Department of German Philology of the Faculty of Foreign Languages. 25 academic essays were submitted for the competition. The competition on the topic of Academic Integrity comprised various stages. Firstly, a call for entries was published in which the topic was presented and the conditions of participation explained. This was followed by registration and submission of essays: students were able to register for the competition and submit their final essays within the specified deadline. Plagiarism was checked using the StrikePlagiarism.com and Unicheck software. The jury assessed the essays submitted by first-year students and selected the most promising participants. The selection was based on criteria such as originality of ideas, relevance to the topic and quality of writing. The essays had to demonstrate clear arguments and linguistic precision, as well as a clear and concise structure. The winners were announced by the organisers and honoured for their achievements with prizes and certificates. The best essays were published. The organisers sought feedback from participants to improve the competition for future years and ensure that it has a positive impact on promoting academic integrity. The variety of topics of the submitted works, which were formulated by the students independently and according to their interests, should be emphasised. In their essays, the participants in the competition attempted to clarify questions such as: What is academic integrity and what role do motivation and self-motivation play in academic activity? The organisation and implementation of the competition contributed to increasing the effectiveness and quality of the students' research work. The cognitive activity of the students was activated and the motivation of all participants in the educational process was strengthened.

Key words: academic writing, academic rhetoric, academic essay, competition, research group.

Problemstellung. Die vielfältige Einbindung der Studierenden in die akademischen Aktivitäten ist eine vorrangige Aufgabe des Universitätssystems. Sie ermöglicht es, die kreativen Fähigkeiten, die Bereitschaft zur Selbstverwirklichung der Persönlichkeit und die Individualität der Studierenden in vollem Umfang zu entfalten. Es ist zu beachten, dass der Prozess der akademischen Tätigkeit individuell ist und sowohl in pädagogischer als auch in persönlicher Hinsicht wertvoll ist. In dieser Hinsicht ist es notwendig, die Herangehensweise an die akademische Arbeit der Studierenden zu verbessern, um diesen Prozess so interessant und produktiv wie möglich zu gestalten. Meine Universität erweitert die Formen der Beteiligung der Studierenden an akademischen Aktivitäten (s. [1; 2; 3]).

Ziel dieses Artikels ist es, die Erfahrungen mit der Durchführung des akademischen Essay-Wettbewerbs unter Studierenden der ersten (Bachelor-)Stufe zu verbreiten.

Vorstellung des Hauptmaterials der Forschung. Die Tätigkeit der Forschungsgruppe «Die Feinheiten des Diskurses im modernen europäischen Bildungsraum» (Leiterin – O. Halytska) zielt genau darauf ab, günstige Bedingungen für die Identifizierung und Entwicklung der vielfältigen Fähigkeiten und Talente der Studierenden zu schaffen, ihr kreatives Potenzial zu offenbaren und die Bereitschaft für Forschungstätigkeiten zu bilden. Im Jahr 2010 wurde an der Nationalen Lesja-Ukrajinka-Universität Wolhynien diese Forschungsgruppe als innovative Plattform geschaffen, in deren Rahmen die Forschung zur Diskursologie und zu akademischer Integrität durchgeführt wird, um die intellektuelle Entwicklung der Studierenden ab dem ersten Studienjahr zu fördern.

Die Ergebnisse der Forschungsgruppenarbeit wurden beim Wettbewerb für akademische Essays von Studierenden zum Gedenken an Prof. S. O. Zastrowska vorgestellt. Der Wettbewerb wurde im Mai 2023 im Rahmen der jährlichen Wissenschaftstage der Nationalen Lesja-Ukrajinka-Universität Wolhynien durchgeführt. Der Wettbewerb wurde von der Autorin dieses Artikels initiiert und von dem Lehrstuhl für Deutsche Philologie der Fakultät für Fremdsprachen organisiert. Für den Wettbewerb wurden 25 akademische Essays eingereicht.

Der Wettbewerb für akademische Essays zum Thema «Akademische Integrität» umfasste verschiedene Etappen: 1. Ausschreibung und Ankündigung: Die Organisatoren des Wettbewerbs veröffentlichten eine Ausschreibung, in der sie das Thema «Akademische Integrität» vorstellten und die Teilnahmebedingungen erklärten. 2. Registrierung und Einreichung von Essays: Interessierte Studierende registrierten sich für den Wettbewerb und reichten ihre finalen Essays innerhalb der festgelegten Frist ein. 3. Prüfung auf Plagiate mit der Software StrikePlagiarism.com des polnischen Unternehmens Plagiat.pl und Unicheck. 4. Auswahl der besten Teilnehmenden und Bewertung: Die Jury bewertete die eingereichten Essays, deren Autoren Erststudierende waren, und wählte die vielversprechendsten Teilnehmenden aus. Die Auswahl basierte auf Kriterien wie Originalität der Ideen, Relevanz zum Thema und Schreibqualität. Die Essays sollten klare Argumente, die sprachliche Präzision und eine klare Struktur aufweisen (s. unten Tabellen). 5. Bekanntgabe der Gewinner: Die Organisatoren gaben die Gewinner bekannt und würdigten ihre Leistungen. Dies geschah in Form von

Preisen, Zertifikaten und anderen Anerkennungen. 6. Veröffentlichung der Essays: Die besten Essays wurden veröffentlicht, um einen breiteren Einfluss auf die akademische Gemeinschaft zu haben. 7. Diskussionsforum und Präsentationen: Die Gewinner und die herausragenden Teilnehmenden wurden eingeladen, ihre Arbeiten in einem Diskussionsforum auf Moodle und bei der öffentlichen Veranstaltung zu präsentieren. Dies förderte den Austausch von Ideen und Wissen im Bereich der akademischen Integrität. 8. Feedback und Verbesserung: Die Organisatoren holten Feedback von den Teilnehmenden ein, um den Wettbewerb für zukünftige Jahre zu verbessern und sicherzustellen, dass er einen positiven Einfluss auf die Förderung von akademischer Integrität hat.

Hervorzuheben ist die Themenvielfalt der eingereichten Arbeiten, die von den Studierenden eigenständig und entsprechend ihrer Interessen formuliert wurden. Diese sind: Akademische Integrität im Europäischen Hochschulraum. Die Herausbildung einer akademischen Kultur: aktuelle Herausforderungen im Bildungsraum. Ursachen von Plagiatsfällen und ihre negativen Folgen. Akademische Integrität in den Hochschuleinrichtungen der Ukraine: aktueller Stand und Perspektiven. Akademische Integrität an Hochschulen in Deutschland: aktueller Stand und Perspektiven. Der Ehrenkodex als Instrument zur Einhaltung der Grundsätze der akademischen Integrität. Die Rolle der studentischen Selbstverwaltung bei der Einhaltung der Grundsätze der akademischen Integrität an unserer Alma Mater. Motivationsschreiben als wichtiger Schritt zum Erfolg. Merkmale der Sprachetikette in der akademischen Gemeinschaft. Wie kann man die akademischen Kommunikationsfähigkeiten verbessern? Was ist das Charisma eines Redners und kann es entwickelt werden? etc. Die Wettbewerbs-Teilnehmenden versuchten, in ihren Essays Fragen zu klären wie: Was ist akademische Integrität? Welche Rolle spielen Motivation und Selbstmotivation bei der akademischen Tätigkeit? etc.

Die Essays der Teilnehmenden des Wettbewerbs wurden von den Jurymitgliedern bewertet: Die Jury wurde von Dr.phil. O. Halytska geleitet, die anderen Jurymitglieder waren Seniorstudierenden der Fakultät für Fremdsprachen und die Experten – Lehrkräfte des Fachbereichs. Die Bewertungskriterien für das Verfassen eines akademischen Essays waren [4, S. 23–27]:

Tabelle 1

Das Thesis Statement

Kriterium	Höherer Standard 9-10 б.	Erfüllt die Normen 7-8 б.	Annäherung an die Normen 4-6 б.	Unter der Normen 1-3 б.
Thesis Statement	Das Thesis Statement identifiziert das Thema des Essays und umreißt die Hauptpunkte, die diskutiert werden sollen.	Die These benennt das Thema des Essays.	Die These nennt alle oder einige der Hauptpunkte, die diskutiert werden sollen, aber es erwähnt nicht das Thema.	Die These nennt weder das Thema noch gibt es einen Überblick über das, was erörtert werden soll.

Tabelle 2

Die Aufmerksamkeit des Lesers / der Leserin erregen

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Die Aufmerksamkeit des Lesers erregen	Der einleitende Absatz hat einen starken «Aufhänger», der die Aufmerksamkeit erregt und der Zielgruppe angemessen ist. Dies kann eine starke Aussage, ein relevantes Zitat, eine Statistik oder eine an den Leser gerichtete Frage sein.	Der einleitende Absatz hat einen aufmerksamkeitsstarken «Aufhänger», aber er ist schwach oder für die Leserschaft unpassend.	Die/der Autor*in hat einen interessanten einleitenden Absatz, aber die Verbindung zum Thema ist unklar.	Die Einleitung ist uninteressant und bezieht sich nicht auf das Thema.

Tabelle 3

Standpunkt des Autors/der Autorin

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Standpunkt des Autors	Der Standpunkt des Autors / der Autorin zum Thema wird klar und verständlich dargelegt.	Die Stellungnahme vermittelt ein klares Verständnis der Position des Autors / der Autorin zu dem Thema.	Die Stellungnahme ist vorhanden, vermittelt aber kein Verständnis für den Standpunkt des Autors / der Autorin.	Es gibt keine Stellungnahme des Autors / der Autorin zum Thema.

Tabelle 4

Untermauerung des Standpunkts

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Untermauerung des Standpunkts	Der Essay enthält drei oder mehr Belege (Fakten, Statistiken, Beispiele, Erfahrungen aus dem wirklichen Leben), die den Standpunkt untermauern. Der Autor / die Autorin antizipiert die Bedenken, Vorurteile oder Argumente des Lesers / der Leserin und präsentiert mindestens ein Gegenargument	Der Essay enthält drei oder mehr Belege (Fakten, Statistiken, Beispiele, Erfahrungen aus dem wirklichen Leben), die den Standpunkt stützen.	Der Essay enthält zwei Belege (Fakten, Statistiken, Beispiele, Erfahrungen aus dem wirklichen Leben) zur Untermauerung des Standpunkts.	Die Arbeit enthält ein einziges Beweisstück oder keine Fakten, Statistiken, Beispiele, Erfahrungen aus dem wirklichen Leben.

Tabelle 5

Belege und Beispiele

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Belege und Beispiele	Alle Belege und Beispiele sind spezifisch und relevant und erläutern, wie jeder Beleg die Position des Autors / der Autorin unterstützt.	Die meisten Belege und Beispiele sind spezifisch und relevant und erläutern, wie jeder Beleg die Position des Autors / der Autorin unterstützt.	Mindestens einer der Nachweise und Beispiele ist relevant und zeigt, wie der Nachweis die Position des Autors / der Autorin unterstützt.	Die Beweise und Beispiele sind NICHT relevant und/oder erklären nicht die Position des Autors / der Autorin.

Tabelle 6

Genauigkeit

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Genauigkeit	Alle unterstützenden Fakten und Statistiken werden korrekt wiedergegeben.	Fast alle unterstützenden Fakten und Statistiken sind korrekt wiedergegeben.	Die meisten unterstützenden Fakten und Statistiken wurden korrekt wiedergegeben.	Die meisten unterstützenden Fakten und Statistiken wurden NICHT korrekt wiedergegeben.

Tabelle 7

Die logische Abfolge der Argumente

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Die logische Abfolge der Argumente	Die Argumente zur Untermauerung der Stellungnahmen werden in einer logischen Reihenfolge präsentiert, was das Interesse erhöht und die Beobachtung der Vision des Autors / der Autorin erleichtert.	Die Argumente werden in einer ziemlich logischen Reihenfolge dargelegt, was es leicht macht, dem Gedankengang des Autors / der Autorin zu folgen.	Einige Details und Argumente werden unerwartet und unlogisch präsentiert, was den Leser / die Leserin ablenkt und den Essay ein wenig verwirrend macht.	Viele Details oder Argumente werden in einer unerwarteten oder unlogischen Reihenfolge präsentiert, was den Leser / die Leserin ablenkt und den Essay sehr verwirrend macht.

Tabelle 8

Übergänge (verbindende Ausdrücke)

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Übergänge (verbindende Ausdrücke)	Es werden verschiedene durchdachte Übergänge verwendet. Sie zeigen deutlich, wie die Ideen miteinander verbunden sind.	Übergänge zeigen, wie Ideen miteinander verbunden sind, aber es fehlt an Vielfalt.	Einige Übergänge funktionieren gut, aber die Verbindungen zwischen den Ideen sind unklar.	Übergänge zwischen Ideen sind unklar ODER nicht vorhanden.

Tabelle 9

Schlussfolgerung

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Schluss- folgerung	Die Schlussfolgerung ist überzeugend und hinterlässt beim Leser / bei der Leserin ein klares Verständnis der Position des Verfassers. Der abschließende Absatz beginnt mit einer effektiven Paraphrase der Position des Autors / der Autorin.	Die Schlussfolgerung ist erkennbar. Die Position des Autors / der Autorin wird in den ersten beiden Sätzen des Schlussabsatzes wiederholt.	Die Position des Autors / der Autorin wird im Schlussabsatz wiederholt, aber nicht am Anfang.	Es gibt keine Schlussfolgerung, der Text endet einfach.

Tabelle 10

Quellen

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Quellen	Alle Quellen, die für Zitate, Statistiken und Fakten verwendet werden, sind glaubwürdig und werden korrekt zitiert.	Alle Quellen, die für Zitate, Statistiken und Fakten verwendet werden, sind glaubwürdig und die meisten werden richtig zitiert.	Die meisten Quellen, die für Zitate, Statistiken und Fakten verwendet werden, sind glaubwürdig und werden richtig zitiert.	Viele Quellen sind nicht glaubwürdig und/oder werden nicht korrekt zitiert.

Tabelle 11

Satzstruktur

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Satzstruktur	Es gibt eine Vielzahl von Satzstrukturen, und alle Sätze sind gut aufgebaut.	Es gibt eine Vielzahl von Satzstrukturen in dem Essay, und die meisten Sätze sind gut aufgebaut.	Die meisten Sätze sind gut aufgebaut, aber ihre Struktur ist eintönig.	Die meisten Sätze sind auf die gleiche Weise aufgebaut.

Tabelle 12

Grammatik und Rechtschreibung

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Grammatik und Rechtschreibung	Der Autor / die Autorin macht keine Grammatik- oder Rechtschreibfehler.	Der Autor / die Autorin macht ein oder zwei Fehler in Grammatik oder Rechtschreibung, die den Leser / die Leserin vom Inhalt ablenken.	Der Autor/die Autorin macht drei bis vier Grammatik- oder Rechtschreibfehler, die den Leser/die Leserin vom Inhalt ablenken.	Der Autor / die Autorin macht mehr als vier Fehler in Grammatik oder Rechtschreibung, die den Leser / die Leserin vom Inhalt ablenken.

Tabelle 13

Interpunktion

Kriterium	Höherer Standard 9-10 6.	Erfüllt die Normen 7-8 6.	Annäherung an die Normen 4-6 6.	Unter der Normen 1-3 6.
Interpunktion	Der Autor / die Autorin macht keine Fehler bei der Zeichensetzung, so dass der Essay sehr leicht zu lesen ist.	Der Autor / die Autorin macht ein oder zwei Interpunktionsfehler, aber der Essay ist trotzdem leicht zu lesen.	Der Autor / die Autorin macht ein paar Interpunktionsfehler, die die Aufmerksamkeit des Lesers / der Leserin auf sich ziehen und den Sinn des Textes leicht verändern.	Der Autor / die Autorin macht ein paar Interpunktionsfehler, die die Aufmerksamkeit des Lesers / der Leserin erregen und den Sinn des Textes verändern.

Als Ergebnis der Prüfung und der Bewertung der akademischen Essays der Studierenden des Wettbewerbs wurden der Autorinnen der 6 besten akademischen Essays

Diplome der Grade I, II und III verliehen. Die anderen Teilnehmenden des Wettbewerbs wurden mit Dankeschreiben des Fachbereichs Germanistik und mit Bonuspunkten für «Akademisches Schreiben und Rhetorik» für ihre Teilnahme am Wettbewerb ausgezeichnet.

Die Forschungsthemen deckten ein breites Spektrum an Problemen der akademischen Integrität ab. Die Experten und die Jury des Wettbewerbs stellten das hohe Forschungsniveau der akademischen Essays, die Vielfalt der Themen, ihre Relevanz und praktische Bedeutung fest. Die meisten Wettbewerbsteilnehmenden beherrschten den Essay-Stoff fließend, die Gewinnerinnen bewiesen die Kultur des öffentlichen Sprechens (kompetentes Sprechen, Emotionalität, Auftreten), bestätigten während der Präsentation ihre Autorenschaft und beantworteten kompetent Fragen.

Zu den wichtigsten Bemerkungen der Wettbewerbsjury im Rahmen der Prüfung und der Bewertung der akademischen Essays gehören jedoch die folgenden: 1) Es gab akademische Essays, in denen falsche Methoden zur Erhöhung des Originalitätsgrades des Textes angewandt wurden: Schaffung von Bereichen mit unsichtbarem Text (Blöcke von Originaltext werden zu einem Fragment von «sichtbarem» Text mit geringer Originalität hinzugefügt, der bei der Betrachtung des Dokuments im Microsoft Word-Editor nicht sichtbar ist, aber bei der Prüfung mit dem Unicheck oder StrikePlagiarism berücksichtigt wird), Ersetzen identischer ukrainischer Buchstaben durch lateinische Buchstaben, Ersetzung von Buchstaben des Alphabets durch Symbole für mathematische Formeln. 2) Die Studierenden bezogen sich auf veraltete Literaturquellen (Verweise auf Literatur der Jahre 1996-2011), es gab Fehler in der bibliographischen Liste. 3) Die akademischen Essays zeigten nicht die praktische Umsetzung der Ergebnisse der Arbeit, es gab keine klaren Empfehlungen für die Lösung der untersuchten Probleme. 4) Die akademischen Essays waren wenig logisch, es gab grammatikalische und stilistische Fehler.

Die Organisation und Durchführung des Wettbewerbs trug zur Steigerung der Effektivität und Qualität der Forschungsarbeit der Studierenden bei. Die kognitive Aktivität der Studierenden wurde aktiviert und die Motivation aller Teilnehmenden des Bildungsprozesses gestärkt.

Schlussfolgerung. Der akademische Essay-Wettbewerb trägt zur Bildung und Entwicklung allgemeiner kultureller und beruflicher Kompetenzen der zukünftigen Philologen bei, indem er den Prozess des außerschulischen Lernens motiviert, produktiv und persönlichkeitsorientiert gestaltet.

Die Einbindung der Studierenden in die akademische Arbeit wurde als eine wichtige Möglichkeit betrachtet, ihre intellektuellen und kreativen Fähigkeiten zu erkennen und zu entwickeln.

LITERATUR

1. Галицька О.Б. Дискурсна формація науки XXI ст. *Worldview explications of modernism and postmodernism* : монографія. Riga : Baltija Publishing, 2023. P. 38–72. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-357-6-3>.

2. Галицька О.Б. Академічна доброчесність у Лесиному виші. *Сучасні тенденції розвитку лінгвістики та лінгводидактики* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Рівне, 12 травня 2021 р. Рівне : НУВГП, 2021. С. 225–228.

3. Галицька О.Б. Роздуми про стратегії академічної доброчесності у площині стажування. *Академічна доброчесність: виклики сучасності* : зб. наук. есеїв учасників наук. Стажування, Республіка Польща, Варшава, 27.06–05.08.2022. Варшава : Polish-Ukrainian Foundation The Institute of International Academic and Scientific Cooperation; Theological Academy of the University of Cardinal Stefan Vyshinsky in Warsaw; Fundacja ADD, 2022. С. 49–51.

4. Галицька О.Б. Академічне письмо та риторика : навчальний посібник / авт.-упоряд. О.Б. Галицька. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 318 с.

REFERENCES

1. Halytska, O. (2023). Dyskursna formatsiia nauky XXI st. [Discourse formation of science in the twenty-first century]. *Worldview explications of modernism and postmodernism* : Scientific monograph. Riga : Baltija Publishing. Pp. 38–72 [in Ukrainian].

2. Halytska, O. (2021). Akademichna dobrochesnist u Lesynomu vyshi [Academic Integrity at Lesyn University]. *Suchasni tendentsii rozvytku linhvistyky ta linhvodydaktyky* [Modern trends in the development of linguistics and linguodidactics]. Rivne : NUVHP. Pp. 225–228 [in Ukrainian].

3. Halytska, O. (2022). Rozdumy pro stratehii akademichnoi dobrochesnosti u ploschyni stazhuvannia [Reflections on academic integrity strategies in the context of internships]. *Akademichna dobrochesnist: vyklyky suchasnosti* [Academic integrity: challenges of our time]. Warsaw : Polish-Ukrainian Foundation The Institute of International Academic and Scientific Cooperation; Theological Academy of the University of Cardinal Stefan Vyshinsky in Warsaw; Fundacja ADD. Pp. 49–51 [in Ukrainian].

4. Halytska, O. (2023). Akademichne pysmo ta rytoryka [Academic writing and rhetoric]. Lutsk : Vezha-Druck. 318 p. [in Ukrainian].

ДОСТУП ДО МИСТЕЦТВА: МОБІЛЬНЕ НАВЧАННЯ, ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ У ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ МИСТЕЦТВІ

Наталія ГАТЕЖ

кандидат педагогічних наук

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

вул. Небесної Сотні, 3-Б, м. Вижниця, Чернівецька обл.

ORCID: 0000-0002-0337-8258

n.gatezh@chnu.edu.ua

Мирослава ЖАВОРОНKOBA

заслужений майстер народної творчості України

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

вул. Небесної Сотні, 3-Б, м. Вижниця, Чернівецька обл.

ORCID: 0000-0002-4216-6987

m.zhavoronkova@chnu.edu.ua

У статті висвітлюються питання доступу до мистецтва у роки пандемії через мобільне навчання, застосування імерсивних технологій, інструментів доповненої реальності, зокрема бездротової гарнітури. Стаття включає матеріали дослідження науково-методичних основ мобільного навчання у підготовці фахівців у галузі культури та мистецтва, розкриває проблему з практичного боку підготовки студентів спеціальностей творчого спрямування. Аналізуються питання впливу новітніх технологій, зокрема імерсивних, на якість навчання студентів спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», на оптимізацію процесу підготовки високопрофесійних конкурентоспроможних випускників на ринку праці. Акцентовано, що важливе місце в мистецтві займає декоративно-прикладне мистецтво, яке пов'язане з виготовленням предметів, які володіють як зовнішньою привабливістю, так і практичним призначенням. Зазначено, що основну роль у здійсненні мобільного навчання відіграють сучасні інформаційні технології, де основними принципами мобільного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання студентам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу. Наведено приклад участі співробітників і студентів кафедри у Міжнародному проєкті Accelerate: Accessible Immersive Learning for Art and Design («Доступне занурювальне навчання у мистецтві та дизайні») (Великобританія), що сприяло навчанню студентів засобами імерсивних технологій. Узагальнено результати тематичного дослідження «Використання графічних функцій у 3D-моделюванні одягу та фешн-аксесуарів», у ході якого створено три віртуальні кімнати для відвідувачів, котрі матимуть змогу поринути у світ декоративно-прикладного

мистецтва, світ краси та гармонії. Узагальнено, що застосування імерсивних технологій в освітньому процесі кафедри сприяє доступності навчання мистецтву для всіх груп студентів незалежно від соціальних, фінансових, психологічних, фізичних, геополітичних чинників. Визначено низку пріоритетних напрямів подальшої роботи кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва в напрямі застосування технологій занурення у роботі зі студентами під час проведення занять із фахових мистецьких дисциплін.

Ключові слова: бездротова гарнітура, декоративно-прикладне мистецтво, доповнена реальність, імерсивні технології, інклюзивне освітнє середовище, культура, мистецтво, мобільне навчання, новітні технології навчання, образотворче мистецтво.

ACCESS TO THE ARTS: MOBILE LEARNING, AUGMENTED REALITY IN DECORATIVE AND APPLIED ARTS

Natalia GATEZH

Candidate of Pedagogical Sciences

Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich

3-B Nebesnoi Sotni str., Vyzhnytsia, Chernivtsi region

ORCID: 0000-0002-0337-8258

n.gatezh@chnu.edu.ua

Myroslava ZHAVORONKOVA

Honored Master of Folk Art of Ukraine

Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich

3-B Nebesnoi Sotni str., Vyzhnytsia, Chernivtsi region

ORCID: 0000-0002-4216-6987

m.zhavoronkova@chnu.edu.ua

In the article, the authors highlight the issue of access to art during the pandemic through mobile learning, the use of immersive technologies, augmented reality tools, in particular wireless headsets. The article includes research materials on the scientific and methodological foundations of mobile learning in the training of specialists in the field of culture and art, reveals the problem from the practical side of training students of creative specialties. The issue of the influence of the latest technologies, in particular immersive technologies, on the quality of education of students of the specialty 023 «Fine art, decorative art, restoration», on the optimization of the process of training highly professional competitive graduates in the labor market is analyzed. It is emphasized that an important place in art is occupied by decorative and applied art, which is related to the production of objects that have both external appeal and practical purpose. It is noted that the main role in the implementation of mobile learning is played by modern information technologies, where the main principles of mobile learning are interactive interaction in

the work process, giving students the opportunity to independently master the studied material. An example of the participation of staff and students of the department in the International project Accelerate: Accessible Immersive Learning for Art and Design (Great Britain) is also given, which contributed to the education of students by means of immersive technologies. The results of the case study «Using graphic functions in 3D modeling of clothes and fashion accessories» were summarized, during which three virtual rooms were created for visitors, who will be able to immerse themselves in the world of decorative and applied arts, the world of beauty and harmony. It is summarized that the use of immersive technologies in the educational process of the department contributes to the accessibility of art education for all groups of students, regardless of social, financial, psychological, physical, geopolitical factors. A number of priority directions for further work of the department of decorative and applied and fine arts in the direction of using immersion technologies in working with students during classes in professional art disciplines have been determined.

Key words: *wireless headset, decorative and applied arts, augmented reality, immersive technologies, inclusive educational environment, culture, art, mobile learning, the latest learning technologies, visual arts.*

Постановка проблеми. Розвиток академічної мобільності студентів та викладачів як одного з інструментів Болонського процесу відкриває нові можливості не лише для самої освіти, а й для європейського ринку праці та формування єдиного технологічного простору. Транснаціональне або транскордонне формування та зростання міжнародної академічної мобільності спонукає нас розглядати вищу освіту не лише як державну послугу, а й як важливий компонент міжнародної торгівлі.

Упровадження нових методик і технологій навчання у сучасній художньо-педагогічній освіті забезпечить якісну підготовку фахівців у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у зв'язку з попитом суспільства на застосування технологій тривимірного проектування в усіх галузях людської діяльності: інженерії, освіті, мистецтві, архітектурі, дизайні, будівництві тощо.

Технології доповненої реальності здатні проектувати цифрову інформацію (зображення, відео, текст, графіку) поза екранами пристроїв та об'єднувати віртуальні об'єкти з реальним середовищем. Імерсивні методи навчання потенційно можуть стати основним інструментом в освіті й здійснити революцію у навчанні студентів мистецьких спеціальностей. Викладачі можуть використовувати віртуальну й доповнену реальність для взаємодії студентів із різними об'єктами в тривимірному просторі.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Серед важливих недоліків мобільної форми освіти в Україні варто також виділити недостатній безпосередній контакт між викладачем та дистанційним студентом через надзвичайну професійну завантаженість вітчизняних педагогів. Студенти закордонних дистанційних курсів можуть отримувати відповіді на свої листи вже через кілька годин, оскільки викладачів у країнах зі значним досвідом упровадження новітніх технологій набагато більше, ніж студентів. На жаль, в Україні склалася протилежна ситуація: бажаючих отримати дистанційну освіту у нас багато, а досвідчених викладачів, озброєних новітніми технологіями дистанційного спілкування, ще не на сто відсотків.

Вивчення процесів міжнародної академічної мобільності досить інтенсивно ведеться протягом останнього десятиліття. Міжнародна академічна мобільність вивчається у наукових напрацюваннях таких учених, як: Ian R. Dobson (Австралія), Dirk Van Damme (Бельгія), H. de Jong, H. Teekens (Нідерланди), U. Teichler, В.М. Kehm (Німеччина), P.G. Altbach, M. Stohl (США), S. Hölttä (Фінляндія).

Мета статті. Головною метою наших наукових розвідок є висвітлення актуальних питань упровадження в освітній процес підготовки майбутніх фахівців імерсивних технологій, які оптимізують освітній процес та створюють передумови для творчого та професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як напрям розвитку сучасних систем дистанційного навчання мобільне навчання (MLearning) використовує мобільні телефони, смартфони, КПК, електронні книги тощо. Технологія мобільного навчання передбачає системи дистанційного навчання, які включають підсистеми доступу до локального та віддаленого контенту. Порівняно з традиційним мобільним навчанням він може контролювати навчальні ситуації у режимі реального часу та надавати дуже насичений контент, що робить його не лише засобом навчання, а й інструментом для співпраці, спрямованим на поліпшення якості навчання.

Мобільне навчання визначається як «будь-який тип навчання, який відбувається, коли студенти не мають фіксованого, заздалегідь визначеного місця або коли студенти користуються можливостями навчання, які надає мобільна технологія» [2, с. 8].

Вагоме місце в мистецтві займає декоративно-прикладне мистецтво, яке пов'язане з виготовленням предметів, які володіють як зовнішньою привабливістю, так і практичним призначенням. Ця сфера охоплює різні форми художнього вираження, такі як килими, вишиті вироби, кераміка, гобелени, вироби зі скла, дерева, текстиль тощо. Наповнюючи наше повсякденне життя красою та неповторністю, декоративно-прикладне мистецтво підкреслює значущість естетики в нашому бутті.

Сутність мистецтва полягає у вихованні знавців декоративно-ужиткового мистецтва, підготовці їх до культурно-мистецької діяльності практичного та духовного значення. Це прагнення передбачає розвиток прийомів перетворення та творчої інтерпретації найнеповторніших аспектів народної культури та мистецтва. Але, на жаль, для спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» є ще досить новими поняття «мобільне навчання», «імерсивні технології».

Поділяємо думку, що доступ до мистецтва може бути забезпечений через мобільне навчання. Тепер за допомогою сучасних технологій і мобільних пристроїв люди можуть вивчати мистецтво будь-коли і будь-де. Існують мобільні додатки та платформи, які надають доступ до онлайн-курсів із мистецтва, включаючи малювання, музику, фотографію та інші напрями.

Необхідно зазначити, що під час пандемії навчання студентів у дистанційному форматі було надзвичайно складним і непростим у технологічному процесі, оскільки весь виробничий процес виконання художнього виробу декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва виконується власноруч, де немає жодного механічного втручання. А віддалене навчання не дає можливості вільного безпосереднього спілкування між студентом і викладачем, де передбачено також емоційний

підтекст, візуальний контакт, емпатія між учасниками освітнього процесу.

Як відомо, основну роль у здійсненні мобільного навчання відіграють сучасні інформаційні технології. Основними принципами мобільного навчання є інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання студентам можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультативний супровід у процесі дослідницької діяльності. Але, на жаль, є низка напрямів в освіті, де відсутній контакт, а саме в мистецтві, де є практичні завдання. Основні предмети, які найбільше потребують удосконалення у цьому контексті, – основи композиції, професійна майстерність, технологічний процес за такими напрямами: художній текстиль, художнє дерево, ювелірна справа, ковальська справа, комп'ютерне проєктування.

Технології віртуальної і доповненої реальності дають студентам можливість глибше вивчати мистецтво, різні навчальні предмети, а головне – у легкій, невимушеній формі VR-окуляри дають змогу набути якісно нового досвіду, до якого студенти (через різні обставини) зазвичай не мають доступу.

Інклюзивне освітнє середовище – це сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Для досягнення мети інклюзивної мистецької освіти було сформовано таку стратегічну мету відповідно до Концепції інклюзивної мистецької освіти: громадяни незалежно від особливостей ментального, психічного та фізичного розвитку мають рівні права і можливості на доступ до здобуття мистецької освіти і на одному рівні залучені до створення культурно-мистецького продукту [1].

У контексті розвитку інклюзивної мистецької освіти кафедра декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва працює за такими основними напрямами: студенти кафедри користуються різними формами навчання, у тому числі дистанційною; освітній процес на кафедрі є психологічно комфортним для всіх його учасників; відповідність території та корпусу кафедри стандартам фізичної доступності та універсального дизайну;

кафедра забезпечена фахівцями, які пройшли відповідну професійну підготовку для роботи з особами з особливими освітніми потребами; педагоги кафедри користуються сучасними навчально-методичними матеріалами для роботи зі студентами з особливими освітніми потребами [3].

Необхідно зазначити, що технології доповненої реальності здатні проєктувати цифрову інформацію (зображення, відео, текст, графіку) поза екранами пристроїв та об'єднувати віртуальні об'єкти з реальним середовищем. Імерсивні методи навчання потенційно можуть стати основним інструментом в освіті й здійснити революцію у навчанні студентів мистецьких спеціальностей. Викладачі можуть використовувати віртуальну й доповнену реальність для взаємодії студентів із різними об'єктами в тривимірному просторі.

Уважаємо, що технології віртуальної і доповненої реальності дають студентам можливість глибше вивчати мистецтво, фахові дисципліни, а головне – VR у простій формі дають змогу набути якісно нового досвіду, до якого студенти (через різні обставини) зазвичай не мають доступу.

Це дає можливість широкому колу людей розвивати свої творчі здібності та отримувати знання у зручний час. Мобільне навчання розширює доступ до

мистецтва, допомагаючи більшій кількості людей зацікавитися творчістю та розкрити свій потенціал у цій галузі. Для створення композиційного твору первинним є авторський художньо-творчий задум. Саме в процесі розкриття теми та ідеї майбутніх творів народжується задум. У навчальному процесі порядок виготовлення навчальних робіт різниться. Він полягає у реалізації затвердженої схеми проектування виробів:

– обговорення тематики, її ідейного спрямування, творчої концепції, підходів і можливих засобів та способів реалізації роботи в матеріалі;

– пошук аналогів, прототипів, аналіз їх будови, визначення позитивів та недоліків, які допущені у цих роботах, ознайомлення, засвоєння прийомів і способів досягнення художньої виразності, художньо-образного вирішення цих творів авторами;

– робота над ескізами, яка полягає у виконанні попередніх викінчених зображень виробів, у яких відтворено форму в певних розмірах і пропорціях у масштабі; ескізи виконуються як у кольорі, так і графічно.

Важливим здобутком кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича є участь протягом 2021–2023 рр. у Міжнародному проєкті Accelerate: Accessible Immersive Learning for Art and Design, який надав унікальну можливість учасникам (викладачам та студентам) ознайомитися та освоїти імерсивні технології, професійно зрости, ефективно вирішувати поставлені навчальні завдання, використовуючи різноманітні цифрові застосунки та додатки [3].

На кафедрі декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича навчаються студенти різних соціальних верств, здебільшого з маленьких міст і селищ, із неповних, малозабезпечених та багатодітних сімей; студенти, батьки яких перебувають/загинули на війні, є ветеранами АТО. Тобто не всі студенти мають можливість мати дороге-вартісне технічне обладнання для навчання. Ускладнили процес навчання пандемія COVID-19, а також повномасштабна війна в Україні, яка триває й досі.

Через війну вже майже два роки і викладачі, і студенти перебувають у надзвичайно складних психологічних умовах (стрес, хвилювання за рідних, за чоловіків, батьків, братів, які воюють). Не завжди є натхнення до творчої роботи, немає сил та бажання через депресивні атаки, що і відбивається на якості виконання

поставлених завдань (студенти не завжди встигають здати естетично довершені роботи в матеріалі, теоретичні предмети, курсові проекти).

Водночас упровадження дистанційного навчання в освітній процес університету дало можливість усім студентам і викладачам продовжувати роботу, спілкуватися між собою, обмінюватися досвідом, підтримувати та допомагати молодим людям професійно зростати та бути успішними соціалізованими людьми.

Саме проєкт Accelerate активізував до роботи усіх його учасників (як викладачів, так і студентів), актуалізувався пізнавальний інтерес, ми відчули поштовх до нових знань, інтерес до імерсивних технологій та бажання реалізовувати себе в новому форматі. Участь у проєкті надала можливість таким студентам уперше спробувати працювати у віртуальному середовищі, спробувати свої сили, проявити свої найкращі творчі здібності, реалізувати креативні ідеї.

Метою нашого експериментального дослідження в рамках проєкту Accelerate було сформувати висококваліфікованого соціалізованого митця у галузі декоративно-прикладного мистецтва, який володітиме низкою практичних навичок та вмій у сфері 3D-моделювання, технологій занурення (імерсивних технологій), який вдало трансформуватиме набутий досвід у галузі мистецтва у сферу цифрових застосунків, а також буде конкурентоспроможним на сучасному ринку праці [3].

Зі стратегічної мети нами було сформульовано низку провідних завдань, на реалізацію яких було спрямоване тематичне дослідження «Використання графічних функцій у 3D-моделювання одягу та фешн-аксесуарів», серед яких:

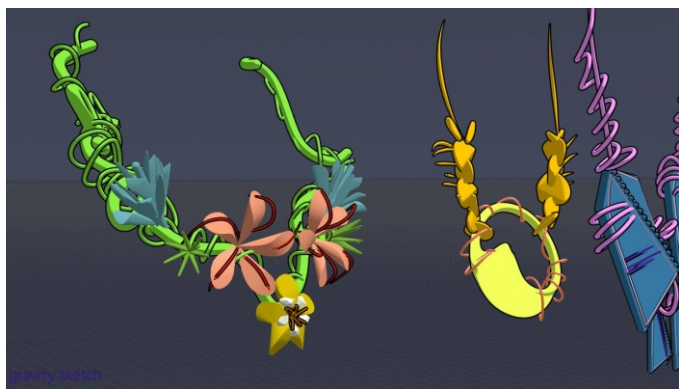
1. Забезпечення комплексного розуміння студентами імерсивних технологій, принципу роботи та функцій VR-окулярів, технологій 3D-моделювання, різних серверів, програм.

2. Озброєння практичними вміннями та навичками у галузі використання імерсивних технологій та навичками роботи з різними інструментами віртуального проєктування (Gravity Sketch, FrameVR, Blender).

3. Трансформування набутого практичного досвіду в галузі декоративно-прикладного мистецтва у діджитал-середовище, і навпаки.

4. Надання можливості всім студентам (у тому числі які мають певні обмеження: соціальні, фізичні, психологічні, фінансові, територіальні, технічні) навчатися, освоювати новітні цифрові технології та технології занурення.

5. Забезпечення подальшої професійної самореалізації студента на сучасному ринку праці, ураховуючи попит суспільства.

На початковому етапі, поки не було в наявності бездротової гарнітури, процес навчання відбувався у теоретико-інформаційному просторі за допомогою словесних та наочних методів навчання, тобто велася інформаційна кампанія з групами студентів щодо сутності та функцій імерсивних технологій, різних цифрових

застосунків, програм у сфері 2- та 3D-моделювання, а також власне теоретична підготовка до роботи з гарнітурою у різних програмах.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Узагальнивши результати проведеного дослідження, навчання студентів у галузі 3D-моделювання, проаналізувавши позитивні та негативні боки дистанційного навчання, навчання за допомогою гарнітури, ми дійшли таких висновків:

1. Для студентів мистецьких спеціальностей, значна частина навчання яких припадає на практичну роботу в навчальних аудиторіях, ідеально прийнятним варіантом є змішана форма навчання, за якої теоретичні дисципліни можуть вивчатися онлайн, а практичні, такі як рисунок, живопис, композиція, професійна майстерність, обов'язково мають відбуватися очно, в аудиторіях у тісній колаборації «студент – викладач», «студент – студент».

2. Застосування імерсивних технологій в освітньому просторі кафедри декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва сприяє доступності навчання мистецтву для всіх груп студентів незалежно від соціальних, фінансових, психологічних, фізичних, геополітичних чинників.

3. Участь у проєкті надала унікальну можливість усім учасникам (викладачам та студентам) зануритися у цифровий світ, світ нових технологічних можливостей, випробувати свої творчі здібності в освоєнні нових технологій, трансформувати свої знання, вміння та навички в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у 3D-простір.

4. Увести до навчального плану підготовки фахівців спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» обов'язкову навчальну дисципліну «Технології 3D-моделювання», яка передбачатиме вивчення застосування імерсивних технологій у контексті тривимірного зображення. Продовжити роботу над освоєнням імерсивних технологій, професійним зростанням усіх викладачів кафедри у сфері діджитал-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інклюзія в мистецькій освіті: виклики, практики, перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнарод. участю), 6–7 грудня 2019 р. / за заг. ред. М.М. Бриль. Київ : ДНМЦЗКМО, 2019. 420 с.

2. Big Issues in Mobile Learning : Report of a workshop by the Kaleidoscope Network of Excellence Mobile Learning Initiative / Edited by Mike Sharples. – Nottingham : Learning Sciences Research Institute, 2007. 40 p.

3. URL: <https://www.immersiveartdesign.net/wp-content/uploads/2023/08/ChNU-Full-Case-Study-Report.pdf>.

4. Наказ Міністерства освіти та науки України № 635 від 29 травня 2013 р. «Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635729-13>.

REFERENCES

1. Bryl, M. (2019). *Inkliuziia v mystetskii osviti: vyklyky, praktyky, perspektyvy* [Inclusion in art education: challenges, practices, perspectives]. Kyiv: DNMTsZKMO, 420 p. [in Ukrainian].
2. Sharples, M. (2007). *Big Issues in Mobile Learning: Report of a workshop by the Kaleidoscope Network of Excellence Mobile Learning Initiative*. Nottingham: Learning Sciences Research Institute. 40 p. [in English].
3. Retrieved from <https://www.immersiveartdesign.net/wp-content/uploads/2023/08/ChNU-Full-Case-Study-Report.pdf>
4. Nakaz Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] Vol. 635 vid 29 travnia 2013 r. «Shchodo zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro akademichnu mobilnist studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy» [Regarding the approval of the Model Regulation on academic mobility of students of higher educational institutions of Ukraine] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635729-13>

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 6-МУ КЛАСІ

Марія ГУДЗ

*асистент кафедри української та зарубіжної літератури
і методик їх навчання*

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0009-0004-5597-5590

mgub0711@ukr.net

Наталія ГРИЦАК

доктор педагогічних наук, професор

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0003-4744-7072

У статті схарактеризовано ключову роль формування медіаграмотності сучасної молоді в освітньому середовищі. Проаналізовано низку наукових досліджень із теорії та практики медіаосвіти українських та закордонних учених. На основі цього розкрито змістове наповнення поняття «медіаграмотність». Акцентовано увагу на уроках української літератури, а саме на можливостях, які з'являються за якісної підготовки та співпраці педагога й учня. Використання міжпредметних зв'язків у навчальному процесі визначено як ефективний шлях формування медіаграмотності школярів. Підкреслено важливе місце підручника на уроці як основного джерела інформації та одного із засобів реалізації міжпредметних зв'язків. Досліджено навчально-методичне забезпечення з української літератури для 6-го класу Нової української школи та продемонстровано наявність рекомендацій до застосування міжпредметних зв'язків, зокрема у модельних навчальних програмах (авторських колективів М. Чумарної, Н. Пастушенко та Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) та наявність відповідної системи медіатекстів, вправ, ілюстративних матеріалів у шкільному підручнику «Українська література для 6 класу» (авторського колективу О. Калинич, С. Дячок за ред. Ю. Ковбасенка). На основі цього виокремлено найпоширеніші навчальні дисципліни, з якими можна проводити паралелі під час вивчення української літератури, а саме: українська мова, зарубіжна література, усі види мистецтва, природознавство, основи здоров'я, географія, трудове навчання, історія, математика та інформатика, релігієзнавство,

психологія тощо. Зауважено, що автори О. Калинич та С. Дячок мають на меті сприяти розвитку системного мислення, творчої уяви, здатності до виокремлення та узагальнення, критичного мислення, глибокого світосприймання та формування власної картини світу. Доведено, що аналізований підручник є ефективним засобом у процесі формування медіаграмотності шестикласників під час реалізації міжпредметних зв'язків, які забезпечують поглиблення вивченого, узагальнення та систематизацію матеріалу з усіх предметів учнями.

Ключові слова: *медіаосвіта, медіаграмотність, медіатекст, міжпредметні зв'язки, урок літератури, шкільний підручник, учень, читач.*

FORMATION OF MEDIA LITERACY OF STUDENTS IN THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN THE 6TH CLASS

Maria HUDZ

*assistant of the department of Ukrainian and foreign studies literature
and methods of their teaching*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0009-0004-5597-5590

mgub0711@ukr.net

Nataliya HRYTSAK

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate professor, Chair of the Department
of Theory and Methods of the Ukrainian and World Literature,*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0003-4744-7072

The article characterizes the key role of media literacy formation of modern youth in the educational environment. A number of scientific studies on the theory and practice of media education by Ukrainian and foreign scientists were analyzed. Based on this, the content of the concept of "media literacy" is revealed. Attention is focused on the lessons of Ukrainian literature, namely on the opportunities that appear with high-quality training and cooperation between the teacher and the student. The use of interdisciplinary connections in the educational process is defined as an effective way of forming schoolchildren's media literacy. The important place of the textbook in the lesson as the main source of information and one of the means of realizing interdisciplinary connections is emphasized. The educational and methodological support for Ukrainian literature for the 6th grade of the New Ukrainian School was studied and the presence of recommendations for the use of interdisciplinary connections was demonstrated, in particular in model curricula (authors' collectives of M. Chumarnaya, N. Pastushenko and T. Yatsenko, V. Pakharenko, O. Slyzhuk) and the presence of a

corresponding system of media texts, exercises, and illustrative materials in the school textbook "Ukrainian literature for the 6th grade" (by O. Kalynich, S. Dyachok, edited by Yu. Kovbasenko). Based on this, the most common academic disciplines with which parallels can be drawn when studying Ukrainian literature are distinguished, namely: Ukrainian language, foreign literature, all types of art, natural science, basics of health, geography, labor training, history, mathematics and informatics, religious studies, psychology, etc. It is noted that the authors O. Kalynych and S. Dyachok aim to promote the development of systemic thinking, creative imagination, the ability to distinguish and generalize, critical thinking, deep world perception and the formation of one's own picture of the world. It has been proven that the analyzed textbook is an effective tool in the process of forming sixth graders' media literacy in the implementation of intersubject connections that ensure the deepening of the learned, generalization and systematization of material from all subjects by students.

Key words: *media education, media literacy, media text, interdisciplinary connections, literature lesson, school textbook, student, reader.*

Постановка проблеми. Під час російсько-української війни українці стикаються з інформаційною маніпуляцією, емоційно-психологічною пропагандою, спотвореними документальними фактами, неправдивими новинами. Вирішенням цієї проблеми є введення медіаосвіти у життя сучасних дітей. Суголосні з О. Волошенюк, Т. Івановою, Ю. Мірошніченко, Л. Кульчицькою, які використовують поняття «шкільна медіаосвіта», яке розуміємо як певні дії та заходи під час навчально-виховного процесу для підготовки учнів до безпечного входження в інформаційне суспільство та життя у ньому [2]. Саме школа сприяє формуванню тих умінь та навичок учнів, які є ключовими для медіапростору. Уважаємо, що одним з ефективних шляхів формування медіаграмотності є використання міжпредметних зв'язків на уроках української літератури.

Мета статті – проаналізувати підручники з української літератури для 6-го класу як ефективний засіб формування медіаграмотності учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення теорії та практики медіаосвіти є пріоритетним для багатьох українських і зарубіжних науковців (Л. Баженова, Д. Бакінгем, О. Волошенюк, К. Ворсноп, Дж. Гербнер, В. Іванов, М. Коропатник, А. Литвин, Л. Мастерман, Б. Мак-Махон, Л. Найдьонова, Г. Онкович, Б. Потятинник, Р. К'юбі та ін.). Студіювання наукових праць дає змогу увиразнити пріоритетні напрями досліджень, зокрема: розкриття змістового наповнення понять «медіаосвіта» і «медіаграмотність» (О. Волошенюк, Т. Іванова, О. Кульчинська, О. Мурзіна, І. Огороднійчук та ін.), роль медіаграмотності в освітньому процесі (В. Гуменюк, М. Зацерківна, М. Захаров, Л. Петрик, О. Рекун та ін.), різні аспекти формування медіаграмотності учнів і здобувачів вищої освіти (О. Ісаєва, І. Мороз, О. Пометун, О. Шуневич та ін.), формування медіаграмотності майбутніх учителів (О. Кравченко, Ю. Рибіна, В. Шарко, М. Ячмени та ін.), елементи медіаосвіти в шкільних підручниках (Н. Бондаренко, І. Мороз, С. Моцак та ін.).

Звернемо увагу, що попри наявність ґрунтовних і вагомих праць, присвячених проблемі медіаграмотності, науковцями не запропоновано універсального визначення цього поняття. Так, Д. Консидайн говорить про те, що терміни «медіаграмотність» і «медіаосвіта» використовуються паралельно, причому перший більш відомий широкій публіці і його часто розуміють як набуття учнями знань про медіа [12]. Дещо іншим є тлумачення К. Ворснопа, який стверджує, що «медіаграмотність – це результат медіаосвіти, вивчення медіа» [13]. Натомість О. Баришполець, Л. Гриневич, Л. Найдьонова, Г. Онкович і Л. Петрик трактують це поняття як необхідну навичку роботи з інформацією. У цьому контексті цікавою вважаємо думку М. Коропатника, який медіаграмотність ототожнює зі стилем життя [4]. Методично близьким для нас є визначення В. Різуна, що медіаграмотність – це «сукупність знань, здобутих у процесі навчання, що дає змогу споживачам критично аналізувати медіаповідомлення з тим, щоб бачити там пропаганду, цензуру, однобокiсть у новинах і програмах суспільного інтересу» [1].

Урок як форма організації навчальної діяльності є найсприятливішим місцем для підготовки молодшої людини до життя у соціумі, оскільки він не лише сприяє активному розумовому росту учнів, свідомому формуванню вмінь та навичок, засвоєнню морально-етичних норм, а й становленню власної картини світу на основі досвіду, вражень і пережитих емоцій. На нашу думку, саме цьому повинна приділятися максимальна увага у процесі вивчення кожного предмета. Ми переконані, що уроки української літератури є вагомим інструментарієм розвитку і формування медіаграмотності учнів.

Проблемі формування медіаграмотності учнів на уроках літератури присвячено низку розвідок О. Ісаєвої, Н. Лапушкіної, Р. Падалки, О. Пометун, О. Слижук, Т. Яценко та інших науковців-методистів. О. Пометун слушно наголошує, що «уроки української мови та літератури мають прищепити навички роботи з текстами всіх стилів із метою навчити їх аналізу повідомлень, розповідей (медіаповідомлень), мовних маніпуляцій, визначенню фактів і думок, розумінню того, як підбір фактів у тексті впливає на думки, почуття, установки споживачів цієї інформації» [6, с. 106]. Учителю як наставнику повинен мати чіткий план уроку з передбачуваними результатами. Тому під час підготовки до роботи для нього актуальним залишається питання добору теоретичного та практичного матеріалу, ефективних методів, прийомів, технологій, засобів і медіазасобів навчання, які сприяли б ефективному розвитку медіанавичок молоді. Одним із цікавих та обґрунтованих засобів формування медіаграмотного учня, на нашу думку, є міжпредметні зв'язки.

Про важливу роль міжпредметних зв'язків на уроках української літератури зазначали О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, О. Данилюк, В. Неділько, Є. Пасічник, О. Савченко, М. Стельмахович, В. Цимбалюк, Н. Шацька, В. Шуляр та ін. Звернемо увагу, що досі немає універсального визначення терміна «міжпредметні зв'язки». Як дидактичний засіб його розглядає О. Савченко і наголошує на тому, що він передбачає комплексний підхід до

формування й засвоєння змісту освіти, надає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ [7]. Цікавою є думка В. Моторіної про те, що міжпредметні зв'язки є структурним компонентом навчального процесу, а під час їх застосування слід дотримуватися дидактичних принципів науковості, системності, свідомості [5]. Справедливо зазначає Н. Шацька, що «використання міжпредметних зв'язків на уроках української літератури дасть змогу краще засвоїти матеріал, підвищити якість та свідомість засвоєння знань; активізувати пізнавальну діяльність на уроках; аналізувати, зіставляти факти з різних галузей знань; здійснювати цілісне наукове сприйняття навколишнього світу; підвищити мотивацію учнів до вивчення предмета» [9]. Ми поділяємо позицію В. Шуляра, який трактує міжпредметні зв'язки як «рівень асиміляції інструментарію (теоретичного або технічного) літератури як науки із суміжними базовими науками (українська чи зарубіжна література, мистецтво, музика, суспільні науки, інформатика тощо), зберігаючи при цьому кожен свою автономію» [10].

У Модельній програмі авторських колективів М. Чумарної та Н. Пастушенко акцентовано увагу на взаємозв'язках української літератури та української мови й усіх видів мистецтва (живопису, музики, театру і кіно тощо) [8]. Т. Яценко, В. Пахаренко та О. Слижук рекомендують демонструвати міжпредметні зв'язки із зарубіжної літератури, історії, української та іноземної мов, музики і образотворчого мистецтва, кіно тощо [11].

Підручник з української літератури для 6-го класу авторського колективу О. Калинич, С. Дячок за ред. Ю. Ковбасенка. Аналіз змістового наповнення дає змогу констатувати, що вчитель, який вибирає для роботи це видання, має змогу без особливих труднощів проводити міжпредметні паралелі між українською літературою та мистецтвом, українською мовою, зарубіжною літературою, природознавством, основами здоров'я, географією, трудовим навчанням, історією України та всесвітньою історією, релігієзнавством, математикою та інформатикою, психологією тощо. У цьому йому сприятиме система вправ і завдань, спрямована на вдосконалення практичних умінь та навичок, пізнання та вміння цілісно аналізувати [2].

Зразки мистецтва та його видів представлені чи не до кожної теми, це спонукає до роздумів про життя, пізнання себе і довколишнього середовища. Так, під час вивчення теми «Міфи прадавньої України» шестикласники можуть спостерігати зразки образотворчого мистецтва відомих художників (О. Вакуленка, В. Войтовича, В. Крижанівського, О. Шупляка) [3, с. 11–27].

Проаналізувавши підручник, треба констатувати, що наскрізно простежується зв'язок з українською мовою. Авторський колектив до кожної теми подає тлумачення лексичного значення невідомих слів, фразеологізмів тощо. Наприклад, опрацьовуючи оповідання Мирослава Дочинця «Подарунок від Миколая», бачимо тлумачення слів «пантличок» і «красний» [3, с. 117]. Знання з української мови про будову слова стануть у нагоді під час виконання завдання до теми

«Купальські пісні, їх походження, тематика»: «Який корінь слова Купайло?...» [3, с. 41]; про діалектизми – під час вивчення оповідання Ігоря Калинця «Вертеп маленького хлопчика» [3, с. 99].

Цікавим і змістовним буде урок української літератури з використанням міжпредметних зв'язків із природознавством. О. Калинич та С. Дячок пропонують цей аспект реалізувати під час вивчення кількох тем. Наприклад, інформація про сонцестояння та рівнодення сприятиме засвоєнню теми «Купальські пісні, їх походження, тематика» [3, с. 39], а стислі відомості про євшан-зілля допоможуть зрозуміти тему, ідею та символізм поеми «Євшан-зілля» Миколи Вороного [3, с. 74] тощо.

Українська література тісно пов'язана із зарубіжною. Подібність тематики та проблематики, художніх засобів, жанрів і форм часто про це нагадує. Підручник дає змогу читачеві проводити такі ж паралелі для створення власного уявлення про світову літературу. Наприклад, під час вивчення теми «Міфи прадавньої України» доцільно зіставити слов'янську міфологію та давньогрецьку, давньоримську тощо [3, с. 13–28, 150].

Уважаємо доречним вивчення української літератури та історії, що підносить питання національної ідеї, формування національної свідомості, визначення унікальності народних рис характеру певних героїв тощо. Так, під час вивчення творчості Павла Чубинського, зокрема гімну «Ще не вмерла України», подано інформацію про Богдана Хмельницького як відомого борця за волю нашого народу [3, с. 61]; до твору Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів..» – питання: «Пригадай, хто такі характерники...» [3, с. 147].

Дещо незвичним, на нашу думку, але корисним буде застосування міжпредметних зв'язків з охороною безпеки життєдіяльності. Так, обговорюючи купальські пісні, автори підручника О. Калинич та С. Дячок дають можливість відповісти на питання: «Про які правила безпеки на воді варто пам'ятати, відзначаючи свята літнього циклу?» [3, с. 41].

Творчо та захопливо проведуть діти час, якщо їм запропонувати урок із міжпредметними зв'язками української літератури та географії. Привернули нашу увагу карти України, своєрідні медіатексти, додані до інформаційної довідки кожного письменника; творчі завдання, які безпосередньо потребують знань і навичок із географії («Простеж на Google-карті маршрути мандрівок Григорія Сковороди» [3, с. 44], «Відшукай на карті світу Португалію. Дізнайся цікаве про цю країну» [3, с. 89] та ін.) тощо.

Релігієзнавство – ще одна з галузей знань, з якою простежуємо точки дотику української літератури. В аналізованому підручнику пропонується до вивчення розділ «Різдвяні дива», де представлено тексти Ігоря Калинця, Богдани Матіяш та Олександра Гавроша. Їх об'єднує тема духовності, нематеріальних цінностей і віра у диво. Безперечно, ця проблематика тісно пов'язана з християнськими віруваннями про народження Сина Божого. Під час роботи над текстом «Вертеп Маленького Хлопчика» автори пропонують читачеві звернутися до духовних

традицій їхньої сім'ї та до пошукової роботи [3, с. 87], дати відповідь на запитання: «Що тобі відомо про Діву Марію? ... Поміркуй, чому саме Йосифом звати батька Маленького Хлопчика? Чи це біблійне ім'я?» [3, с. 96]. Ще одним оповіданням різдвяного змісту є твір Богдани Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії». Під час аналізу цього тексту зустрічаємо образ Богородиці Покрови, зображення якої теж присутнє, фото з м. Херсон, скульптура Віктора Тишкевича [3, с. 105]. Автори, на нашу думку, доречно ставлять питання про народження Христа, тим самим ще раз нагадуючи про наше віросповідання [3, с. 106].

Трудове навчання сприятиме розвитку творчого мислення учнів, братиме участь у формуванні їхньої пізнавальної активності, самостійності та інтересу до пізнання, якщо провести паралель між ним українською літературою. Так, під час вивчення творчості Григорія Сковороди, зокрема байки «Бджола та Шершень», учням пропонується виконати проєктну роботу: «Зліпіть із пластиліну або полімерної глини фігурки героїв байки...» [3, с. 47]; опрацювавши текст Леоніда Глібова «Вовк і кіт», шестикласникам пропонують виготовити рухливі фігурки і зняти з ними відео [3, с. 51]; після роботи над байкою «Голуб і лелека» Микити Годованця діти мають можливість знову ж таки виготовити персонажів твору – птахів [3, с. 54].

Звернемо увагу, що крім запропонованих міжпредметних зв'язків у програмах і підручниках можна створювати контекст за власним баченням.

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Сьогодні медіаграмотність потрібна як ніколи задля збереження стійкості, освіченості, культурності, мудрості, духовної зрілості молодого суспільства. Позитивно сприяє формуванню медіанавичок застосування міжпредметних зв'язків, що забезпечує поглиблене вивчення теоретичного матеріалу і тренування навичок узагальнення та систематизації, застосування знань на практиці, створення власної картини світу. Перспективним дослідженням є вивчення питання реалізації міжпредметних зв'язків у підручниках з української літератури для 7-го класу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід : навчально-методичний посібник / О.Т. Баришполець та ін. Київ : Міленіум, 2010. 440 с.
2. Іванов В.Ф., Волошенюк О.В. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / за наук. ред. В.В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
3. Калинич О., Дячок С. Українська література : підручник для 6 кл. закл. заг. серед. освіти. Тернопіль : Астон, 2023. 304 с.
4. Коропатник М. Медіаосвіта в Україні: історія і сьогодення. *Сіверянський літопис*. 2016. № 3. С. 159–174.
5. Моторіна В.Г. Міжпредметні зв'язки як головна умова професійної підготовки вчителя математики. *Педагогічні науки*. 2002. Вип. 27. С. 158–162.
6. Пометун О.І. Розвиток критичного мислення і медіаграмотності учнів: потенціал і проблеми. *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії*

дидактики імені Я.А. Коменського. Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти : матеріали 4 Міжнар. наук.-практ. конф. Умань, 2020. С. 105–109.

7. Савченко О.Я. Міжпредметні зв'язки як ресурс реалізації компетентнісного підходу на уроках літературного читання. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 2. С. 48–57.

8. Чумарна М.І., Пастушенко Н.М. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-roetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf>.

9. Шацька Н. Міжпредметні зв'язки на уроках української літератури як засіб формування ключових компетентностей школярів в умовах упровадження концепції нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 2(94). С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_2_28.

10. Шуляр В.І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання : монографія. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. С. 45.

11. Яценко Т.О. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма. Київ : Педагогічна думка, 2021. 64 с.

12. Considine D. Media Education in United States of America. *Educating for Media and the Digital Age. Country Reports. Austrian Federal Ministry of Education and Cultural Affairs & UNESCO*, 1999. P. 125–128.

13. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education. Mississauga: Wright Communication, 1994. 180 p.

REFERENCES

1. Baryshpolets, O.T., Naidonova, L.A., Myronenko, H.V., Holubieva, O.Ie., Rizun, V.V., Serhiichuk, H.V., Sterdenko, S.M., Strilchuk, O.M., Cherepovska, N.I. (2010). *Mediakultura osobystosti: sotsialno-psykholohichni pidkhid : navch.-metod. Posib* [Media culture of personality: social-psychological approach: educational and methodological guide]. Kyiv: Milenium. 440 p. [in Ukrainian].

2. Ivanov, V.F., Volosheniuk, O.V. (2012). *Mediaosvita ta mediahramotnist: pidruchnyk*. In V.V. Rizun. (Ed.), [Media education and media literacy: a textbook]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy. 352 p. [in Ukrainian].

3. Kalynych, O., Diachok, S. (2023). *Ukrainska literatura: pidruchnyk dlia 6 kl. zakl. zah. sered. Osvity* [Ukrainian literature: a textbook for the 6th grade of a general secondary education institution]. Ternopil: Vydavnytstvo «Aston». 304p. [in Ukrainian].

4. Koropatnyk, M.M. (2016). *Mediaosvita v Ukraini: istoriia i sohodennia*. [Media education in Ukraine: history and trends]. *Siverianskyi litopys* [Severyan annals]. Vol. 3. P. 159–174 [in Ukrainian].

5. Motorina, V.H. (2002). *Mizhpredmetni zviazky yak holovna umova profesiinoi pidhotovky vchytelia matematyky* [Interdisciplinary connections as the main condition of professional training of a mathematics teacher.]. *Pedahohichni. Nauky* [Pedagogical sciences]. Vol. 27. P. 158–162 [in Ukrainian].

6. Pometun, O.I. (2020). Rozvytok krytychnoho myslennia i mediahramotnosti uchniv: potentsial i problemy. [The development of critical thinking and media literacy of students: potential and problems]. *Visnyk Polsko-ukrainskoi naukovo-doslidnoi laboratorii dydaktyky imeni Ya. A. Komenskoho. Aktualni problemy suchasnoi psykodydaktyky: filosofski, psykologichni ta pedahohichni aspekty: materialy 4 Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Vizavi* [Bulletin of the Polish-Ukrainian Research Laboratory of Didactics named after Ya. A. Comensky. Current problems of modern psychodidactics: philosophical, psychological and pedagogical aspects: materials 4 International. science and practice conf. Visavi]. P. 105–109 [in Ukrainian].
7. Savchenko, O.Ia. (2017). Mizhpredmetni zviazky yak resurs realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu na urokakh literaturnoho chytannia [Intersubject connections as a resource for the implementation of the competence approach in the lessons of literary reading]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal* [Ukrainian Pedagogical Journal]. Vol. 2. P. 48–57.
8. Chumarna, M.I., Pastushenko, N.M. (2021). Ukrainska literatura. 5–6 klasy: modelna navchalna prohrama [Ukrainian literature. Grades 5–6: model curriculum]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf [in Ukrainian]
9. Shatska, N. (2018). Mizhpredmetni zviazky na urokakh ukrainskoi literatury yak zasib formuvannia kliuchovykh kompetentnostei shkolariv v umovakh uprovadzhennia kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly [Interdisciplinary connections in the lessons of Ukrainian literature as a means of forming the key competencies of schoolchildren in the conditions of the implementation of the concept of the new Ukrainian school]. *Nova pedahohichna dumka* [A new pedagogical thought]. Vol. 2/94. P. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_2_28 [in Ukrainian]
10. Shuliar, V.I. (2010). Stratehii literaturnoi osvity shkolariv u systemi profilnoho navchannia : monohrafiia [Strategies of literary education of schoolchildren in the system of specialized education: monograph]. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. 45 p. [in Ukrainian].
11. Yatsenko, T.O. (Red.) (2021). Ukrainska literatura. 5–6 klasy: modelna navchalna prohrama [Ukrainian literature. Grades 5–6: model curriculum]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 64 p. [in Ukrainian]
12. Considine, D. (1999). Media Education in United States of America. *Educating for Media and the Digital Age. Country Reports. Austrian Federal Ministry of Education and Cultural Affairs & UNESCO*. P. 125–128 [in English]
13. Worsnop, C. (1994). Screening Images: Ideas for Media Education. Mississauga: Wright Communication. 180 p.

БЛОГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ольга ДОЛГУШЕВА

кандидат філологічних наук, доцент

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький

ORCID: 0000-0001-9558-5846

dolgusheva@ukr.net

Вікторія КОЧУБЕЙ

кандидат філологічних наук, доцент

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький

ORCID: 0000-0003-0015-6884

vikochubei@ukr.net

У статті розглядаються лінгводидактичні особливості англомовного блогу як засобу формування цифрової грамотності та мовленнєвої компетентності учнів загальної середньої освіти. Актуальність дослідження зумовлюється потребою ґрунтовнішого вивчення питання ролі блог-технологій у розвитку іншомовних умінь онлайн-взаємодії та вдосконаленні цифрових навичок здобувачів освіти. Метою статті є визначення мовних особливостей блогів та їхнього дидактичного потенціалу в галузі навчання англійської мови.

Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти зазначають, що опанування іноземної мови здійснюється через набуття низки вмінь, у тому числі в межах інформаційно-цифрової компетентності, зокрема здатності вивчати іноземну мову з використанням спеціальних програмних засобів, соціальних мереж, спілкуватися іноземною мовою з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, створювати цифрові продукти іноземними мовами, взаємодіяти й співпрацювати онлайн.

У контексті вимог програм блог як жанр Інтернет-комунікації стає засобом формування мовленнєвої компетентності загалом та онлайн-взаємодії зокрема. Залучення блогів в освітній процес з іноземної мови спрямоване на організацію й адміністрування самого навчального процесу, удосконалення цифрової грамотності, розвиток мовних навичок, формування комунікативних умінь у блогінгу як форми онлайн-взаємодії та підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної

мови. Із метою забезпечення систематичності та послідовності навчання учнів іншомовній онлайн-взаємодії доцільно дотримуватися таких етапів роботи з використанням блогів, як удосконалення цифрових навичок учнів і засвоєння ними правил мережевого спілкування, навчання комунікативних стратегій створення коментарів до дописів та їх мовно-стилістичного оформлення і навчання створенню власних блогових дописів як писемних текстових повідомлень, що характеризуються цілісністю і зв'язністю, логічністю викладення думок, апеляцією до читацької аудиторії, наявністю невербального (аудіовізуального) супроводу, інтертекстуальністю.

Ключові слова: блог, Інтернет-комунікація, комунікативні вміння англійської мови, онлайн-взаємодія, цифрова грамотність.

BLOG AS A TOOL OF FOSTERING DIGITAL LITERACY AND COMMUNICATIVE SKILLS OF SECONDARY SCHOOL EFL LEARNERS

Olha DOLHUSHEVA

*Candidate of Philological Sciences, Docent
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
1 Shevchenko str., Kropyvnytskyi
ORCID: 0000-0001-9558-5846
dolgusheva@ukr.net*

Viktoriia KOCHUBEI

*Candidate of Philological Sciences, Docent
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
1 Shevchenko str., Kropyvnytskyi
ORCID: 0000-0003-0015-6884
vikochubei@ukr.net*

The paper addresses the issue of linguistic and didactic peculiarities of English blogs as a tool of forming EFL secondary school learners' digital literacy and communicative competence. The acuteness of this research is determined by the necessity to make further exploration of the role of blog-technologies in enhancing students' digital habits and fostering online interactive skills. The objective of the paper is to define language features of English blogs and to outline the ways blogs can be used in EFL teaching.

Ukrainian national secondary school curricula indicate that a foreign language speech competence is achieved through acquisition of a number of skills, including the ones that are gained within informational and digital sphere that include the ability to learn a foreign language with the help of computer programs and social networks, to interact via informational-communicative technologies, to design foreign language digital products, to conduct a goal-oriented online communication etc.

The above mentioned program requirements give reasons to state that an English blog can be viewed as a tool of fostering an overall foreign language speech competence including the skills of an online interaction. Incorporating blogs in the instructional service aims at managing and administering the educational process, improving EFL learners' digital literacy, developing lexical and grammatical knowledge and habits, enhancing communicative skills of online blogging interaction and increasing motivation in a foreign language acquisition.

In order to provide a systemic and successive teaching online interaction to secondary school students it is reasonable to stick to the following sequence of blog activities: teaching netiquette and enlarging the set of digital skills; teaching communicative strategies in commenting blog posts and linguistic framing of commentaries per se; teaching designing individual and group blog posts as coherent and cohesive texts that appeal to the reading audience and include audio-visual content and hyperlinks.

Key words: *blog, Internet-communication, EFL language and speech skills, online interaction, digital literacy.*

Постановка проблеми. У ХХІ ст. вітчизняна освіта зазнає значних змін у філософії навчання, змісті освітніх компонентів, організації навчального процесу, засобах навчання тощо. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значною мірою сприяє розширенню спектру дидактичних засобів, які спрямовані на підвищення ефективності формування іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти за умов як очного, так і дистанційного чи гібридного навчання. Блог як інформаційно-освітній ресурс та один із провідних жанрів Інтернет-комунікації є одним із таких засобів, дидактичний потенціал якого потребує дедалі глибшого вивчення. Саме цим і зумовлюється актуальність цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на те, що онлайн-взаємодію (online interaction) було визначено окремим умінням у парадигмі інтеракційних видів мовленнєвої діяльності [21], блог у цій роботі розглядається як один із засобів його формування.

В останнє десятиліття блог ставав предметом розгляду науковців різних галузей. Приміром, жанрова специфіка блогів привертала увагу О. Гомотюк, Л. Біловус, Н. Яблонської та О. Васильків [5]. М. Гаталяк, Г. Крижанівська [2] вивчали особливості блогу як Інтернет-жанру та гіпержанру Інтернет-комунікації [9]. Лінгвістичні складники текстів блогів були у центрі уваги О. Матковської [10], Г. Сидорук [16], С. Гнатишин [4]. Питання блог-технологій у навчальному процесі висвітлювалися у роботах О. Жовнич [8], М. Балдеа (M. Bâldea), А. Майєр (A. Maier), О. Сіміонеску (O. Simionescu) [18], А. Кемпбелла (A. Campbell) [20], Н. Лестарі (N. Lestari) [24]. До питання про культурологічний вимір блогів звертався М. Бугайов [1] та інші дослідники.

Складники цифрової грамотності, формуванню якої також сприяють блоги, окреслено у публікаціях Ю. Орал (U. Oral) [27], Ш. Містретти (Sh. Mistretta) [26], М. Хейтмайєр (M. Heitmayer) та Р. Шіммелпфеніг (R. Schimmelpfennig) [23].

Водночас питання ролі блог-технологій у формуванні вмінь онлайн-взаємодії та вдосконалення цифрової грамотності залишається вкрай актуальним і потребує детальнішого вивчення.

Метою статті є визначення лінгводидактичних особливостей англomовного блогу як засобу формування цифрової грамотності й мовленнєвої компетентності учнів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні засоби комунікації потребують від людини набуття вмінь іншомовної онлайн-взаємодії з дотриманням певних норм і правил мовленнєвої поведінки, цифрових навичок користування розмаїттям онлайн-інструментів, у тому числі з метою провадження навчального процесу з іноземної мови. Як зазначено в модельній навчальній програмі, спілкування є життєвою компетентністю, що уможливорює обмін інформацією, ідеями, а його ефективність, окрім мовного інвентаря (лексичного, граматичного), передбачає уміння реалізації бажаного прагматичного наміру. Базові вміння у межах компетентності «спілкування» у галузі іноземних мов передбачають використання відповідної мови та реєстру для контексту, продуктивної участі в розмові й ведення бесіди [13, с. 5].

Починаючи з першого класу опанування іноземної мови здійснюється через набуття вмінь, у тому числі в межах інформаційно-цифрової компетентності, а саме: уміння вивчати іноземну мову з використанням спеціальних програмних засобів, ігор, соціальних мереж, спілкуватися іноземною мовою з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, створювати інформаційні продукти іноземними мовами та готовність дотримуватися мережевого етикету [17, с. 19].

Формування самих мовленнєвих умінь онлайн-взаємодії іноземною мовою (онлайн-спілкування та дискусія, цілеспрямована онлайн-співпраця тощо) зумовлене специфікою сучасного процесу соціальної комунікації. Наприклад, програмою передбачено, що після завершення перших двох років навчання учні повинні вміти розміщувати прості онлайн-вітання з елементарними формульними виразами, розміщувати онлайн прості короткі твердження про себе, якщо їх можна вибрати з меню та/або скористатися онлайн-перекладачем, робити вибір зі спадного меню під час замовлення онлайн або заповнювати анкети за наявності візуальної опори [17, с. 28].

Закінчуючи основну школу, школярі мають продемонструвати вміння розміщувати прості дописи на знайомі теми під час онлайн-дискусій, готуючи завчасно текст і використовуючи онлайн-інструменти, публікувати дописи в мережі Інтернет, співпрацювати та взаємодіяти з групою/партнером онлайн, реєструватися на навчальний курс чи екскурсію тощо [13; 15].

Удосконалення мовленнєвої компетентності в онлайн-взаємодії англійської мови продовжується і в старшій школі. Арсенал комунікативних умінь поповнюється умінням співпрацювати онлайн у групі з метою виконання завдання, розробляючи та аргументуючи пропозиції, залагоджуючи можливі непорозуміння, пов'язувати власні дописи з тими, що передували їм у гілці за допомогою модератора, тощо [14, с. 19].

У контексті зазначених програмових вимог до навичок і вмінь онлайн-інтеракції блог як жанр англomовної онлайн-взаємодії стає засобом формування мовленнєвої компетентності учнів з огляду на лінгводидактичну специфіку.

Сьогодні з-поміж майже двох мільйонів вебсайтів від чверті до третини становлять саме блоги. Щомісяця лише на одній із платформ (WordPress) з'являється приблизно 70 млн блогів, більшість з яких створено англійською мовою [22; 25].

За словником Merriam-Webster блог – це вебсайт, на якому публікуються онлайн-дописи з певної теми, особистісні міркування, коментарі, що часто уміщують гіперпосилання та супроводжуються відео- і фотоматеріалами (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/blog>). У Кембриджському словнику блог визначається як періодичний виклад новин, думок, міркувань, точок зору користувачів, що викладені в мережу Інтернет для публічного доступу, у яких текстовий матеріал доповнено візуальним супроводом (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/blog>). Як демонструють зазначені дефініції, дописи у блозі мають регулярний характер, що наближає його до щоденника та водночас відрізняється від нього спрямованістю на велику відкриту аудиторію та широке обговорення, дотриманням блогівого етикету (нетикету) [5].

Розмаїття форм блогів спонукає дослідників розглядати їх у рамках кількох парадигм: жанрової, функціональної, стилістичної тощо. За О. Жигаліною блог тлумачиться як гіпержанр Інтернет-комунікації, що є модифікованою, часто оновлюваною Інтернет-сторінкою, яка вміщує датовані записи у вербальному й аудіовізуальному форматі і надає можливість читачам висловлюватися за запропонованою темою поста через розміщення коментаря [7, с. 211]. На відміну від власне мовленнєвих жанрів Інтернет-жанрам властиві складніша структура, більша кількість форматів текстових та гіпертекстових утворень, тому сама жанрова парадигма є ширшою за систему мовленнєвих жанрів.

Щодо визначальних рис самих текстів блогів зазначимо, що вони розглядаються з кількох дослідницьких перспектив; для нашої розвідки важливим є розгляд композиційно-структурної, функціональної та лінгвостилістичної специфіки англomовних текстів жанру блогу. Кожний блог-пост обов'язково має вихідні дані дати й часу розміщення допису, гіперпосилання на авторську (домашню) сторінку та слот для коментарів. Розташування блогів у зворотному хронологічному порядку зумовлює очікування оновлень (*expectation of updates*), а посилання й коментарі виконують функції об'єднання окремих читачів у спільноту. Інтертекстуальність та мультимодальність текстів блогів реалізуються також шляхом розміщення вбудованого аудіовізуального контенту, графічних елементів, емотиконів й емодзі тощо, а наявність внутрішньотекстових гіперпосилань на інші Інтернет-ресурси розширює змістовий компонент дописів.

Поєднання письмової та усної форм спілкування є однією з визначальних стильових рис блогу і зумовлює його лінгвістичну специфіку. Оскільки у блогах персоналізованість автора є доволі виразною, у своїх постах дописувачі вдаються до вживання емоційно забарвленої лексики, фразеологічних і сленгових виразів,

колоквіалізмів тощо. Широке використання синонімів притаманне блогам за схожою тематикою. Приміром, у мандрівних блогах, мета яких – проінформувати читачів про принади певних місцевостей та авторське враження від відвідування, зустрічаються низки синонімічних пар. Наприклад, у блозі Hey Ciara «Things To Know Before Visiting Tulum» наявні такі: *selection-choice*, *timeframe-duration*, *currency-money*, *booking-reservation*, *haggle-negotiate* тощо (<https://heyciara.com/things-to-know-before-visiting-tulum/>).

Епітетні й оціночні конструкції також сприяють розкриттю індивідуальності авторів персональних блогів і дають можливість читачам оцінити вподобання дописувача у певних сферах, приміром *unforgettable vacation*, *gorgeous changing fall foliage*, *spectacular mountain view* (Family Focus Blog «Roamstead Review: Cabins In Tennessee Smoky Mountains», <https://familyfocusblog.com/roamstead-review-cabins-in-tennessee-smoky-mountains/>).

Завдяки тому, що блоги мають щоденниковий формат, у дописах переважають граматичні структури у теперішньому часі (вибір часових форм, звісно, залежить від тематики, змісту й мети блогів, авторського бачення та інших чинників).

Виразною ознакою текстів блогів та інших текстів онлайн-комунікації є наявність аббревіатур та акронімів, наприклад: *FYI – For your information*, *FB – Facebook*, *SFW – Safe for work*, *GRAS – Generally recognised as safe* [19]. У такий спосіб процес онлайн-спілкування є відповідником усної форми комунікації [16, с. 128]. Наявність риторичних та прямих питань, у тому числі еліптичних, інших звернень до аудиторії демонструє орієнтованість на читачів із метою заохочення їх до активної взаємодії, наприклад: *Ready to take the next step? Unlock MyFitnessPal Premium to access custom goal settings, quick-log recipes, and guided plans from a registered dietitian. Premium users are 65% more likely to reach their weight loss goals!* (My Fitness Pal «7 Fall Activities That Help Burn Calories». <https://blog.myfitnesspal.com/fall-activities-that-help-burn-calories/>).

Для акцентування уваги читачів автори блогів часто використовують прийом виділення ключових елементів великими літерами («*But we don't need to change who we are, BLACK HAIR IS BEAUTIFUL AND BIG and should not be changed*» (Gianna & Gemini «A (short) Recommendation List of HIGHLY Loved Books By Me that You Should Read During this Pandemic!!!» <https://giannaandgemini.wordpress.com/2020/03/27/list-of-loved-books-by-me-that-you-should-read-during-pandemic/>). Емоційність вербальних компонентів посилюється невербальними (емодзі та емотиконами), адже візуальне сприйняття, що передує читанню тексту, впливає на сприйняття самого змісту повідомлення та задає емоційний тон допису.

Правила Інтернет-спілкування передбачають дотримання мережевого етикету (нетикету). Через відсутність в онлайн-комунікації певних невербальних компонентів, притаманних безпосередній усній взаємодії, як-от міміка, жести, інтонація, аби запобігти непорозумінню було запроваджено низку соціальних норм, що регулюють спосіб взаємодії людей у цифрових контекстах [23]. За Вірджінією Ші (Virginia Shea), яка систематизувала правила поведінки у процесі

вебспілкування, мережевий етикет передбачає дотримання тих самих норм поведінки в Інтернеті, яких дотримуються у реальному житті, попри те, що спілкування опосередковано цифровими технологіями [28]. Зокрема, соціальний контекст такої комунікації включає уникнення конфліктів та демонстрації власної переваги над співрозмовником, дотримання поважного ставлення до особистого простору, точки зору співбесідника та толерування певних помилок чи огріхів. Мовний контекст нетикету зобов'язує користувачів не вдаватися до неприпустимої лексики, образливих висловлювань, недбалого орфографічного, синтаксичного й пунктуаційного оформлення допису чи коментаря до нього, неточностей у змісті повідомлення тощо. Сучасні рекомендації дещо розширили перелік основних правил, включивши такі пункти, як уникання великої кількості емодзі й емотиконів, сленгових виразів, плагіату та дублювання повідомлень.

Функціональну специфіку блогів науковці визначають з огляду на їхню роль в Інтернет-комунікації. О. Жовнич зауважує, що блоги сприяють самовираженню та самовдосконаленню особистості, установленню та підтримці соціальних зав'язків, створенню майданчику для розваги чи психологічного впливу [8]. За аналогією зі ЗМІ блоги орієнтовані також і на інформування читацької аудиторії, формування громадської думки й актуалізацію ціннісних орієнтирів, визначаючи ставлення членів спільноти до певних подій чи явищ. Окрему групу утворюють блоги, котрі виконують освітню й навчальну функції (блоги вчителів, навчальних курсів тощо).

Отже, блог є одним з основних жанрів Інтернет-комунікації, який вирізняється поєднанням письмової та усної форм спілкування, яскраво вираженою персоналізованістю автора, визначеним образом реципієнта, спрямованістю на відкрите спілкування з аудиторією, рівноправністю учасників взаємодії. Серед особливостей структури і мовної організації текстів англомовних блогів можна виділити такі: невеликий обсяг дописів, широке використання аббревіатур та акронімів, політкоректних висловлювань, стилістичних засобів виразності, мультимодальність та інтертекстуальність.

Зазначені характеристики англомовних блогів роблять їх засобом формування цифрової грамотності та розвитку мовних навичок і мовленнєвих умінь здобувачів іншомовної освіти. До складу цифрової компетентності, на думку О. Мирошніченко, входять інформаційно-пошукова компетентність, онлайн-комунікативна компетентність та безпекова технічна компетентність [11]. Г. Генсерук додає до цього переліку споживчу компетентність, яка важлива саме для провадження освітньої діяльності, а саме здатність ефективно використовувати цифрові технології та ресурси для набуття знань і вдосконалення вмінь та навичок учителя з орієнтації у цифровому середовищі, пошуку, відбору та оцінки цифрового контенту, використання цифрових інструментів для управління навчальним процесом тощо [3].

Водночас набута цифрова грамотність самих здобувачів іншомовної освіти здатна забезпечити успішне оволодіння мовними і мовленнєвими компетентностями англійської мови загалом та в онлайн-інтерації зокрема.

Розгляд можливостей використання блог-технологій для формування комунікативних умінь англійської мови у різних видах мовленнєвої діяльності дає підстави визначити такі аспекти їх залучення в освітній процес: блог як інструмент для організації навчального процесу з англійської мови; блог стає майданчиком для проведення онлайн-дискусій серед учнівської групи на основі дописів, розміщених учителем чи учнями на блогових Інтернет-платформах [6]. Прикладне застосування блогів у роботі вчителя англійської мови охоплює кілька аспектів.

По-перше, через різноманітні форми роботи з блогами доцільно здійснювати розвиток мовних навичок та вмінь мовлення школярів. Наприклад, через блог учитель може моделювати комунікативні ситуації, наближені до реальних обставин спілкування. Зазвичай із такою метою створюються блоги вчителів, які скеровують роботу учнів із здобуття знань, формування мовленнєвих вмінь і цифрових навичок; учнівські блоги (персональні), де вони розміщують власні дописи відповідно до завдань учителя з тем ситуативного спілкування, що опановуються в курсі англійської мови; блоги класу (групи) як майданчик для онлайн-співпраці, демонстрації спільних проєктів та інших досягнень, фотографій і відеозаписів тощо.

На сторінках свого блогу вчитель, як правило, публікує інформаційно-дидактичні матеріали у різних форматах, посилання на корисні навчальні ресурси, твори для позаурочного читання, посилання на онлайн-заходи (віртуальні мандрівки чи екскурсії, конкурси, розмовні клуби тощо). Такий формат ведення блогів передбачає і залучення учнів до онлайн-взаємодії. Приміром, після пояснення розміщеного нового мовного чи мовленнєвого матеріалу наставник може запропонувати спершу прокоментувати допис із використанням актуального лексичного та/чи граматичного інвентаря. Наступним етапом може стати розміщення кількома учнями власних постів, створених відповідно до заданих параметрів (критеріїв), та ініціювання їх обговорення (коментування) однокласниками. Після завершення вивчення теми учнів доцільно заохотити до розроблення групового творчого проєкту з використанням цифрових інструментів, який поєднує створення текстового і візуального контенту, його усну презентацію, обговорення чи дискусію.

По-друге, зазначимо, що робота з блогами у процесі навчання англійської мови водночас здатна підвищити інтерес до вивчення іноземної мови, адже створення цифрових продуктів та розміщення їх у мережі Інтернет із відкритим доступом налаштовують школярів до більш відповідального ставлення до змістового наповнення постів чи коментарів, правильності їх лексико-графічного, синтаксичного й пунктуаційного оформлення тощо. До того ж сама можливість користуватися гаджетом є одним із чинників підвищення мотивації. Наприклад, під час опанування теми учні можуть самостійно відстежувати власні навчальні досягнення за допомогою онлайн-ресурсу app.smalltalk2.me. На думку М. Міхно і С. Золотової, підвищенню мотивації до оволодіння іноземної мови з використанням блог-технологій сприяють візуальне оформлення інтерфейсу блогів та зручність

у користуванні цим інструментом [12, с. 48]. Відповідно, з метою усунення труднощів у роботі учнів з блогами вчитель має відповідально підійти до стилю його оформлення, створення шаблонів дописів і коментарів та зручної навігації.

По-третє, у навчальному процесі з англійської мови блог є інструментом адміністрування, а саме створення віртуального освітнього простору для вчителя й здобувачів освіти, де зберігаються необхідні навчальні матеріали з легким доступом до них кожного учасника освітнього процесу, що інтенсифікує розвиток навчальної автономії. Школярі можуть самостійно керувати власною навчальною діяльністю, здійснюючи пошук потрібної інформації, критично її осмислюючи, взаємодіючи з іншими користувачами тощо. Робота з блогом на регулярній основі сприяє системності й більшій ефективності набуття комунікативної компетентності.

Тож послідовність формування мовленнєвих умінь в онлайн-взаємодії англійської мови має передбачати такі етапи: *навчання нетикету і вдосконалення цифрових навичок* (ознайомлення з правилами мережевого спілкування, мовні й мовленнєві вправи для засвоєння рекомендацій і порад комунікативної поведінки в Інтернет-просторі, міжкультурної взаємодії, практичні завдання з дотримання цифрової безпеки, технічних навичок створення цифрових продуктів); *навчання комунікативних стратегій створення коментарів* до дописів та їх мовного оформлення (мовні вправи для автоматизації дій із мовленнєвими кліше, лексикою, граматичними структурами, мовленнєві вправи для формування умінь висловлювати згоду чи незгоду, аргументації власної позиції тощо); *навчання створення власних блогових дописів* (вправи і завдання для актуалізації навичок уживання лексичного і граматичного інвентарю з метою досягнення комунікативних цілей, уживання засобів міжфразового зв'язку для забезпечення логічності й цілісності повідомлення, вправи для формування умінь писемного продукування текстів різних жанрів, визначених навчальною програмою, тощо).

Висновки й перспективи подальшого дослідження. У результаті проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Блог є одним із провідних жанрів Інтернет-комунікації, який характеризується такими ознаками: персоналізованістю автора, поєднанням ознак письмової та усної форм комунікації, визначеним образом реципієнта-читача та спрямованістю на відкрите спілкування з аудиторією, рівноправністю учасників спілкування.

Використання блогів у галузі іншомовної освіти розширює спектр навчальних можливостей у таких параметрах: тексти англійських блогів є матеріалом, на основі яких здійснюється удосконалення мовних навичок англійської мови та вмінь у рецептивних, продуктивних, інтеракційних видах мовленнєвої діяльності; блог є одним із засобів організації навчального процесу з іноземної мови як для аудиторного, так і дистанційного формату через активне використання блогів учителів для розміщення навчальних матеріалів і завдань, залучення школярів до безпосередньої комунікації у вигляді публікації дописів, коментарів тощо, залучення учнів до оцінювання власних робіт (дописів) та робіт однокласників,

здійснення рефлексії здобувачів освіти щодо власних навчальних досягнень, підвищення мотивації учнів до вивчення англійської мови.

Перспектива подальших досліджень убачається нами у розробленні практичних методичних рекомендацій для формування блогінгу як комунікативного вміння в онлайн-взаємодії англійської мови учнів закладів загальної середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайов М.В. Соціокультурний феномен блогів: культурологічний вимір : дис. ... докт. філософії. Київ, 2023. 198 с. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5279/Бугайов_М_В_Дисертація.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 11.01.2024).

2. Гаталяк М. Особливості блогу як Інтернет-жанру. *English for Specific Purposes. Збірник наукових тез*. 2017. Вип. 4. С. 29–35. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/5990/2/7.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).

3. Генсерук Г. Цифрова компетентність як одна з професійно значущих компетентностей майбутніх учителів. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. Вип. 6. С. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816> (дата звернення: 05.01.2024).

4. Гнатишин С. Жанрово-стилістичні особливості блогів. *Українська професійна мова: історія і сучасність* : збірник матеріалів III регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. Тернопіль : ТДМУ, 2017. С. 26–28. URL: <https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8525/Збірник.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=26> (дата звернення: 10.01.2024).

5. Гомотюк О.Є., Біловус Л.І., Яблонська Н.М., Васильків О.В. Блог як мовленнєвий жанр: еволюція епістолярного жанру. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2021. № 17. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/17956> (дата звернення: 25.10.2023).

6. Долгушева О.В., Остапенко А.С. Застосування блог-технології у навчальному процесі з англійської мови. *Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Слово в сучасній науковій парадигмі: євроінтеграційний контекст»*, 30 листопада 2023 р. Кропивницький, 2023. С. 132–137.

7. Жигаліна О.О. Блог як гіпержанр Інтернет-комунікації. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 210–216.

8. Жовнич О. Блог-технології як засіб оптимізації процесу формування англійського писемного спілкування майбутніх журналістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 44. С. 318–321.

9. Крижанівська Г.Т. Блог як жанр Інтернет-комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 53. Т. 1. С. 77–81.

10. Матковська О. Перспективи лінгвістичних досліджень блогів. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*. Львів : Львівська політехніка, 2015. С. 128–131.

11. Мирошниченко О. Зміст і структура цифрової компетентності майбутніх педагогів закладів вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 3. С. 119–123. Міхно С.В., Золотова С.Г. Формування творчої самостійності студентів засобами іншомовного письма. *Філологічні трактати*. 2021. Т. 13. № 2. С. 44–51. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87697/1/Mikhno_Ftrk_2_2021.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
13. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / І.М. Зимомря та ін. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Inozemni.movu.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zyomrya.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).
14. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов, 10–11 класи. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf> (дата звернення: 29.09.2023).
15. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов, 5–9 класи : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf> (дата звернення: 11.08.2023).
16. Сидорук Г.І. Сучасні способи компресії лексичних одиниць в Інтернет-просторі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 225. С. 125–131.
17. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 1–2 клас : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 № 743–22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 10.08.2023).
18. Bâldea, M., Maier, A., Simionescu, O. Using Blogs as a Communication Tool for Teaching Students in the Architecture Design Studio. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2015. № 191. P. 2758–2762. URL: https://www.researchgate.net/publication/282496289_Using_Blogs_as_a_Communication_tool_for_Teaching_Students_in_the_Architecture_Design_Studio (дата звернення: 17.11.2023).
19. Benjamine, C. 2024's most used internet abbreviations for tweeting and texting. Preply. URL: <https://preply.com/en/blog/the-most-used-internet-abbreviations-for-texting-and-tweeting/>. Updated January 7, 2024 (дата звернення: 09.01.2024).
20. Campbell, A P. Weblogs for Use with ESL Classes. *The Internet TESL Journal*. 2003. Vol. IX. № 2, February. P. 33–35. URL: <http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html> (дата звернення: 27.12.2023).
21. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion volume with new descriptors. Council of Europe, 2018. URL:

<https://rm.coe.int/cefr-companion-volumewith-new-descriptors-2018/1680787989> (дата звернення: 08.01.2024).

22. Djuraskovic, O. Blogging Statistics 2023: Ultimate List with 47 Facts and Stats. First Site Guide. URL: <https://firstsiteguide.com/blogging-stats/> (дата звернення: 01.01.2024).

23. Heitmayer, M., Schimmelpfennig, R. Netiquette as Digital Social Norms. *International Journal of Human-Computer Interaction*. 2023. P. 1–21. DOI: doi.org/10.1080/10447318.2023.2188534 (дата звернення: 11.01.2024).

24. Lestari, N. Improving the Speaking Skill by Vlog (Video Blog) as Learning Media: The EFL Students Perspective. *Best practices in education management: Teaching, Learning and Research*. 2019. Vol. 9. № 1. P. 915–925. DOI: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v9-i1/5490> (дата звернення: 08.01.2024).

25. Lin, Y. 10 Blogging Statistics You Need to Know in 2023 [Infographic]. Oberlo. Nov.13, 2022. URL: <http://surl.li/pauik> (дата звернення: 07.01.2024).

26. Mistretta, S. The New Netiquette: Choosing Civility in an Age of Online Teaching and Learning. *Proceedings of International Journal on E-Learning*. 2021. P. 323–345. URL: <https://www.learntechlib.org/primary/p/217270/> (дата звернення: 09.01.2024).

27. Oral, Uğur. Netiquette: Fundamentals of Etiquette in Digital Communication. *European Journal of Theoretical and Applied Sciences*. 2023. Vol. 1. № 5. P. 833–847. DOI: [https://doi.org/10.59324/ejtas.2023.1\(5\).70](https://doi.org/10.59324/ejtas.2023.1(5).70) (дата звернення: 05.01.2024).

28. Shea, V. The Core Rules of Netiquette. Online ed. Albion Books. URL: <http://www.albion.com/netiquette/corerules.html> (дата звернення: 15.08.2023).

REFERENCES

1. Buhaiov, M.V. (2023). Sotsiokulturnyi fenomen blohiv: kulturolohichnyi vymir [The sociocultural phenomenon of blogs: a cultural dimension]: dys. ... dokt. filosofii [Unpublished PhD dissertation]. Kyiv. Retrieved from https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5279/Бугайов_М_В_Дисертація.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian] (last accessed: 11.01.2024).

2. Hataliak, M. (2017). Osoblyvosti blohu yak interes-zhanru [Peculiarities of blogs as an online-genre]. *English for Specific Purposes*. Issue 4. P. 29–35. Retrieved from <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/5990/2/7.pdf> [in Ukrainian] (last accessed: 28.12.2023).

3. Henseruk, H. (2019). Tsyfrova kompetentnist yak odna iz profesiino znachushchykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv [Digital competence as one of the important professional competences of pre-service teachers]. *Vidkryte osvittie e-seredovyshche suchasnoho universytetu* [Open educational E-environment of modern university]. Issue 6. P. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816> [in Ukrainian] (last accessed: 5.01.2024).

4. Hnatyshyn, S. (2017). Zhanrovo-stylistychni osoblyvosti blohiv [Genre and stylistic features of blogs]. *Ukrainska profesiina mova: istoriia i suchasnist: Zbirnyk materialiv III rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 60-richchiu*

Ternopil'skoho derzhavnoho medychnoho universytetu imeni I.Ya. Horbachevskoho Горбачевського [Ukrainian professional language: history and modernity: Collection of materials of the III Regional Scientific and Practical Conference dedicated to the 60th anniversary of the Ternopil State Medical University named after I. Horbachevsky]. Ternopil: TNMU. P. 26–28. Retrieved from <https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8525/Збірник.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=26> [in Ukrainian] (last accessed: 10.01.2024).

5. Homotiuk, O.Ye., Bilovus, L.I., Yablonska, N.M., Vasylkiv, O.V. (2021). Bloh yak movlennievyi zhanr – evoliutsiia epistoliarnoho zhanru [Blog as a Speech Genre – Evolution of the Epistolary Genre]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N.Karazina* [Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University]. Issue 17. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/17956> [in Ukrainian] (last accessed: 25.10.2023).

6. Dolhusheva, O.V., Ostapenko, A.S. (2023). Zastosuvannia bloh-tekhnolohii u navchalnomu protsesi z anhliiskoi movy [The use of blog technology in the English language educational process]. *Zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Slovo v suchasni naukovi paradyhmi: yevrointehratsiinyi kontekst» (30 lystopada 2023 r.)* [Collection of abstracts of the II International Scientific and Practical Conference «The Word in the Modern Scientific Paradigm: European Integration Context» (November 30, 2023)]. Kropyvnytskyi, 2023. P. 132–137 [in Ukrainian].

7. Zhyhalina, O.O. (2009). Bloh yak hiperzhanr internet-komunikatsi [Blog as a hypergenre of Internet communication]. *Psykholinhvistyka* [Psycholinguistic]. Issue 4. P. 210–216 [in Ukrainian].

8. Zhovnych, O. (2016). Bloh-tekhnolohii yak zasib optymizatsii protsesu formuvannia anhlovnoho pysemnoho spilkuvannia maibutnikh zhurnalistiv [Blog technologies as a means of optimizing the process of forming English-language written communication of future journalists]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* [Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in the Training of Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems]. Issue 4. P. 318–32 [in Ukrainian].

9. Kryzhanivska, H.T. (2022). Bloh yak zhanr Internet-komunikatsii [Blog as a genre of Internet communication]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University]. Issue 53. Vol. 1. P. 77–81 [in Ukrainian].

10. Matkovska, O. (2015). Perspektyvy linhvistychnykh doslidzhen blohiv [Prospects for linguistic research of blogs]. *Liudyna. Kompiuter. Komunikatsiia: zbirnyk naukovykh prats*. [Man. Computer. Communication: a collection of scientific papers]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. P. 128–131 [in Ukrainian].

11. Myroshnychenko, O. (2020). Zmist i struktura tsyfrovoy kompetentnosti maibutnikh pedahohiv zakladiv vyshchoi osvity [Content and structure of digital competence of future

teachers of higher education institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* [Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools]. Issue 70. Vol. 3. P. 119–123 [in Ukrainian].

12. Mikhno, S.V., Zolotova, S.H. (2021). Formuvannia tvorchoi samostiinosti studentiv zasobamy inshomovnoho pysma [Formation of students' creative independence by means of foreign language writing]. *Filolohichni traktaty* [Philological treatises]. 2021. Vol. 13. No. 2. P. 44–51. Retrieved from [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87697/1/Mikhno_Ftrk_2_2021.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/87697/1/Mikhno_Ftrk_2_2021.pdf) [in Ukrainian] (last accessed: 15.12.2023).

13. Modelna navchalna prohrama «Inozemna mova. 5-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2021) [Model curriculum «Foreign language. Grades 5–9» for general secondary education institutions]. Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. 12.07.2021. No. 795. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zymomrya.ta.in.14.07.pdf> [in Ukrainian] (last accessed: 10.08.2023).

14. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkil iz pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov 10–11 klasy (2017) [Foreign language curricula for general education institutions and specialized schools with in-depth study of foreign languages in grades 10–11]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf> [in Ukrainian] (last accessed: 29.09.2023).

15. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkil iz pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov 5–9 klasy (2017) [Foreign language curricula for general education institutions and specialized schools with in-depth study of foreign languages in grades 5–9]. Zatverdzeni nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.06.2017. № 804 [Approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07.06.2017. No. 804]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf> [in Ukrainian] (last accessed: 11.08.2023).

16. Sydoruk, H.I. (2015). Suchasni sposoby kompresii leksychnykh odynyts v internet-prostori [Modern methods of compression of lexical units in the Internet space]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy* [Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine]. Issue 225. P. 125–131.

17. Typova osvitnia prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O.Ya. 1–2 klas (2022) [Typical educational program developed under the guidance of

O. Savchenko. 1–2 grade]. Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.08.2022 № 743–22 [Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 12.08.2022. № 743-22]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> [in Ukrainian] (last accessed: 10.08.2023).

18. Bâldea, M., Maier, A., Simionescu, O. (2015). Using Blogs as a Communication Tool for Teaching Students in the Architecture Design Studio. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. No. 191. P. 2758–2762. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282496289_Using_Blogs_as_a_Communication_tool_for_Teaching_Students_in_the_Architecture_Design_Studio (last accessed: 17.11.2023).

19. Benjamine, C. (2024). 2024's most used internet abbreviations for tweeting and texting. Preply. Retrieved from <https://preply.com/en/blog/the-most-used-internet-abbreviations-for-texting-and-tweeting/>. Updated January 7, 2024 (last accessed: 09.01.2024).

20. Campbell, A.P. (2003). Weblogs for Use with ESL Classes. *The Internet TESL Journal*. 2003. Vol. IX. No. 2. P. 33–35. URL: <http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html> (last accessed: 27.12.2023).

21. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion volume with new descriptors. Council of Europe, 2018. Retrieved from <https://rm.coe.int/cefr-companion-volumewith-new-descriptors-2018/1680787989> (last accessed: 08.01.2024).

22. Djuraskovic, O. (2023). Blogging Statistics 2023: Ultimate List with 47 Facts and Stats. First Site Guide. Retrieved from <https://firstsiteguide.com/blogging-stats/> (last accessed: 01.01.2024).

23. Heitmayer, M., & Schimmelpfennig, R. (2023). Netiquette as Digital Social Norms. *International Journal of Human-Computer Interaction*. P. 1–21. DOI: doi.org/10.1080/10447318.2023.2188534 (last accessed: 11.01.2024).

24. Lestari, N. (2019). Improving the Speaking Skill by Vlog (Video Blog) as Learning Media: The EFL Students Perspective. *Best practices in education management: Teaching, Learning and Research*. Vol. 9. No. 1. P. 915–925. DOI: <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBSS/v9-i1/5490> (last accessed: 08.01.2024).

25. Lin, Y. (2022). 10 Blogging Statistics You Need to Know in 2023 [Infographic]. Oberlo. Nov.13, 2022. Retrieved from <http://surl.li/pauik> (last accessed: 07.01.2024).

26. Mistretta, S. (2021). The New Netiquette: Choosing Civility in an Age of Online Teaching and Learning. *Proceedings of International Journal on E-Learning*. P. 323–345. Retrieved from <https://www.learntechlib.org/primary/p/217270/> (last accessed: 09.01.2024).

27. Oral, Uğur. (2023). Netiquette: Fundamentals of Etiquette in Digital Communication. *European Journal of Theoretical and Applied Sciences*. Vol. 1. No. 5. P. 833–847. DOI: [https://doi.org/10.59324/ejtas.2023.1\(5\).70](https://doi.org/10.59324/ejtas.2023.1(5).70) (last accessed: 05.01.2024).

28. Shea, V. (1994). *The Core Rules of Netiquette*. Online ed. Albion Books. Retrieved from <http://www.albion.com/netiquette/corerules.html> (last accessed: 15.08.2023).

ЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Романа ДУДИК

кандидат мистецтвознавства, доктор філософії

Навчально-наукового інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,

вул. Української перемоги, 34-а, м. Івано-Франківськ

ORCID: 0000-0001-7737-6688

romanadudyk@ukr.net

Сучасний стан використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва в загальноосвітній школі змінюється і продовжує розвиватися. Комп'ютери, програмне забезпечення та Інтернет мають значний потенціал для поліпшення процесу навчання і розширення можливостей для учнів. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до використання комп'ютерних технологій у загальноосвітніх школах є важливим завданням, оскільки сучасні технології надають багато нових можливостей для навчання та творчості в музичній освіті.

Основним етапом у дослідженні є визначення суттєвих проблем, що виникають під час упровадження комп'ютерних технологій на уроках мистецтва. Дослідження спрямоване на ідентифікацію причин, які можуть обмежувати чи сприяти успішному використанню цих технологій у навчальному процесі.

Проблема, що поставлена у центрі наукового дослідження, визначена спробою детально проаналізувати роль комп'ютерних технологій у мистецькому навчанні, розкрити і підкреслити їхній позитивний вплив на навчальний процес, на розвиток творчості та мистецької грамотності учнів. Наукове дослідження полягає у вивченні впливу використання комп'ютерних технологій на розвиток творчості та мистецької самовираженості учнів, на впровадження нових інноваційних форм та методів інформаційних технологій. Дослідження підкреслює важливу роль та значення комп'ютерних технологій у розвитку музичної освіти в загальноосвітній школі. Застосування цих технологій забезпечує не лише підвищення ефективності навчального процесу, а й стимулює творчий потенціал кожного учня. Ефективність використання комп'ютерних технологій залежить від кожного конкретного вчителя, його підходу та ресурсів, які доступні в школі. Специфіка навчального процесу може різнитися залежно від регіону та загального рівня технологічного розвитку.

Ключові слова: *загальноосвітня школа, комп'ютерні технології, методи інформаційних технологій, урок музичного мистецтва, учень.*

THE SIGNIFICANCE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN MUSIC LESSONS IN A SECONDARY SCHOOL

Romana DUDYK

*candidate of Art Science, doctor of philosophy
Art Scientific Educational Institute,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
34-a, Ukrainian victories str., Ivano-Frankivsk
ORCID: 0000-0001-7737-6688
romanadudyk@ukr.net*

The current state of computer technology use in art classes in secondary schools is changing and continues to develop. Computers, software, and the Internet have significant potential to improve the learning process and empower students. Professional training of future music teachers for the use of computer technologies in secondary schools is an important task, as modern technologies provide many new opportunities for learning and creativity in music education.

The main stage in the research is the determination of significant problems that arise during the implementation of computer technologies in art classes. The research is aimed at identifying the reasons that can limit or promote the successful use of these technologies in the educational process.

The problem posed at the center of scientific research is determined by an attempt to analyze in detail the role of computer technologies in art education, to reveal and emphasize their positive influence on the educational process, on the development of creativity and artistic literacy of students. Scientific research consists in studying the impact of the use of computer technologies on the development of creativity and artistic self-expression of students, on the introduction of new innovative forms and methods of information technologies. The study emphasizes the important role and importance of computer technologies in the development of music education in secondary schools. The use of these technologies ensures not only an increase in the effectiveness of the educational process, but also stimulates the creative potential of each student. The effectiveness of the use of computer technologies depends on each specific teacher, his approach and the resources that are available in the school. The specifics of the educational process may vary depending on the region and the general level of technological development.

Key words: *secondary school, computer technology, information technology methods, music lesson, student.*

Постановка проблеми. Проблема використання комп'ютерних технологій на уроках музики в загальноосвітніх школах залишається актуальною і в сучасному світі. Завдяки швидкому розвитку технологій і доступності комп'ютерів, смартфонів та планшетів їх використання у навчальному процесі стає все більш поширеним.

Нині все більше шкіл обладнані комп'ютерними класами чи навчальними лабораторіями, де вчителі можуть використовувати спеціалізоване програмне забезпечення для мистецького навчання. Це можуть бути графічні редактори, програми для створення анімації, відеомонтажу, композиції музики, дизайну та інші творчі інструменти. Окрім того, Інтернет надає доступ до безлічі онлайн-ресурсів, які можна використовувати на уроках мистецтва. Учні можуть досліджувати різні стилі, напрями мистецтва, вивчати біографії композиторів, переглядати віртуальні концерти, а також спілкуватися зі спеціалістами у галузі мистецтва через відеоконференції. Однак, незважаючи на прогрес використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва, існують певні застереження та обмеження. Не всі школи мають необхідне обладнання та доступ до програмного забезпечення, що ускладнює інтеграцію комп'ютерних технологій у навчальний процес. Також виникає потреба в достатньому навчанні самих учителів, щоби вони могли ефективно використовувати ці технології у своїй практиці.

Актуальність проблеми використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва в загальноосвітніх школах полягає у забезпеченні відповідності навчальному процесу сучасним технологічним змінам і підготовці учнів до цифрової епохи, у пошуку оптимального поєднання традиційних підходів та сучасних інновацій для забезпечення якісної музичної освіти та розвитку учнів. Упровадження комп'ютерних технологій на уроках мистецтва підвищує якість навчання, зацікавленість учнів та підготовки їх до майбутнього, де технології є невід'ємною частиною мистецтва і культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині низка питань комп'ютеризації освіти стає предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців та педагогів. Дослідження у цій галузі спрямовані на вивчення ефективності впливу використання комп'ютерних технологій у процесі навчання та на розвиток музичних навичок учнів, а саме: впливу комп'ютерних технологій на мотивацію учнів у музичному навчанні (О.В. Кучай [3], В.В. Луценко [4]); ролі комп'ютерних програм та інструментів у розвитку музичних навичок учнів (Ю.І. Олійник [6], О.А. Чайковська [8]); ефективності використання комп'ютерних технологій у навчанні музичної теорії та нотації (М.А. Дергач [2]); впливу використання комп'ютерних програм на креативний потенціал учнів у музичному мистецтві (Л.А. Пастушенко [7]); використання комп'ютерних програм у процесі аудіо- та звукового монтажу (В.Ю. Биков [1], О.М. Науменко [5]) тощо. Ними порушуються питання реалізації дидактичних можливостей комп'ютерних програм, методології та теорії комп'ютеризації освіти, вивчаються можливості використання мультимедійних технологій, поєднання дидактичних функцій комп'ютера з традиційними засобами музичного навчання, наповнення і збагачення навчального процесу новими формами роботи тощо. Ці дослідження допомагають збільшити розуміння ефективності та потенціалу комп'ютерної технології у музичній освіті. Вони також сприяють розвитку професійних методів використання комп'ютерних технологій на уроках музичного мистецтва, поліпшенню якості навчання та навчального процесу тощо.

Мета статті полягає у проведенні аналізу значення та переваг використання комп'ютерних технологій на уроках музики в загальноосвітній школі з метою визначення їхнього впливу на розвиток творчості учнів та підвищення якості навчального процесу.

Із розвитком сучасних технологій у навчальному процесі важливо активно впроваджувати різні методології використання комп'ютерних програм для викладання музики, а саме:

1. Інтерактивне навчання через цифрові інструменти для навчання виконавства. Сучасні програми та додатки дають змогу учням відтворювати та експериментувати з різними інструментами, що сприяє розвитку навичок виконавства та відчуття ритму.

2. Віртуальні ресурси для навчання теорії музики. Програми можуть надавати інтерактивні уроки з нотознавства, розуміння акордів та темпу, що сприяє більш ефективному засвоєнню теоретичних аспектів музичної науки.

3. Мультимедійні презентації для вивчення історії музики. Учні можуть взаємодіяти з візуальними матеріалами, аудіозаписами та відеорядами, щоб краще зрозуміти контекст та еволюцію музичних стилів.

4. Інтерактивні додатки для створення музики. Учні можуть використовувати ці програми для композиції власних мелодій, аранжування та експериментування зі звуками, що розвиває творчість та композиторські здібності.

5. Співпраця через онлайн-платформи. Учителі можуть використовувати ці засоби для взаємодії з учнями, оцінювання їх прогресу та надання індивідуальних рекомендацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва в загальноосвітніх школах потребує планування, підготовки та підтримки з боку шкільних адміністрацій. Насамперед:

1) учителі мистецтва повинні отримати відповідну підготовку щодо використання комп'ютерних технологій у своїй практиці. Це можуть бути професійні тренінги, семінари, онлайн-курси або спільна робота з учителями-експертами. Навчання повинно охоплювати як основні комп'ютерні навички, так і спеціалізовані програми, відповідні до предмету мистецтва;

2) школи повинні забезпечити наявність необхідного обладнання, такого як комп'ютери, ноутбуки, планшети, цифрові фотоапарати або сканери, а також програмного забезпечення для роботи з графікою, відео, звуком тощо. Окрім того, потрібно мати доступ до швидкого Інтернету та онлайн-ресурсів;

3) використання комп'ютерних технологій повинно бути інтегроване в загальну програму навчання мистецтва, ураховуючи вікові особливості учнів. Комп'ютерні завдання можуть доповнювати традиційні методи навчання, допомагати учням виконувати творчі проєкти, досліджувати різні мистецькі стилі, виставляти свої роботи у цифровому форматі тощо;

4) Учителі мистецтва повинні співпрацювати, обмінюватися досвідом і найкращими практичними здобутками використання комп'ютерних технологій на

уроках мистецтва. Це може включати організацію регулярних зустрічей, семінарів, конференцій або створення онлайн-спільнот, де вчителі можуть ділитися своїми ідеями, матеріалами та досвідом роботи з комп'ютерних технологій;

5) комп'ютерні технології можуть бути використані для створення та презентації творчих проєктів учнів. Вони можуть створювати цифрові мистецькі роботи, відеоінсталяції, віртуальні виставки чи цифрові портфоліо. Такі проєкти можуть бути представлені на шкільних виставках, конкурсах або висвітлені на шкільному вебсайті;

6) комп'ютерні технології надають можливість взаємодіяти з професіоналами в галузі мистецтва. Учні можуть вести спілкування з музикантами, художниками, дизайнерами, фотографами через електронну пошту, відеоконференції або спеціалізовані платформи. Це дає учням змогу отримати цінні поради, відповіді на свої запитання та стимул для подальшого розвитку своїх мистецьких навичок.

Важливо пам'ятати, що використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва повинне бути збалансованим і узгодженим із метою розвитку творчого мислення, виразності та мистецької обізнаності учнів. Комп'ютерні технології можуть бути цінним доповненням до традиційних методів мистецтва, проте вони не повинні замінювати основні мистецькі навички, такі як музична інтерпретація, малювання, живопис, скульптура тощо.

Використання комп'ютерних технологій на уроках мистецтва сприяє активному навчанню, розвитку креативності та відкритих мистецьких можливостей для учнів. Важливо забезпечити доступ до якісного програмного забезпечення та інфраструктури, а також удосконалити навички вчителів для ефективного використання цих технологій.

Однією з головних переваг використання комп'ютерних технологій на уроках музики є розширення навчальних можливостей для учнів. За допомогою спеціального програмного забезпечення та апаратних засобів можна відтворювати різні музичні інструменти, ефекти, аранжування і композиції. Це дає змогу учням експериментувати зі звуками, створювати власну музику і більш глибоко вивчати музичні концепції.

Проте все ж важливо підтримувати баланс між використанням комп'ютерних технологій і традиційними методами викладання музики. Наприклад, використання комп'ютерних програм може бути ефективним для вивчення теорії музики, але виконання на живих інструментах і спів мають своє значення для розвитку музичних навичок та виразності.

Визначимо інноваційні методи, які сприяють такій підготовці:

1) *Ознайомлення з комп'ютерними програмами для музичного навчання.* Учителі музичного мистецтва повинні бути знайомі з відомими сучасними програмами, такими як музичні редактори, секвенсори, програми для створення музичних аранжувань тощо. Це дасть їм змогу допомагати учням ефективно створювати, записувати та редагувати музику на комп'ютерах.

2) *Використання інтерактивних дошок та проєкторів.* Учителі можуть навчатися використовувати інтерактивні дошки та проєктори для демонстрації

нотного матеріалу, відеоуроків, аудіозаписів, а також для проведення інтерактивних уроків та групових проєктів.

3) *Використання музичного програмного забезпечення.* Учителі музики можуть навчатися використовувати спеціалізовані програми для музичного навчання, віртуальних інструментів та програм для творчого етапу уроку. Наприклад, можна використовувати програми для навчання музичної теорії, розпізнавання нот та ритму, вивчення історії музики тощо.

4) *Організація проєктів та виставок.* Учителі можуть використовувати комп'ютерні технології для організації музичних проєктів та вистав. Наприклад, вони можуть навчитися створювати відеопрезентації з музичними виступами учнів, аудіо- або відеозаписи концертів та репетицій, створювати вебсторінки або блоги для публікації музичних матеріалів та виставок. Такі проєкти допоможуть учням продемонструвати свої досягнення, сприятимуть розвитку їхніх творчих навичок та дадуть змогу поділитися своєю музикою з більшою аудиторією.

5) *Використання онлайн-ресурсів та платформ.* Учителі можуть використовувати різноманітні онлайн-ресурси та платформи для музичного навчання, наприклад вебсайти з нотами, відеоуроки музичних інструментів, онлайн-курси з музики, вебконференції для дистанційного навчання тощо. Це дасть змогу учням мати доступ до різноманітних матеріалів і засобів навчання та розвитку музичних навичок.

6) *Освіта щодо цифрової грамотності.* Важливо внести в підготовку учителів навички музичної цифрової грамотності, що охоплює уміння ефективно працювати з комп'ютерами, програмами, Інтернетом та забезпечувати кібербезпеку. Учителі повинні мати знання щодо захисту особистих даних учнів та вміти етично використовувати комп'ютерні технології у навчальних цілях.

Важливо забезпечити вчителям доступ до необхідного обладнання та програмного забезпечення, організувати семінари, майстер-класи та тренінги з використання комп'ютерних технологій у музичній освіті. Також корисною може бути співпраця з учителями інших предметів, які вже використовують комп'ютерні технології у навчанні, для обміну досвідом та розроблення спільних проєктів.

Необхідно також пам'ятати, що підготовка вчителів музичного мистецтва до використання комп'ютерних технологій повинна бути поєднана з традиційними методами навчання та використанням музичних інструментів. Комп'ютерні технології мають бути розглянуті як додатковий інструмент для поліпшення якості та ефективності музичної освіти, а не як заміна традиційних підходів.

Комп'ютерні технології на уроках музичного мистецтва можуть бути надзвичайно корисним і захоплюючим навчальним процесом для учнів, коли вчитель використовує цікаві методи навчання, а саме:

1) *Музичне програмування.* Учні можуть вивчати основи музичного програмування, використовуючи спеціальні платформи, такі як Sonic Pi або Scratch. Вони можуть створювати музичні композиції, визначаючи ноти, ритми, мелодії та звукові ефекти за допомогою програмування.

2) *Віртуальні інструменти.* Використання віртуальних інструментів дає змогу учням вивчати та грати на різних музичних інструментах, використовуючи комп'ютер або MIDI-контролери. Це дає змогу учням досліджувати різні звуки, виконувати музичні п'єси та навіть записувати свої власні композиції.

3) *Аудіо- та звуковий монтаж.* Учні можуть вивчати основи аудіо- та звукового монтажу, використовуючи програми, такі як Audacity (один із найпростіших та зручних звукових редакторів, за допомогою якого можна розрізати та склеїти треки, мікшувати звукові доріжки, записати звук, видалити шум і коригувати рівень гучності) або GarageBand (додаток, який дає змогу не просто записувати музику на айфоні, а й ділитися нею з усім світом. За допомогою лише одного дотику можна здійснити вибір потрібного інструменту). Вони можуть записувати свої вокальні чи інструментальні виконання, редагувати звукові файли, додавати ефекти та мікшувати різні аудіодоріжки.

4) *Музична теорія та нотація.* Комп'ютерні програми, такі як MuseScore або Sibelius, можуть бути використані для вивчення музичної теорії та нотації. Учні можуть створювати нотні записи своїх композицій, учитися читати та аналізувати ноти, а також виконувати композиції, які створили.

5) *Експерименти зі звуком.* Учні можуть використовувати комп'ютерні програми та інструменти для експериментів зі звуком. Наприклад, вони можуть створювати звукові ефекти, змінювати тембри та темп музичних композицій, змішувати різні звукові шари та створювати експериментальні звукові композиції.

6) *Візуалізація музики.* Учні можуть використовувати програми, які перетворюють звукові сигнали на візуальні ефекти, такі як спектрограми, візуалізація звукових хвиль або абстрактні візуальні показники. Це дає змогу учням бачити і розуміти музичну структуру, що допомагає їм глибше аналізувати та сприймати музичні твори.

7) *Мультимедійні презентації.* Учні можуть використовувати комп'ютерні програми для створення мультимедійних презентацій, де вони можуть поєднувати музику, відео, фотографії та тексти. Це дає їм змогу створювати власні музичні історії, презентувати проекти та демонструвати свої музичні вподобання та знання.

8) *Використання музичних додатків.* Учні можуть використовувати музичні додатки на смартфонах або планшетах для вивчення ритму, мелодії, музичних граток та інших аспектів музики. Це може бути інтерактивний спосіб навчання та виконання музичних завдань.

Ці методи використання комп'ютерних технологій на уроках музичного мистецтва допомагають учням розширювати свої музичні знання, навички та творчі можливості. Вони створюють можливості для експериментування зі звуком, власного вираження та творчого виявлення. Окрім того, вони сприяють активному залученню учнів у музичний процес, розвивають музичну чуттєвість та креативність.

Використання технологій повинно бути вирішенням завдань навчання та розвитку музичних навичок учнів. Учителі повинні використовувати свої професійні

знання та креативність, щоб ефективно інтегрувати комп'ютерні технології у навчальний процес і стимулювати музичний розвиток учнів.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Комп'ютерні технології мають значний потенціал для поліпшення навчання музичного мистецтва в загальноосвітніх школах. Вони допомагають учням розвивати музичні навички, розширювати їхній креативний потенціал і підвищувати зацікавленість до вивчення музики. Комп'ютерні технології сприяють:

1) *створенню музики*. Учні можуть використовувати спеціальне програмне забезпечення для створення власної музики. Вони можуть експериментувати з різними інструментами, звуками і ритмами, а також записувати і редагувати свої композиції. Це дає їм змогу виявити свої творчість і власний музичний стиль;

2) *вивченню теорії музики*. Комп'ютерні програми можуть допомогти учням краще зрозуміти основи музичної теорії, такі як ноти, акорди, темп і такт. Інтерактивні уроки і вправи можуть зробити вивчення теорії більш забавним і захоплюючим;

3) *музично-теоретичному аналізу інструментів*. Комп'ютерні програми можуть надати можливість учням досліджувати різні музичні інструменти. Вони можуть слухати звуки різних інструментів, вивчати їхні характеристики і розпізнавати їх у різних композиціях;

4) *розвитку музичної уяви, віртуальному виконанню*. Комп'ютерні технології дають змогу учням виконувати музику віртуально. Вони можуть на віртуальному піаніно використовувати імітаційне звучання музичних інструментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти. Київ : Атіка, 2008. 684 с.

2. Дергач М.А. Дидактичні умови застосування гіпертекстових програм у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (на матеріалі історії музики) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 18 с.

3. Кучай О.В. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів засобами мультимедійних технологій : навчальний посібник. Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2014. 61 с.

4. Луценко В.В. Формування творчої активності майбутніх учителів музики засобами комп'ютерних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2009. 252 с.

5. Наumenко О.М. Деякі аспекти підготовки майбутніх учителів до використання засобів ІКТ у навчальній діяльності. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2007. Вип. 4. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ITZN/em4/emg.html>.

6. Олійник Ю.І. Формування творчої особистості майбутніх учителів мистецьких спеціальностей засобами комп'ютерних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2010. 237 с.

7. Пастушенко Л.А. Педагогічна технологія розвитку професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у вищих мистецьких навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 224 с.

8. Чайковська О.А. Використання мультимедійних технологій у мистецтві, освіті. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2004. № 2. С. 19–20.

REFERENCES

1. Bykov, V. (2008). Modeli orhanizatsiynykh system vidkrytoyi osvity [Models of organizational systems of open education]. K. : Atika. 684 p. [in Ukrainian].
2. Derhach, M.A. (1998). Dydaktychni umovy zastosuvannya hipertekstovykh prohran u protsesi vyvchennya humanitarnykh dystsyplin (na materialy istoriyi muzyky) [Didactic conditions for the use of hypertext programs in the process of studying humanitarian disciplines (on the material of the history of music)]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.01. Kyyivs'kyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 18 p. [in Ukrainian].
3. Kuchay, O.V. (2014). Kontseptual'ni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv z vykorystanniam mul'tymediynykh tekhnolohiy [Conceptual principles of training future teachers by means of multimedia technologies]: navchal'nyy posibnyk [study guide]. Cherkasy : vydavets' Chabanenko Yu.A., 61 p. [in Ukrainian].
4. Lutsenko, V.V. (2009). Formuvannya tvorchoyi aktyvnosti maybutnikh uchyteliv muzyky za dopomohoyu komp'yuternykh tekhnolohiy [Formation of creative activity of future music teachers by means of computer technologies]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Zhytomyr, 252 p. [in Ukrainian].
5. Naumenko, O.M. (2007). Deyaki aspekty pidhotovky maybutnikh uchyteliv do vykorystannya zasobiv IKT u navchal'niy diyal'nosti [Elektronnyy resurs] [Some aspects of training future teachers to use ICT tools in educational activities [Electronic resource]. *Informatsiyi tekhnolohiyi i zasoby navchannya*. [Information technologies and teaching aids]. Vyp. 4. Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/ITZN/em4/emg.html> [in Ukrainian].
6. Oliynyk, Yu.I. (2010). Formuvannya tvorchoyi osobystosti maybutnikh uchyteliv mystets'kykh spetsial'nostey zasobamy kompyuternykh tekhnolohiy [Formation of the creative personality of future teachers of art specialties by means of computer technologies]: dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kherson, 237 p. [in Ukrainian].
7. Pastushenko, L.A. (2017). Pedagogichna tekhnolohiya rozvytku profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u vyshchyykh mystets'kykh navchal'nykh zakladakh [Pedagogical technology for the development of professional competence of future teachers of musical art in higher art educational institutions]. Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata pedagogichnykh nauk za spetsial'nistyuu 13.00.04 – teoriya ta metodyka profesiynoyi osvity. Rivnens'kyy derzhavnyy humanitarnyy universytet, Rivne, 224 p. [in Ukrainian].
8. Chaykovs'ka, O.A. (2004). Vykorystannya mul'tymediynykh tekhnolohiy v mystetstvi, osviti [Use of multimedia technologies in art, education]. *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi* [Computer in school and family]. Vol. 2. P. 19–20. [in Ukrainian].

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІГРОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Руслана МЕЛЬНИКОВА

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл
ORCID: 0000-0001-8187-1921
ryslana.melnikova@gmail.com*

Катерина АНГЕЛОВСЬКА

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса
ORCID: 0000-0001-9345-3655
djefik7@ukr.net*

Нині неможливо уявити організацію навчального процесу без залучення сучасних технологій, які перетворюють вивчення мови на творчий і захоплюючий процес. А одним із пріоритетних напрямів реформування освіти є виховання творчої особистості з асоціативно-критичним мисленням.

Реалізація творчого підходу до навчання рідної мови неможлива без розробки та впровадження відповідних технологій. Досягнути цього можна, створюючи інтерактивне середовище.

Досвід підтверджує, що традиційні форми навчання не завжди викликають інтерес до навчання, а отже, не дають ефективного результату. Використання ігрової технології на уроках української мови та літератури надає навчальному процесові різноманітності, зміцнює набуті знання, розвиває комунікативну компетентність, творчі нахили учнів, підвищує інтерес до навчання, знижує психологічне навантаження.

Саме цій проблемі присвячена стаття. Зазначається, що у Державному стандарті базової середньої освіти визначено важливість особистісної орієнтації освіти, що передбачає забезпечення належних умов для різнобічного розвитку кожного учня, врахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення самостійності в навчанні, самопізнання і саморозвитку. Для цього навчальний процес має бути побудований з максимальним

наближенням до потреб і можливостей зростаючої особистості. Своєрідним дієвим засобом мотивації учнів до навчальної діяльності, спілкування, самореалізації, одержання радості від пізнання є навчальна гра.

У статті розглядається історія виникнення ігрової технології, подаються аспекти дослідження її. Зазначається, що особливого значення набуває використання ігрової технології під час навчання гуманітарних дисциплін учнів закладів загальної середньої освіти, оскільки гра добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку; легше долає труднощі, психологічні бар'єри; мотиваційна за своєю природою; уможлиблює розвиток одночасно кількох компетентностей; продукує переважно колективну, групову чи парну форми роботи; має кінцевий результат.

Підкреслюється, що у лінгводидактиці є багато класифікацій ігор. Якщо розглядати гру з точки зору цільових орієнтацій, то в цьому випадку можна розділити її на дидактичні, виховуючі, розвиваючі, соціалізовані. За характером педагогічного процесу виділяють навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі. За змістом уроку української мови ігри поділяються на ігри з фонетики, лексикології, морфології, синтаксису, орфографії, пунктуації, розвитку зв'язного мовлення.

Зазначається, що ігрові технології можна використовувати на кожному етапі уроку залежно від мети навчання для актуалізації опорних знань і вмінь; вивчення нового матеріалу; перевірки знань; закріплення й узагальнення вивченого матеріалу; контролю набутих знань.

Відзначається, що залежно від того, скільки триватиме гра, можна виділити такі етапи: підготовчий (на ньому учні знайомляться з правилами гри, поділяються на команди, отримують пакети завдань); основний (на ньому безпосередньо виконуються завдання); підсумковий (на ньому аналізуються й оцінюються результати, виправляються помилки й визначаються перемоги).

У статті наводяться яскраві приклади застосування ігрових технологій, які були апробовані у 5–8 класах закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: *етапи уроку, застосування ігрових технологій, ігрові технології, класифікації ігор, розвиток компетентностей, функції ігрових технологій.*

USE OF GAME TECHNOLOGY ELEMENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

Ruslana MELNIKOVA

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of Language and Literature
Izmail State Humanitarian University
12 Repina str., Izmail
ORCID: 0000-0001-8187-1921
ryslana.melnikova@gmail.com*

Kateryna ANHELOVSKA

*Candidate of Philological Sciences, teacher of the Department of
Western and Eastern Language and Methods of their Education
South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy
26 Staroportofrankivska str., Odessa
ORCID: 0000-0001-9345-3655
djefik7@ukr.net*

Today, it is impossible to imagine organizing the educational process without using modern technologies that turn language learning into a creative and exciting process. And one of the priorities of education reform is to foster a creative personality with associative and critical thinking.

Implementation of a creative approach to teaching the native language is impossible without the development and implementation of appropriate technologies. This can be achieved by creating an interactive environment.

The experience confirms that traditional forms of teaching do not always arouse interest in learning and, therefore, do not produce effective results. The use of game technology in Ukrainian language and literature lessons adds variety to the learning process, strengthens the acquired knowledge, develops communicative competence, creative inclinations of students, increases interest in learning, and reduces psychological stress.

The article is devoted to this issue. It is noted that the State Standard of Basic and Complete Secondary Education defines the importance of personal orientation of education, which provides for the provision of appropriate conditions for the comprehensive development of each student, taking into account his or her individual characteristics, cognitive needs, interests, aspirations, and encouraging independence in learning, self-knowledge and self-development. To achieve this, the educational process should be structured as closely as possible to the needs and capabilities of a growing personality. A kind of effective means of motivating students to learn, to communicate, to self-realize, to enjoy learning is a learning game.

The article examines the history of game technology and presents aspects of its research. It is noted that the use of game technology in teaching humanities to students

of general secondary education institutions is of particular importance, since the game is a well-known, familiar and favorite form of activity for a person of any age; it overcomes difficulties and psychological barriers more easily; it is motivational in nature: it makes it possible to develop several competencies at the same time; it produces mainly collective, group or pair forms of work; it has a final result.

It is emphasized that there are many classifications of games in linguodidactics. If we consider the game from the point of view of target orientations, then it can be divided into didactic, educational, developing, socialized. According to the nature of the pedagogical process, there are educational, training, controlling, generalizing; cognitive, educational, developing; reproductive, productive, creative orientation. According to the content of the Ukrainian language lesson, games are divided into games on phonetics, lexicology, morphology, syntax, spelling, punctuation, and development of coherent speech.

It is noted that game technologies can be used at every stage of the lesson, depending on the purpose of learning, to update basic knowledge and skills; to learn new material; to test knowledge; to consolidate and to summarize the material learned; to control the acquired knowledge.

It is noted that, depending on how long the game lasts, the following stages can be distinguished: preparatory (where students get acquainted with the rules of the game, are divided into teams, and receive task packages); main (where tasks are performed); final (where results are analyzed and evaluated, mistakes are corrected, and winners are determined).

The article provides vivid examples of the use of game technologies that have been tested in 5–9 grades of general secondary education institutions.

Key words: *stages of the lesson, application of game technologies, game technologies, game classifications, development of competencies, functions of game technologies.*

Інтегрування України в європейський освітній простір потребує кардинальних змін дидактично-виховних орієнтирів. З огляду на це метою сучасного навчання має бути формування особистості з гнучким розумом, зі швидкою реакцією на нововведення, з умотивованою потребою самостійної діяльності, з розвиненими творчими здібностями. Учитель нині втрачає функцію транслятора знань, його завдання – допомагати учням знаходити способи розв'язання проблемних ситуацій, виробляти навички рефлексії, вміння робити самостійні висновки, підкріплені переконливою аргументацією. Це допоможе школярам у майбутньому мислити й діяти незалежно, самостійно, успішно адаптуватись і реалізуватись у суспільстві. Саме це і є тією рушійною силою, яка спонукає вчителя до вибору методів навчання, які забезпечили б глибоко індивідуальний підхід до кожного учня.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасної методики викладання гуманітарних дисциплін є організація навчання дітей різного віку за допомогою ігор. Саме гра є засобом підтримки в учнів інтересу до матеріалу й активізації їхньої пізнавальної активності протягом уроку, поживляє пізнавальні

можливості дітей, створює ситуацію успіху, водночас щонайповніше забезпечує мовленнєвий розвиток. Уроки з елементами гри сприяють розвиткові критичного мислення, мовлення, пам'яті, уваги.

У Державному стандарті базової середньої освіти визначено важливість особистісної орієнтації освіти, що передбачає забезпечення належних умов для різнобічного розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення самостійності в навчанні, самопізнання і саморозвитку. Для цього навчальний процес має бути побудований з максимальним наближенням до потреб і можливостей зростаючої особистості. Своєрідним дієвим засобом мотивації учнів до навчальної діяльності, спілкування, самореалізації, одержання радості від пізнання є навчальна гра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ігрові технології навчання своїм корінням сягають ще Давньої Греції. Так, у давніх Афінах (VI–IV ст. до н.е.) процес навчання й виховання здійснювався в дусі змагань, діти самостверджувались і відшліфовували свої кращі якості. У Західній Європі в епоху Відродження й реформації Т. Кампанелла і Ф. Рабле пропагували принцип ігрового навчання, коли учні в грі опановували основи наук. У XV–XVII ст. Я.А. Коменський закликав усі «школи-майстерні» перетворити на місця ігор. На його думку, навчання в будь-якій школі може стати універсальною грою, яка відповідає віку кожного учня. У своїх працях гру як особливу форму навчання рекомендували Ж.Ж. Руссо та Ф. Фрабель [1].

У сучасних теоріях навчання є різні підходи до потрактування дидактичної суті гри: гра розглядається як метод, прийом, форма, засіб, технологія навчання. Багато педагогів визначають гру як метод навчання (О. Вербицький, О. Коваленко, М. Стельмахович та ін.). П. Абалкіна, А. Зоріна та інші широко тлумачать гру як прийом навчання. Цілком погоджуємося з ідеєю про взаємоперехід методів і прийомів навчання (О. Біляєв, О. Кучерук, Є. Пасічник та інші), бо навчальна гра залежно від конкретної навчальної ситуації становить метод (коли охоплює основний зміст матеріалу, підпорядковується основним цілям навчання) або прийом (його функція полягає у спрямуванні на розв'язання конкретної, найближчої, допоміжної навчальної мети).

А. Бондаренко, А. Венгер, К. Родкін та інші вчені розглядають гру як форму навчання. Таке потрактування виправдане, якщо тлумачити гру як форму організації навчання. До цієї категорії відносять уроки, семінари, екскурсії тощо, які можуть успішно реалізовуватись у вигляді навчальної гри.

Заслужують на увагу дослідження вчених В. Бондара, М. Вашуленка, О. Савченко, у яких знаходимо методичні прийоми ефективного застосування гри в навчанні. У працях цих педагогів гра трактується як засіб цілеспрямованого керівництва вчителем розумовою діяльністю учнів, формування в них пізнавального інтересу.

Л. Артемова, Л. Божович, Т. Олійник вважають гру видом навчальної діяльності.

Ми дотримуємося думки, що гра – це технологія навчання, спираючись на визначення цієї дефініції О. Пометун. Учена вмотивовано концентрує увагу на тому, що технологія навчання детально описує систему дій не тільки вчителя, а

й насамперед того, хто навчається, – учня; забезпечує, гарантує у разі конкретного застосування досягнення визначених результатів. Або О. Кучерук, яка під технологією навчання розуміє «системне лінгвометодичне утворення, у складі якого інтегруються методи, форми і засоби навчання, орієнтовані на формування елементів власне предметних компетентностей учнів як цілей навчання під керівництвом учителя» [2, с. 36].

Використання ефективних технологій у навчально-виховному процесі – досить актуальна дидактична проблема, якій присвячено праці І. Дичківської [3], О. Пехоти [4], Р. Орищина [5], О. Рудницької [6], інших дослідників. Одним із різновидів перспективних технологій є розвивальне навчання. До розвивальних технологій належать й ігрові, що передбачають використання різноманітних методів, прийомів і ситуацій. У навчальному процесі їх широко практикують Н. Бойко [7, с. 42–46], А. Обручар, О. Кожуленко, Т. Чумак, К. Голобородько [8], І. Куліш [9] та інші словесники. Окремі питання навчально-мовної гри, мовленнєвого розвитку зростаючої особистості в ігровій діяльності розглядалися в працях психолінгвістів (таких як І. Горелов, О. Леонт'єв, К. Сєдов та ін.); педагогів (таких як В. Краєвський, П. Підкасистий, О. Савченко, В. Сухомлинський, А. Хуторський та ін.); лінгводидактів (таких як А. Богуш, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Кучерук, М. Пентилюк, Г. Шелехова, В. Федоренко та ін.). Цікавий дидактичний матеріал щодо застосування ігрових технологій пропонують учителі закладів загальної середньої освіти Н. Галаган, О. Калинич, Ю. Мухортова та багато інших.

Ігрова діяльність впливає на розвиток уваги, пам'яті, всіх пізнавальних процесів. Гра – це основний спосіб досягнення цілей навчання, тому необхідно точно знати, які саме навички і вміння потрібно розвинути, що дитина не вміє і чого має навчитися в ході гри; гра повинна поставити дитину перед необхідністю розумового зусилля [10].

Методично виправданою є думка В. Федоренка про гру як найбільш емоційну форму здобуття знань, що дає радість, створює стабільну ситуацію успіху і водночас щонайповніше забезпечує мовний розвиток, пробуджуючи прагнення збагачувати свій інтелектуальний набуток у лінгвістичній царині [11].

Особливого значення набуває використання ігрових технологій під час навчання гуманітарних дисциплін учнів закладів загальної середньої освіти, оскільки гра:

- добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;
- легше долає труднощі, психологічні бар'єри;
- мотиваційна за своєю природою (вимагає від учня ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);
- уможливорює розвиток одночасно кількох компетентностей;
- продукує переважно колективну, групову чи парну форми роботи;
- має кінцевий результат (учасник отримує приз – матеріальний, моральний (грамота, заохочення тощо), психологічний (самоствердження, підвищення самооцінки) [12, с. 67].

Застосовуючи ігрові технології навчання, потрібно враховувати вікові особливості учнів. Необхідність застосовувати ігри в 5–8 класах зумовлюється психофізіологічними особливостями розвитку носіїв мови в ранньому підлітковому віці: молодші підлітки виявляють здатність до фантазування й мовленнєвої творчості, стрімко втрачають інтерес до одноманітного навчання, яке організовується суто традиційними методами, швидко втомлюються, люблять перевтілюватися, інсценувати, сперечатися, їм подобається виконувати завдання, засновані на спільній діяльності, змаганнях чи ігровій ситуації.

Є багато класифікацій ігор. Якщо розглядати гру з точки зору цільових орієнтацій, то в цьому випадку можна розподілити її на *дидактичні* (використовують для пізнавальної діяльності, формують певні вміння та навички, необхідні для практичної діяльності); *виховуючі* (які виховують самостійність, волю, співпрацю, колективізм); *розвиваючі* (які розвивають мотивацію навчальної діяльності, увагу, пам'ять); *соціалізовані* (долучають до норм і цінностей суспільства). За характером педагогічного процесу вчені виділяють такі групи ігор: навчальні, тренувальні, контролюючі, узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвиваючі; репродуктивні, продуктивні, творчі. За змістом уроку української мови ігри поділяють на ігри з фонетики, лексикології, морфології, синтаксису, орфографії, пунктуації, розвитку зв'язного мовлення.

М. Пентилюк розрізняє такі дидактичні ігри:

1) у вигляді ігор-задач, ігор-загадок (ребуси, шаради, кросворди, чайнворди тощо);

2) запитань-завдань для тематичних групових опитувань з елементами змагання («Що? Де? Коли?», «КВК», «Ерудити» та ін.);

3) створення ситуацій за типом «знайди вихід» для організації колективної творчої роботи;

4) ігри-казки з елементами спостереження, уяви, рахування та ін. [13, с. 40].

Як бачимо, єдиної точки зору щодо класифікації ігор немає.

Ігрові технології можна використовувати на кожному етапі уроку залежно від мети навчання: для актуалізації опорних знань і вмінь; вивчення нового матеріалу; перевірки знань; закріплення й узагальнення вивченого матеріалу; контролю набутих знань.

Гра може тривати від кількох хвилин до цілого уроку. Якщо ми будемо використовувати гру протягом уроку, необхідно до цього ретельно підготуватися. Можна виділити такі етапи:

– підготовчий, на якому учні знайомляться з правилами гри, поділяються на команди, одержують пакети завдань;

– основний, на якому безпосередньо виконуються завдання;

– підсумковий, на якому аналізуються й оцінюються результати, виправляються помилки й визначаються переможці [13, с. 42].

Мета статті полягає в тому, щоб виявити шляхи застосовування елементів гри на уроках української мови та літератури. З цією метою ми проводили

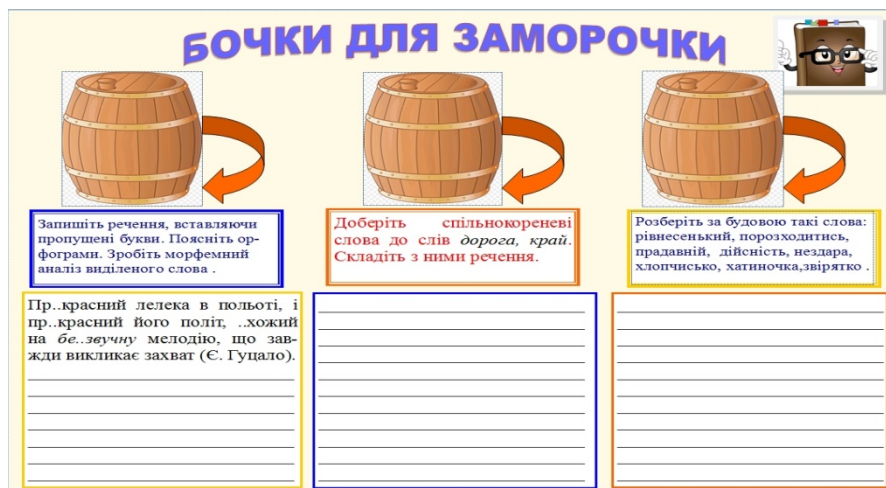

Рис. 2. Картка «Бочки для заморочки»

Рис. 3. Розподільний диктант

Дуже часто використовували цифрові диктанти, сутність яких полягає не в диктуванні тексту, а цифровому позначенні мовних явищ. Їхня перевага – швидке оцінювання учнів. Під час написання такого диктанту учні лише проставляють цифри, яким відповідає той чи інший вид. Такий вид роботи розвиває уважність, виробляє навички сприйняття тексту на слух. Вивчаючи в 5 класі тему «Ненаголошені голосні», пропонували такий диктант: запиши номери слів, які пишуться з - е - або - и -:

1 – ож...ледиця	5 – ел...гантний	9 – дал...чінь
2 – др...жати	6 – кл...котіти	10 – печ...во
3 – ож...вати	7 – адр...сат	11 – кр...хкий
4 – л...генький	8 – нап...кти	12 – м...даль

Вивчаючи у 8 класі тему «Односкладні речення. Види односкладних речень», виконували такий цифровий диктант: де під цифрою:

- 1 – означено-особове речення;
- 2 – неозначено-особове речення;
- 3 – узагальнено-особове речення;
- 4 – безособове речення;
- 5 – називне.

1. Шануйте здобуєте трудом покоління.
2. Ведуть коня вороного розбиті копита.
3. За вікном гуде, співає.
4. Здобудеш освіту – побачиш більше світу.
5. Сонцю над світом горіти.
6. Весна. Хліборобська весна. Перший день оранки.
7. Той монастир недавно збудували.
8. З повагою добре не зробиш.

9. Підеш тією стежкою, глянеш кругом себе, і скрізь бачиш зелене море верб, садків, конопель, соняшників та густої осоки.

10. Мело, крутило, скаженіло, огортаючи присмерками весь край.

Вивчаючи в 6 класі тему «Якісні, відносні та присвійні прикметники», проводили такий цифровий диктант: де під цифрою:

- 1 – якісні прикметники;
- 2 – відносні прикметники;
- 3 – присвійні прикметники.

Дерев'яний стіл, батькове майно, гостре слово, золотий годинник, матирина ласка, вовча нора, вовча натура, тепла усмішка, чиста блакить, чиста совість, високий дім, рожева мрія, тепле повітря, залізна воля.

Такі завдання ми застосовували на різних етапах уроку: під час закріплення набутих теоретичних знань, під час перевірки того, наскільки діти засвоїли вивчений матеріал.

Ігрові елементи використовували і на уроках української літератури. Вивчаючи біографію письменників у будь-якому класі, застосовували фб-сторінки письменників, літературних героїв. Користуючись різними джерелами, учні їх заповнювали вдома. Фб-сторінка може містити QR-коди, в яких міститься різноманітна інформація: документальні фільми, покликання на текст, кросворди, вправи та ін. Така робота підвищує інтерес до уроків української літератури, активізує мовну діяльність, формує критичне мислення, розвиває творчі здібності дітей. QR-коди дозволяють отримати миттєвий доступ до будь-якої інформації з мережі Інтернет за допомогою смартфонів, а також вміщує великі обсяги відомостей у невеликому зображенні.

Заповнюючи фб-сторінки письменників, учні мали можливість знаходити в різноманітних джерелах інформацію про життєвий і творчий шлях. Звертаючись до QR-кодів, діти дивилися документальні фільми, які розширювали їхній кругозір про того чи іншого письменника. Заповнюючи фб-сторінки літературних героїв, учні, користуючись текстом, знаходили в ньому риси характеру, які притаманні тому чи

іншому герою, підтверджували їх цитатами. Саме така робота привчає учнів працювати з текстом уважно, добирати потрібний матеріал, критично мислити.

Якщо учням 5–6 класів пропонувалися готові шаблони фб-сторінок, які вони заповнювали, то 7–8 класам – самим їх створити. Неабиякий інтерес викликав конкурс на кращу фб-сторінку. Діти намагалися вмістити в них якнайбільше цікавої інформації: фотокартки, ілюстрації книжок, які належать тому чи іншому письменнику, QR-коди з покликаннями на аудіокнижки, тестові завдання, хмарки тегів, які містили або біографічні відомості, або імена героїв того чи іншого твору, або риси характеру персонажів.

Рис. 4. ФБ-сторінка письменника

Досить часто як на уроках української мови, так і на уроках української літератури використовували розмальовки. Розмальовка – це книга або сторінка з контурними зображеннями для розфарбування різних композицій олівцями, фарбами, фломастерами або іншими художніми засобами. Всі контури зображення вже надруковані, але ціле зображення безбарвне. Розмальовка – це не тільки дієвий спосіб розвантажити дитину, а й ефективний інструмент для розвитку та навчання.

Підвищенню мотивації до навчання слугують кросворди. Їх розгадування дає можливість перевірити знання учнів з теорії літератури, знання текстів програмних творів, фактів біографії й творчості письменників. Кросворди розширюють кругозір, розвивають логічне мислення, пам'ять.

Цікавою вправою є й «кросворд навиворіт», коли діти не відповідають на питання, а самі формулюють їх. Така вправа вчить учнів правильно ставити питання, акцентуючи увагу на важливих моментах твору, біографії письменника.

Мова повісті «Захар Беркут»
 Діалектні слова – синій.
 Архаїзми – червоний.
 Історизми – жовтий.

Прізвище, ім'я _____

Повісті
 Соціально-побутова – коричневий.
 Пригодницька – червоний.
 Автобіографічна – жовтий.
 Фантастична – фіолетовий.
 Історична – зелений.
 Героїко-романтична – рожевий.

Прізвище, ім'я _____

Рис. 5. Розмальовка

Рис. 6. Кросворд

Частотним завданням, яке дає змогу перевірити знання біографії письменників, текстів є «Так чи ні». Після вивчення у 7 класі творчості М. Стельмаха, А. Чайковського, Т. Шевченка, І. Франка учням пропонували питання, на які вони мають дати відповідь: «так» або «ні»:

1. І. Франко народився на Волині.
2. «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха – автобіографічний твір.
3. І. Франко перекладав «Слово про Ігорів похід».
4. Перший «Кобзар» Т. Шевченка налічував всього 10 творів.
5. «За сестрою» А. Чайковського є історичною повістю.
6. А. Чайковський після закінчення Львівського університету працював адвокатом.
7. М. Стельмах є батьком Ярослава Стельмаха, автора повісті «Мітькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера».
8. Твір Т. Шевченка «Тополя» – це поема.

9. Вірш Т. Шевченка «Як умру, то поховайте...» після смерті поета дістав назву «Заповіт».

Такі й інші ігрові елементи ми використовуємо на уроках української мови та літератури.

Як показують спостереження, класи, в яких вони застосовуються, мають більшу мотивацію до навчання, читання творів, виконання цікавих завдань, краще орієнтуються в інтерактивних засобах навчання й мають вищий навчальний результат.

Шляхи застосування ігрових елементів можуть бути, як було зазначено вище, різними (хмари тегів, картки, цифрові диктанти, фб-сторінки письменників, літературних героїв, розмальовки, кросворди, диктант «Так чи ні» та багато інших).

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, гра є інструментом викладання, який активізує розумову діяльність учнів, дає змогу зробити навчальний процес привабливішим і цікавішим, примушує хвилюватися і переживати, що формує могутній стимул до оволодіння мовою, а отже, й підвищує успішність навчання. Саме гра, як активна форма пізнавальної діяльності, сприяє реалізації діяльнісного підходу – одного з основних принципів активного навчання, адже в ігровій формі поєднуються різноманітні інтерактивні форми й методи навчання. Ігри мають на меті, крім засвоєння навчального матеріалу, вироблення практичних умінь і навичок, ще й надання учневі можливості самовизначитися, розвивають творчі здібності, сприяють емоційному сприйманню змісту навчання. Саме в цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігрові технології навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/igrovi-tehnologii-navcanna-31512.html>.

2. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.

3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 179 с.

4. Пехота О.М. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Київ : Просвіта, 2001. 256 с.

5. Орищин Р. Інтерактивні технології на уроках української словесності. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 160 с.

6. Рудницька О. Нетрадиційні завдання з української мови: 5–9 класи. Тернопіль : Мандрівець, 2004. 146 с.

7. Бойко Н. Застосування ігрових моментів у мовленнєвому розвитку учнів на уроках української мови (тема «Дієприкметник», 7 клас). *Українська мова і література в школі*. 2011. № 7. С. 42–46.

8. Голобородько К. Інтелектуальні ігри на уроках української мови та літератури. Харків : Вид. група «Основа», 2006. 77 с.

9. Куліш І. Застосування дидактичних ігор у навчальному процесі. Нові технології навчання. 2002. 134 с.

10. Пентилюк М.І. Словник-довідник з української лінгводидактики. Київ : Ленвіт, 2003. 148 с.

11. Камінська Н. Ігрові моменти на уроках англійської мови. Тернопіль : Підручники й посібники, 2008. 80 с.

12. Федоренко В. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови. Харків : Основа, 2007. 432 с.

13. Мельникова Р., Ангеловська К. Використання ігрових технологій на уроках гуманітарного циклу. *Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти* : збірник наукових праць. Ізмаїл : ІДГУ, 2022. 122 с.

REFERENCES

1. Ihrovi tekhnolohiyi navchannya [Game learning technologies]. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/igrovi-tehnologii-navcanna-31512.html>.

2. Kucheruk, O. (2011). Systema metodyky navchannya ukrayins'koyi movy v pochatkoviy shkoli: teoriya i praktyka: monohrafiya [The system of methods of teaching the Ukrainian language in primary school: theory and practice: monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 420 p. [in Ukrainian].

3. Dychkivska, I. (2004). Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Innovative pedagogical technologies: teaching manual]. Kyiv: Akademydav. 179 p. [in Ukrainian].

4. Piekhota, O.M. (2001). Osvitni tekhnolohiyi: navchal'nyy posibnyk [Educational technologies: teaching manual]. Kyiv: Prosvita. 256 p. [in Ukrainian].

5. Oryshchyn, R. (2008). Interaktyvni tekhnolohiyi na urokakh ukrayins'koyi slovesnosti [Interactive technologies in the lessons of Ukrainian literature]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 160 p. [in Ukrainian].

6. Rudnyts'ka, O. (2004). Netradytsiyni zavdannya z ukrayins'koyi movy: 5–9 klasy [Non-traditional tasks in the Ukrainian language: grades 5–9]. Ternopil': Mandrivets', 114 p. [in Ukrainian].

7. Boiko, N. (2011). Vykorystannya ihrovykh momentiv u rozvytku movlennya uchniv na urokakh ukrayins'koyi movy (Tema «Diyeprykmetnyk», 7 kl.) [The use of game moments in the speech development of pupils in Ukrainian language lessons (Topic “Participle”, 7th grade)]. *Ukrayins'ka mova ta literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*. Vol. 7. P. 42–46 [in Ukrainian].

8. Holoborod'ko, K. (2006). Intelektual'ni ihry na urokakh ukrayins'koyi movy ta literatury [Intellectual games in Ukrainian language and literature lessons]. Kharkiv: Vyd. Hrupa “Osnova”, 77 p. [in Ukrainian].

9. Kulish, I. (2002). Zastosuvannya dydaktychnykh ihor u navchal'nomu protsesi. Novi tekhnolohiyi navchannya [Application of didactic games in the educational process. New learning technologies]. 128 p. [in Ukrainian].

10. Pentyliuk, M.I. (2003). Slovnyk-dovidnyk z ukrayins'koyi linhvodydaktyky [Dictionary-reference on Ukrainian linguistic didactics]. Kyiv: Lenvit. 148 p. [in Ukrainian].

11. Kaminska, N. (2008). Ihrovi momenty na urokakh anhliys'koyi movy [Game moments in English lessons]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 80 p. [in Ukrainian].

12. Fedorenko, V. (2007). Entsyklopediya intelektual'nykh ihor na urokakh ukrayins'koyi movy [Encyclopedia of intellectual games in Ukrainian language lessons]. Kharkiv: Osнова. 432 p. [in Ukrainian].

13. Melnykova, R., & Anhelovska, K. (2022). Vykorystannya ihrovykh tekhnolohiy na urokakh humanitarnoho tsyklu [The use of game technologies in the lessons of the humanitarian cycle]. *Innovatsiyni u suchasniy osvity: metodologiya, tehnologiyi, resursne zabezpechennya, dydaktychny ta vyhovni aspekty: zbyrnyk naukovyih prats*. Izmail. 122 p. [in Ukrainian].

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (АНГЛІЙСЬКОЇ) НА МЕХАНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЯХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дарина МУДРИК

асистент викладача

Національного університету водного господарства та природокористування

вул. Соборна, 11, м. Рівне

ORCID: 0000-0002-4962-1620

darynka.tararuk@gmail.com

Стаття є дослідженням проблем та перспектив викладання іноземної мови (англійської) на механічних спеціальностях. Виокремлено проблеми викладання, які постають перед викладачами іноземної мови: мотивація студентів до оволодіння англійською мовою; оволодіння спеціальною лексикою, термінологією; формування комунікативної, міжкультурної та соціолінгвістичної компетентностей. У контексті вивчення іноземної мови у студентів, викладачів виникають складнощі, пов'язані з мотивацією, вивченням спеціалізованої лексики та термінології і формуванням комунікативної, міжкультурної та соціолінгвістичної компетентностей. Вирішення цих проблем вимагає упровадження сучасних педагогічних технологій, орієнтованих на підвищення професійної компетентності студентів. Проведений аналіз показує, що вирішення цих проблем можливе завдяки впровадженню сучасних педагогічних технологій, спрямованих на підвищення мотивації студентів, розвиток професійної термінології та формування комунікативних навичок. Зокрема, використання інтерактивних методик, інноваційних підходів та інших активних навчальних методів може привнести позитивні зміни в процес вивчення іноземної мови на механічних спеціальностях. Дослідження підкреслює важливість інтеграції іноземної мови в освітній процес на технічних спеціальностях, сприяючи підготовці майбутніх фахівців для успішного конкурування на міжнародному ринку праці. Урахування цих аспектів є необхідним у контексті підвищення якості технічної освіти та підготовки спеціалістів, які володіють не лише технічними, а й мовними навичками. Окреслено шляхи вирішення цих проблем та перспективи впровадження сучасних педагогічних технологій, які орієнтовані на професійний розвиток майбутніх спеціалістів. Окрім того, стаття акцентує увагу на перспективах використання інноваційних методик викладання англійської мови на механічних спеціальностях, зокрема застосування інтерактивних технологій та підходів, спрямованих на розвиток мовної та професійної компетенцій.

Ключові слова: *англійська мова, методика викладання, механічні спеціальності, педагогічні технології, мотивація, компетентності.*

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE (ENGLISH) IN MECHANICAL SPECIALTIES, PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Daryna MUDRYK

assistant lecturer

The National University of Water and Environmental Engineering

11 Soborna str., Rivne

ORCID: 0000-0002-4962-1620

darynka.tararuk@gmail.com

The article is a study of the problems and prospects of teaching a foreign language (English) in mechanical specialties. The following teaching problems have been identified: motivating students to master the English language; mastering specialized vocabulary and terminology; and developing communicative, intercultural, and sociolinguistic competencies among students. In the context of foreign language learning for students, educators face challenges related to motivation, learning specialized vocabulary and terminology, and cultivating communicative, intercultural, and sociolinguistic competencies. Addressing these issues requires the implementation of modern pedagogical technologies aimed at enhancing students' professional competencies. The analysis conducted indicates that addressing these problems is possible through the implementation of modern pedagogical technologies geared towards increasing student motivation, developing professional terminology, and fostering communicative skills. Specifically, the use of interactive methodologies, innovative approaches, and other active teaching methods can bring about positive changes in the process of foreign language learning in mechanical specialties. The research underscores the importance of integrating a foreign language into the educational process in technical specialties, contributing to the preparation of future professionals for successful competition in the international labor market. Considering these aspects is essential in the context of improving the quality of technical education and the preparation of professionals who possess not only technical but also language skills. The article outlines ways to address these issues and the prospects for implementing modern pedagogical technologies aimed at the professional development of future specialists. Additionally, the article emphasizes the prospects of using innovative teaching methodologies for English language instruction in mechanical specialties, particularly the application of interactive technologies and approaches aimed at developing linguistic and professional competencies.

Key words: *english language, teaching methodology, mechanical specialties, pedagogical technologies, motivation, competencies.*

Постановка проблеми. Необхідність знання іноземної мови у сучасному світі не підлягає сумніву. Інтеграція України у світову спільноту та встановлення більш тісних економічних, політичних та культурних зв'язків підносять володіння англійською мовою як засобом спілкування на принципово нову висоту. Вищі навчальні

заклади України активно включилися у процес інтеграції вищої освіти у європейський освітній простір, вибравши одним із пріоритетних напрямів підготовки фахівців вивчення англійської мови. Приєднання української системи вищої освіти до Болонського процесу потребує високого рівня мовної компетенції не лише від студентів гуманітарних спеціальностей, а й від майбутніх інженерів.

Сьогодні у професійній сфері, насамперед, високо оцінюють саме тих спеціалістів, які вміють презентувати інформацію на належному рівні, переконливо пояснювати, спонукати та мотивувати. Володіти англійською мовою на належному рівні стає одним із головних засобів успішності майбутніх інженерів у їхній професійній діяльності. Окрім того, сьогодні в освітніх стандартах передусім підкреслюються комунікативна компетенція та інформаційна грамотність майбутнього спеціаліста та беруться за основу саме ці пріоритети, що дає змогу визнати значимість англійської мови на державному рівні як інструменту міжкультурної комунікації, що дає можливість громадянам України інтегруватися в прогресивну європейську та світову професійну спільноту.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених присвятили свої дослідження проблемам викладання іноземної мови студентами немовних спеціальностей. Серед таких учених можна вказати імена Н. Аристової, Г. Барабанової, Й. Бермана, І. Єфімової, І. Зимньої, Г. Китайгородської, О. Комарової, О. Леонтеева, М. Ляховицького, І. Нещадима, Є. Пасова, Ф. Рожкової, Н. Саєнко, Т. Тихонової, І. Удовенка, Є. Шубіна, Н. Яременко та ін. Подальше вивчення цієї проблеми сучасними мовознавцями та методистами пояснюється зростанням значущості іноземної мови в професійній сфері для майбутніх фахівців-інженерів.

Мета статті – проаналізувати проблеми та перспективи викладання іноземної мови (англійської) на механічних спеціальностях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно навчання іноземної мови в немовних вищих навчальних закладах, зокрема на факультетах, які викладають механічні спеціальності, було орієнтоване на читання, розуміння та переклад спеціальних текстів, а також вивчення проблем синтаксису наукового стилю. Сьогодні стоїть питання про переміщення акценту в навчанні на розвиток навичок мовного спілкування на професійні теми, ведення наукових дискусій, ділового листування, переговорів тощо. Необхідно приділяти особливу увагу самостійній роботі студентів, розвивати творчий підхід до вивчення матеріалу, мотивувати до використання існуючих інформаційних технологій.

Необхідно наголосити і на тому, що в процесі навчання механічних спеціальностей ставиться завдання не лише оволодіння навичками спілкування іноземною мовою, а й набуття спеціальних знань із вибраної спеціальності. Таким чином, до фахівців висуваються суттєві вимоги: здатність до самоосвіти; здатність займатися дослідженнями; уміння представляти себе та свою культуру в умовах іншомовного спілкування [5, с. 271].

Отже, перед викладачами іноземної мови (англійської) на механічних спеціальностях постає значна кількість проблем викладання, серед яких на основі власного педагогічного досвіду ми виокремлюємо такі: мотивація студентів до оволодіння іноземної (англійською) мовою, оволодіння спеціальною лексикою

(термінологією, яка характерна для механічних спеціальностей), формування міжкультурної та соціолінгвістичної компетентностей.

Вирішення цих проблем дасть змогу сформувати у студентів механічних спеціальностей комунікативну компетенцію, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Це передбачає досягнення такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування усною (говоріння, аудіювання) та письмовою (читання, письмо) формами не лише у межах визначених комунікативних сфер, а й у вільному спілкуванні як на загальнопобутові, так і наукові (у межах спеціальності) теми. Розглянемо більш детально окреслені проблеми і шляхи їх вирішення.

Мотивація є незаперечним чинником успішного вивчення іноземних мов. Мотивацією для студента є, насамперед, професійна потреба стати висококваліфікованим фахівцем зі знанням іноземної (англійської) мови. Тому однією з головних особливостей викладання мов на механічних спеціальностях є професійно орієнтований характер. Ціль професійно орієнтованого рівня навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі полягає, насамперед, у тому, щоб навчити користуватися мовою як засобом спілкування.

У рамках цього рівня викладання іноземної мови здійснюється у кількох напрямках: по-перше, накопичення та оволодіння загальномовними лексико-граматичними конструкціями та професійною термінологією; по-друге, активне освоєння граматичних (синтаксичних) норм, які відіграватимуть ключову роль у ситуаціях іншомовного спілкування (в обох випадках особливої важливості набуває привернення уваги студентів до специфіки мови саме тієї спеціальності, на якій вони навчаються); по-третє, навчання студентів грамотно структурувати усні та письмові монологічні висловлювання, які включають прийоми коментування, аналізу, синтезу, аргументування та дискусії. Саме тут особливе значення мають тренувальні вправи для розуміння заголовків (усіх видів), виокремлення ключових слів, розпізнавання певних дефініцій. Студент повинен набути навичок роботи з джерелами інформації: навчитися визначати основну думку тексту, логічні основи висловлювання, отримувати різні види інформації (працювати зі схемами), знати прийоми компресії тексту і, звичайно, уміти активізувати ці навички в усному висловлюванні. При цьому питання про те, які види роботи – з усною мовою чи письмовою – мають превалювати, вирішується диференційовано, залежно від кожної окремої спеціальності.

Вивчення іноземної мови має бути не самоціллю, а засобом досягнення мети підвищення рівня своєї кваліфікації, ерудиції у межах спеціальності (майбутньої професійної діяльності). Ураховуючи специфіку профільюючих спеціальностей, викладачу необхідно проводити роботу зі студентами за такими напрямками: робота над спеціальними текстами, вивчення спеціальних тем для розвитку мовлення, вивчення словника-мінімуму за відповідною спеціальністю, створення посібників для активізації граматичного та лексичного матеріалу студентів.

Використання Інтернет- та мультимедійних технологій дає змогу розширити освітній процес і збільшити зацікавленість студентів механічних спеціальностей. Створення умов, у яких студенти самі використовують навчальні ресурси,

знаходять завдання та виконують їх, сприяє покращенню усіх видів навичок (говоріння, аудіювання, читання, письмо). Тому важливо відзначити, що Інтернет-платформи мають безмежний потенціал як у викладанні (під керівництвом викладача), так і в самостійній роботі студентів поза аудиторією. Онлайн- та офлайн-ресурси дають змогу студентам самостійно перевіряти правильність виконаних вправ, удосконалювати граматичні навички, активізувати необхідний лексичний матеріал та використовувати довідкові ресурси для знаходження інформації та індивідуалізації навчання [1, с. 35].

Ефективний зворотний зв'язок, який забезпечується інтерактивними платформами, стимулює навчальну діяльність, що є кінцевою метою використання будь-яких сучасних освітніх технологій. Висока дидактична цінність зворотного зв'язку між студентами та викладачем проявляється під час розгляду інформаційних аспектів навчання. За допомогою інформації, яка надходить через зворотний зв'язок, викладач може керувати процесом отримання та засвоєння нових знань.

Аналізуючи досвід вітчизняних дослідників і педагогів, можна виділити такі онлайн-ресурси, як Quizlet і Kahoot, які часто згадуються у наукових публікаціях і методичних матеріалах. Слід відзначити, що сервіси Quizlet і Kahoot використовують елементи гри в межах навчальної системи, не перетворюючи саму систему на гру, і не змінюють навчальний зміст. Раціональне та комплексне використання елементів змагань, визначення переможців, ускладнення завдань за рівнями, нарахування балів та бонусів та інших ігрових елементів допомагають зосередити увагу студентів на розв'язанні проблем для досягнення освітніх цілей. Загалом використання інтерактивних платформ Quizlet і Kahoot має такі переваги: можливість самостійного створення навчальних модулів, підвищення мотивації студентів через новизну та змагальний елемент, розширення форм роботи на заняттях, об'єктивна перевірка вправ і миттєві результати, залучення пасивних студентів та інтровертів, а також легкість використання як для викладачів, так і для студентів [2, с. 85].

Наголосимо, що акцент у викладанні іноземної (англійської) мови студентам механічних спеціальностей поступово видозмінюється, і викладачу доводиться постійно працювати у режимі змін для того, щоб у студентів сформувалися бажання та вміння до результативного, повного і плідного міжкультурного спілкування.

Компетентнісні, міжкультурні, діяльнісні та комунікативно-креативний підходи зараз визнаються найпрогресивнішими у процесі навчання іноземної мови. Інновації у викладанні англійської мови – це повне переосмислення організації навчання, глобальні зміни у технологіях викладання англійської мови, формування нової концепції освіти, а саме використання компетентнісного підходу та формування у студентів механічних спеціальностей самоосвітнього потенціалу.

Педагогічні інноваційні технології є цілеспрямованими сучасними модифікаціями, які вносять стабільні складники в освітнє середовище, що вдосконалює характеристики окремих компонентів освітньої системи та її саму загалом. Інновації незмінно тісно пов'язані з концепцією «розвиток».

Найпопулярніші та широко застосовувані лінгвоосвітні інновації сьогодні – це сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), мобільне

навчання, диференційоване, проєктне, модульне, дистанційне навчання з англійської мови.

У процесі навчання англійської мови студенти механічних спеціальностей безперервно вчаться інформаційної діяльності, а саме: шукати необхідну інформацію на задану тему в різних джерелах іноземною мовою, включаючи Інтернет; аргументувати власні думки, спираючись на власні докази; застосовуючи сучасні ІКТ, швидко орієнтуватися в іншомовній інформаційній сфері. Нині у процесі викладання англійської мови студентам механічних спеціальностей викладачі активно та успішно застосовують мобільну систему тестування, мобільні завдання, пошукові вправи, мобільну систему оцінювання, опитування, що значною мірою підвищує мотивацію студентів як до вивчення англійської мови, так і до процесу навчання загалом [9, с. 228].

Також цей підхід дає можливість формувати навички усного іншомовного мовлення у процесі проведення мультимедійних презентацій, комунікації за допомогою мовних комп'ютерних програм, навички аудіювання, використовуючи на заняттях відео- та аудіопідкасти.

Що стосується застосування відеокастів як інструмента аудіювання, то передбачається, що вони суттєво покращують навички розуміння англійської мови на слух. Місце, дії, емоції та жести героїв – усе те, що студенти можуть побачити у ролику, формують істотні візуальні стимули для говоріння.

Застосування відеокастів у процесі навчання також дає можливість студентам механічних спеціальностей показати навички критичного мислення, що є найважливішим моментом навчання. Критичне мислення є одним із видів розумової діяльності. Воно характеризується значним ступенем сприйняття, осмислення, об'єктивним підходом до інформативного поля навколо нього. Із методичного погляду подкасти допомагають розвивати навички усного іншомовного мовлення. Вони дають можливість цікаво представляти нову лексику та навчальний матеріал, збагачувати семантичне поле та вправлятися у мовному матеріалі, формувати соціокультурну компетенцію студентів.

Подкасти використовуються не тільки як матеріал для рецептивних вправ, а також із метою формування навичок говоріння, контролю і тренування підготовленої та спонтанної усної мови і в аудиторії та в процесі самостійної роботи. Однією з головних переваг застосування подкастів у ході навчання іноземної мови є автентичність навчального матеріалу. Студенти використовують звичайні та широковідомі матеріали, і водночас вони набувають необхідних міждисциплінарних навичок використання іноземної мови на практиці в повсякденному житті. Із погляду дидактики подкасти мають такі властивості: інтерактивність, загальнодоступність, простота застосування, мультимедійність, організація навчального часу та простору, звукові характеристики [6, с. 16].

Cooperative learning (навчання у співпраці) також є важливою педагогічною технологією викладання англійської мови для студентів механічних спеціальностей. Мета позиційного навчання – продумати, підготувати та аргументувати конкретну позицію на основі тексту іноземною мовою (формування у групі креативної інтерпретації даного навчального тексту, обговорення та контролю ходу дискусії) [8, с. 37]. Наприклад, група студентів ділиться на кілька підгруп по п'ять осіб, яким

пропонується розглянути та обговорити конкретні практичні ситуації (history of aeronautics, development of rocket engineering, ferrous and non-ferrous metallurgy і т. д.). Студенти повинні не лише розглянути та зрозуміти проблематику даного завдання, а й зробити об'єктивні висновки. Переваги даного методу – це не тільки закріплення лексичного та граматичного матеріалу за темами, а й застосування особистого досвіду студентів, уміння трансформувати знання з однієї сфери до іншої, а також формування комунікативних іншомовних здібностей, командної роботи, самостійного мислення. Такий метод також дає можливість студентам продемонструвати ініціативність, висунути величезну кількість власних ідей та висловити їх іноземною мовою. Відбувається посилення проблемності та змістовності навчання студентів механічних спеціальностей англійською мовою, зміст навчання стає складнішим; відбувається зміна текстової освітньої парадигми на дискурсивну, моделюються мовні ситуації реального міжкультурного спілкування.

1. Кейс-метод (метод аналізу ситуацій) є одним із найрезультативніших методів активізації викладання. Він орієнтований на розвиток зацікавленості студентів у самому процесі отримання знань у проблемних ситуаціях, а крім того, у комунікаційних ситуаціях, що особливо важливо під час вивчення англійської мови. Значимість цього методу в рамках викладання англійської мови майбутнім інженерам зумовлюється його багатофункціональністю, можливістю вирішувати запропоновані завдання комплексно, а крім того, ймовірністю актуалізації, використання набутих раніше вмій і навичок практично, що особливо важливо під час упровадження компетентнісного підходу до навчання. На заняттях з англійської мови, де застосовується кейс-метод, використовуються різні ситуаційні завдання, виробничі ситуації, з якими студенти безпосередньо можуть зіткнутися на підприємстві. Наприклад, пропонуються виробничі ситуації за темами: «Construction of a modern aircraft with improved aerodynamic performance», «Improvement of the night vision device for the armed forces», «Introduction of a new assembly unit that will increase labor productivity» та ін. У цьому разі відбувається узагальнення та актуалізація знань, необхідних для вирішення проблем, і студенти перетворюються на активних учасників навчального процесу. Використання методу аналізу ситуацій допомагає покращити аналітичне мислення студентів, відповідно, в результаті ми маємо не лише знання з англійської мови, а й навички майбутньої професійної діяльності. Працюючи з навчальними ситуаціями, студент має навчитися аналізувати певну інформацію, простежити причинно-наслідкові зв'язки, визначити головні завдання або проблеми та спробувати знайти своє власне рішення [7, с. 235].

Для більш ефективного використання кейс-методу викладач повинен заздалегідь подбати про те, щоб студентам вистачило наявного мовного матеріалу для реалізації поставлених завдань. Доцільні попередні повторення необхідного матеріалу або закріплення необхідних навичок під час виконання заздалегідь спланованих вправ. Під час використання кейс-методу у практичній діяльності з навчання англійської мови слід пам'ятати про основні положення цього методу: кейс-метод призначений для отримання знань із тем, істина в яких неоднозначна; у процесі співпраці викладача та студентів зусилля студентів спрямовані не на оволодіння готовими знаннями, а на їх формування; результатом такої діяльності є не тільки отримання знань, а й формування навичок та вмій навчальної

роботи. Безумовно, такі навички та вміння стануть у нагоді в майбутній професійній діяльності інженерів; важливою перевагою кейс-методу є формування цінностей, життєвих установок студентів.

Щоб сформувати соціолінгвістичну компетенцію у студентів механічних спеціальностей в умовах інформатизації лінгвістичної освіти, успішно застосовується проєктна методика навчання англійської мови. В основі цього методу лежить діяльнісний підхід, а саме формування комунікативно-пізнавальної діяльності студентів із використанням такої технології, як проєкти [3, с. 227].

Коли студенти беруть участь у проєктній діяльності, їм доводиться проводити величезну попередню аналітичну та практичну роботу. Студентам пропонується підготувати проєкти «The history of flights – from a balloon to a rocket», «The history of motor transport», «The emergence of the computer» з презентаціями. Комп'ютерні презентації значно пришвидшують темп заняття, студенти мають необхідну інформацію завжди під рукою і можуть повернутися до неї, якщо це необхідно, у будь-який час на занятті, що, безперечно, допомагає краще засвоїти новий лексико-граматичний матеріал.

Ділова гра також має велике значення та повністю відповідає всім вимогам контекстного навчання іноземної (англійської) мови у вищих навчальних закладах, що готують майбутніх спеціалістів механічних спеціальностей. Необхідно виділити такі особливості ділової гри:

- можливість відтворення предмета та соціального плану професійної діяльності, що дасть змогу змодельовати можливі стосунки майбутнього професіонала;
- у діловій грі студенти здійснюють квазіпрофесіональну діяльність, що поєднує навчальну та майбутню професійну діяльність;
- студентам надаються засоби та методи вирішення професійних завдань в ігровій формі.

За структурою ділова гра проходить у три етапи: розроблення та підготовка гри, проведення гри та підбиття підсумків. Підготовка студентів до ділової гри дає змогу забезпечити стовідсоткове залучення студентів, підвищує мотивацію і прискорює процес вивчення нового матеріалу. З методологічного погляду цінним є те, що ділова гра завжди закінчується спільним рішенням, яке прийнято в результаті обговорення ситуації.

Ділова гра є формою відтворення предмета та соціального змісту майбутньої професійної діяльності майбутніх фахівців-інженерів, моделювання систем відносин, характерних для цієї діяльності загалом. Основні засади ділової гри: проблематичність, діалогічне спілкування, взаємодія студентів один з одним. Ділова гра вимагає поетапної підготовки, у ході якої робочий процес моделюється у стислому масштабі з чітко визначеними цілями та умовами. Таким чином, основним принципом ділових ігор є імітація об'єкта та структури майбутньої професійної діяльності [4, с. 207].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Технології навчання нового покоління студентів механічних спеціальностей, орієнтовані на професійний розвиток, спрямовані на якісні зміни в системі освіти. Основна мета використання цих технологій – підвищувати мотивацію до вивчення англійської мови, сприяти оволодінню спеціальною лексикою, розвивати у студентів комунікативну, міжкультурну та соціолінгвістичну компетенції.

Узагальнюючи, можна визначити, що навчання іноземної (англійської) мови дає змогу організовувати активну взаємодію всіх учасників процесу спілкування. Цей процес сприяє взаємному обміну аутентичною та професійно значущою інформацією іноземною мовою, а також розвитку вмінь професійного спілкування. Важливо відзначити, що особливістю профільно-орієнтованого навчання англійської мови студентів механічних спеціальностей у вищих навчальних закладах є максимальне врахування специфіки професійної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1.Гладун М.А., Сабліна М.А. Сучасні онлайн-інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. *Open Educational E-environment of modern university*. 2018. № 4. С. 33–43.

2.Карпушина М., Шумило І. Використання освітніх Інтернет-платформ у навчанні іноземної мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Інформатизація вищого навчального закладу»*. 2018. № 903. С. 81–87.

3.Кудря М.М. Сучасні методики викладання іноземних мов у вищій школі України. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2022. № 2. С. 222–230.

4.Осіпчук Н.В. Проблематика навчання іноземній мові у технічних вищих навчальних закладах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2011. № 4. С. 204–209.

5.Осіпчук Н. Сучасний стан навчання іноземних мов у вітчизняних та зарубіжних вищих технічних навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 16. С. 271–273.

6.Скуратівська М.О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у вищій школі України. *Науковий огляд*. 2015. № 4. С. 15–17.

7.Чорна О.О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2013. Вип. 22. С. 230–237.

8.Яковлева М.Л. Сучасні тенденції у навчанні іноземних мов студентів вищих навчальних закладів. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип 4. Т. 2. С. 36–39.

9.Яковлева М.Л. Розвиток англійської мови у вищому технічному навчальному закладі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 227–230.

REFERENCES

1. Gladun, M.A., Sablina, M.A. (2018). Suchasni onlajn instrumenty` interakty`vnogo navchannya yak tehnologiya spivrobotny`cztva [Modern online interactive learning tools as cooperation technology]. *Open Educational E-environment of modern university*. 2018. No. 4. P. 33–43 [in Ukrainian].

2. Karpushina, M., Shumylo, I. (2018). Vy`kory`stannya osvithnix internet-platform u navchanni inozemnoyi movy` [Use of educational Internet platforms in teaching foreign

languages]. *Visnyk Nacional'nogo universytetu «Lviv'ska politexnika». Seriya: Informatyzaciya vy'shhogo navchal'nogo zakladu* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University Series: Informatization of higher education]. 2018. No. 903. P. 81–87 [in Ukrainian].

3. Kudria, M.M. (2022). Suchasni metody'ky' vy'kladannya inozemny'x mov u vy'shhij shkoli Ukrayiny [Modern methods of teaching foreign languages in higher education institutions in Ukraine]. *Vy'shha osvita u konteksti integraciyi do yevropejs'kogo osvith'nogo prostoru* [Higher education in the context of integration into the European educational space]. 2022. No. 2. P. 222–230 [in Ukrainian].

4. Osipchuk, N.V. (2011). Problematy'ka navchannya inozemnij movi u texnichny'x vy'shhy'x navchal'ny'x zakladax [Problems of teaching foreign languages in technical higher education institutions]. *Naukovi zapy'sky' Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni Volody'my'ra Gnatyuka. Seriya Pedagogika*. [Scientific notes of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Pedagogy Series]. 2011. No. 4. P. 204–209 [in Ukrainian].

5. Osipchuk, N. (2017). Suchasny'j stan navchannya inozemny'x mov u vitchy'znyany'x ta zarubizhny'x vy'shhy'x texnichny'x navchal'ny'x zakladax. [Current state of teaching foreign languages in domestic and foreign technical higher education institutions]. *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vy'xovannya v zakladax osvity* [Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions]. 2017. Issue 16. P. 271–273 [in Ukrainian].

6. Skurativska, M.O. (2015). Suchasni metody' ta texnologiyi vy'kladannya inozemny'x mov u vy'shhij shkoli Ukrayiny' [Modern methods and technologies of teaching foreign languages in Ukrainian higher education institutions]. *Naukovy'j oglyad* [Research overview]. 2015. No. 4. P. 15–17 [in Ukrainian].

7. Chorna, O.O. (2013). Osobly'vosti ta prakty'ka formuvannya inshomovnoyi komunikaty'vnoyi kompetentnosti studentiv texnichny'x special'nostej [Features and practice of forming foreign language communicative competence of students in technical specialties]. *Vy'kladannya mov u vy'shhy'x navchal'ny'x zakladax osvity' na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zv'yazky'. Naukovi doslidzhennya. Dosvid. Poshuky* [Teaching languages in higher education institutions at the current stage. Interdisciplinary connections. Scientific research. Experience. Searches]. 2013. Issue 22. P. 230–237 [in Ukrainian].

8. Yakovleva, M.L. (2018). Suchasni tendenciyi v navchanni inozemny'x mov studentiv vy'shhy'x navchal'ny'x zakladiv [Modern trends in teaching foreign languages to students of higher education institutions]. *Zakarpats'ki filologichni studiyi* [Zakarpattia Philological Studies]. 2018. Issue 4. Vol. 2. P. 36–39 [in Ukrainian].

9. Yakovleva, M.L. (2020). Rozvy'tok anglijs'koyi movy' u vy'shhomu texnichnomu navchal'nomu zakladi [Development of the English language in a higher technical educational institution]. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby'stosti u vy'shhij i zagal'noosvitnij shkolax*. [Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools]. 2020. No. 70. Vol. 4. P. 227–230 [in Ukrainian].

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ
ОСВІТНІХ ФЕНОМЕНІВ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ:
ГЕЙМІФІКАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ**

Елеонора ПАЛИХАТА

доктор педагогічних наук, професор

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0003-4995-1184

palykhata_e@tnpu.edu.ua

Галина БАЧИНСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0001-6901-613X

baczynska_h@tnpu.edu.ua

Розглянуто актуальну проблему використання сучасних передових технологій гейміфікації та цифровізації у навчанні української мови, пов'язаних із трансформацією освітніх процесів, побудовою педагогічних стратегій відповідно до потреб суспільства. Здійснено аналіз технології лінгводидактичного спрямування гейміфікації у вивченні української мови, здатної сприяти використанню ігрових практик для залучення школярів до розв'язання навчальних потреб, розкривати нові можливості керування освітніми технологіями, розвивати інтелектуальні та творчі здібності школярів. Зосереджено увагу на вимогах реформування освіти і створення персоніфікованого середовища під час засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь, що забезпечуються цифровими та ігровими компонентами, які реалізуються на принципах гейміфікації та цифровізації, дають змогу вчителям-філологам розв'язувати освітні завдання за допомогою цифрових ресурсів в умовах НУШ. Описано можливості технології гейміфікації, що забезпечується цифровими компонентами, є для вчителя методом, формою роботи і засобом навчання, виховання та впливу на процес вивчення української мови. З'ясовано, що методика цифрової та гейміфікаційної лінгводидактичної освіти як симбіоз двох технологічних стратегій сприяє створенню освітніх цифрових програм для навчання учнів української мови, використанню сучасних методів навчання. Умотивовано

найбільш доступні для вчителів і учнів системи електронного навчання (персональний комп'ютер, ноутбук, планшет, смартфон тощо), що дають змогу здійснювати навчання мови й мовлення в режимі онлайн, відкривають новітній шлях (новітні підходи) до залучення інших освітніх технологічних ресурсів.

Ключові слова: лінгводидактика, цифровізація, гейміфікація, освітні технології, навчання української мови.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS
OF MODERN EDUCATIONAL PHENOMENA OF LEARNING
THE UKRAINIAN LANGUAGE IN GENERAL SECONDARY
EDUCATION INSTITUTIONS: GAMIFICATION AND DIGITALIZATION**

Eleonora PALYKHATA

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis str., Ternopil
ORCID: 0000-0003-4995-1184
palykhata_e@tnpu.edu.ua*

Halyna BACHYNSKA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis str., Ternopil
ORCID: 0000-0001-6901-613X
baczynska_h@tnpu.edu.ua*

The article is devoted to the analysis of modern advanced technologies of gamification and digitization in the educational space, related to the transformation of educational processes, the construction of pedagogical strategies in accordance with the needs of society. The technology of linguistic-didactic direction of gamification in the study of the Ukrainian language, capable of promoting the use of game practices to involve schoolchildren in solving educational problems, to reveal new possibilities of managing educational technologies, and to develop the intellectual and creative abilities of schoolchildren, has been determined. Attention is focused on the requirements of education reform and the creation of a personalized environment during the assimilation of language knowledge and the formation of speaking skills, which are provided by game components that are implemented on the principles of gamification, allowing philology teachers to solve educational tasks with the help of digital resources in the conditions of the new Ukrainian school (NUS). The possibilities of gamification technology, which is provided by digital components and is for the teacher a method, a form of work, a means of teaching, education and influencing the process of learning the Ukrainian language, forming a system of linguistic didactics in the conditions of

a digital educational space, are pointed out. The methodology of digital-gamification linguistic didactic education is characterized as a symbiosis of two technological strategies based on linguistics, didactics, psychology, pedagogy, and the technological skills of a philologist teacher who knows how to create educational linguistic-didactic digital programs important for teaching students of the Ukrainian language, and successfully use them. Information about digitization in linguistic didactics for the creation of digital educational content, a holistic technological process that ensures the quality of the philologist's work is highlighted. The relevance of the digital literacy of the teacher, who has a system of basic knowledge and skills that contributes to the formation of the sphere of use of digital technologies with a combination of gamification elements according to each lesson, is indicated. The effectiveness of using modern teaching methods depends on the teacher's competence in the field of digitization and gamification. E-learning systems (personal computer, laptop, tablet, smartphone, etc.) are characterized as the most accessible to teachers and students today, which make it possible to teach language during the lesson online, and open a new way to attract other educational technological resources.

Key words: *linguistic didactics, digitalization, gamification, educational technologies, teaching methodology, digital literacy.*

Постановка проблеми. Визначальним у реформуванні сучасної освіти в Україні є врахування соціально-економічної ситуації, зумовленої розвитком передових технологій навчання, трансформацією освітніх процесів, що створюють нові вимоги до відповідних результатів навчання школярів, потрібних для успішної соціалізації, інтеграції у нинішньому світі, побудови індивідуальної педагогічної стратегії оновлення сутності навчання, приведення її у відповідність до потреб суспільства.

У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти» (2022 р.) передбачено створення Автоматизованого інформаційного комплексу освітнього менеджменту для забезпечення належної цифрової взаємодії в системі освіти [4]. У ньому йдеться про здійснення тісного взаємозв'язку цифровізації з гейміфікацією.

Актуальним сьогодні постає питання про забезпечення освітнього простору високою якістю і доступністю навчання здобувачів, що реагують на динамічні виклики й запити суспільства, безпечну інформаційну взаємодію. Створення такого виду освітнього середовища дасть можливість учителям-філологам передбачити гнучкість в організації методів навчання української мови, серед яких – гейміфікація, цифровізація та вироблення інноваційних лінгводидактичних методологій навчання. Відзначимо, що саме гейміфікація та цифровізація навчально-виховного процесу стає тією методологією, що дає змогу створювати інновації в українській мовно-мовленнєвій освіті, упроваджувати ресурсні інформаційні педагогічні технології у навчальний процес для розвитку потрібних компетенцій та формування комунікаційних навичок школярів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніх років значна увага приділяється дослідженню цифровізації та гейміфікації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) України. Відповідно, студіювання сучасного стану та перспектив удосконалення вчителями-словесниками актуальних вимог до використання на уроках української мови передових цифрових технологій, можливостей інновацій лінгводидактичної науки в умовах розвитку хмарних технологій та шкільної мовної освіти зайняло одне з важливих місць у розвитку електронного навчального середовища. Досліджено актуальні проблеми, що стосуються: E-learning у теорії та практиці навчання суспільно-гуманітарних дисциплін (Г. Корицька, Т.М. Путій), особливостей цифровізації освітнього процесу у вищій школі (С.О. Карплюк), доцільного використання Google-сервісів на уроках української мови та літератури (О.М. Федоренко), питання цифровізації освітнього процесу в галузі філологічної науки (Н.В. Іваненко, М.Т. Денека, О.М. Сидоренко); гейміфікації в сучасній освіті (Л. Самчук, Ю. Мойсеюк), формування мовленнєвої компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням комп'ютерних ігор (Л.В. Мелешко) та ін.

Перелічені студіювання пропонують переважно загальні питання, що стосуються вивчення української мови з використанням гейміфікації та цифровізації в умовах закладів загальної середньої освіти та вищої школи. Перед сьогоднішніми й майбутніми вчителями-філологами постає потреба оволодіння методикою навчання української мови за допомогою поєднання лінгводидактичних технологій, зумовлених розвитком гейміфікації та цифровізації в освітньому науковому просторі, що спричинила вибір теми нашого дослідження.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному аналізі концептуальних підходів до впровадження гейміфікації та цифровізації як сучасних освітніх феноменів вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти та конкретизації методики їх об'єднання.

Досягнення вказаної мети забезпечить розв'язання поставлених *завдань*, що стосуються: 1) проведення аналізу технології гейміфікації, визначення її лінгводидактичної ролі у вивченні української мови; 2) здійснення аналізу цифровізації як освітнього феномену, з'ясування її можливостей у розв'язанні лінгводидактичних проблем; 3) висвітлення організації впровадження лінгводидактичного процесу у практичну педагогічну діяльність об'єднаної гейміфікаційно-цифрової технології вивчення української мови в ЗЗСО.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз концептуальних підходів до впровадження гейміфікації та цифровізації як сучасних освітніх інноваційних методів навчання української мови в ЗЗСО; систематизації проаналізованих матеріалів для визначення напрямів використання їх учителями й учнями на уроках різних типів із дотриманням відповідної структури кожного з них.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку системи вітчизняної освіти пріоритетним завданням є підвищення її якості, що становить основу повноцінного формування соціально зрілої креативної особистості школяра. Для

цього процес шкільного навчання будується з урахуванням запитів і можливостей учнів ЗЗСО. У зв'язку із цим перед учителями-філологами постає важливе завдання – навчитися створювати сприятливі умови, здатні розкривати нові можливості керування прогресивними освітніми процесами, розвивати інтелектуальні та творчі здібності школярів.

Навчання української мови не завжди є цікавим для здобувачів, деколи цей процес стає складним, а часом і нудним. Щоб зацікавити учнів оволодінням лінгвістичного матеріалу, викликати в них інтерес до засвоєння знань, в освітньому процесі використовують гейміфікацію. Гейміфікація «(ігровізація, геймізація, англійською – *gamification*) пояснюється як процес використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення користувачів до розв'язання навчальних проблем» [2]. Гейміфікація в освіті є процесом поширення використання ігор у різних сферах освіти, «що дає змогу розглядати гру і як метод навчання та виховання, і як форму виховної роботи, і як засіб організації цілісного освітнього процесу; поєднання гри й навчання» [2]. Застосування методу гейміфікації під час вивчення мовного матеріалу є необхідною передумовою досягнення дидактичної мети, формування лінгвістичної та комунікаційної компетенцій, забезпечення всебічного розвитку повноцінно активних школярів відповідно до вимог реформування освіти і створення Нової української школи (НУШ). Персоніфіковане середовище засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь, забезпечене ігровими програмними засобами, що реалізуються на принципах гейміфікації, дасть змогу вчителям-філологам розв'язувати освітні завдання за допомогою цифрових ресурсів і відповідних варіаційних дій учителя й учнів. Саме гейміфікація процесу навчання дасть змогу сформуванню і підтримати модель методики вивчення української мови в умовах цифрового освітнього простору.

Під час вивчення української мови гейміфікація для вчителя є методом, формою і засобом навчання та виховання, тоді як для учнів – це виконання вправ та їхніх завдань, які мають бути прикрашеними мотиваційними цифровізованими компонентами, відповідними електронними технологіями, тобто використанням у навчальному процесі цифровізації.

Зараз відбувається стрімке розповсюдження цифрових технологій у світі, що робить цифрову компетентність ключовою для кожної сучасної людини, особливо для здобувача освіти. Використання комп'ютерних ігор під час навчання української мови сприяє ефективному засвоєнню мовних знань і формуванню мовленнєвих умінь на уроках української мови. Специфіка мовно-мовленнєвого матеріалу, що потребує засвоєння, і специфіка комп'ютерних ігор як навчального засобу вказують на можливості їх класифікації за:

1) мовним матеріалом (вивчення мовних розділів) – лексичні, фразеологічні, лексикографічні, граматичні, стилістичні тощо особливості ігор, наприклад: ігри з лексемами (пошук слів, розгадування кросвордів, ребусів, відгадування загадок), із пригодами (квест, вебквест), ситуаційно спрямовані (моделювання й аналіз ситуацій текстотворення) тощо;

2) кількістю учасників у навчально-ігровій діяльності – індивідуальні, парні, групові ігри;

3) мовно-мовленнєвим спрямуванням – ігри суто мовні та власне мовленнєві: аналітичні, трансформаційні, конструкційні, ситуаційно-комунікаційні;

4) видами мовленнєвої діяльності – ігри на аудіювання, говоріння, читання, письмо;

5) ступенем активної участі школярів – суперактивні, активні, інтерактивні.

Мовні ігри мають освітнє значення для розвитку мовлення й мислення учнів: вони активізують і збагачують словниковий запас, привчають виконувати аналітико-синтетичну роботу над словом, словосполученням, реченням, покращують фонематичний слух у школярів, розвивають правописну зіркість, формують культуру мовлення і його стилістичні можливості, прищеплюють інтерес до вивчення української мови. Цікаві ігри на уроках у поєднанні з цифровими технологіями завжди викликають емоції у школярів, розвивають самостійність, ініціативу у засвоєнні, закріпленні, узагальненні та систематизації навчального матеріалу. Завдяки мовно-мовленнєвим іграм учні мають можливість засвоювати, удосконалювати й застосовувати на практиці свої знання й уміння. Цікаві мовні ігри використовуються на всіх етапах уроку. Із їхньою допомогою можна перевірити домашнє завдання, полегшити розуміння нового матеріалу, закріпити вивчене на уроці. Зміст і матеріал цікавих ігор із мови залежать від завдань уроків, знань учнів, умілого керування навчальним процесом учителя. Для вивчення мови можна використовувати такі ігри, що зацікавлюють учня, судячи навіть із назви, наприклад: лото або доміно антонімів (синонімів, омонімів, прислівників, числівників тощо); казки про пані Помилку; мовні загадки; спіймай (угадай) займенник (чи іншу мовно-мовленнєву одиницю); буквені загадки; мовні чи мовленнєві ребуси; музичні слова; морфологічні шаради; ринок мовних висловлювань тощо [3, с. 3]. Гейміфікація в обрамленні цифровізації створює лінгводидактичний симбіоз впливу на успішне формування мовної та мовленнєвої грамотності школярів ЗЗСО.

У сучасних умовах розвитку освітніх процесів посилюється потреба вдосконалення організаційних форм, методів, засобів навчання, створення дієвого цифрового освітнього простору, який відбувається завдяки цифровізації освіти. Для вчителя-філолога важливо володіти методикою впровадження цифрово-гейміфікаційної лінгводидактичної освіти, у яку входять знання з лінгвістики, дидактики, психології, педагогіки тощо, уміння створювати навчальні лінгводидактичні цифрові програми, важливі для навчання учнів української мови. Цифровізація (англ. digitalization) пояснюється як упровадження цифрових технологій у всі сфери життя, зокрема й в освіту під час навчання української мови. Цифровізація в освіті – це створення цифрового освітнього контенту, цілісний технологічний процес, що забезпечує якість роботи педагога й одночасно якість навчання української мови учнів сучасної школи.

Уміння працювати із цифровими технологіями поступово стає нормою та необхідністю для вчителів-словесників. Цифрова грамотність майбутнього вчителя є

системою базових знань і навичок у становленні сфери поурочного використання цифрових технологій із поєднанням елементів гейміфікації. Учитель має володіти не тільки фундаментальними знаннями з лінгводидактики, а й Інтернет-сервісами, найновішими цифровими технологіями як засобами навчання, що зацікавлюють і мотивують навчання школярів. Від компетентності учителя у сфері цифровізації та гейміфікації залежать ефективність використання сучасних методів активного навчання (наприклад, проектного і проблемного) та успішність учнів у цілому.

Ураховуючи систематизований та динамічний прогрес у сфері освіти, ми підкреслюємо актуальність, доцільність і потребу використання інформаційно-цифрових ресурсів у спільній організації гейміфікаційно-цифрової технології навчання української мови. Але в умовах, що створилися сьогодні в українському суспільстві, педагоги ЗЗСО не мають широких можливостей цілком і повністю користуватися всією палітрою електронних засобів.

Продуктивному використанню під час вивчення української мови для забезпечення учнів лінгвістичними знаннями та формування мовно-мовленнєвих умінь і навичок за допомогою більш доступних для вчителів-філологів і школярів систем електронного навчання сприяє приділення уваги застосуванню ПК (персонального комп'ютера), ноутбука, планшета, смартфона, що дає змогу здійснювати навчальний процес упродовж уроку в режимі онлайн, відкривають новітній шлях до залучення інших освітніх ресурсів.

Ноутбук як «портативний персональний комп'ютер, у корпусі якого об'єднані типові компоненти персонального комп'ютера, включаючи дисплей, клавіатуру і вказівний пристрій, а також акумуляторні батареї» [6], доступний не всім учням і навіть учителям. Тому він у навчанні мови застосовується рідко. Частіше учитель з учнями використовують під час навчання мови планшет, так званий «планшетний комп'ютер», що належить до класу «персональних комп'ютерів, які обладнані планшетним пристроєм рукописного введення, об'єднаним з екраном, і займають проміжну нішу обчислювальних пристроїв між ноутбуками та кишеньковими персональними комп'ютерами» [7].

Найчастіше вчитель має можливість використовувати гаджети – «цікаву технічну новинку у вигляді електронного пристрою або іншого засобу, що поєднує у собі високі технології і цілком реальне їх застосування» [1]. Телефони (гаджети) мають майже всі учні, тому на уроках української мови учитель має можливість використовувати їх найчастіше.

Важливим є створення цілісного середовища, що включає навчання мови за допомогою мобільних пристроїв (*mobile learning* – мобільне навчання) і на основі Інтернет-технологій (*web-based training*). Для пояснення лінгвістичної теорії під час засвоєння мовних знань учитель може запропонувати учням фактичний теоретичний матеріал, відображений в *електронному підручнику* з української мови для відповідного класу, що міститься в ноутбуці, планшеті чи гаджеті. Наведення прикладів до вивченого, виконання вправ здійснюється за розробленою вчителем програмою з опорою на гейміфікацію.

Оскільки основною потребою ЗЗСО з вивчення української мови є забезпечення вимог, що стосуються подачі учням мовних знань, формування відповідних умінь і розвитку зв'язного мовлення школярів, учитель створює цифрові програми, які пропонують: 1) пояснення теоретичного мовного чи мовленнєвого (наприклад, риторичного) матеріалу; 2) закріплення вивченого за допомогою системи вправ, мовних ігор; 3) упровадження мовного матеріалу в комунікаційні процеси.

Для засвоєння мовно-мовленнєвих знань пропонуємо також застосовувати інші сучасні освітні технології, що сприяють візуалізації навчання, а саме: 1) *інтерактивну презентацію*, висвітлену у відповідній програмі; 2) *електронний (цифровий) підручник*; 3) *інтерактивну дошку*, що активує роботу школярів; 4) *відеоапаратуру* (відеотехніка, прилади), призначену для відеозапису; 5) *тези або конспект* пояснення учителя, розміщені на *електронних носіях*; 6) *відеолекцію* (відеопояснення учителя), що містить потрібну інформацію з теми, що опрацьовується; 7) *мультимедіа* (комбінування на одному носіїві різних форм подання інформації: текстової, звукової, графічної, анімаційної) тощо.

Розуміючи, що електронне навчання – це не окремі технології, а створення цілісного середовища навчального процесу, що забезпечується мобільними пристроями, Інтернет-технологіями, закріплення вивченого мовно-мовленнєвого матеріалу відбувається за розробленими програмами з тренувальними завданнями, спрямованими на їх виконання й одночасне закріплення вивченого, повторення, узагальнення чи систематизацію. Для цього використовують *комп'ютерні освітні ігри*, запропоновані в мережі Інтернет або створені вчителем самостійно, якщо він володіє на належному рівні цифровою грамотністю. Однією з переваг використання цифрових технологій у навчанні української мови є володіння потенціалом активного залучення кожного учня у навчальний процес і можливість учителя керування ним. Навчальна взаємодія гейміфікації та цифровізації складається з певних циклів на рівні часткового володіння навчальним матеріалом. При цьому використовуються елементи евристичної бесіди або завдань для тренування: закріплення вивченого матеріалу, його узагальнення чи систематизація.

Циклами моделі навчальної взаємодії «вчитель – учні» є: стимулювальна (ініціативна) дія вчителя – відповідна реакція школяра – оцінна дія вчителя. Але якщо відповідь школяра (репліки-реакції) в умовах евристичної бесіди затримується учнем із певних причин, то модель взаємозв'язку доповнюється допоміжними репліками-підказками вчителя, після чого настає реакція учня, і завершується така діяльність оцінною дією вчителя. У цьому разі вказана навчальна модель складається з таких циклів: репліка-стимул учителя, спрямована на виконання дії учнями – неповна відповідь-реакція школяра/рів – допоміжна ініціативна репліка учителя (стимулювання учня до мовлення) – повна відповідь – реакція учня/ів – оцінна дія вчителя.

Під час вивчення граматики, орфографії, пунктуації, стилістики української мови можна використовувати *програму LanguageTool* [8]. За її допомогою здійснюється перевірка грамотності учнів, оскільки вона володіє функцією перевірки

правильності написання і допомагає виправляти та перефразувати тексти. Програму LanguageTool можна успішно використовувати під час навчання і формування мисленнєво-мовленнєвих компетентностей з опорою на кейс-технології як навчальні методи вироблення комунікаційних і творчих здібностей школярів. Вправи кейс-технологій виконуються на основі ситуацій, спрямованих на досягнення комунікаційної мети. Моделювання вчителем життєвих ситуацій вимагає від учасників продукування текстів, їх аналізу, обговорення та завершального розв'язання як логічного вербального висновку.

Лінгводидактичні, так звані текстотворчі кейси, складаються з висвітлення учням: а) умов текстотворення, б) шляхів аналізу риторичних та лінгвістичних аспектів тексту певного типу чи стилю мовлення, в) інновацій кейс-методу з визначення алгоритму розв'язання ситуації, виконання вправ на відшукування шляхів розв'язання проблеми за допомогою брейнстормінгу під час опрацювання текстотворення, а також хибних чи слабких моментів у продукуванні текстів; г) педагогічних стратегій використання кейс-технологій з опорою на запропоновані запитання для текстотворення, використання зразків текстотворення тощо.

Під час створення текстів монологічного характеру й подання його вчителю у друкованому вигляді для перевірки можна використовувати програму LanguageTool. Але створені учнями усні тексти оцінюються за допомогою критеріїв оцінювання усного мовлення учнів відповідно до норм, запропонованих у програмі з української мови.

Для формування текстотворчої компетентності школярів на уроках української мови «вибираємо імітаційні, операційні, рольові, ділові ігри, ігри-вправи, ігри-змагання тощо» [5].

Наявними недоліками та проблемами у застосуванні інформаційних технологій є: 1) неповне забезпечення комп'ютерами багатьох учнів і вчителів; 2) відсутність комп'ютерних класів у школах, особливо сільських; 3) недостатня комп'ютерна грамотність учителя й учнів; 4) неможливість контактування з учителями інформатики; 5) відсутність у графіку роботи вчителів відведеного часу для дослідження можливостей Інтернету, підготовки навчальних програм, інтеграції комп'ютера в поурочну структуру занять тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні української мови як однієї з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу – це початковий етап цифровізації сучасного лінгводидактичного процесу, що тісно взаємодіє з гейміфікацією. При цьому для повного втілення у навчальний процес електронних технологій потрібна матеріальна підтримка держави в забезпеченні ЗЗСО електронними навчальними приладами, які б функціонували в кожному класі і якими могли б користуватися вчителі на будь-якому уроці. У такому разі навчання української мови на основі використання нових інформаційних і комунікаційних технологій дасть змогу інтенсифікувати

освітній лінгводидактичний процес, підвищити рівень сприймання і розуміння учнями великих масивів знань та формування комунікаційних умінь.

Подальші дослідження убачаємо у використанні освітніх феноменів гейміфікації та цифровізації в умовах формування культури міжособистісного спілкування та публічного мовлення старшокласників ЗЗСО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарін С. Про цифровізацію освіти. URL: <https://osvita.ua/blogs/88784/>.
2. Гейміфікація як сучасний напрям вітчизняної освіти. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/230>.
3. Горбунцова Т.Ю. Цікаві ігри та вправи на уроках української мови. Київ : Радянська школа, 1996. 120 с.
4. Ноутбук. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
5. Планшет: URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Гаджет: URL: [wikipedia.orghttps://uk.wikipedia.org](https://uk.wikipedia.org/wiki) > wiki.
7. LanguageTool – Перевірка граматики, стилю та орфографії. URL: languagetool.org <https://languagetool.org>.
8. Наукові конференції. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/>.

REFERENCES

1. Zakharin Serhii Pro tsyfrovizatsiiu osvity [Zakharin Serhiy About digitalization of education]. Retrieved from <https://osvita.ua/blogs/88784/>
2. Heimifikatsiia yak suchasnyi napriam vitchyznianoï osvity [Gamification as a modern direction of national education]: Retrieved from <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/230>
3. Horbuntsova T.Yu. Tsikavi ihry ta vpravy na urokakh ukrainskoi movy [Interesting games and exercises in Ukrainian language lessons]. Kyiv: Radianska shkola, 1996. 120 s.
4. Noutbuk [Laptop. url]: Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Planshet [Tablet: URL]: Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki>
6. Gadzheth [Gadget]: Retrieved from [wikipedia.orghttps://uk.wikipedia.org](https://uk.wikipedia.org/wiki) > wiki
7. LanguageTool – Perevirka hramatyky, styliu ta orfohrafii [LanguageTool – Check grammar, style and spelling]: Retrieved from languagetool.org <https://languagetool.org>.
8. Naukovi konferentsii [Scientific conferences]: Retrieved from <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/>.

НАВЧАННЯ ПРИКЛАДНИХ ЛІНГВІСТІВ ТЕХНІЧНОМУ ПИСЬМУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Наталя ПЛАХОТНЮК

кандидат педагогічних наук

Державного університету «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир

ORCID: 0000-0001-7018-5299

nat.pl2002@gmail.com

Олег МАКАРЕВИЧ

асистент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки

Державного університету «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир

ORCID: 0000-0002-0887-1359

makarevoleg@ukr.net

Ірина БЛЯК

асистент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики

Державного університету «Житомирська політехніка»

вул. Чуднівська, 103, м. Житомир

ORCID: 0000-0003-1606-1273

ktp lbiv@ztu.edu.ua

У статті розглядається проблема навчання прикладних лінгвістів технічному письму. Зазначено, що технічне письмо являє собою спеціалізований вид комунікації, який передає складну інформацію чітко, лаконічно і зрозуміло. Воно виконує роль зв'язкового засобу між експертами у конкретній галузі та звичайними користувачами інформації, сприяючи поширенню технічної документації у різних сферах. Його основною метою є чітке і зрозуміле пояснення складних технічних концепцій чи процедур для аудиторії, яка може включати фахівців у галузі, розробників, користувачів або інших зацікавлених осіб. У технічному письмі зазвичай використовуються терміни та технічна термінологія, а також структуровані формати, такі як таблиці, графіки і діаграми, для поліпшення розуміння матеріалу.

Проаналізовано основні відмінності технічного письма від інших видів письмової комунікації. Охарактеризовано навички, якими повинен володіти технічний письменник для ефективного створення технічної документації. Зазначено стилістичні та граматичні особливості технічної документації: використання простої та

зрозумілої лексики, підкріпленої схемами та таблицями для полегшення сприйняття матеріалу; використання точної термінології для уникнення неоднозначностей; надання переваги активному стану (Active Voice); використання стандартизованих аббревіатур із відповідним поясненням; структурування документу на логічні розділи та підрозділи; уникання складних та громіздких речень. Охарактеризовано основні види технічної документації, такі як inquiries and responses, adjustment letters, refusal letters, memos, cover letters, brochures, descriptions, manuals, newsletters, reports, specifications, requests for proposals and grant proposals.

Наведено приклади написання різних видів технічних документів прикладними лінгвістами. Особливу увагу приділено написанню інструкції з установавання (installation guide).

Ключові слова: *види технічної документації, прикладні лінгвісти, технічне письмо, технічний письменник.*

TEACHING TECHNICAL WRITING TO APPLIED LINGUISTS AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING

Natalia PLAKHOTNIUK

PhD in Pedagogical Sciences

Assistant Professor at the Department of Theoretical and Applied Linguistics

Zhytomyr Polytechnic State University

103 Chudnivska str, Zhytomyr

ORCID: 0000-0001-7018-5299

nat.pl2002@gmail.com

Oleh MAKAREVYCH

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Zhytomyr Polytechnic State University

103 Chudnivska str, Zhytomyr

ORCID: 0000-0002-0887-1359

makarevoleg@ukr.net

Iryna BILIAK

Lecturer at the Department of Theoretical and Applied Linguistics

Zhytomyr Polytechnic State University

103 Chudnivska str, Zhytomyr

ORCID: 0000-0003-1606-1273

ktp lbiv@ztu.edu.ua

The article examines the problem of teaching applied linguists technical writing. It is noted that technical writing is a specialized type of communication that conveys complex information clearly, sufficiently. It acts as a link between experts in a specific

field and ordinary users of information, promoting the dissemination of technical documentation in various fields. Its primary purpose is to explain complex technical concepts or procedures in a clear and understandable manner to an audience that may include industry professionals, developers, users, or other interested parties. Technical writing typically uses terms and technical terminology, as well as structured formats such as tables, graphs, and charts, to enhance understanding of the material.

The main differences between technical writing and other types of written communication are analyzed. The skills a technical writer must possess to effectively create technical documentation are described. The specified stylistic and grammatical features of the technical documentation are mentioned: the use of simple and understandable vocabulary, supported by diagrams and tables to facilitate the perception of the material; using precise terminology to avoid ambiguities; giving priority to the active state (Active Voice); use of standardized abbreviations with appropriate explanation; structuring the document into logical sections and subdivisions; avoiding complex and cumbersome sentences. The main types of technical documentation are characterized, such as inquiries and responses, adjustment letters, refusal letters, memos, cover letters, brochures, descriptions, manuals, newsletters, reports, specifications, requests for proposals and grant proposals.

Examples of various types of technical documents written by applied linguists are given. Special attention was paid to writing the installation guide.

Key words: *types of technical documentation, applied linguists, technical writing, technical writer.*

Постановка проблеми. Навчання прикладних лінгвістів технічному письму є важливим складником професійної підготовки в умовах сучасного технологічного розвитку. Із появою інновацій у технічних галузях та зростанням потреб у кваліфікованих фахівцях, які можуть ефективно продукувати та передавати технічну інформацію, виникає необхідність викладання такої дисципліни, як «Технічне письмо», у циклі професійної підготовки майбутніх фахівців. Сучасний прикладний лінгвіст, працюючи в технічній сфері, повинен володіти не лише фаховою термінологією, а й уміти чітко, лаконічно та логічно висловлювати свої думки у письмовій формі. Усе більше стейкхолдерів висловлюють побажання бачити у своїх компаніях кваліфікованих спеціалістів, які б мали навички ефективного та правильного створення технічної документації різних видів.

Різні аспекти навчання технічного письма розглядаються у працях зарубіжних науковців. Дж. Альфред, Чарльз Брусо, Волтер Оліу аналізують види технічних документів та їхні елементи, граматичні та стилістичні конструкції технічного письма, розглядають використання цифрових технологій для написання технічної документації, указують на типові помилки техрайтерів [1]. Сутність та основи технічного письма, вимоги до написання технічних документів, використання графіки під час створення технічної документації, значення командної співпраці у процесі написання технічних документів є предметом вивчення Філіпа Лапланте [2].

Написанню технічних звітів присвячено праці Хайке Херінга. Автор зазначає, як збирати матеріал для технічного звіту, впорядковувати його, структурувати, використовувати інтелект-карти та графіку [3]. Використання медіазасобів та програмного забезпечення для написання технічної документації стало предметом вивчення Алана Прінгла, Сари О'Кіфе [4]. На жаль, нами не було знайдено ґрунтовних наукових розвідок вітчизняних науковців у площині написання технічної документації іноземною мовою.

Мета статті – аналіз різних видів технічної документації іноземною мовою та можливості ефективного її створення прикладними лінгвістами.

Виклад основного матеріалу. Технічне письмо – це спеціалізована форма комунікації, яка передає складну інформацію чітким, лаконічним і легко зрозумілим способом. Воно виступає зв'язуючою ланкою між експертами з предмету та звичайними споживачами інформації, сприяючи поширенню технічної документації у різних галузях.

У наукових джерелах ми не знайшли загальноприйнятого визначення поняття «технічне письмо». Багато авторів обговорюють труднощі у визначенні «технічного письма», а потім пропонують власне тлумачення цього поняття. Для наших цілей легше визначити технічне письмо, відрізняючи його від усіх інших видів письма. Існують дві основні відмінності між технічним та іншими видами письма: точність і намір. Точність має вирішальне значення у технічному написанні. Коли ви висловлюєте ідею у технічному письмовому вигляді, вона може бути реалізована в якомусь пристрої або процесі. Якщо ідея описана некоректно і неточно, пристрій або процес буде неправильним. Інші технічні помилки в написанні можуть призвести до фінансових утрат, пошкодження майна, екологічної катастрофи, травм або смерті. Розглянемо, наприклад, потенційні наслідки такого: погана фінансова порада в інвестиційній брошурі, помилка інструкції з електропроводки в посібнику для електричної сушарки одягу, помилка в лікарняному записі для тяжкохворого пацієнта, неправильний рецепт рецептури змішування пестицидів або помилка в інструкції з технічного обслуговування літака. Інша характерна відмінність технічного письма полягає у тому, що не повинно бути наміру викликати емоційний відгук у читача. Технічний письменник повинен просто намагатися донести інформацію максимально стисло і правильно [4, с. 25–26].

Технічний письменник (техрайтер) повинен володіти певними навичками, щоб створити правильну та ефективну технічну документацію. Він починає зі складної технології, і його місія полягає у тому, щоб пояснити людині, яка не є експертом у певній галузі, як використовувати цю технологію. Ця оманливо проста місія вимагає більше, ніж просто здатність писати і розуміння технології: хоча обидві ці навички мають вирішальне значення, їх недостатньо. Отже, насамперед організаційні навички є дуже важливими, тому що фахівець у галузі технічного письма має організувати інформацію, яку збирає. Здебільшого отримання інформації не є складним завданням, але визначення того, що актуально для читачів, може бути важким завданням. Багато досвідчених технічних письменників

щороку створюють кілька нових книг. Вони повинні засвоїти нову інформацію, а потім зрозуміти, організувати, розставити пріоритети і доставити її.

Також потрібні навички спілкування з людьми і дослідницькі навички. Інформація, яка потрібна, знаходиться у певної людини, тому техрайтер повинен мати можливість працювати із цією людиною, щоб дізнатися необхідну інформацію [5].

«Технічна» частина технічного письма не обов'язково означає, що техрайтер повинен бути програмістом або інженером-електриком. Тим не менше він повинен мати деякі базові знання про технології, які буде документувати. Наприклад, якщо він планує стати технічним автором програмного забезпечення, то повинен розуміти, як використовувати операційну систему (наприклад, Windows). Також технічний письменник має розуміти основні поняття, такі як бази даних, мережа, Інтернет та маніпулювання файлами (відкриття, закриття та збереження). Він повинен бути готовим дізнатися про нові технології, як вони розвиваються. Техрайтеру треба пам'ятати, що він той, хто пише контент, отже, має бути в змозі з'ясувати, як працює апаратне або програмне забезпечення. У більшості робочих місць технічний письменник має доступ до інформації про продукт, який він документує, і може запитати у програмістів або інженерів деталі. Якщо робота техрайтера вимагає написання чогось особливо технічного, то тут потрібен більш високий рівень знань. Наприклад, якщо він документує інструмент програмування C++, то має володіти базовим розумінням програмування C++. Він не повинен бути програмістом, але розуміння основ програмування є обов'язковим. Навчання прикладних лінгвістів технічного письма відбувається після вивчення основ програмування, а також циклу лінгвістичних дисциплін, що дає змогу ефективно використовувати набуті знання у вивченні нової дисципліни «Технічне письмо».

Написання технічної документації вимагає специфічного стилю та точності, оскільки ця інформація призначена для передачі технічних знань. Основні стилістичні та граматичні правила для написання такого виду документації включають: використання простої та доступної лексики з використанням схем і таблиць для полегшення розуміння та сприйняття матеріалу; точну термінологію, щоб уникати неоднозначностей; перевагу активного стану (Active Voice); уживання стандартизованої аббревіатури з її поясненням; розподіл документу на логічні розділи і підрозділи; уникнення складних, великих речень [1, с. 120, 351].

Автори виділяють такі основні типи технічної документації: бізнес-кореспонденцію (inquiries and responses, adjustment letters, refusal letters, memos, cover letters, etc.) та власне саму технічну документацію (brochures, descriptions, manuals, newsletters, reports, specifications, requests for proposals and grant proposals, etc.) [1; 3; 4].

Навчання прикладних лінгвістів технічному письму відбувалося за принципом від простих до більш складних видів технічних документів. Розглянемо написання листа з урегулювання спірних питань (adjustment letter). Це офіційний лист, який відправляється компанією або організацією клієнту чи партнеру для врегулювання якої-небудь ситуації, пов'язаної зі скаргами, рекламаціями або іншими проблемами. Його мета – надати роз'яснення, виправлення помилок чи

непорозумінь, а також виразити вдячність за висловлені зауваження та виявлення готовності до співпраці або врегулювання непорозумінь. Такий лист може містити у собі пояснення причини проблеми, опис дій, які були вжиті для вирішення ситуації, і пропозиції щодо компенсації чи інших заходів для відновлення довіри та позитивних відносин між сторонами. Лист з врегулювання спірних питань є важливим інструментом в управлінні відносинами з клієнтами та партнерами.

Студентам було надано відповідну інформацію про стиль написання та граматичні конструкції такого листа, запропоновано зразок, а також завдання для створення власного листа з врегулювання спірних питань. Завдання формулювалося так: The company you are working in delivered computers to the other company with the installed software regarding the system of dealing with customers' orders. The software isn't working properly. And the company had some problems and mistakes in dealing with the customers' orders. Write an adjustment letter, apologize and suggest a solution.

Наведемо приклад листа, написаного однією зі студенток, із дотриманням усіх відповідних правил та вимог для написання такого типу листів.

June 13, 2023

Ms. Danylchenko Anastasiia
3 Chudnivska
Zhytomyr

Dear Mr. Thomas Wales

We are sorry that your experience with our software did not go smoothly. We are eager to restore your confidence in our ability to provide high-quality service. Your next five months of using our software will be complimentary as our sincere apology.

Providing dependable service is what is expected of us, and when our staff doesn't provide quality service, it is easy to understand our customers' disappointment. I truly wish we had checked the serviceability of software before finishing the work and that your experience had been a positive one. To prevent similar problems in the future, we plan to use your letter, anonymized, in training sessions with staff.

We appreciate your taking the time to write to us. It helps to receive comments such as yours, and we consistently follow through to be sure that proper procedures are being met.

Yours truly,

Anastasiia Danylchenko
Customer Support Services

Наступним документом, який мали написати прикладні лінгвісти, було виконавче резюме (звіт про виконання). Звіт про виконання (executive summary) – це короткий,

стислий документ, який надає основні висновки, результати і рекомендації, включені у великий звіт чи документ. Виконавче резюме призначене для верхнього рівня управління та інших зацікавлених сторін, які можуть бути обмежені в часі та шукають швидкий зміст документа без детального вивчення всіх його аспектів.

Типово виконавче резюме містить ключові моменти, основні висновки, важливі цифри та інші значущі елементи документа. Воно повинно бути написане зрозуміло та лаконічно, надаючи читачу можливість швидко ознайомитися із суттєвими аспектами звіту. Виконавче резюме часто розміщується на початку документа, даючи читачам змогу швидко визначити, чи варто докладно читати весь звіт.

Продемонструємо звіт про виконання, написаний студентом, з урахуванням правил та вимог до цього типу технічного документа (рис. 1).

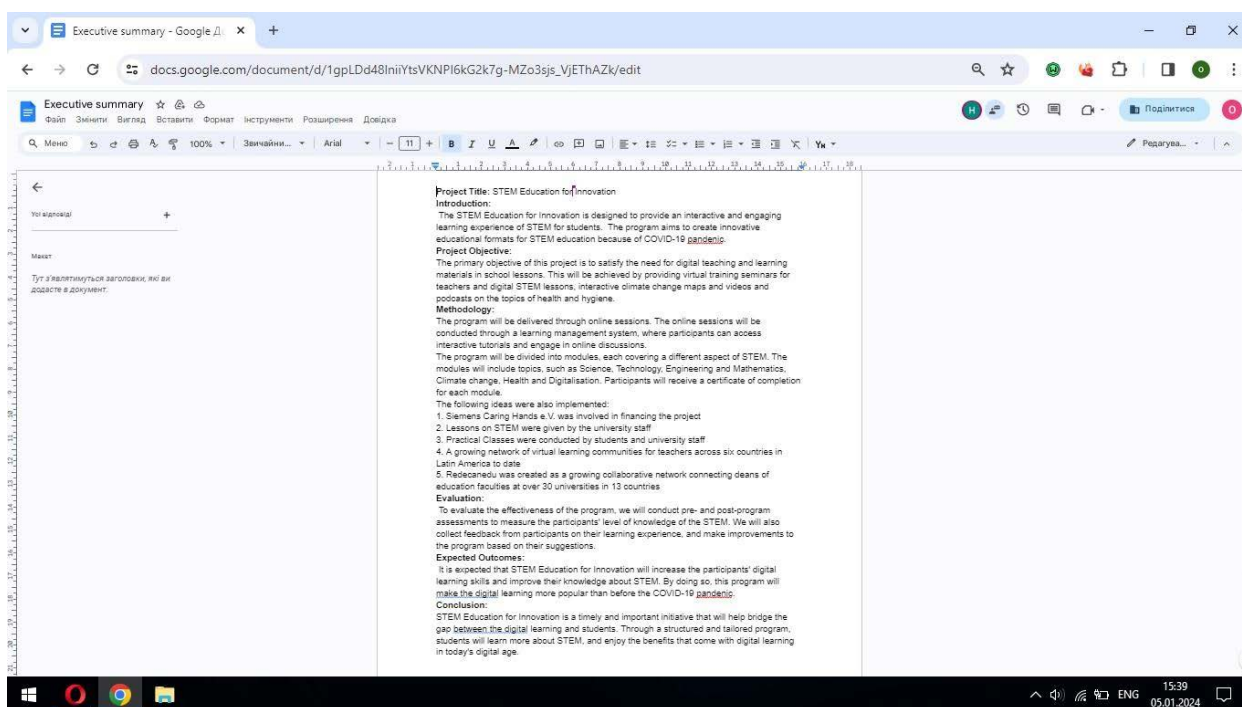

Рис. 1. Executive Summary

Одним із часто використовуваних технічних документів є інструкція з установлення (installation guide). Інструкція з установлення – це документ, який надає детальні та послідовні вказівки щодо процедури встановлення та налаштування конкретного продукту чи програмного забезпечення. Цей тип документації призначений для користувачів або технічних спеціалістів, які відповідають за встановлення та налаштування системи чи програми. Під час створення інструкцій з установлення потрібно дотримуватися деяких ключових аспектів: 1. Інструкція повинна бути структурованою та послідовною, надаючи чіткі та конкретні кроки для виконання кожного етапу встановлення. 2. Графічні елементи можуть значно полегшити розуміння та допомогти уникнути непорозумінь. 3. Використовуйте терміни та вирази, які розуміють користувачі, котрі будуть установлювати продукт чи програмне забезпечення. 4. Укажіть точні вимоги до обладнання та програмного

забезпечення, необхідного для успішного встановлення та роботи продукту. 5. Надавайте посилання на додаткові ресурси, такі як вебсайти, контактні дані для підтримки чи інші матеріали, які можуть бути корисними для користувачів.

Наведемо приклад інструкції з встановлення PyCharm, інтегрованого середовища розробки (IDE) для мови програмування Python, написаної студенткою групи ПЛ-8 (рис. 2).

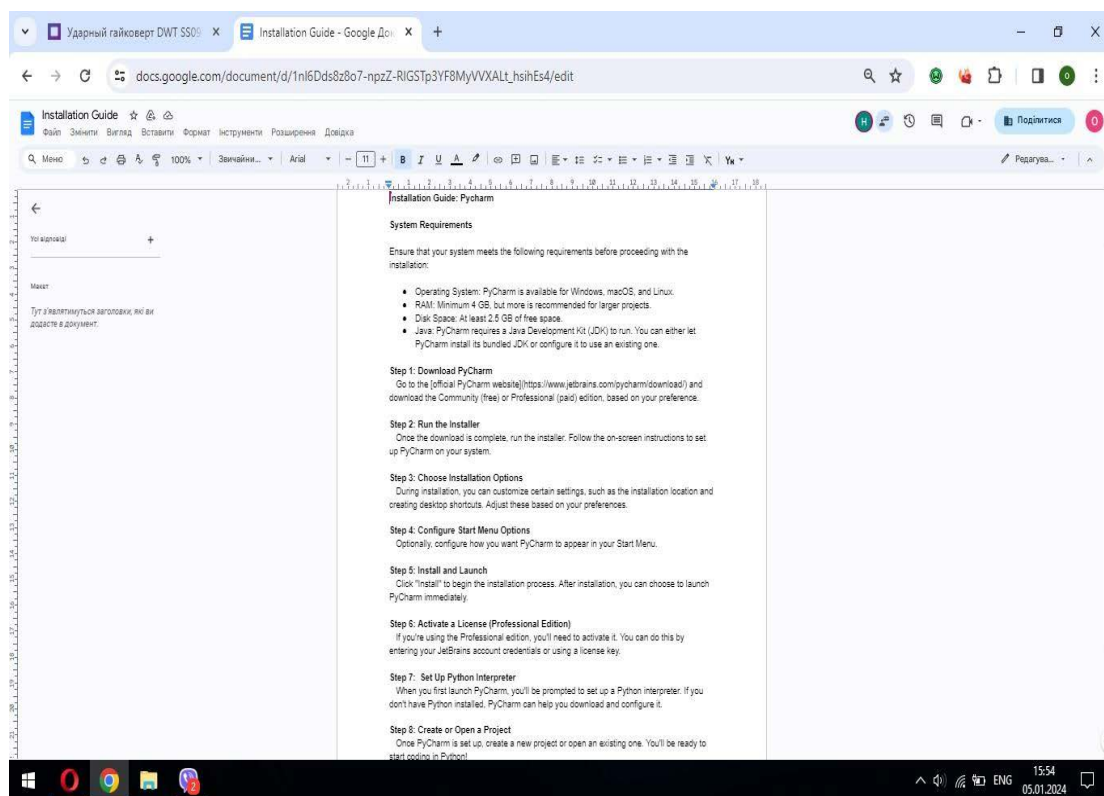

Рис. 2. Installation Guide

Висновки і перспективи подальших досліджень. Технічне письмо знайомить студентів з основами професії техрайтера, видами технічної документації, способами її створення, форматування, особливостями технічного тексту, лексикою, стилістикою та граматичними конструкціями, типовими для такого виду письма. За допомогою курсу з технічного письма вдалося сформувати у студентів навички написання та редагування технічних текстів, ознайомити з інструментами техрайтера, прикладами створення необхідної документації. Перспективу подальших досліджень убачаємо у визначенні педагогічних умов ефективного навчання прикладних лінгвістів технічному письму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alred Gerald J., Charles T. Brusaw and Walter E. Oliu, Handbook of Technical Writing. Boston, Bedford/St Martins, 2018. 640 p.
2. Phillip A. Laplante. Technical Writing. A Practical Guide for Engineers, Scientists and Non-technical Professionals. CRC Press, 2019. 300 p.

3. Heike Hering. *How to Write Technical Reports*. Springer. 2019. 262 p.
4. Alan S. Pringle, Sarah S. O'Keefe. *Technical Writing 101: A Real World Guide to Planning and Writing a Technical Content*. 2011. 329 p.
5. Zhong, F., & Hou, G. (2017). An integrated curriculum for technical writing in higher education in China. Paper presented at the 2017 ASEE Annual Conference and Exposition, Columbus, Ohio.

REFERENCES

1. Alred Gerald J., Charles T. Brusaw and Walter E. Oliu, (2018). *Handbook of Technical Writing*. Boston, Bedford/St Martins. 640 p.
2. Phillip A. Laplante, (2019). *Technical Writing. A Practical Guide for Engineers, Scientists and Non-technical Professionals*. CRC Press, 300 p.
3. Heike Hering, (2019). *How to Write Technical Reports*. Springer. 262 p.
4. Alan S. Pringle, Sarah S. O'Keefe, (2011). *Technical Writing 101: A Real World Guide to Planning and Writing a Technical Content*. 329 p.
5. Zhong, F., & Hou, G. (2017). An integrated curriculum for technical writing in higher education in China. Paper presented at the 2017 ASEE Annual Conference and Exposition, Columbus, Ohio.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ У 7–9-МУ КЛАСАХ НУШ

Олеся СЛИЖУК

кандидат педагогічних наук, доцент

Інституту педагогіки Національної академії

педагогічних наук України

вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7696-6157

slyzhukolesya@gmail.com

У статті розкрито основні принципи та напрями розвитку медіаграмотності учнів під час навчання української літератури у циклі базового предметного навчання середньої освіти. З'ясовано, що впровадженню медіаосвіти з метою розвитку медіаграмотності учнів в Україні сприяє діяльність громадських організацій, державних установ та підтримка закордонних партнерів. Здійснено аналіз методичних матеріалів та наукових праць про досвід упровадження медіаграмотності в освітній процес, а також модельну навчальну програму з української літератури для 7–9-го класів Нової української школи, підготовлену в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Узагальнено концепції зарубіжних та українських науковців щодо сфер розвитку медіаграмотності. Обґрунтовано види навчальної діяльності у процесі вивчення української літератури з елементами, що сприяють розвитку навичок компетентного читача та медіакористувача. З'ясовано, що формування навичок медіакомпетентності учнів відбувається ще у початковій школі, триває на адаптаційному циклі базової середньої освіти. Елементарні навички медіаграмотності, сформовані в адаптаційному циклі базової середньої освіти, є основою для моделювання різних видів навчальних завдань з української літератури для 7–9-го класів, у які інтегровано елементи поглиблення медіакомпетентності. З урахуванням цього кореляції потребують напрями формування медіаграмотності. Доведено, що перспективними напрямками розвитку медіаграмотності учнів-читачів 7–9-го класів у процесі їх літературної освіти є орієнтація в інформаційних джерелах, уміння їх використовувати з дотриманням правил академічної доброчесності; осмислене сприйняття медіатекстів у взаємозв'язках із художніми текстами; розвиток критичного мислення, уміння висловлювати власну думку щодо прочитаного з використанням новітніх медіа; розвиток медіаторчості на основі прочитаних художніх творів; візуальна грамотність та культура сприймання творів через аудіовізуальні медіа; оволодіння основами роботи з онлайн-інструментами.

Ключові слова: *медіаосвіта, медіаграмотність, медіакомпетентність, медіатекст, візуалізація, критичне мислення, учень-читач, Нова українська школа.*

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF MEDIA LITERACY OF STUDENTS-READERS IN 7–9 CLASSES NUSH

Olesia SLYZHUK

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Institute of Pedagogy of the National Academy
of Pedagogical Sciences of Ukraine
52-D Sichovyyh Striltsiv str., Kyiv
ORCID: 0000-0002-7696-6157
slyzhukolesya@gmail.com*

The article discloses the main directions for the development of media literacy of students during the study of Ukrainian literature in the cycle of basic education in secondary school. It was found that the implementation of media education for the purpose of developing media literacy of students in Ukraine is facilitated by the activities of public organizations, state institutions and the support of foreign partners. An analysis of methodical materials and scientific works on the experience of introducing media literacy into the educational process, as well as a model curriculum on Ukrainian literature for grades 7-9, prepared at the Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine, was carried out. The concepts of scientists regarding the areas of media literacy development are summarized. The types of educational activities in the process of studying Ukrainian literature with elements that contribute to the development of the skills of a competent reader and media user are substantiated. It was found that the formation of students' media competence skills takes place in primary school and continues during the adaptation cycle of basic education. Elementary media literacy skills, formed in the adaptation cycle of basic secondary education, are the basis for modeling various types of educational tasks on Ukrainian literature for grades 7-9. Taking this into account, correlations require directions for the formation of media literacy. It has been proven that the promising directions for the development of media literacy of students-readers of grades 7-9 in the process of their literary education are orientation in information sources, the ability to use them in compliance with the rules of academic integrity; meaningful perception of media texts in relationships with artistic texts; development of critical thinking, the ability express one's own opinion about what has been read using the latest media; development of media creativity based on read works of art; visual literacy and the culture of perceiving works through audiovisual media; mastering the basics of working with online tools.

Key words: *media education, media literacy, media competence, media text, visualization, critical thinking, student-reader, New Ukrainian school.*

Постановка проблеми. Медіаграмотність є однією з необхідних навичок у сучасному інформатизованому суспільстві. Усвідомлений її розвиток протягом усього життя сприяє виробленню потреби критично сприймати інформацію та орієнтуватися в ній. Інтеграція інформаційно-медійної грамотності в освітній

процес у закладах освіти різних рівнів є пріоритетним завданням сьогочасного навчання. В умовах реформування загальної середньої освіти в Україні, реалізації концепції «Нова українська школа» відбувається оновлення модельних навчальних програм зі шкільних предметів та інтегрованих курсів з урахуванням формування медіаграмотності учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіаосвіта в Україні набула найбільш активного розвитку на початку ХХІ ст. Хоча у Європі, США, Австралії уроки медіаграмотності вже кілька десятиліть до цього були частиною шкільної програми. Поняття «медіаграмотність» у контексті медіаосвіти розглядають українські та зарубіжні науковці. Німецькі вчені Г. Тулодзєцький, Б. Герціг, С. Графе зазначають: «У світі питання медіаграмотності часто обговорюють, використовуючи термін *media literacy*. Загалом ідеться про здатність робити повідомлення медіа доступними для себе, а також про те, щоб їх адекватно розуміти, критично аналізувати, оцінювати та створювати їх самому» [6, с. 192]. Українські науковці В. Іванов та О. Волошенюк зазначають, що «результатом медіаосвіти має бути підвищення рівня медіакомпетенції, або її ще називають медіаграмотністю, яка полягає у сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві» [2, с. 10].

Упровадженню медіаосвіти з метою розвитку медіаграмотності учнів в Україні сприяють діяльність громадських організацій, державних установ та підтримка закордонних партнерів. Найбільш масштабний проєкт «Вивчай і розрізняй: інфо-медійна грамотність» (*Learn to Discern in Education*) об'єднав зусилля понад трьох тисяч учителів української мови та літератури, історії та мистецтва.

Між тим методичний супровід інтеграції медіаграмотності в процес навчання української літератури знаходиться на стадії розроблення й апробації. Тривають його дослідження науковцями-методистами. Зокрема, проблеми застосування інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку медіаграмотності учнів-читачів, студентів, учителів розглядають у своїх наукових працях Н. Грицак, О. Ісаєва, Г. Островська, Т. Яценко та ін., окремі аспекти інтеграції інфомедійної грамотності у навчання української літератури в адаптаційний цикл НУШ розглянуто у наших публікаціях [5].

Мета статті – описати перспективи розвитку медіаграмотності учнів у процесі навчання української літератури в 7–9-му класах, акцентуючи на основних шляхах здійснення учнями різних видів навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування навичок медіакомпетентності учнів відбувається ще у початковій школі, триває на адаптаційному циклі базової освіти. Але найбільш активно розвиток медіаграмотності школярів відбувається у 8–9-му класах. Про це свідчать і спостереження науковців та вчителів, і матеріали проєктів із медіаграмотності. У процесі створення пілотних матеріалів з української літератури, які стали основою підручників української літератури для 5-го і 6-го класів Нової української школи, Таміла Яценко, Василь Пахаренко, Олеся Слижук інтегрували у них основні елементи інфомедійної грамотності. Основними шляхами цієї інтеграції під час вивчення української літератури у 5–6-му класах гімназії (адаптаційний цикл) «уважаємо доцільними такі:

– розвиток критичного мислення;

- ідентифікація власних стереотипів;
- аналіз та створення візуальних джерел;
- пошук і перевірка інформації;
- створення власних медіаповідомлень та інших медіапродуктів» [5, с. 194].

Завдяки охопленню основних понять інформаційної та медичної грамотності, добору оптимальних художніх текстів класичної й сучасної української літератури, застосування відповідних прийомів учителями та виконання цікавих завдань учнями-читачами на адаптаційному циклі базової освіти в процесі навчання української літератури вдалося сформувати базові навички роботи з інформацією, усвідомленого читання, критичного мислення й створення медіапродуктів.

Оскільки ці елементарні навички є основою медіаграмотності, у процесі літературної освіти в 7–9-му класах навчальні завдання слід моделювати з урахуванням ступеня їх сформованості, орієнтуватися на їх розвиток і поглиблення медіакомпетентності. З урахуванням цього кореляції потребують напрями формування медіаграмотності.

Німецькі вчені виділяють «чотири сфери медіаграмотності:

- (а) медіакритика, яка має бути аналітичною, рефлексивною та етично орієнтованою;
- (б) медіазнавство, яке містить інформаційний та інструментально-кваліфікаційний аспекти;
- (с) медіакористування, яке може відбуватися рецептивно або інтерактивно, та
- (d) медіаторчість, яку можна розуміти з інноваційного або креативного погляду» [6, с. 192].

В. Іванов та О. Волошенюк серед основних завдань медіаосвіти називають: вироблення медіаімунітету, розвиток критичного мислення, формування здатності до медіаторчості, а також «спеціалізованих аспектів медіакультури: візуальної медіакультури (сприймання кіно, телебачення), музичної медіакультури, розвинених естетичних смаків щодо форм мистецтва, опосередкованих мас-медіа та сучасних напрямів медіаарту тощо» [2, с. 20].

Л. Петрик акцентує на необхідності вироблення «нових медіанавичок», описаних американськими вченими: «здатність виконувати певні дії, застосовуючи медіазасоби»: гру, продуктивність, моделювання, виділення, багатозадачність, розподілене пізнання, колективний розум, судження, трансмедіанавігацію, роботу в мережі, ведення переговорів, візуалізацію [4, с. 102].

Беручи за основу положення навчання мовно-літературної галузі, задекларовані Державним стандартом базової середньої освіти (2020), які передбачають роботу з текстами різних видів, зокрема і з художніми, і з медіатекстами, автори модельної навчальної програми з української літератури для 7–9-го класів [3] рекомендують здійснювати на уроках різні види навчальної діяльності. Очікувані результати навчання, окреслені в програмі, також передбачають розвиток навичок медіаграмотності. Загалом автори цієї програми визначають призначення курсу української літератури в 7–9-му класах «як невід’ємний компонент у системі сучасної шкільної літературної освіти, спрямований на вироблення в учнів/учениць усталеної потреби читання високохудожніх надбань класичної і сучасної української літератури, формування здатності до осмисленого сприйняття зображеного у художніх творах, уміння висловлювати власну критичну думку

про прочитане та застосовувати здобуті предметні знання й уміння для практичного розв'язання проблем» [3, с. 6].

З урахуванням сучасних тенденцій у медіаосвіті та досліджень у цій галузі перспективними напрямками розвитку медіаграмотності учнів-читачів 7–9-го класів у процесі їх літературної освіти є:

- орієнтація в інформаційних джерелах, уміння їх використовувати з дотриманням правил академічної доброчесності;
- осмислене сприйняття медіатекстів у взаємозв'язках із художніми текстами;
- розвиток критичного мислення, уміння висловлювати власну думку щодо прочитаного з використанням новітніх медіа;
- розвиток медіаторчості на основі прочитаних художніх творів;
- візуальна грамотність та культура сприймання творів мистецтва через аудіо-візуальні медіа;
- оволодіння основами роботи з онлайн-інструментами навчання тощо.

Розглянемо можливості їх здійснення на прикладах тем, окреслених у згаданій модельній навчальній програмі.

Орієнтація в інформаційних джерелах, уміння їх використовувати з дотриманням правил академічної доброчесності. У межах реалізації цього напрямку учні виконують пошук сучасних поезій про війну та створення художнього відгуку про них. Пропонується також перегляд відео пізнавального характеру, відбір фактів із них для власних висловлювань на літературні теми. Важливим і доступним для школярів інформаційним джерелом є Вікіпедія. Тому необхідно провести знайомство зі статтями Вікіпедії про художню літературу, правила їх редагування й використання для підготовки інформаційних повідомлень на літературні теми.

Осмислене сприйняття медіатекстів у взаємозв'язках із художніми текстами. У процесі реалізації цього напрямку медіатекст виступає як мистецький контекст до художніх творів, що вивчаються. Учням пропонується прослуховування записів соціально-побутових пісень з вуст старожилів або сучасних музичних та відеоінтерпретацій; сучасних музичних і відеоінтерпретацій патріотичних пісень літературного походження. Цікавим для них також буде перегляд документальних фільмів про письменників, фрагментів кіно, відео, створених на основі сюжетів художніх творів. Після прочитання текстів художніх творів та перегляду фільмів за їх мотивами варто провести порівняння літературних творів та їх екранізації. Віртуальні екскурсії до літературно-меморіальних музеїв, до літературно-меморіальних музеїв пам'яті жертв репресій, Голокосту, війни доповнять уявлення про епохи, у які були написані художні твори, та особистість письменників.

Розвиток критичного мислення, уміння висловлювати власну думку щодо прочитаного з використанням новітніх медіа. Запитання й завдання за текстом художніх творів, спрямовані на критичне й осмислене їх сприйняття, варто розширити за рахунок проведення усних і письмових дискусій із використанням соціальних мереж, відеоконференцій. Теми дискусій мають бути пов'язані з програмовими темами: через проблемне запитання «Якими повинні бути сучасні читачі/читачки?»; «Сучасні українці – творці свободи», «Війна за право бути собою: пошук паралелей», «Перемога добра та людських цінностей: досвід ХХ століття». Одним із різновидів дискусійних заходів може стати конференція у форматі проєкту Generation global на тему: «Мова ненависті: як запобігти».

Розвиток медіаторчості на основі прочитаних художніх творів. Від сприймання й осмислення медіатекстів учні поступово переходять до їх створення. Різновидами створеного медіаконтенту можуть бути відеоінтерпретації авторського читання чи співу народних пісень у стилі сучасних запитів соціальних мереж; відеокавери авторського читання; фанфіки (продовження історій вивчених творів); постери/акаунти в соціальних мережах/резюме про письменників/письменниць; акаунти в соціальних мережах від імені головних героїв/героїнь із використанням цитатних характеристик; кадрування художнього твору тощо.

Візуальна грамотність та культура сприймання творів мистецтва через аудіовізуальні медіа тощо. Застосування прийомів візуалізації – один із важливих напрямів медіаосвіти у процесі навчання літератури. Цікавими завданнями з розвитку візуальної грамотності стануть асоціативні хмаринки (слова-асоціації, характерні ознаки), створення ментальних мап, структурування вивченого з теми у вигляді таблиці-опори, схеми; робота над сенканом або діамантою, візуального контенту, презентацій, печворку, лепбуку, візуальної карти, криптограми. Надзвичайно цікавим для учнів завданням є оформлення галереї/акаунта героїв/героїнь у соціальних мережах, чату-переписки головних героїв/героїнь.

Оволодіння основами роботи з онлайн-інструментами навчання. Із упродовженням дистанційного та змішаного навчання постала необхідність групової та індивідуальної роботи з онлайн-інструментами у процесі роботи з текстом художніх творів, їх інтерпретації. Автори модельної програми [3] рекомендують групову взаємодію з оформленням результатів роботи в застосунку Padlet, створення постеру, презентації на тему «Мій топ-лист сучасних українських пісень» або «Мотиви народних пісень у сучасному українському музичному просторі», відгуки за прочитаними творами з використанням інтерактивних платформ Padlet, Mentimeter, дослідницьку роботу, оформлену як стрічки часу (timeline).

Висновки й перспективи дослідження. Отже, розвиток навичок медіаграмотності учнів-читачів 7–9-го класів охоплює сучасні тенденції розвитку й реформування літературної освіти в Україні, сприяє творчому зростанню особистості юних медіакористувачів, дає змогу урізноманітнити освітній процес за допомогою навчальних завдань на основі медіа.

Перспективою розроблення досліджуваної проблеми є створення підручників української літератури для 7–9-го класів із системою запитань і завдань, які враховують усі перспективні напрями розвитку навичок медіаграмотності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошенюк О., Іванюк І., Куц О., Шевченко Г. Авторські заняття від медіапедагогів-лідерів: медіаосвітні практики в позакласній роботі учнів 5–7 класів / за ред. В. Іванова, О. Волошенюк. Київ : ЦВП, АУП, 2017. 50 с.

2. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк ; за наук. ред. В.В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с. URL: <http://www.aup.com.ua/uploads/momg.pdf>.

3. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Київ, 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf>.

4. Петрик Л.П. Медіаграмотність як навичка ХХІ ст. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 27. С. 100–104. URL: <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/155/21>.

5. Слижук О.А. Інтеграція інфомедійної грамотності у процес навчання української літератури в 5–6 класах Нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. № 1(349). С. 193–202. URL: [http://doi:10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-1-193-202](http://doi:10.12958/2227-2844-2022-1(349)-1-193-202).

6. Тулодзєцький Г., Герціг Б., Графе С. Медіаосвіта в школі та на уроці: Основи і приклади / за заг. ред. В.Ф. Іванова ; пер. з нім. В. Климченка. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 405 с.

7. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2016. 360 с.

REFERENCES

1. Avtors'ki zanyattya vid mediapedahohiv-lideriv: mediaosvitni praktyky v pozaklasniy roboti uchniv 5–7 klasiv [Author's classes from media pedagogues-leaders: media education practices in extracurricular work of students of grades 5-7 (2017). / O. Volosheniuk, I. Ivaniuk, O. Kushch, H. Shevchenko; Za red. V. Ivanova, O. Volosheniuk. Kyiv: Tsentr vilnoi presy, AUP [in Ukrainian].

2. Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]. (2012). Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].

3. Modelna navchalna prohrama «Ukrainska literatura. 7–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Ukrainian literature. Grades 7-9» for general secondary education institutions]. (2023). / T.O. Yatsenko, V.I. Pakharenko, O.A. Slyzhuk, I.A. Trygub. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf> [in Ukrainian].

4. Petryk L.P. (2017). Mediahramotnist' yak navychka 21 st. [Media literacy as a skill of the 21st century]. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedahohika – Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy*, 27, 101–104. [in Ukrainian]. Retrieved from <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/155/21>

5. Slyzhuk O.A. (2022). Intehratsiya infomediynoyi hramotnosti u protses navchannya ukrayins'koyi literatury v 5–6 klasakh Novoyi ukrayins'koyi shkoly [Integration of infomedia literacy in the process of learning Ukrainian literature in 5–6 grades of the New Ukrainian School]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences*, 1 (349), 193-202. [in Ukrainian]. Retrieved from [http://doi:10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-1-193-202](http://doi:10.12958/2227-2844-2022-1(349)-1-193-202)

6. Tulodzyets'kyy G., Hertsig B., Grafe S. (2020). Mediaosvita v shkoli ta na urotsi: Osnovy i pryklady [Media education at school and in the classroom: Fundamentals and examples] / Za zahal. red. V.F. Ivanova; Per. z nim. V. Klymchenka. Kyiv: Akademiya ukrayins'koyi presy, Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].

7. Yatsenko T. (2016). Tendentsiyi rozvytku metodyky navchannya ukrayins'koyi literatury v zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh (druha polovyna 20 – pochatok 21 stolittya) [Trends in the development of methods of teaching Ukrainian literature in general educational institutions (second half of the 20th - beginning of the 21st century)]: monograph. Kyiv : Pedahohichna dumka.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Галина СТЕЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич

ORCID: 0000-0002-2421-0091

stetshalyna@ukr.net

Світлана КИШАКЕВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич

ORCID: 0000-0003-46964764

duvo_svit@ukr.net

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної музичної педагогіки – формуванню пізнавальної активності. Її мета полягає в теоретичному обґрунтуванні методики формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва, зокрема висвітленні сутності поняття «пізнавальна активність», визначенні показників її сформованості, виокремленні найбільш дієвих її методів та вирішенні шляхів розв’язання такої проблеми. На основі аналізу наукових джерел здійснено узагальнення поняття «пізнавальна активність», яке трактується як вища властивість, головна умова розвитку та самовдосконалення особистості, здатної проявляти творчий підхід у вирішенні поставлених завдань у процесі навчальної музичної діяльності.

У статті наголошується на великому потенціалі музичної освіти, яка є одним із важливих чинників глобалізаційних процесів, що характерні для сучасного динамічного суспільства. Акцентується увага на важливості розробок та впровадження інноваційних методик активного навчання, спрямованих на творчий розвиток та формування освіченої, різносторонньо обдарованої та компетентної особистості.

На основі аналізу наукової літератури обґрунтовується методика формування пізнавальної активності школярів, яка полягала у визначенні показників її сформованості, що засвідчило динамічність знань – перехід від відтворення отриманої інформації до творчості, поєднання різних характеристик якості знань, а також теоретичної та практичної діяльності. Зазначається також, що методика

формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку полягає у виокремленні найбільш дієвих методів та шляхів її організації, які сприяють зацікавленню дітей до музичного мистецтва, зокрема заохоченню учнів до самостійного пошуку інформації та розвитку їхньої інтелектуальної діяльності.

Доведено, що методика формування пізнавальної активності молодших школярів, окрім застосування музично-дидактичних ігор, передбачає виконання інших типів нестандартних завдань на уроці музичного мистецтва, а також проведення нестандартних уроків, організація яких уможлиблює урізноманітнення навчально-виховного процесу, передбачає заохочення учнів до самостійного пошуку інформації, формує цілеспрямованість у розв'язанні різного роду завдань.

***Ключові слова:** методика формування пізнавальної активності учнів, молодший шкільний вік, педагогічні методи, пізнавальна активність, показники сформованості пізнавальної активності, урок музичного мистецтва, шляхи формування пізнавальної активності учнів.*

METHODS OF COGNITIVE ACTIVITY FORMING OF PRIVATE SCHOOL STUDENTS IN MUSIC LESSONS

Halyna STETS

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

24 Ivan Franko str., Drohobych

ORCID: 0000-0002-2421-0091

stetshalyna@ukr.net

Svitlana KYSHAKEVYCH

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

24 Ivan Franko str., Drohobych

ORCID: 0000-0003-46964764

duvo_svit@ukr.net

The article is devoted to one of the urgent problems of modern music pedagogy – the formation of cognitive activity. Its purpose is to theoretically substantiate the method of forming the cognitive activity of younger schoolchildren in music lessons, in particular, to highlight the essence of the concept of “cognitive activity”, to determine the indicators of its formation, to single out its most effective methods and to solve the ways of solving this problem. Based on the review of scholarly materials, an encompassing understanding of “cognitive activity” has been developed. This concept is seen as a superior characteristic and a key factor in the growth and self-enhancement of a person who can demonstrate inventive problem-solving during educational music activities.

The article emphasizes the great potential of music education, which is one of the important factors of globalization processes characteristic of modern dynamic society. Emphasis is placed on the importance of developing and implementing innovative methods of active learning aimed at creative development and formation of an educated, multifaceted and competent personality.

After analyzing scientific texts, a method to foster cognitive activity in schoolchildren has been justified. This involved identifying markers of its development, which demonstrate the evolution of knowledge from mere replication of acquired information to creative application. It also includes integrating diverse attributes of knowledge quality, along with both theoretical and practical endeavors. It is also noted that the method of forming the cognitive activity of primary school students consists in identifying the most effective methods and ways of its organization, which contribute to children's interest in musical art, in particular, encouraging students to independently search for information and develop their intellectual activity.

The approach to developing cognitive activity in younger students, beyond employing musical and didactic games, includes executing various unconventional tasks in music lessons and organizing unique lesson formats. This strategy diversifies the educational process, fosters independent information-seeking among students, and cultivates a goal-oriented mindset for tackling different types of challenges.

Key words: *method of formation of students' cognitive activity, junior school age, pedagogical methods, cognitive activity, indicators of the formation of cognitive activity, music lesson, ways of forming students' cognitive activity.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення музична освіта є одним з важливих чинників глобалізаційних процесів, що характерні для сучасного динамічного суспільства. Модернізація, яка відбувається в цій сфері, вимагає систематичного покращення її якості, оновлення та урізноманітнення змісту, а також є одним з найголовніших факторів інтеграції інноваційних технологій, що зумовлюють розробку інноваційних методик активного навчання, спрямованих на творчий розвиток та формування освіченої, різносторонньо обдарованої та компетентної особистості.

Одним з важливих складників моральної культури та основою особистісного зростання є пізнавальна активність, яка проявляється найбільш виразно у молодшому шкільному віці. Саме у початковій школі відбувається формування та розвиток пізнавальних якостей особистості, розкриття її творчої індивідуальності, закладення підвалин її світогляду, що в майбутньому сприятиме успішній самореалізації у будь-якій сфері.

Урок музичного мистецтва є тією сприятливою формою організації навчального процесу, яка наповнена значними резервами для формування пізнавальної активності молодших школярів. Адже музична діяльність сприяє активному пізнанню навколишнього світу, стимулюванню прагнення учнів до самоосвіти, самоорганізації та постійного самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття пізнавальної активності молодших школярів досліджувалось у працях Ю. Дворника [1], І. Дубровіної [2], Р. Ігнатової [3], К. Карпенко [4], Н. Мирончук [4], Л. Сапунової, Т. Форостюк та інших.

Різні аспекти розкриття питання розвитку пізнавальної активності школярів на уроках музичного мистецтва висвітлені у наукових доробках С. Горбенка, О. Лобової, Л. Масол, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Хлебникової, В. Шульгіної, О. Щолокової та інших.

Проблемі формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва присвячені публікації Н. Бойко, М. Бойченко [6], Т. Борисової [7], С. Горбенка [5], Б. Жорняк, Д. Завгороднього [6], П. Рибалки [6], Є. Федосенко [8], Г. Чжуан [9], І. Чистякової [6] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва не втрачає актуальності, проте є не досить розкритою та вимагає більш ґрунтовного вивчення, незважаючи на вагомі результати досліджень у цій сфері, що тільки доводить її значущість. У цьому контексті виникає потреба аналізу концептуальних засад, теоретичних та практичних аспектів, що насамперед сприятиме покращенню якості музичної освіти та музично-педагогічної практики загалом.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні методики формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва, зокрема висвітленні сутності поняття «пізнавальна активність», визначенні показників її сформованості, виокремленні найбільш дієвих її методів та шляхів задля систематизації наукових підходів та подальшого ґрунтовного осмислення зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна активність учнів на уроці музичного мистецтва є одним з найголовніших факторів навчання у початковій школі, оскільки сприяє зацікавленню таким видом діяльності, прояву оптимістичних відчуттів і, відповідно, позитивних емоцій для повноцінного та гармонійного розвитку особистості. У контексті зазначеної проблеми необхідно з'ясувати сутність згаданого поняття. Так, провідним фактором пізнавальної діяльності, основною умовою розвитку та самовдосконалення особистості пізнавальну активність трактує у своїх дослідженнях І. Дубровіна [2]. Авторка наголошує на тому, що таке визначення можна охарактеризувати як вищу властивість, притаманну особистості, яка полягає у її здатності до критичного мислення, в оволодінні різноманітними способами та прийомами пізнавальної діяльності, в прагненні до самостійного та ефективного засвоєння отриманої інформації тощо [2].

Пізнавальна активність є одним з основних показників якості підготовки молодших школярів, а ефективність її формування залежатиме від забезпечення відповідних умов організації відповідної пізнавальної діяльності. Такої думки дотримується Р. Ігнатова, яка стверджує, що формування та розвиток пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку є тим актуальним явищем, яке

сприяє активізації навчально-виховного процесу у школі [3]. Дослідницею було обґрунтовано методу формування пізнавальної активності школярів, яка полягала у визначенні показників її сформованості:

- *Активізація розумової (мислительної) активності учнів, яка проявлялася у:*
 - різноманітних запитаннях школярів, що є свідченням орієнтації в знаннях, прагненням до більш проникливого пізнання сутності проблеми, що вивчається;
 - самотійному бажанні аналізувати проблему, доповнювати та корегувати відповіді однокласників;
 - сконцентрованості мимовільної уваги;
 - характері процесу навчальної діяльності (бажання вчитися чи байдужість, самотійне виконання завдання чи іншим способом, особисте відношення до власної діяльності, а також рівень результату виконаного завдання).
- *Емоційність проявлялася у:*
 - словесних реакціях, які виникали внаслідок взаємних міркувань з однокласниками на появу чогось нового та невідомого;
 - діях, що виникали після обговорення (тиша як ознака певної схвильованості, задоволення від взаємоспілкування);
 - відповідності реакцій школярів на ситуацію, що виникає на уроці: сміх на певні гумористичні моменти, вираз обличчя, що відтворює радість, сум тощо [3].

У межах розгляду проблеми методу формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку вважаємо доцільним зосередження уваги на методах, що є найефективнішими у разі застосування на уроках музичного мистецтва. На основі аналізу наукових джерел [6] виокремимо деякі, що, на нашу думку, є найбільш дієвими:

- *метод пояснювально-спонукального характеру* полягає у діалогічності спілкування, передбачає позитивний підхід до роз'яснення музичного матеріалу;
- *методи систематизації та поширення музичного матеріалу* – створення електронних ресурсів, на яких зосереджені основні музичні зразки для вивчення;
- *методи комплексного скерування на формування пізнавальної активності та розвиток загальних музичних уявлень у процесі музичних занять* передбачають застосування певних рухів під музичний супровід, розв'язання завдань в ігровій формі тощо;
- *практичні методи* – за допомогою сольного, ансамблевого чи хорового виконання, гри на різноманітних дитячих інструментах сприяють ефективнішому засвоєнню музичного матеріалу та формуванню позитивних емоцій від розучуваних творів музичного мистецтва;
- *метод проблемного викладення* – з огляду на вікові особливості молодших школярів, полягає у постановці проблеми педагогом та одночасній демонстрації ним способів та логіки розв'язання, що сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів;
- *спеціальні методи* – на основі порівняння та контрастних зіставлень музичних творів сприяють підвищенню інтересу до музичного мистецтва, виникненню

нових вражень та відчуттів; застосовуючи метод моделювання мистецько-творчого процесу створюються умови для вияву самостійності учня, розвитку його творчої індивідуальності; у разі застосування методу ритмопластики ефективніше відбувається процес запам'ятовування музичних творів з використанням рухів тіла та інше [6].

Засвоєння молодшими школярами відповідних знань, умінь та навичок відбувається саме внаслідок пізнавальної діяльності, а для цього в учнів повинні бути сформовані пізнавальні інтереси для ознайомлення та опанування музичного мистецтва, адже саме пізнавальна активність постає як важлива передумова та результат формування і розвитку того, хто здобуває знання. У цьому контексті цікавою є думка С. Горбенка [5], яка стосується визначення шляхів формування пізнавальної активності учнів на уроках музичного мистецтва у сучасній школі:

– *взаємозв'язок змісту поданого музичного матеріалу з відповідним методичним забезпеченням на уроці;*

– *застосування на уроці музичного мистецтва проблемних та інтерактивних методів і форм навчання;*

– *використання різних видів самостійної музично-розвивальної діяльності молодших школярів [5].*

Методика формування пізнавальної активності молодших школярів передбачає застосування музично-дидактичних ігор на уроці музичного мистецтва, оскільки саме гра органічно поєднується з віковими особливостями дитячої діяльності, сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери, зацікавленості до самостійних дій із застосуванням уже здобутих знань у процесі музичних занять. Підвищенню інтересу дітей до музичного мистецтва, окрім музично-дидактичних ігор, сприятиме також застосування інших типів нестандартних завдань: різноманітні тематичні загадки, головоломки, музичні ребуси та кросворди та низка інших цікавих вправ для розвитку інтелектуальної діяльності, переходу від репродуктивних дій до творчих.

Варто зауважити, що, окрім використання різноманітних нестандартних завдань на уроці музичного мистецтва, активізації пізнавальної діяльності сприятимуть також проведення нестандартних уроків, де відбуватиметься процес успішного засвоєння навчального матеріалу в цікавій та доступній для дітей формі. Організація нестандартних уроків (заняття-концерти, творчі звіти, заняття-екскурсії, конкурси та змагання тощо) уможливило урізноманітнення навчально-виховного процесу, передбачає заохочення учнів до самостійного пошуку інформації, формує цілеспрямованість у розв'язанні різного роду завдань.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Таким чином, на підставі аналізу наукових джерел поняття «пізнавальна активність» трактується як вища властивість, головна умова розвитку та самовдосконалення особистості, здатної проявляти творчий підхід у вирішенні поставлених завдань у процесі навчальної музичної діяльності.

Визначення показників сформованості пізнавальної активності молодших школярів засвідчило динамічність знань – перехід від відтворення отриманої

інформації до творчості, поєднання різних характеристик якості знань, а також теоретичної та практичної діяльності. Методика формування пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку полягає у виокремленні найбільш дієвих методів та шляхів її організації, які сприяють зацікавленню дітей до музичного мистецтва, зокрема заохоченню учнів до самостійного пошуку інформації та розвитку їхньої інтелектуальної діяльності.

Проведене дослідження не висвітлює повною мірою всіх аспектів зазначеної проблеми, тому вдосконалення педагогічних технологій, різноманітних форм та методів музичного навчання та оцінювання результатів становитиме перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворник Ю.Ф. Формування творчої активності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2020. № 1. С. 9–16.

2. Дубровіна І.В. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169> (дата звернення: 22.01.2024).

3. Ігнатова Р. Розвиток пізнавальної активності учнів як педагогічна проблема. URL: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/6283-12081-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/6283-12081-1-PB%20(2).pdf) (дата звернення: 22.01.2024).

4. Карпенко К., Мирончук Н.М. Формування у молодших школярів пізнавальної активності засобами гри. *Наукове мислення* : збірник статей учасників тридцять сьомої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього», м. Дніпро, 30 квітня – 15 травня 2020 р. Дніпро, 2020. С. 9–11.

5. Горбенко С.С. Основи методики музичної освіти: особистісний дискурс : навчально-методичний посібник. Київ : УДУ ім. М. Драгоманова, 2024. 206 с.

6. Чистякова І., Бойченко М., Рибалко П., Завгородній Д. Методичне забезпечення формування музично-пізнавальної компетентності молодших школярів під час співацького навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 1(125). С. 385–396.

7. Борисова Т.В. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках мистецтва засобами гри. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 30. С. 126–140.

8. Федосенко Є. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів засобами музично-дидактичних ігор. *Наука. Освіта. Молодь* : матеріали XIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців. Умань, 2015. Ч. 2. С. 170–171.

9. Чжуан Г. Методика формування творчої активності учнів початкової школи в процесі навчально-музичної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 229 с.

REFERENCES

1. Dvornyk, Yu.F. (2020). Formuvannia tvorchoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv yak psykholoho-pedahohichna problema [Formation of creative activity of younger schoolchildren as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovi zapysky. Seriya «Psykholoho-pedahohichni nauky»*. № 1. Pp. 9–16 [in Ukrainian].
2. Dubrovina, I.V. Piznavalna aktyvnist yak stan hotovnosti uchniv do piznavalnoi diialnosti [Cognitive activity as a state of students' readiness for cognitive activity]. Retrieved from: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169> [in Ukrainian].
3. Ihnatova, R. Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti uchniv yak pedahohichna problema [Development of students' cognitive activity as a pedagogical problem]. Retrieved from: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/6283-12081-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/6283-12081-1-PB%20(2).pdf) [in Ukrainian].
4. Karpenko, K., Myronchuk, N.M. (2020). Formuvannia u molodshykh shkoliariv piznavalnoi aktyvnosti zasobamy hry [Formation of cognitive activity in younger schoolchildren by means of games]. *Naukove myslennia : zbirnyk statei uchasnykiv trydtsiat somoi vseukrainskoi praktychno-piznavalnoi internet-konferentsii «Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho»*. Dnipro. Pp. 9–11 [in Ukrainian].
5. Horbenko, S.S. (2024). Osnovy metodyky muzychnoi osvity: osobystisnyi dyskurs: navchalno-metodyichniy posibnyk [Basics of the methodology of music education: personal discourse: educational and methodological manual]. Kyiv: UDU im. M. Drahomanova, 206 s. [in Ukrainian].
6. Chystiakova, I., Boichenko, M., Rybalko, P., Zavorodnii, D. (2023). Metodychne zabezpechennia formuvannia muzychno-piznavalnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv pid chas spivatskoho navchannia [Methodical support for the formation of musical-cognitive competence of younger schoolchildren during singing training]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 1 (125). Pp. 385–396 [in Ukrainian].
7. Borysova, T.V. (2021). Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti molodshykh shkoliariv na urokakh mystetstva zasobamy hry [Activation of the cognitive activity of younger schoolchildren in art lessons by means of games]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. Vol. 30. Pp. 126–140 [in Ukrainian].
8. Fedosenko, Ye. (2015). Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv zasobamy muzychno-dydaktychnykh ihor [Development of cognitive activity of younger schoolchildren by means of musical and didactic games]. *Nauka. Osvita. Molod: materialy XIII Vseukr. nauk. konf. studentiv ta molodykh naukovtsiv*. Uman, pp. 170–171 [in Ukrainian].
9. Chzhuan, H. (2017). Metodyka formuvannia tvorchoi aktyvnosti uchniv pochatkovoii shkoly v protsesi navchalno-muzychnoi diialnosti: dys. ... kand. nauk: 13.00.02 [The method of formation of creative activity of elementary school students in the process of educational and musical activities: diss. Ph.D. Ped. Sciences: 13.00.02]. Kyiv, 229 s. [in Ukrainian].

STUDIA
METHODOLOGICA
№ 57

Науково-редакційний відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2

Редакція наукового журналу *Studia methodologica*
Web: journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/sm

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 42,78. Запов. № 0324/234.
Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.